

359.0
24

DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

VIII

*Ediție îngrijită, note,
comentarii și indice de
AL. SĂNDULESCU*

CORRESPONDENȚĂ

M — Z

Universitatea din București

Academia de științe sociale și politice
Institutul de Istorie și Teorie literară
„G. Călinescu“

9938

SCRIITORI ROMÂNI

EDITURA MINERVA

București, 1985

Către Simion Mehedinți

1

Via Condotti, 61, Roma,
23/8 martie 1905

Domnule Mehedinți¹,

Am cetit cu plăcere foiletonul din *Epoca*². Pentru tot ce e personal într-însul, vă mulțumesc foarte mult. Plăcerea mea e însă mai intensă în ceea ce nu e personal, în comuniunea de idei asupra fondului și viitorului literaturii noastre: și eu cred că s-a făcut mult și că se va face și mai mult după noi.

Aș avea însă o mică rezervă. În mai toți poeții transilvăneni, a căror formă e adesea interesantă, e o sărăcie de idei supărătoare³. Cine are la îndemână un material bogat de cuvinte prinde cu înlesnire imagini și, prin urmare, sugestionează mai repede și mai sigur. Aceasta cu atât mai mult cu cât nota eroică, în capetele deprinse să frământa subtilități sentimentale, vine ca un popas și o destindere. Dar, în fond, poezia asta e săracă. Lirismul nostru omenesc rămâne neîndestulat, iar sufletul nepătruns în aspirațiunile sale ideale. Autorul lui *Buruiană*⁴ trebuie să înțeleagă ce vreau să zic.

Cu această rezervă, suntem de acord.

Vă rog să primiți salutările mele amicale și să mă credeți

al d-voastră devotat,

Duiliu Zamfirescu

Roma, Via Condotti, 61,
20/2 apr. '905

Domnule Mehedinți,

Deși scrisoarea d-tale nu comporta un răspuns urgent, sunt totuși rușinat că răspund atât de târziu unei comunicațiuni gentile: nu știam că te-ai însurat, și de aceea numai acum te felicit și-ți urez casă bună.

Îți sunt foarte obligat că ai pus cu încredere în mîna soției d-tale romanul *În război*. Încearcă și dă-i să citească numerile din *Convorbiri* cu partea a 2-a din *Lydda*¹. E acolo multă încureătură filozofică. Dar așa cum e, tot merită poate să fie citită de femeile tinere. Nu știu nimic de la publicul cel mare, — și e firesc să doresc a avea o impresie sinceră, de cititor neprihănit, fără patimă și fără ticuri literare, — fiindcă eu puseseam multe năzuințe de suflet curat în creațiunea acestui chip de femeie².

A idealiza în lumea reală, creînd tipuri vii și posibile, mi se pare scopul cel mai înalt al artei.

Ceea ce era Milesecu, sub învelitoarea lui scortosă de bărbat, este Lydda, în haina delicată a adevărului feminității.

Cine știe ce-a mai ieși și din asta, pentru criticii noștri?³...

Cu o simpatică stringere de mînă.

Al d-tale,
Duiliu Zamfirescu

Martî
Strada Negustori, 16
[Ian. 1907]¹

Domnule Mehedinți,
Primesc no. 1 al *Convorbirilor* pe anul 41, sub direcția d-tale. Ce noroc !!

Eu sunt în București de mai mult timp și totuși nu ne-am întîlnit. Cîteodată îți vezi prietenii mai ușor la Roma.

E drept că am foarte multe pe cap. Întotdeauna răspundere mare, iar în timpul din urmă durerea de a-mi fi pierdut soția.² Aceasta, ca scuză că n-am venit să te văd.

Dacă se vor mai liniști vremile, poate să reiau continuarea romanului întrerupt.³

În toate cazurile, doresc să ne revedem, și voi căuta să te găsesc într-o zi.

Cu amicală stringere de mînă,
Duiliu Zamfirescu

Sîmbătă, 12/25 1 '08
Strada Negustori, 16

Stimate domnule Mehedinți,

Sunt silit să plec mîine în Italia, pentru zece zile. E un făcut ca tocmai singura zi în care se întrunește „Junimea” să fiu obligat a nu mă afla în țară. Vă spun drept că îmi pare rău !

Dar cine poate sta împotriva soartei ?!

Între trunchiurile „Junimei”, care sunt mai toate în picioare, și vlăstarele ei tinere, au fost ramurile. Acestea s-au rărit.¹

Vă rog să spuneți amicilor noștri că în ziua de 19 voi fi cu gîndul între dînșii ; că le urez viață lungă, plină de spor, și că strig, ca Faust, bătrîn :

Sfînta poezie este mîngîierea supremă !

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

București, 4/17 aprilie [1909]¹
B-dul Colței, 35

Iubite d-le Mehedinți,

Iată manuscrisul romanului.² Sunt 24 pagine. E firesc să se oprească la paragr. X, și atunci s-ar cuveni să se păstreze restul paginei 24 pentru mai departe urmare. Fiindcă eu plec chiar acum cu trenul de Berlin, te rog pe d-ta să faci această recomandare șefului-zețar.

Mai adaog că mica novelă *La sorti*³ o retrag, deoarece dau alt material și voi mai da încă.

Am rugat pe frate-meu⁴ să treacă pe la *Convorbiri* spre a regula *factura* literaturii mele din numărul jubiliar.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

14 sept. 1909

Iubite amice,

Nu pot primi ca d-ta să te retragi de la revistă mai înainte de termen, din cauza articolelor mele.¹ Nu vreau să pierd un prieten pentru două foi mîzgilite cu închiuire de sine. Prin urmare, schimbă cum vrei frazele din *Ultim cuvînt*.

Iată și schița cu care să începi numărul pe septembrie al *Convorbirilor*.²

De asemenea renunț la publicarea discursului.³

Caută-ți de treabă mai departe.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

24/6 ian., '910

Iubite d-le Mehedinți,

Iată un prim articol asupra Memoriului acelor caraghioși, despre care am vorbit astăzi. E treaba pe repede, — prin urmare, s-ar cuveni să apară cît de curînd.

Voi căuta să iau date de la Păianu și să reviu.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

5/18 febr. '910

B-dul Colței, 35

Iubite d-le Mehedinți,

Firește că iau parte la prînzul *Convorbirilor*. Aveam ziua de 14 fixată pentru alte treburi; am făcut să fiu liber și deci te rog să mă înscrii printre cei ce se vor aduna pentru a sărbători pe d-l Maiorescu.¹

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

București, 11/24 decembrie 1910

Iubite domnule Mehedinți,

Am uitat să vă spun, astăzi cînd am vorbit la telefon, că vineri seara am făgăduit studenților în litere să le

citesc ceva la societatea lor. Asta m-ar sili să plec imediat după masă, ceea ce nu e nici igienic și nici cuviincios.

V-aș fi foarte recunoscător dacă doamna Mehedinți ne-ar primi la masă sîmbătă seara, 18 decembrie. Vă rog, un cuvînt de răspuns la *Odobești*.

Cu bună prietenie, al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

10

Roma, 17/30 ianuarie 1911

Stimate domnule Mehedinți,

Mi-ai fost vorbit odată de reînvierea conferințelor „Junimei”, propunîndu-mi să vorbesc despre artă. După cum vezi, eu sunt prin lume. Poimiine plec la Paris, să-mi văd copiii. Deși am foarte multe în cap, totuși ideea artei mă urmărește.

Aș dori să știu dacă împrejurările politice nu au luat puterea hotărîrilor literare; în care caz nu-mi rămîne decît Ollănescu,¹ pentru Academie. La din contra, arta.

Te rog scrie-mi două cuvinte la Paris (Rue Mozart, 72). Printre picături, în drum-de-fier, la plimbare, prin muzee, — crîmpeile se leagă...

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

Adaog că dacă nu voi fi obligat să merg și la Berlin, pe la 3—4 februarie, stil vechi, voi fi în țară.

11

GRAND HOTEL DU BOULEVARD,
BERTOLA

București, 1 nov. 1911

Iubite domnule Mehedinți,

Articolul ce ai binevoit a-mi da să citesc este o fugară icoană a 4 romane ale mele.¹ Nu mi se cuvine mie să judec pe judecător. Cu toate astea, privită chestiunea din punct de vedere *ardelenesc*, nu se poate lăsa la o parte ultimul meu roman, *Anna*, în care femeii elegante din țara românească au sufletul plin de gîndul dezrobirii fraților de peste munți și în care, mai cu seamă, Mia din *Îndreptări* răstoarnă o viață întreagă de patimă și o aduce la calea adevărului numai prin castitatea sufletului său; în adevăr, Anna își smulge din inimă amorul vinovat și este oarecum salvată de puritatea transilvănenței Mia.

Neavînd plăcerea să cunosc pe d-l Lovinescu, te rog să te faci interpretul acestor impresii, cu adăogire că, în final, articolul cade. Nemaifiind vorba de un foileton la *Românul*, ci de un articol la *Convorbiri*, el trebuie să fie susținut pînă la sfîrșit, în nota sa, de revendicare artistică a operilor naționale: nu tot ceea ce e românesc e frumos și sunt foarte multe lucruri frumoase cari nu sunt românești.² A crea o literatură națională, care să păstreze ceea ce este specific românesc, limba romînului și sufletul eroilor, și a o pune totodată în legătură cu ceea ce este omenesc și deci etern este, poate, o notă ce a scăpat d-lui Lovinescu, demnă de tradiția *Convorbirilor*. Nota aceasta se găsește mai cu seamă în *Anna*.

Și așa mai departe, — s-ar putea spune încă multe.

În împrejurările actuale, cu amenințările de viitoare răscoală țărănească, ar trebui un sfichiu bun.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

3/16 I 1912

Iubite domnule Mehedinți,
Aci alăturat, 8 pagini de proză,¹ cu făgăduință de urmare.

Facă anul 1912 să înflorească literatura, cîmpul și ville.

Urez familiei d-tale, d-nei Mehedinți și dragălașilor copii toate bunurile pămîntului.

Cu bine,

Duiliu Zamfirescu

Odobești, 2/25 februarie 1912

Stimate d-le Mehedinți,

Iată urmarea la *Curca romanțioasă*.¹ Rog pe amicul nostru comun, d-l Ciuchi, să binevoiască a îngriji tiparul, că altfel, în calitatea mea de curcă, îl „ciuchesc“.

Dealtminteri, săptămîna viitoare voi fi în București, de marți pînă sîmbătă. Dacă ești bun, dă manuscrisul la tipar, cu rugămintea de a-l culege, pentru a putea face eu corecturile.

Cît despre scrisoarea cu pricina, e adevărat că s-a pierdut. Caut-o în călimara d-tale, — poate s-o găsești.

Cu amicală stringere de mînă,

Duiliu Zamfirescu

Odobești, 30 martie 1912

Iubite d-le Mehedinți,

Două cuvinte, spre a te ruga să-mi păstrezi locul trebuit pentru un act din *Lumină nouă*,¹ în numărul din aprilie, un act în mai și un act în iunie.

Miercuri, 4 aprilie, voi veni în București și voi trece pe la d-ta, spre a-ți lăsa manuscrisul întregii piese.

Scriu din Odobești, pe o masă cu trei picioare.

La revedere și să ne trăiască noul minister.²

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

COMMISSION EUROPÉENNE DU DANUBE

18 iunie 1912, Galați

Stimate amice,

Gazetele reproduc, în mare parte slut și ciuntit, discursul meu lui Negri. Mai cu seamă acum, este nevoie ca el să fie publicat în întregime și așa cum a fost rostit. Iată-l aci alăturat.¹

Cu bună prietenie.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

N-ar fi rău să recomanzi protului *Convorbirilor* trimiteria corecturilor la Odobești spre revizie.

Odobești, 2/15 august 1913

Iubite domnule Mehedinți,

Mă grăbesc a răspunde amabilei d-tale scrisori din 30 iulie, mulțumindu-ți de interesul ce porți întâmplării mele. E, în adevăr, o aventură de necrezut, care întărește o dată mai mult zicătoarea „*rien n'est plus invraisemblable que le vrai*“, și față cu care e nevoie de tot sângele rece al unui înțelept, spre a nu face prostii.¹

Evident, se petrece ceva în culise. Primul-ministru trebuie să fie *neapărat* indus în eroare. Nu pot admite ca un om, pe care l-am adorat 25 de ani, să-mi nege beneficiul probei,² — cu alte cuvinte ceea ce nici Ignațiu Loyola nu refuza victimelor sale, fie chiar sub formă de apă fiartă.

Dar ce poate fi? În primul rînd, calomnia. D-l Marghiloman³ mi-a spus destul de lămurit că eu aș fi zis despre d-l Maiorescu că e ramolit. Am protestat și protestez. Nu am putut spune un lucru pe care nu-l cred. Din întâmplare, am văzut acum 2—3 luni pe primul-ministru, în cabinetul său de lucru. Era ras de curînd, rumen și sănătos, și am avut o atît de bună impresie de starea sa trupească și sufletească, încît i-am și spus-o, cu sinceră admirație.

Dar ce țară e asta, domnule Mehedinți, în care delațiunea este punct fundamental de doctrină socială; în care un ofițer nu se sfiește a raporta în loc de a provoca; în care ești pedepsit fără să fii ascultat!... Nu știu dacă ești informat că Hübsch⁴ a făcut și marșul nostru național...

În jurul d-lui Maiorescu se învîrtesc atîția oameni geloși!... Acum în urmă am văzut că un d-n Bilciurescu, fost consilier la Berlin, a fost numit șef de cabinet al primului-ministru. Omul acesta mă urăște, încă de cînd eram secretar general,⁵ cu toată puterea mediocrității, care este formidabilă. Îți voi istorisi povestea acestui domn și probele ce am împotriva sa.

Despre colonelul S. cred că trebuie să așteptăm decretul de punerea armatei pe picior de pace, înainte de a face un nou demers. Demobilizarea, care datează de la 31 iulie, nu cred că ne poate da dreptul să-l socotim întors la cămin. D-ta ce zici?

După limpezirea situației cu acest colonel, voi cere să mă prezint la rege.

Pînă atunci nu ies din pacea viilor mele. Iar bine că am un colț de pămînt, unde să-mi plec capul; altfel, aș fi rămas pe drumuri, eu și copiii mei, — deoarece nu am încă dreptul la pensie.

Cîteodată mă duc la bisericuța unde e îngropat tatăl-meu, și mi se pare că nu mai sunt așa de singur. După tatăl-meu adevărat, am iubit pe un alt om, care m-a rănit adînc și pe care aș vrea să-l pot ierta.⁶

Al d-tale foarte devotat și recunoscător,

Duiliu Zamfirescu

17

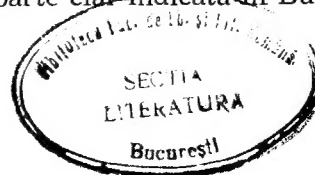
Sîmbătă, 10/23 aug. 1913

Iubite domnule Mehedinți,

Prințul Ghica, colegul d-tale în afacerea mea cu c-l Stratulescu,¹ îmi comunică din Bozieni (Roman) că numitul colonel i-a scris următoarele: „D-le Ministru, abia acum mi-a parvenit scrisoarea d-voastre, din 6 curent, aci în apropiere de Balcic. Îndată ce mă voi întoarce în capitală, mă voi grăbi a satisface dorința d-v. Primiți etc.“

Această scrisoare, trimisă de Vladimir Ghica, fratele său, în copie, nu poartă dată. Ar rezulta însă din cuvintele „6 curent“ că datează din iulie.

Ghica mă informează că va avea grije să comunice colonelului adresa moșiei sale Bozieni; cît despre d-ta, te rog să binevoiești a-mi scrie unde te vei afla după 15 august. Mi se pare că adresa d-tale în scrisoarea către colonel e foarte clar indicată în București.

Sper că ne apropiem de soluția acestei bizare afaceri.
Nu credeam să-mi dea dreptate publicul atât de repede,
cu miile de protestări ce curg din toate părțile.

Cu afectuoasă strângere de mână,
al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

18

TELEGRAMA

Simion Mehedinți
Vasile Movilă, Focșani

Constanța, 25 august 1913

Ghica telegrafiază din Bozieni următoarele : „Colone-
lul sosește astăzi dimineață București și martorii au lăsat
scrisoare cerind întâlnire, eu plec cu berlinul chiar as-
tăzi și vă aștept București, semnat Ghica.”

Eu însumi plec cu primul tren de noapte, voi fi mâine
luni București, unde vă aștept neapărat, rog răspunde
telegrafic Hotel Boulevard.

Duiliu Zamfirescu

19

Odobești, 18/31 august 1913

Stimate amice,

Ați binevoit a vă însărcina, împreună cu prințul
B. I. Ghica, cu apărarea intereselor mele, în provocarea

ce am adresat d-lui colonel Stratilescu, pentru conțin-
tul raportului adresat de d-sa statului-major, în care,
după cât aflasem, ar fi fost pus la îndoială patriotismul
meu, fiindcă protestasem, acum două luni, împotriva mo-
dului cum se făceau rechizițiile.

V-a fost cu neputință a cunoaște acest misterios ra-
port, dar, prin procesul-verbal semnat de toți martorii,
ați obținut recunoașterea formală a sentimentelor mele
patriotice.¹

Vă rog să primiți expresiunea gratitudinii mele și să
mă credeți

al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

20

GRAND HOTEL DU BOULEVARD.
LUCIAN BERTOLA. — BUCUREȘTI

Buc., 9/22 nov. 1913

Iubite amice,

Poezia reginei¹ e gata. Nu aș fi crezut niciodată să
fiu în stare a scrie versuri pentru *Monitorul oficial*. Din
fericire, este o latură a vieții suveranei noastre care o
salvează și pe dînsa și pe poetul ce ar încerca s-o cînte :
puritatea suavă a traiului trăit. Eu citesc chiar acum un
volum, *La duchesse de Chevreuse*, în care defilează so-
cietatea cea mai interesantă din lume, două regine, Maria
de Medicis și Anne d'Autriche, doi oameni de geniu,
Richelieu și Mazarin, elegantul și straniu Buckingham, o
lume întreagă de femei încîntătoare, de eroi, de bastarzi,
de nebuni... Ei bine, cînd închid cartea și, prin necesita-
tea legii antitetice, cuget la un lucru curat, îmi vine în
minte chipul reginei noastre.

Este, probabil, o trebuință organică a sufletului,
onoarea femeiască ; e în toate cazurile o podoabă nepre-
țuită, castitatea.

Cînd ești supusul unui stat care are curte, protocol, salamalecure și ranguri, — parcă nu poți înghiți ușor turpitudinile de sus.

Sunt la dispoziția d-tale, cînd vrei să convoci pe d-nii convorbiriști. Aș ține să fie și d-l Tzigara-Samurcaș,² pentru a examina chestiunea mai departe.

De la sfîrșitul lunei înainte va fi mai ușor să ne vedem, deoarece am luat casă în București, pentru iarnă, în hatîrul băiatului și a fetei.

Cu afectuoasă prietenie,

Duiliu Zamfirescu

21

Odobești, 26 nov. 1913

Iubite domnule Mehedinți,

Îți scriu din Odobești, deși mîine voi fi în capitală. Scopul prezentei este de a te preveni la timp că sîmbătă, 30 novembre, sunt la dispoziția „convorbiriștilor”. Previn, prin urmare, pe cei în drept, iar d-ta adu ce mai este de cetit.

Dacă se publică un număr special pentru aniversarea reginei,¹ exprim dorința de a cunoaște cuprinsul.

Eu voi ceti poezia reginei, precum și două acte dintr-o comedie nouă.²

Cu afectuoasă prietenie,

al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

Calea Victoriei, 159
(în fața caselor Dissescu)

Vineri [aprilie-mai 1914]¹

Iubite amice,

Îți scriu din pat, la Galați, unde sunt bolnav de o săptămînă. Se poate comicărie mai mare!...

Aș vrea să-ți spun atîtea lucruri, — mai cu seamă de la Academie. În politică se pregătesc de asemenea pozne.

Fiind însă omul un lucru trecător, nimic din ce-i al lui nu are atîta însemnătate încît să nu să poată lăsa pe mai tîrziu.

Dar bunu-i Dumnezeu, — *figlio d'un cane*!

Iată cîteva rînduri (scrise din chiar ziua cînd mi-ai vorbit) despre Eminescu.²

Scrie-mi te rog la Odobești ce faci în vara asta.

Cu afectuoasă strîngere de mînă,

al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

23

Galați, 15/28 octombrie 1914

Stimate domnule Mehedinți,

Ziarele vorbesc din nou de întrunirea profesorilor universitari și de un probabil manifest al lor, către țară, pentru a obliga guvernul să iasă din înțeleapta sa poziție actuală.¹

Mărturisesc că aveam încredere în profesorii noștri, mai cu seamă în cei tineri. Oamenii cari au învățat carte nu pot rămînea niște depozitari de formule matematice; ei învață să judece, fiindcă temelia oricărei științe este judecata.

Este oare cu puțință ca oamenii care judecă să se ia după nebuni? E cu puțință ca un om căruia i se spune că un război cu Austro-Ungaria, astăzi, înseamnă un război pe două fronturi, adică și cu Austro-Ungaria și cu Bulgaria, — să insiste a cere un asemenea război, cînd el știe bine că nu suntem pregătiți pentru o asemenea luptă?

Care e românul care să nu dorească cucerirea Ardealului și a Transilvaniei [sic], — care să nu fie gata la orice sacrificiu pentru atingerea acestui scop?

Să creadă d-nii profesori că nu au monopolizat patriotismul. Dar noi socotim că nu se poate risca o situație actuală sigură, pentru una viitoare incertă, decît atunci cînd s-au luat toate măsurile pe care le indică prudența cea mai elementară și calculul probabilităților cel mai simplu.

După tractatul de București, țara noastră s-a mărit cu două provincii, iar echilibrul balcanic s-a așezat așa cum l-am dorit noi. Prima datorie a bărbaților noștri politici este să păstreze ceea ce am cîștigat.

Dar iată că evenimente mari se petrec în Europa. La granițele noastre, cataclismul bîntuie cu furie. Două din împărățiile ce țin sub jugul lor provincii românești s-au încăierat, și, în războiul acesta pe moarte sau pe viață, fiecare din ele ne cheamă în ajutor, făgăduindu-ne, fiecare, provincia românească pe care o ține împărăția cealaltă.

Jocul lor e copilăresc. A da ce nu este al tău e o dărnicie ridiculă, mai cu seamă dacă trebuie să te și bați ca să iei darul. Eu aș înțelege să-mi ofere [...] Austria Bucovina, înaintea de a intra în război: ar fi o dovadă hotărîtoare de gânduri curate. Dar dacă e vorba să risc tot, de la început, atunci să mă ierte d-nii profesori: voi drămui eu interesele mele, și nu mă voi mișca decît atunci cînd voi ști cu siguranță cine biruie. Pot să-mi spună d-nii profesori cine biruie?

Eu pot să le spun cine nu biruie. Eu le spun că nu biruie nici unii nici alții; că războiul actual va fi războiul învinșilor.²

Cine a învățat istorie, cît de puțină, știe că cele mai faimoase bătălii s-au cîștigat cu 30—40 mii de oameni. Caesar a cucerit Galia așa, iar Farsal nu avea decît 25 000 oameni; Crassus³ nu avea decît 9 legioane cînd a pornit să distrugă pe parți. Hannibal⁴ a bătut pe romani la Trebbia, la Trasimen și la Canne cu o mîină de oameni. Cea mai mare armată adunată de Ludovic XIV-lea a fost de 120 000 de oameni, iar cea mai colosală oaste a lui Napoleon, contra rușilor, a fost de 600 000 de soldați, adunați de peste tot.

Ce sunt aceste armate, pe lîngă milioanele de oameni de astăzi?

Dacă țara noastră, urmînd povețele d-lor profesori, ar fi intrat în război acum două luni, — astăzi ar fi amestecată în marmelada universală, iar oastea sa ar forma o aripă rănită a armatelor rusești, fără personalitate, fără voință, neștiind cum aré să iasă din război [...]

Ei bine, cu hotărîre, e de o mie de ori preferabilă situația de astăzi.

Doresc să ne vedem sîmbătă, dacă se poate, la București, la d-ta sau la mine (Hôtel Boulevard). Situația e mai gravă decît acum doi ani, și oamenii sănătoși la minte trebuie să se adune.

Afectuoase salutări,

Duiliu Zamfirescu

Iași, 15 aprilie 1918

Stimate domnule Meissner,¹

Aș fi în drept să mă supăr de faptele cenzurei d-voastre. Dar, afară că un articol de ziar nu are însemnătate, cred că d-voastră nu ați citit articolul meu din *Indreptarea*.² Și o cred, pentru că, dacă l-ați fi citit, presupun că l-ați fi cenzurat în mod inteligent.

Nu vă scriu însă pentru aceasta, ci pentru a vă ruga să părăsiți această detestabilă meserie de Torquemada, lăsând-o unui coleg fanatic și plebeu, care să nu aibă certificatele d-voastre de noblețe. D-voastră sunteți om de casă mare, venit de la „Junimea“, unde minciuna și pehlivănia erau singurele lucruri neadmise. Și mi se pare că ați păstrat de la „Junimea“ parfumul sufletesc de credință, care nu se schimbă în dezgustătoarea apă de oțet a unui clown de circ.

A fi inteligent sau a fi prost este o stare, pe când a fi mincinos sau pehlivan este o funcțiune. Și prostul și inteligentul pot fi în funcțiune de mincinos și de pehlivan, pe când prostul nu poate fi în funcțiune de inteligent și nici inteligentul de prost.

La „Junimea“, toate funcțiunile în general nu prea erau bine privite, dar acestea mai cu seamă nu erau deloc bine privite. Și cenzura, care, în sine, este o măsură de stat, exercitată sub forma aceasta de a tăia tot ce nu convine unui guvern ca partid, este o pură pehlivă-

nie. Se înțelege de la sine că acest cuvânt nu privește persoana d-voastră, ci sistemul.

S-ar zice că domniile-voastre v-ați dat cuvântul să lucrați pentru reabilitarea liberalilor, atît sunt de nedibace măsurile ce luați.³ Aștept de la d-voastră să faceți acest act de reintegrare junimistă, trecînd cenzura altui ministru.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

1

'84, ianuarie 9

Mamitico, m-am gândit în ce chip să-ți trimet mai înmămerit poezia, și am ales pe următorul : aveam o carte de la d-ra Marguerita, ² pe care aș fi voit s-o păstrez, și de aceea o legasem cu îngrijire ; într-însa, pe întâia și a doua filă am pus stihurile mele, fiind convins că astfel nu le vei pierde niciodată : numele care stă scris cu creionu pe celelalte pagine te va împiedica.

Cartea de bucătărie vine și ea alături.

Îmi iau libertate să te-ntreb când îți isprăvești tirgu cu clienții ? De joi într-o săptămână !... Un veac.

Te anunț că am să te asasinez într-o zi cu citania unui început de roman, ³ care îmi aleargă prin cap de vreo trei luni. Trebuie să te hotărăști la astfel de sacrificii, dacă ai permis unui adorator al dumitale să-ți fie prieten.

Aș vrea să văd figura d-rei Margueritii când o ceti cuvîntu adorator și prieten : trebuie să fie de-un metru.
Țoc, țoc pe amîndouă mîinile,

Pad[il] ⁴

2

1884, ianuarie 19

Superlativă Mamitică,

Iată că mă supun poruncilor ce-mi vin din strada Primăverii ; lojea ce trimet e așezată tocmai deasupra nr. 21.

Astăzi e ziua ceaiului, cred că n-ai uitat-o. Cum să fac însă ca să pot veni ?

Fiindcă am dreptu la un ceai pe săptămînă, pe cel de astăzi îl las cu dobîndă la dumneta, în schimbul unui bilet la ordine, ca să pot cere plata orînd oi vrea.

Am început să cred că există o providență care răsplătește pe fiecare după faptele sale, de cînd cu indispoziția d-rei Margueritii. Spune-i că sunt furios pe dumneaei. Nu se bolnăvește cineva așa deodată, fără să cugete serios la ceea ce are de gînd să facă și fără să întrebe pe prieteni.

În fine, vom vorbi și ne vom certa la sfîrșitul indispoziției sale.

Cu ochii serei cei dentii
Eu nu voi mai privi-o
De-aceea-n urma mea rămîi...

— Adio !...

Îți sărut mîinile și mai ți-aș săruta și obrazu dacă nu m-ai ocări. Diseară să nu-ți pui mînuși.

Dulliu

3

20 I '84

Scumpă Mamitico,

Cum să-ncep, ca să te pot face să-nțelegi binele ce mi-ai pricinuit ? căci dumneta ești ! nu poți fi decît dumneta !

Cînd am intrat aseară acasă, pe la 4 de dimineață, eram aproape bolnav, eram ostenit de greutatea unei

idei foarte ciudate : aş fi dat nu ştiu câte zile din viaţa mea ca să pot şti cu precizie cari erau feliicitările sincere şi pornite dintr-o adevărată dragoste şi cari erau cele calpe. Şi, afară de aceasta, un soi de dezgust către o parte din gloabele omeneşti, cari ambiţionau aseară să mă pupe care mai de care mai întâi, când pînă aci se uitau la mine ca la un pestiferat. După aceea, părerea de rău că de la mine de acasă nu venise nimeni, plus grija că trebuia să m-apuc la ora aceea să scriu revistă politică pentru gazetă,¹ plus, plus...

În sfîrşit, intram acasă cu un fel de singurătate în mine care n-avea cauză dar avea existenţă şi, mai mult, consistenţă.

Atenţiunea dumitale, atît de delicată şi de discretă, m-a pătruns cum pătrunde o rază de soare într-o odaie umedă şi întunecoasă. Îţi pup minile de mii de ori şi în genunchi.

Închipuieşte-ţi că am avut hal să scriu, după aceea, despre importanţa corpului telegrafiştilor în statul român !... Să-mi ocup mintea cu trivialităţi de asemenea calibru !... Groaznic !

Ai văzut cred încăpăţînarea cu care am rezistat aseară o bucată de vreme la chemările publicului.² Deşi văd şi mă conving din ce în ce mai mult că Mamitica cea slăvită n-are dreptate, aş fi ţinut să-i îndeplinesc dorinţa. Dar, crede-mă, aş fi făcut o mare necuviinţă către regina, care deja a aşteptat prea mult.

Spune-mi, te rog, dacă pot veni astăzi să-mi iau ceaiul ce-mi eşti datoare de ieri.

Sunt foarte trist că printre *asprîi* judecători de aseară nu se afla şi o domnişoară oarecare, cu mărgărinte pe dimargine şi cu ochelari pe nas. Ce face ? E bine ?

Duiliu Zamfirescu

Mamitica frumoasă,

Omul dumitale m-a sculat din somn. Cînd am auzit bătînd, am crezut că e cineva de la redacţie, şi am încremenit, căci mi se părea că era rîndu meu de scris şi uitasem. Reprezentantul dumitale însă, acest nobil coborîtor din Arpad, s-a grăbit a-mi tîlmăci că-l trimete „cuconiţa“. — Care cuconiţa ? — „Cuconiţa noastră.“ Eram cît p-aci să-l dau afară, cînd virtuosul stuxer a adăugat „M-me Miller“.

La închipuieşte-ţi că la aceste vorbe mi-a venit să-l pup, şi niţel, niţel dacă era mai cilibiu quidamul dumitale l-aş fi sărutat ca pe o drăgălaşă amantă.

Nu pot să-ţi trimet gazetele ce-mi oeri fiindcă nu le am decît la redacţie. Articolul pensionului va apărea mîine, poate chiar astăzi. Iată-te colaboratoare secretă la gazeta noastră !¹

Joi te ameninţ cu venirea mea. Şi pînă joi aş vrea să te întîlnesc pe uliţă ca să-ţi pup minile. Unde ?

Don P[adil]

Dulce Mamitică,

Ai văzut că am isprăvit povestea cu sărutările, din catul de jos al gazetei ; dumneta ai fi dorit să nu se-mbete Soleanu,¹ — şi eu aş fi dorit, dar ce-i faci adevărului !...

Prin urmare : am timp mai mult ca altădată de gîndit la versuri şi m-am hotărît să isprăvesc pe *Hernani*.² Bine fac ?

Dacă da, te-aș ruga să-mi trimiteți cartea de bucătărie în care sunt traduse cele 2 acte dentăi, ca să mă pot orienta mai departe. Dacă nu, ține-o și spune-mi că n-am dreptate să mă muncesc atât de mult pentru ca să fac atât de puțin lucru.

Îți sărut amândouă minile pe toate părțile, și pe muche dacă mă lași.

Duiliu

6

[1884]¹

Cara Mamitica,

Ne-am hotărât să-ți scriu. Dar eu ce să-ncepem? Avem atâtea să-ți spunem, încît, dacă ar trebui să ascultăm pe d-ra Henrieta, n-am putea face altfel decît să scriu cîteșitrei odată. Vai însă!!! De abia avem un condei, și ala la un capăt condei și la altul furculiță. Dar ghiciți cine mănîncă cu furculița asta? La 11 ceasuri mănîncă Ștefănică, la 12 Mămuca și la 1 d-ra Henrieta.² Cît mănîncă d-ra Henrieta, toată lumea stă în admirare. Breeeee! frumos mănîncă!...

A *propos*! grea e M-me Geani și Mămuca. Bre, bre, bre!

Am umplut scrisoarea numai cu puncte de exclamație. Dar, credeți-mă, sunt atîția oameni nați și ne-sărați, că nu poți decît să te miri la fiecare pas. Doamne, groaznică lume! Parcă ar fi instituit un concurs de sluiți. Desigur că juriul ar fi teribil de încurcat cui să dea premiul, căci mulți îl merită.

Sunt informat că d-ra Margareta³ a început să adoreze pe Lamartine și d-ra Maria⁴ pe junele Vitzu.

Au și drept. Îmi pare foarte rău c-am ajuns în josul paginei.

Sărut mînușitele,

Don P[adil]⁵

7

[1884]¹

Mamitică,

Am întîrziat și eu, ca toți negustorii, cu neînsemnata expresie a recunoștinței imense ce-ți păstrez. Iartă-mă. Am trimis Elenii o hăinuță de lînă. Dacă-i e cam mare să mi-o înapoiezi imediat spre a i-o schimba. Iaca și *în fața vieții* pentru d-ra Margareta. Tîrziu.

8

7/19 octombrie '85

Chère Madame Miller,

J'ai lu Dimanche dernier chez Mr. Majoresco une nouvelle.¹ Voulez-vous aussi l'entendre?

Assurément vous êtes la personne la plus capable de confirmer ou de désapprouver les sentiments de bonté que M. Majoresco a témoigné pour ma nouvelle.

Si vous dites oui, accordez-moi une heure d'audience.

A quand?

Votre dévoué ami,

Duiliu Zamfiresco

9

3 ianuarie '89, Roma¹

Iubită Mamitico,

Mă crezi dacă ți-oi spune că am început pînă acum de vreo trei ori să-ți scriu?... și fiindcă se vede că m-a

făcut Dumnezeu neisprăvit, n-am pus capăt la nici o scrisoare.

De astă dată însă sunt hotărît să merg pînă la iscălitură.

Adevărul este că nu știu pentru ce m-am oprit în celelalte, căci dumneata ești una dintre rarele persoane căreia i s-ar putea împărtăși toate nevoile sufletești ale unui creștin ca mine, căzut într-o țară ca Italia. De tinăra, ești tinăra în toate impresiile dumitale, ca orice inimă nouă și caldă; de știut, știi mai multe ca mine; de iertat, ierți toate prostiile omenești, și deci și pe-ale mele, așa încît mă-ntreb: ce m-a împiedicat de a-ți scrie...

Cred că nimic alta decît condițiunea mea sufletească plină de contradicții. Dimineata sunt om cu mintea în scaunul ei, drept și poate chiar bun, simt arta și înțeleg critica cu înlesnire; ziua începe lupta, mă ciocnesc de oameni, mă întristez sau mă bucur de prostiile lor (căci n-am puterea de a-i desprețui), umblu pe strade, mă întâlnesc cu mutre care-mi displac, mă plouă, iar seara, după baluri sau după prînzuri, intru acasă fals sau exagerat în toate simțirile mele, cu capul aprins, admitînd ca posibile orice prostii, simțind nevoia de a vorbi cu cineva și, fiindcă n-am pe nimeni, sfîrșind prin a scrie. Da, am acest păcat. Îți poți închipui că a doua zi toată nebulia de cu seara se duce pe hoarnă. Deci, e foarte probabil, nostima mea Mamitică, că așa s-a întimplat și cu scrisorile matale.

Dar ia să lăsăm la o parte personalitatea mea cea puțin interesantă.

Știi că sunt opt luni de zile de la cel din urmă ceai ce l-am luat împreună pe măsuta de lîngă fereastră? Vremea trece la vale ca o gîrlă turbure, și cînd rămîn amintiri plăcute în urma ei, îmi vine să-mi iau bastonul și să plec după ele. Parcă te văd tremurîndu-ți buza de jos de minie cînd istoriseai romanul unei înșurători, sau induioșîndu-ți glasul și zicînd, la ceva atingător:

— Doamne, poetule, crezi mata că așa și altminteri.

Vorba asta, poetule, care în gura oricărei alte persoane m-ar fi supărat, venind de la dumneata avea pentru mine un farmec nespus.

Dacă-i vrea să-mi răspunzi, să aduci vorba așa ca să-mi zici:

— Doamne, poetule... chit ca să adaogi: ce om caraghios ești mata, bunăoară.

Crede-mă, Mamitico, cunoștințele, lumea și afecțiunile noi intră greu în sufletul meu și mă fac să sufăr. De la o vîrstă oarecare omul trebuie să se lipească de un colț de pămînt; lumea rămîne deschisă pentru călătorii, dar nu pentru a te statornici într-însa.

Îți urez un an nou plin și fericit, și-ți sărut mînile cu tot devotamentul unui bun amic.

Duiliu Zamfirescu

Mai rămîne un colț și pentru noi, domnișoară Margareto. Te-ai făcut cuminte și ești bine?... Cine traduce *Mollete*² din *Democrația*?

La mulți ani.

10

Roma, 28 martiu 1890

Iubită Mamitică,

Am ținut să-ți scriu eu personal ca să-ți fac cunoscută căsătoria mea, care a avut loc la Roma, în ziua de 10 martiu st. n. Femeia mea se numește Henriette, fiica d-lui Antonio Allievi.¹

Nu ți-am scris la timp, fiindcă am lipsit din Roma vreo două săptămîni.

Acum m-am mai liberat de gînduri și de treabă. Te rog spune-mi ce dorești să-ți trimit de la Roma. Fii bună și scrie-mi, indicîndu-mi un lucru anume, nu lăsa la alegerea mea, fiindcă iar uit. Te rog foarte mult.

Îți sărut mînile cu dragoste și supunere, ca un vechi și recunoscător prieten.

Duiliu Zamfirescu

Roma, 17 aprilie 1890

Iubită Mamitico,

Și de astă dată am întârziat a răspunde la buna scrisoare ce mi-ai scris. Dar acum mă cunoști bine, și dacă tot mă iubești, e semn că mă ierți de toate păcatele.

Așa fiind, îmi propun să-ți ocup cinci minute din vacanțele matală. Fii bună și dă poruncă hainului acela de portar să tragă zăvoarele; căptușește fereastra cu transparentul cel gros; dă-mi o dulceață, și hai să vorbim. Uite, parcă te văd în fundul fotoliului celui cu răzămătoarea naltă (căci, la drept, eu nu te-am văzut în picioare niciodată), zîmbitoare, iertătoare, fină, intrînd în sufletul omului ca o vorbă bună, și simt un fel de „*bien être*” general de a te asculta vorbind, cînd mai cu seamă lași pe bietul Mihăilescu în pace. Vorba aceea atît de dulce ce-mi zici, și care de la altcineva m-ar ofensa, „Poetule”, îmi sună la ureche ca o mîngiere, mai ales cînd ascunzi în bărbie o răutate, or o dezmiardare, pe care nu vrei s-o spui, dar care se dă de gol printr-o fugară tremurare a buzei de jos...

— Ei, dar mata, Poetule, ce mai faci?

— Uite, bine, Mamitico.

Știi, eu răspund ca țăraniile cei proști, cari vin să ceară ceva și nu încep niciodată.

— Ei, ce mai faci?

— Bine...

Și mata iar pui bine pe cîte cineva sau ridici în slava cerului pe domnișoara Marica Sion, ceea ce vine invariabil, ca o virgulă, după fiecare propoziție.

— Ei, d-apoi, te-ai însurat?...

— Da, m-am însurat...

— Și nu mi-ai spus nimic... Da' simțeam eu că ai ceva, numai credeam că e vreo supărare. Bine că ieși așa... Da' cum e femeia matală?

— Sărut mîna, e bine.

— Ei! te-ai prostit, Poetule, de cînd ai plecat. Eu te-ntreb cum e la chip.

— Cum să fie, ia o creștină ca toate celelalte.

Și aci bag mîna în buzunar, scot un plic, din plic un alt plic, și din celălalt plic un portret:

— Iacătă-o.

Așa scrie la Lege. Măcar că mi-au cetit-o în talie-nește, am înțeles că bărbatul trebuie să se poarte cu respect și cu două plicuri față de femeia sa.

Mata îți ridici ochelarii cei fumurii, îți pleci capul pe un umăr și pe celălalt, și te uiți la mine, iar te mai uiți la portret, apoi zici:

— Poetule, eu cred că am s-o iubesc și pe dînsa... cînd oi cunoaște-o.

De-acinci vorbești numai mata. Eu, ascultîndu-te cu respect și dragoste, mă întreb prin ce bizară fantazie a soartei o femeie menită să trăiască în cadrul unui palat *seicento*, a rămas în strada Primăverii, după perdeaua cea groasă, spre a vedea cine intră și cine iese. Și iarăși îmi zic că lumea așa e. Adevărata noblete rămîne disprețuitoare de ea, și dacă soarta a luat cadrul, Van Dyck¹ n-a pierdut nimic, căci doamna Lucrezia Colonna a rămas de-a pururea cum era, pe pînză și aievea.

26 aprilie

Am ajuns la 26 aprilie, fiindcă am băgat de seamă cam tîrziu că nu aveam gata fotografia femeii mele. Pe a mea nu o am nici acum. Am făcut la Nizza 6 încercări, și toate au ieșit rău. Dar, în fine, am zis să reproducă una din cele 6, și îndată ce le voi primi, voi trimite-o și pe a mea.

Îți sărut mîinile și las loc Henrietei să facă același lucru.

Duiliu Zamfiresco

Je vous remercie, chère Madame, de l'attention bienveillante que vous avez eue pour moi. Je vous prie de m'accorder la même amitié que vous avez pour mon Mari, et de ma part je serai toujours votre très dévouée.

Henriette Zamfiresco

Roma, 21 noiembrie 1890

Iubită Mamitică,

Cu cită dragoste mă gândesc de mai multă vreme să-ți scriu, dar zilele curg și eu nu încep. Ceea ce vreau să-ți spui nu are caracter hotărât: e o plăcere confuză, rătăcită în viață ca un abur, și numai când și când se încheagă într-o picătură care cade. Să-ți scriu. Dacă nu te-aș fi cunoscut de la-nceput sub această formă de Mamitică, cu ochelari și cu bucle albe, aș crede că te-am cunoscut undeva altfel, cu alte simțiminte. Fraze goale, dar totuși nu așa de goale precum par.

Ți-aduci aminte că mi-ai istorisit odată ceva din viața dămitale de la Geneva, cu prietenii internaționali de prin așa locuri, și între alții numeai pe un Odescalchi. Ei bine, or de câte ori dau de numele acesta prin jurnale, sau întâlnesc pe cel ce-l poartă, pe Corso, fără voie mă pomenesc în ungherul de sub fereastră, față în față cu dumneta și între noi ciuboțica de porțelan în care se scutură țigările. Iar în zilele din urmă această extravaganță a spiritului a devenit o obsesiune. Trebuie să-ți spun că în Italia sunt alegeri generale, și prințul Odescalchi vrea să se aleagă din nou deputat. De aceea numele lui e pe toate ulițele, scris cu litere de un stinjen: BALDASSARE ODESCALCHI. Îți poți închipui ce proporții ia ciuboțica...

Dar, în fine, creștinul ăsta nu-i vinovat de nimica. Deci, noroc bun la alegeri, și să revenim iar sub fereastră.

Mata știi că de o lună de zile eu sunt tătucă?

Da, tătucă a unei giginele cu un enorm moț în frunte, cu niște mânuți mititele și roșii de frig, fiindcă e născută în munți, în Umbria verde a lui Carducci.¹ Femeia mea e încă la țară, în preajma orașelului Orvieto, unde am petrecut vara. Eu trudesesc pământul între Roma și Villa Napoleoni, unde e fata. Adesea mă pomenesc mângâind-o, când sunt singur la Roma, și îmi simt o nestăpînită pornire de a mă duce s-o văd. Când

sunt la țară, eu o adorm, eu o plimb. Pe lângă farmecul făpturei ei, are pentru mine un altul, nespus de dulce: vorbesc cu ea românește, fiindcă îmi pare că trebuie să știe românește. Nu-i așa că sunt ridicul?

Îmi pare, dulce Mamitico, că mata trebuie să mă-nțelegi, or dacă nu mă-nțelegi, să mă compătimești.

Iar fata se cheamă Enrichetta-Eleonora-Eliza-Felicită.²

Îți sărut minuşile și te rog să nu mă uiți.

Duiliu Z.

Roma, 30 decembrie 1890

Iubită Mamitică,

Tîrziu viu să-ți mulțumesc de aducerea-aminte atît de dragălașe ce ai avut pentru fetica mea. Dar țineam să nu viu cu mîna goală. Aș fi voit și eu să fiu laconic cu dumneta, însă minusculul meu dar nu putea vorbi ca iconița fericirii.

Am găsit doi *scarabées* vechi etrusci, pe cari m-am gîndit să-i leg în cercei pentru d-ra Margueritta. Dacă nu vor plăcea așa, fiindcă sunt de 2 colori diferite, veți face altceva dintr-înșii.

Femeia mea se unește cu mine spre a vă ura la toți sărbători bune și un an nou fericit.

Nu-ți scriu deocamdată mai lung. Îți sărut mîinile cu mare dragoste și doresc să fii sănătoasă și fericită.

Duiliu Zamfirescu

Roma, 22 aprilii 1891

Iubită Mamitică,

S-apropie Paștele și cu dînsul vacanțele, prin urmare e speranță de răspuns.

Am onoare a vă prezenta pe fiică-mea, d-ra Felicită.

Doresc ca pînă în șapte, opt ani să faci un milion, ca să nu mai stai în strada Primăverei; dacă însă nu-l vei face, o să mă rog de mata să înveți românește pe puica asta mititică. Deocamdată o să vorbească greu de tot, fiindcă acum mamă-sa îi vorbește italienește, eu românește, bona nemțește, iar între noi franțuzește sau italienește, așa că e o babilonie întreagă. Iar fata, mai cuminte decît toți, gungurește o limbă păsărească, cu care are aerul de a rîde de noi.

Mata trebuie să cunoști minunat toată psihologia taților și a mamelor, și nu te va mira un tată prost mai mult.

Peste mine viața trece și se scutură ca dintr-un salcîm. Cu nădejdea că toate au să-nverzească iar la primăvară, trec iernile una după alta și noi îmbătrînim. Dealtmînteri, eu sunt fericit. Ceva mai puțină manie de a face din viața noastră zilnică literatură n-ar strica. Cred însă că asta e un vițiu organic al tuturor idealștilor, vreau să-nțeleg al celor ce vor să vadă dincolo de marginea orizontului. Vorbe fără înțeles.

Ce vie dorință simt cîteodată de a veni în colțul de sub fereastră spre a te asculta. Și poate că tentațiuni de asemenea natură m-ar îndemna să mă întorc în țară pentru vreo lună sau două. Dar cînd mi-aduc aminte de golul enorm ce-am întîlnit ultima dată în București, în case și în inimi, ridic un deget la gură, îmi plec capul și rămîn undă mă aflu, gîndind că așa e lumea și-s toate de prișos.

Aș dori mult să vii o dată la Roma, pe vremea cînd sunt eu aici. Atîtea mărețe și sfinte lucruri mai sunt

de văzut, încît șartul vieții se dezleagă calm și apare de o gravitate suportabilă în lunga lui curgere.

Cu bine și cu pace, dragă Mamitico,

Duiliu Zamfiresco

15

Roma, 18/30 martiu '92

Iubită Mamitico,

Îngerul trimis de matala fetei mele a fost cu noroc, fiindcă după dînsul a sosit în casa mea un băiat, și anume în ziua de 6/18 curent.

Zilele astea o să-l botezăm, împreună cu Bebuncule,¹ la capela rusească de aici. Numele băiatului va fi Alexandru-Antonio-Lascar-Cesare.²

Îți sărut minile în grabă, împreună cu fiica-mea, făgăduindu-mi a-ți scrie mai lung altădată.

Această scrisoare am făcut-o din îndemnul nevestei mele, care nu vrea să aștepte pînă voi avea răgaz mai mult, ci ține să-ți fac cunoscută nașterea băiatului numaidecît. *Ainsi soit-il.*

Duiliu Z.

16

Bruxelles, Rue Joseph II, 76
[1893]¹

Dragă Mamitico,

Vreau să-mi dai o notă bună că nu te uit și-ți scriu, chiar în mijlocul ocupațiunilor de tot soiul.

De la scurta și trecătoare noastră întîlnire din București mi-a rămas, parcă mai mult decît altădată,

dorința de a revedea colțul cel simpatic de sub fereastră, unde mata ai aerul de a asculta, cu toate că de fapt vorbești neîncetat. Și trebuie să fie cu atât mai puternic simțimîntul acesta cu cît mai puțin l-am avut pentru celelalte vechi simpatii *topice*. Ca să nu rîzi de vorba asta de dascăl de geografie, trebuie să-ți spun întreaga mea impresie de București. Cînd trăiam în el, aveam, ca orice om, nu numai simpatii de persoane, dar simpatii de locuri, de colțuri de străde, poate chiar de ferestre pe sub care îmi primblam dibla suspinătoare. Acum n-am mai găsit nimic din toate astea. Rar, pe ici, pe colo, cîte o tresărire mai puternică, cum bunăoară în salonul d-lui Maiorescu, la mata, în biroul de la Minister unde am lucrat, și atîta tot. Orașul în care am trăit atîta timp s-a desprins de mine, s-a retras ca sub un ochi de panoramă, pînă în punctul unde sticla măritoare falsifică imaginile. Cea mai puternică impresie ce am avut-o este că lumea din București trăiește într-un echilibru nestabil. Este, negreșit, o impresie falsă. Eu călătorul, venit pe fugă, văzînd prietenii în grabă, am plecat cu impresia că eu eram statornio în București, iar toți ceilalți grăbiți să plece, sau mai bine, făcînd lucrurile provizoriu. Așa, bunăoară, ți-aduci aminte că, pe cînd eram la mata, a venit doctorul Clement, care, cu volubilitatea firei sale, ne-a vorbit de călătorie la Paris, de un baston cu ceasornic în cap, de una și de alta, plus de o domnișoară din pension care gema de grije să nu moară, cu toate că n-o durea nimic. Ei bine, doctorul mi se părea că așteaptă cu nerăbdare să plece iar în călătorie; domnișoara cea cu patimele că nu e reală; mata însăși îmi păreai gata a porni după d-ra Marguerita,² iar statornic era numai colțul de sub fereastră, belteaua de gutui și... subscrisul. Belteaua de gutui (care cîteodată se preface în dulceață de pomușoară) face parte integrantă din colț.

Și, apoi cîte schimbări!... Prietenii intimi cu o serie întreagă de noi prieteni, cu alte locuințe, unii însurați, alții îmbătrîniți, cari sunt ei înșiși neștiutori de ce să-ți vorbească și ce să te întrebe, fiindcă firul rapoartelor e rupt de așa de mult. Am întîlnit, bunăoară, pe Ștefănică Lupășcu³ (cărui cu sfială îi zic pe nume) în per-

soana unui domn cu mustăți, baston și toate suplimentele trebuitoare stărei sale sociale de student de universitate. Dacă nu eram cu Ioanin⁴ aș fi trecut alături, fără să-l cunosc.

Nu rămîne decît o puternică imagine ideală, care se specifică în impresii de-abia estompate, printre cari, ici și colo, răsare cîte una mai accentuată.

Dar, în sfîrșit, nu te uit.

Eu aici sunt cu familia, statornicit pe mai multă vreme, dacă guvernul m-o îngădui.

Copiii îmi sunt sănătoși. Fetița te cunoaște, parcă ar fi fost în pension la matale. Ea urmează a fi frumușică și cuminte. Dumineca merge cu papă la capela ortodoxă, unde ascultă toată slujba, smerită ca un pisoi încălțat. La întoarcere, ne oprim la un negustor de minciuni și cumpărăm două baloane, cu cari ne ducem acasă în triumf. Dar gloria familiunei este acum tînărul Alexandru.⁵ Acest domn, pe atît de hărtăgos cît e de urît, a devenit un fel de Uncheșelul lui Sevah din *O mie și una de nopți*. Pentru el se taie puicele cele mai grase, lui se cumpără jucăriele cele mai scumpe, de el se ocupă toată casa, parcă ar fi fiul lui Poru Împărat. Această grozavă stare de lucruri a și dat naștere la o tentativă de complot din partea boului sex al casei, urzită de Idda,⁶ în care a tramparisit Bebuncule,⁷ bona sa, găinele și bucătăreasa. La aceasta, noi, sexul urît, am opus o rezistență energică. Tînărul domn și cîinele casei au rivalizat de vervă întru apărarea drepturilor noastre strămoșești, cari, pe linie bărbătească și la primul născut, ni s-au transmis de la Adam (acesta pare a fi fost, fără îndoială, bărbat, deoarece a simțit nevoie să-și schimbe coasta în femeie, iar nu în om). E de notat că junele cățel pleda într-un mod cu totul dezinteresat cauza amicului său Alexandru, deoarece el nu poate pretinde a se cobori din dezbrăcatul de Adam.

În fine, dragă Mamitico, ce să-ți mai spui? Dacă n-ai trăit niciodată la Bruxelles, să nu trăiești: e frig și umed, fără a fi iarnă. Evviva Italia!

Îți sărut minile cu respectuoasă dragoste și te rog să nu mă uiți cu totul. Copiii mei îți trimit cele mai dulci sărutări, iar nevasta complimentele sale afectuoase.

Duiliu Zamfiresco

17

Bruxelles, Rue Joseph II, 76
[1894]¹

Dragă Mamitico,

Credeam că m-ai uitat cu desăvîrșire, ca multă altă lume, și mă mulțumeam a mă gândi, cu căldura sufletului iubitor, la icoana Mamiticăi celei bune din colțul ferestrei, cînd telegrama de duminecă a venit să-mi reanimeze speranța că tot mă mai iubești. Ce e drept, telegrama asta seamănă mult cu o vorbă bună a unei surori supărate; fie, e însă o vorbă bună, și eu mă prind de dînsa ca de o ramură de măslîn.

Iată un an și jumătate trecut din nou peste vechea noastră prietenie, trecut de la cea din urmă oară cînd ne-am revăzut sub binecuvîntarea clasicei ferestre. De atunci, dumneta ai urmat a ceti mai departe, în toate limbele pămîntului, scriitorii ce-ți sunt dragi, și a da patriei recunoșcătoare serii de fete de măritat, iar eu m-am strîns tot mai mult în ghioaca mea, ca unul ce trăiesc departe de țară. Dar am și eu cu ce mă recomanda patriei: am un băiat și o fată, și dacă aș putea să-ți spun cît îmi sunt de dragi, ai vedea numaidecît că ghioaca mea nu e pustie de simțiri duiioase. De cîte ori mă gîndesc la fetița mea, mă gîndesc și la matală. Aș vrea să ți-o dau s-o înveți românește, dar cînd se va împlini această dorință?... Pe băiat îl învăț eu, sau mai bine se învață el singur, fiindcă niciodată nu i-am vorbit decît numai românește. Să-l auzi zicînd:

Am un leu și vreau să-l beau
Și nici ala nu-i al meu

Îți vine să-l mănînci. Appetitul acesta e poate numai părintesc, — dar ce-i faci românului, silit să trăiască între străini!... Vorbînd cu el în limba mea, îmi pare că sunt mai puțin departe de țară, de această țară de care-mi era silă cînd mă găseam într-însa.

Voiam să-ți trimit portretele lor amîndorora, însă au ieșit așa de rău, încît prefer să aștept pînă voi face altele.

Pe aici ne pregătim să petrecem o lună de grozăvenii. Sîmbătă se inaugurează Expoziția Universală din Anvers, — prin urmare, excursiune oficială, în uniformă, de dimineată pînă seara. Ce plăcere, ce plăcere!... La 28, nunta prințului Carol de Hohenzollern cu fiica conțelui de Flandra, la care va fi de față și regele nostru, prin urmare ieși înaintea m.-sale la frontieră, ține-te de baluri, prînzuri, recepțiuni... Dacă ar fi două luni pe an ca asta, în corpul diplomatic s-ar întîmpla cazuri de suicid din cele mai ciudate.

Mă aștept să văd revărsîndu-se la Expoziția din Anvers toată țara românească, în ce are ea mai vagabond și mai nesărat, ca la Expoziția de la Paris. Toată mahalaua Scaunele, în care locuiesc chitariștii, țîmbalagii, naiștii, într-un cuvînt *artiștii români*, vrea să se tocmească la Expoziție. Unde s-au gîndit vreodată economiștii noștri că țiganii lăutari vor deveni un articol de exportatiune așa de însemnat!... Răul e că asemenea marfă, cînd n-are căutare, trebuie repatriată: *un balot de țigani*, cu indicațiunea *retour* ca pe jurnalele proaste. Dar restul lumii plicticoase!... Plouă deja cu corespondenți de ziare, cu economiști, cu deputați. Am avut cîntea să fac cunoștința d-lui Dobrescu-Argeș,² reprezentant al bietului popor împilat: un țăran șiret, care are ceva din isprăvnicel și din popă, amestecat cu teorii asupra rînteii, cu monometalism, bimetalism, teorii de-ale lui Marx etc.; toate îmbrăcate într-un halat de modestie croit pe trupul altuia. Astfel fiind, l-am poftit la masă. Sper să-l cunosc și mai bine. E inteligent. Dar rudele românilor stabiliți aici!... În noaptea de înviere, la Capela rusă toată lumea era în frac, doamnele în rochii albe decoltate, ofițerii în uniforme, decorații, cînd iată că sloboade pe ușă un cîrd de giște, compatrioate

de-ale noastre, rîzînd, împingîndu-se, vorbind în gura mare, de parcă erau la dulapul cu cai. A-ți istorisi ce soi de pălării aveau pe creștetul capului, cum se țineau hainele pe șoldurile lor, în ce nedreaptă însoțire stau unele nasuri cu unele guri, ce doză de eroică imbecilitate îți trebuie ca să fii bărbatul uneia sau a tuturor, chiar cînd vrei să înveți carte cu zestrea femeii, e lucru peste puțința mea pămîntească. Mata trebuie să știi, o, dulcea mea Mamitică, că la Bruxelles sunt așa-numitele Universități libere, unde vin de se înscriu toți avocații de pe la judecătoriele de ocol din plășile și plaiurile României. Aceștia sunt cîteodată de o ignoranță insondabilă (o scenă minunată cu unul care scrisese, în numele nevesti-sei, o procură în gustul lui Trahanachi, și vrea să mă convingă că acesta este stilul judiciar). Ei se însoară la reședința Judecătoriei cu cîte o biată creștină de fată, care are 4 mii de franci zestre, și o pornesc amîndoi la Bruxelles să ia o diplomă. Și să vezi cum te combate cu Codul dacă greșești să-i zici vreo vorbă mai radicală!... Ei bine, rudele acestora, ale lui, ale ei, se scoală de-acasă din mahala și pornesc la copii, „că tot e și Expoziția acolea“.

Înțelegi că dacă îmi va fi cu puțință să plec undeva de vară, mă duc valvirtej, numai să scap de liota asta.

Văd că am întins-o mult. Vream să-ți mai vorbesc de cîte ceva, de literatură, de prieteni, dar pe altă dată. Mai vezi pe Alecu? ³ Aștept să-mi răspunzi, fiindcă altfel nu-ți mai scriu. Acuma ești în vacanțe: cere o dulceață, închipuiește-ți că fostul matale poet e acolea, în fața Mamiticăi, și vorbește-i.

Îți sărut minile și te iubesc din inimă ca întotdeauna.

Duiliu Zamfiresco

Domnișoara Marguerita e în țară or în străinătate? Orunde ar fi, te rog să-i spui că e una din figurile nevăzute de mult, pe care însă o pot revedea în minte or de cîte ori vreau, — mai cu seamă partea de sus a frunții și părul.

Roma, 4 ianuarie 1895

Dragă Mamitico,

„Vremea vine, vremea trece“, zice cîntecul, numai mata rămii în colțul de sub fereastră. Dacă n-ar mai fi și bulevardele astea, care strică liniștea și casele oamenilor, aș lăsa cu limbă de moarte băiatului meu, cînd i-ar veni dor de tată-său, să se ducă în strada Primăverei, că acolo va găsi o odaie caldă, în odaie un fotoliu, în fotoliu o doamnă, iar în față cu doamna un alt fotoliu gol, în care ședea odată tatăl băiatului. Această doamnă era în '95 ca în '80, și probabil va fi și în 1930 ca în 1895, adică: scurtică, grășuță, dulce la vorbă, purtătoare de ochelari, vecinic tînără, cunoscînd mai multe limbi și dialecte și vorbind în toate cu o vădită plăcere. Cînd are de spus ceva mai greușor, îi tremură buza de jos. Scrie numai în vacanții, — cînd scrie. Observă un cult ascuns pentru o ciubotică de porcelană, ruptă la călcii. Această doamnă este Mamitica, a fost Mamitica și va fi Mamitica, una și nedespărțită de haine negre, iar tu, băiete, nu întreba ce vîrstă are, fiindcă poate are 30, poate are 200 de ani, ci bucură-te că tatăl tău nu a venit în lume cu vreo cîțiva ani mai nainte, căci tu nu ai mai fi ieșit din lumea neființei...

Dar bulevardele sunt, viitorul se prezintă sub forma unui primar turbulent și a unui tirnăcop ascuțit, și adio, colț din strada Primăverei! ¹ adio, Mamitică! Fiindcă, după cum nu-și poate închipui cineva trandafiri pe zăpadă, așa nu poate fi Mamitică în strada... Popa Tatu, bunăoară, afară numai dacă vreun colonel cu vipușcă albastră nu va face și această minune.

Iar acum, dragă Mamitico, cît mai ești în strada Primăverii, nu mă uita cu desăvîrșire. Adu-ți aminte că suntem în vacanțe!

Ți-am trimis o cîrtică de versuri. ² Spune-mi cum le găsești, că dacă nu-ți plac, le voi îndrepta, iar dacă îți plac, mă voi bucura. Sunt reci, nu-i așa? Am vrut

să le fac reci, ca de marmoră, dar poate au ieșit de piatră de gîrlă.

Iar la mama Iza tot n-am fost. E un păcat. Dacă o vezi, spune-i să mă ierte, că mai rău decît înainte nu sunt.

Am comandat la Torino să-ți trimită o carte: *Daniele Cortis* de Fogazzaro.³ Să-mi spui cum o găsești.

Îți sărut mînuțele, dulce, dulce, și te rog să nu mă uiți,

Duiliu Z.

Adresa la Legațiune.

19

Roma, 7 martiu 1895

Iubită Mamitico,

Sper că legitima mea jumătate îți va fi scris din Bruxelles (unde i-am trimis portretul mamei) spre a-ți mulțumi de această grațioasă atențiune. Zic „sper“, fiindcă în una din scrisorile sale mă întreabă naiv cum te cheamă, deoarece toată mica mea lume știe că există o Mamitica, dar nimeni n-a bănuț că dînsa poate să aibă și un nume de *stare țivilă*. Iar dacă nu ți-a scris, te rog s-o ierți: e pînă peste cap în cufere, lăzi, pachete, plus o generală *influență* care coprinsese pe toată lumea din casă, pînă și pe medic. Acum sunt toți bine și sper peste 15 zile să-i am aici.

Din parte-mi nici eu nu am fost mai liber: casă de căutat,¹ Legațiune de dus singur (ministrul² avînd un nou-născut în familie și trei copii bolnavi, iar secretarul al 2-lea fiind de mai multe luni convalescent), vreme rea și — *la même ritournelle* — diferite mici metehne, a căror cauză comună e vecinica influență. Vremea rea e o adevărată necuviință a cerului pentru Cetatea eternă. Închipuiește-ți că ieri 6 martie ninge ca pe

Bărăgan, ceea ce nu împiedică de a avea astăzi o minune de soare ca în rai. Mîine însă poate să ningă iar, și tu, cetățean coborîtor din Decebal, deprins cu „ia mai pune lemne“, să te vezi silit a dormi într-o cameră fără foc, e greu!...

Dar, în fine, toate trec, are să treacă și vremea rea, are să vie vara, și o să-mi pot reîncepe peregrinațiunile în velociped pe drumurile minunate ale Campaniei romane... Nimic nu e comparabil cu starea sufletească din singurătatea aceasta: văi și dealuri de toate părțile, inundate de lumină! nici o fabrică, nici o casă! aqueducurile întinse pe arcuri de piatră ciclopică, pierzîndu-se în linia străvezie a orizontului; cîte o ruină monumentală; tăcere, tăcere peste tot... iar tu, singur, ostent, cu facultățile sufletești reduse la un minimum de impresiönabilitate, prinzi din fugă imaginea unui cot al Tibrului, silueta unui brad ce-și întinde umbrela pe o culme de deal, sau îți trece prin minte un crîmpei de amintire nostalgică, din alte vremuri, din alte lumi.

Și astfel *on bat parfaitement la campagne... romaine*.

Da' ce nostimă scrisoare mi-ai scris! Am văzut cum ți se-ndesesc rîndurile, parcă, în adevăr, te temi să nu mai rămînă loc și pentru altcineva; întocmai ca la vorbă. Da' spui drept că-ți plac poeziile? Judecata d-rei Margueritta mă flatează și mă cam înspăimîntă: d-sa s-a dus departe să profeseze cultul pentru frumos, în taină, ca o vestală. Eu nu am văzut-o de mult, nu știu prin ce să mă orientez asupra calităților sale critice și asta îmi mărește îndoiala. În fond, așa ar trebui să se prezinte toți cenzorii literaturii: învăluiți în mister, pronunțînd numai sentințe, fără să spuie pentru ce. Preoții greci, cari cunoșteau spiritul poporului lor, eminate critic, făceau să vorbească oracolele prin fraze scurte: așa sau altminteri, ba adesea și așa și altminteri. Dacă scrii oracolului de la Geneva (da?), fii bună și spune-i din parte-mi că-i sărut mînuțele și că niciodată nu-mi voi permite să discut proorociile sale.

Pentru moment mă îndeletnicesc cu o a treia încercare de roman. Dacă mata citești *Convorbirile*, vei fi văzut că ele publică *Viața la țară*. Romanul pe care l-am început acum și care se cheamă *Tănase Scatiu* este ur-

mare la *Viața la țară*. În același timp, Müller editează *Lume nouă și lume veche*, publicat în *Convorbiri* în 1891. Te rog să-l citești, îndată ce va apare în volum, și să-mi spui cum îl găsești.

Iar despre colțul de sub fereastră, — primejdie. Am văzut în jurnalele noastre că primăria capitalei a făcut un împrumut de 30 milioane; zîbeam cetind: iată cum se leagă interesele publice cu cele particulare. Desigur că bulevardul se va deschide... prin salonașul matală. Adio, colț de sub fereastră! iar dumneta, d-nă Miller, începi a surîde grațios colonelului cu vipușcă și cu... casă de închiriat. Tot ce doresc este să nu se spargă ciuboțica la mutare.

Și te las, iubită Mamitico, sărutîndu-ți minile cu respectuoasă dragoste și rugîndu-te să nu mă uiți.

Duiliu Z.

20

Roma, 17/29 decembrie 1895

Iubită Mamitică,

Se apropie vacanța Crăciunului, și sper că grijile zilnice vor lăsa scumpei mele prietene un moment de aducere-aminte.

Îți scriu spre a-ți face cunoscut venirea pe lume a unui al 3-lea copil al meu, un băiat. Nevastă-mea, pe care nu o cunoști încă, îmi impune să-ți comunic știrea aceasta fără întârziere, fiindcă i se pare că dumneta trebuie să fie o persoană foarte dulce. Îți închipuiești că n-am așteptat să fiu rugat de două ori.

Prin urmare, așa: am un al 3-lea copil, pînă acum încă păgîn, dar e înscris sub numele Lascar-Antoni Liviu.¹ Băiatul e sănătos și mama de asemeni.

Din cauza asta n-am putut veni în concediu, după cum speram. E adevărat că nici afacerile nu mi-ar fi

permis să părăsesc Roma în împrejurările actuale: sunt singur la Legațiune și vremurile sunt grele. Cu toate astea, dorul meu de țară ar fi găsit un mijloc de a pune toate la cale și de a-mi permite să revăd cîmpiele întroienite ale Carpaților și chipurile ninse ale prietinelor. Ninge, dragă Mamitică. Eu simt așa de bine că tinerețea a trecut! tinerețea cea adevărată, în care nimic nu poate să domolească violența cu care arde viața. Trei copii împrejur, un orizont larg, o dezvoltare complectă a simțului datoriei: toate, lucruri cari sting spontaneitatea manifestărilor tinereței. Și nu mă plîng; dimpotrivă, dacă aș putea să schimb ce a fost cu ce este, aș alege ceea ce este, sau mai exact, aș cere voie să iau o parte din ceea ce a fost, anume: neînfrînată putere a sperării, și s-o alipesc de ce este: liniștea și deplina posesiune de sine.

Dar, *bernique*! ² Multe vrei dumneta!...

Ce să-ți urez de sfintele sărbători? Nimic, decît să rămii cum ești și să trăiești ani mulți, spre a vedea pe d-ra Marguerita întotdeauna fericită.

Îți trimit un roman de d'Annunzio: ³ *Le Vergini delle Rocce*, care face un zgomot asurzitor. Mie nu-mi place, fiindcă e opera unui decadent, dar place francezilor foarte mult, place italienilor ca stil (în adevăr, minunat). Te rog să citești introducerea cu luare-aminte: e tema lui Nitchke ⁴ (așa se ortografiază?), superioritatea aristocrației asupra vulgului, pe care-l numește *La Gran Bestia*, scrisă cu o vervă, cu o claritate de expunere uimitoare. E bună de închinat partizanilor votului universal.

Și astfel, cu o caldă sărutare de mînă, rămîn același bătrîn,

Duizza

Roma, 27/8 aprilie 1896

Iubită Mamitică,

De la ultima duminică scrisoare îmi rămăsese parful unei hîrtii vechi, găsită într-un pachet legat cu îngrijire de o mină scumpă: aş fi voit să răspund de atunci, dar nici dispoziţia mea sufletească, nici vacanţele mătăle nu-mi dau răgaz de a scrie. Telegrama ce mi-ai trimis de Paşte m-a rechemat la împlinirea datoriei.

E în adevăr ciudată firea noastră omenească, care aşa de bine ştie unele lucruri, cum bunăoară ştiu eu că mă iubeşti, şi totuşi găseşte în exprimarea lor repetită o mîngiere totdeauna nouă. Cuvintele cu care îmi spui că dacă ai fi fost mama mea ai fi ştiut să mă aperi de multe necazuri m-au mişcat pînă la lacrimi, deşi înţelegem de mult că un asemenea simţimînt mă leagă de scumpa mea Mamitica. Şi vîrsta noastră şi depărtarea dau, sper, vorbelor mele sinceritatea cu care le simt.

Aş vrea, cu toate astea, să nu te înşeli asupra motivului sufletesc ce mă îndeamnă la asemenea confidenţe. Nu sunt un om nefericit, în sensul strict al cuvîntului, fiindcă pasul cel mare pe care l-am făcut în ultimii ani ai vieţii, anume căsătoria, mi-a dat tot ce a putut să-mi dea, şi niciodată nu mă voi gîndi la nevastă-mea decît cu o deplină încredere, cu cea mai caldă afecţiune. Dar tocmai în această lipsă de motive serioase de nemulţumire stă nefericirea: dacă le-aş fi avut, aş fi zis că acolo trebuie căutată cauza. Nu le am.

Nici nu e pustiu mai mare decît al lumii locuită de oameni, în care nu-ţi găseşti loc. Cu cît mergi mai departe, cu atît convingerea că „*non val cosa nessuna i moti tuoi*”¹ se face mai mare. Cuvîntul care să definească o întregă situaţie de felul acesta este *disperarea*, nu o disperare de nebun, militantă şi primejdioasă, ci disperarea inofensivă a omului care simte *l'infinita vanità del tutto*.² Disperare în literatură, că nu poţi prinde în cuvinte adecuate infinita transparenţă a unor imagini, sau că ele nu sunt înţelese; disperare în raporturile

tale cu lumea, că eşti judecat fără să fii cu adevărat cunoscut, după legende vechi şi stupide; disperare în viaţa ta intimă, că îmbătrîneşti fără să fi făcut nimic. În sfîrşit, o jale întreagă care te îndeamnă să priveşti cu părere de rău la atîtea lucruri frumoase ce există în natură şi să regreti că nu poţi trăi, ca cei vechi, pentru a trăi:

Fii fericit, şi fii acum:
Acum e ultimul cuvînt.
Tot restul, un vîrtej de fum,
Iar mai tîrziu un colţ de drum.
O cruce şi-un mormînt.³

Nu-ţi mai vorbesc, iubită Mamitică, de cumplita deznadejde ce te coprinde cînd vezi că fiinţe ce ţi-au fost dragi mor, că tatăl şi mama ta vor muri, că e aşa şi nu poate fi altfel, orce-ai face şi orcît te-ai zbucliuma. Sufletul şi toate sentimentele noastre afective sunt un incident regretabil în natură. Nu numai că legile lui morale nu sunt garantate prin nimic, dar natura atenţază încontinuu la dreapta aplicare a acestor legi.

Şi aşa mai departe, s-ar putea urma pînă la stingerea glasului sau uscarea cernelei.

Să ne întoarcem însă la cele bune, fiindcă sunt şi de acestea. Cea dintîi este tocmai ceea ce ne leagă pe noi: o prietenie în care nici o umbră de nour nu se iveşte, cel puţin de la mine la dumneta. Te văd întotdeauna tot la un fel, şi această neschimbare fizică şi morală mă ajută să cred că nu eşti numai o dulce amică, ci amicitia chiar.

9 aprilie

Ceva cam *pesimistru* am fost pînă aici, dragă Mamitico. Cinstit însă, n-am nimic de schimbat la cele de mai sus, deşi dispoziţiunea mea momentană e alta, n-am nimic de schimbat, fiindcă cele spuse nu sunt rezultatul unei stări histerice, ci al credinţei adînci şi cu încetul formată că aşa sînt lucrurile în lume.

Ieri seară eram într-o casă în care oamenii pun la mijloc ce au ei mai bun : amabilitate, lux, cuviință, plus umerii goi ai nevestilor lor. Două din aceste neveste băteau în mine cum ar bate într-o corabie scirocco și tramontana : una cu niște ochi albaștri, minunați, soția unei brute ; alta, cu ochii negri, soția unui biet creștin. Dumneta ce-ai fi făcut, Mamitico ? Filozofie pesimistă ? Eu mi-am luat pălăria, am aprins o țigară și am ieșit, cu gând de a mă uita la stele. Dar ploua. Am intrat în fundul unei birji mizerabile, care mă lovea cu capul de toți pereții, și m-am întors acasă, aducînd imaginea celor două perechi de ochi în singurătatea odăii mele.

Fiecare se bucură de bunurile altora cum poate. Dar, în general, cine lasă ochii frumoși ai nevestelor pentru stele are multe șanse să devie pesimistru, cînd nu e croit din stofa cam vulgară a amantilor de profesiune.

O să mă ții de rău că aduc vorba despre binele aproapelui. Ține-mă de rău, că tot dulce are să-ți fie glasul. Aș vrea să pot veni o dată pe săptămînă în colțul de sub fereastră și să-mi deschid inima către matală. Aici n-am pe nimeni amic, afară decît pe nevastă-mea către care însă nu se poate vorbi de ochii sus pomeniți. Lipsa de destăinuire, în propria limbă, m-a făcut să mă deprind a grămădi totul în înălțimea ideală a sufletului, de unde iese cîteodată cîte un crîmpei de poezie, slabă, anemică.

Și destul. Hristos a-nviat.

Fii sănătoasă, ca să te găsesc ca întotdeauna cu mintea înțeleaptă și sufletul blind pentru așa-zisul matală „poet“.

Duizza

22

Roma, 2/14 septembrie '96

Iubită Mamitică,

De 15 zile de cînd m-am întors în zidurile Romei, mă tot gîndesc să-ți scriu. Au trecut aceste 15 zile și

nu ți-am scris, cum n-am scris aproape nimănui, cum n-am făcut nimic, trăind într-o absolută singurătate, ieșind cîteodată pe malurile pustii ale Tibrului, și gîndindu-mă, gîndind mereu, la cîte au trecut, la cele ce au să vină. Dumneta, care petreci două luni în fortificațiile pensionului, parcă te-ai duce în cine știe ce depărtare de băi, și trăiești fericită, vei înțelege ce farmec trist găsesc eu în această singurătate silită, cum mă deprind cu dînsa, cum sfîrșesc prin a o iubi. Doamne, cîte fețe mai are prisma asta sufletească ! Acum o lună eram la Florența, rătăcit prin Bargello pentru a zecea oară, și entuziasmat pentru a zecea oară de Jean Bologne,¹ de Donatello,² de Luca della Robbia ;³ peste cîteva zile eram la Vallombrosa, la 1000 de metri înălțime, făcînd, după un prost obicei rămas din tinerețe, asediul unei nemțoaice monumentale ; după alte cîteva zile respiram fericit, în mijlocul copiilor mei, aerul din Brianza, uitîndu-mă în ochii frumoși a lui Mutzili (pentru lămurirea matală, trebuie să-ți explic că Mutzili nu este un pisic, ci este băiatul meu cel din urmă) ; peste o săptămînă eram la Bellagio, pe lacul de Como, în cel mai frumos clin de pămînt ce se poate închipui : acum sunt aici, în singurătatea solemnă a Romei. Fără nici un necaz serios, mă simt trist, coprins de acel fel de disperare înăbușită ce mi se pare că trebuie să se găsească în toate sufletele, cînd vine ceasul reculegerii, cînd gîndul te poartă îndărăt și înainte, cînd îți apare evidentă nestatornicia lumii și a însăși firei tale.

Nu te vei mira, prin urmare, că am pus 15 zile pînă să mă disfac de toropeala asta și să-ți scriu. Dealtfel, d-na Miller, pînă la 2 septembrie, era cu totul și cu totul la dispoziția părinților, cum anunță prospectul din *Voința națională*, iar subsemnatul, nevenind în calitate de părinte, ci de amic, putea să găsească colțul de sub fereastră ocupat de cine știe ce zarnacadea de cucoană. Eu îți spun drept, Mamitică : e un noroc, pe de o parte, că nu trăiesc în București, fiindcă aș fi gelos de fotoliul din fereastră, de convorbirea d-tale prietenoasă cu toți moșierii, cărora le închizi ochii sau îi privești peste ochelari, întocmai cum îi închizi și cum privești cînd vorbești cu mine. Trec peste popasul din *parlatoriul* de la

poartă... Pe acesta îl urăsc, chiar cînd îl păzește cîte un măr mălăieț de guvernantă frumușică; îl urăsc, împreună cu tot cucurigu în care se află, zidit de fantazia afumată a vreunui pietrar devenit arhitect, și nu-mi e drag decît rîndul de case tupilat, în care prietenii găsesc o Mamitică, o ciubotică și dulceață zaharisită de cireșe amare. Așadar, ne-am înțeles: să nu mă ții în *parlato-riu* nici un minut, cînd voi veni.

Am văzut, tot din prospect, că d-ra Marguerita s-a întors de la Geneva. Cît de mult doresc s-o revăd: s-a schimbat sau e tot ca în portretul ce mi l-ai trimis și despre care fetița mea spune lui frate-său: „*ça c'est Mamitica de papa, tu sais, cette dame qui m'a envoyé le joli médailon, joli, joli; et celle-ci est sa demoiselle*“.

Altceva nu mai știu nimic de la mata. De la 26 dec./7 ian. '96, data ultimei scrisori, a trecut o vacanță și alta, fără să ne scriem. În vacanța Pastelor eu eram prea abătut de starea sănătății lui socru-meu⁴ (care a și murit la mine) ca să am seninătatea sufletească de a scrie; mata se vede că iarăși nu erai destul de liberă. Romanul lui d'Annunzio, pe care ți l-am trimis atunci, se publică tradus în *Revue des Deux Mondes*. Îmi pare mai frumos în limba franceză, cu prescurtările din introducere. D'Annunzio e un decadent, din punct de vedere al clasificării didactice și față de un romancier ca Tolstoi, dar e un decadent cum era Rafael față de Michel-Ange. Ceea ce este personal și incomparabil în romanele lui, pe lângă coloritul stilului, este psihologia acută, rafinată, a frumuseții medio-évale, transmisă nouă de Renașterea italiană pe calea monumentelor, a villălor, a fîntinelor; este înțelegerea farmecului vetustății; este mîndria conștientă de a se coborî dintr-o stirpe splendidă, din stirpea acelor Duci-Condottieri ce au umplut Italia și lumea cu crimele, vandalismul, eleganța, luxul, gustul artistic, dar mai presus de toate cu valoarea lor personală, curajul, destoinicia lor. Erau bandiți sau oameni de omenie, luptau pentru cauza lor sau pentru a altora, însă în toți era un prisos de viață, o risipă de energie morală, ce nu se găsește în nici un alt moment al istoriei omenești, decît poate, poate la greci, pe vremea luptelor intestinale și a războaielor cu persii, cînd în același timp trăiau

oameni ca Leonidas,⁵ Aristide,⁶ Themistocle,⁷ Eurybiad⁸ etc. Și cînd te gîndești că [...] Max Nordau⁹ zice undeva (*Din Alhambra la Kremlin*) că, în familia popoarelor, germanii reprezintă elementul bărbătesc, iar latinii pe cel femeiesc!... Poporul latin, care, sub diferite forme, a trăit așa de mult și așa de glorios și care pare chemat la o viață viitoare nouă, trebuie să fie un popor în care *tocmai* calitățile bărbătești domină, deoarece este știut în biologie că numai acele spețe trăiesc și sporesc în care *bărbatul*, prototipul rasei, este voinic, înzestrat de natură cu mijloace de apărare puternice. Prin urmare, faptul însuși al vieții lungi, într-un popor, e semn de bărbăție. O cetire a lui Sismondi¹⁰ ar fi urgent recomandabilă d-lui Max Nordau [...].

Dragă Mamitică, îți cer iertare de așa lungă digresiune, precum și de glumele privitoare la *popoarele femeii*. Aci nu se atinge individul femeie, ci slăbiciunea unor rase,¹¹ pentru cari cuvîntul femeie servea de termen de comparație. Iar matală, care ai toate calitățile fundamentale, ca energia morală, stăruința etc. ale unui bărbat, vei înțelege ce am vrut să zic.

Revenind la d'Annunzio, te-aș ruga să citești (traduse în franțuzește) romanele lui: *Il piacere* (tradus și apărut în volum sub titlul *L'Enfant de volupté*) și *Le Vergini delle Rocce* (în *Revue des Deux Mondes*), ca să vezi ce incomparabil artist e. Știu că citești italienește. Însă, cînd e vorba de a gusta pe un artist ca acesta, a cărui tehnică evocativă e de o nespusă putere, trebuie să cunoști limba în care scrie el pînă în toate nuanțele sale. Experiența mea personală m-a convins de adevărul acesta. Eu cunosc, în linie descrescîndă, 4 limbi: română, franceză, italiană și engleză (aceasta din urmă puțin, și numai pentru cetire). El bine, emoțiunea mea artistică urmează aceeași scară. Am întreprins cetirea clasicilor engleji, pentru seama mea, cu traduceri franceze alături și după aceea traducînd eu însumi în românește; așa mi s-a întîmplat cu Byron (*Mazeppa*), *Maid of Athens*,¹² cu Tennyson¹³ (*Claribel*, *Lilian* etc.); în proză, cu Bulwer,¹⁴ *The last days of Pompeii*. Și pot zice că tot cam așa mi se întîmplă cu d'Annunzio, cetindu-l în franțuzește, după ce-l cetisem în italienește. Și doar știu

italienește bine. Explicațiunea e simplă : emoțiunea artistică, în literatură, spre deosebire de artele plastice și de muzică, are nevoie de stabilirea unui curent artificial perfect între artist și public : limba. Pe cînd pentru toți oamenii cu temperament artistic și un oarecare grad de cultură o bucată de muzică e o pagină înțeleasă, pentru nemții care nu știu deloc franțuzește, o poezie franceză recitată e o pagină închisă; pentru cei ce știu puțin, e un tablou văzut în întuneric; pentru cei ce știu bine, e o emoțiune. Cum cea mai mare parte a frumuseții literare stă în formă (mai cu seamă în poezie), iar forma literară stă în întrebuințarea cuvintelor adecvate și evocative — cine nu cunoaște adînc o limbă nu poate înțelege, la același grad, frumusețele ei literare.

Și punct. Dacă o vrea Dumnezeu, sfîrșesc.

De iarnă ne vedem. Respectuoase sărutări de mîna de la

Duizza

Te rog să-mi scrii.

23

Roma, 13/25 februarie 1898

Dragă Mamitico,

Iată un an întreg de la ultima noastră întîlnire. De atunci nici un rînd, — decît doar telegramele de anul nou. Începem să numărăm vremea ca portughezii, cu *contos di reis*.¹

Și, cu toate astea, eu m-am gîndit de multe ori la dumneta, la fondul fericit pe care l-a ascuns natura după ochelarii fumurii; la ochelarii înșiși, cari reprezintă oarecum întîmplările vieții, pestatornice și nedrepte; la statornicia caracterului dumitale și la multe altele.

Într-unul din romanele mele viitoare am să încerc a pune o Mamitică ideală. Îmi dai binecuvîntarea? Să mi-o dai, fiindcă altfel mi-o iau cu de la mine putere.

Și, fiindcă vorbim de roman, te rog să-mi spui de îți place sau nu *în război*. Îmi închipuiesc că-l citești, deoarece anul trecut, *Convorbirile* în casa matală erau la mare favoare. Nu cred ca de atunci pînă acum orientarea literară să se fi schimbat în strada Primăverii. Dacă s-o fi schimbat, asta înseamnă că ai alt profesor de filozofie în locul lui Dragomirescu.² Asta este, în general, menirea doamnelor, de a îmbrățișa... opinia bărbaților. La matală, situația era și mai complicată: între domnișoarele Marguerita, Sion și Lupașcu pe de o parte, cari reprezentau curentul gongourian de pe vremuri, și tinerii mai mult sau mai puțin geniali, de la puternicul Barbu³ pînă la articulatul Găvănescu,⁴ pe de alta, opiniile scumpei mele Mamitica se mlădiau după afecțiunile sale, cu nota gentilă dominantă și cu ironia gata să semnaleze nuanțele de ridicul. Așa e?

Întoarsă astăzi către *Convorbiri*, te rog să-mi spui care e opinia dumitale asupra ultimului meu roman.⁵ Dacă nu l-ai citit, te rog să-l citești.

De la Roma nu pot să-ți spun nimic, sau ar trebui să-ți spun prea mult. Îmi închipuiesc că d-l și d-na Sihleanu, împreună cu d-ra Lupașcu, ți-au descris și re-descriș capitala vechii lumi. Pentru mine, cu toate că viața modernă e foarte absorbantă, nu pierd niciodată din vedere caracterul vetustății romane. În ceasuri grele, partea rănită a personalității noastre sufletești, care, în alte orase banale, se ridică la unghiul ascuns al puterii de a suferi, aici se împrăștie în unde de melancolie, oarecum impersonale, cari se confundă cu melancolia pietrelor și a vremii trecătoare. Aici apare mult mai evidentă neînsemnătatea individului și mai consolatoare legătura istorică a unuia cu toți. La vreme de gînduri serioase, cînd ne socotim cu noi și firea noastră muritoare, eu zic adesea că dacă n-aș fi român, cu dor de cîmpul nostru pustiu, aș vrea ca mîna mea de lut să se odihnească în Campo Verano de la Roma. Dar aceasta nu va fi, pentru că nu se cuvine să fie.

Copiii mei sunt bine ; nevastă-mea de asemeni. Băiatul din urmă se face nostim de tot. Începe să vorbească, o gallimatia nemțeasco-franțuzeasco-italiană, de nu mai înțelegi nimic. Românește știe tatăl nostru, plus câteva necuviințe, deoarece *pot ca să zic* că-l învăț să injure. Asta e o pedagogie nouă.

Sunt preocupat de băiatul cel mare,⁶ care la martie are 6 ani. Sunt hotărât să-l aduc la toamnă în țară și să-l las acolo doi ani spre a învăța românește bine. Îți poți închipui cât de greu îmi vine, atît mie cît și mai cu seamă mă-sii. Dar, pe cît trăiesc părinții mei, voiesc să le dau mîngîierea de a avea un copil al meu lîngă dînsii, dacă nu ne pot avea pe noi toți.

Înainte de a sfîrși, te rog să comunici lui Barbu că discursul rostit de dînsul asupra legii învățămîntului⁷ îl împărtășesc cu totul. Asta e singura notă dreaptă : respectul de tradiție și de clasicism. Aștept *Monitorul oficial*, ca să citească cuvîntarea întreagă.

Complimente afectoase domnișoarei Margherita și dumitale toate respectoasele și caldele gînduri ale veciului amic,

Duiliu Z.

24

Roma, 12/24 aprilie 1898

Dragă Mamitico,

N-am răspuns telegramei din ziua de Paște, așteptînd un moment de libertate pentru a-ți scrie. Nu-ți voi ascunde că în locul depeșii aș fi fost mai bucuros să primesc o scrisoare ; dar se vede că ești ocupată.

Aș fi dorit cu atît mai mult această scrisoare, cu cît dorul meu de țară se face tot mai mare. Știu că în acest sentiment ne deosebim cu totul ; dar protestațiunile dumitale împotriva celor românești fac parte ele înșile din

ticurile noastre naționale. Dealtfel, în detaliu, te înțeleg foarte bine ; cine nu vede pe Mamitica, ascunsă pe după ochelarii săi fumurii, *tractînd* cu stimabili de la Mizil ?...

Dar sentimentul de țară e ca linia munților văzuți de departe ; ea se ridică sus și în curba ei moale nu se mai zăresc asperitățile, corhanele și văgăunile.

În acest ordin de idei, te-am fost întrebat ce impresie îți face romanul meu *În război*. Repet întrebarea. Dacă ai avut vreme să-l citești, fie dumneta, fie d-ra Marguerita, și ați găsit ceva care vi se pare incongruu, vă rog să-mi spuneți : sunt gata să modific, dacă observația mi se va părea dreaptă. Lucrarea se va publica în volum.

Ai văzut că Academia m-a ales membru corespondent. Aceasta este una din acele tîrzii satisfaceri ce nu mai are nimic din cruda dar puternica bucurie a laudelor primei tinereți. După ce am fost de 4 ori discutat și respins, a 5-a oară am trecut, ca un școlar prost, care nu mai rămîne repetent, din mila profesorilor. Superioritatea mea sufletească față cu cei ce mă discutau și mă respingeau stă în aceea că n-am cerut niciodată nimic și nu eram în curent cu cele ce se petreceau, decît *après coup*. Astăzi, ales, am mulțumit celor ce s-au interesat de mine, și basta.¹

Copiii mei sunt, toți, bine. Cei doi mai mari au început să guste farmecul scrisului și al cetitului. Ce de mai călimări răsturnate ! Creioanele mele dispar ca în poveste. Și nu-ți mai vorbesc de notele trăgănate ale pianului, do... re... Cînd ți-e lumea mai dragă, atunci începe armonia. Și cu toate astea, eu mă bucur, ca orce Vasilache de părinte. Dumneta, care cunoști atît de bine comicitatea acestor scene, ești prea blazată ca să te mai miște fondul omenesc ce se ascunde sub nota bufă.

Nevastă-mea, care mă întreabă regulat de ți-am scris sau nu, te roagă să primească afectoasele sale complimente. Eu îți sărut mîinile cu dragoste și trimit d-rei Marguerita o prietenească strîngere de mînă.

Duiliu Zamfiresco

Roma, 3/15 ianuarie 1899

Dragă Mamitico,

Telegrama matală a trecut printr-o serie de necazuri, unul mai comic decât altul, și n-a ajuns în minile mele decât ieri seară. Așa că, neputînd să-ți răspund *du tic au tac*, iau drumul, mai lung dar și mai surizător, al scrisorii.

Va să zică, tot îți mai aduci aminte de mine. *Meno male*¹ că la fiecare sfîrșit de veac ne hiritisim. Recunosc, dealtminteri, că vinovat sunt chiar eu, dar nu am nici o dificultate de a recunoaște că mata ești și mai vinovată.

Fiindcă suntem la capitolul ăsta, trebuie să-ți spun că aveam de gînd, luna viitoare, să cad ca un bolid în strada Primăverii, spre a te surprinde în *tête à tête* cu vreun moșier de la Ulmeni în parlatoriul clasic de la poartă. Mă gîndesc cu o nespusă plăcere la momentul revederii, cu atît mai mult cu cît intră în proiectele mele de a aduce și băiatul. Îi întrerup școala, dar nu pot face altfel, deoarece vara sunt silit a rămîne la Legațiune, în lipsa ministrului.

Prin urmare, de astă dată voi fi scurt, mărginindu-mă a te ruga să primești cele mai afectuoase complimente din partea nevestii-mii, atît d-ta cît și d-ra Marguerita; eu voi aduce cu mine toată iubirea și tot respectul ce am pentru d-ta.

La mulți ani, noroc și ferioire,

Duiliu Z.

Roma, 15/27 aprilie 1899

Dragă Mamitico,

E probabil ca să primești scrisoarea mea în ziua de Paște; prin urmare, anticipînd, îți zic „Hristos a înviat!”

Am plecat din București fără să te pot vedea. În ziua în care am venit să-mi iau rămas bun de la d-ta, ieșiseși. Îți mărturisesc că dacă, după regulile convenționale ale politetii, îmi părea rău că nu te găsesc, după măsura mea sufletească nu-mi părea rău, deoarece despărțenia obosește și întunecă pornirile inimei. Mai bine cu amintirile convorbirei din urmă, decât cu jalea unui adio palid.

Și fiindcă vine vorba despre conversațiunea noastră literară, te anunț că-ți trimit un roman, *Quo vadis*,¹ asupra vieții romane din prima epocă a creștinilor, foarte interesant. Eu l-am citit în italienește, dar am auzit că e tradus și-n franțuzește, și-n englezește. Cum mata ești foarte poligloată, limba puțin importă.

Totodată te anunț că trimit un cadou d-rei Marguerita, acela pe care voiam să i-l aduc la venirea mea. Îi urez să se mărite în curînd, și să-l considere ca dar de nuntă. Dacă cumva d-sa este contra acestui așezămînt social, să-l primească sub o altă formă, bunăoară sub aceea a prieteniei respectuoase și devotate.

Aștept să-mi răspunzi și îți sărut minile dorindu-țe.

Duiliu Zamfiresco

Roma, 2/15 mai 1899

Dragă Mamitico,

Sunt mai bine de 15 zile de cînd ți-am scris, trimițîndu-ți prin Bocca un roman și prin Marchesini un mic obiect pentru d-ra Marguerita.

Te-aș ruga să-mi răspunzi, mai cu seamă de primirea șopîrlei, aleasă de mine cu dragoste. Expedițiunea a fost făcută de fabricant, în plic recomandat; eu am recipisa poștei.

Îmi rezerv plăcerea de a-ți scrie mai lung după ce voi fi liniștit asupra primirii obiectului. Până atunci, sărutări de mină, cu iubire primprejur și o mulțime de alte dulci lucruri.

Duiliu Z.

28

Roma, 1 august 1900

Dragă Mamitico,

Scriu eu, în locul nevestei, câteva rînduri, spre a te înștiința că am trimis astăzi, prin poștă, la adresa mătăle, un mic vâlătuc conținînd fotografia cerută.

Zic *cerută*, deși eu am îndoieli asupra exactității legendei de sub tablou : acolo se vorbește de Calypso¹ surprinsă *în poziție* ; pe cînd în realitate trebuie să fie Calisto. Numai, era această Calisto nimfa Diane (despre care îmi pare că se vorbește în *Metamorfozele* lui Ovidiu) ? sau Callisto,² fiica lui Lycaon, regele Arcădiei, transformată în urs de Junona, fiindcă, probabil, lăsase pe Jupiter s-o sărute ?

Dar, oricare ar fi exactitatea legendei, cred că tabloul ăsta este. Și dacă este ăsta, dă-mi voie să te întreb cine are gusturi așa de poetice și de prolifică ? Îmi închipuiesc că trebuie să fie vreo pensionară de-a mătăle, astăzi măritată, care nu se bucură de gloria maternității. În acest caz, *il n'y a qu'à s'adresser à Jupiter*.

Îmi rezerv plăcerea să-ți scriu altă dată mai lung. Acum sunt ocupat și preocupat de fel de fel de afaceri. Ai văzut ce oroare, cu asasinatul regelui Humbert ?³

Nevastă-mea, care de vreo 3 săptămîni suferă de friguri ușoare, îți trimite cele mai afectuoase complimente. Eu, de asemeni, îți sărut minulele și rog pe gentila mea amică Margherita să ia roșeața rozei dacă vrea să-mi fie dragă. Ce lucru minunat e a fi tînăr, ca d-ra Margherita, cu talent și cu o mamă ca Mamitica... *E sù l'animo !*⁴

Duitza

29

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 11/24 august 1900

Dragă Mamitico,

Soră-mea, Marcela,¹ măritată și despărțită de mitocanul ei de bărbat, dorește să reia catedra de limba franceză, pe care, înainte de a se mărita, o avea provizoriu la o școală secundară din Focșani. Se pare însă că pentru a se prezenta la concurs are nevoie de o diplomă.

Te rog să-mi spui pe ce cale legală poți da o asemenea diplomă de la școala dumatăle. Trebuie să treacă un concurs ? Trebuie să urmeze cursuri speciale, și dacă da, pe cît timp !

Soră-mea e gata să facă toate cheltuielile trebuitoare și să se supună la toate regulile prevăzute de lege.

Mă adresez lungi dumatăle experiențe și bunelor povețe amicale.

De astă dată ca un om de afaceri : scurt și pedant. Duița va răsări mai tîrziu și va veni să-ți sărute minulele cele prietenești. Deocamdată e singur cuc la Roma.

Te rog să-mi răspunzi la întrebare și să-mi spui ce face d-ra Margherita. Acuma, după ce Pekinul a căzut, pericolul galben nu mai există.²

Duiliu Zamfiresco

30

Ce 24 Août 1900, Focșani

Très respectée Mamitica,

Je viens tout honteux répondre à votre aimable et bonne lettre, qui m'a surpris et m'a fait si grand plaisir.

Vous avez raison, ma bonne Mamitica, de me reprocher si aimablement mon impolitesse, car je me suis comporté envers vous d'une manière si peu gentille, que l'on se demanderait vraiment si c'est dans une si bonne pension que j'ai reçu mon éducation.

J'espère cependant que par votre encouragement, je pourrai dorénavant réparer ma faute, et entrer de nouveau dans votre sympathie qui m'est et me sera toujours si chère !

Quoique ça soit déjà un peu tard, je ferai de mon mieux, ma chère Mamitica, pour trouver des parents amateurs de placer leurs enfants en pension et j'espère pouvoir vous rendre ce petit service, bien petit d'ailleurs, en comparaison de toutes les bontés que vous avez eues pour moi.

Je crois du reste pouvoir bientôt vous exprimer de vive voix toute ma reconnaissance, espérant faire le voyage avec ma soeur, au mois de Septembre, à Bucarest. Je vous prie, ma chère Mamitica, de transmettre mes compliments affectueux à Marguerite et à Mademoiselle Reich, quant à vous, croyez, je vous prie, à ma grande sympathie et au profond respect que je vous porte.

Votre dévoué,

Douitza¹

31

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 7 febr. 1901

Dragă Mamitico,

Scrisoarea dumitale din urmă m-a zdruncinat sufletește foarte mult. Deși nu împărtășesc disperarea ce te-a cuprins la plecarea din strada Primăverii, totuși înțeleg

această disperare : acolo ai trăit dumneta 27 de ani, cei mai frumoși, cei mai siguri ai vieții, fiind anii maturității, vîrsta la care omul visează mai mult decît oricînd și adesea își vede visurile împlinite ; acolo ți-ai văzut copila crescînd ; acolo s-a înfiripat o întreagă generație : pe acolo au trecut prieteni scumpi vremurilor acelora. Toate acestea le înțeleg, dar nu le împărtășesc. Firea mea optimistă mă face să urăsc, sau, în toate cazurile, să nu regret locurile și timpul în care am suferit. Cred chiar că nu numai eu, ci toate făpturile omenеști sunt așa alcătuite, iar cele ce, din greșeală, sunt alcătuite altfel, trebuie să-și îndrepteze sufletul spre lumină nouă și viitor : nu încape aici bătrînețe, că doar cel mai mare bun al vieții noastre pămîntești este sperarea, cu alte cuvinte iluzia.

Negreșit că pentru o minte organică, ale cărei planuri și îndreptări nu ajung la nici un rezultat, e un moment de tremur, în care nu se mai vede nimic limpede. Adevăratele naturi puternice biruiesc însă momentul acesta.

Dumitale îți rămîne un copil bun, a cărui carieră asigurată nu te mai poate preocupa, și a cărui fire încîntătoare îți aduce mulțumiri de fiecare minut. A trăi lîngă copilul dumitale, în pacea deplină a gîndurilor și în tovărășia de idei a cărților bune, e o viață de invidiat.

Mai sunt apoi și prietenii devotați, mai prieteni acum decît oricînd. M-am gîndit să te rog a veni la Roma numaidecît. Nu știi dacă lichidarea afacerilor nu te reține încă la București.

Vei găsi aci alăturat un bilet de drum-de-fier, cu care poți merge orunde. Te rog să-l primești fără a murmura și să-l consideri ca semnul recunoștinței mele pentru modul dezinteresat cu care ai binevoit a crește pe soră-mea,¹ într-un timp în care eu eram strîmtorat. Cunosco delicatetea d-tale ; totuși sper că vei înțelege sentimentele ce mă fac a trece peste banalitatea zilnică, oferindu-ți prietenia mea.

Dacă nu poți veni acum (și nu insist pentru acum, deoarece plouă mereu), ai putea veni de sărbătorile Paștilor. Ai dormi la un otel și ai trăi tot restul cu noi ;

aceasta, fiindcă nu am o cameră destul de frumoasă spre a o pune la dispoziția dumitale. Nevastă-mea ar fi încântată. E de prisos să mai adaog că ceea ce face mîna mea dreaptă nu știe mîna stîngă.

În fine, orcum vei hotărî va fi bine hotărît. Lasă-mi, numai, mîngîierea de a ști că am putut a-ți fi folositor în vremuri grele, deschizîndu-ți brațele prieteniei celei mai devotate.

Îți sărut mîinile și te rog să ridici fruntea, că doar n-avem de trăit două vieți.

Duiliu Zamfiresco

32

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 6 martie 1902

Dragă Mamitico,

Te plîngi cu drept cuvînt împotriva mea, că nu-ți mai scriu și că te uit. Nu ți-am mai scris, e drept; dar nu te-am uitat. Numai vremurile se prefac: precum dumneta, ieșită din ungherul ferestrei din strada Primăverii, pari rătăcită, ca un atom în sălile imense ale Azilului,¹ tot așa eu, prins în vârtejul vieții, rătăcesc între o mulțime de planuri și gânduri contrarii, încercînd totdeauna să fac bine, și nereușind decît numai cîteodată.

Ar fi greu să-ți spun pe șartul lor toate: scriu, și despre asta ar trebui să fii informată, că doar ești acolo unde se publică lucrarea mea (*Arta și literatura*).² Vei binevoi a-mi spune cum ți se pare noul roman, *Îndrep-tări*; visez și fac planuri pentru o viitoare statornicire a familiei mele în țară, cel puțin pe vară, și pentru a atinge scopul acesta umblu pe la notari, prin tribunale

etc.; merg prin lume, unde cu tot părul alb ce mă năpădește, mai prind totuși cîte o privire binevoitoare, care încălzește pustiul de gînd ștregăresc; merg la Legație, ca un cal deprins cu drumul; umplu pe strade, bucurîndu-mă de lumina blîndă a soarelui și de parful florilor, iar de se-ntîmplă să am alături pe fiu-meu Alex, cu atît mai mult mă bucur cînd simt gentila înfiripare a unei naturi fine. Așa încît, între un sibirism cinstit și între aspirațiuni poate nerealizabile, mă duce viața la vale, iar eu, ca jidovul de demult, înalt în gînd imnuri către Iehova și-i mulțumesc că mi-a dat și atît: putea să-mi dea cu mult mai puțin!...

Înțelegi acum de ce nu scriu scrisori?

Pentru o corespondență zilnică, se cer lucruri deopotrivă împărtășite. Viața celor ce se răsfrîng înlăuntru sau în afară prea departe, dă în corespondență sau accente prea personale sau banalități.

Pe dumneta însă nu te uit, după cum dealtminteri nu uit pe nici unul din vechii prieteni. Pe dumneta mai cu seamă nu te uit, fiindcă ești Mamitica cea pururi binevoitoare, cea ca o soră pe nedrept lovită de soartă, pentru care orice sacrificiu devine o plăcere. Și fiindcă suntem îndrumați spre calea confidențelor, te rog să-ți deschizi inima și să-mi spui ce faci și mai cu seamă ce pot să fac eu pentru dumneta. Nu știu dacă înțelegi bine ceea ce vreau să zic. Vreau să zic că eu mă simt încă plin de datorie, de recunoștință față cu d-ta, pentru modul gentil cu care ai tratat pe soră-mea și vreau să mai zic că ceea ce fac eu numai eu știu. Prin urmare, la orice nevoie, te rog să nu mă uiți și mai cu seamă să nu te sfiești a-mi vorbi clar, că doar atîtea lucruri omenеști înțeleg eu, dragă Mamitico!

Mă opresc, pentru a nu depăși marginele ce prietenia și devotamentul meu pentru dumneta îmi permit a atinge. Îți sărut mîinile și te doresc.

Duiza

Uitam să adaog că soră-mea Marcela și-a regulat poziția și e foarte liniștită.

VIA CONDOTTI, 61
(imprimat)

Roma, 2/15 mai 1902

Dragă Mamitico,

Am încercat, în scurta mea trecere prin București, să te văd. Pentru aceasta am telefonat la Azil, de unde nu mi-a răspuns nimeni; apoi, cu toată vremea infamă din ziua aceea, am venit eu însumi. Doream foarte mult să te gădesc, ca să vorbim mai îndelung asupra proiectelor din ultima d-tale scrisoare, ce mi-a fost remisă la Focșani.

Mi-am dat seama însă că, în urma nenorocirii ce v-a lovit, prin moartea d-lui Lupașcu,¹ gândurile au luat altă direcție, și nu mai era loc a insista asupra lor. Te rog să fii bună a prezenta familiei condoleanțele mele respectoase, scuzându-mă totodată pe lângă d-na Lupașcu, că nu am putut în cele 2 zile ce am stat în București a mă prezenta în persoană, cum eram dator.

Nu am lipsit a pune în curent pe soră-mea Marcela cu proiectele d-tale. Ea e foarte atinsă că te-ai gândit la dînsă, dar și foarte nenorocită că situațiunea familiei noastre nu-i îngăduiește să se depărteze de Focșani: în adevăr, tată-meu, care are aproape 80 de ani, nu se mai poate ocupa de interesele sale, iar dintre băieți, eu și frate-meu cel mic² suntem în străinătate, iar maiorul³ e absorbit de treburile lui; așa că soră-mea Marcela se ocupă de toate ale noastre, ba chiar și de afacerile mele.

Proiectele d-tale, dragă Mamitico, nu se pot judeca lesne. Ar trebui să am toate elementele întreprinderii, ca să pot formula o părere, și nu le am.

A priori aş formula următoarea opinie: dacă activul școalei d-tale este mai mare sau chiar numai egal cu

pasivul, lichidează; dacă este mai mic, fă cum te-o po-vățui conștiința: fiind vorba de o întreprindere atât de complicată, cum este școala, rezultatele nu se pot valuta numai în bani, prin urmare, nu ți se pot aplica, strict, articolele codului de comerț.

În toate cazurile, îmi pare greu s-o iei de-a capo. Viața are legi ineluctabile: și cei mai buni — și mai cu seamă cei buni — se ostenesc. Pentru a întreprinde ceva cu succes se cere neaparat o doză de iluzii. Din nenorocire, d-ta nu poți să mai ai nici o iluzie în reușita bănească a școalei, atât fiindcă știi din experiență cum merg lucrurile, cât și mai cu seamă fiindcă instituțiile de învățămînt secundar pentru fete sunt un izvor de dezechilibru social, căci dau pletoră de semisavante, ce nu găsesc în stat o întrebuințare potrivită și remunerativă. Din punctul d-tale de vedere, trebuie să ții seamă că aceste fete sunt în general fără mijloace, prin urmare că nu pot plăti cît și cum s-ar cuveni pentru ca să poți ține școala întotdeauna bine; din punct de vedere social, d-ta nu le poți da o carieră, dîndu-le diploma.

Am vizitat din întîmplare palatul poștelor, unde directorul g-l (un vechi prieten) a ținut să-mi arate și instalația telefoanelor. Cu ocazia asta am aflat că acolo sunt în permanență 100 de domnișoare ieșite de prin școli, ce lucrează ani întregi gratis cite 8 ore pe zi, fără a se scula de pe scaun: că direcția actuală, din milă, le-a redus această muncă silnică la 4 ore pe zi; că după ce le vine rîndul să fie plătite primesc 30, 40 și 50 frs. pe lună, cu alte cuvinte mizeria neagră, sau prostituția. Și cu toate astea, la fiecare loc nou vacant se prezintă cite 200 de candidate.

Negreșit că dintr-un punct de vedere indiferent, se poate considera lucrul ca natural tot astfel petrecîndu-se și în alte țări. Dar tocmai în asta greșim: din momentul ce noi nu avem un proletariat feminin, — de ce să-l creăm? Știi dumneta că nu poți găsi vechil la moșie din cauza muierilor cari nu vor să meargă la țară!... Și ce e mai frumos și mai interesant pentru o femeie cu capul pe umeri decît să ducă o gospodărie? Eu nu înșir euvinte într-aiuri, ci vorbesc cu convingere:

viața femeilor, când nu poate să se desfășoare pe culmele înalte ale inteligenței, este mult mai fericită și mai plină înăuntrul familiei, că asta doar e legea naturei. Nouă ne lipsesc brațe, și creăm capete și ce capete!...

Dealtfel, asta e părerea mea și despre bărbați.

Prin urmare, draga mea prietenă, renunță a te mai întoarce la școală.

Și dacă, cu toate astea, dumneata vezi lucrurile altfel, spune-mi ce vezi. Sunt gata să te ascult și, de pot să te ajut în ceva, mă consider fericit a o face. Îți sărut minile amîndouă cu respect,

D.Z.

34

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 23/5 februarie 1904

Dragă Mamitico,

De la telegrama de Anul Nou, mă țiiu în toate zilele să-ți scriu, și nu ajung să-mi împlinesc dorul și datoria. Viața zilnică se compune din nimicuri dezesperante, cari apoi devin și mai nesuferite dacă le analizezi.

În intervalul acesta am primit lucrarea d-rei Margherita, *La Roumanie pittoresque*,¹ pe care am cetit-o în parte. Te rog să fii bună a-i exprima mulțumirile mele.

Doresc să știu despre d-ta ce faci și cum îți merg treburile. Ești probabil din nou cufundată în griji. Dar cine nu are griji? Ele sunt așa de comune tutulor muritorilor, încît cei ce nu le au izvorîte din însăși esența lucrurilor și le creează, parcă ar fi în adevăr, în biruirea lor, cea mai mare voluptate.

Aș dori să știu cu siguranță de citești italienește curent, ca să-ți trimit cite ceva din literatura modernă italiană. Mie îmi plac foarte mult romanele bune, și mi se pare că așa trebuie să fie toată lumea.

De aici nu pot să-ți spun nimio important. Ai mei sunt toți bine, copiii se fac mari, vremea trece, iar caleidoscopul lumii rămîne același. Cîte o zi frumoasă, cu cerul albastru, deșteaptă sufletul către himera fericirii ideale. Atunci, dacă ești cuminte, te duci la Pincio, sau undeva cam așa, și numeri portocalele dintr-un pom sau dinții albi ai unei americane, și ți se pare că te-ai lecut de necunoscutul care te sfredelea în gînd.

Îți sărut minile, cu nestrămutată dragoste, și aștept să-mi scrii pe toate paginile unei scrisori, pe muchi și prin colțuri.

Duitza

35

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 2/15 aprilie 1904

Dragă Mamitico,

Acel gentil „Hristos a înviat“, cu care sunt deprins de mai mulți ani, merita tradiționalul răspuns prin telegramă. Cum însă în acel moment eram foarte ocupat, a rămas să ți-l trimit prin poștă.

Dar așa de repede se învață omul cu binele, încît cînd nu-l mai are, i se pare nefiresc a nu-l mai avea. În ziua de Paște, atît eu cît și nevastă-mea ne-am adus aminte de telegrama ce ne lipsea, și cu părere de rău ne-am gîndit că poate afacerile ridică scumpei noastre amice seninătatea afecțiunilor sale. Îți poți dar închipui

cîtă plăcere mi-a făcut, a doua zi, cînd m-am dus la Legațiune, telegrama de Paște.

Vremea trece în sus și noi trecem în jos, iar intensitatea impresiunilor se micșorează pe zi ce merge. De aceea noi rămînem alipiți cu sufletul de ceea ce ne-a fost scump în trecut. Eu n-ar trebui să vorbesc astfel, fiindcă am copii, cari îmi sunt atît de dragi încît în toate zilele îmi dau noi emoțiuni. Cu toate astea, simt undeva, în fundul idealității, o lentă desfacere de ni-mișurile fermecătoare ale tinereții, care este semnul cel mai sigur al coborîrii la vale. Idealitatea e un refugiu.

Fie ca cele ce vor veni de-acum încolo să vină cu îndurare. Noi îți trimitem expresiunea celei mai calde afecțiuni, dorindu-te.

Duiliu Zamfiresco

36

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

Bucarest, 13/26 sept. '906

Dragă Mamitico,

Îți răspund foarte tirziu, fiindcă nu se putea altfel. Eu nu am timp și d-ta nu ai telefon. Am încercat de mai multe ori să-ți vorbesc, dar n-a fost chip, deoarece de la Azil nu răspunde nimeni. Și fiindcă nu știu cînd o să pot veni să te văd, te rog cheamă-mă la aparat, ca să putem vorbi. Cere Ministerul de Externe, secretarul g-l, în toate zilele de la 9—1.

Nevastă-mea e ceva mai bine, dar un bine de care mă tem mai mult decît de rău, fiind dată boala de care suferă.¹

Îți sărut minile, dragă Mamitico, și sunt ca întotdeauna

al d-tale bun amie,

Duiliu Z.

37

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

București, 28 noiembrie 1907

Dragă Mamitico,

Întorcîndu-mă de la țară, am găsit comunicarea morții d-nei Lupașcu.¹ Deși nu o mai vedeam de mulți ani, totuși, amintirea timpurilor trecute mi-a rechemat deodată în minte blînda figură a răposatei, ca o imagine scumpă mie.

Cu cît anii trec, cu atît se așează mai bine în suflet martorii tinereții noastre. Pe cei ce se duc dintre noi îi privim lung, cu o incredibilă lipsă de pricepere, ca și cum s-ar fi cuvenit să fie eterni.

Și etern nu-i nimeni, și asta-i marea durere finală, conștiința limpede că totul curge către haos.

Dacă noi am fi destul de tari, pentru a privi lumea numai cu ochii reci ai socotinței, am fi mai puțin nenorociți cînd ne despărțim unii de alții. Dar suntem slabi, iar eu, mai mult decît alții, sunt încremenit față cu moartea.

Te rog să primești călduroase mîngîieri de la mine și să spui și celorlalți părerea de rău cu care am aflat trista știre a morții d-nei Lupașcu.

Cu dragoste și respecte.

Al d-tale,

Duiliu Z.

CASTELLO DI FRINO, GHIFFA, LAGO MAGGIORE
[imprimat]

19 sept. [1908]¹

Scumpă Mamitico,

Am primit astăzi o adresă de la Paris pentru o pensiune care cred că ne-ar conveni. Cum această persoană ne-a scris că erai mata care scriseseși la redactorul jurnalului *La Française*, îți mulțumim toți din suflet. Copiii îți sărută minile cu drag și

tot așa fac și eu,

Duitza

Către Mărgărita Miller-Verghy

1

Rome, le... Juin 1899

Chère amie,

En vous lisant, il m'a semblé vous entendre parler, avec cette petite voix d'enfant frileux et ces idées chaudes et profondes. Que la vie est intéressante !, me dis-je, tous les jours avec plus de conviction. Vous vous étonnez de ma constante amitié pour votre mère. Mais au contraire : il serait étonnant que je ne l'eusse pas. Quand je pense au nombre d'amis disparus depuis quinze ans, aux rapprochements et détachements qui se sont suivis, où l'amour-propre jouait toujours le plus grand rôle, j'ai l'impression d'avoir regardé longtemps par le tube d'un kaléidoscope et d'avoir vu des hommes à la place des morceaux colorés. Vous comprenez que dans ces conditions il est agréable de se sentir hors du tube, ne fût-ce que par coquetterie. Et puis, chère amie, connaissez-vous beaucoup de monde qui ressemble à votre mère ? Toutes les fois que je la vois, elle me laisse l'impression d'un de ces personnages de Balzac, quelque chose dans le genre de la dame de la *Recherche de l'Absolu*, être idéalisé mais humain, créé par la nature pour reposer l'esprit de la trivialité courante. Si au lieu d'être femme, elle avait été homme, c'eut été le diplomate le plus accompli, fin, de cette finesse enveloppante et chaude qui attire, pousse à la confiance, fait trahir les secrets (quand il y en a) et déconcerte. J'ai connu dans la Carrière un jeune Ministre (du Mexique, s'il vous plaît), qui exerçait sur moi cette sorte de charme

presque obsédant. Il ne disait rien et ne faisait rien. Il était. Mais sa façon d'être vous remplissait la tête de représentations élégantes. C'était comme un parfum discret de fleur rare. Il avait le silence éloquent, de cette éloquence muette que donnent les souffrances physiques incurables, telles que les maladies de foie ou des reins. Je suis parti en congé et à mon retour je ne l'ai plus trouvé ; il était mort. Sa femme a essayé à plusieurs reprises de se suicider et a dû être internée dans une maison d'aliénés.

Cette histoire vraie, qui paraît un conte et à laquelle m'ont fait penser les qualités diplomatiques de votre mère, m'a souvent trotté dans l'esprit. J'ai pourtant résisté à la tentation d'en faire un roman, pour cette simple raison qu'un caractère semblable n'a rien de roumain. Chez nous, les viveurs élégants finissent généralement sur la paille, encanaillés, hydropiques, pourris et dégoûtants. Ce bon Petronius, de *Quo Vadis*, devient de plus en plus rare, même dans les pays de vieille civilisation. Et pourtant tel rit vendredi qui dimanche pleurera est aussi vrai de nos jours que jadis.

Ainsi donc le petit lézard vous a fait plaisir. Je suis on ne peut plus heureux, et vous l'ai envoyé sans malice aucune. Vous verrez qu'il vous portera bonheur.

Mes projets d'été sont aujourd'hui arrêtés. Nous allons à Frascati. Voulez-vous nous faire un grand plaisir, à ma femme et à moi, et venir passer un peu de temps chez nous ?... Je n'ai à vous offrir qu'une maison à peu près habitable, quelques promenades, de la chaleur et beaucoup d'amitié. Nous pourrions venir à Rome aussi souvent que vous le voudrez. Il fera chaud, mais avec de la bonne volonté on ne s'en apercevra pas. Si ma proposition vous agréée, répondez-moi pour que je puisse vous donner tous les détails du voyage.

Pensez-y, n'est-ce pas ?

Dites à ma chère Mamitica, à ce sujet, que je me suis rappelé d'un vague désir qu'elle m'avait exprimé dans le temps ; que je l'embrasse très respectueusement et la prie de vous donner l'autorisation de partir en vacances chez moi. Elle n'aura à penser à vous qu'en tant que son affection maternelle ne pourra l'em-

pêcher de le faire ; que quant au reste, je vous prends comme ma sœur.

A bientôt, par lettre en tout cas et, j'espère, par voie directe et personnelle.

Votre très dévoué,

Duiliu Zamfiresco

2

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Rome, le 5 Janvier 1900

Chère amie,

Votre lettre m'a fait du plaisir et de la peine en même temps, et je tiens à vous répondre sans retard, dans l'espoir que ces lignes vous arrivent avant le nouvel an. Je crois que je porte bonheur à mes amis, à ceux surtout que j'aime tendrement, comme votre mère.

Après les nouvelles que vous me donniez cet été, j'ai souvent pensé à Mamitica, le cœur serré. Vous me croyez un homme heureux, et vous avez raison. Je veux l'être, et par la volonté et la patience j'y arrive souvent. Mais souvent aussi mon optimisme est sur le point de céder aux idées noires, — tant il y a de misère dans le monde. Il me semble quelquefois que si je n'avais pas d'enfants, j'irais me faire moine, au fond des montagnes, pour ne vivre qu'avec mes créations idéales, ou, si je pouvais renaître, je deviendrais l'apôtre du socialisme le plus effréné. Car le monde est mal fait.

Voilà, chère amie, une profession de foi à laquelle vous ne vous attendiez pas.¹

Je vous prie de dire à votre chère maman que quel que soit l'avenir que lui réserve le sort, mon estime et

mon amitié pour elle ne changeront point. Depuis que j'ai des enfants, mon âme s'est ouverte à des tendresses et à des compassions que je ne soupçonnais même pas. Dites à votre mère encore, que peut-être un moment viendra où je pourrais lui être utile ; que ce moment sera vraiment très doux pour moi et qu'en attendant je lui souhaite une grande force d'âme pour résister.

Mille bons souhaits pour vous, de ma part et de la part de ma femme. Continuez à écrire et à faire le bien, puisque c'est là le véritable bonheur. Si vous avez quelques numéros de journal contenant vos causeries littéraires, envoyez-les moi.

Votre très dévoué ami,

Duiliu Zamfirescu

3

1/14 Février 1909

Chère amie,

Dans les quelques moments d'éclaircie que me laisse l'existence, je pense à vous et à votre chère maman et ne puis me faire à l'idée que, pour vous parler, il faille recourir à la plume, comme du temps où nous étions à plusieurs milliers de kilomètres de distance.

Mais c'est un peu de votre faute aussi : vous descendez souvent en ville ; pourquoi ne venez-vous jamais me voir ? Vous savez que je suis un célibataire endurci. Je ne pourrais vous offrir qu'une tasse de thé, mais ce serait agrémenté d'un peu de philosophie d'épicurien, qui est la ressource dernière de nos cheveux blancs.

J'ai été à Paris pendant les fêtes catholique de Noël et j'ai trouvé mes enfants très bien, un peu dépayés, mais soumis au sort qui leur été fait. L'aîné¹ travaille comme un nègre, et j'ai tout lieu de croire qu'il enlèvera son premier baccalauréat de philosophie en un tour de main.

Leur adresse est : 72, Rue Mozart, Paris (Passy). Si vous trouvez un moment pour leur écrire, ils seront ravis, — et leur père aussi.

Veillez dire à Mamitica que l'absence ni le temps ne sont rien quand on aime, et à vous, qui souriez avec mystère (puisque nous sommes en plein Musset), que je marche mieux quand ma main serre la tienne.

Au revoir, chère Margueritte aux pétales impairs.

Votre Duiliu Zamfirescu

4

GRAND HOTEL DU BOULEVARD, BERTOLA
BUCAREST
(Imprimat)

Ce samedi, 21 Mai 1911

Chère amie,

Je suis ici jusqu'à ce soir, légèrement souffrant et attendant avec impatience de me sauver : connaissez-vous quelque chose de plus détestable que cette copie turque de grande ville, qui s'appelle Bucarest?...

Votre prix de l'Académie¹ vous le tenez de vous-même. Je suis heureux d'avoir deviné dans l'auteur du manuscrit une personne de talent : un sens d'orientation sympathique m'a guidé dans l'examen approfondi de votre travail. C'est mon amitié pour vous et pour votre chère maman.

Votre très affectueusement dévoué,

Duiliu Zamfirescu

GRAND HÔTEL DU BOULEVARD,
LUCIAN BERTOLA — BUCAREST
(imprimat)

le 24 Décembre 1914

Chère amie de mon cœur, c'est vraiment de la télépathie : tous ces jours-ci je n'ai fait que penser à vous, par un sentiment étrange de solidarité dans le malheur. À l'approche de la première de ma pièce *Voichitza*,¹ je sens, par instinct, la nécessité d'un visage ami dans le public.

À plus forte raison, si vous avez un service à me demander.

Seulement, voici, ma chère Margueritte : aujourd'hui, mercredi, je répète en scène ; à partir de demain, jeudi, jusqu'à dimanche soir, je serai absent de Bucarest. Il faudrait nous voir dans la matinée de lundi, puisque toutes mes après-midis sont prises, jusqu'au 2 Janvier, date à laquelle passe *Voichitza*.

Si cela vous va, écrivez-moi un mot à Focshani, où je passe les fêtes.

Votre introduction aux sonnets d'Elisabeth Barrett-Browning² est une merveille de style et d'érudition. Naturellement, je proteste contre l'asservissement d'une si belle intelligence comme la vôtre aux dures nécessités d'une traduction. Mais, puisque vous voyez ce que peut donner l'âme d'une femme, laissez parler la vôtre, même si elle n'a pas été touchée par la grâce divine d'un Browning : il y a là un trésor de poésie, j'en suis persuadé. L'important, en littérature, n'est pas d'avoir aimé, mais de vouloir aimer, et surtout de sensibiliser (si l'on peut dire) ce désir.

Au revoir, Margueritte.

Duiliu Z.

Tous mes vœux pour notre chère Mamitica.

[F.d.]

Domnișoară Marguerito,

Sunt foarte nenorocit că nu pot veni astă-seară la bal. Am îmbătrînit, se vede, fiindcă nu mă simt bine. Marți însă, neapărat.

Astă-seară voi citi, la foc, *le journal*.

Cu cea mai bună prietenie,

Duiliu Zamfirescu

Către George D. Mirea

VIA CONDOTTI, 61
[Imprimat]

Roma, 25/8 mai 1902

Scumpe d-le Mirea¹,

Îmi aduc aminte că d-ta ai fost foarte gentil și ai venit la Focșani să vezi familia mea. Nu știu dacă tată-meu ți-a întors vizita. Dacă n-a făcut-o, te rog să-l ierți: la vîrsta de 80 de ani, omul are privilegii de acestea.

Eu aș fi dorit să te văd la București, însă știam că nu te întorसेși.

Te rog să binevoiești a prezenta respectuoasele mele complimente doamnei Mirea și să primești o stringere de mînă amicală din partea

devotatului d-tale,

Duiliu Zamfiresco

Către Ecaterina Munteanu

1

București, în 30 noiembrie 1879

Dragă Tincuțo,¹

Încep prin a te ruga să uiți lunga mea tăcere, lungă ca și așteptarea ta. Nu voi să o explic în nici într-un chip, fiindcă știu că nu o să mă crezi. Voi, mai bine, să presupui că sunt leneș sau prea mult ocupat cu petreceri — precum ziceai odată. În orice caz, tu mă ierți. Ești așa de bună încît ai ierta celui mai mare vinovat, chiar celui ce ți-ar uide inima, dar mie...

Vezi, dragă Tincuțo, în omenire există un sentiment laș, care stăpînește totul și căruia ascultă cei mai drepti și cei mai cavaleri oameni din lume, există egoismul. Nu voi să-ți fac teorii, nici filozofie. Țiu însă să mă-nțelegi cît se poate de bine — sunt în București singur. Cîteva ceasuri pe zi citesc; restul, umblu haimana pe pod — cînd e cald — iar acum, fiindcă e frig, prin cafenele. În București, sunt multe earaghioslicuri, multe mutre demne de rîs, mulți nătărăi, cari, toți, se-nvîrtesc împrejurul acelorași nimicuri, rîzînd, cîntînd, citeodată, plîngînd, fără să știi de unde vin, de ce fac așa și unde se duc. Îi privești pe toți, faci ca dînșii sau rîzi de dînșii și te duci acasă — cînd ai casă — cu un nou strat de nepăsare în jurul inimei. Aci îți scoți pălăria, te uiți în oglindă și vezi cum firele din barbă și din musteți — măcar că le razi mereu — năzuiesc să iasă la lumină. Îți aduei aminte că anii trec și că trebuie să iei un loc în această tulbure mare, care se cheamă Socie-

tate ; își aduci aminte că pînă acum ești un nimic foarte absolut ; îți ridici fruntea, cu mîndrie, ca să-ți privești viitorul în față... iar în față pîlpîie flacăra albăstruie a unor tăciuni pe jumătate stinși și se desinează pe perete umbra corpului al cărui proprietar ești. Atunci te apucă jalea și te gîndești... gîndești pînă ce o mînă delicată îți lipește genele. Bună seara atunci, te culci. De multe ori, însă, acea frumoasă mînă nu vine și genele nu se unesc și gîndul nu adoarme. Iată cum ajung totdeauna să mă gîndesc la tine. Iată pentru ce-ți vorbeam despre egoism. Numai cînd mi-e urît, atunci te-ntilnesc în gînd. Simt că scriind mă uit cu totul și te uit și pe tine că citești. Destul te-am obosit vorbindu-ți de mine. Spune-mi tu ce faci, cum te-ai schimbat, cum îți omori ceasurile, o, nu le omori, trăiește-le, dacă poți. Îmi închipuiesc că trebuie să fii acum o ființă foarte serioasă, adînc tăcută, cu figura cam arămie, gînditoare și veșnic dominată de spleen. Spune-mi, așa ești ? Scrie-mi mult. Povestește-mi multe, despre tine, despre familia ta, despre Păușești, în sfîrșit despre tot ce-ți place. Adresa mea e... Strada Luterană, 23.

A *propos*, dar prietena mătăluță, cea căreia îi venise chef să dejuneze cu chibrituri, ce mai face ? Fiindcă vorbim despre aceasta să-ți povestesc o eroică sinucidere. Un tînr coleg al meu, care trebuia tocmai să-și treacă teza de licență, și-a străpuns inima de două ori, cu un stilet. Considerentele care l-au decis la aceasta au fost cam de aceeași natură cu cele cari au făcut pe prietena dumitale să vadă foarte aproape moartea. Iată o moarte demnă de un bărbat !

Adieu,
Duillu Zamfirescu

2

În 10 martie 1881, Tîrgoviște

Draga mea,

Desigur, aș pune mai puțină întîrziere în scrisorile mele, dacă n-aș cugeta destul la evenimentul pe care-l

produce în viața fiecăruia dintre noi, răspunsul celuilalt. Poate că datoria m-ar face să-ți cer scuze pentru această întîrziere, dar te rog să lăsăm ceremoniile pentru scrisorile oficiale și să ne muierăm condeile în călimări care să conțină puțină cerneala prieteniei. De ce vrei să fii nervoasă ? Nu știi că nu cred în nervele cocoanelor ? Dacă știi să mă ocărăști, n-ai decît s-o faci, voi fi al dumitale preasupus servitor, astăzi ca totdeauna. După cum vezi, îți scriu de la Tîrgoviște. Tîrgoviștea e un oraș de provincie prin excelență. Într-însul găsești fel de fel de curiozități, din vremea trecută și prezentă, în-suflețite și neînsuflețite, masculine și feminine : boieri cu gugiuman, cuconițe cu polcuțe, case cu cerdacuri, drosci pe curele, toate amestecate, întoarse, văpsite și mi se pare că cele mai puțin văpsite nu sunt cucoanele, cari trăiesc o viață surdă, nestrăbătută de nimeni : viață de provincie. Împrejurul Tîrgoviștei, însă, localitățile sunt superbe. Pe o muche, Mînăstirea Dealului privește de veacuri cum Tîrgoviștea doarme pe malul Dîmboviței, și-n măreța sa liniște pare a spune celor ce o privesc că frică de timp au numai cei mici. În vale este un scrînciob, înconjurat de o livadă de pruni, și alături de el o cîrciumă, astăzi împărăția veseliei și izvorul țuiceii. ¹ Vezi că-ți amestec prin toată această poezie și țuică. Să nu te surprindă. Viața noastră este un amestec de țuică, cu fericire, cu lacrimi, cu nemulțumiri, care ne fac să devenim ceea ce suntem, niște ființe absurde. Trăim fiindcă ne-am născut și murim pentru că nu putem trăi ! În sfîrșit, ca să nu-ți mai vorbesc de mine și de cele dimprejurul meu, revin la nervii dumitale. Așadar, ești nervoasă ; caută de nu te supăra ; evită emoțiunile, dormi cît vei putea mai mult și visează cît vei putea mai puțin ; închină-te în toate diminețile și poartă mai mult respect verilor dumitale. Această rețetă ți-o pot recomanda cu observațiunea ca ultimul dispozitiv să-l împlinești cu multă sfințenie. Ia spune-mi, ai îmbătrînit mult ? Cel ce-ți scrie e pe cale de a albi. De nebunie s-a curarisit și-ți sărută mîinile cu respectul datorit unei profesoare. Nu uita că respectul e neapărat trebuincios

ori de câte ori e vorba de a săruta mîinile unei verişoare profesoare.

Tout à vous Duiliu Zamfirescu

Dacă vei fi destul de gentilă ca să-mi răspunzi, serie-mi pe adresa : Duiliu Zamfirescu. Procuror pe lângă Tribunalul Dîmboviţa-Tîrgovişte.

3

Tîrgovişte, în 18 martie 1881

Dragă Tincuţo,

Nu ştiu dacă, în adevăr, am fost ironic în rîndurile ce ţi-am scris zilele trecute, fiindcă, însă, te văd atît de amărită şi atît de sătulă de farse, îţi cer iertare cu mîinile unite. Transpiră atîta bunătate şi atîta nobleţe în cele ce-mi scrii, încît, în adevăr, chiar procuror fiind, nu mă pot opri de a mă înduioşa.

Să nu te miri, draga mea, dacă mă vezi alergînd după banalităţi şi spunînd caraghioslicuri, mai bine să mă plîngi. Cei mai nenorociţi oameni sunt cei ce nu mai simt, cei ce caută să rîdă şi să ridiculizeze totul ; cei ce, ca mine, fac lui Voltaire un Dumnezeu tocmai fiindcă Voltaire n-a avut nici unu.

Cînd împrejurul tuturor frumoaselor iluzii ţi-ai pus crezul uitării, cel mai bun lucru este să nu-l disoci şi niciodată.

Iartă-mă că-ţi vorbesc de tine cu francheţea unui prieten vechi.

Eşti o fiinţă foarte deosebită ; — şi cînd îţi spui aceasta să n-o iei ca galanterie, nici deosebire fizicească. Aş putea zice că nici nu te cunosc de cînd nu te-am mai văzut. Îţi vorbesc despre inima şi spiritul tău. Eşti doar o fiinţă foarte deosebită. Spune-mi pentru ce treci prin lume atît de sătulă de dînsa cînd nici n-ai cunoscut-o ?

Viaţa, să mă crezi, draga mea, îşi are partea ei frumoasă, deliciul, poezia, cerul său. De ce nu vrei să le cunoşti ? Tu îmi faci ofertul pe care i-l face lui Dumas-fils¹ Diane de Lys. Îmi pari o femeie superioară care mori din lipsă de aer şi cu toate astea e atîta aer de la pămînt pînă în înaltul cer...

Tu eşti dezgustată de lume fiindcă, în două cuvinte, nu ai iubit încă. Pentru ce nu iubeşti ? Pentru ce nu cauţi împrejurul tău o fiinţă superioară, ca şi tine, care să-ţi facă bucuria zilelor tale, seninul viitorului tău ? Cînd îţi vorbesc aceste lucruri nu ţi le spui nici din uşurinţă, nici din glumă, şi le spui numai din dorinţa de a te vedea fericită.

Dar iarăşi îmi aduc aminte de un sonet al lui Prudhomme Sully² care zice că într-o cîrciumă oricînd ai căuta paharele, ele sunt totdeauna pline ; dar paharele sunt grosolane şi vinul ordinar. Paharele însă cari sunt tăiate în cristal de Sèvres sunt goale, sunt mai totdeauna goale, fiindcă arareori se găseşte vin care să merite a fi conţinut de ele. Astfel şi cu oamenii cei ordinari, sunt totdeauna mulţumiţi, cei deosebiţi, niciodată sau mai niciodată.

Îmi spui că-ţi trecu gustul de a veni la Focşani. Să poate să presupui vreodată că aş căuta să te împiedic de a veni în familia mea, pe tine care eşti atît de departe şi atît de singură !... Se vede că m-ai uitat sau nu m-ai cunoscut. Dacă te temi de ironia figurii mele, eu nu voi veni. Şi nu voi veni pentru că nu voi putea veni. Numai dacă curtea cu juraţi se va amîna pînă după Paşte, atunci voi fi liber, şi voi căuta să-mi întrebuiţez libertatea cum voi putea mai bine.

Scrie-mi şi fii sigură că-mi voi da osteneala să te înţeleg.

Îmbrăţişări,

Duiliu Zamfirescu

Către Anton Naum ¹

[1903] ²

DULIUS ZAMFIRESCO
CONSEILLER DE LA LEGATION DE ROUMANIE
[imprimat]

roagă pe d-l Naum să primească viile sale mulțumiri
pentru *Povestea vulpei*, pe care o va reciti cu cea mai
mare plăcere.

VIA CONDOTTI. PAL. CAFFARELLI
[imprimat]

Către Iacob Negruzzi ¹

1

LÉGATION DE ROUMANIE
[imprimat]

Roma, 16 iunie '88

Cucoane Jacques,

Am să mă plîng. M-ai surghiunit aici și nu vrei să
vă mai aduceți aminte de mine. Teclu ² mă persecută.
E un mizerabil. I-am scris două cărți poștale să-mi tri-
mită *Convorbirile* aici, și nu m-aude. Îi voi scrie o a
treia și-i voi trimite și cuvenitele timbre ca să nu piarză
românul diferența de port. Dacă nu voi primi *Convorbi-
rile* nici după aceasta, îi voi scrie o a patra spre a-l ne-
cinsti. Petrașcu ³ e un... să zicem un om de la pașopt.
I-am scris și lui, mizerabilu, de două ori; ba, ce e mai
grav, i-am trimes și poezele. Na, nici pis nu zice.

Dumneta, cu vechea și cinstita obicinuință a unui ju-
nimist din vremea cea bună, proptește într-o zi tram-
vaiul în poarta Ministerului și urcă-te sus de vezi ce-i:
au murit? s-au prostit? Ești proprietar al poezelilor și,
ca atare, ai dreptul să le reclami de la Musiu Costin, ⁴
căruia îi dedic o sprăcă într-o viitoare scrisoare de nici
cîinii n-o mănîncă.

Ce mai faci, coane Jacques?

Sunt vinovat către d-ta că nu ți-am trimis *novea-
lele*, ⁵ dar să le bată pustia că aici n-am decît un singur
exemplar.

Am să mă rog de Socec să-mi mai trimită vreo cîteva,
și să-ți scriu cu propria mea icoană „lui conu Jacques,
de la Pavel cetire etc., etc.”

Acu, ești dispus să mă asculți?... Am nevoie să plîng în jiletca cuiva, căci sunt necăjit de singurătate, de uitare, ba pînă și de moarte. Dar, iar mă întorc și zic : ce mi-a făcut creștinu ăsta să mă leg de el și să-i turbur liniștea ? și aceasta zicîndu-mi-o față chiar de prieteni mai tineri și mai intimi, înghit și tac. E probabil că aburul nemulțumirei se va ridica în sus, și se va face poezie, or fum. Căci în definitiv asta rămîne.

Roma începe puțin cîte puțin să-mi placă. Pe balustrada de pe Pincio mă uit în umbra pădurei din Villa Borghesa și în toată raza muntelui ce înconjură orașu, și în văpselele infinite cu care stropește soarele de la apus conturul dealurilor și a zidurilor, mă întreb dacă nu și-au găsit scăpare toate privirile galeșe și fără nădejde cari, ca ale mele, s-au uitat spre părinte[le] cel cald de sus.

Zău, cînd intri în Colyseu sau în Forul Roman și vezi zbuciumul omenirii spre a se lupta cu disprețul timpului, zău dacă nu-ți pare bine să fii singur, și nu numai să fii ci să și rămii vecinic singur. Căci toate, toate trec. Tot ce este legătură între forma de ieri și forma de mîine stă în timp, spațiul neputînd să păstreze tiparul a nimic.

Iacătă-mă spunînd prostii.

Ia te rog, vii în Italia ? și cînd și cum ?

Pierde un minut și scrie-mi cinci rînduri, căci poate să ți le dau pentru gazetă cu o dobîndă foarte încărcată.

Nu uita a mă readuce aminte (în timp !) doamnei Negruzzi,⁶ și fii bun a interveni cu autoritatea d-tale pe lângă Teclu.

Dorindu-te, coane Jacques, îți trimit o frățească și respectuoasă închinare.

Duiliu Zamfirescu

LÉGATION DE ROUMANIE
[imprimat]

Adresa : Palazzo Roccagiovine Foro Trajano¹

Roma, 28 iuliu 1888

Iubite coane Jacques,

Știu că ești om care cînd zice vorba îi merge românului la inimă, și-mi închipuiesc că cu chipul acesta a trebuit să ademenеști mulți creștini. E drept însă că eu mă găsesc în împrejurări nu prea obicinuite, și o scrisoare, mai cu seamă binevoitoare, e pentru mine un lucru de mare preț. Dar chiar dacă n-ar fi așa, a dumitale tot mi-ar face plăcere, fie chiar numai pentru cele cîteva linii în cari ți-ai muiat condeiul în lumină și ai aruncat cîteva stropituri răcoroase și vii pe răbdătorul și tristul cîmp al hîrtiei. Ce păcat că nu vrei să mai scrii, și mai cu samă că ți-a intrat în suflet convingerea că nu mai ai inspirație ! Parcă noi, oamenii de azi, mai credem în așa comedii. Dacă ești temperament de artist și lumea te impresionează altfel decît pe ceilalți muritori, impresia acumulată și oarecum exaltată devine izvor de poezie sau de cugetare proprie de îndată ce o cauză oarecare, adesea fără însemnătate, te face să te răsfrîngi înlăuntrul firei tale însuși. Inspirația este nimicul trecător care sparge coaja indiferenței zilnice și face loc izvorului adevăratei simțiri, puternicei concentrări de mai nainte. Și au n-ai d-ta acum destule pretexte de așa zisă inspirație ? Ești într-o țară blagoslovită de Dumnezeu ; d-na Negruzzi e cu d-ta ! copii n-ai acasă ca să le duci grija ; Brătianu,² care îți chinuia atîta mintea, a căzut, — așa încît firea artistică trebuie să se urce la suprafață și s-o videm și noi.

Desigur că poate ai putea și d-ta să-mi faci același proces. Dar eu nici n-am tăcut, și apoi la mine alte sunt condițiile : mai întîi e prea cald ca să mai ai vreme să te inspiri ; apoi, eu sunt muncit de o greoaie nostalgie, care, cîteodată, în fața puterii impresiunelor antichității,

se duce, și am momente în cari rămân în stăpînirea unui gol ce mă sperie. Dar, răbdare. Această vorbă mi-o repet la fiecare pas la deal.

Altfel, dacă n-ar fi cineva pedepsit să steie de-a pururea aici, Roma, și mai cu seamă împrejurimile ei, trebuiește neapărat cunoscută. Lasă că pentru noi, românii, e un fel de datorie pioasă, un pelerinagiu la mormintele bunilor noștri, — dar, afară de asta, cîștigi un soi de demnitate de convingere, recetind istoria romană cu mîna pe piatra rece, care rămîne o mărturie eternă a trecutului.³ Eu am cetit Istoria romană și o știam aproape bine chiar înainte de a mă ocupa de *Străbunii noștri*.⁴

Mărturisesc însă că o aveam în cap mai mult ca o cronologie seacă, și de la August⁵ încoace toată mărirea și strălucirea Imperiului avea în minte-mi ceva fantasmagoric, care nu se putea lipi bine pe umerii realității. De cînd însă umblu prin For și prin Amfiteatru flavian (Colosseul); de cînd trec pe sub arcurile de triumf; de cînd străbat galeriile acelor divini criminali, cari ca Nerone,⁶ Caligula,⁷ Claudiu⁸ și Heliogabal,⁹ ne-au lăsat palate enorme, — de atunci istoria romană mă farmecă, căci flavienii trăiesc încă în Colosseu, familia iuliană în For și antoninii în coloana lui Marc Aureliu Antoninul;¹⁰ iar Regele Regilor, Împăratul, Unul și singur pentru noi, Traian,¹¹ trăiește în Forul și-n coloana lui, în arcul de triumf a lui Constantin, în Forul roman, ici și colo, peste tot, și e un mare dor împlinit de a videa urmele vii și a te încredința că te cobori din cel mai mare împărat ce l-a avut lumea.

Eu singur rîd cîteodată de această sfință flacăra care mă încinge ca pe frații *ghe ghincolo*, dar iar zic: să vede că, cu toată aparența mea, nu sunt așa blazat, sau poate tocmai pentru că sunt, aceste rămășițe, puternice și mărețe, nu mai au nimic banal și ridicul la Roma. Aș vrea să te văd în locul meu, trecînd nouă mări și nouă țări în cari nu se aude un accent frate cu al nostru, și ajuns aici, să dai de un popor (mai ales cel din Roma) cari ți se par cîteodată că sunt nebuni or vor să rîdă de d-ta cu vorba lor, atîta se aseamănă în unele cuvinte cu noi. M-am apucat, fără nici o pretenție și numai pentru

originalitatea lucrului, să notez vorbele populare din dialectul roman care se rostesc și au tocmai același înțeles ca la noi. Văd că sfîrșesc, și vream să-ți spun ceva de împrejurimi, între altele de Anzio (pe mare), unde a fost ucis Cicerone,¹² și de Albano (vechea Alba-Longa), lîngă care se află pe drept celebrul lac a lui Lamartine: Nemi. Dacă-mi răspunzi, e vai de d-ta: nu te las pînă nu mi-oi răcori sufletul. În scrisoarea viitoare te rog să-mi spui dacă Petrașcu ți-a dat poeziile ce-i trimisese-m cu acest scop. La din contra, le voi copia și vi le trimit.

Sărut mîna d-nei Negruzzi și-i mulțumesc că și-a adus aminte de mine. Vă doresc petrecere bună și dumitale poftă de lucru. Să ne videm sănătoși.

Duiliu Zamfirescu

3

Roma, 6 aprilu 1889

Iubite domnule Negruzzi,

Dacă supărările politice vă mai lasă vreme să citiți, dați-mi voie să vă scriu, așa, cum o veni vorba, fără scop.

Văd din jurnale că toți nerozii se leagă de d-voastră. Negreșit că asta nu vă împiedică de a dormi. Dar mie, care sunt departe și doresc cîteodată să văd ce se mai petrece prin țară, îmi produce o impresie de dezgust nepomenită. De la cea mai mică foaie pînă la cea mai însemnată sunt goale, goale. Parcă în vremea mea de jurnalistică¹ tot mai scînteia cîte ceva. Poate că mă înșel. Dar vă asigur că acum le citesc pe toate și vreau cîteodată să storc ceva, o idee, un lucru de haz, din întregul pachet... Nimic. Mai zilele trecute văd numele lui Vla-huță la sfîrșitul unei cronici, și mă reped s-o citesc: *La vitrina lui Mandi fotograful*²...

Păcat. — Și ce dor îmi e uneori să mă încălzesc la o lumină din țară! Dar să nu mai facem proces lumii.

Vin de la un teatru, unde se cînta *Barbiere*.³ Cel puțin aici ai mulțumiri de astea trainice și curate; ai un local în care unul din acei nenorociți oameni de geniu, cum a avut Italia mulți, a stropit plafonul cu fantazia sa aprinsă; ai cîntăreți cari te mișcă: un Figaro clasic, o Rosină vie ca o vorbă de duh: ai geanta latină în toată necuviincioasa ei splendoare. Cîteodată rîd singur de asemănarea caraghioslicurilor noastre cu ale italienilor.

Fundul firei celor două popoare e unul și același, și după cum bunăoară Dunărea de la Brăila, orcît e de schimbată, duce cu ea izvorul din Pădurea neagră, asemeni ducem noi, cele două nații, pornirea strămoșilor noștri latini, unii în Carpați, alții la Tibru. La noi, țărănul e mai vînjos, mai flegmatic, se luptă mai de-a dreptul cu pămîntu; sîngele dac ce i-a rămas în vine, iernele grele, nevoile ce le-a îndurat i-a păstrat un oarecare caracter de sălbăticie, condiție neapărată orcărui neam de viitor. Or de cîte ori vîd aici infanteria italiană, îmi aduc aminte cu bucurie de dorobanții noștri. Aici infanteristul e pitic; umblă cu un pas pripit; are corniști care cîntă niște minunate arii, pline de soare, duioase, dar molatice; duce pușca în mînă, bănănăind-o fără regulă; cum se oprește, pune ranița jos etc. Negreșit, e și clima așa.

Dar la noi sărmanu curcănar cîte nevoi nu înghite și el, — și cu toate astea cît e de altfel! Parcă vîd opincele tropăind pe pămînt cu încăpăținare și pana de curcă amenințînd pacea Europei; parcă aud *goarnele* lor dînd chicsuri și le vîd fețele osoase închingate în cureaua căciulei. „Simte cotu, mîi!“... Simte el multe, și mai cu seamă frigu și alte asemenea plăceri.

Dar la oraș, domnule Negruzzi, suntem *tale quale*. Ba în unele suntem noi poate mai geantă latină decît ei, — în politică, bunăoară. Nu-i vorbă, în această nobilă ramură noi avem și multă necinste bizantină. Grecii ne-au lăsat urma dinților lor veninoși. Însă în celelalte manifestări: în sfînta beție, bunăoară, or în galeria Tea-

trului Național, între acte, cînd se dă *Păstorița Carpaților*,⁴ — frați de cruce!...

Deci, spre a mă reîntoarce la cele ce spuneam mai sus, cînd nu poți stoarce din jurnalele noastre nimic, te duci, spre pildă, la teatru. E aici un creștin care a moștenit de la tată-său cîteva milioane și gustul operei. Se numește Sonzogno. Toate lucrurile artistice dar curioase îl ademenesc.

Dă opere noi, pe cari nimeni nu îndrăznește să le administreze publicului; dezgroapă cîte o pagină veche, care i se pare lui frumoasă; ruinează editori de muzică ce-i stau în cale; prinde cîte un cîntăreț pe gîrlă și-l scoate la lumină, — petrece, în sfîrșit, pe socoteala lumii, dar cu pricepere. Eu îi datoresc una din cele mai curate impresii de artă ce am avut de cînd sunt la Roma: *Orfeul* lui Gluck.⁵

13 aprilie

În sfîrșit, coane Jacques, dete Dumnezeu și căzurăți de la guvern!⁶... Era să zic *căzurăm*, dar mi-e frică să nu fac ca musca care se-ntorcea de la arat pe coarnele taurului și se simțea foarte ostentă. Dacă n-aș avea oroare de politică,⁷ aș zice că o asemenea cădere e mai demnă decît un succes chiar neîndoielnic, căci pentru a te retrage cînd împrejurările nu te silesc încă, trebuie caracter.

Dar să lăsăm la pustia necazurile politicești. Cred că pe noi noul guvern nu ne-o da afară; și chiar de ne-o da, nu-i nimic.

După cum vedeți am întrerupt șirul poveștii de mai nainte.

Deocamdată mă simt în alte dispozițiuni sufletești. Sunt 8½ de dimineață. O adevărată zi de primăvară a înfășurat lumea în respirarea sa parfumată. E cald și bine. Venind încet pe ulițe, mă uitam la umbrele palatelor cari tăiau profiluri posomorîte în pînza luminei. În piața Termelor lui Dioclețian⁸ locul se lărgește. Apa săltăreață din vasele de marmură pare a se scâlda ea însăși în miragiul fermecător al clarului. Cîteodată îi

pare că lumea e alcătuită după o mare lege de armonie, și oamenii, dacă-ți sunt necunoscuți și-i vezi trecînd cuminți pe ulițe, nu te mai supără. Dimineața nervii sunt liniștiți, gîndirea e senină, fleacurile te supără, îți place să taci, și fantazia urzește o cale lungă de trandafiri pe care te pierzi ca un pribeag... Închipuiți-vă că n-am închis ochii toată noaptea. Îmi simt un grad de saturație de firea altuia care substituiește toată negura firei mele, și mă cred oarecum dublu, cu un mănunchi de impresii strîns legat dar de diferite naturi. Nu-i așa că înțelegi acest mișmaș de cuvinte? Eu vreau să spun ceva, dar cine știe ce-oi fi spunînd.

Și mergînd așa pe ulițe, caut niște hexametre. Am o amintire care mă chinuiește, de la villa în mărețe ruine a lui Cicero, la Frascati sus. Aș voi să știu ce credeți de un așa fel de poezie.

Eu multe aș mai spune *pro*, dar... ia să vă dau mai bine cîteva versuri :

De la Villa Tusculana *

Tristele / umbre se / lasă pe / văi de / sus de pe / dealuri,
Singure, / palide, / pline de-o / lume / vie de / basme ;
Bradul um / brela și-o-n / tînde pe / muchea / arsei coline ;
Mierla șa / galnică / țipă prin / grase / tufe de / lauri.

Am pus printre măsuri parmacelle ce le vedeți, ca să nu mai avem vorbă. Așa trebuie să meargă șeartul cîntecului. Nu v-ați săturat de rimele noastre? Mai limbă ușoară decît cea românească pentru a stihui nîmă că se mai poate. Și apoi, simțemintul meu e de așa fel că nu primește drumul mare a lui făcea cu dregeai.

Odio l'usata poesia : concede
Comoda al vulgo i flosci fianchi e senza
pàlpiti sotto i consueti amplessi
stendesi e dorme.

Curat vorba poetului : poezia uzată își dă cu-nlesnire vulgului flancurile moleșite, și fără emoțiune, sub obi-cinuitele sărutări, se-ntinde și doarme.

Se-ntinde și doarme e o poemă întreagă. Carducci.¹⁰
Apropo și de Carducci.

Am început să traduc din *Odi barbare* o minunată pagină de clasicism modern, *La Fontana Clitumno*.¹¹

Dă, Doamne, bine cu cîte-am început.

Fiindcă azi e blagoveștenia și aș vrea să mă duc la capelă să iau o ramură de salcie, vâ las, cu nădejde de a relua firul lui Orfeu altă dată. — Vorba salcie e în-tocmai în Carducci.

Al d-voastre totdeauna acelaș,

Duiliu Zamfirescu

4

Roma, 29 mai 1889

Iubite domnule Negruzzi,

Bine ați făcut că mi-ați scris, fiindcă m-ați scos dintr-o piroteală și nehotărîre aproape bolnăvicioasă. Am atîtea comedii începute, încît mi-ar trebui 9 suflete, fiecare cu de-verul său, ca s-o scot la capăt. Afară de asta, luna lui mai e plină de sirocco, vîntul cel mai nesuferit, care te moleșește, te deprimează așa, încît cu puțină nevoie în viață, te gîndești numaidecît la suicid. O statistică în acest sens ar fi curioasă.

În Roma tentativele de suicid sunt nenumărate. Gazele caută numaidecît cauza în mizerie sau în amor. Eu cred că asta e numai cuvîntul hotărîtor, — starea latentă fiind pregătită mai dinainte, de o surexcitare nervoasă generală, provenită de la sirocco. Bine, n-aveți idee ce e! D-nu și d-na Maiorescu zîmbeau cînd eu mă jelu-iam, și au plecat cu zîmbetul pe buze;¹ dar numai o zi dacă mai steteau, era să văd pe senzitiva cuconiță cu capul în mîină blestemînd soarta acestei omeniri peste care se plimbă zefirul Africei; și adio Lascăre Viores-cule,² adio bere, adio zăcusca dintre 4 și 5, și toate bunătățile lumii acesteia !...

De, în zilele celelalte, frumoasă e Italia. Și eu nu doresc mai bine decât să veniți. Acu m-am întărit în arta ciceronisitului. Numai, coane Jacques, trebuie să faci un stagiu prin curente, ca să nu cazi la pat din prima zi.³

Glume, toate astea. Înțelegeți că, dacă ar fi așa, eu ar trebui să fiu de-a pururea bolnav de brîncă, și, slavă Domnului, n-am nici o meteahnă.

Acu de-ale literaturii.

Bine, domnule Negruzzi, să vă trimit. Dar începusem o lucrare mai lungă,⁴ pentru care îmi trebuie timp, liniște și senin. Cred că în vara asta, ca și-n cea trecută, o să fiu silit să stau în Italia, cu această deosebire că dacă voi rămînea singur o să mă duc or în munții Sabini, la Subiaco, or la mare pe la Castellammare, Capri sau poate la Livorno unde să respir puțin și să fiu cu totul al meu.

Sper să pot fini ceea ce am de mult început. Cred că știți ce greu e și cită disciplină trebuie, ca să te așezi în toate zilele la același lucru, să-ți urmărești crîmpeul de idee ce ai și să-ți ții fantazia în lanț ca pe un pre-pelicar.

Cu toate astea, cum am zis, o să mă pui să sfîrșesc o novelă mai așa, de un număr, pe care o înjghebasem încă din toamna trecută, numită *Alessio*.⁵ Subiectul e de prin țările astea.

Dar dumneavoastră? Madame Maiorescu mi-a spus că sunteți bine cu totul. Prin urmare, ar trebui să mai dați o parte de activitate și *Convorbirilor*.

Vă rog să binevoiți a spune d-lui Teclu că primesc neregulat numărul. Cel[e] două din urmă, aprilu și mai, le-am găsit aici închise în același plic și venite tîrziu.

Despre carte, s-o lăsăm pînă la venirea mea la toamnă, ca să vă pot scrie un cuvînt pe ea.⁶ Vă cer mii de scuze că nu mi-am făcut datoria la vreme.

Pentru înscrierea pe coperta *Convorbirilor* nu e nimic de zis : faceți cum doriți.

În curînd vești noi de la devotatul d-vs.,

Duiliu Zamfiresco

Roma, 10 februarie 1890

Domnule Negruzzi,

La plecarea mea din țară v-am făgăduit să vă trimit încercarea de roman,¹ al cărui început îl citise domnu Maiorescu, pentru 1 martie, ca să poată apărea în numărul de 1 aprilu, — dar au venit împrejurări cari m-au împiedicat de a lucra. După o lungă chibzuială cu mine însumi, am hotărît că e bine să mă însor. Și mă însor.² Fără să fiu cîtuși de puțin amețit — fiindcă lucrul se face fără de histerismul care îndeobște însoțește asemenea acte — sunt ocupat cu faptele și vorbele vieții reale : ba tu hîrtie de întins pe pereți, ba tu act de naștere, ba uite ăla zice că ești prea așa, celălalt altminteri, și deși eu înalt din umeri și fac ceea ce trebuie să fac, totuși, cînd intru sara acasă, mi se-ntîmplă să mă uit în oglindă și să nu mă văd, atît de concentrată și de răsfrîntă îmi e mîntea înlăuntru. În adevăr, cred că niciodată nu mi-am avut gîndurile mai strînse, dintr-un instinct de apărare. Le simt parcă grămădite într-un mănunchi, și am cîteodată senzațiunea că aș putea să le țiiu într-o mînă, plastic, ca pe un snop de mlaje. Dealtminteri, aderența aceasta a eului meu, altădată risipit, e firească. Singur mi-am pregătit tot, și tot singur trebuie să am răspunderea.

Astfel că romanul, în loc să-l scriu, îl fac. Căci, fără să fie nimic romanesc, în sensul literar al cuvîntului, în fapta mea este, în sensul literal : peste tot unde e viață, unde sunt mișcări sufletești, romanul e gata.

Și haide înainte. Om vedea-o și pe asta.

Vă rog însă să nu-mi puneți cruce, ca la mulți din vechii colaboratori ai *Convorbirilor*, cu tradiționalul „l-am

pierdut și pe ăsta", fiindcă nu înțeleg prin înșurătoare să iau drumul cimitirului, și am bună nădejde că viitoarea mea cucoană să fie de părerea viitorului ei soț.

Și așa să ne vedem sănătoși.

Duiliu Zamfirescu

6

Nizza, 16 martiu 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Sunt în întârziere cu răspunsu, dar v-ați înșurat și d-vstră și știți câte sunt la capul românului în asemenea împrejurări.

În cele din urmă toată dandanaua asta s-a sfârșit, și iată-mă reintrat încetul cu încetul în viața obicinuită, avînd un moment liber ca să vă scriu.

Sunt la Nizza cu femeia mea de marți, la 12 martiu. Primele trei zile erau așa de frumoase pentru viața pămîntească. Soare, mare, palmieri, roze păreau a se topi în suflarea primăverii, lăsînd organismului omenesc impresia complexă dar armonică pe care o lasă ochiului colorile limpezi din *Hrăpirea Europei* de Tiziano. În lumina asta, lumea pare a se legăna în plasa iluziilor sale cu o nespusă înlesnire, — ceea ce în fapt este adevăratul merit al frumosului naturei: nimic sau aproape nimic din lumea reală nu rezistă la o critică amănunțită; dar unele lucruri mai mult decît altele înlesnesc în noi iluzia frumosului perfect.

De trei zile însă s-a sculat vîntul de pe mare, și cum hotelul nostru e chiar în mal, a tras în gazdă la noi. Se plimbă noaptea și ziua prin cele odăi, de ți se pare că nu mai e proprietar Mussiu Durbec, ci el. Apoi a mai adus spre petrecere și o drăguță de ploaie, de-ți spală toată vopseaua luminoasă a celor trei zile de mai nainte. Parabola Mîntuitorului: 7 vaci grase și 7 slabe.¹

În rezumat însă, Nizza, Beaulieu, Monaco, Bordighera, San Remo etc. sunt locurile în care viața mi s-a părut cea mai stranie de pînă acum. Pe un fond de frumusețe naturală, căreia îi seamănă numai Conca d'Oro în care stă Palermo sau Monreale, a zidit mîna omenască un imens cîr de plăceri și de depravare, în care aleargă un singur cal: jocul. Faimosul Monte-Carlo, care de pe cornișe pare așa de frumos, văzut de aproape e oribil. Stilul cazinului și al hotelurilor e degradator pentru un ochi civilizat, grădinele sunt pripite și nefirești; lumea interlopă; cafenelele scîrboase, — așa că dacă n-aș fi convins că organizatorul acestei necuviințe era un samsar ordinar, aș fi tentat a crede că era un om de geniu, atît e de bine reprezentat în aerul din afară sufletul dinlăuntru.² Aci ar fi trebuit să puie Dostoevski pe *Jucătorul* lui. Dar încă o dată, natura e splendidă și am fost mulțumit să văd de aproape Bordighera, unde se petrece minunatul roman al lui Ruffini: *Dottor Antonio*.³

Și fiindcă sună la masă, scurtez rugîndu-vă să iertați orice întârziere și să mă credeți al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfirescu

7

Roma, 11 mai 1890

Iubite domnule Negruzzi,

După cit văd, saltarele goale v-au speriat de tot. Ale mele nefiind mai pline, îmi iau libertatea să mă sperii și eu.

Ca să fie treabă serioasă, n-aș putea să vă trimit decît o parte din roman;¹ dar asupra acestuia mă aflu încă în litigiu cu doamna Maiorescu. Sper de toamnă să-l am gata.

Dar ce-i de făcut pînă la toamnă? Iată aci trei poezii vechi,² cetite la *Convorbiri* încă de cînd eram în țară.

Dacă veți răi strofele, ajungeți la vreo patru sau cinci pagini de tipar. E puțin — dar vă pregătesc în curând proză.

Eu mai am lucruri gata scrise la Roma, însă acestea sunt ciudate, nu știu până la ce punct pot fi gustate astăzi de public. În toate cazurile ar trebui publicate (fiind o serie de poezii) toate într-un număr, sperînd că odată prins cetitorul cu una mai interesantă, să aibă răbdarea de a le citi pe toate.

De asemeni, ce ziceți, pe vremea asta de secetă, de traducțiile din Leopardi? ³

Așteptînd să-mi răspundeți, ⁴ vă rog să arătați doamnei Negruzzi respectuoasele mele urări de viață lungă, cu păr negru, în casele cele noi.

Al d-vstre cu totul devotat,

Duiliu Zamfiresco

8

Roma, 30 mai 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Iată secate toate izvoarele saltarelor mele.

Vă mărturisesc că poeziile le păstram pentru mai târziu, cu gînd de a face o culegere aparte de lucruri inedite, inspirate pe pămîntul Italiei. Dar e lipsă mare, și la vremuri de lipsă, omul cheltuiește toate economiile, ba se și împrumută. Deci, ce va fi slab, autorul se roagă să le treceți în exercițiul anilor viitori, cînd dînsul speră să-și răscumpere, cu încercări mai serioase, slăbiciunile de acum. Traducțiile din Leopardi ¹ înțeleg a vi le trimite nu ca umplutură ci ca lucru frumos. Deși nu e nici ritm, nici rimă, și zică-se orce contra autorului, farmecul și seninătatea cu care se exprimă asemenea simțiri omenești trec, cum trec în tangentă razele soarelui pe lîngă pămînt, dincolo de noi, și cu critica de pe planeta

noastră nu ne aducem umbră decît nouă. Am căutat să traduc cuvîntul italianesc cu vorba românească cea mai potrivită și mai poetică, și vedeți, bunăoară din poezia cea dintîi, ce cîntec simplu de durere se desprinde din ele.

Despre cum se mișcă de la Vrancea și alții, ² eu i-am uitat de mult. Tot ce se poate întîmpla e că de la Vrancea, sau altul, să ajungă ministru ³ și să fiu silit a-l ruga să mă protejeze. Dacă însă voi fi tot așa cum sunt acum cu sufletul, e probabil că o să-i dau pace chiar ministru fiind. Astfel că, despre partea mea, să fie sănătoși...

Aș dori ca poeziile ce vă trimit acum să le publicați într-un număr cînd veți voi.

Despre călătorii, dacă în atingerea nordului Italiei sunteți hotărîți să mergeți împreună cu d-nul Maiorescu spre valea d'Aosta, sau orunde în Italia, ne vom vedea.

Deci să ne vedem sănătoși.

Al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

Proză nu mai am, și ca să încep acum ceva, ar trebui să las ceea ce lucrez, — iar cele lăsate cu greu se mai reîncep.

9

Orvieto, 22 iunie 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Am primit ieri, aiei, scrisoarea dumneavoastră, ¹ și, așa departe de țară, într-o lume atît de străină, mi-a făcut o plăcere mai mare decît de obicei. Am citit-o tihnit, la umbra castanilor, între două lecturi clasice: Tacit ² (traducțiunea lui Davanzati) și Pliniu cel tînăr ³ (traducțiunea Sacy et Pierrot). Sunteți mulțumit de societate? Aceste nume pretențioase vin naturalmente sub

condei : de cînd am început să citesc, după recomandăția domnului Maiorescu, pe Gibbon⁴ (pe care mi l-a dăruit anul trecut la Roma) m-am supărat pe istoricii moderni. Mai scriitor discusut decît sus-citatul englez nu cred să existe. Așa, am hotărît să mă duc la izvoare, cari înși erau la îndemînă în biblioteca lui socră-meu,⁵ și încet, încet m-am îndrăgostit atît de mult de istoricii lui Traian, încît am început să regret că nu sunt îndestul pregătit spre a scrie o istorie populară a împăratului nostru. Ce carte frumoasă s-ar putea face, domnule Negruzzi, la Roma, avînd toate datele istorice, urmărindu-l pe monumente, studiindu-l pe busturi, cercetînd forul și de-aproape copia în platură a coloanei ce se află în muzeul Lateran, cu Fröhner⁶ alături, și posedînd mai presus de toate căldura unei inime de român tînăr, care s-a pătruns de mărirea și geniul acelui ce ne-a adus la gurile Dunărei ! Scrisă într-o limbă românească limpede și încălzită de entuziasmul unui suflet optimist, o asemenea carte n-ar avea nici o valoare istorică pentru străini, dar pentru noi românii ar fi o comoară. Ce este istoria lui Bălcescu decît o pagină de entuziasm asupra lui Mihai Viteazu, scrisă de un artist ?...

Nu-mi stricați iluziile, dacă nu-mi împărtășiți părerile.

Îmi pare bine că Leopardi v-a mișcat : e semn că traducerea⁷ a prins ceva din farmecul originalului. Încerc acu să traduc două alte bucăți, cari sunt toată baza teoriei sale : 1. *Canto notturno di un pastore errante dell'Asia*,⁸ 2. *La ginestra, o il fiore del deserto*.⁹ Despre întreaga traducere a lui Leopardi, nu răspund. Mă leg de dînsul cînd sunt ostenit de alte lucruri, între cari și de viață citeodată, căci, cu toate mulțumirile pămîntului, acel *perchè delle cose e del tacito, infinito andar del tempo*,¹⁰ se deșteaptă în noi, orcît am fi de fericiți și de drept cumpănitori ai lumii aceștia. Încolo, toată activitatea mea actuală se încheie în romanul început.¹¹ Puțin cite puțin, el se desfășură pe planul vechi și merge înainte.

De patru zile mă aflu aici cu nevastă-meă. E o colină a Apeninilor, verde așa cum o cîntă Carducci și precum e toată Umbria. Sunt la 3 ore cu drumul-de-fier

de Roma și la o oră cu trăsura de stațiune. Vom sta aici pînă în noiembrie. Eu viu la fiecare două sau trei zile, și-mi petrec vara pribeag între Orvieto și Roma.

Viu la Milano neapărat și mergem la Aosta și unde vreți (în Italia). Am însă a vă face rugămintea de a veni înainte de 15 august sau după 1 septembrie stil nou. De la 15—30 august absolut nu pot să lipsesc din Roma, pentru afaceri ce le am cu socrul meu, foarte însemnate. Trebuie să mergem la Florența, unde se află sediul Societății drumurilor-de-fier,¹² spre a regula niște titluri de acțiuni zestrare etc., etc. Vă dau detalii ca să nu bănuiți că e o vorbă goală. — Vă rog și rog și pe domnu Maiorescu să hotărască mergerea la Aosta în începutul lui august stil nou, ca să pot veni să vă văd. Aș fi fericit dacă ați admite rugămintea mea.

Cu bine și la revedere, da ?

Duiliu Zamfiresco

10

Orvieto, Villa Napoleon,
14 august 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Aflu din *Familia* d-lui Vulcan că fratele d-voastre, d-nul Leon Negruzzi,¹ a încetat din viață.

L-am cunoscut personal și l-am cunoscut mai cu seamă din una sau două romane, pline de vigoare, publicate în *Convorbiri*.

Vă cer voie a vă exprima adîncă mea părere de rău, — și vă rog să mă credeți ca totdeauna al dvs. prea devotat,

Duiliu Zamfiresco²

Roma, 12 noiembrie 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Cu vie plăcere am cetit scrisoarea d-voastre¹ și am văzut că sunteți sănătos. O fi ceva sau n-o fi nimic serios în cura d-rului Mattei, puțin ne pasă. Faptul e că v-a făcut bine, lucru de căpetenie. Trebuie însă să mă plîng în contra d-v. că ați venit pînă la Bologna, fără să-mi dați de știre. Înțeleg că umblați după sănătate iar nu după petreceri, — dar, orîșicît, eu m-aș fi repezit pînă acolo să vă strîng mîna.

Despre cele două picturi de care îmi vorbiți, cred că lucrul e ușor și puțin costisitor, dacă nu au o reală valoare artistică (căci dacă sunt de preț e păcat să le dăm pe mîna unui cirpaci, și un pictor cu renume trebuie plătit). Vă pot afirma a priori că vă găsesc meșterul trebuitor. Cred însă că e bine să ne lămurim asupra unei chestiuni prealabile. D-voastră știți că Italia are o lege cu privire la lucrurile de artă vechi, care împiedică ieșirea lor din regat. După ce moșnegii d-vs. vor fi meremetisiți, cum îi scoatem la graniță? O fi poate vreun mijloc, dar eu nu-l cunosc. Pentru mine, cel mai practic ar fi venirea mea în țară. Cum noi ne bucurăm de imunitatea diplomatică a nerevizuirii cuferelor, le-aș pune în fundul unei lăzi și vi le-aș aduce. Dar eu nu știu cînd viu. Călătoria mea atîrnă în parte și de pozițiunea ce mi s-o face la Minister. În tot cazul, socră-meu, care e un om înțelept, se va întoarce peste trei zile la Roma și-l voi întreba cum e mai bine de urmat.

De la roman,² multă sănătate. Crește : e la fila 193. Pe la sfîrșitul lunei ăștia sper să vi-l trimit, gata.

Mă bucur de lucrarea lui Petrașcu.³ Îl auzeam vorbind despre acest studiu încă de pe cînd eram în țară, dar nu cunosc nimic din el. Dacă veți începe a publica Memoriile de la Junimea,⁴ scrisori de-ale răposaiilor Alecsandri și Eminescu,⁵ studiul lui Petrașcu, etc. ... anul are semne bune.

Și à propos de publicare, eu doresc ca încercarea mea de roman să fie trasă în volum, după ce va apare în *Convorbiri*. De aceea voi recurge la d-vs. sau la d-nul Maiorescu pentru o vorbă bună pe lîngă Socec.⁶ La din contra mă voi vedea silit să-l public pe socoteala mea — bineînțeles tot după *Convorb.* De-acuma încolo păcatele mele de scriitor sunt greu de lecuit, fiindcă sunt oarecum constitutive : izvorăsc din felul meu de a simți și a gândi. Nu se poate schimba decît ceea ce este artificial simțit. Dar vom vorbi despre asta mai tîrziu, după ce vă voi trimite romanul.

Ieri, întorcîndu-mă de la țară, am găsit acasă un jurnal literar grecesc numit *Ἡ Εὐλογία* trimis sub bandă de la Atena, fără nici o explicare. În el se găsește o traducție a unui fleac de prin *România liberă* de la '82, intitulat *Baba-oarba*.⁷ Cu acest prilej, palicarul de traducător dă o schiță biografică a autorului, în care afirmă, cu o egală nesocotință, că la 18 ani eram un june plin de geniu, iar la 32 sunt un steril. Auziți steril, tocmai cînd eu încep a avea copii ! Îmi vine să-l poftesc la botez pe grec.

Vă rog să arătați sărutări de mini doamnei Negruzzi și s-o întrebați ce dorește să-i trimit nostim, pentru casa cea nouă, de la Roma.

Al d-vstre devotat,

Duiliu Z.

12

Roma, 8 decembrie 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Printr-un pachet poștal aparte, vă trimit în fine romanul.¹ Mă gîndeam să vă istorisesc toată geneza lucrului și să vă dau lămuriri asupra unor particularități, cari poate să vi se pară ciudate, — dar am socotit, acum

în urmă, că e de prisos : „autorul a vorbit“, povestea veche.

Dacă, pentru un cuvînt sau pentru altul, nu vă va plăcea, — vă rog să-mi păstrați manuscrisul, fiindcă este originalul, și copie nu am.

Vă rog să-mi răspundeți de primire.

Al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfiresco

10 dec.

Ca să nu rup scrisoarea, adaog :

Spre mai multă siguranță trimit manuscrisul prin scrisoare recomandată.

Nu mi-ați mai scris nimic despre tablouri.

?

13

Roma, 4 februarie 1891

Iubite domnule Negruzzi,

Au trecut sărbătorile Crăciunului fără să-mi scriți dacă ați cetit manuscriptul.¹ Știu că aveți mult de lucru și nu v-aș importuna cu literatura mea, dacă n-aș fi încredințat că încercarea de față poate să displică mai mult decît de obicei. E „*un cas de conscience*“ în insistența mea.

Pe aici, Carnaval și soare. După vreo 10 zile de frig, cu două de ninsoare, vremea s-a-ndreptat. Mascaradele umplu ulițele, în zdrențe medio-evale, călări pe hițe de cai în trei picioare, or sprijiniți pe tocuri scîlciate. Ieri și azi *il ghetto dei coriandoli* (pe românește, improșcătură cu gloanțe de var) preface Corso într-un cîmp de bătaie de zidari. Femei în toată firea, de pe la balcoane și ferestre, își aruncă praf în ochi cu iscusință minunată.

Băieții cari trec pe sub balcoane vor ei să ridice privirea spre partea locului, dar îi orbesc hapurile de gips. Și se zice că, în aprinderea luptei, sunt multe de văzut. Mă rog, geantă latină nu-i ?

Peste tot balamucul acesta, soarele tomnatic pare a privi și suride ca un flăcău bătrîn : a văzut el multe craicuri, mai cu vîrf, pe vremea papilor, cînd Iuliu [al] 2-a² să lupta cu cardinalii spre a-i împiedica de a face prea multe blestemății pe la fraibaluri. Ieri, ministrul a scăpat din coriandoli ca dintr-o stîină : hămăit ca vai de oameni.

În sfîrșit, la Piazza del Popolo sunt alergări de *but-teri* (un fel de herghelegii din Campania romană). Priveliștea de pe Pincio era ieri minunată. Pentru înțiași dată mi-am putut vedea, plastic, întruparea imaginii unui circ roman, al Coliseului, bunăoară. Toate acestea, ca să vă spui că ar trebui să veniți la Roma.

Punct, și cu bine. Aștept un rînd de răspuns.

Duiliu Zamfiresco

14

Roma, 14 martie 1891

Iubite domnule Negruzzi,

Întorsătura ce au luat-o lucrurile politice la noi trebuie să vă preocupe deocamdată mai mult decît literatura. E firesc să fie așa, fiindcă viața trăită este mai pasionantă decît cea reflectată prin romanele și versurile noastre.

Cu toate astea, o vecinie năzuință a sufletului omenesc către ceva mai bun decît ce se trăiește, face pe mai mulți dintre noi să se întîlnească într-un unghi nevăzut, pierdut în senin, de care ni se anină idealurile.

Faptul că în mijlocul tribulațiilor electorale vă veți stringe la lași să sărbătoriți un aniversar literar dove-

dește aceasta mai bine decât toate frazele. Eu la *Convorbiri* sunt, relativ, un om nou. Cu toate astea, aş lăsa toate întrunirile politice pentru cea literară. Trebuie să fie foarte curios de a vedea ce rasă de capete se dobîndeste după o selecţiune literară de 25 de ani.¹ Credinţa mea este că venirea *Convorbirilor* la Bucureşti a semnalat un moment de întoarcere a purului sînge către speţa vulgară. Îmi aduc aminte de primele timpuri ale întrunirilor „Junimei” de la Bucureşti în care eu, fricos, cu un cult ascuns pentru oracolii templului, veneam să ascult, să sorb vorbele lor, aducînd cu mine imaginea atît de plastică a statuei albe din criticele d-lui Maiorescu. Eu eram crescut de copil în citania *Convorbirilor*. Şi regulat ieşeam cu o tristeţe ascunsă în suflet, fiindcă mi se părea că *ce n'est pas ça*. Într-adevăr, pe acele vremuri „convorbelnicii” de la Bucureşti erau grozav de împestrîtaţi. Se întîlneau la un loc d-nii Ureche,² Hăj-deu, Pecus, Macedonski, B. Ştefănescu,³ Vlahuţă, Baican;⁴ autori cu articol indefinit ca d-nii Antonescu-Lupul⁵ şi Găvănescul;⁶ fratele Scipione Bădescu;⁷ Scrob;⁸ un biet nenorocit (Arsănescu sau aşa ceva) cu o pacoste de poemă, fără număr de cînturi, despre care răposatul Alecsandri zicea că „e o lucrare de talent”; etc., etc. ... — toţi aceşti domni, persoane foarte onorabile, şi, unii, oameni cu dar, dar făcuţi de fire ca să nu se înţeleagă niciodată cu *Convorbirile*. Cînd mai venea şi epoca Academiei, apoi dă, Doamne, bine: Marieneşti, Burieneşti, Vulcani şi alte cataclisme schimbau cu desăvîrşire caracterul vechilor convorbitori. Toate aceste naturi eterogene au avut o înrîurire secretă asupra literaturii „Junimei”, fie prin strecurarea a cîte un articol în revistă, fie prin grai şi defăimare; astfel încît, revenind la selecţiune, s-a făcut o nouă încrucişare între rasa porumbilor darwiniani, *les culbutants*, cum s-ar zice porumbii jucători, cu porumbii guţani (*les Bisets*) şi isprava a fost că purul sînge junimist a rămas cîtva timp în loc. Prin urmare, cum puteţi d-vstră vorbi de „onorabilă retragere”?⁹

Sunteţi dator să rămîneţi la hulubărie, ca să nu se mai întîmple împărecheri cu rase sălbatece. Porumbul

junimist (fie zis fără aluziune) este din firea lui foarte prolific. Încă un număr de ani, şi rasa se îndreptează.

Concluziune:

Trebuie să rămîneţi la *Convorbiri*.

Al d-vstre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

15

Roma, 20 mai 1891

Iubite domnule Negruzzi,

Mă scarpin în cap de un sfert de ceas, ca ţăranii cari vin să mai ceară bani pe-un pogon, fiindcă nu ştiu cum să-ncep, ca să vă spui că *Lumea*¹ subscribului din *Convorbiri* se publică cu un număr nespun de greşeli. Şi dacă ar fi vorba numai de greşeli de tipar!... Dar se pare că cel cu corecturile nu e mulţumit de timpurile verburilor mele. În aceeaşi frază, două verburi sunt la trecut şi două la prezent, cu toate că se povesteşte ceva în-tîmplat. Apoi vorba *mă-sa* e peste tot înlocuită cu vorba *mama*. Înţeleg că cea din urmă e mai elegantă decât cea dintîi, însă sunt două lucruri deosebite: în româneşte *mama* nu vrea să zică *la mîre*, ci *ma mîre*, iar *sa mîre* e *mamă-sa* sau *mă-sa*. În vorbirea de toate zilele, posesivul persoanei a treia se confundă cu substantivul, şi tocmai fiindcă se face o întrebuintare zilnică de forma aceasta, ea pierde trivialitatea ce decurge din înjurăturile combinate cu dînsa. În fine, liniile cari indică dialogul sunt puse unde nu trebuie şi nu sunt acolo unde trebuie să fie.

Vă rog, domnule Negruzzi, fiţi cu tragere de inimă că doar autor sunteţi şi d-voastră şi ştiţi ce pustie de patimă colcăie în vinele noastre, cînd e vorba de tipar. Decît să-ţi vezi lucrurile schimbate, mai bine te vîri ucenic la domnul Caţavileanu² şi-i recomanzi hapurile în versuri.

Eu mă rog de mătă, coane Jacques, să-ți arunci cîte o privire părintească pe ultimele corecturi, și te-om duce înainte cu *Convorbirile* pînă la nunta de aur.

Dar cu alegerile,³ ce poznă!...

Apăi vine vorba lui Hübsch, asta țară de „mă-sa pe gheață“. Dacă un Maiorescu cade față de un... Jupân; dacă d. Pogor și d-voastră rămîneți în urmă și iese cine știe ce document slavonic de pe vremea Imperiului românobulgar, — mai bine îi pui condeiul în brîu, muza în pension și te culci să dormi pînă la a doua înviere a sfintei dreptăți. Iar bine că se alege excelența-sa⁴, să mai auzim noutime cu nimbul opoziției.

Al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

16

HOTEL VITTORIA
SORRENTO
[imprimat]

3 iunie 1891, Sorrento

Iubite domnule Negruzzi,

Am primit scrisoarea d-voastră la Napoli,¹ și mă grăbesc să răspund numaidecît, spre a nu întîrzia corecturile.

Aveți dreptate întru cît privește vorba „mă-ta“. La persoana 2-a nu merge. Ba chiar nici la persoana a treia, „mă-sa“, nu merge, cînd s-ar vorbi intim și despre o persoană a noastră, prieten sau rudă. Dar socotesc că într-o povestire merge foarte bine. Dacă însă nu vă place contopitul „mă-sa“ și voiți să-l înlocuiți cu „mamă-sa“, n-am nimic de zis. Nu primesc însă pe „mama“ în loc de „mă-sa“, fiindcă miroasă a traducere franțuzească, or a heliadism.

Cît despre moldovenism sau românism, eu nu m-am gîndit să combat pe d-nii Corjescu-Aslan de la Liga revendicațiilor moldovene. Domnul eu ei, dacă o vrea și conu Lascăr.²

Scrisoarea d-vstre mi-a adus aminte alte scrisori de felul acesta, pe care în copilărie le ceteam pe la Pruncu³ sau pe la unchiul meu Mincu,⁴ cînd se îndeletnicea cu literatură, — și, în mijlocul haimanalelor ăstora de napolitani, m-a coprins o admiraie sinceră pentru viața d-vstre de cap al *Convorbirilor*, în timp de 25 de ani. Cîți oameni, cîte stele aprinse și înnoptate, cîți rătăciți, cîte amintiri trebuie să recheme în mintea d-vstre discuțiile astea! Cu mine nu veți avea nimic de strîns de scurt, fiindcă nu mă lupt pentru cuvinte. Unde îmi pare că nu merge o vorbă, mă rog să n-o puneți, cu sfînta dreptate de autor în buzunar. Iar, dacă nici asta n-are preț, fiindcă dvs. sunteți cu și mai sfîntă dreptate de director, atunci ne-am înțeles cu desăvîrșire.

După cum vedeți, vă scriu de la Sorrento. Mă săturasem de Roma groaznic, și am venit la portocali. Faimosul golf de Napoli m-a lucrat strașnic, fiindcă „sufăr du mal de mer“ ca un nenorocit. Dar în sfîrșit și asta, ca toate mizeriile lumii, a trecut, și acumă vă scriu de sub neramzi. E pace, zmerenie pe ape și-n văzduh; florile atîrnă de ramuri cu o lene grasă, parfumată, ca o mîină de femeie ieșită din baie. Lămiile par de ceară. Trandafirii prin brazde zîmbesc ca niște fete prietene și așteaptă degetele fine ale necunoscutei zîne să-i rupă de pe crângi, cum toți așteptăm pe „mai bunul de mîine“ să ne aducă idealul. Iar mîine vine o foarfecă grădînirească și-l toarnă la coș. Dulci iluzii, foarte trebuitoare vieții! Oamenii înțelepți ar trebui de-a pururi să-și schimbe țara și prietenii. Pe cei buni să-i caute cu dorul, pe cei indiferenți să-i uite, pe cei necunoscuți să-i cheme, — și cu aceeași regulă să treacă, să tot treacă mai departe. Dar apoi femeile... Eu o să îmbătrînesc nebun, însă cu gîndul neschimbat. Sunt gata să vă fac o comparație, cu gustul neașteptat de lămie ce-l are o floare de magnolia, pe de o parte, și surprinderea fizică ce ne face să tresărim cînd respirăm o șuviță de păr

moale și tânăr, pe de alta... însă mi-e frică de domnul director.⁵

Și deci cu bine. Când v-o fi dor de lume de pe lumea cealaltă să poftiți pe la noi. Suntem sănătoși și tineri la Sorrento.

Duiliu Zamfirescu

17

Roma, 9 decembrie 1891

Iubite domnule Negruzzi,

O colaborație anonimă — pentru public.

Din poeziile inedite ale d-rei Văcărescu¹ pe cari le cerea astă-vară regina la Venezia, am remarcat vreo două, pe care apoi le-am cerut autoarei pentru mine. Acum, în urma scrisorii d-voastre, am socotit că poate să vă convină a publica în numărul jubiliar, sau orunde, una din aceste poezii, cu atât mai mult că văd *Convorbirile* devenite internaționale și felibristice. Drept aceea, am cerut voie autoarei a vă trimite una din aceste poezii. Voia mi s-a acordat, cu condițiune însă de a nu semna. Așa și fac.

Minunată idee de a veni la Roma. Vă aștept cu nerăbdare.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

18

Roma, 31 decembrie 1891

Iubite domnule Negruzzi,

E probabil că nu mult în urma acestei scrisori voi ajunge și eu la București, și atunci vom vorbi mai pe larg asupra cuprinsului scrisoarei d-voastre din urmă.¹ Țiu însă chiar de acum a vă mulțumi de bunele cuvinte ce dedicați *Lumei vechi și noi*. Orcît de dezbrăcat de amor propriu aș fi, mă bucură o părere atît de favorabilă, cu atît mai mult că mi se părea că munca mea de doi ani trece nebagată în seamă de nimeni.

Sunt deprins cu indiferentismul de la noi și chiar îmi plăcea, dar cînd văd că pentru tot ce nu fac sunt hulit ca un cîine în popușoi, acuzat că m-am îmbrăcat în pielea lui Loredan² și alte asemenea vestminte, — iar pentru ceea ce fac, tăcere complectă, — mă întreb dacă nu e mai bine să fac pe ciinele în popușoi, să scriu și să fac intrigi, iar literatura s-o las să doarmă, căci atunci e probabil că n-aș fi acuzat de ceea ce fac și s-ar vorbi de ceea ce nu fac, adică de literatură?

Tot acest fel de silogism fals ar trebui să mi-l aplic și cu slujba: de aproape 7 ani de cînd sunt în Minister și mai cu seamă de 4 ani de cînd sunt în străinătate, datorii n-am făcut, cărți n-am jucat, alte blestemății încă și mai puțin, — mi-am împlinit datoria ca orcare altul, dacă nu mai mult, — sunt cel mai vechi pe lista de înaintare, și cu toate astea locul de prim-secretar aici, la Roma, unde slujesc, e vacant, și văd că nu mă numește. Apoi nu e mai bine să fac ca ceilalți?

Sunt amărît, domnule Negruzzi, de intrigi, de minciuni și de nedreptăți. Nătărăul ăsta de ministru,³ care a sosit la Roma de vreo 6 zile, nu-i știi nici vrerea nici nevrerea. Împăiat în niște formule goale, e ridicul și rău-mirositor întru toate.

Scopul scrisorii mele nu era acesta. Vream să vorbesc, precum începusem, de literatură. Părerea d-voastre asupra sfîrșitului romanului își are valoarea sa. Dar o catastrofă, cînd nu e cu totul logică, devine o adevărată

catastrofă pentru întregul roman. Mie mi s-a părut că firea indivizilor mei nu comportă nici o concluziune în acțiunea romanului. Unii sunt infami alții sunt buni, trăiesc împreună cu diversitatea naturilor lor, cum se freacă într-un port de mare hamali de toate rasele : fără altă concluziune decât aceea de a trăi. Interesul nu stă atît în subiect, cît în reprezentarea lui. Astfel este înțeleasă estetica modernă, spre deosebire de estetica metafizicienilor.

Dealtminteri, asupra acestui punct vom dezbate mai îndelung cu prilejul unei monografii asupra lui Tolstoi, ⁴ pe care vom ceti-o împreună.

Cît despre celelalte : *Vînătoarea* ⁵ și poezia franceză, faceți d-voastră cum socotiți mai bine. Cu *Vînătoarea* (pe care o aveam începută de vreo 2 ani) am vrut să dau o icoană caldă a Campaniei romane. Numele proprii stau acolo pentru coloare locală, sunt o formulă de notat spre a autentifica actul.

Îmi pare rău că politica v-a împiedecat de a veni și de astă dată la Roma. Ne făceam, cu femeia mea, o sărbătoare din venirea d-voastre și a d-lui și d-nei Maiorescu. Respectuoase sărutări de mîni doamnei Negruzzi. Sărbători fericite și cu bine.

Duiliu Zamfiresco

19

Roma, 7 aprilie 1892

Iubite d-le Negruzzi,

Împrejurările m-au împiedicat de a vă scrie mai cîrînd, atît spre a vă mulțumi de ospitalitate, cît și spre a vă felicita de deputăție. Acuma, prind ocaziunea nașterii băiatului meu, ¹ pe care cu deosebită cinste v-o comunic, spre a îndrepta lucrurile.

De la întoarcerea mea în Roma, n-am mai primit nici un număr din *Convorbiri*. Îmi închipuiesc că vina e numărul jubiliar. Dar acesta va fi probabil interesant. Articolul d-lui Maiorescu ² îl cunosc : taie ca un erivăț obrajii socialiști ai lui Gherea, și apoi, după un aforism al autorului, trece pe-acasă și-i înflorește geamurile cucoanei. Capitolul d-vstre din *Amintiri* ³ îl cunosc de asemeni : foarte interesant. Păcat că nu le puteți publica toate deodată. Chestiunile politice, oportunitate etc., toate bune, dar *Amintirile* nu pot interesa decât atunci cînd își păstrează cruzimea și sinceritatea unei memorii neafîrnate. Dacă tai de ici, pentru cuvinte de oportunitate, îndulcești colo din prietenie, uiți dincolo pentru politică, — adio farmec. Așa cu *Memoriile* lui Talleyrand ⁴ : a vrut să fie șiret pînă și dincolo de mormînt, și i s-a întîmplat ceea ce se întîmplată tuturilor oamenilor cari nu sunt decât șireți : a ostenit lumea.

În fine, sper că excelența-sa, ⁵ precum și d-nii Pogor ⁶ și Rosetti, ⁷ se vor scula fiecare de pe la vetrele lor ministeriale, municipale și banco-naționale, spre a jubila în al 25-a an al *Convorbirilor* lor.

De prin București nu mai știu nimic. Păstrez cea mai bună amintire de noua casă din strada Romană, și vă urez să serbați în ea al 50-a an al *Convorbirilor*. ⁸

Pe aici nimic extraordinar. Trăim în dulcea speranță de a sări în aer de 1 Mai, și asistăm la căderea rușinoasă a ilustrei case Borghese. ⁹ Nu știu dacă regele și oamenii bogați de pe la noi vor fi în curent cu vinderea colecțiunei aceștia : sunt lucruri unice. Între alte e și faimosul serviciu de argint și aur, dăruit de Napoleon I surorii sale Paolina Borghese, care face mai bine de un milion și probabil va fi vîndut pe prețul jumătate. E o adevărată jale.

Dar, în fine, asta-i lumea.

Cînd veți avea nevoie de materie să vă adresați mie, fiindcă sunt aproape gata cu Tolstoi. ¹⁰ Partea din urmă, *Estetica*, merge greu, dar e foarte interesantă pentru mine, fiind un izvor necesar de observațiuni și de studiu. Dealtfel, știți că în asta stă mulțumirea noastră, scriind : în a ne trăi viața noastră în raport cu oamenii, în noi înșine.

Și așa, cu bine. Respectuoase sărutări de mini doamnei Negruzzi.

Al d-vstre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

20

Joi, 28 [1891—1892]¹

Iubite domnule Negruzzi,

Mii de iertăciuni că nu pot veni să mergem împreună la Vatican. Vîntul de ieri mi-a iritat ochiul, așa că nu cred prudent a ieși astăzi din nou pe vînt.

Iată un bilet pentru concertul lui Ondricek, precum și *Independența*² cu *Lupta*.³

Sunt foarte trist că nu pot veni cu d-voastră.

La revedere mîine,

Duiliu Z.

21

Bruxelles, 14/26 X-bre, '92

Iubite domnule Negruzzi,

Mă simt pentru întiași dată vinovat față cu *Convorbirile*, și prin urmare rog pe bunul lor director să mă ierte. De șase luni încoace, viața mea a fost pribeagă, plină de nestatornicie, silit să mă plimb de la Roma la Atena, de acolo la Roma, de aci la București, iar înapoi la Roma, și, în fine, la Bruxelles, căutînd în acest echilibru instabil un moment de orientare pentru viitor și negăsindu-l încă : în adevăr, sunt la Bruxelles, hotărît

chiar să-mi aduc casa întreagă, dar pentru cît timp?...¹ În asemenea împrejurări mi-a fost cu neputință să lucrez, — și eu am suferit, cel dintîi, moralicește și în toate felurile.

Dar, iubite domnule Negruzzi, *je prends mon mal en patience*. M-am hîrșit cu așteptarea, m-am deprins a mă mulțumi cu făgăduielile, și slavă lui Dumnezeu că nu mi-au pierit toate iluziile. A zice poate *iluzii* e a întrebuița un termen nepropriu, fiindcă nu imaginea unei mai bune stări materiale îmi stă în minte, ci dorința de a lucra. Cît e de superioară arta, chiar mediocră, pentru cel ce o face, față cu alte țeluri ale vieții, exemplul meu o dovedește. Mă gîndesc cu o adevărată plăcere a continua un crîmpei de roman, început de mult,² și îmi pare că toată realitatea imediată a vieții nu are nici o însemnătate, că e trecătoare și zadarnică. Dealtminteri, îmi pare de prisos, căci așa e : realitatea imediată este trecătoare ; statornică este numai cea mediată, a sufletului nostru. Acolo, din fericire, limpeziciunea idealului e ca a lacurilor din grote, în cari nu plouă, nu cad gîteji de uscături, nu bate vîntul. Păstrezi ce ai, închis în tine, și nimeni nu are nici dreptul, nici puțința de a turbura avuția aceasta.

Dar, în fine, ia să lăsăm fiecăruia farmecul închipuirii sale : — cum stau *Convorbirile* ? Cînd am plecat din București erați cam descurajat, și înțeleg : după 26 de ani de muncă să fii redus a *inventa* scriitori ca să poți alimenta revista mai departe ! e trist.

Domnule Negruzzi, aci se pune o întrebare nedreaptă, dar se impune : Acesta să fie rezultatul muncii și școalei *Convorbirilor* ? Că revista a avut o înfrîurire mare asupra epocii, mai cu seamă pe cînd era la Iași ; că a schimbat direcția latinistă și a îndreptat spiritele către bunul-gust al limbei populare ; că a prigonit șarlatanismul literar al *Revistei Contemporane*³ și altora ca dînsa, îmbrățișînd sinceritatea și munca serioasă, — toate acestea sunt adevărate. Dar epoca aceea a fost o epocă de formațiune, anormală, în cari forțele erau în luptă. Acum s-a intrat în dezvoltarea normală a acelorași forțe. Dru-mul indicat și cucerit de *Convorbiri* pare astăzi al bunului-simț.⁴ Nu e nici un cuvînt ca astăzi elementele

bune să fugă de *Convorbiri*, cari le-a deschis calea și ochii.

Nu credeți d-voastră că editura lui Socec să fie pentru revistă ceea ce este căsătoria pentru înamorați? adică o lungă agonie a amorului, produsă din lipsa de piedici. Și băgați de seamă că Socec ar fi strengarul de bărbat care, știindu-se iubit, se duce la club, umblă după petreceri, ba cine știe dacă nu și după alte femei, cari, în cazul de față, s-ar numi *Revista nouă*⁵ (mai proastă, dar mai nouă)? Siguranța editurii îmi pare că a făcut mai mult rău decât bine *Convorbirilor*.

Ce credeți?

Eu văd lucrurile de departe și poate greșit, — deci s-o scurtez.

Respectuoase sărutări de mîni doamnei Negruzzi.

Al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

Sper în curînd să pot scri și domnului Maiorescu.

22

Iubite domnule Negruzzi,

Mulțumesc pentru cele 4 numere ale *Convorbirilor*, cu cari am petrecut o zi întreagă; foarte mulțumesc pentru bunele vești că „Junimea“ nouă¹ s-a pus pe lucru. Eu îi urez din toată inima succes, și mai cu seamă trăinicie.

Iată încă o traducere din Leopardi,² pentru mine în- cîntătoare. De asemeni, à titre d'essai, o odă barbară,³ care nu are barbar decât complecta lipsă de formă. Dar și aici, ca și-n Leopardi, preocuparea mea este de a da coprinsul (mai cu seamă al vorbelor) cu toată intensita- tea de înțelesuri.

Cu bine și în curînd mai lung.

Amic devotat,

Dui. Zam.

Bruxelles, 1 martie '93

N-am cetit încă novela Popovici.⁴ Vă voi spune cum îmi place. În grabă și cerîndu-vă iertare de forma pre- zentă.

23

Bruxelles, Joseph II, 76
8 martie 1893

Iubite domnule Negruzzi,

Cu mare plăcere am cetit novela *În lume* a lui Po- povici. Cine este autorul, ce, și de unde?¹ De unde e de prisos, fiindcă se vede: de dincolo; dar ce e omul, unde trăiește, căci are în el ștofă de scriitor, și merită să se intereseze lumea de el. O încîntătoare simplitate de expunere păstrează tonalitatea tristă și săracă a mij- locului în care se desfășură novela! Sandu e adevărat de la început la sfîrșit, și, lucru de notat, foarte greu de caracterizat, fiindcă e tot înlăuntru și nimic în afară. Ana estompată cu discreție: ulcica de vin fiert pe malul gîrlei înghețate mi-a amintit lungile șesuri din țara noastră, pustii, ninse parcă pentru totdeauna, prin mijlo- cul căroră un șoi de apă sfredelește două mălurele zgrîmțuroase. Maistorița Veta, hărtăgoasa maistoriță, e leită dumneaei: parc-o vezi lingă tanti Haraschievici, femeia *bancrotului*, poftind-o la aluaturi. Dar Maistorul, dar soacră-sa... toți sunt oameni vii. Dacă s-ar putea dez- bătura de unele construcții gramaticale greșite, cum bună- oară întrebuițarea trecutului compus, în loc de trecutul simplu, ceea ce dă o nuanță de transilvanism foarte dis- plăcută, novela ar fi din toate punctele minunată.

Fraza ca aceasta „Și fără să știe ce face, mișcă îna- inte; cînd a fost însă aproape de cea dintîi șatră se sfîi și n-avu curagiul să dea binețe maestrului“, cu succeda- rea neregulată a timpurilor, se întîlnește foarte des în

novelă, și, în general, în stilul scriitorilor din Transilvania, chiar și în Slavici, care trăiește de mult la noi. Autorul încearcă să explice, într-o notiță de la sfârșit, că „viața meseriașilor nu poate fi descrisă decât în felul vorbirii lor”. Așa este pentru dialog, *pentru felul vorbirii lor*; dar nu este așa pentru felul vorbirii autorului: el trebuie să vorbească bine românește, vreau să zic corect, cu sintaxa noastră, a celor din România.

Dar, în fine, astea sunt lucruri secundare; principalul e, și eu, în depărtarea asta, sunt fericit mai mult decât d-voastră din țară, de a găsi ceva românesc bun.²

Cît despre *Tolstoi*,³ mi-e și rușine să mai vorbesc. Socot însă că tot e mai bine să vă spun lucrurile cum sunt: am încercat să-l urmez mai departe (adică încă un număr, cu care s-ar sfârși), însă mi-a fost peste putință, din cauza întreruperii prea lungi, a notelor învălmășite, a semnelor din cărți, pierdute cu mutarea etc. Ar trebui să rectific toate scenele de căpetenie din toate romanele, — sau, mai pe scurt, ar trebui să mă simt din nou dispus și încălzit de *Tolstoi*, ca să pot face ceva. Așa cum e pînă aci, poate avea multe cusururi, dar e făcut cu credință, cu deplină convingere... Ceea ce aș face acum ar fi rece. Tot trag nădejde să vie o vreme în care oamenii să fie mai următori loruși și să sfârșească ceea ce încep. Pentru asta însă să nu mă căinați: „sărăcul e pierdut și acesta pentru literatură”, fiindcă nu sunt pierdut: tot mai fac cîte ceva.

Sărut mîinile doamnei Negruzzi. Îmi pare rău că n-am sfârșit pe *Tolstoi*, fiindcă aveam o judecată cu Zola⁴ și admiratorii săi. Femeia mea se roagă să nu fie uitată și d-nei Negruzzi respectuoasele și amicalele sale complimente.

Al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

Bruxelles, 15/27 martie 1893

Iubite domnule Negruzzi,

Domnul Maiorescu îmi scrie că, împreună cu d-ta, m-ați propus membru corespondent la Academie.¹ Dați-mi voie să mă grăbesc a vă mulțumi de încrederea ce aveți în viitorul meu literar, căci trecutul numai judecat cu prietenie ar putea fi luat în considerare.

Am văzut că Ollănescu² și Naum³ au fost deja aleși membri efectivi, iar Vlahuță membru corespondent. Iar bine că de astă dată Academia nu s-a dus pe la Oradea Mare să dezgroape fosile latinistice.

Văd în publicațiile „Junimei” de pe scoarta *Convorbirilor*, sub numele meu, anunțat un volum de poezii în Editura Socec.⁴ Nu-mi pot închipui că editorul s-ar fi crezut autorizat să facă o astfel de publicație fără să mă-ntrebe, sau fără cel puțin să vă-ntrebe pe d-voastră or pe d-l Maiorescu. De aceea socot că e o simplă eroare (numărul pe martie).

Aș dori să știu cine este Străjanu⁵ care traduce *Gîndirile lui Leopardi*. E bine că le traduce, dar ar trebui să fie mai limpede, mai clasic și, mai presus de toate, mai exact. Pentru această din urmă condiție se cere să aibă toate edițiile însemnate ale lui Leopardi. Unele se deosebesc de altele, chiar în text. Cîteva sunt comentate, și printre acestea una din cele mai bune este a lui Castagnola (Roma, 1874 și '91). Dacă e om de omenie, aș dori să intru cu el în plug, să-i scriu cîteva observații ce mi-a sugerat traducerea sa. De-l cunoașteți, vă rog să-mi spuneți ce e și unde e.

Am văzut că Pentelicul v-a supărat⁶ din cauza prea marei apropiieri de un munte coleg, producător de adevărat cașcaval. Ce-i de făcut? Să suprimăm reputația Penteleului nu se poate; să înlocuim versul cu Pentelicul vinovat iar e greu. Dar în sfârșit, dacă găsiți ceva care să-l înlocuiască, eu primesc.

Cine o fi Genel, din numărul pe martie?⁷ Cele două strofe sunt bune. *Seara de toamnă* a lui Popovici⁸ (1 ian.)

e minunată; de asemeni epigra[ma] lui Cuza, *De-s mulți*⁹, din același număr.

Cum organizați redacția cu tinerimea?

Mă iertați că vă fac atâtea întrebări. Scuza mea stă în depărtarea ce ne desparte și în interesul ce mă leagă de soarta *Convorbirilor*.

Femeia mea speră să vadă pe doamna Negruzzi de vară, și o roagă să primească respectuoasele și amicalele sale salutări.

Al d-vstre prea devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

25

Bruxelles, 13/25 mai 1893¹

Iubite domnule Negruzzi,

E adevărat că numărul acesta din *Convorbiri* e mai isteț decît multe numere din urmă. Aceasta este impresia mea generală. Mai tînăr și mai zburdalnic, el are vioiciunea vîrstei sale, precum și miclele ei neorînduiei. Dar are vioiciune.

Acum, în parte, fiecare articol e mai greu de judecat, fiindcă o afirmațiune generală nu mai ajunge. *Povestea vulpei*² nu se poate înțelege numai din ceea ce s-a publicat. După porțiunile începutului, are aerul de a deveni un fel de *Batracomachia*, în care Leopardi,³ punînd față în față armate șoricești și broștești, ride cu atîta spirit de oameni. *Inspectia*⁴ lui Brătescu ar fi cea mai bună bucată, vreau să zic cea mai originală, dacă Ionescu Teodor nu și-ar fi adus sentimentalismul lui de bacalaureat, care coboară schița literară la nivelul unui articol din *Lupta: Iar bătaia în armată!* Lăsată așa cum o duce pînă la scrisoarea bacalaureatului, ar fi o minunată reprezentare a unui colț de lume, plină de mișcare, cu o notă pasională puternică, ce reiese din

chiar expunerea scenelor; ar avea ceva din felul atît de original a lui Bret Harte,⁵ care, indiferent față de nevoile colonilor din California, le expune cu o formă glumeață, și rar, foarte rar, ridică tonul, dar atunci cu o simplitate și o noblețe de expresii admirabile: „Et cet homme fort, s'attachant au frères petit être, comme le noyé, dit-on, s'attache à une paille, fut emporté par le fleuve plein d'ombres qui roule à jamais vers l'Océan inconnu“.

Poezia lui Popovici,⁶ mai cu seamă jumătatea dintîi, e minunată.

Acum, o părere grea de formulat este aceea asupra lui Dragomirescu. Cunoști impresia mea despre dînsul, — e curioasă: or de cîte ori l-am văzut seara, mai cu seamă în discuțiuni literare, mi s-a părut de-o inteligență cu totul superioară; or de cîte ori l-am văzut ziua, la întreaga lumină a soarelui, mi s-a părut spălăcit, fără ton colorant, atît la fizic cît și la moral. Și, din nenorocire, poeziile sale publicate pînă aci împrumută tonul de ziua. Dragomirescu, pentru mine, nu e poet. În ceea ce privește articolul de critică,⁷ lucrul se schimbă. Tocmai zilele astea am primit de la Graeve *Literatura și știința*⁸ lui Gherea, cu articolul contra d-lui Maiorescu, astfel că critica lui Dragomirescu venea la vreme. Drag[omirescu] scrie liniștit (mai cu seamă în generalizări), cu perioade pline plăcute, — pe cîtă vreme Gherea scrie pripit și dezlînat.

Dar în polemică Drag[omirescu] devine confuz și e lipsit de sare; pe cîtă vreme celălalt e pîcant și mai cu seamă limpede, — calitate asupra căreia insistă într-un mod atît de curios amicul nostru Dr[agomirescu]. Și băgați de seamă că eu socot că Dragomirescu are drep-tate; că Gherea e mai puțin cult, la temelie: că arta și literatura în sine îl interesează mai puțin decît alte scopuri sociale tăgăduite. Dealtminteri, vă mărturisesc că, după titlu și după început, nici nu mă așteptam la polemica ce se dezvoltă în studiul Dragomirescu: și era mai bine să nu se dezvoltă deloc.⁹

*Criticele d-lui Maiorescu*¹⁰ sunt un subiect minunat, considerate din punct de vedere al teoriei filozofice ce reprezintă, al estetice și al înfrîuririlor sociale.

Cauzalitatea lui Răd[ulescu-]Motru¹¹ n-am sfîrșit-o iar *Observările asupra ortogr[afiei]* ale lui Răd[ulescu]¹² nu le-am cetit pînă acum.

Iată părerile mele. Se poate să mă-nșel, și e chiar probabil să mă-nșel, — dar, sinceramente, astea sînt. Socot că e inutil să le cetiți respectivilor autori, deoarece ei nu mi le-au cerut, iar eu nu eram de față cînd s-au discutat în „Junime“, ca să pot spune ce gîdesc în mod spontan. Afară de asta, văd că se-ncepe o perioadă de nouă luptă între revista lui Gherea și *Convorbirile* reorganizate și e bine să existe o idee de solidaritate între noi, față cu Ponteficele uns de Graeve et C-ie.¹³

Vă rog să spuneți d-lui corector I. A. Rădulescu să nu mai năpăstuiască lumea, punînd pe socoteala mea poezii ce n-am comis. De asemenea îl rog să aibă de normă (fiindcă vreau să continuu cînd pot pe Leop[ardi] și Carducci) că nu iscălesc nici o traducere; cel mai mult poate să puie un Z., ca să știu în urmă care sunt bucățile traduse de mine, deoarece nu păstrez manuscriptele.

Alte manuscripte sînt, dar nu am curajul să vi le trimit înainte de a le sfîrși. Urmînd povața d-vstre și înclinarea mea, scriu un alt roman,¹⁴ și sînt atît de fericit! Nu e nici o consolare mai mare, în această vale de lacrimi, decît de a împînzui videniele fantaziei tale pe răbdătoarele lanuri ale sferturilor de hîrtie!... Pot cetitorii și criticii să zică ce-or pofti. Ca amorul, scrisul este plăcut în sine, pentru scris, iar fructul lui puțin importă. Mai cu seamă scrisul de romanuri, unde ființele au o continuitate¹⁵...

Așa fiind deocamdată lucrurile, rămîne să vorbim altă dată de călătorii.

Cu bine și respectuoase sărutări de mîni doamnei Negruzzi de la devotatul d-vstre,

Duiliu Zamfiresco

18/30 mai 1893, Bruxelles

Iubite domnule Negruzzi,

Vă trimit această lungă tartină din Carducci. După cum *Cîntecul unui păstor rătăcitor* este bucata cea mai frumoasă și chintesența filozofiei lui Leopardi, așa *La izvoarele Clitumno*¹ este tipul cel mai frumos al poeziilor lui Carducci. După cum am mai vorbit, e bine să existe în românește traduceri exacte ale acestor doi autori italieni: eu doresc să le dau în înțelesul lor poetic. Alții ocupă-se de vers.

După cum veți vedea, sînt o mulțime de expresii cari presupun la cetitor o reală cultură clasică. Mă gîndeam să dau în note, spre buna înțelegere a cetitorilor, însemnarea fiecărei din ele. Însă, cunoscînd dreapta antipatie a celor de la *Convorbiri* contra notelor, m-am lăsat.

Poezia în sine e admirabilă. Ea pierde mult tradusă, dar dă totuși o idee de felul acesta de literatură eroică cu subiecte pacinice. Dacă ar putea să ne mai scoată pe noi din făgașul plîngăreț în care suntem înmămoliiți!

Ia cetiți un moment originalul, înainte de a ceti traducerea, să vedeți ce *casse-tête*.

Citația din Virgiliu, ce servă de motto, este aproape exact tradusă, însă în sens negativ, în strofa 28.

Al d-stră devotat amic,

Duiliu Z.

26/7 iunie 1893, Bruxelles

Iubite domnule Negruzzi,

Vă rog să aveți bunătatea a înlocui în strofa 23 din *Clitumno*,¹ versul al 3° și al 4°:

Trăiră nimfele, trăiră : și o cerească
Unire este aceasta.

cu :

Trăiră nimfele, trăiră : și un ceresc
Așternut este acesta.

fiindcă expresia italiană *divina talamo* nu poate fi luată
decît în acest din urmă înțeles, fiind vorba aci de poa-
lele munților și de umbra stejarilor.

De asemenea, vă mai rog să aveți bunăvoința de a
căuta în colecția *Convorbirilor* de la Iași și a-mi trimite
copia unei poezii ce începe astfel :

La izvor ședea copilul,
El cunune impletea
Și privea la floricele
Cum izvorul le ducea.

Îmi pare că originalul este de Goethe iar traducția
publicată în *Convorbiri* de Scheletti.²

Mulțumindu-vă de mai nainte, vă rog să mă credeți
al d-stră devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

28

Bruxelles, 1/16 iuliu 1893

Iubite domnule Negruzzi,

Nu m-am grăbit să vă mulțumesc de trimiterea volu-
mului al 2-a din *Scrieri complete*,¹ fiindcă țineam
să-mi dau întâi seama de cuprins. Acuma, în cunoștință
de cauză, vă mulțumesc și vă felicit că ați ajuns cu
bine la publicarea tuturor scrierilor d-voastre legînd ast-
fel într-un mănunchi ceea ce crescuse și înflorise plantă
cu plantă.

Doresc să știu unde vă aflați acuma, pentru ca să vă
trimit sfîrșitul romanului.² De bine, de rău, iată-l dus
la capăt. Cu o parte din persoanele de aci, sper să scriu
cîndva volumul al 2-a : *Viața la oraș*.³ (De vă aduceți
aminte, Tincuța, Scatiu și Mihai protagoniști. Scatiu,
arendașul îmbogățit și mitocan, izbutește să ia de ne-
vastă pe Tincuța ; se alege senator ; se mută la Bucu-
rești ; continuă a fi mitocan mai mult ca orșicînd ; își
chinuiește nevasta ; votează cu guvernul ; dă sindrofii
etc., etc.). Cu alte cuvinte, de studiat pătura nouă a aren-
dașilor îmbogățiti de agricultură și de răposatul Bră-
tianu, care vrea să facă din ei clasa mezină a societății
românești și sprijinul partidului liberal. Ar putea să fie
interesant, nu e așa ?⁴

Și vă trimit pe malurile Prutului⁵ (unde îmi închi-
puiesc că vă aflați) o salutare foarte respectoasă și foarte
amicală.

D.Z.

29

Bruxelles, 7/19 iuliu 1893

Iubite domnule Negruzzi,

Mă grăbesc a vă mulțumi de urările ce d-vstră și
doamna Negruzzi binevoiti a-mi face pentru înaintarea
la gradul de prim-secretar¹ : a venit încet, dar în sfîrșit
a venit. Am să mulțumesc amicilor ce mi-au acordat,
cu buna lor prietenie, sprijinul moral, și cred că d-vstră
sunteți dintre aceia.

Proiectele d-vstre de călătorie mă fac să-mi lase gura
apă : Aix-les-Bains pe de o parte, Napoli pe de alta,
m-ar tenta grozav.

Văd cu plăcere că Roma v-a lăsat o puternică impre-
siune. Fără îndoială, e un oraș plin de originalitate. Ve-
nezia e încîntătoare : poezia într-însa se revarsă în unde

parfumate, ca mirosul din petalele unui crin, mereu, și tot mereu, dar poate tocmai de aceea sufletul se saturază repede. Roma e ca un sanctuar, în care fiecare are câte ceva de adorat, și pe soclurile căruia aștepti să vezi statuetele mișcându-se, or vestalele venind aievea și mișcând tăciunii ce par stinși de 2000 de ani, dar sub cenușa cărora tot mai trăiește o scînteie. E mărirea trecută ce pare că s-a adăpostit fricoasă în unghiul zidurilor din Terme; e splendoarea spectacolului celui mai clasic ce se desfășoară ochiului de pe Janicul, și se duce, între Pincio și Roma veche, spre Campania romană; e, în fine, viața modernă, multicoloră, elegantă, a străinilor din tot universul.

...la dea
Roma qui dorme

Poggiata il capo al Palatino augusto
Tra'l Celio aperte e l'Aventin le braccia
Per la Capena i forti omeri stende
A l'Appia via.²

Despre Napoli ce să vă spun? Aici, ca și la Venezia, impresiile se personalizează fiindcă Napoli, ca orice lucru cu mult caracter, e foarte sugestiv: place sau displace pînă la extrem. E lume care a ajuns la Napoli pe vreme de ploaie; a căzut în mina camoriștilor de birjari; a văzut toată vermina dezgustătoare de prin cartierele de la S-ta Lucia; a tras la un oțel de mîna a 3-a; l-a mincat noaptea țîntării și alte dobitoace; a mai stat înc-o zi și iar a plouat; a văzut banul fugindu-i printre degete, subtilizat cu vorba „Cellenza“ (Eccellenza) de toată lumea, — așa că de-i vorbești de Napoli, îți răspunde:

— Ce tot spui, nene; dă-i dracului de macaronari, că m-am plictisit de moarte.

Impresiile mele sunt altele. Eu am petrecut în două rînduri, cîte o lună, la Napoli, și făcîndu-mi bine socoteala, cred că n-am fost niciodată mai fericit.

Iată rețeta mea: să mergeți în septembrie și să nu stați în Napoli decît timpul trebuitor de a vizita Muzeul San Ferdinando, Filangieri, să vă urcați la Capodimonte (eu pe Vezuv nu m-am urcat), primblare pe

Chiaja, cîteva biserici (fără mare însemnătate) etc. Hotel recomandabil (*Grande Bretagne* — cameră la al 3-a sau al 4-a, cu ascensor, ca să aveți vedere pe grădină și pe mare). Muzeul San Ferdinando e unul din cele mai minunate din lume, pentru mulțimea și frumusețea sculpturilor (*Taurul Farnez, Hercule Farnez, Venera Callipyge*, infinita mulțime a urnelor sculptate, seria busturilor imperiale, frescele de la Pompei, admirabilele bronzuri de la Herculaneum, și mai presus de toate vasele din Magna Grecia și cameele de la Pompei, cum nu am văzut nici la Atena, nici la Paris, nici la Roma). Cînd veți sfîrși cu Napoli, să luați trenul pentru Castellammare (o oră); aci, nefiind nimic de văzut, tocmiți pe piață o trăsură care să vă ducă la Pompei (dus și întors, cu vizită la Pompei, de la 3—4 ore), de acolo înapoi la Castellammare și de aci de-a dreptul la Sorrento, fără a vă opri. Drumul e o minune de frumusețe (1 oră 3/4). Preț, pentru o trăsură cu 3 cai, maximum 15 frs. La Sorrento să trageți la Hotel Victoria, și să cereți să vă dea camere în casa din mijlocul grădinei, cu vedere pe terasă și pe mare (are să fie poate cam greu, fiindcă la epoca asta toată lumea napoletană și mulți diplomați de la Roma merg la Sorrento). O dată instalați, să vă lăsați să trăiți. Emoțiuni violente, nu. Dar atîta poezie!... Mai cu seamă dimineața și seara. Aerul tremură de subțirime și sensibilitate; marea, placidă, oglindește golful; Vezuviul gîlgiie foc, în colțul pămîntului, chemînd parcă spiritul distrat către respectul primejdiei. De la Sorrento vaporul vă duce în 45 minute la Capri (aci de văzut *la punta di Tiberio* și drumul la *Anacapri*). La Sorrento vizitați Villa Gortchacoff prea frumoasă, și drumul la *Massa hebrense*. Nu pot sfîrși fără a vă ruga să nu plecați fără a vedea Poestum (drum-de-fier Napoli—Pompei—Cara—Salerno—Poestum). Templele grece din Poestum sunt poate cele mai vechi și mai frumoase din lume, anume templul lui Neptun, ale cărui coloane dorice nu au pereche decît doar în unele temple de la Atena, a lui Jupiter, bunăoară.

Am întins-o mult de tot. Cu mine e mai bine să nu-ncepi vorba despre Napoli. *A propos*: la întoarcere, între Napoli și Roma, trebuie numaidecît vizitată Mo-

nastirea de călugări numită Monte Cassini, — un palat splendid, pe un vîrf de munte, cu o bibliotecă de o bogăție incalculabilă.³

Vă rog să-mi spuneți unde-s d-l și d-na Maiorescu și să-mi dați și adresa, dacă o cunoașteți. Pentru iarna viitoare, veste bună : romanul gata (va fi gata), și să vedeți că are să meargă poate mai bine ca celelalte. Aș dori să știu dacă ați primit traduceri din Carducci : da ? și dacă ați făcut îndreptarea despre care v-am scris ?⁴

Urmarea criticelor amicului nostru *Drag[omirescu]*⁵ îmi place din ce în ce mai puțin. Femeia mea trimite salutări amicale doamnei Negruzzi și d-voastre, iar eu unesc respectuoasele mele omagii și sunt al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

30

5/17 ian. '94

Iubite domnule Negruzzi,

Mai zilele trecute v-am trimis prima jumătate a romanului,¹ fără să vă pot scrie aparte. Astăzi, din îndemnul nevestei, care știe că nu am altă copie de pe originalul expedit d-voastre, viu să vă întreb dacă l-ați primit în bună stare. Cred că o să aveți materie pentru vreo trei numere, în care timp, și cu mult înainte, vă voi trimite restul. Chiar acum ați putea avea alte 80 de pagine ; dar cred că nu v-ar fi de nici un folos deocamdată.

Ieri am primit no. 1 din *Vatra*, revistă cu icoane. Pentru un număr de debut e slăbuț : o proză rimată de Coșbuc ; o *novelă* dulceagă de Slavici și o anecdotă de Caragiale. Or noi ne-am făcut pretențioși, or scriitorii populari ca Slavici și-au trăit traiul, — faptul e că gro-

zav îmi pare de mediocru !... Răposatul Popovici îi da sută la sută.

Dar un lucru : cine cumpără și citește toate revistele astea ? Avem : *Vieța*,² *Vatra*,³ *Revista Ateneului*,⁴ a tinerimei studioase,⁵ a celei nestudioase, a lui Macedonski,⁶ a lui Stoescu,⁷ a lui Cincinat Pavelescu (!), a d-lui Hâjdău⁸ etc., etc., frate, hîrtia asta costă bani. Vrea să zică, e cineva care o plătește. Vrea să zică, sunt cititori⁹... Așa să fie ? Așteptînd două rînduri de la d-voastră, rămîn devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

31

Bruxelles, 10/22 ianuarie '94

Iubite d-le Negruzzi,

Trandafir Djuvara, cu care am fost în foarte strînse legături de prietenie, mă roagă cu insistență să trimit cîteva strofe sau o bucată de proză, pentru o nouă revistă ce va apărea în numele Ateneului. D-voastră cunoașteți părerea mea asupra acestei instituții, — dar dacă Ateneul nu-mi place, Djuvara îmi este prieten. Pentru asta și pentru alte cuvinte, ar trebui să-i trimit ceva. Am o schiță începută : *Cinci zile în carantină*, pe care aș termina-o pentru el.

Credeți că pot s-o fac ?

Eu am răspuns deja lui Djuvara că nu am nici o încredere în revistele nouă ; că am fost solicitat și de alți inovatori literari, cărora am răspuns același lucru ; că totuși, după ce voi vedea revista, poate să sustrag ceva din monopolul voluntar acordat *Convorbirilor* (de care el mă acuză) și să i-l trimit.¹

Vă rog să-mi răspundeți ce trebuie să fac.

Respectuos și devotat,

D.Z.

Bruxelles, 29/10 ianuarie 1894

Iubite domnule Negruzzi,

Mulțumesc din inimă de urările ce ne faceți și cu vie dragoste vă rugăm la rîndul nostru să primiți pe ale noastre. Anul '94 să v-aducă toate după pofta inimei. Nevasta mea trimite doămnei Negruzzi afectuoase suveniri, și dacă vremurile or fi bune, speră să o vadă la vară.

Îmi pare foarte rău că sănătatea d-lui Maiorescu nu e bună. E un mare păcat că o așa de minunată inteligență să nu se poată bucura de toate sensurile complete, — dar poate răul nu e fără leac și, în toate cazurile, nu e o catastrofă. În adevăr, cura lui Kneipp am auzit că face minuni.¹ Noi aveam la Roma o nemțoaică, din marele Ducat de Baden, care se-nchina la numele lui. Dealtminteri, chiar medicina clasică a împurmutat multe tratamente de la empirismul lui Kneipp. Eu am avut ocazie să constat, cînd cu boala fetiței mele, efectele minunate ce produc compresele cu apă caldă, sub pînză gomată, la picioare. Maladia, care se purta la cap și amenința meningele, a fost deviată și s-a rezolvat printr-o infinitate de bubulițe pe picioare, cari după cîteva zile s-au uscat. Ar fi bine ca d-l Maiorescu să încerce la vară cura aceasta.

În ale literaturii, am văzut numărul I-iu din *Vieța*,² o anemică foiță, fără vlagă, dar cu ilustrații; am cetit romanul lui Vlahuță, *Dan*, care are cusururi, dar are și calități, și este, în tot cazul, cea mai bună lucrare a lui în proză.³ Publicația lui Caragiale și Slavici nu o cunosc.⁴ Subscriu însă la verdictul d-vstre dat asupra viabilității revistei lor. Ceea ce este statornic în Caragiali e nestatornicia; așa fiind, nimic din ce întreprinde nu este trainic, nici chiar berăria lui Mihalcea.⁵

Schița d-lui Brătescu, *Microbul*,⁶ e bună. Pentru mine, o mai lungă pregătire a scenei cu călimările n-ar fi stricat; orcum, sfîrșitul e minunat. Brătescu este tem-

peramentul cel mai artistic dintre noii tineri de la *Convorbiri*: trebuie încurajat să scrie ceva mai lung.

Romanul meu e aproape gata. Cred că mai am vreo 20 de pagini și-l sfîrșesc. Dacă e nevoie de manuscris, vă pot trimite prima jumătate, adică 100 pagini.⁷ Dealtfel, chiar trimițindu-l întreg, tot voi fi silit să-l pun în două plicuri, fiind hîrtia groasă și făcînd volumul prea mare pentru unul singur.

Vă rog să-mi lăsați cîteva zile ca să recopiez paginile de la început, scrise foarte de mult și în mare parte schimbate. Pe la 10 ianuarie îl veți primi.

Acum o rugăminte: aș putea să am numerele 1, 2, 3 (aprilie, mai și iunie) din anul 1888? V-aș rămînea foarte îndatorat, căci cu chipul acesta aș avea *Convorbirile* complete de la 1 aprilie '88 pînă astăzi. Totodată vă rog să-mi mai spuneți dacă numărul pe aprilie '92 a apărut sau nu, fiindcă numerotația se urmează regulat, dar lunele nu. E probabil că aprilie a fost înglobat în volumul jubiliar. Pînă la '93, anul calendaristic începe cu no. 10; în '93 începe cu no. 9, iar anul *Convorbirilor* începea cu luna aprilie, pe cînd acum începe cu mai. Așa e?

Vă mulțumesc dinainte și vă rog să mă credeți
al d-vstre prea devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

Bruxelles, 13/25 ianuarie '94

Iubite d-le Negruzzi,

Mă grăbesc a vă răspunde, spre a vă ruga să schimbați numele lui Goethe în Schiller,¹ dacă așa este. De v-aduceți aminte, eu v-am rugat mai acum cîteva luni să-mi trimiteți o copie de pe traducerea din *Convorbiri* (dată îmi pare de Scheletti), tocmai fiindcă eram ne-

sigur de poezie. Nu știam că ați tradus-o și d-vstră. Ea a ajuns până la mine pe calea unui cîntec (tocmai acela pe care-l cîntă Sașa) și nici chiar de versuri nu sunt sigur de sunt întocmai așa.

Cît despre observațiunile ce binevoiți a face, eu am vorbit, și orce tălmăcire pe cale de scrisori e de prisos. E drept că discursul meu e numai la jumătate. Dar dacă așteptați dramaturgie și psihologie (aceasta din urmă vorbită de autor), socot că lucrarea mea are să vă dispacă, fiindcă psihologia, așa cum se face astăzi, am lăsat-o sistematic la o parte. Dacă persoanele din roman sunt vii iar acțiunile lor firești, psihologia e satisfăcută. Pot iarăși să v-asigur că limba și viața țăranilor mei este limba și viața lor cea adevărată, acolo unde sunt puși. Dacă, după cum îmi spuneți, am reușit să dau o puternică și sănătoasă notă a pămîntului nostru românesc, țelul meu este atins. Două lucruri m-au îndemnat să aleg subiectul acesta: 1-a) Credința ce s-a întemeiat în mine că românii din straturile de sus devin, pe zi ce merge, mai vagabonzi iar spiritul lor mai internațional: idealul orcărui boiernaș este să-și arendeze moșioara cît s-o putea mai scump (unui grec or unui jidan, care să ia șapte piei de pe spinarea țăranului) și să se statornicească în străinătate sau cel puțin la București; 2-a) dorința de a da nota exactă a naturei noastre românești, atît în țăran cît și în lucrurile dimprejurul lui.² Poate să greșesc, dar simțimîntul meu este că atît novelele lui Slavici, cu dulcegăriile fetilor și flăcăilor lui, cît și ale lui B. Ștefănescu, cu mahalagii bucureșteni dați drept plugari și cu Sultănicele de carnaval, au falsificat noțiunile ce aveam noi despre populația noastră rurală.

Copilăria mea cît nu am mers la școală, și după ce am mers, vacanțele, s-a petrecut în județele Rîmnic-Sărat și Brăila, unde ai mei aveau pămînturi sau le țineau cu arendă, după cum au și astăzi.³ Prin Ialomița am fost de mai multe ori, și anume în marginea Bărăganului. Prin urmare, cunosc limba locurilor acestora și nu a altora.

Cît despre Matei, socoteam că el și cei dimprejurul lui explică îndeajuns pentru ce se lasă de medicină, fă-

cută alene și numai ca să facă ceva, spre a se statornici la țară. În mintea mea, el însuși era unul din nenumărații români înstrăinați de țară, pe care o împrejurare așa de puternică cum e moartea maică-sei și amorul lui pentru Sașa îl hotărâsc să rămîie acolo și să deschidă ochii cu interes la priveliștea naturei și a lumii de la țară.

Dar, încă o dată, astea sunt explicări inutile. Romanul trebuie să stea de sine, fără scrisorile mele. Nu am primit încă numărul din *Convorbiri* pe ianuarie. Vă rog să nu mă uitați cu numerile din '88 ce lipsesc din colecție. Respectele mele doamnei Negruzzi și mii de salutări afectuoase de la devotatul d-vstre,

D.Z.

34

Bruxelles, 7/19 martie '94

Iubite domnule Negruzzi,

Am primit cu mare plăcere volumul întii din scrierile d-voastre complete.¹ Am întîrziat a vă răspunde spre a vă mulțumi, numai fiindcă țineam să-mi dau seamă de copriinderea cărții. Acum vă pot spune că mai toate bucățile îmi erau cunoscute, de la întia lor publicare în *Convorbiri*. Cîte amintiri!... cîte discuții cu studentimea bucureșteană, pîrtinitoare a *Revistei Contemporane*!²... Eu eram batjocorit ca moldovean, luat peste picior cu epigramele lui Bodnărescu,³ cărora urma numaidecît strofe din *Muza de la Borta rece* a omonimului meu⁴ răposat. Din parte-mi, răspundeam cu *Ceaiul de la D-na X* al bietului Marian,⁵ cu *ed anch'io sono pittore* a lui Ciru Oeconomu,⁶ cu *Poeticalele*⁷ d-voastre, prin cari se dovedea că nu tot românul e născut poet etc. Îmi aduc aminte că, o dată cu anul I de drept, făceam ca auditor și anul I de litere: aci trona Ionescu-Gion,⁸ ieșit no. 1 cu mare distincțiune din Liceul

Sf. Sava și la bacalaureat. Acesta era indoctrinat cu toate bazaconiele latiniste ale lui Maxim,⁹ cu sforăiturile patriotice ale unui profesor de istorie, Dragomir, cu o limbă deșuchiată a unui profesor de științe naturale Ananescu, așa că moldovenii aveau *beau jeu*. Acestuia îi ceteam procesul-verbal încheiat femeii Marghioala lui Vasile Chetrarul, care furase o blană de hulpe în calitate de servă. Atunci ca și acum acest proces-verbal mi se părea un monument de galimatias. Îl ceteam mai alaltăseară, acasă, pe când nevasta lucra : ilaritatea mea trebuie să fi fost atît de comunicativă, încît începu să ridă și dînsa, fără să știe de ce. Asta îmi aduce aminte că pe cînd apăruse *Don Quichotte*, lumea îl cetea peste tot, iar preoții catolici, cum au obicei, îl ceteau prin grădini, la primblare. Văzînd odată doi trecători pe un popă, care sta pe-o bancă cu o carte în mînă, că se tăvălea de rîs, ziseră : „or e nebun, or cetește pe Cervantes“. Cam așa trebuie să fi gîndit femeia mea de mine.

Vă trimit, sub plic aparte, urmarea romanului,¹⁰ pînă la pagina 181 inclusiv. Aci se sfîrșește paragraful XXI. Vor mai veni vreo 30 de pagine, în care se va încheia cu bine dragostea protagoniștilor și se vor tortura țărani răsculați din comuna Balta. Însă din ceea ce v-am trimis, puteți vedea structura acestei noi încercări. Vă rog să aveți răbdarea de a-l ceti încă o dată întreg, ca să vedeți că toate persoanele ce au aerul de a interveni numai în mod incidental sunt legate prin ceva de firul istorisirii, iar caracterele lor se dezvoltă. Mai cu seamă vă recomand (nu pentru vreun post) pe baciul Micu...

Gîndul meu este de a scrie un al doilea roman, sub titlul *Viața la oraș*,¹¹ cu persoanele rămase mai în umbră, și anume cu Scatiu, Tincuța și Mihai. Scatiu, bădăranul boierit, care izbutește să ia pe Tincuța și se așează la București, unde *deschide* casă, se alege senator, își exercită talentele sale de mojiș, torturîndu-și femeia prin gelozie, prin ignoranță și prin fumuri de bogăție... În sfîrșit, eu văd romanul gata ; mai rămîne un lucru de nimic : să-l scriu.¹²

Ce credeți ?

Sărutări de mînă doamnei Negruzzi din parte-mi și complimente afectuoase de la nevastă. Doresc și sper să

ne revedem, — dar cînd ? Afacerile lui socră-meu au mers rău, și ale noastre, prin simpatie, nu sunt strălucite.

Rămîn al d-voastre devotat amic,

Duiliu Z.

35

Bruxelles, 13/25 aprilie '94

Iubite domnule Negruzzi,

Mi-a căzut cam tîrziu în mînă un număr al *Independenței*, cu darea de seamă de primirea lui Ollănescu la Academie ;¹ de aceea nu v-am putut mulțumi la vreme de cuvintele măgulitoare cu care ați însoțit numele meu. Înțeleg toată însemnătatea vorbelor ce ați rostit la Academie ; am admirat modul dibaci cu care m-ați strecurat în auzul nemuritorilor, *à la barbe de St.*,² și de aceea, recunoscător ca întotdeauna, mă grăbesc a vă reînnoi expresiunea sentimentelor mele de grațitudine.

Cea mai sfîntă dezinteresare se ostenește cîteodată, mai cu seamă cînd trăiești, ca mine, departe de centrul de activitate românesc ; astfel că o vorbă bună te încălzește și te îndeamnă la lucru.

De astă dată mă opresc aici, așteptînd să se sfîrșească Academia și să vie vacanțele de Paște ca să-mi scriți și să vă scriu mai lung. Vă duceți undeva ?

Încă o dată, vă mulțumesc din inimă.

Al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

Bruxelles, 13/25 aprilie '94

Iubite domnule Negruzzi,

Iată-ne intrați în Săptămîna patimilor, prin urmare ajunși la limanul mintuirii : Cameră, Universitate, procese și Academie — salutare !

Dacă nu porniți pe undeva, e de sperat că vă prinde literatura corespondențelor. Știți că eu aștept un răspuns la manuscris. Văzînd că nici în numărul de aprilie nu începeți publicarea *Vieții la țară*, doresc să cunosc cauza.¹ Dacă romanul nu place, vă rog să mi-o spuneți lămurit. Dumneavoastră știți că nu mă supăr, și că sunt foarte sincer cînd spun asta. Eu cred însă că tot e ceva de scos din ultima mea încercare ; de aceea (dacă nu o publicați), vă rog să-mi înapoiati manuscrisul și să-mi spuneți ce și cum credeți că ar fi de schimbat. Țiu însă să nu se piardă manuscrisul, fiindcă nu am altă copie, și o muncă de un an greu se mai reconstituiește din cap.

Noi vrem să petrecem sărbătorile la Paris. Una din cauzele ce mă fac să aleg Parisul este capela română : n-am fost la înviere (cu slujbă românească) de vreo 7 ani. Fără să fiu bisericos, găsesc deniele noastre pline de poezie, rugăciunile din săptămîna asta minunate, ca fond și ca formă. A doua cauză e ceva mai profană : *Falstaff*. Ce interesant e bătrînul Verdi ! La 80 de ani, să-ți schimbi tot sistemul, toată tehnica muzicală, și să produci o lucrare plină de vervă, de viață și de *humour* !... Grozav aș vrea să-i seamăn... la ani, — în viitor, bineînțeles, fiindcă deocamdată mă găsesc mulțumit în pielea mea, chiar fără *Falstaff*. Sunt sigur că și Verdi ar vrea să schimbe cu mine, — anii, nici vorbă. Dar fiindcă nici una nici alta nu se poate, să ne supunem menirii noastre, mergînd fiecare spre ce ne este scris...

Dar cu Academia?... Iar m-a votat Secția literară în unanimitate. Semn rău... De nu m-o numi plenul nici anul ăsta,² nu-mi rămîne, la anul viitor, decît să fac un *turneu* de vizite pe la membrii din Secția literară și să-i rog să voteze unul contra, spre a nu mai obține

o așa de admirabilă unanimitate. Dar, frate, iar bine că nu te uită lumea cu desăvîrșire, cînd soarta ta te poartă prin țări străine : ai tăi te pierd, iar ceilalți nu pot sau n-au vreme să te cunoască.

Aștept discursul lui Ollănescu³ tipărit și răspunsul d-voastre. Ascanio mi-a scris o foarte gentilă scrisoare.⁴

Vă urez sărbători bune, cu poftă de literatură, și vă rog să arătați d-nei Negruzzi respectuoase sărutări de mînă. Aștept să-mi răspundeți.

Al d-vstre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

Bruxelles, 6/18 iulie 1894

Iubite domnule Negruzzi,

Cu cea mai vie părere de rău aflu de nenorocitul accident ce vi s-a întîmplat.¹ Tocmai ieri vă scrisesem la București, întrebîndu-vă unde să vă trimit sfîrșitul romanului, — fără să-mi treacă prin minte că aș putea să fiu inoportun cu întrebarea mea. Numai astăzi am avut cunoștința de cele întîmplate, și mă grăbesco a vă scrie, spre a exprima d-nei Negruzzi dorința de a fi ținut, pe cît se poate, în curent cu starea sănătății d-vstre, sănătate pe care v-o urez s-o recăpătați cît mai grabnic. Atît nevastă-mea cît și eu am fost foarte mișcați la știrea aceasta.

Nu vreau să vă obosesc, și de aceea mă opresc aci, pentru astăzi, făcînd încă o dată cele mai calde urări de grabnică și completă însănătoșire.

Devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

Bruxelles, 12 octombrie 1894

Iubite domnule Negruzzi,

Socotesc că v-ați întors din Italia, și de aceea vă scriu, spre a vă trimite sfârșitul romanului *Viața la țară*. Cu chipul acesta sunteți asigurat de urmarea lui neîntreruptă până la fine.

Nu vă mai cer părerea asupra acestei noi încercări, ¹ pe cât timp n-o fi publicată în întregul ei. Cu persoanele din acest roman (cele tinere) încep un al doilea, ² care se va petrece, parte în provincie, parte în război ('77—'78). ³

Vă rog să-mi spuneți ce credeți despre *Luptele românilor* de Th. Văcărescu. ⁴ Vă mărturisesc că eu aveam o rea opiniune de literatura *încununată* a d-lui Th.V., — opiniune formată a priori și înfrîuită de considerațiuni personale, fără nici un raport cu lucrarea în sine. Trebuind însă să citesc cartea d-lui V., pentru scopul indicat mai sus, mi-am schimbat părerea.

Afară de un exces de sentimentalism, care face pe autor să pară adesea copilăros, lucrarea e întocmită cu bună metodă, limba e curată și curgătoare, iar gherghelul pe care se mișcă trupele apare în cele din urmă limpede. Ce credeți?

Și fiindcă suntem în literatură, o rugăminte: n-am primit *Convorbirile* pe septembrie nici până acum. Am scris d-lui administrator, dar nu mi-a răspuns.

Vă rog să interveniți neapărat, spre a nu se mai întreprinde expedierea regulată a revistei, pe ale cărei numere le am din '88 legate.

Vă mulțumim din inimă de salutarea amicală de la Sorrento. Vă rog să-mi spuneți care vă este impresiunea cea din urmă. Să fie oare el așa de frumos într-însul, sau frumusețea lui era numai un motiv pe care sufletul meu de atunci împinzua videnii proprii? Când îl voi mai revedea, vă voi spune, dacă era *el* sau eram eu de vină. De voi fi fost eu, atunci vorba poetului se va împlini:

La vita mortal, poi che la bella

Giovinezza spari, non si colora

D'altra luce giammai, nè d'altra aurora. ⁵

De pe-aici nimic însemnat: o vreme mohorită, ploaie, negură... și gânduri de ducă. Am primit ordin să mă pregătesc de-a mutare la Roma. ⁶

Înainte de a sfârși trebuie să vă cer iertare de lucru următor: vă trimiseseam, acum doi ani îmi pare, o traducere din Carducci; aceeași traducere am trimis-o lui Djuvara pentru R[evista] Ateneului, fiindcă nu aveau alt nimic. Prin urmare, dacă veți fi vreodată în mare lipsă de materie și veți voi să umpleți pagine din *Conv.* cu *Clitumno*, să nu o faceți, fiindcă a fost deja publicată. Eram încredințat că nu o veți publica, deoarece era o lungă poliloghie, trimisă îmi pare într-un moment de lipsă de materie. ⁷

Respectuoase complimente și sărutări de mină d-nei Negruzzi de la noi, și la revedere în iarna asta.

Al d-vstre devotat și supus amic,

Duiliu Z.

O lămurire:

În *Viața la ț.*, *Ciulnița* se cheamă pîrîul care trece pe sub sat, *Ciulniței* se cheamă satul și moșia.

Roma, 12 mai '95
Palazzo Caffarelli, Via Condotti, 61

Iubite domnule Negruzzi,

Mă grăbesc a vă mulțumi de volumul al 3-a din *Scrieri complete*, ¹ pe care l-am primit astăzi. Mihai Vereanu îmi aduce aminte de timpuri fericite, trecute parcă de un veac. Îl voi receti cu cea mai vie plăcere. De *Primblări prin munți* nu-mi aduc aminte.

Editura lui Socec e bună. Zic asta fiindcă *Lume vechie și nouă* a mea, care va apărea în curînd, nu face două parale, — ca tipar, bineînțeles, deoarece nu mă lasă inima să zic tot așa și de coprins. Dar mai știi !...

Cum mai merge politica ?

Se cam încurcă, da ?

Am văzut că iar am căzut la Academie,² ceea ce însemnează că iar am fost propus. Așa, pentru a treia oară. La vîrsta mea, cu plăcere. Pot să asist la alte trei, patru căderi.

Noi suntem aproape instalați.³ Sper că stăpînirea mă va uita cîțiva ani pe loc.

Dacă binevoiți să-mi scriți,⁴ adresa e în capul foi.

Vă rog să arătați respectuoase sărutări de mină doamnei Negruzzi și să mă credeți al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

40

Roma, 15/27 nov. '96

Iubite domnule Negruzzi,

Primesc chiar astăzi vol. V și VI al scrierilor d-voastre complete,¹ și nu voi să întîrziez nici un minut pentru a vă mulțumi. Am tăiat și am răsfoit vol. [al] V-a. Din întîmplare mi-am aruncat ochii pe paginile *Din Carpați, Baia și Slatina*. Am început să citesc din curiozitate, și am citit, am lăsat lucrul (sunt la Legațiune), am ajuns la sfîrșit, dintr-o răsufare, — atîta îmi par de tinere și de firești. Trebuie să vă mărturisesc că plăcerea ce mi-au pricinuit nu sta fără oarecare melancolie. Ce departe sunt eu și vremea noastră de monastirea Slatina și de entuziasmul cu care o descrieți !... Și doar nu-mi sunt sleite de admirare izvoarele sufletești ; nu, dimpotrivă. Se pare însă că o maturitate timpurie înconjură

cu o ceață de frică pornirile cele mai calde ale sufletelor noastre moderne.

Rău, rău și fără cale.

Trebuie să mă hotărâsc într-o vară, cît mai sunt tînăr, să călătoresc prin munții noștri. Vedeți ce efecte peripatetice poate să aibă vol. [al] V-a. Foarte bine. Căldură și entuziasm, astăzi.

Respectuoase complimente doamnei Negruzzi. Doriți ceva de la Roma ? În curînd viu în țară.

Al d-vstre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

41

Roma, Via Condotti, 61,
8/20 aprilu 1898.

Scumpe domnule Negruzzi,

Vă scriu la întîmplare (neștiind de sunteți în țară sau nu), spre a vă exprima vîile mele mulțumiri pentru discursul rostit în Academie.

Ollănescu îmi spune că d-vstre se datorește, în mare parte, alegerea mea.¹ Sper că împrejurările vieții îmi vor permite să vă dovedesc toată gratitudinea ce vă păstrez pentru sprijinul ce mi-ați dat.

Dar ce curioși sunt oamenii !

Se pare că d-l St.² era furios în contra mea pentru cele zise de d-l Maiorescu cu privire la introducerea discursurilor regelui.

Se poate o mai stranie legătură de cauze ?

Nici nu știam că există această introducere, după cum nu știam că d-l Maiorescu a criticat-o în Academie !... E, în adevăr, supărător, să te vezi judecat în ale literaturii asupra unor date atît de streine literaturii.

Dar, în sfîrșit, *tout est bien qui finit bien*.

Acum, o rugăminte :

A fost ieri la Legațiune Besso. Dorește un exemplar în limba franceză a legii Creditului fonciar rural. Ne-am gândit cui să ne adresăm și, de acord, ne-am oprit la d-vstră. Îl cunoașteți, cred, de la Dacia. Puteți să-i procurați broșura aceasta? Și mai întâi este ea tradusă?

Rugindu-vă să-mi răspundeți,³ atît despre ale Academiei cît și despre legea în chestiune, vă reînnoiesc expresiunea sentimentelor mele cele mai devotate.

Al d-voastre amic,

Duiliu Zamfiresco

42

VIA CONDOTTI, 61
[Imprimat]

Roma, 24/6 ian. 1901

Iubite domnule Negruzzi,

De la aparițiunea noului ziar și de la știrea numirei d-vstre la Bancă, am impresia că lucrurile și-au reluat mersul lor normal. Sunt foarte mulțumit de modul cum s-a sfîrșit acest regretabil incident. Plecasem din București astă primăvară, cu o adevărată neliniște sufletească. Mă întrebam de este cu putință ca o prietenie de 35 de ani, începută la vreme de tinerețe și întărită la maturitate, să fie trunchiată deodată de o neînțelegere politică, — cu alte cuvinte de cea mai nestatornică dintre realitățile vieții. Nu era cu putință, cel puțin între oameni cu sufletul la locul lui. De aceea, sunt mulțumit că vă pot scrie de sărbători în deplină pace, — cu atît mai mult că și situațiunea generală pare a se fi îmbunătățit. Iar bine, frate! Am suferit, eu, de departe, poate mai mult decît d-vstre, cei ce sunteți prinși în vârtejul de la fața locului. Să sperăm că o eră mai liniștită va urma, în care șeful guvernului¹ și partidul conservator, reintegrat, vor putea da toată măsura geniului lor politic.

În ceea ce mă privește pe mine, multe planuri am plănuț, dar puține s-au împlinit, — cele ale carierii, fiindcă nu depind de mine; celelalte, fiindcă depind de împrejurări; pe de o parte, starea sănătății neveste-mii² (care acum s-a îmbunătățit); pe de alta, preocuparea de soarta lui cumnatu-meu,³ căpitanul (pe care l-ați cunoscut și care e trimis în China, ca șef de stat-major al corpului de expediție).

Dealtminteri, am văzut că d-vstră ați fost mai crud loviți de soartă, prin moartea d-nei Rosetti. Vă rog să exprimați doamnei Negruzzi adîncă mea părere de rău pentru pierderea iubitei sale mame.

Rugîndu-vă să-mi răspundeți, profit de veacul ce se duce spre a-i mulțumi că ne-a tolerat să ajungem pînă la cel ce vine și spre a trimite infinitului salutările noastre; totodată, celui ce vine îi zicem ca Furfanto:⁴ mi raccomando!...

La mulți ani,

Duiliu Zamfiresco

Aș dori să știu dacă d-l și d-na Maiorescu, în calitate d-lor de paseri migratorii,⁵ au plecat de Crăciun, sau sunt în țară.

43

VIA CONDOTTI, 61
[Imprimat]

Roma, mai 21/iunie 3, 1902

Iubite domnule Negruzzi,

Nu am putut să mă ocup pînă acum de însărcinarea ce mi-ați dat, la plecarea mea din București, — deși doream, ca întotdeauna, să vă fiu plăcut. Astăzi însă sunt în măsură să vă dau toate informațiunile posibile cu privire la tabloul lui Guercino,¹ *S-ta Petronilla*: lăr-

gime 4 m. 25 ; înălțime aproximativ 7 m., totul fără cadru, care el însuși are 45 cm. ; prin urmare, dacă voiți să-l aveți în mărimea de aci, puneți să vă zidească o catedrală și treaba e gata.

În privința copierii lui, am vorbit cu pictorul Ferrari, care mi-a spus că are doi elevi buni, pe care îi poate recomanda. Binevoiți dar a-mi da măsurile zidului. Proporțiunile ce-mi par mie acceptabile ar fi : 3 m. înălțime pe 1,60 lărgime. Prețul rămîne să-l fixați d-voastră.

Chestiunea prealabilă ce s-ar putea ivi este dacă e mai bine să aibă cineva copii după tablourile celebre ale epocelor mari din trecut sau originale moderne. Părerea mea ar fi că e bine să aibă omul și una și alta. În toate cazurile, adevărata deșteptare a civilizației într-un popor a început, în toate epocile, cu dorința de a copia capodoperile altor popoare mai vechi. Singurul lucru care mă cam miră la d-vastră este că v-ați oprit pînă acum la doi pictori, Romanelli² și Guercino, cari intră în decadentă, amîndoi fiind din începutul veacului al 17-lea. E adevărat că unii pictori din epoca aceasta au lucruri minunate ; că, bunăoară, în *S-ta Petronilla* toată partea de jos a tabloului e admirabilă ; că un Carlo Dolci³ și un Sassoferrato⁴ au lăsat lucruri încîntătoare. Totuși, cînd de la aceștia te raportezi cu mintea la maimarii lor, la Andrea del Sarto,⁵ spre exemplu, genialul și incomparabilul poet al Madonnei, simți că în cel dintîi a intrat deja gustul extravagantului, ca dominarea albastrului la Carlo Dolci sau enormul și aprinsul la Guercino.

Dar, în fine, astea sunt considerațiuni poate cam pedante. Bine faceți că vă gîndiți să vă înfrumusețați viața cu desfătarea colorilor, cu eleganța lucrurilor din casă, cari, cînd nu sunt căutate de un ochi snobist, armonizează și potolesc sufletul.

Aștept răspunsul d-vstre și vă strîng mîna, rugîndu-vă totodată să prezentați respectuoase complimente doamnei Negruzzi din parte-ne.

Devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL¹
(imprimat)

1 aprilie 1908

Iubite domnule Negruzzi,

Sunt foarte mișcat, și de alegerea ca membru al Academiei și de atențiunea d-voastre de a vă fi ocupat de această alegere² și a mi-o fi comunicat.

Dacă este obicei, vă rog să vă faceți interpretul sentimentelor mele de gratitudine pe lingă domnii membri ai Academiei, asigurîndu-i că noul coleg va căuta prin toate mijloacele să fie demn de încrederea lor.

Pentru domnia-voastră personal, aceasta va fi o nouă ocaziune de a vă dovedi nestrămînată mea afecțiune, unită cu cea mai deferentă stimă.

Vă rog să mă credeți al d-vstre foarte bun și devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

Către Dumitru C. Ollănescu-Ascanio ¹

1

Roma, 6/18 aprilie 1896

Iubite domnule ministru,

Țiu să răspund numaidecît la scrisoarea dumitale din 1 aprilie, ² mai întîi ca să-ți mulțumesc că m-ai deșteptat din visul greoi și îmbătător în care trăiesc, apoi ca să lămuresc o situație ciudată ce ne-o fac împrejurările.

Că nu mai scriu destul de des la prieteni iubiți ca dumneta și că nu mai scriu deloc literatură, ai văzut-o și ai înțeles-o. Nu scriu, fiindcă nu pot să scriu. Mîntea mea e plină de o singură imagine. Tot restul nu mă interesează. Ar trebui să pot pleca, ar trebui să vin în țară, în mijlocul celor ce mișcă și luptă pentru literatură, și atunci poate izvoarele sufletului mi s-ar deschide, ar curge lacrimi sau poezii. Cum sunt acum, seamăn cu o biată insectă care și-a cufundat tromba în potirul unei flori, s-a hrănit cu lăoomie la început, apoi a amețit de tăria mirosului, apoi a înlemnit. Asta e starea mea : sunt înghețat. Tot ce era mlădiere sufletească s-a solidificat. ³

Una la mînă.

A doua : revista și cercul dumneavoastră. ⁴ Cu toate că sunt înlemnit și înghețat, cum se pomenește mai sus, aud și simt, cum bunăoară aud și simt cloroformizații, tot ce se șoptește împrejur. Așa, de ce găsești că scrisoarea mea din urmă e dogmatică și cam bătoasă pe alocurea pentru dumneta, cînd știi așa de bine că te

iubesc și că numai bătos nu pot fi cu dumneta ? Am spus cu sinceritate ce cred despre soarta unei reviste cu muzică și ilustrații. *Voilà tout*. Se poate să mă înșel. E chiar probabil că mă înșel. Experiența mea personală nu dovedește nimic : sunt atîția ani de cînd trăiesc departe de țară încît n-o mai cunosc bine. După cum nu puteam găsi pe m-e Basile Boeresco, în casele sale din strada Pensionatului, — tot așa probabil nu mai găsesc pe d-na opinie publică : s-au croit atîtea bulevarde !... Prin urmare, mă înșel. Dar un lucru Țiu să fie bine lămurit, anume că revista viitoare nu va putea să turbure limpeziciunea afecțiunii mele pentru dumneta, *per Dio !* Ai înțeles ? Mai mult : n-o aprob și nu cred în trăinicia ei, — și cu toate astea voi colabora la dînsa (la revistă, nu la limpeziciune). Ce vrei mai mult ?

Trecînd acum la punctele 1, 2 și 3, — e adevărat : 1) că Țiu să păstrez afecțiunea și stima lui T.L.M. Cînd mă cobor cîteodată în suflet, văd că atîtea lucruri s-au schimbat în mine încît îmi pare că m-am reînnoit de mai multe ori. Și cu toate astea, totul se prefăce pe același fond. Instrumentul rămîne acordat în nota în care a fost tăiat. Înțeleg pe Petrascu, ⁵ care suflă ca un triton în apele dezlănțuite ale progresului, vrăa să miște înainte și tot înainte ; îl înțeleg și-l aprob. Însă doresc ca și alții să mă înțeleagă pe mine. Sunt în adevăr, după cum ziceți, conservator convins în propășirea vieții. Natura și într-însa omenirea se zbuciumă și oscilează de la naștere la moarte, după regulile ei mari, pe cari noi nu le putem nici reglementa nici prefăce. Noi reglementăm detaliele, cari alcătuiesc țesătura imensă a legilor noastre omenești. În acestea trebuie să fim conservatori, sub pedeapsă de a nu proba și a nu observa nimic, dacă am face altfel. Un lucru care merge bine un șir de ani trebuie lăsat așa, tocmai fiindcă merge bine și aduce servicii. A înlocui un bun sigur cu un bun aleatoriu e nebulie. Asta a fost regula oamenilor celor mai cuminți din antichitate : a egiptenilor și a romanilor, — și asta e regula oamenilor celor mai cuminți din vremile noastre : a englezilor.

Restringînd foarte mult cercul și aplicîndu-l la viața noastră românească, într-o parte a ei numai, ce se în-

timplă? Se întâmplă că, în literatură și jurnalistică, *Convorbirile* trebuie să trăiască mai departe, ca unele ce au fost și sunt folositoare; jurnalul *Românul*⁶ trebuia să trăiască (cu multe îmbunătățiri), ca unul ce era deja lansat și adusesese însemnate servicii. De fapt însă noi luptăm să dărîmăm *Convorbirile*, *Românul* este deja dărîmat, — pe cînd *Dreptatea*⁷ de-abia apărută are un succes strălucit. *Adevărul*,⁸ de asemeni etc. Cu alte cuvinte, suntem un popor a cărui cultură e încă în formațiune, ca pămîntul în timpurile de incandescență complexă, sau ca tinerii neastîmpărați: nou și iar nou!⁹

Ba o să zici poate că sunt cevașilea cam lung la no. 1...

Ia să vedem ce-o mai da din el la no. 2.

(No. 2, vezi no. 1.)

No. 3: cu pătura ce se ridică acum, plină de multe și multe calități de muncă rodnică, de fonduri etc. Mă rog, ai cunoscut pe Raimondi de la Focșani? Consiliul comunal votase facerea bolivardului. Cînd a auzit el că lumea moare de sete, că ulițele sunt nepavate, că se pun patente pe vinațuri ca să se scoată la maidan bolivardul, menit să-i facă concurență la grădina publică, — n-a zis decît atîta: bolibardo?... per c... in mezzo?

Bine, bre omule, te știam cu gîndurile adunate acasă. Bine, serioasă este expoziția de tablouri ambulante, cu copia de pe Tiziano? Ce dracu! or eu m-am matufit, or lumea nu mai are sensul realității.

Punct.

Acuma, politică. Cu grecii s-a încurcat treaba. Ne-au pus condiții, ca să reia relațiunile diplomatice cu noi, — ceea ce guvernul nostru nu primește. Dacă vor renunța la asemenea pretenții, — gata. Deocamdată așteptăm răspunsul de la Atena. Te voi înștiința de este favorabil sau nu. (Confidențial.)

Nu te supăra de cele cu revista. Îți sunt de mii de ori recunoscător că mă citești cucoanelor, — și știu cum citești. Eu, în schimb, nu pot face pentru dumneta decît să-ți țin portretul pe masă. Am legat pe Orațiu în pergamenă și-l am în fruntea bibliotecii.¹⁰

Țăranul care a venit la Roma era ceva cam ridicul, dar a plăcut. E un transilvănean inteligent, care tre-

mura de dorul strămoșilor și de pofta vinului de Frascati. Hotărîse să stea în Roma o săptămînă, fără să doarmă, pînă a pus mîna pe el patraula, și zor să-l ducă la balamuc. Copiii se țineau după el chemîndu-l Mene-lik. La început m-a făcut să-mi vină lacrămile de emoțiune, însă am văzut curînd că era cam flecar.¹¹

Cea mai bună lucrare asupra coloanei lui Traian este de Froehner,¹² conservatorul bibliotecii din Paris. Costă însă vreo 200 de frs. și cred că dumneta vrei altceva. Vrei o stampă veche? Răspunde-mi, și-mi voi face o nespusă plăcere de a o căuta și a ți-o trimite.

Respectuoase sărutări de mînă grațioasei d-ne Ollănescu. O dulce îmbrățișare dumitale de la vechiul amic.

Te rog spune-mi ce-i cu Djuvara:¹³ se duce la Constan[antinopol], nu se duce? e numit, nu e numit? Lahovary¹⁴ mă însărcinează să te întreb, și în același timp îți trimite complimente amicale.

Duiliu Zamfirescu

8/20 apr. [1896]

Recitesc scrisoarea, pe care n-am putut-o trimite numaidecît, din cauza gravei maladii a lui socru-meu:¹⁵ bătrînul se duce, spre marea durere a noastră a tuturilor și în special a mea, care găsisem în el un amic înțelept și devotat.

Sunt nemulțumit de scrisoare. Dacă o trimit e numai de teamă că nu voi putea în curînd scrie alta. Te rog să consideri partea băfoasă ca nulă și neavenită și să reții numai pe cea sentimentală, singură neschimbătoare.

D.Z.

Focșani, 20 m./1 aprilie 1897

Iubite domnule ministru,

În urma înțelegerii telegrafice ce am luat cu nevastă-mea și mai cu seamă după scrisoarea d-tale, m-am hotărât să rămân în țară pînă la Paște. Însă nu voi veni în București decît după formarea definitivă a Ministeriului,¹ spre a mă putea prezenta noului titular al Departamentului. Dumneta și d-na Ollănescu știți foarte bine că de departe sau de aproape sunt din inimă copărtăș la toate serbările familiei d-voastre. Urarea mea anticipată să fie primită cu aceeași dragă inimă ca și cea de acum: al 48-lea an al vieții dumitale să cheme alți atîția după el, să-ți aducă slavă întru toate, puterintă la o adică? *dîmbetul mudei*. (Ba, mă rog, ești sigur de 48?)

Spre mai bună regulă, mîine voi înainta la Minister o cerere de prelungire de concediu, însoțită de un certificat medical. Cu Lahovary sunt înțeles încă de la Roma, și am reînnoit vorba prin telegraf.

Fii bun și răspunde-mi numaidecît ce e. Iar Petrescu de la Constantinopol? Mă rog, în 4 ani, trei legațiuni, pentru un om însurat, nu sunt destul?

Te rog scrie-mi lămurit ce se vorbește la Minister. Știi că nu dau cu oiștea în gard. Iar pe de altă parte n-aș vrea să mai arunc bani pe drumuri. Statul la București m-a ținut 1 500 de franci. Bucuros la oaspeți, dar cu măsură.

Cele mai respectuoase sărutări de mină doamnei Ollănescu, iar dumitale pe amîndoi obraji te îmbrățișez ca un bun și devotat prieten,

Duiliu Zamfiresco

*Către Nicolae Petrașcu*¹

1

Iubite...

Lungă și lată-i lumea, dar mai lung și mai lat e sufletul nostru, căci el, ca marea, le poate cuprinde pe toate în coprins și-n adîncime și le poate ca dînsa reflecta.

În ostenitorul meu drum am trecut cu ochiul rece pe lîngă mai toate celea și, dacă n-ar fi fost Veneția în cale, desigur aș fi ajuns la Roma cu estetica insultată de-o mulțime de lucruri și de oameni strîmbi și nu mi-ar fi rămas o amintire lucidă decît de Carintia și de Semmering. Dar am dat de Veneția.²

Cînd a cetit cineva prea multe istorii despre lumea depărtată, își face el singur într-însul un fel de lume fantasmagorică și aprinsă care consumă mai dinainte puterea de admirare ce se cuvine realității, așa încît cînd o întîlnește pe dînsa, pe realitate, sau rămîne străin, sau o disprețuiește.

Pînă aci, Veneția singură a ieșit pentru mine din formula de mai sus. Dă-mi, prin urmare, voie să-ți împărtășesc impresiile și emoțiunile mele din acest oraș, așa cum mi-or veni sub condei, fără altă grije decît de a-ți păstra sinceritatea cu care m-au cuprins.

Am ajuns la Veneția la 11^{1/2} noaptea, ostenit și necăjit ca un orfan, și la gară m-am zvîrlit cam hărțăgos în luntrea unui moșneag slut și osos, care, îndată ce m-a înfășat în tartan, a apucat lopata de un capăt și cu o

rară dibăcie s-a descurcat din pînza de gondole ce încunajura cheul și a ieșit la limpeziș. Și cu cît ne desfăceam de ceilalți și rămîneau singuri, cu atît intram într-o lume nouă, care se desfășura cuminte și măreată de-a lungul vestitului Canale Grande. De o parte și de alta se ridicau palatele atîtor familii strălucite, stînd strînse coastă în coastă, cu fața lor de-o imobilitate sfioasă, iar pe ele cădea luna, clară și melancolică, ca o mîngiere ce o trimitea timpul în toate nopțile acestor întristate ziduri de demult. Pe apa vînată a lagunelor, nimeni !... Și de unde îmi era frig în vagon și mă simteam ostenit, mi s-a părut că am înviat și m-am încălzit, și o ciudată deșteptare de trecut, de-o lume trăită, s-a făcut în mine, și numaidecît m-am găsit bine și cunoscut cu aceste ziduri. Dacă nu voi muri pe undeva ucis sau dintr-o întîmplare, știu că aș veni să-mi sfirșesc zilele aici. Veneția e un mormînt și un rai totodată. Totul pare blînd și iertător, și pacea este adîncă cît luna în cer. Acuma am înțeles cît este de dreaptă și de adevărată pagina la care s-a oprit leul Veneției : *pax tibi, Marce, Evangelista meus*³. Pace de sus pînă jos, eternitate și peste ele zîmbetul ceresc al nopții. Gondolierul, care parcă simțea unde îmi era sufletul, se-ntorcea din cînd în cînd spre mine și-mi arunca în taină cîte un nume :

— Palasso (în loc de palazzo) Cornaro, palasso Dandolo, palasso Foscari, Mocenigo, Marino, Faliero etc., etc., și între aceste evocațiuni ale trecutului își puneau accentul lui bărbătesc și dramatic ori de cîte ori trecea prin fața vreunui canal mic :

— He !... he !... ca să nu se lovească de altă gondolă.

Fiindcă am tras la hotelul Danieli, pe cheiul Schiavonilor, a trebuit să iau Veneția în lung, și pentru a scurta drumul, vîslașul, sub Ponte di Rialto, a cîrmit-o la stînga. Îți spun drept că aici, printr-o mișcare instinctivă, m-am ferit. Așa de îngust era canalul, și masa de piatră ce-și da mîna deasupra mea era atîta de enormă încît mi-a fost frică că mă strivește. Tăceam ca o mumie și de-abia îndrăzneam să mă uit pe virfuri, cari, pe ici pe colo, se luminau de lună, cînd, deodată, glasul aramei răsună falnic miezul nopții !

O, sărman Eminescu,⁴ ce bine a înțeles el Veneția ! Din sonetul lui se evaporează întocmai splendoarea mormîntală a acestei cetăți, și poate, dacă ar fi o mică neasemnare cu realitatea în versul : „San Marc sinistru miezul nopții bate“, aceasta se poate pune în socoteala temperamentului artistului, căci Veneția nu e sinistrală. E greu de lămurit cum este, dar sinistrală nu e. E sepulcrală și măreată, dar are splendoarea unui mormînt în care ar odihni geniul sau melancolia, și un singur moment nu se desprinde din aceste bătrîne palaturi înfrurirea dureroasă a sinistrului. Cînd San Marc a bătut douăsprezece, eu am simțit o vibrațiune parcă aș fi fost eu însumi de aramă și parcă aș fi purtat cu mine de trei sute de ani ecoul acestui glas, grav, adînc, dar senin. Și astfel, din canal în canal, din arc în arc, mi-au ajuns profanele oase pe sub Puntea Suspinelor. La trei pași am intrat în hotel și m-am culcat. Că m-am culcat e mai mult o vorbă. Hotelul acesta e elegant și pare nou ; dar ce-o să-i faci, dacă mîna păgînă și slută a prezentului nu poate să înăbușe glasul trecutului ! Zugrăveala de pe ziduri, pervazul oglinzii, florile încrustate în scrin, un lanț de clopoțel rămas din greșeală lîngă soneria electrică, toate acestea se uitau străine și elocvente la mobila de chemică și șireată. Iar după ce am suflat în luminare, m-am uitat în întuneric cu mulțumire. Eram fericit, curat fericit, parcă m-aș fi simțit lîngă o femeie care mi-ar fi fost dragă.

Și mai departe ; cîtă dreptate, mă gîndeam, a avut Shakespeare să aleagă Veneția pentru două din piesele lui ! Unde putea mai bine să clocotească durerea furioasă a lui Othello ? Unde putea să crească Desdemona cu părul mai lung și dorul mai cald ? În ce loc ar fi putut Shylock să ia zălog pentru bani carne de om ? Unde se puteau naște și trăi mai adevărați : și fiică-sa (Bessica,⁵ mi se pare), și Portia, și Antonio, decît în Veneția ? Una singură din creațiunile shakespeareane îmi pare că nu se încadrează în Veneția : Jago. Jago este mizerabilul cel mai desăvîrșit și mai inutil din tot teatrul lui Shakespeare, canalia cea mai veninoasă și mai putredă, și e canalie degeaba, face rău pentru plăcerea de a-l face, mușcă și rănește fără să-l fi mușcat nimeni.

Ei, după ce ai avut impresia mea despre Veneția, acest Jago devine imposibil în zidurile ei. Nu doar că n-or fi fost mișei destui și aici; nu doar că ghetto n-ar fi zămislit destui cămătari și n-o fi servit de teatru la o mulțime de înjosiri trupești și sufletești. Dar aceștia toți își aveau cuvintele lor de paria ca să fie așa. Chiar Shylock pe Ponte di Rialto, în chiliuța lui de samsar, devine posibil când știi că semetul Antonio scuipa întâi în pragul lui și apoi intra. Dar Jago? Jago este o monstruozitate în întreaga natură, și liniile Veneției nu puteau să se dezarmonizeze pînă a lua formele unei șopîrle ca el. Mie mi se pare că Shakespeare și-a găsit cadru. Dar iată-mă făcînd critică, întotdeauna cum d-nu Jourdain făcea proză fără să știe.

Aici o mare pauză. Impresie de a doua zi de la lumină se schimbă. Nota dominantă rămînînd aceeași, ținta se încălzise. De la Veneția cu lună, la Veneția cu soare.

Și mai întâi, un mic episod de călătorie.

Suindu-mă la Viena în vagon, cu un englez cărămiziu, un dalmat (sau naiba știe ce-o fi fost) sprintar și mucalit ca un clown, un vînzător de porci vienezi, buhav ca de dropică, iată două matroane călătoare cari păseau în vîrfurile degetelor, ca niște găinuși de munte, îndreptîndu-se spre compartimentul nostru. He! he! poți să fii iubitor de natură cît ai pofti, cînd se arată vîrfurile unui picioruș nostim, ia parcă nu știu cum îți vine să-ți mîngîii capătul mustatei, ori să-ți treci mîna prin cioc ori prin barbă, după cum ți-e firea și podoaba obrazului. Eu îți spun drept că-mi dresci creasta și le așteptai să se urce. Vorba întăia ce o rostiră fu :

— Stupid !...

Tocmai mai tîrziu aflai că în *Bedeckerul* lor sta scris că trebuie să stai în vagon cu fața spre apus și să ocupi locul din stînga, ca să poți consuma poezia de pe Semmering. Și atît stînga cît și apusul erau ocupate de suscitații domni.

În sfîrșit, pre bine, fie și *stupid* ! Hai să vedem acum cum stăm cu inventarul : una tînără, alta nu prea

[tînără], ba chiar matură cumsecade. Tînăra se trînti supărată în colțul din dreapta (vai !) și se făcu că închide ochii. Cînd zic se făcu vreau să spui că nu-i închise deloc, căci pe ici pe colo da cu privirea nenumărate raite prin partea noastră, așa ca din greșeală, și cînd descoperi ceafa cu două etaje a vienezului, se puse pe un ris sănătos și tînăr, care, dacă nu făcea cinste creșterii ei, da la lumină o coroană de dinți albi și ștengari, de-ți era mai mare dragul să-i privești. Eu eram gata de așa treabă, și astfel, pe tăcute, devenirăm prieteni în numele risului. Bătrîna se supără o dată, măcar că rîdea și ea, și-i zise tare :

— Olivia !

Neamțul își proptise capul în pîntece și trecuse în lumea dreptilor.

În sfîrșit, pe la douăsprezece ajungem la o stație oarecare cu *berg* pe la sfîrșit, unde, spre a scurta, dejunăm, eu în gară, ele în vagon. Iute, plecăm. Le era sete. La viitoarea stație iau răpede o halbă cu apă și un pahar, le adăp, ne zîmbim : la darea bacșîșului se ivește controversă, eu întind mîna, Olivia mă apucă de mîna, ba o fi, ba n-o fi, și iacă-ne în vorbă...

Americance de la Chicago. Zău, că parcă nu e iertat să vie cineva de așa departe. Dă-i vorbă (cum dă Dumnezeu) dă-i, dă-i pînă la Pontebba. Aci, granița. Fata rîdea și se indigna în contra moșicilor de vameși cari răscolesc prin cuferile doamnelor. Atunci o idee îmi veni, ca răposatului de Girardin, și mă hotărîi, în numele d-lui Curtopassi, să împiedic pe macaronari de-a se atinge de dantelele Oliviei. Pusei cheile de la cuferurile lor în buzunar, luai fata de braț și hai la dogana⁶, unde declarai valizele lor drept ale mele, prezentînd totodată și porunca legațiunii italiene de liberă trecere. Cînd colo, ce să vezi ! Eu, cu jumătate din bagaj veneam de la București și cu jumătate de la Chicago. Dar se vede că știe Domnul de știrea curtezanilor, căci controlorul puse mîna la șapcă, se înclină și dete lucrurile la o parte, fără să le deschidă. Eram scăpați. Olivia se făcuse galbenă și roșie de vreo trei ori, și cînd se văzu liberă oftă din greu. Eu îți spun drept că nu mi-ar fi

părut tocmai rău să-l văd pe italian scuturându-mi așa-zisele mele *biancherii*⁷ ce-mi veneau din Chicago. Dar mai bine așa. Americancele începură să mă creadă un personaj. Drept recunoștință, mă poftiră la masa lor. Aduserăm *Chianti* și, na și ție, na și mie, se dezlegară limbele. Se înțelege că vorba *stupid* avea un rol foarte important la adresa vameșilor, la a vinului, la a vreo douăzeci și patru de tuneluri ce trecuserăm pe rînd. La urmă ne schimbarăm cărțile : Miss O. Woodward și Lady R. S. Bryton. Asta și cu X Y e tot atîta.

În fine, spre a mă întoarce, ne despărțirăm la Veneția prietenii. Ele traseră la o cunoștință, eu la hotel.

De-abia adormisem, cînd bătu cineva la ușă.

— Ce-i ?

— Domnule, două doamne vor să vă vorbească. Nu știu ce tot spun despre niște chei.

Și atunci auzii pe americancele mele prăpădindu-se de rîs pe la ușă. Nu puteau să se culce, sărmanele, și-și luaseră curaj să vie noaptea în vîrfurile hotelului meu spre a-și găsi cheile.

Și acum mă întorc.

A doua zi, la nouă ore, eram pe piața San Marco. Cea dintîi persoană de care dădui cu ochii fu Miss Woodward. Acu era nostimă de tot, tunsă ca un școlar, elegantă, tină, fără nimic din bădărania englezilor călători. Ne scuturarăm de mină, mă învîrtii o dată împrejurul ei ca împrejurul coloanei leului și ne despărțirăm, ea spre a se duce la o fabrică de oglinzi, eu spre a cerceta biserica San Marco.

Mai înainte de a intra în impresiile sacre, dă-mi voie să mă opresc puțin.

Știu că ai văzut Veneția și multe alte lucruri frumoase în lumea asta. Cunoști ceva asemănător Palatului Ducal și întregii aceste piețe ?

Puternica originalitate ce se desprinde din zidul neted al Palatului dogilor are un farmec atît de mare și de personal, încît, dacă i-ai răpi apa canalului, cerul Veneției, piața, porumbeii etc. și l-ai pune într-un tîrg modern, tot el ar fi, se-nțelege, cu mai puțină culoare

locală, dar ar fi. Cu amestecul de bizantin și gotic și cu acel ceva neted și senin ce e caracteristic Veneției, se formează o artă aparte, de-o puritate clasică, dar caldă, alături de care îți vine greu să pui faptul istoric al consiliului de zece, al Punții suspinelor etc. Așa cum e astăzi și cum trebuie să fi fost și atunci, Palatul dogilor n-are nimic inchizitorial și sinistru ; e palatul dogelui Mocenigo,⁸ un cap frumos de artist ; e palatul splendid al lui Dandolo,⁹ care organiza cruciade contra Constantinopolei și aducea în biserica Veneției comorile din toate bisericile păgîne ; ar fi în sfîrșit palatul din care te-ai aștepta să se coboare Veneția lui Paul Veronese sau o dogaresă ideală semănînd cu fecioara de Foligno a lui Raphael. De aceea cînd auzi pe ghid spunîndu-ți :

— *Da cette finestra lu doz anonsait qu'on avait décapité oun om (de cette fenêtre le doge annonçait etc.),* sau alte farse de felul acesta, îți vine să crezi că glumește, sau le primești ca niște anacronisme supărătoare, cum adesea spun acești șarlatani.

Pe dinăuntru și pe dinafară întregul palat este o concepție în care se oglindește tot geniul Adriaticei, și ogiva, încrustată în fruntea netedă a zidăriei, te privește ca un ochi blind, cu o rază ce vine de departe, din veacul al XV ori al XVI. Îmi pare rău că nu se știe sau că nu știu eu cine este arhitectul acestui monument,¹⁰ căci l-aș pune în sufletul meu printre cei cîțiva dumnezei pe care îi adoresc.

Întreaga piață San Marco are farmec. Cred însă că e mai bine s-o vezi într-o zi de sărbătoare, cînd nu mai furnică norodul acesta mojiș și samsar, îmbrăcat la modă și tocmai de aceea trivializat, care locuiește astăzi în Veneția. Să vezi piața singură, fără negustori, populată de cele două coloane, de umbrele turnurilor și poate de gondolieri ori de oameni din popor.

În sfîrșit, intrăm în biserică.

Biserica aceasta este un fel de Dedal divin, cu o nesfîrșită mulțime de unghiuri și sinuozități, purtînd fiecare o lume întreagă de artă, de talent, de răbdare și de suferințe. Eu îți dau impresia mea personală, umană, independentă de școală și de teorie. Ca școală, cred

că are caracteristica palatului, cu mai mult accent bizantin decât gotic și tocmai din această disproporție poate cu ceva mai puțin ton venețian în arhitectură decât palatul. Se zice că e luată, în linii generale, de pe S-ta Sofia din Constantinople, și rotondele cu boltele lor alcătuiesc semnul creștinătății. Pentru mine ceea ce este venețian, ceea ce este renaștere italiană, de-o incomparabilă splendoare, sunt lăuntrurile. Cît suflet de *atunci* trăiește *astăzi* în aceste ziduri, absolut nu se poate spune, căci el trăiește în culoare, în arcul boltei, în infinita și generoasă închipuire cu care maeștrii mozaiști au purtat linia, îmbrăcînd podelele cele mai neînsemnate cu un pînjiniș nepieritor de fantazie colorată.

Mai întîi Capela. Aici suntem pe minile lui Tiziano și a familiei de mozaiști Zucatti. Numele acesta mi-a adus aminte una din cărțile pline de inexactități, de talent și de farmec a d-nei George Sand: *Les maîtres mosaïstes*,¹¹ după cum întreaga Veneție mi-a adus aminte pe Shakespeare, pe Paul de S-t Victor¹² și pe Emilio Castelar.¹³ Nimeni din oamenii cari au trecut prin Veneția nu au prins mai poetic și mai natural mediul înconjurător al templelor acestora de artă decât ea. Negreșit, la George Sand este amor la mijloc, dragostea bătrînului Zucatti pentru copiii lui, protecția lui Tiziano etc.; în sfîrșit, sentimente afective cari atrag. Știu. Dar ce să fac dacă atunci cînd am cetit numele lui Francesco Zucatti, cel mai ilustru dintre frați, pe mozaica care înfățișează pe evangelistul Marcu, mi s-a părut că văd pe tînăr urcat pe schele și bătînd țintele de sticlă colorată în pasta de pulbere de marmură și albuș de ou, așa după cum mi-l aduceam aminte din George Sand? Aici e și chestie de temperament.

Mă opresc aici, căci văd că am umplut patru coale de hîrtie și încep să deviu halima. Dacă nu ți s-a urît cu atîta artă făcută de un profan ți-aș mai scrie. (Cetitorul, aparte : Uf !...)

(1888, mai 20, Roma)

Roma, 23 iunie '88

Domnule șef de cabinet¹,

O singură nădejde mă mai oprește de a nu te maltrata chiar de la-nceput : aceea de a te videa peste cîtăva vreme venind în țara asta ciudată și strălucită în care m-a aruncat soarta.

Bine, bre omule, să poate de o lună de zile să nu-mi scriți o slovă, nici d-ta, nici Djuvara ?² Ce dracu de prieteni sunteți ?

Îmi vine de atîtea ori să încep scrisori lungi, în care să-ți istorisesc multe de toate, și văzînd că mă părăsiți așa, mă dezgustez, zvîrl și hîrtie și condei și mă apuc de scris niște stupide rapoarte de cod penal or alte prostii. Cîtă amărăciune am înghițit eu luna asta numai Dumnezeu știe. Noroc că în țara asta, trivială și zgomotoasă, este o parte de poezie și de clasicitate care nu se răscumpără prin nici o suferință.

Printre multele minuni și lucruri stranii, mă impresionează mult asemănarea dialectului popular roman cu limba noastră. Bre omule, dacă cîteodată îmi pare că zic cîte o vorbă românească într-adins că să ridă de mine !...

La Teatru Manzoni se juca aseară o farsă muzicală, *Il nipote di Fra Diavolo*, de o trupă napolitană. Lasă că are cîteva muieri foarte frumoase, dar să auzi dialectul, juri că se ceartă niște țărani de-ai noștri cari vorbesc păsărește : avanaî-măvinîn-cavanat. Și ce năravuri, ce probă de public, ce sictir de mode. La un moment dat primadona se dezbracă pînă la izmene, și, furlandisindu-se într-o oglindă, cîntă și zice că dacă e vorba așa nici ea nu prea-i de disprețuit. Să te ții publicu : „he he ! heu heu ! uh uh ! nu știm ; dezbracă-te ! bravo ! scoate-ți turnura“ și așa se angajează conversație între public și actori, fără supărare. Abia se îmbracă biata fată și ei încep : bis, bis. Trebuie să știi că în sală se fumează, se scot ghetele, se scui pă în ceafa de-aproapelui său fără cea mai mică jenă.

Aşa.

Acu să dea dracu să nu-mi răspunzi !... Îţi trimit o poeză³ pentru conu Jacques.⁴ Spune-mi dacă-ţi place.

Aştept să-mi scrii mult, de toţi şi de toate. Te doresc şi te aştept.

Duiliu Zamfirescu

3

Roma, 6 sept. 1888

Dragă Petraşcule,

Întors azi-de-dimineaţă de la Napoli am găsit, spre marea mea bucurie, trei scrisori din ţară : a dumatăle, a lui Trandafir¹ şi, în fine, a treia a lui frate-meu.²

În sfârşit, te-a tăiat vremea sub limbă şi ai vorbit... Sunt fericit, curat şi fără întorsături. După o săptămână de o viaţă aproape ideală, împrejurările mi-au adus în aceeaşi zi trei scrisori, trei, şi citeşitrele bune... Încep să mă tem de vreo catastrofă, — căci, cum zice Scriptura, e aşa făcut în lume ca alături de 7 vaci grase să vie 7 slabe.

Şi mai întâi, nu ştii ce impresie ciudată şi veselă îmi lasă povestirea craifcurilor de la Şosea, cu gibusul pe-o ureche, picioarele în capul vizitiului, turbata pe stînga şi mânuşile bănănăind în dreapta. Aş da mult să te văd în exercitiul acestei funcţiuni !...Cînd ai şti cît sunt eu de departe de asemenea lucruri. Dar ţiu să urmez. Dacă în curînd nu-mi vei scri că ai încalcat-o, eşti un nefflar. Doresc să-mi povesteşti din fir în păr cum ai luat-o (e vorba de Pr.), cum ai adus-o şi cum ai metehersit-o. Toate. Iniţialele celelalte le-am înţeles numai pe jumătate. O să ajungi, cu voia lui Dumnezeu, să le numeşti A prim, A secund, căci n-o să mai ai loc în alfabet...

Eu, îţi spuneam mai sus, sunt foarte departe de asemenea lucruri. Afară de noutatea mai tuturor impresiilor

mele, e un soi de transparent ciudat care s-a lăsat pe partea veselă a vieţii rezultînd din senzualitate. Neavînd prieteni intimi cu care să-ţi comunici izbinzile erotice ; neîubind pe nici o femeie cu partea sufletului, — trăiesc de patru luni într-un fel de atmosferă de senin care atinge indiferenţa. Dacă ai încercat vreodată să înoţi, trebuie să fi simţit impresia curioasă ce ţi-o produce faptul că poţi pluti. Astfel eu : mă mir uneori că stau la suprafaţă, că plutesc liniştit şi mă uit cuminte la o mulţime de lucruri frumoase. Singurătatea te închide şi te simplifică. Afară de un început de dragoste, împînzuit la Porto d'Anzio³ şi care sper să-l înşir mai departe la toamnă, nimic nu m-a scos din placiditatea ideală a artei. E poate cam umflat ceea ce-ţi spun, dar e foarte adevărat. Cînd ieşi din Roma, ceea ce nu mai e artă e senin de mare, e soare or lună, e Napoli, or Anzio, or Pompei, or Castellammare, or cîte şi mai cîte colţuri de o rară frumuseţe, pe cari natura le-a dăruit cu îmbelşugare coastelor Italiei. Dacă la acestea mai adaogi lipsa ce pururi stă în suflet cînd mintea se uită înapoi, ajungi să-ţi dai întrucîtva seama de formula unei vieţi ca a mea.

Acum o săptămînă am plecat la Napoli. Oraşul acesta e cea mai stranie adunătură de extreme : munte şi mare ; lux şi sărăcie ; palate şi monumente alături de murdăria sordidă a stradelor şi oamenilor ; femei elegante şi frumoase faţă cu cei mai strîmbi şi mai anemici bătrîni ; curve ; pezevenghi cari te trag de mîneacă în uliţă ; cîntăreţi săraci cari poartă încălţăminte de lac şi inele de preţ, — în sfârşit 600 000 de suflete grămădite pe lungul cheiului între înălţimi vulcanice şi apă, pe care le arde focul de a trăi, de a iubi, de a minca, şi care cad pradă holerii cu miile dar nu se depărtează de poalele calde ale Vezuviului. Iar deasupra lor, ca o făclie a morţii, se vede noaptea vîrfurile vulcanului aruncînd în văzduh o vecinică colcăială aprinsă, către care, de la Capri, m-am uitat ceasuri întregi, atras şi purtat prin simburile de nebunie ce trăieşte în fiecare din noi către misterioasa flacără a pămîntului.⁴

În Napoli, muzeul Ferdinando e o comoară fără preţ pentru iubitorii de frumos. Las pictura la o parte. În

sculptură, tot ce s-a descoperit în vremile moderne, cu bogățiile de la termele lui Caracalla,⁵ cu bronzurile splendide, cu faimosul *Taur Farneze*, cu toate suvenirile, ce palpită încă de viață, de la Pompei, sunt comod instalate în muzeul național de aci. Ceea ce mai cu seamă m-a interesat a fost galeria statuielor și busturilor împăraților romani. Să-i vezi pe toți așezați în ordine cronologică, începînd cu Caesar și trecînd pînă dincolo de dinastia Severilor; să vezi pe bătrînul Nerva,⁶ cuminte, simplu, blajin, — divul nostru împărat⁷ alături, cu nasul subțiratec, slab, frumos, și cu o privire lungă și gînditoare, încă tînăr dar deja parcă nemuritor; să vezi alături pe femeia lui, Plotina, cu conciu ca țărancele noastre; apoi pe Eliu Adrian,⁸ cam mătăhălos, cu un cap mare de cioban; dincolo, Antoniu Piu,⁹ surizător ca un papă și cam bleg; apoi Maro Aurel,¹⁰ numit pe bust Aniu Veru, cum îl chema ca simplu cetățean; apoi Comod,¹¹ — în fine, întreaga perioadă fericită de 100 de ani a imperiului cu bărbații și adesea și femeile cari l-au stăpînit!... E o priveliște mișcătoare, crede-mă, căci fiecare statuie îți spune ceva din ceea ce-a trebuit să fie omul. Față în față cu marmura lui Traian ca împărat este statuia lui ca om, ca formă. E gol de sus pînă jos, dar capul e același, mîndru și blînd. Îmi propui la cea dintîi ocazie să mă întorc la Napoli ca să-mi iau note lămurite și să-mi scriu impresiile de pe loc. Cîte mai rămîn de adăogat la monografia d-lui Odobescu!¹² Trebuie să știi că o asemenea colecție mai e la Capitol (de busturi); o alta în Vatican, și o a treia în muzeul familiei Borghese, din grădina cu același nume. Pentru noi, pentru mine cel puțin, e un nespus farmec și o sfîntă emoțiune de a sta într-o sală rece sub statuia împăratului nostru și a-i privi capul gînditor și brațul vînjos, — și e o bucurie aproape copilărească dar întrucîva artistică de a constata că te cobori, ca popor, din contemporanii acestui om, poate cel mai majestos și mai frumos din toată colecția aceia de geniuri, de nebuni, de criminali și de filozofi.¹³

Dar ho cu istoria.

De la Napoli am luat vaporul care face serviciul poștal în golf și am pornit-o la Capri, unde mă așteptau

3 (adică trei) principese. Nu te mira de cumulu acestă. După cum în Germania toată lumea e mai mult sau mai puțin doctor, aici toți botezații întru Hristos sunt principii, conți, marchiji, iar liberalii, care nu se pot desface de mania aceasta sunt și ei signor cavaliere or commendatore. Vaporul atinge toate punctele populate de pe golf: Vico, Sorrento, Capri și încă două-trei care-mi scapă.

Nu știi, bre omule, ce simțimînt de mulțumire egoistă, ce beatitudine de om prost, care se crede dator să admire verba magistri, mă prinsese în fața atîtor vestite locuri, la care am visat cu toții cetînd pe Lamartine or Speronare a lui Dumas-père! A-ți spune că am avut o decepție ar fi exagerat și nedrept, căci la întoarcere, cînd am făcut drumu pe uscat, m-am încredințat că e o gură de rai locul acesta. Dar la entuziasmul și ideea ce mi-o făcusem eu de Sorrento nu răspundea deloc acea rîpă strașnică pe marginea căreia stau înfipte niște hoteluri monumentale, cu cite cinci rînduri, și acel mititel sîn stîncos, fără țărnam prelung, fără nisip, fără lenea valului, concretizată așa de bine la Porto d'Anzio, bunăoară. În desfășurarea umedă și moale a plajei. Și atunci am avut un fel de părere de rău retrospectivă față cu mărțuria lui Lamartine:

Sur la plage sonore où la mer de Sorrente
Déroule ses flots bleus aux pieds de l'oranger,
Il est, près du sentir... etc.¹⁴

Dar privind mai lung golful am ajuns la explicația firească a acestei hiperbole sau mai bine anomalii aparente. Știi că *Le premier regret* este un apendice la *Graziella*, care, după cum ți-aduci aminte, se petrece în insula Ischia. Insula aceasta e așezată în golf față în față cu Sorrento, și marea care se leagănă între ele se numește mai prietenește marea Sorrentului. Deci, „la plage sonore où la mer de Sorrente déroule ses flots“ nu este plaja Sorrentului ci a Ischiei, pe care vine valul cu numele Sorrento și-și desfășură cutele sale. Acum, spre mai mare control, ar fi trebuit să văd și Ischia, spre a mă asigura dacă are o plajă prelungă și răsunătoare. Desigur, această anchetă nu e deloc poetică, dar

e interesantă, fiindcă, ca chestiune de psihologie, e curios să vezi pînă unde se prinde și de unde începe a falsifica fantaxia unui poet care a trăit și a iubit pe locurile astea, — căci legenda lamartiniană se întinde pînă la Capri și Sorrento; mai departe, toată descrierea din poezie, cu portocalii, cu cărările pe stîncă, cu gardurile vii și înflorite, e adevărată.

La Ischia însă n-am putut să mă duc, căci vaporul de la Capri se întoarce înapoi la Napoli, și cu barca e prea departe. Afară de asta am și nenorocirea de a suferi *du mal de mer*.

La Capri am stat șase zile. Cînd te apropii cu vaporul pentru întîiași dată de insulă ai un fel de nesigurantă, de frică, care vine de acolo că marginile ei răsar deodată din fundurile mării și cu îndrăzneală se duc în văzduh la înălțimi ametoitoare. Dar cînd te-ai așezat într-însa... nu știi ce să mai spui. Niciodată în viața mea n-am fost mai senin, mai limpede, mai plin de lumina idealului ca în aceste 6 zile. Cele trei principese, ne-neaca cu fiicele, mă legau tocmai cît trebuie de umbra pămîntului, dar nici o singură minută nu mi-au supărat liniștea sufletească. Într-o singură noapte s-a urmat oarecare insomnie, căci, după prealabilă înțelegere, trebuia să se coboare de sus de la rîndul l-iu jos la mine una din fete, cu piciorușile goale, în cămeșuică, spre a-mi da, dragă Doamne, un sărutat care mersese mazu¹⁵ la o partidă de concină. Și era nebuna gata s-o facă, dacă din nenorocire n-ar fi avut pe soră-sa, care, bolnavă de insomnie, era de-a pururea deșteaptă. Mazu tot mi l-am luat eu, dar dacă venea jos la mine în noaptea aceea era să vibreze, pe vîrfurile stîncii unde e hotelul, un lung și suspinător acord din simfonia omenească.

Revenind la Capri, nu știu cum o fi Olimpul, dar știu că eu dacă aș fi însărcinat să aleg o reședință zeilor, aici i-aș pune să locuiască. Închipuiește-ți o stîncă sălbatică și goală ca un cap de vultur, care în mijloc ar fi strînsă ca o talie de femeie, toată cioplită bănci, bănci, pe cari cresc cu îmbelșugare măslinii, smochinii, lămîii, vița cea răstîgnită, scorușii și un soi de smochini ziși de India, cu foaia grasă și ghimpoasă; apoi, ici și colo, magnolia, floarea cea mai delicată și mai ideală ca parfum,

care crește cîteodată în pomi mari și stufoși ca merii noștri; pune în acest peisagiu vilele pompeiane, elegante, discrete, fără o scîndură de acoperiș; populează insula cu o rasă de femei greco-romano-sarazină, cu ochii imenși, piețița obrazului bronzie, dinții ca laptele, mergînd drepte ca niște trestii, — și peste toate revarsă lumina soarelui Italiei, și poate te vei apropia de adevărul realului. Nu umflu nimic. Chiar stradele cele înguste din orașelul Capri, murdare foarte adeseori, au un caracter de originalitate aparte, cu munții de fructe și de legume, cu marinarii bătrîni și sluți, cu asinii blegi cari guită de-ți strepezesc dinții de proști și triviali ce sunt. Un lucru curios: nici un om tînăr nu întîlnești aci. Toți sunt duși ori în America, or după pescuit pe mare, și numai seara, după asfințit, vezi sute de lumini pe apă care încep să se apropie de insulă. Ei se culcă însă în Marina, cum îi zic, jos, la apă, și numai sărbătoarea vin pe la casele lor. Și cu toate astea toate femeile din Capri sunt borțoase. Să fie colaborație?... Am auzit spunîndu-se că sunt foarte cinstite. Eu am oarecare îndoială asupra acestui paragraf; dar lucru nu ne privește. Ceea ce se vede bine e că sunt curate și probabil cu multe calități femeiești, căci se întîmplă zilnic ca dintr-o vînzătoare de mărgean să iasă o cucoană de pictor, or de neamț sentimental, care, fie zis în treacăt, sunt numeroși și proști prin părțile astea. Toată insula e proprietatea străinilor: americani, engleji, franțuji, nemți, ruși și alte lifte; ici și colo, cîte un napolitan.

Printre frumusețile contemporane, două sunt mai la iveală astăzi: una, Pasqualina, măritată de un an, care joacă tarantela ca Terpsichore însăși; a doua, Carolina, fată, vînzătoare de mărgean și de... ochi dulci, la care principesele mele se uitau cu un fel de sictir foarte puțin onorabil, ceea ce nu mă împiedica pe mine de a mă uita fără sictir, dar cu același sentiment de neonorabilitate. De la aceasta din urmă am cumpărat o beretă roșie, care e absolut de rigoare cît stai în Capri; ți-l voi hărăzi.

Cred că m-am întins cam mult, dar îmi voi pune streajă după ce-ți voi spune două cuvinte despre ruinele lui Tiberiu,¹⁶ de Ana Capri și de Grota de azur.

O să renunț de a-ți mai spune cele două cuvinte de sus, căci sunt sigur că în loc de 2 au să fie 9 și 99. Dar, spre a-ți da oarecare culoare locală, îți adaog, ca apendice, un document, pe care chiar în minutul acesta îl primesc de la Capri. Nu-i o felonie a ți-l trimite, căci e iscălit cu un nume de împrumut: bietul Hamlet e pus la contribuție.

Și fiindcă doreai să-ți vorbesc de o femeie, haide, bre...

Mă știi că am avut parte în lumea asta tot de femei urite, dar cari aveau câte ceva curios ce mă impresiona. Și aici urmează menirea mea pe aceeași cale. Cea de la Porto d'Anzio deși nu e frumoasă în general, are în umbra frunții o estompă de lumină ce vine de sus, de undeva unde e cald, iar ochii, adânci și str[ani], se uită cu un fel de gust de durere care-ți pătrunde sufletul. Face parte din numărul rar al femeilor cari nu vorbesc mult și tremură la un cuvânt mai prietenesc ce-ți spun. Îți voi istorisi cîndva și desigur nu voi uita niciodată plimbarea ce am făcut-o singuri într-o zi pe malul mării, ascunși de niște dărămături de stînci, adesea silit s-o ridic în brațe ca să n-o ude limba valului, care mie îmi trecuse de mult peste glezne. Și nu zicea nimic, numai cîteodată cînd prindeam câte o fărîmă de uscat sigur, își scotea piciorușu de sub streășina rochiei și parcă mi-l închina în semn de recunoștință apoi îmi lua brațul zîmbind și înclinîndu-și capu pe o parte or pe alta și astfel mergeam înainte ca niște nebuni, fără să gîndim că orce cale are și întors. Cumnata ei, un tip de madonă Rafael, foarte cochetă, mi-a spus seara că ne-a căutat prin toate coturile stîncilor și nu ne-a găsit... Dînsa a plecat la Florența, dar mi-a fîgăduit, cu o formă cinstită și tremurătoare, că are să se întoarcă la Roma mai devreme. Sper s-o revăd și mă bucur că-mi place. Poate, cine știe, voi putea s-o iubesc, și aș fi fericit. Dacă n-ar fi decepție... Am uitat să-ți spun că e văduvă,¹⁷ — o altă specialitate a mea.

Dar e vorba să-ți istorisesc de cea de la Capri. Aici e curat crailic pehlivănesc. E totdeauna urît să-ți dai pe

față netrebnicia inimei și să te fățărnicești în amor, — dar s-o ia dracu de fire omenească, dacă-ți place să te afli în treabă, ia așa ca să nu fie drumu fără călători! Autoarea scrisorii ce-ți trimit e o ființă simpatcă dealtminteri, foarte inteligentă și mai cu seamă foarte cultă. Dar... nu-i drum de la mine la ea. Ce-o să fac? Am încălecat eu pe toate dobitoacele alergătoare ca să mă duc spre dînsa, dar nu merge. Treaba s-a început așa: na, Ioane, na, Ileano; ține-napoi, Ioane, ține, Ileano. Azi o cârtică, mîine o concinută și haide-haide, vorba lui Efendim, pînă la Capri, am ajuns să jucăm concina pe un sfanț plus un sărutat mazu. Și ce să vezi? Jucam concina cu fante. Toți fanții i-i ducea dracu în mînă, așa că, spre a cîștiga eu, trebuia să-i lase sterpi. Și, în adevăr, cu o mirare foarte naturală, rămînea cu valetu în mînă fără să ia nimic cu el. Era treaba pe cîștigatele...

În sfîrșit, în vremea aceea, cum zice Scriptura, s-a organizat o călătorie pe asini la Cana Galilea. Ana Capri e un tîrgușor de 2 000 de suflete, înfipt de vînturi în creștetul stîncei, cu oameni cari nu s-au coborît niciodată de acolo. Drumu care duce la el e o fantasmagorie a naturei, o dungă albă scrisă pe marginea prăpastiei, la o înălțime de cîteva sute de metri, de te ia groaza cînd te uiți în jos. Am făcut plimbarea spre seară, cu o droaie de conți și de duci napolitani, unii mai derbedei decît alții, cari făceau spirit receptînd glumele lui Cham, or anecdotele de prin almanahuri, foarte bisericosi și prea binecrescuți. La întoarcere, eu veneam liniștit, ținîndu-mi ciușu de scurt ca să nu mă dea de rîpă, cînd iacă dracu de muiere că trece pe lîngă mine mai repejor și întorcîndu-se spre partea mea, cu ochii dați peste cap:

— Vous n'avez pas été habile à Ana Capri. C'est une occasion qui ne se retrouvera plus.

Asta era vorbă să fie. Aci era pontu. Fiecare, preocupat de pielea sa, se ducea cu nasu între urechile măgarului, fără să se uite înapoi. Și atunci năvălă, nene, să-mi iau mazu!... Era s-o dau de mal odată, căci or de cîte ori mă întindeam eu s-o sărut, ea se dădea în lături. Așa m-a sîciit pînă acasă. Și-ți poți închipui ce chin,

fiindcă nu degeaba e măgaru frate cu catiru : cînd trebuia să alerg ca s-o ajung, el sta ; cînd vream să stau alături de dînsa el punea capu-n piept și rîmii sănătos, Ștefan. În cele din urmă, bre omule, cînd să intrăm pe poarta hanului și cînd eu renunțasem deocamdată la maz, o simt prin întuneric întinzîndu-se spre mine și... toc una pe gît și alta gîndesc în ureche. Îmi luasem porția. De-aci încolo se juca huța cu piciorul meu și, de nu venea frate-su, în noaptea în care m-a făcut să nu dorm se întîmpla lucru dracului.¹⁸

Acu, de altele. — Mă bucur din suflet de Eminescu și aștept cu nerăbdare să citesc piesa lui.¹⁹ Poate natura să fie darnică și să-i întoarcă scînteia geniului, și cum sunt ai noștri la mărire i s-ar putea face viața liniștită și suportabilă printr-o însărcinare care să-i convie.²⁰ Despre Caragiale sunt trist de cele ce-mi spui. E păcat de el, că nu-i un om ordinar ca minte, — dar e mai păcat de Maiorescu și de cei ce-i sunt prieteni. Maiorescu a cam avut parte de protejați nebuni, și ar fi timpul să-l dispensăm de asemenea recunoștințe. Cu toate astea eu tot sper că din Caragiale să iasă un bun director de teatru, căci are baza trebii.²¹ Ține-mă în curent cu lucrurile acestea, căci mă interesează. Spune lui Efendi că-l doresc, și dacă nu pot să-l văd aș vrea măcar să citesc ceva de dînsu. Îi voi scrie.

Spune ministrului ce te-ai pricepe mai bune și mai potrivit cu rangul său.

Mai cu seamă nu lăsa să treacă cîte patru luni de la o scrisoare la alta.

Am auzit că Farra e pe drum de seară. Cum ? și cine îl înlocuiește ?

Te doresc și îmbrățișez frățește,

Duiliu Zamfirescu

Chiar în momentul de a închide această lungă polologie, primesc scrisoarea d-tale din urmă. Poeziile voiesc să le dai sub numele meu, aparte. Corespondența, dacă îți pare interesantă, pune-o cu un X.Y.Z.²²

Eu îți voi scrie, fii sigur. Numai nu mă lăsa luni întregi fără bold.

LÉGATION DE ROUMANIE
EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 9 sept. '88

Omule,

Noaptea aduce sfaturi bune, se zice. M-am gîndit mult și încă n-am putut lua nici o hotărîre, — dar îți comunic toate îndoielile mele.

Crezi că e bine să publici corespondența unui om care pune o mulțime de impresiuni absolut personale, adevseori îndrăznețe și poate hazardate ? În privința tuturor faptelor și datelor, garantez perfectă lor exactitate istorică sau topică, dar poate tocmai aceasta e un cusur, căci în scrisoarea din urmă, bunăoară, povestea cu prințesele e adevărată, și *Convorbirile* pot cădea în minile lui Plagino¹ sau Rosetti, cari le cunosc, și astfel iacătă un mititel scandal gata. Afară de asta, bine e să vorbești publicului de dragostea și craiculurile micii tale persoane.²

Gîndește-te și întreabă și pe Ollănescu sau dacă poți chiar pe Maiorescu.

În toate cazurile, dacă hotărăști s-o publici, schimbă neapărat vorba *principesele* din a doua scrisoare și înlocuiește-o cu alt titlu din repertoriul lui Minovici, bunăoară *contese* or altă comedie și atunci ar trebui găsit un pseudonim placid și ironic ca nuanță, spre pildă *Un flăcău bătrîn* sau ceva așa.³

Aveam de gînd să-ți urmez scrisoarea pe același ton și să-ți istorisesc impresiile mele de la Pompei. E atît de falsă toată icoana ce s-a dat pînă acum de aceste ruine vii, e atît de umflată, și Bulwer⁴ însuși, care, ca romancier, putea să se depărteze puțin de istorie numai să-ți dea mediul verisimil, e așa de departe de adevăr, încît s-ar putea poate da o notă nouă în acest imn către antichitatea romană, și s-ar putea scrie o frumoasă pagină, ajutat de Mommsen⁵ (pe care mi l-am procurat

tradus în franțuzește pină la vol. 7) și de Fiorelli, directorul săpăturilor și al muzeelor italiene. Bre omule, să vezi lupanarele, să vezi niște chiliuțe de odăi infame, cu fel de fel de măscări zugrăvite pe ziduri; să vezi grămada orașului înghesuită, strîmtă, fără un palmac de pămînt liber or de grădiniță; să intri în interiorul băilor și să le vezi pardosite de marmură, dar joase, întunecoase, — se degaje sentimentul unui fel de *bien-être* surprinzător că trăiești astăzi în lume cu aer mult, larg, — și ai nota exactă a celor 1800 de ani de distanță, care, ca formulă filozofică, s-ar putea desfășura într-un lanț lung a cărui o extremitate să fie vîrită în pămînt iar cealaltă să se ducă în văzduh: de cea dentăi ar ține oamenii trecutului, iar de cealaltă ai viitorului. Eu și cred că adevărata caracteristică a progresului omenirii este tendința de a se desface de pămînt, în sensul acestei gradații: sălbatecilor celor mai vechi, grottele și găurile naturale; primilor oameni strînși pereche, bordeile în pămînt; primilor ciobani, colibele la suprafață; primelor rudimente de civilizație, casele tupilate de pămînt ars; apoi începutul centrelor mari, cu masivitatea întunecoasă a templelor de la Delhi, cu turnurile greoaie și fără lumină ale Babilonului, Ninivei etc.; apoi, masivul Ierusalimului; apoi, Roma cu templele deschise spre cer, dar cu lumea grămădită în case fără lumină, fără aer, strînsă și înghemuită; apoi, catacombele creștinilor; apoi, papalitatea care începe de pe la finele evului mediu să se desfacă; apoi, modernii; apoi, contemporanii și, în fine, noi cari ne caracterizăm prin dorința de a soarbe distanțele, de a birui tot și de a pluti în văzduh. Poate că religiunea lui Christos, care a deschis atîtea orizonturi sufletului, a deprins și viderea a se uita mai fără sfială spre cer. Nu știu. Dar vei videa cînd vei veni la Roma vreodată că antichitatea, afară de temple și monumente publice, cari erau deschise și mărețe, trăia în găuri închise și neluminate. Chiar palatele cele mari de pe Palatin, ale lui Neron,⁶ Domitian,⁷ Caligula⁸ și August,⁹ care azi sunt întregi dezgropate, îți produc groază prin masivitatea zidăriei și întunecul ce domnește în el.

Dar vād c-am pornit-o iar.

Așa, băietule. Gîndește-te bine și vezi ce faci.

În privința poeziilor îmi mențin hotărîrea de ieri, fiindcă, bune sau rele, sunt închegare a minții impersonală, căci chiar cînd sunt adresate lui Stan or lui Bran, numele e numai un pretext or un omagiu, — fondul e tot neatîrnat.

Te îmbrățișez și doresc. *À propos*, am înțeles rău, or e adevărat: vii în Italia? Spune-mi cînd și cum, ca să-mi pregătesc inima la bucurie și să te primesc cu toată pompa cuvenită unei ființe iubite.

Duiliu Zamfirescu¹⁰

5

Roma, 18 septembrie 1888

Iubite omule,

Ca urmare la scrisoarea mea, în care-ți vorbeam de muzeul din Napoli, cu statuiele Împăratului nostru, îmi propun astăzi să te urc la Capitol, după ce mai întăi te voi purta pe la Florența. Nu te teme, am luat lămuriri: galii sunt departe; acu se apropie mai mult alemanii. Afară de asta, la Capitol sunt totdeauna femei.

Nu știu dacă în călătoria ce ai făcut în Italia ți-ai pus sufletul la probă despre partea muzeelor. Reziști?... Eu nu numai că rezist, dar chiar am început să deviu pătimaș. Și se vede că nu e tocmai o pasiune bărbătească, de vreme ce regulat înlînesc în asemenea locuri mai multe doamne decît domni. Dealtmînteri, afară de doi-trei autori cunoscuți, tot ce s-a scris asupra Italiei, ca povestire de viață artistică, a ieșit din condei de *autoare*, — și dacă n-ar fi decît d-na de Staël cu Oswaldul¹ ei, încă ar fi destul ca să ne facem o idee de înclinarea sexului interesant către o asemenea îndeletnicire. Dar cîte mai sunt!... Dora d'Istria,² prințesa Cantacuzino-Alfieri,

Ouida³ etc. Florența e pământul binecuvîntat în care cresc toate aceste semnături.

Și pentru că veni vorba de Ouida, — îți aduci aminte de lungile noastre convorbiri asupra lui Julien Klatscho,⁴ cu minunatele sale *Causeries florentines*, precum și asupra romanelor de Ouida?... Închipuiește-ți că întimplarea m-a făcut să cunosc un colț din viața acestei femei curioase, pe care ți-l dezvălui și dumitale, sperînd că te va interesa. Va fi o îndepărtare de la subiectul de căpetenie, dar treacă, fiindcă e vorba de autoarea lui *Pascuarel*.

Florentinii cunosc pe Ouida, cum cunosc bucureștenii pe... m-me Flechtenmacher.⁵ Zece minute departe de oraș, de la Villa Scandicea, a marchizului Farinola, iese regulat, iarna ca și vara, un cupeu cu doi cai, împopotați cu clopoței și cu pene de păun, care dau de lucru băieților de pe uliță. Cupeul e de-a pururea plin cu verdeață, cu flori, cu ziare, broșure, cărți etc., printre cari se pierde o persoană subțirată, mică, cu pielea obrazului bronzie, destul de urîtă și fără vîrstă. Aceasta este Ouida, sau, cu adevăratul său nume, d-ra Louise de la Ramée. Fiindcă e încă domnișoară.

De origine franceză, fiică a unui jucător de meserie, și-a petrecut tinerețea (dacă o fi fost vreodată tînră) alergînd de la Hamburg la Baden și viceversa, pînă ce bunul său părinte a răposat. Odată singură, patima autorîcului a început să i se dea pe față. Dar această patimă vrea și ea să fie împărtășită cel puțin de un editor, dacă nu de mai mulți cetitori. Și nu se găsi nici unul. Astfel că viitoarea Ouida fu silită să se facă guvernantă în Anglia, țara adoptivă a părinților ei, unde se zice că a crescut minunat de bine fata unui lord. În vremea asta putu să se dedea la patima ei cu mai multă libertate, și încetu cu încetu, prin ziare și reviste, ajunse să fie cunoscută așa precum o știi.

Din Anglia veni și se așază în Florența. În societatea asta internațională, în care celebriți de tot felul, prinți osteniți, regine nenorocite, se tolerează reciproc, și-n care e destul să fii un om binecrescut ca să ți se deschidă ușile cu bunăvoință, fără să se cerceteze ce-ai făcut în anul 47 bunăoară, Ouida spera să găsească pământul fă-

găduinței. Fantastică precum o știm din romane, orașul florilor, cu crinul și gonfalonierii săi, o atrăgea. Afară de asta, a sta într-o țară care a fost patria lui Dante, Michelangelo, Amerigo Vespuccio,⁶ Machiavel,⁷ Benvenuto Cellini,⁸ Cimabue,⁹ Galileu,¹⁰ e o mulțumire sufletească pe care nu și-o poate plăti oricine.

Dar ai văzut femeie să se mulțumească numai cu strămoșii? Cel puțin un Oswald, doi, dacă s-ar fi găsit la îndămină!...

Și-n adevăr, el se intrupă în chip de marchiz. Ți-am mai spus cum stăm cu titlurile în Italia. Deci, marchizul Lotteringo della Stufia, gentiluomo del Re, avu norocul să placă scriitoarei. D-na E.P., vara marchizului, care mi-a dat toate lămuririle astea, îl descria cu o înflăcărare ce mă făcu să deviu melancolic, astfel: *aria di gran' signora, alto, bruno, con barba nera, voce sottile...*¹¹

Te joci!...

El, săracu român, era înamorat de o altă englezoaică, lady Ross, prietenă cu Ouida, dar asta în adevăr demnă de o așa ocupație, — și într-o iarnă, pe cînd d-na Ross era în Irlanda, della Stufia, ca să nu-și piardă exercițiul, se apucă să facă curte d-rei de la Ramée, așa, de frunză verde... Dar ce să vezi, treaba era pe gata, și vorba românului:

— Bună dimineața am dat și beleaua mi-am găsit.

Declarații, corespondență, foc și pară ajungeau la villa Signa unde stă marchizu, — pînă ce află toată lumea, căci dînsa n-ascundea nimic. El tăcea. Se urmă inevitabila cerere înapoi a scrisorilor. El le trimise. Ea făcu scandal; se duse să se sfătuiască cu un avocat, care îi rîse în nas; se indignă pe Florența, și, după cităva vreme, apărî un nou volum de Ouida, pe care poate l-ai cetit: *Une ville d'hiver*.¹² Protagonistul din roman, duca... (am uitat), este marchizul Stufia. Toate celelalte persoane sunt luate și caricaturate după natură. Îți poți inchipui nemulțumirea ce a produs-o la Florența aparițiunea volumului, și cum de atunci autoarea e înlăturată cam de peste tot.

Asta însă n-a împiedicat-o de a primi 40 000 mărci de la Tauchnitz editorul, de a se plimba în cupeul cu ver-

deață și documente, și de a pune pene de păun la urechile cailor.

Încă un colț dintr-o viață ciudată.

Se-nțelege că las răspunderea povestirii, inițialelor E.P. Cred însă că totul este adevărat, fiindcă era spus cu sinceritatea lucrurilor întimplate. D-na P. mai adaogă că și astăzi când o-ntilnește Ouida prin vreun salon, o sărută cu o dragoste cam îndesată, fiindcă zice că d-na P. ar fi semănând cu della Stufă, vāru-su. Nădăduiesc că în curînd să-ți trimit un autograf de dînsa.

Iacătă, prin urmare, ca morală a celor de sus, o iluzie pierdută mai mult. E în afară de orice îndoială că Ouida e o persoană excentrică. urită și bătrînă. Vina că e bătrînă tot i-ai mai ierta-o, — dar urîtenia și mai cu seamă comediele de irozi ce le face, spre a fi originală, pe mine mă supără... Din nenorocire asta a fost o întreagă școală, cu Staël, George Sand, Ouida, Juliette Adam,¹³ și altele, cari căutau un fel de renume afumat prin alcovurile și gargotele ștregarilor, or se făceau ridicule ca cele două din urmă.

Cît ești de sus și de senin, Shakespeare, cu simplitatea vieții tale !...

*

Acum să ne întoarcem la Capitol.

Țin să-ți spui că hotărîrea mea de a urmări pe Traian, ca un agent de poliție, peste tot pe unde a lăsat cîte un semn, nu pornește dintr-un sentiment exagerat de latinătate, și nici n-am pretenția de a face descoperiri. Dar sunt aici, vād și îmi place. Îmi place atît ca artă, cît și mai cu seamă ca istorie. E un simțimînt de demnitate omenească să știi că ai un tată care a fost om cumsecade, n-a înșelat pe nimeni, te-a crescut bine și, mai mult, ți-a lăsat un nume mare. Cînd răscolești cenușa acelor timpuri prăpăstioase și intri astăzi în sala busturilor imperiale din Capitol, spre a vedea obrazurile sub încrunta-rea cărora tremura lumea de la o margine la alta, — simți că ți se umflă pieptul de mulțumire aflînd că Omul căruia datorim existența noastră actuală ca popor de una și singură rasă în Carpați, era cel mai mare suflet de împărat ce a trăit, și ai emoțiunea artistică a frumosu-

lui, cînd astăzi vezi și te asiguri însuți că trăsăturile chipului aceluia erau curate, bărbătești, blînde și răspund întocmai ideii ce ți-o făceai de el. Căci este o deosebire însemnată între statuiele cele mari, cunoscute astăzi, și între busturile împăratului. Statuaria romană fiind toată decorativă și lipsită de dezinteresarea ideală a artei grecești, împăratul este peste tot înfățișat cu intenția puterilor de care era investit : e măreț, cam crunt, poartă capul ca de paradă, e împăratul Traian, nu e Ulpiu Traian, cu alte cuvinte nu e omul. În busturi, fie că ele erau menite vieții mai intime, fie că unele sunt făcute pe vremea cînd nu era încă împărat, intențiile sunt mai puține și omul reiese mai mult.¹⁴

Haide, dacă nu ți-e greu, în muzeul din stînga al Capitolului.

După ce vom trece prin vestibul și vom urca scara, pe zidurile căreia se desfășură fragmente însemnate din planul Romei antice, descoperit în Forum pacis, cu termele lui Titus, teatrul lui Marcellus, marele teatru a lui Pompei, — vom intra într-o galerie lungă, lungă, plină de o mulțime de lucruri interesante, vom lăsa la dreapta : 1) sala zisă a Porumbițelor (în care se vede cea mai frumoasă mozaică a antichității) ; 2) Sala Venerii (unde se ascunde, sfioasă, *Venera Capitolină*, unica Veneră care se crede cu siguranță că e o reproducțiune a celei de Cnido sau Clido (Clidis, cum îi zice Victor Duruy¹⁵ într-un studiu din urmă) de Praxitele¹⁶ (pierdută din nefericire), — vom lăsa acestea pentru altă dată, și vom merge în capătul coridorului, în stînga, unde e sala zisă a împăraților.

Aici, în sfat mare, sunt strînși stăpînitorii lumii, cu femeile și cîteodată copiii lor, în număr de 83, și tac, tac de-atîtea mari de veacuri, parcă Harpocrat, zeul, și-ar fi dus mîna la gură și le-ar fi zis :

— Sîft !...

Înainte de a pune piciorul pe prag, trebuie să ne adu-
cem aminte că ceea ce ne interesează pe noi mai mult din această galerie sunt busturile stăpînitorilor ce au domnit între anii 98, cînd s-a urcat Traian pe tron, și 270, cînd împăratul Aurelian¹⁷ și-a transportat legioanele în Moesia (Dacia ripensis și mediterranea), primind pe

alemani, pe care-i bătuse predecesorul său Claudiu II,¹⁸ să se stabilească în Dacia traiană pentru ca să-i supui mai de-a dreptul influenței romane.

Fiindcă nu e adevărat, cum spun mai toate Istoriile noastre, că legioanele romane au stat țanc 100 de ani în Dacia, căci atunci ar fi trebuit să fie trecute în Moesia sub domnia lui Septimiu Sever¹⁹ (202), și dovezi vorbitoare de contrariu avem turnul său de pe Dunăre și orașul care poartă numele fiului lui, Barian, numit ca domnitor Caracalla.²⁰

Din galeria busturilor epocii de la 98—210 lipsesc, spre sfârșit, busturile însemnate pentru noi, a lui Caracalla și Aurelian, și e un fapt curios că autorii cei mai buni, ca Mommsen și Jäger, se plîng că tocmai această epocă, de la Alexandru Sever pînă la Dioclețian,²¹ e cea mai întunecată. Ea corespunde decadenței celei mai complete a gustului artistic, care, în floare sub Flavi, începe a scădea cu Antonini și sub Heliogabal²² ajunge o rușinoasă maimuțarie a zeităților siriane, cari au și ele cîteva marmore dezgustătoare în vestibulul muzeului.

Acum să intrăm.

No. 1 e Caesar,²³ bătrîn. Bustul, în comparație cu cel de la Napoli, e mediocru. Dar tot recunoști în el pe marele om, „singurul geniu creator pe care l-a produs Roma și cel din urmă pe care l-a produs lumea veche“, cum zice Mommsen. Vom avea ocazia să vedem că Traian, în ceea ce privește facultățile sufletești, a avut o mare asemănare cu Caesar și că este singurul împărat roman despre care se poate zice că a mai întrunit odată în el cumpăna genială a tuturor darurilor cu care natura înzestrase poporul latin.

Vom trece pe lingă Octavian August,²⁴ Tiberiu,²⁵ Drusu,²⁶ Germanic,²⁷ Caligula,²⁸ Claudiu²⁹ etc., pînă la Traian, fiindcă aceștia nu ne interesează, și nu ne vom opri decît un minut la Messalina³⁰ și un altul la Neron, cari, ca frenologie, sunt curioși.

Capul Messalinei este prototipul muierei. Dacă ai văzut vreodată la țară o leliță a dracului, cu testemelu pe-o ureche, cu buzele senzuale și pomeții obrazului ridicați

astfel de parcă rîde la toți flăcăii, cunoști tipul. Parcă o aștepți să cînte ibovnicului :

Las' să vie, Domnu-l știe
Calea-n trandafiri să-i fie...

Iar lui bietu Claudiu :

Calea-n mărăcini să-i fie...

Este un exemplu unic în istorie cutezanța pînă la care s-a ridicat desfrîul acestei femei și o dovadă de o pierdere imediată și iremediabilă a statului roman, dacă mîna soartei nu se întindea asupra capului lui Traian, care, cu virtuțile sale (ce făcură să se zică mai tîrziu oricărui împărat la suirea sa pe tron : „fii mai norocit decît August și mai virtuos decît Traian“) ridică pentru cîțva timp nivelul moral. Căci Messalina, afară că trăia în palat cu trei amanți deodată : Narcis, Polibiu și Palas, un soi de camerieri de-ai împăratului, și cu alți cîți o mai fi dat Dumnezeu afară din palat, — avu îndrăzneala neauzită, pe cînd împăratul, bărbatul ei, lipsea din Roma, să se mai mărite o dată, în mijlocul capitalei, cu pompă și petreceri, cu cavalerul Siliu...

Bustul acesta trebuie să fi semănat foarte mult cu originalul, fiindcă e tipic.

Neron³¹ are două busturi : unul ca copil și altul ca bărbat. Cel dintîi e un cap de idiot, fără de nici un interes. Celălalt e mai interesant. Se pare că tinerețea i-a accentuat trăsăturile sufletești chiar pe chip, căci are ceva de artist în partea de jos a frunții ; fiindcă, sub el, artele plastice, despre care se vorbea puțin pe timpul lui August și Mecenate,³² încep a lua o dezvoltare relativ însemnată, care atinge culmea sub Adrian.³³ Dar îndată ce lași detaliurile și te depărtezi cîțva, vezi bine că ai a face cu un nebun ; cu un nebun sarcastic și crud.

Alături de el este bustul femeii sale de-a doua, desfrîната Popea Sabina, care cu toate astea are un aer foarte demn.

Acum venim la familia Împăratului nostru. Zic familia, căci este singura reprezentată prin patru busturi.

Iată-l în stînga, sus, între Cocceiu Nerva³⁴ și femeia sa Plotina, cuminte ca peste tot, dar aici cu o rară expresie de blîndețe. E curios cum, fără să fie bustul vreo

lucrări de artă rară, capul acesta e poate cel mai frumos din toată colecția. E portretul unui om ca de 40 de ani, prin urmare făcut pe când Traian nu era decât fiul adoptiv și coregentul lui Nerva. Această probabilitate se trage din observarea că atât aici cât și la Napoli expresia figurii e mai tină, trăsăturile sunt mai mult melancolice și de o simplitate severă, dar nicidecum martiale și războinice ca la statuiele sale, unde desigur sculptorii au vrut să-i umfle formele, precum fac și azi și precum vor face în vecia veacului, când va fi vorba de împărați. Nasul, spre deosebire de statui, atât aici cât și la Napoli, e foarte accentuat, chiar mare, dar fin și admirabil modelat. Fruntea mică. Ceea ce e cu deosebire frumos e raportul de mărime al creierului și mai cu seamă întinderea suprafeței lui în partea în care se zice că ar fi rezidind ideatiunea. Dealtminteri, armonie perfectă în tot.

Poate că aceste simple considerațiuni ale unui om care vrea să-și dea seamă de ceea ce vede vor supăra pe mulți din cei obicinuiți a cunoaște pe divul Traian ca pe un tip de cuceritor, ca pe un vultur al războaielor. Dar să vedem.

Divi erau toți împărații romani și cuceritori de asemenea, mai mult sau mai puțin. Dar pentru a reprezenta un tip de legionar, fie chiar de pretorian, — pentru a semăna cu un vultur gata a se arunca pe pradă, or a fi un caracter de piatră, nestrămutat și sălbatec în voință, — se cer condițiuni sociale și trăsături distinctive personale pe cari Traian nu le-a avut.

Mai întâi, în linii generale, epoca marelor războaie, care singură poate da naștere la caractere curat soldățești și cuceritoare, se sfârșise cu dărîmarea Cartaginei. Luptele civile ce urmau slăbiră virtutea războinică a romanilor, și dacă apar din când în când figuri ca ale Grachiilor,³⁵ Marii,³⁶ Sulli,³⁷ Pompeiului,³⁸ ele nu sunt decât înaintemergătorii lui Caesar, care se înțelege că a fost general mare, fiindcă a fost mare în tot ce-a făcut, dar care este și rămîne cea mai splendidă personificare a geniului politic. El s-a bătut, fiindcă nu putea face altfel, și, spre a pregăti noul imperiu roman, a trebuit să se arate tot așa de bun general ca Alexandru cel mare.³⁹ Dar pe când imperiul hellenic se ducea ca pulberea cu

moartea fondatorului lui, cel roman cu moartea lui Caesar de-abia începea, fiindcă el își petrecuse viața ca să-l organizeze, și, născîndu-l, îi dăduse un impuls, o vitalitate de 500 de ani.

Și toți împărații cari urmau după el trebuiau, fatalmente, să fie oameni politici. Căci, față cu imensitatea imperiului roman și deci cu diversitatea popoarelor supuse, față cu puterea imperială care deveni cu încetul egală cu a unui Dumnezeu, față cu patimile celui iad care se chema Roma proletarilor, față cu ivirea barbarilor, — dacă împăratul nu era un om cu mintea echilibrată, dacă, cu alte cuvinte, nu avea cumpăna geniului politic, — sau chiar cînd era un om cumsecade, dar cu o înclinare mai pronunțată, — devenea numaidecît unul din acei primejdioși despoți, cum fu Neron, care patru ani domni cum se cuvine, dar a cărui pasiune pentru muzică și circ îl puse pe alunecuşul nebuniilor, sau cum fu Caracalla, care era brav, dar a cărui bravură se transformă într-un delir de cruzime.

Deci dacă ne dăm seama bine de acele timpuri și ținem socoteală de vorba istoriei „virtuos“, Traian nu putea să aibă nici bravura exagerată a lui Caracalla, nici talentele muzicale ale lui Neron, nici patima de colecțiuni artistice a urmașului său Adrian, ci avea mintea sus, ochiul clar, vederea justă, — le înțelegea și le înfrătea pe toate întru împlinirea scopului celui mare : guvernarea imperiului. — Și purta războaie. Merse el singur în fruntea legioanelor sale, pe jos, ca să dea exemplu soldaților, pînă în România de astăzi, și se bătuse aproape 4 ani cu dacii, îi nimici și-i supuse pentru vecinicie, — dar nu purta acest război pentru plăcerea de a face cuceriri, ci dintr-o înaltă rațiune politică. Se știe că pe vremea lui Flaviu Domițian,⁴⁰ barbarii, văzîndu-se amenințați de puterile colosale ale imperiului roman, hotărîră să se unească și ei între dînșii și să atace sau să se apere cu mai mare izbîndă. În Germania se uniră chații, suevii și marcomanii ; spre Pontul Euxin, popoarele de la gura Dunării cunoscute sub numele de daci. Pe cei dintîi îi supuse încetu cu încetu generalii lui Domițian ; pe cei de-al doilea nu-i supuse nimeni, ba, spre a-și asigura pacea din partea aceea, împăratul fu silit să le plă-

tească tribut. Faptul acesta nu numai că era o rușine, dar deștepta pofta și la alți barbari. Când, prin urmare, după scurta domnie a lui Nerva, veni Traian la tron, cu mintea unui bărbat întreg, se văzu silit să puie capăt acelei rușinoase stări de lucruri, și astfel se hotărî să plece în Dacia.

Iată, prin urmare, rațiunea politică a acestei campanii.

Afară de asta nu trebuie să uităm că imperiul, cu imensa sa întindere, avea nevoie de granițe naturale puternice, ceea ce explică expedițiile sale în Armenia, Asiria și Babilonia, care ținură trei ani și în care duse fruntaria imperiului pînă la Golful Persic.

Dacă la acestea mai adăogăm binefacerile administrației sale dinlăuntru, construcțiile și instituțiile sale publice, marea cale strategică care legă răsăritul cu apusul, biblioteca ce o fundă la Roma, instituirea unui azil pentru copiii săraci din Italia, raporturile sale cu toți oamenii însemnați ai timpului (se știe că era bun prieten cu Pliniu cel tinăr),⁴¹ — ajungem să ne dăm seama bine de portretul moral al Împăratului și să ne întrebăm dacă statuiele cele mari, care-l înfățișează vinjos, aspru, crunt, erau mai aproape de adevăratul lui chip decît busturile acestea modeste, cari se uită gînditor înainte, au mîndria senină a capului care cugetă și melancolia unui suflet cu adevărat mare? Căci este știut că toate geniile cari au pătruns bine misterele vieții noastre au trecut prin mijlocul oamenilor gata a le ierta greșelele, dar pe seama lor cam singuri și cam triști.

Alături de Traian e soția lui, Plotina.

Pe cînd Împăratul privește înainte, blînd și gînditor, femeia lui se uită în sus, măreață, hotărîtă, aspră chiar, cu fruntea goală, cu părul ridicat sus în coadă de păun și cu o mică bandă de metal la rădăcină, care trebuie să susție toată clădirea aceea. E mai urîtă decît Împăratul și în toate cazurile foarte puțin simpatică. N-am găsit nimic despre dînsa în Istoriile ce le am. Se spune numai că la moartea lui Traian, Plotina ar fi hotărît despre urcarea pe tron a lui Aeliu Adrian, zicînd că astfel lăsase Împăratul cu graiul din urmă, — lucru de care istoria se îndoiește.

Iată acum, alături de dînsa, două femei de o altă rasă, frumoase amîndouă și senine: Marciana, sora lui Traian, și Matidia, fiica Marcianei.

Ce bine se vede deosebirea tipurilor! Aceste două femei sunt desigur rudele Împăratului, căci, deși marmora lor e cam ștearsă, ele seamănă cu fratele și unchiul lor, cu aceeași bunătate și cumîntenie în statură, și n-au nimic comun cu Plotina. Mai cu seamă Marciana are un chip ideal de înțelepciune.

Apoi vine Aeliu Adrian.

Despre acesta, ca cel mai aproape de Împăratul nostru și ca cel mai artist dintre toți, îți voi vorbi altă dată. La Villa Adriana, ce o avea la Tivoli, — pe-un picior de plai, pe-o gură de rai, — s-au găsit cele mai frumoase sculpturi ale antichității romane.

Și-acum, înainte de a sfîrși, lasă-mă să mă întreb singur: ce fel de nație sălbatecă suntem?

Se cheltuiesc bani cu fel de fel de comedii; se trimit misiuni geologice și geografice și medicale și Dumnezeu mai știe ce fel prin toate unghiurile lumii; se studiază școalele model, fermele, cursurile de apă, morile de vînt, — totul, în fine, dar pînă acum nimini n-a venit să cerceteze pe locurile astea izvorul, obîrșia naționalității noastre. Lăsînd la o parte că nereproducerea coloanei lui Traian este aproape o necuviință din partea statului român,⁴² care n-a putut să cheltuiască nici cît un simplu cetățean francez, Fröhner, care (lăsînd erudițiunea) a făcut un album frumos și interesant din reproducerea fotografică a scenelor de pe coolană, — dar cel puțin atîta lucru: să se ia în gips deocamdată seria acestor busturi, cari au domnit peste noi, ne-au scos din întuneric, ne-au civilizat și ne-au împiedecat de a ne îneca și a ne pierde în marea slavă. Statul sau Academia română datoresc atîta lueru memoriei acestor oameni. Bre, dar barim fotografiile lor! Cînd pune d-nul Tocilescu⁴³ capul lui Traian și toate hîrburile și custurile găsite de Fröhner pe baza coloanei, să puie și pe a femeii lui, să puie și pe Adrian, și pe Septim Sever, de hatîrul severinenilor, cel puțin!... Cîte greșeli de istorie nu s-ar îndrepta!

Și când te gîndești că am avut în Italia elevi de sculptură !...

Spre știință, menționez că chiar în anul acesta d-nul Densușianu ⁴⁴ a fost la Roma spre a studia documentele din Vatican. Prea bine, dar celelalte ?... ⁴⁵

Duiliu Zamfirescu

6

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE

[Imprimat]

Roma, 7 iuniu 1889

Dragă Petrașcule,

Îți aduci aminte pe Iulian ¹ în *Sfredelul dracului*, când îl calcă harmasariul de Iancă Șloimeski pe „bunatat' de batatura“ ?...

Iaca așa parcă te văd la Paris, ² crai, ras cu perdaf, luînd de gușe pe diferitele „rucișci“ de pe la Expoziție și învîrtindu-te într-un picior nevoie mare. Îți poți, prin urmare, face idee ce-aș da să te văd. Dar, închipuindu-ne că toate celelalte sunt în regulă, mergerea mea în țară și, prin urmare, și trecerea pe la d-ta e legată de ministru ³ și de Romalo. ⁴ Dacă Romalo nu vine, nu mă pot mișca din Italia pînă la octombrie, fiindcă ministrul în toate cazurile își va lua obicinuitul său oongediu. Dacă vine, vom videa. Orcum însă parcă mi-ar veni la-ndă-mînă să mă duc în țară spre toamnă, avînd atunci posibilitate de a videa pe toți prietenii și prietenele strînse în capitală.

Așadar, asupra gentilei invitări ce-mi faci nu pot hotărî încă nimic, dar îți mulțumesc cu dragoste frățască și am toată dorința să pot profita de dînsa.

Prin țara asta în care m-au aruncat împrejurările, bine ar fi dacă Domnul n-ar fi miluit-o cu un soare năstrușnic și cu un pui de vînt, faimosul scirocco, de te moaie petică. Din luna trecută deja, a-nceput să frigă acoperișurile, și pietrele și oamenii și pe sluga dumitale. Noroc numai că e marea aproape. Acolo treaba se schimbă, și Italia, pe coaste, vara trebuie vizitată, ca să-i poți pricepe tot farmecul.

Maiorescu mi-a scris că te-a văzut înainte de plecare, și-mi închipuiesc că ți-a spus de săptămîna fericită ce am petrecut aici. ⁵ Eu nu știu cu ce impresie s-a întors d-sa din Roma ; mie însă mi-a rămas o minunată amintire. Îți poți închipui ce farmec e să revezi toate locurile astea clasice cu o așa pereche de oameni ; să intri în columbarii și-n catacombe prinși pulpană de pulpană ; să iei de-a lungul Via Appia, printre morminte de 7 mii de ani, pînă spre Albano ; să stai într-o biserică rece cîțva timp față de Mosè a lui Michel-Ange etc., etc. și seara să te așezi la o masă curată și elegantă între un om cu o așa admirabilă natură și o femeie atît de fină și de cuminte.

Dar în pustia asta de lume toate-s trecătoare.

Ia mai spune-mi ce mai faci ? Îmi scrii cam de-a călarele. Numai bagă de seamă că acuma o să te apuce și pe d-ta dorul de scris lung, și-mi pot răzbuna răspunzîndu-ți pe cărți de vizită.

Mai lucrezi ceva ? Știi că bietul conu Jacques ⁶ e într-o penurie de manuscris din cele mai strașnice, și cred că e o datorie creștinească să nu-l lăsăm. Am primit de la d-sa o lungă destăinuire literaricească, din care rezultă că musai să pui mîna pe peană. Cred că ar fi momentul să mai dezgropi din chipurile autoricești, or chiar să faci ceva asupra Expoziției dacă crezi că are vreo lature interesantă pentru țara noastră.

Eu trimit zilele astea o novelă talienească : *Alessio*. ⁷

Sfîrșind, te rog arată exc.-sale ministrului ⁸ respectuoasele mele salutări.

Pe frate-meu⁹ dacă-l vezi mai întreabă-l cum merge cu școala și spune-i că-l doresc și îmbrățișez.

Aidoma pentru d-ta plus la revedere.

Duiliu Zamfiresco

Îți voi mai spune altă dată mai pe de-a lungul și de-ale meseriei noastre de crai.

7

Castellammare di Stabia,
17 august 1889

Dragă Petrașcule,

Am primit scrisoarea dumitale de prin cea lume, și m-am bucurat; adică m-am e o vorbă, — fiindcă dacă mi-a făcut plăcere de a videa că te gîndești la mine în toate situațiile gingașe ale sufletului, nu mai puțin m-a întristat starea de vecinic f... vînt în care ai rămas. Vra să zică nu vrei să te lecuiești?

Dar iar mă-ntorc și zic: pentru ce adică să te lecuiești? Cea mai mare fericire a noastră nu stă în prinderea unui lucru mult dorit, ci în însăși goana după acel lucru. Deci, zor după ea, f... vavilonu ei de fermecătoarea dracului: adu pe șchiop la prochimeu, pune mîna în sinu fetei, ș-apoi poftiți la Italia în *voyage*: mă ofer să vă fac pe ciceronele gratis, dacă însă n-ați lua obiceiul să vă sărutați înaintea lumii.

După cum vezi, eu mă găsesc la Castellammare de vreo 10 zile, și mîine sau poimîine mă duc la Sorrento, pentru alte 4 or 3 zile. Aici se află toată societatea napolitană, duci și prinți toată lumea. E un caraghioslic complet. — Dar noroc că natura e iertătoare, iar frumusețea ei blîndă și înaltă ca luna. E un farmec nespus să te preumbli seara pe terasa Hotelului Margherita, între două fete aprinse de joc, una blondă, plină, cu

fruntea deschisă și fără moțuri, — alta brună, a dracului, cu buzele întinse spre sărutare, — pe cînd în față, drept în față, focul Vezuviului coleăie a primejdie, — iar din dos, de peste munți, răsare luna... Și se aude glasul unui banal conducător de cotilion, marchizul Brancaccio, prîst ca un picior, care-și cheamă căprițele la ramuri verzi: iar ele rămîn pe corhană, colea cu bădia, și urmăam a ne spune versuri de-ale unuia sau de-ale altuia, dar mai cu seamă de-ale lui Carducci, căci cea blondă, fiica contelei Codronchi, prefectul de Napoli, e prietenă personală cu poetul. Și pe cînd eu pui cîte un accent anapoda, ele mă îndreaptă și rîd, iar cînd ele o dau prin dialectul napolitan, vine rîndul meu să le rîd, — și ia așa, mai cu una, mai cu alta, se duce noaptea. A doua zi, la băi la Pozzano, treaba se încurcă rău de tot. Majoritatea înoată ca toporu. Și-apoi numai unde ne-nșirăm în coada unei luntre, prinși de cîte o frînghiuță, patru ori cinci haidăi, cu tot atîtea codane și fuori!... Luntrașul iese la larg, iar noi în apă, ca scrumbiele, ne vîrim unul într-altul; și cum e marea șugubată, apoi mai încaleci pe d-na baroană, or prinzi pe d-na contesă de fundul nădragilor. Cîteodată li se udă părul și ca să-și așeze codițele la loc au nevoie de amîndouă mîinile. Atunci o iei toată în brață, pe cînd cu mîna stîngă te ții de funie, și noroc că treaba se petrece în mare, căci altfel „pre legea mea, dacă n-aș fi popă, aș zice că e f... gol“, vorba țiganului.

Apoi, cancanurile și fleacurile!... Sunt din norocire și citeva creaturi cu o umbră de ideal pe ochii lor plecați. Vom mai vorbi altă dată.

Acum te las. Mă duc din nou la Pompei cu femeia și fetele unui coleg portughez. Femeia e ageră la minte și știe carte, fără să fie *bas bleu*.

Îți mulțumesc pentru vorbele spuse ministrului, și la revedere, la revedere.

Duiliu Zamfirescu

Roma, 19 oct. 1889

Dragă Petrașcule,

Îți mulțumesc pentru exemplarul revistei *du Monde latin*¹ ce mi-ai trimis, precum și de cele câteva cuvinte scrise de-a călarele.

Traducția lui Gavarry, salvo câteva linii înnemierite, e nu se poate mai slabă. Afară că fraza miroase a traducție (fără ca, cu toate astea, să fi păstrat caracterul originalității românești), în multe puncte sensul e schimbat, — și ceea ce e mai curios, nu-mi lasă nimic din farmecul ce m-așteptam să aibă limba franceză substituind pe cea românească. Novela mea care în românește îmi pare așa de naturală, în franțuzește nu e decât bizară.

Cu toate astea amorul meu propriu a fost flatat, — și, după cum e natural, am scris lui Gavarry spre a-i mulțumi, spunându-i, se-nțelege, că traducția e bună. Nu știu dacă îți aduci aminte de o traducție a lui Chavel în *L'Etoile Roumaine*; acesta cunoaște mult mai bine limba noastră.

În sfârșit, să lăsăm astea.

Viața pe la noi începe a se închea mai bineșor. Ploile alternează cu zile strălucite (ceea ce, fie zis în treacăt, produce friguri). Încrucișarea lumii de toate națiile, a timpului, a prezentului cu trecutul dau vieții romane o caracteristică de nestatornicie, care se mărește prin starea de surexcitare ce o pricinuieste scirocco. Trăiești cu palpitările unui om care tot așteaptă un eveniment. Și cu toate astea Roma îmi devine din ce în ce mai dragă.

Negreșit, d-ta la Paris trebuie să ai o serie de impresii bogate, și eu sper să viu să te văd la întoarcerea din țară; — dar, crede-mă, traiul în Italia e o lampă caldă și luminoasă care te face să vezi limpede în lungul vieții. Dacă *le bien être* nu e complect în curgerea zilnică, sunt momente de o neprețuită valoare ca intensitate de impresie. Dacă azi m-ar pune o soartă bună s-aleg felul de viață ce mi-ar plăcea mai mult, aş cere să-mi dea dreptul de a trăi o parte din timp la o moșie

din țară și partea cealaltă în Italia; aş mai adăoga poate câteva deziderate, precum 50 000 frs. venit (la caz de tocmeală aş mai lăsa), vreo zece ani de stagiul la vîrsta actuală, nici o afecțiune temeinică pentru femei și bez un băiat. Din toate astea n-am decât Italia și vîrsta — fără stagiul. E ceva, dar nu e destul. După cum vezi, un Faust, mai lacom în unele și mai puțin lacom în altele.

De la d-ta nu mai știu nimic. În curînd vor fi doi ani de cînd am plecat-o în lume. Știi?...

O să mă duc în țară probabil pe la finele lui noiembrie. Mă tot gîndesc pe cine o să întîlnesc și cum au să fie lucrurile pe-acolo. Scriind, îmi vine în minte Strada Dreaptă, cu Ministerul în fund și Ollănescu de-a goana pe trotuar. Apoi biata poetă. Știi c-a murit sărmana. Ce viață fără dar. Și cîți și cite ca Veronica Micle.²

O graziosa luna, io mai rammento
Che, or volge l'anno, sovra questo colle
Io venia pien d'angoscia a rimirarti.
E tu pendevi allor su quella selva
Siccome or fai, che tutta la rischiari.³

O, come grato occorre
Nel tempo giovanil, quando ancora lungo
La speme e breve ha la memoria il corso,
Il rimembrar delle passate cose,
Ancor che triste, e che l'affanno duri.⁴

Din fuga și ce-mi aduc aminte din această incomparabilă seninătate a durerei leopardine. Îți aduci aminte de lucruri triste, și totuși zici: „*e pur, mi giova la ricordanza e il noverar l'etate del mio dolor*“.⁵

Așa suntem făcuți, și la revedere,

Duiliu Zamfirescu

Ce mai știi de frate-meu?

Roma, 22 nov. '89

Dragă Petrașcule,

Un cuvînt în pripă : ieri, cînd mi-ai telegrafiat, nu eram în Roma. Azi mă grăbesc a-ți face cunoscut că nu știu încă sigur cînd plec. Aș voi chiar la finele lunii aștiea, dar poate să fie cam greu fiindcă pînă în acest moment nici unul din ceilalți colegi de la Roma, cari trebuiau să vie, nu dau semne. E deci probabil că voi merge în țară prin dechembrie.

D-ta ce faci și cînd pleci la noua destinație ?

Scrie-mi. *Au revoir.*

Duiliu Zamfirescu

Roma, 2 martie 1890

Dragă Petrașcule,

Sîmbătă la 8 curent (st. n.) mă însor. Viitoarea mea femeie se numește Henriette Allievi, e fiica Senatorului și Director g-l al Băncii Generale din Roma, Allievi.¹ — Mă grăbesc a te înștiința și a-ți ura și dumitale același lucru, dacă nu ești dușman al căsătoriei.

Răspunde-mi mai lung, fiindcă eu nu am vreme să scriu. După ce mă voi întoarce de la Nizza, unde ne ducem pentru puțin timp, îți voi povesti multe de toate.

Te doresc și aștept să-mi scrii.

Duiliu Zamfirescu

Roma, 11 noiembrie 1890

Dragă Petrașcule,

Cu mare dragoste ți-am revăzut slova. Mă așteptam să vie vorba mai pe lung. Dar de ce mă așteptam?... fiindcă pustiele de mizerii omenești, pe cari le porți și d-ta și eu și toți în noi, ne-au depărtat o bucată de vreme nu numai pămîntește dar și sufletește, — așa că nu știu de ce mă așteptam. Tolstoi, într-o novelă, are un pustnic care vorbește cu hiarele : o cioară se plînge că pricina nefericirii în lume e lipsa de mîncare ; un șarpe, că e prigonirea ; un altul, alta, — iar pustnicul le spune că adevărata pricină e firea. Ea ne-a depărtat și nădăjduiesc că tot ea o să ne apropie. Străinătatea o să ne fie spre cîștigul experienței.

Despre partea mea totdeauna ți-am vroit bine, cu sinceritate și fără cea mai mică umbră de fățarnicie, și deci, în inima mea, am suferit de a ști că te găsești în încurcături, fără să te pot ajuta materialicește.

Știu că ai fost în București. D-nul Maiorescu mi-a scris cu multă laudă de studiul asupra lui Eminescu, iar d-nul Negruzzi, chiar astăzi, îmi vorbește o jumătate de pagină despre același lucru, cu admirație, spunîndu-mi că la 1 noiembrie începe publicarea lui.¹ Eu mă bucur mai mult decît toți, și din inimă nu din buze, fiindcă am fost printre cei dintîi prieteni cari te-am rugat și te-am îndemnat să scrii, — nu-i așa ?

Dar, în fine, să trecem la d-nul și d-na Vlădescu. Să vie sănătoși la Roma, și eu mă voi pune cu totul la dispozițiunea d-lor. Dar cine sunt și pentru ce „îți voi rămînea recunoscător“?... E vreo telegramă anonimă de semnat, la mijloc, sau ce pustia mai învîrtești ?...

Îmi pare rău că femeia mea e încă la țară pînă la finele lunii. Poate că nu știi marea noutate... Să ți-o spun : eu am un copil, o fetiță.² Orizontul meu s-a mărit cu o nouă roată de ochi omenești. Trei zile pe săptămînă, cît stau la țară, umblu cu ea în brațe ca o dădacă, fiindcă îmi e grozav de dragă.

Cît despre ale carierei, nu-mi mai dau nici un fel de emoțiune. Rămîne totuși să vedem. — Cu frățescă dragoste,

Duiliu Zamfirescu

12

Roma, 10 noiembrie 1891

Dragă Petrașcule,

Astăzi e zi cu noroc, fiindcă am primit deodată trei scrisori ce mă interesau : de la tată-meu, de la care nu mai aveam știri de vreo două luni ; de la d-l Negruzzi, două rînduri, și, în fine, de la dumneta.

E adevărat că nu ți-am scris de mult. Vina e însă a împrejurărilor vieții, nicidecum a împăraților și vozilor. Am cutreierat vara asta Italia de sus pînă jos, cu afaceri personale și de-ale Legațiunei ; acuma îmi măresc instalația, fiindcă un al doilea cocon e pe drum ; am avut un cumnat, om dulce și de mare talent, bolnav, — și așa mai departe. Nu-ți mai vorbesc apoi de respectivul foc sacru, care nu-ți dă pace chiar cînd e la cap de om. Așa că rezultatul este : *nula* la corespondență, *nula* la observăciuni critice și *trei* la prietenie.

În predmetul criticei d-tale mi-am luat de seamă încă de mult : lasă pe om să fie așa cum e el, mai ales cînd e vorba de o lucrare lungă, matur chibzuită, în care se oglindește nu numai obiectul ci și subiectul. Eu era să fac cîteva tăieturi și mici observații asupra teoriilor dumitale. Dar acum îmi pare că ele se înecă în totalul operei, fără ca ea să piarză. Prin urmare, publică-le așa cum erau, — mai cu seamă dacă au trecut și pe sub ochii ageri ai bunului nostru Maiorescu.

Iată acum în ce mod aș schimba dedicația :

„Atît felul lucrării (poate mai modest *încercării*) de față cît și numele poetului din ea îmi amintesc (sau

altceva asemeni ; nici într-un caz *îmi poartă gîndul*, această expresie fiind prea intimă și prea poetică p[entru] o prefață de critică) pe întemeietorul criticei noastre literare, pe omul de gust care a fixat, cel întîi, pe Eminescu și l-a urmărit de aproape, cu privirea sa simpatică.

Închin dar această încercare critică asupra lui Eminescu d-lui T. Maiorescu¹, fără a-ți face o *onoare* și o *datorie*, fiindcă o asemenea frază prețioasă miroasă a franțuzism *à la* Oct. Feuillet.²

Așa socot că ar fi bine.³

Sper să-ți scriu altă dată mai mult și mai cu haz. Fata mea umblă-n picioare și e grozav de nostimă, — ca pentru fiecare Vasilache de tată.

Cu bine și frățescă dragoste,

Duiliu Zamfirescu

13

București, luni 1 febr. '92

Ce mai faci, omule ? Te lupti cu cetățenii tecuceni, spre a-i lumina și a le dobîndi încrederea.¹ Noroc bun și izbîndă, din toată inima. N-am răspuns mai din vreme la biletul dumitale, fiindcă nu știam cînd mă întorc în Focșani. Acuma m-am hotărit să plec joi din București și să stau la Focșani vreo săptămînă, după care, apoi, înapoi la post. Mare părere de rău pe mine că n-am găsit zăpadă și sănii. Lumea, precum o știi : mai toată strîmbă, dar ție cerîndu-ți să fii drept.

Ce faci cu volumul criticei lui Eminescu ?² Lucrezi tot cu pandalii. Pentru moment bine și faci, fiindcă zătarii, proții și alte asemeni dihanii tipăritoare s-au răsculat împotriva stăpînilor.³

Dar, în sfîrșit, mult aș da să te văd și deputat. Izbîndă bună ! și la revedere, de e cu puțință.

Duiliu Zamfirescu

Bruxelles, 25/6 sept. '94¹

Dragă Petrașcule,

Am primit scrisoarea dumitale din Paris, astăzi, și mă grăbesc să-ți răspund, spre a te asigura că volumul de care-mi vorbești nu mi-a produs nici o impresie displăcută, — din contra, l-am cetit cu cea mai mare luare-aminte. Dacă ți se pare că între noi este un bulgăre de gheață, lucrul s-ar putea atribui timpului și depărtării, — nici într-un caz mie. Sper însă că e numai o părere a dumitale și că, când ne vom vedea, totul se va pune la cale.

Îmi pare rău că nu pot veni la Paris în momentul de față. Îți urez drum bun în Italia și, poate, la revedere în țară.

Trimite-mi orce publici; îmi faci plăcere.

Cu bine și frăție,

Duiliu Zamfirescu

Focșani, 11/23 octombre 1894

Dragă omule,

Părerea mea este că te-ai oprit la cea mai bună formulă a dedicației,¹ dacă dedicație trebuie. E așa de greu de găsit ceva original în materia asta! Dealtminteri, nici nu trebuie căutată originalitate, când e vorba de a închina, în mod cinstit, o lucrare serioasă unui om serios.

Mulțumesc de buna amintire ce-mi păstrați. Eu, și-am spus, n-am plecat niciodată cu mai mare părere de rău din București. Ai fost foarte gentil cu mine, iubitul nostru Ollănescu a fost încântător, toți și toate nostimi.

Te aștept la Roma!

Ed or Melissenda accomando.² A tel'amico che parte,³

Duiliu Zamfirescu

Porto d'Anzio, 9/21 aprilii '95

Dragă Petrașcule,

Îți mulțumesc de cele 12 pagine, pe care le-am cetit cu cel mai viu interes. Îmi pare rău că mutarea mea¹ nu-mi dă răgaz să-ți răspund cu aceeași măsură.

Partea privitoare la regină îmi pare cea mai interesantă din toate știrile ce-mi dai. Mă bucur că, încetul cu încetul, ultimele evenimente² se uită și rămîne (cel puțin pentru cei puțini aleși) impresiunea cea adevărată despre această femeie, cu adevărat superioară. Eu am avut rară și fericită ocazie să o cunosc: tot ce s-a zis la noi despre dînsa provin din disparitatea înconjurului cu simburile: regina, ca toate sufletele mari, e candidă, nu bănuiește nimic și pe nimeni. E, desigur, neînțeleasă, cum zici; e fină și mai presus de toate artistă.

Despre căderea lucrării dumitale,³ cred că nu ești mirat deloc. Îmi inchipuiam, de când am văzut cea dintîi figură literară ce ai scris, că ești hotărît să rupi cu convențiunile și prieteniele rău înjghebate. E lămurit: or vrei să fii sincer când vorbești de contemporanii dumitale, să spui ceea ce crezi despre dînsii, fără să te preocupi de sunt tari or îți sunt prieteni, — și atunci trebuie să primești de la ei același tratament, însoțit de răutate; or faci parte prieteniei, considerațiunilor personale, hatîrurilor literare, — și atunci poți mai lesne aspira la premiu, dar faci lucrare necomplectă, nesinceră. Asta e dilema. Cred că primul *aut* este cel bun de urmat, — numai, atunci, nu e înțelept să te dai pe mîna judeca-

ților să te judece. Oameni ca iubitul nostru Ollănescu sunt rari.

Cele întâmplute bietului Alecu⁴ sunt triste și de natură a te scribi de genul omenesc: expierea păcatelor e o bună disciplină când e generală, — dar firea, imorală, expiază prin cei sensibili și comite păcatele prin cei brutali. — Dealtminteri, copilul acela blond și histeric, pe care-l luase de nevastă, trebuia să sfârșească așa. Că a fost nedrept cu dumneta, nu e cel dintîi de felul acesta: așa e lumea. De dînsa nu e scăpare decît într-o sinceră lucrare de artă, — bună, rea, numai sinceră și absorbantă să fie.

Și astfel, îți urez asemenea lucrare și sper să ne revedem în curînd.

Cu vechie prietenie,

Duiliu Zamfirescu

Cit despre nealegerea mea la Academie,⁵ habar n-am avut că o să fiu propus și deci habar nu am că nu m-au ales. Au să mă aleagă odată, dacă vom trăi.

Totuși sunt recunoscător lui Mitică Ollănescu, căruia îi voi scrie de îndată ce mă voi așeza cu casa. Noua mea adresă este: *Palazzo Caffarelli, Via Condotti, 61.*

17

Villa Margherita, San Marcello
Pistoiese. — 10/22 august '95

Dragă Petrașcule,

Am primit scrisoarea d-tale, aici, în liniștea munților, unde am venit să mai răsuflu de zăduful Romei și unde mă găsesc foarte bine.

De la Bellagio n-ai nimic de invidiat, decît doar vîrfurile Apeninilor, adînciți în fundul seninului, — deși chiar și munți ai acolo. Nu pot să-ți dau, în schimbul celor trei surori ce te încîntă, decît capete șterse de en-

gleze, un francez fost director la manufactura *des Gobelins*, care umple valea de rîsul lui de alsacian, cu o muiere înhiptă și proastă. Dar nici nu-mi arde mie de asemenea lucruri. Vei vedea, cînd vei avea copii, ce sentiment de jenă naște în sufletul omului, față de capetele nevinovate și atît de interesante ale copiilor, la singura idee de a te ține de fustele femeilor. Dacă n-ar fi ei de față, mai știi !...

Ești foarte gentil în propunerea ce-mi faci de a ne vedea, și eu însumi o împărtășesc, cu atît mai mult că nu sunt tocmai departe de Milan (se vine la Villa Margherita prin stația *Pracchia*, care este penultima de la Bologna); cu toate astea, deocamdată nu pot veni, ca să nu-mi las familia singură. Dacă însă în primele 10 zile ale lui septembrie ai fi încă la Bellagio, aș face bucuros drumul pînă acolo ca să-ți strîng mîna, dacă (căm mulți *dacă*) afacerile de la Roma îmi dau pace. Programul meu ar fi cam acesta: la 27 sau 28 vine socră-meu aici; la 1 sau 2 sept. voi fi la Roma; la 4 sau la 5 voi pleca pentru Milano-Bellagio, de va fi cu putință.

Te rog, prin urmare, să-mi răspunzi aici, numai decît, dîndu-mi timpul pînă cît ești dispus să stai pe lacul de Como, — fără însă să schimbi nimic din programul dumitale, fiindcă eu nu-ți hotărîsc nimic: de pot să viu, viu; de nu, fără obligațiune.

Alt, nimic interesant: sînt înfundat în *Tănase Scatiu*, noul roman care va face urmărire la *Viața la țară*. Și așa, cu bine și frăție de la vechiul prieten,

Duiliu Z.

18

Villa Margherita, 27 august '95

Dragă Petrașcule,

În fugă, cîteva linii. Socoteala mea este pe stil nou, și adică astăzi, marți, 27; miercuri, 28; joi, 29; vi-

neri, 30. La 30 sau la 1 sept., cu alte cuvinte vineri sau sîmbătă din săptămîna asta, mă duc la Roma, unde voi sta probabil vreo 7, 8 zile; apoi voi reveni aici, spre a-mi duce familia în altă parte; apoi din nou mă voi întoarce la Roma.

Iată programa. Dacă ea se potrivește cu a dumitale, voi fi fericit să-ți fac onorurile cetății eterne. În trei-patru zile, cu bună sistemă, poți vedea multe.

În ceea ce privește otelul, sunt cam ambarasat: vara, cele mai bune sunt închise. Așa e cu Grand Hôtel, cu Quirinalul etc. Totuși îți pot recomanda Hotelul Laurati, foarte central, de mîna a 2-a, unde te povățuiesc să nu iai pensiune, ci numai cameră. Vei fi aproape de coloana traiană, *et c' est tout dire pour un roumain*.

Eu locuiesc Palazzo Caffarelli, Via Condotti, 61, 3° piano. Cere portarului să mă vezi (zic asta fiindcă e foarte teribil dumnealui). Dimineața nu ies niciodată, după bunul obicei. Dacă vrei să-mi telegrafiezi, și mai bine.

Și astfel dar, la revedere cu bine. Nu scăpa ocazia de a vedea Roma.¹

Al d-tale vechi prieten,

Duiliu Zamfirescu

Doliul se explică prin moartea unei mătușe a nevestei. A și expirat — dar mai era hîrtie cu negru, și nu avem aici fără.

19

Roma, 13/25 februarie '96

Dragă Petrașcule,

În sfîrșit dă Dumnezeu și-mi împlinesc făgăduința. Odată cu portretul, îți trimit și gluma asta, intitulată *Cu bilet circular*¹, în care poate te vei recunoaște. E un lucru fără importanță și fără pretenție, aproape nepu-

blicabil, scris mai mult ca exercițiu, spre a-mi pune fantazia la cumpănă. De veți scoate vreo revistă, te autorizez să publicați schița de față, astfel cum am iscălit-o, numai cu inițialele; de nu veți scoate nimic, te rog să mi-o înapoiezi. Cu nici un preț nu primesc s-o dai altcuiva.

Încercarea de față am scris-o astă-toamnă, după ce ai plecat din Roma. Vremea petrecută împreună mi s-a părut încîntătoare.² Este evident că sentimentele de prietenie din tinerețe, cînd se redeschid la maturitate, sunt ca florile de toamnă, ca dahliele, pline de vigoare și de color. Mie îmi pare că niciodată nu mi-am iubit prietenii ca acum.

Cu scrisul stau prost de tot. Îmi pare că sunt ca un lemnar care-și închipuiește că e sculptor. Îmi răsar în minte niște lucruri așa de minunate, — mă apuc să le cioplesc, ca să caut în ele statua, și dau cu barda, ciopîrlesc, pînă stric tot materialul: lemnar prost! Și, Doamne, ce lucruri frumoase văd cîteodată!

Sentimentul la care am ajuns acum, în multe ale vieții, dar mai cu seamă în literatură, este disperarea. Coardele nu sunt rupte, nici chiar *sparte*, dar sunt niște sîrme păcătoase (cînd nu sunt mațe de pește). Aseară eram într-un minunat salon din Palatul Mutti (lîngă Muzeul Capitolin, dacă-ți aduci aminte), unde cînta o doamnă din harpă. Cîteodată melodia era suavă; altă dată, stridentă și supărătoare. Mi se părea că dacă aș pune eu mîna pe harpă, s-ar lumina de ziuă în toate capetele acelea opace. Și, în adevăr, pe cînd toți erau la „buffet“, am atins coardele... Să fugi în toată lumea, și mai multe nu.

Asta este, pe o scară mai redusă, ceea ce *ai dori* și ceea ce *poți face* în artă.

Amin.

Cu veche și prietenească dragoste,

Duiliu Z.

Roma, martiu 1896

Dragă Petrașcule,

După cum vezi, am întârziat cîțva timp înainte de a-ți răspunde. Aceasta, pentru multe cuvinte, dar mai cu seamă pentru a nu-ți răspunde lucruri nu destul de cumpănite, sau pornite dintr-un amor propriu gîdilă cu îndemînare. Fiindcă, drept să-ți spun, ești meșter la sporirea vorbelor bune! Îți mulțumesc pentru tot binele ce gîndești de ultimele mele încercări literare.

Cum însă socotesc că ceea ce-mi spui pornește din convingerea dumitale intimă, în afară de orice considerație de prietenie, — tot astfel, din convingere intimă îți voi spune ce cred eu despre viitoarea revistă a Cercului.¹

Nu primesc încurajarea ce v-o acordă societatea bucureșteană decît ca un simplu prognostic îmbucurător, iar nicidecum ca o dovadă de sprijin real în dezvoltarea vieții unei reviste literare. Dumneta ești prea vechi cărturar ca să nu știi că după primele momente de entuziasm, orice publicațiune literară se găsește în fața a două dificultăți: a) cine dă materie; b) cine plătește tipograful.

Cine dă materie. Vor fi mulți cei ce se vor îmbulzi la început, — dar cîți vor rămînea mai la urmă? Înțeleg prea bine că dacă Mitică² va pleca în străinătate, vei rămînea d-ta sufletul revistei. Însă să-mi permiți a-mi aduce aminte că și dumneta vrei să te reînțorci în carieră, de vor fi împrejurările prielnice; cel puțin așa îmi spuneai. Atunci cui se încredințează direcțiunea? Dacă însă mă înșel, și dumneta nu ai în cuget să reîntri în carieră, atunci convîn că va fi cineva care își va dedica tot timpul și toată inteligența acestei întreprinderi. Subliniez, fiindcă așa cred eu: că trebuie să-ți închini tot timpul și toată inteligența. Poți s-o faci?³

Cine plătește tipograful? Prozaică întrebare; și cu toate astea trebuie făcută. Cînd își leagă cineva, la vîrsta noastră, numele de orice întreprindere, trebuie să pre-

vadă și insuccesul. Nu de altceva, dar toate pustiele de reviste literare au încetat așa: nemaiputînd să plătească tipografia. Așa cu *Revista nouă*, așa cu altele mai înainte și altele mai pe urmă. Chiar *Convorbirile*, de n-ar fi plătit Maiorescu acum doi ani rămășițele din trecut, rămîneau în baltă. Care e pricina? Nu știu. Desigur, cînd te uiți la lumea românească cultă, îți pare că o asemenea pozna nu e cu puțință. Și totuși e așa. Iată un exemplu care poate să nu dovedească mult, dar care totuși dovedește ceva: broșura mea de poezii⁴ nu s-a vîndut, într-un an și jumătate, decît în 200 de exemplare. Sunt gata să convin că nu s-a ocupat nimeni s-o pună în evidență, că valoarea ei nu o impune publicului etc. Dar, la dracu! 200 de exemplare, într-o țară de 5 milioane de indivizi, care poartă un nume, de bine de rău cunoscut, — e prea puțin! Și aici stă chestiunea: să nu compezi, într-o lucrare literară, pe mijloacele de a o pistonă, fiindcă atunci durează numai cît durează reclama. În ziua în care cel ce o ține în picioare nu va mai fi lîngă dînsa, se duce de mal.

Iată în fugă două considerațiuni de căpetenie.

Acum la detalii. Nu aș fi de părere să se scoată o revistă de 4 ori pe lună, în 8 pagini, cu gravuri, cu bucăți de muzică și cu circ. Gravurile, muzica și logogri-fele sunt fleacuri, bune la Oradea Mare.⁵ De asemeni, 8 pagini (din cari ar rămînea numai 6) nu pot da o dezvoltare serioasă unei publicațiuni literare, deoarece vei fi silit să crîmpoțești toate articolele. Ar fi o reeditare a *Adevărului ilustrat*.

Înțeleg foarte bine tot ceea ce-mi spui în restul scrisorii, și ai dreptate în mare parte. Nu cred însă că îndreptarea lor stă în publicarea unei astfel de reviste. Îmi închipuiesc că cercul d-voastră trebuie să fie foarte interesant, foarte plăcut și foarte gentil, și dacă aș fi în București nu aș lipsi niciodată, — însă mai mult spre a ciupi o țîr de curte pe ici, spre a bea un vinăț pe dincolo, plus spre a ceti o poezie, două, la vreme de necaz. Un asemenea cerc ar fi folositor adevăratei literaturi cînd un om cu voință și cu mijloace s-ar hotărî să sacrifice timp și bani, să cumpere tipografie, să dea impulsul

său personal publicațiunei, — iar cercul să urmeze voința lui, nu el pe a cercului.

Acestea fiind zise cu sinceritate (te rog să le supui lui Mitică Ollănescu), — de vi s-o părea că nu am dreptate, noroc să vă dea Dumnezeu. Aș vrea să trăiesc să vă văd pe toți la teatru românesc o dată pe săptămână și mai cu seamă să asist la acordarea premiilor literare din fondurile cercului!... Atunci... slobozește, Doamne, pe robul tău, că a văzut și el slobozanie de premii literaricești, din fonduri particulare, în patria rumuna!... Să știi că tocmai atunci îmi scot petele de pe hainele albe, brufuite pe când mergeam la Mosé.⁶ Îți aduci aminte?

E probabil că o să găsiți scrisoarea mea *terre-à-terre*. Ce curios! Sunt așa de nebunește îmbătat de poezie, de poezie reală, vibrantă, încît poate prin reacțiune ajung la extrema cealaltă.

Orcum, dumneta om ești: primește din observațiile mele ceea ce-ți convine.

Arată te rog ministrului nostru iubit⁷ complimente afectuoase și spune-i că o scrisoare a sa mi-ar face mult bine. Pentru d-ta o strîngere de mînă amicală, cu rugămintea de a-mi scrie.

Cu vechie prietenie,

D. Z.

21

Varedo (Nord Milano)
6/18 august 1896

Dragă Petrașcule,

După cum vezi, îți scriu de la doi pași de lacul de Como, unde am venit să-mi văd familia și unde am primit și scrisoarea și telegrama dumată.

Voi veni desigur să te văd și să văd pe unchiu-meu,¹ și probabil voi veni cu nevasta. Deocamdată însă sunt silit să nu mă mișc de aci decît pentru cîte-o cursă la Mi-

lano sau Monza, din cauză că atît nevasta cît și copilul din urmă sunt bolnavi. Sper că va fi lucru fără gravitate, după cum iarăși sper că afacerile nu mă vor sili să mă întorc la Roma cu nepusul masă.

Dacă dumneta ești mai liber și dispus să faci o cursă pînă la mine, după ce te vei odihni de drum, ia vaporul pînă la Como, iar de la Como ia linia Como-Camnago-San Pietro, și după S. Pietro a treia stație Varedo (27 kilometri). Îmi vei face mare plăcere. Trebuie însă să te previu că noi suntem la țară, în pămînt sterp, fără monumente și distracții. Dacă te mulțumești cu puțin, *sta bene*. (În orariul drumurilor-de-fier pe luna august, a 1 franc, la pagina 60, găsești indicațiunile necesare.)

Îmi închipuiesc că data venirii lui Mincu (17) e pe stil vechi.

De te vei hotărî să te miști spre mine, telegrafiază-mi pe adresa mea, astfel: *Bovisio espresso Varedo*; de vei voi să-mi scrii, adresa e *Varedo* (Nord-Milano). Te previu însă că serviciul postal, pe liniile astea mici, se face foarte încet. Te rog să mă înștiințezi telegrafic dacă vii, ca să nu fiu la Milano.

În toate cazurile ne vom vedea desigur, sau aici sau la Bellagio, or și aici și acolo. Închipuiește-ți cît dor de vorbă românească am eu! Îmi pare că sunt pe drum de a sfîrși o mică lucrare, care va fi, după impresiile mele, cea mai bună încercare² a mea.

Cu o strîngere de mînă amicală,

al d-tale,

Duiliu Zamfiresco

Maintenant une agréable surprise. Comme tu comptes passer par Lugano, dépêche-toi de le faire un moment plutôt, car tu pourrais y rencontrer encore — Hôtel du Parc — jusqu'au 1-er Septembre, une charmante personne, qui fera, sous peu, partie de notre corps diplomatique. Tâches de faire sa connaissance, car elle est par-dessus tout une causeuse hors ligne. Je ne te dis pas son nom, ni ses signalements: tout ce que tu peux savoir

o'est qu'elle est accompagnée d'une dame brune et qu'elle est à coup sûr la plus jolie blonde de l'hôtel. A toi le reste ! Dis-Lui que tu es mon ami.

Roma, 22/3 sept. 1896

Dragă Petrașcule,

Am primit ieri scrisoarea d-tale (fără dată), și am înțeles că te ții de blestemății. Haide ! mai avem ce mai avem, și apoi o să rămână lumea asta ștângărească, pentru noi, ca o panoramă. De aceea, nu mă opun la călătoria *pe malul dimpotrivă*, după pomenita franțuzoaică anonimă. Să fie oare vecina mea ?

Te rog să spui lui Mincu că-mi pare foarte rău că nu ne-am putut vedea la Bellagio. Înțeleg că omul nu e totdeauna stăpîn pe vremea lui, însă nu mai puțin regret de a nu fi petrecut cîteva zile împreună pe minunatul lac de Como. Mărturisesc că, afară de Sorrento, nu cunosc ceva mai încîntător decît Bellagio. Zilele trecute împreună numără printre cele frumoase din viața mea, și aș fi revenit desigur, chiar și fără Mincu, dacă afacerile nu mă sileau să plec la Roma.

Primblarea pe apa liniștită a lacului, de-a lungul vi-lelor verzi, în scînteierea feerică a soarelui, revine în reprezentățiune parcă mai frumoasă decît chiar în realitate, și mă simt complet liniștit, satisfăcut deplin, fără urmă de dorință vagă, fără nervozitate. Cunosco din practisul vieții că asemenea deplină posesiune de sine este întotdeauna rezultatul sau al împlinirii unei datorii morale sau al satisfacerii complete a simțurilor estetice.

Și, cu toate astea, dacă ai ști cîte cuvinte aveam să reviu la Bellagio ! (în ziua cînd eu plecam, venea o comitivă de persoane încîntătoare), — cît am îndurat anul trecut și cită energie morală mi-a trebuit ca să lupt cu

mine și mai cu seamă cu mîngîierile unui suflet femeiesc, unic. Toate astea numai ca să redau nevesti-mii, care suferea în tăcere, liniștea și toată afecțiunea la care are drept și pe care le merită de o mie de ori ! Mulțumesc lui Dumnezeu că sunt vindecat. ¹

Însă, din punct de vedere al zbuciumării sufletești în raport cu literatura, ce ticăloșie !... Nimic mai fals decît generalizarea teoriei că trebuie să simți adînc și acum, că trebuie să suferi, ca să exprimi ceva pasional. Cînd simți adînc, cînd suferi, cînd îți este sufletul cu adevărat muncit, atunci taci. Cel mai mult se produce o dedublare aproape materială a eului tău, în care un ins înoată înainte, se trudește, suferă, pe cînd altul stă pe mal, trist, îngăduitor, apropiindu-se parcă cu teamă de celălalt, ca de un frate nebun. Dar să scrii, în asemenea împrejurări !... Ce glumă !

Ca să scrii, mai cu seamă să scrii romane, trebuie să fii liniștit, sigur de tine și de ziua de mîne ; trebuie să fii liber, ca să iubești și să urăști cu ficțiunile fantaziei tale ; trebuie să fii rece, ca să poți critica tu însuși cu simburile de sens critic ce rămîne în toate mințile echilibrate, chiar cînd e vorba de propriile lor produceri. ² *Altro che passione !* ³

Te rog să spui lui Mitică Ollănescu că-i voi scrie cu cea mai mare dragoste, de îndată ce voi ști unde să-i adresez scrisoarea. Acuma, în pustiul ăsta de la Roma, voi prinde a cerceta din nou despre un oarecare Orațiu, bagabont ascuns pe la jidanii cu vechituri. Numai mă tem că o bună ediție va fi greu de găsit. Îl rog (pe ministru, nu pe Orațiu) să dea semn de viață.

Cît despre revistă, ⁴ — cum ți-am spus : cu dragă inimă voi *corobora*, după ce voi vedea primele numere. Dealtminteri, asta e și un pretext. Adevărul e că n-am nimic gata. E de prisos să insist asupra simpatiei ce inspiră dorința d-voastre, celor de la viitoarea revistă, tutulor celor cu condeiul în briu, și în particular mie,

vechi și dovedit prieten și al d-tale și al lui Ollănescu.
O vorbă are omul : am zis, basta.

Fii sănătos și scrie-mi. Cu dragoste,

al d-tale,

Duiliu Z.

23

Roma, 14/26 oct. 1896

Dragă Petrașcule,

Iartă-mă că nu-ți trimit cronica cerută, despre viii sau morții de talent ai Italiei. Pentru mine asta e pierdere de vreme, pe cât timp nu am o notă care să mă entuziasmeze. Dacă s-o-ntîmpla să dau peste ceva cu adevărat frumos, îți făgăduiesc să iau foo în mod automatic.

Dacă însă ții să aibi o notă de la Roma, iat-o.

Aștept cu mare nerăbdare apariția revistei, a Stelei care, cum zice candidatul de bacalaureat, va merge : „vomissant de la lumière par son derrière“

(Vărsînd lumină în urma ei) (trad. *Gintei latine*)

Doresc să verse cât mai multă lumină și cât mai îndelung. Odată cu primul număr, aștept o scrisoare mai lungă, în care să-mi tălmăcești cum merg lucrurile.

Te rog să spui ministrului¹ că *Istoria teatrului* bine, bine, — dar eu vreau răspuns, că de unde nu, d-le premar, eu vă f... slujba-n c... (vorba epistatului lui Bolzan).

Sunt silit să întîrziez venirea mea pînă în dechembrie, din cauză că probabil ministrul meu² se va repezi pe vreo 15 zile în țară înaintea mea.

Cu veche prietenie,

al d-tale,

D. Z.

24

Roma, 4/16 dec. 1896

Dragă omule,

*Literatură și artă română*¹ este, desigur, revista cea mai curată ce s-a publicat pînă acuma la noi. Ba, dacă e să fiu drept, voi zice că e mai cuviincioasă chiar decît multe reviste străine, ce nu sunt făcute special pentru icoane. Publicări periodice, în cari și textul și schițele să fie în adevăr minunate, numai americanii și englezii au.

E adevărat că am fost Toma Necredinciosul pentru înjghebarea trebii. M-ați biruit. Foarte bine. Acuma sunt Toma mai mult ca orînd (tocmai fiindcă e așa de curată revista) cu privire la durata ei. Doresc să fiu prooroc mincinos. Și ca dovadă că doresc să nu mi se adeverească proorocia, iată sprijinul meu (plus abonamentul, bineînțeles) : e o poezie mîngîiată, cioplită și dăltuită pe toate fețele.² Cred că mai bun decît așa nu pot face. Știu că eu sunt rău judecător despre propriile mele încercări, și dacă spun că e cioplită și îngrijită, e numai ca să vezi sinceritatea cu care vreau să ies prooroc fals.

Dă-mi voie acuma să-ți spun părerea mea asupra textului. Proza e, în general, dezlînată. Mai cu seamă „Cronica“, miroase grozav a Oradea Mare. Lăsați la o parte *Salonul*. E grozav de reclamagie și personală nota de la sfîrșit cu adunările de la D-na X. și Y. D-na *Enrieta Sihleanu*, d-l *Popovici*, *bariton român din Praga și Berlin*, *serată cu festival* sunt pe struna lui Vulcan sau pe a lui Claymoor. De asemenea dările de seamă de volume prezentate sunt prea à l'eau de rose. Știu că nu vreți să introduceți mușcăturile întrebuițate altădată și chiar astăzi în alte reviste, — cu toate astea, *du piquant*, sub o formă sau sub alta, trebuie, căci altfel dureroasa platitudine se încuibază în *Salonul* Cercului.

Iată, cinstit și frățește, ce gîndesc eu despre micile neajunsuri ale primului număr. Încolo, noroc și înainte ! vorba lui Goethe, că din cele din urmă numai ceea ce a fost zvîrlit cu putere mare în viitor mai face ceva astăzi.

Te rog să mă denunți ministrului,³ cu prezenta și cu poezioara, și să-i ceri să-ți denunțe pe a sa (scrisoare). Sper în curînd la revedere.

Să-mi răspunzi.

Cu veche și bună prietenie,

D. Z.

25

Focșani, 15/27 martiu '97

Dragă Petrașcule,

Îți mulțumesc din inimă, de vorbele bune din scrisoare, ca și de toată primirea cea caldă din București. Dacă va trebui să rămîn încă un an sau doi departe de țară, timpul petrecut împreună se va discolora, ca o scrisoare femeiască, în rinduri palide și parfumate; dacă, dimpotrivă, mă voi putea întoarce mai curînd, prietenia se va întări, de mai e nevoie, printr-o legătură mai mult.

Vă rog să nu insistați a mă chema în București fără o treabă serioasă. Mai am o săptămînă de stat în țară, și pe aceea trebuie s-o trec lingă tata și mama, bătrîni amîndoi, pe cari la fiecare despărțire îi las tot mai departe de mine și mai aproape de odihna de veci. Afară de asta mai am și de dus pe la țară, unde ne-au rămas niște vii, pe cari eu nu le cunosc.

Aș fi fost foarte bucuros să fiu de față la petrecerile artistico-gastro-bibande; mai cu seamă la cea de vineri, dacă în adevăr ar asista la citire și regina.¹ Însă simbată plec, așa că lucrul nu e cu putință.

Voi scrie în curînd ministrului și doamnei Ollănescu, spre a le mulțumi de prieteneasca primire ce mi-au făcut.

Conferința mea a mers bine. Încercarea de a vorbi în public, după atîția ani, a fost pentru mine o probă hotărîtoare de maturitatea memoriei și de forța de rezistență

a sistemului nervos, cu atît mai mult că nu aveam absolut nimic scris.²

Spune ministrului că i-am citit *Reînvierea*³ în fața tuturor cucoanelor din Focșani, — cu un tropos deosebit. Poezia a plăcut mult. Dealtminteri, persoanele cari primesc revista o cunoșteau foarte bine, — unele chiar pe dinafară. Și, în adevăr, are ceva transcendental, de proorocie biblică, poezia asta.

Mai dă-mi semne de viață pînă sîmbătă. Respectuoase complimente familiei d-tale și cu dulce prietenie al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

Chiar acum sosește la mine d-l Mastarnescu.

26

Roma, 3/15 iunie 1897

Dragă Petrașcule,

Cuvîntul de pe coperta revistei mă cheamă la realitate, ca o blîndă ținare de rău către un copil ce nu-și vede de treabă. Ai dreptate: ce tăcere!... De unde s-ar fi cuvenit să vă scriu la amîndoi, la toți, pentru a vă mulțumi de caldă primire din București, — tac.

Și cu toate astea m-am gîndit așa de mult la d-voastră toți, la Mitică Ollănescu, pe care-l iubesc cu suavitatea celei mai curate prietenii; la dumneta, care ai fost bun, simplu afectuos și inteligent în tot timpul petrecut împreună; la Mincu,¹ de care mă leagă mai mult decît o prietenie îndelungată; la Anghel² și la ceilalți. M-am gîndit la toți, și m-am gîndit mult, și cu toate astea n-am putut să vă scriu. O paralizie a voinței m-a ținut pînă acum cu gîndul închegat către țară, ca o apă care iese caldă dintr-un izvor, dar pe care frigul întins o împiedecă de a curge în vale, înghețînd-o.

Ceea ce spun eu aici e retorică, fiindcă, chiar la figurat, nu frigul m-a întâmpinat în țară. Din punct de vedere sentimental, am stat poate prea mult, sleind gama afecțiunii intense, cu care se deprinde omul în primele zile după sosire; din punct de vedere intelectual, am stat prea puțin, și, ca un aparat fotografic ce lucrează cu lumină indirectă, nu am putut lua imagini precise.

Astfel, am plecat din țară nehotărît, nedormit. În analiză, multe m-au întristat; în sinteză e bine. Dar iar bine că e în sinteză! vorba lui Mincu.

Plăcerea mea cea mai mare de astă dată era să merg de la București la Focșani și viceversa; să văd cîmpul verde întinzîndu-se luciu pe la Boboc, linia colinelor de pe la Crivina, pădurile infiripate în blondul fumuriu al mugurilor. Nu-ți pot ascunde impresia fericită ce mi-o lasă casele civilizate — *rari nantes!*³ — precum a lui Grădișteanu de la Sihle, a lui Marghiloman de la Buzău, o alta, la Crivina, nu știu a cui. Dorința de statornicie a maturității; deprinderea ochiului cu lucruri civilizate; înălțarea aspirațiilor pentru ai săi, mă făceau să mă gîndesc la vremea cînd toată țara va fi presărată cu asemenea case și cultivată cu îngrijire. Visuri, visuri, Cleobule!... Noi pe-atunci vom fi țărîină.

Și aici intervine sinteza lui Mastarninsky. În detaliu, țărănul, săracu, e zdrențăros, casele satelor sunt coșare, boii sunt hămesiți. Numai în fuga trenului apar pito-rești.⁴

Așa ne e țara, în tot, — cu multe excepțiuni, se-nțelege.

Și cu toate astea, dragă omule, am trecut înapoi munții cu gîtul strîns de emoțiune, cu vocea stinsă, neputînd să răspund fetei, care mă-ntreba, în româneasca ei poetică, ce am. Aveam atîtea și atîtea, și mai presus de toate pe ea, care crește în țări străine și-n limbi străine...

Dar, în sfîrșit, astea sunt lucruri prea personale, care nu pot interesa pe alții decît cu reflexul prieteniei.

De îndată ce m-am întors, m-am adîncit în scrierea romanului al 3-lea din *Viața la țară*. Fericirea nețărmurită de a crea compensează de tot în lume. În război (cum se cheamă romanul de față) e o încercare de psihologie esențial românească. Ca fiecărui scriitor, tot așa

și mie, lucrarea cea din urmă îmi pare totdeauna cea mai bună. Vei vedea tipuri încîntătoare.

Un caz de conștiință, pe care ți-l supun și dumitale, ca amic și critic, este următorul: m-am întrebat de o mie de ori de se cuvine să încerc o asemenea lucrare, după ce Tolstoi a făcut *La guerre et la paix*, și mi-am răspuns că totul depinde de valoarea și originalitatea lucrării mele. Dacă nu va semăna în nimic cu a autorului rus, lucrul se rezolvă de la sine. În toate cazurile, nu se poate părăsi, pentru un astfel de cuvînt, o idee care te stăpînește cu putere. Nimeni pînă astăzi n-a încercat să dea suflul entuziasmului acestei epoei trăite; să prindă personalitatea românească, în toate clasele, manifestată într-un moment de așa intensă viață. Intrați în război încet, fără pregătire în opinia publică, fără ură împotriva turcilor (ba poate chiar cu oarecare îndărătnicie contra rușilor), prin urmare fără ca ideea războiului să fie populară, — românii au dat măsura puterii lor de rezistență și mai cu seamă nota exactă a sufletului lor. Pînă la Grivița, totul a mers liniștit, serios, cu gîndul ridicat de apropierea primejdiei, cu o oarecare țintă de naivitate ironică (atît de românească!). După asalturile de la 30 august, deodată s-au înălțat sufletele, s-au limpezit sunetele confuze, ca și cum o coardă patetică ar fi vibrat pe pieptul afon al țării. Îmi aduc aminte de parastasul, de la biserica Sf. Ioan din Focșani, cînd sora maiorului Șonțu⁵ intra nebună în templu; cînd mama locotenentului Botescu plîngea ghemuită într-o strană; cînd țărance văduve se boceau la ușe. Mîntea mea de tînăr de 19 ani rătăcea consternată prin văzduhul străveziu de toamnă, aninîndu-se de firele albe ce curgeau prin aer, și o vagă dorință de entuziasm îndurerat mă coprîndea încă de atunci, de a ajunge să scriu frumos, ca să immortalizez pe eroii putneni căzuți la Grivița. O tentativă de natura asta e novela mea *Locotenentul Ste-rie*, strînsă în volumul din '88. Însă e numai o tentativă, scrisă prin '83: o goană a unui mînz zburdalnic, a cărui plămîni nu-l ajută să ducă cursa pînă la capăt. Romanul de față va fi apoteoza Regimentului al 10-lea de do-robanți.⁶

Acum, la revistă.

Studiul asupra lui Ion Ghica⁷ pune un semn nou în evoluțiunea criticei dumitale : sobrietatea stilului, de care pînă acuma într-adins nu te ocupai (după cum mi-ai spus de mai multe ori). Crede-mă că e un mare cîștig.

Am văzut pe Ghica om politic și literat. Impresia mea este că, deși cuminte și mai cult decît mai toți contemporanii lui, va rămînea o figură de planul al 2-a, tocmai fiindcă nu avea entuziasmul generației acelei de nebuni sublimi, cari au fost (printr-o figură cam brutală) microbii virulenți ai fermentului patriotic. Pe Bălcescu, entuziasmul l-a făcut să scrie admirabilele pagini ale lui Mihai ;⁸ pe Alecsandri, *Dumbrava Roșie*, *Peneș Curcanul* etc. ; pe Kogălniceanu să scapere de spirit românesc și de căldură în discursuri, să scrie *Letopisețele*⁹ etc. Ion Ghica, cu spiritul său englez și cultura sa franceză serioasă, trebuia să vie în zilele noastre.

Dar bine, frate, că a venit și atunci, și mai bine că astăzi se găsește un spirit nou, cumpătat, ca al dumitale, care cu seninătate, cu pietate chiar, să-l scoată din uitarea vremii.

Poezia lui Ollănescu¹⁰ am cetit-o în fugă : mi s-a părut frumoasă. Voi reciti-o și-i voi scrie.

Proza lui Grigorovitz¹¹ iar cetită în fugă, și iar impresie bună, și, ca limbă, mai bună decît toate de pînă acum. S-a adevărit vorba lui Maiorescu despre Popovici-Bănățeanul, că graiul acesta românesc te deșteaptă ca dintr-un vis : e o limbă românească, și cu toate astea are ceva nou și *imprévu*, o elocuțiune cam stranie, dacă vrei, dar care te deșteaptă din toropeala zilnică.¹² Invenția slabă, ca la toți frații noștri din provinciile subjugate. Ai băgat de seamă ? Chiar la Coșbuc, cel mai viu în imagini dintre ei, imaginația combinativă e aproape nulă.

Răspunde-mi cît de lung :

1. Cînd și unde ne vedem ;
2. Ce este *Drapelul*,¹³ cum și de cine făcut, în detaliu.

3. Ce faceți, Ollănescu, dumneta, Mincu și frate-meu, Alecsandru.

La toți îmbrățișeri prietenești și dumitale cea mai afectuoasă strîngere de mînă.

Duiliu Zamfirescu

27

Tivoli, 9/21 august 1897

Dragă Petrașcule,

Ți-am telegrafiat astăzi, spre mai mare siguranță, că nu pot veni la Veneția. Explicația este ușoară : nu mă pot depărta la 16 ore de distanță de Roma, în vremurile astea, cînd la fiecare minută se întîmplă cîte o comedie ; dacă o puteam face, veneam la Bellagio, cu mai mare dragoste decît la Veneția — pentru 3 zile ! — și veneam pentru zece zile. Înțelegi că 32 de ceasuri de drum-de-fier, pentru a mă înfrupta, numai, din d-voastră, e prea mult la drum-de-fier și prea puțin la fruct.

Pentru cine e deja în mișcare, distanța de la Veneția sau Milan la Roma, deși egală cu cea de la Roma la Milan, pare totuși mai scurtă, dacă se ține seamă că la întoarcere are via Roma-Ancona-Fiume, — lucru scurt, ieftin și bun !

În fine, omule, ce mai încoace-încolo, ia-ți tărăbuțele, pupă-te cu Tullo Massarani, urcă-te în tren și la Roma !... Dacă însă nu se poate cu nici un preț, răbdare. Te-aș primi cu cea mai mare dragoste, și singur.

Am înțeles foarte bine ceea ce mă-ntrebi despre Massarani, cu atît mai mult că rugămîntea ce ți-a adresat dumitale îmi fusese indirect adresată și mie : ceea ce însă n-am putut face eu, d-ta poți și trebuie să faci. Massarani e senator ; trece drept om de spirit și de gust ; cred că e bogat. E însă jidan, ceea ce ar micșora a priori dezinteresarea sa pentru afacerile noastre politico-lite-

rare; mai e încă, pentru mine, cam *pallone sgonfio*.¹ Dar toate astea nu spun nimic: dacă mi s-ar cere o informațiune oficială, ca de o firmă de comerț, aş răspunde: informațiuni bune, — cu atât mai mult că impresiunile mele, mai la urma urmei, pot fi false. Prin urmare, fă lucrarea ce ți s-a cerut, fii judecător rece și drept al oamenilor de la noi și rămii cu el în termeni buni.

Acum, te rog să-mi spui limpede ce înțeles au pozele de a scrie neapărat lui Ollănescu. S-ar părea că e supărat pe mine. Aș fi dezolat, atât cât nu-ți poți închipui, — fiindcă de aproape zece ani, Ollănescu e unul dintre foarte puținii oameni din țara noastră la cari nu m-am gândit decât cu sufletul și inima caldă, fără nici o umbră. Sunt poate vinovat că nu i-am scris îndeajuns, după întoarcerea mea. Voi căuta să îndrept greșeala.

Te rog să-mi răspunzi repede și clar, fără cotituri. Dacă din mult încurcatele împrejurări cu Academia,² cu Ministerul și altele, a rămas un mic fond de amărăciune în noi toți, eu, reîntors în depărtarea în care m-am deprins a trăi cu liniștita mea melancolie despre cele omenеști, sunt gata să cer iertare orcu și despre orce.

Spune-mi de asemeni pentru ce stai așa de puțin la Bellagio.

Pe frate-meu îl aștept cu mare plăcere și dorință. M-ar mira însă să vină așa de curînd, deoarece îl știam dus în Franția cu treabă și pe termen de o lună.

Negreșit că dacă ai veni pe aici, am da o raită și prin romanul dumitale³ (de care m-ai făcut să rîd, cu glumele).

*Badea Cîrțan*⁴ e un fleac, cu oarecare sare. Trebuia însă să nu mă iscălești cu un kilometru de nume sub o mică secătură ca asta. În manuscris era numai D.Z. Și punct.

În speranță de a te revedea în curînd, îți strîng mîna cu căldură și prietenie.

Adaog: fragmentul dumitale despre Eminescu⁵ îmi place mai mult acum, la cetire, decât la auzire, — ceea ce e semn că lucrarea e interesantă, — și caldă!...

Duiliu Zamfirescu

Tivoli, 27/8 aug. '97,
Châlet della Villa Gregoriana

Dragă Petrașcule,

Ai dreptate să te scandalizezi că Musu Duița¹ nu mai dă semn de viață. Atîta muștrare de euget m-a coprins la sosirea plicului din Bellagio, încît am prins a-ți bate o telegramă ff. urgentă.

Am primit scrisorile ce ai semănat în drum, afară de cea din Milano, dar le-am primit pe munți și pe văi, pe unde colindam după un loc apropiat de Roma și răcoros. Înțelegi, prin urmare, de ce nu ți-am răspuns. Cum poți însă pune la îndoială prietenia mea și dorința de a ne vedea? Aș fi putut să nu-ți răspund nici acum și tot nu trebuia să bănuiești nimic.

După multă tivatură, iată-mă-s instalat la Tivoli, la răcoarea cascadelor. Anul ăsta nu am mai mers la Varedo, ca anul trecut, deoarece distanța de Roma fiind prea mare și încurcăturile politice prea plicticoase, ar fi trebuit să-mi petrec vremea în drum-de-fier, sau să stau singur la Roma.

Așa că vine, firesc, întrebarea: Cum facem să ne vedem?

Nu prea văd posibilitate pentru mine de a merge anul acesta la Bellagio, dar văd posibilitatea pentru d-vstră trei de a veni la Roma, cu atât mai mult că Anghel nu o cunoaște (îmi pare), iar Mincu va fi bun bucuros să o revadă. Vă pun la dispoziție casa. Vom petrece tot timpul împreună, fără un moment de despărțire; vom vedea și revedea atîtea lucruri minunate; vom mîncă și pot zice chiar că vom bea împreună, orcît și de orce calitate de vinațuri. Din partea economiei, nu veți avea de cheltuit decât drumul; din partea admirației, cheltuiți tot ce tinerețea și gustul vă mai lasă d'enthousiasme.

Dealtfel, combinația cu Roma oferă și avantajul că vă puteți întoarce prin Ancona-Fiume (bineînțeles, dacă

n-aveți *bilet circular*,² ca în noveletă). Cine umblă cu bilet circular la brîu e om primejdios.

În fine, omule, mai dă-i din condei, că tot mai e vreme la mijloc. Aș fi cu adevărat mulțumit sufletește de a petrece cîteva zile împreună cu d-vstră; cu dumneta, amicul de vremuri bune și vremuri rele, *il bon-gustaio di cose belle*; ³ cu Mastarninsky, artistul melancolic; cu Anghel, sofistul inteligent și erudit. Parcă e ceva în solul italian și mai cu seamă roman, care ridică diapazonul vieții.

De ale literaturii poate tot s-ar mai găsi cîte ceva, deși, la drept vorbind, eu sunt acum în stăpînirea unei sfînte lene, care nici mîna pe condei nu mă lasă să pun. Și doar venisem aici cu gîndul de a sfîrși sau cel puțin de a duce departe romanul ⁴... *Il far niente! che bello, ogni tanto: vi riposa la mente e vi fa diventare fanciullo.* ⁵

Așterne-te pe scris; că-mi faci nespusă plăcere, iar scrisorile frumoase le păstrez. ⁶ Îți făgăduiesc că dacă perioada mea de lene va trece, voi încerca și eu.

Cu bună prietenie,

al d-tale vechi amic,

Duiliu Z.

29

Roma, 4/16 septembrie 1897

Dragă Petrașcule,

Cu jenă și mare sfială îți trimit poezia *În ruine*.¹ La vîrsta noastră nu ne mai este iertat să luăm cîmpii, în public, în așa hal. Singura mea scuză este că o parte dintr-însa e scrisă în 1889 și răspundea — atunci — unei simțiri sincere, o scrînteală sufletească, ce a trecut peste mine ca o vijelie. *Dama* în chestiune era o compatrioată a noastră, — cine nu are nici un interes de a se ști.

De aceea, te rog, chiar de la început, să nu se pună iscălitura mea, sub poezie, decît așa cum am pus-o eu: numai cu inițialele; rămînînd să puneți, dacă voiți, numele întreg în sumar. Țiu și poruncesc să se facă așa, ca unul ce sunt domn-stăpînitor pe ale mele, și deoarece dorința asta nu s-a urmat cu mica porcărie de *Badea Cîrtan*.²

Multe sunt de zis despre această poezie, multe rele și poate cîte ceva bun. Mai întîi e prea romantică: suflă toată șleahta de la *pașopt* prin trîmbițele psihologicești ale modernilor. Apoi, — archeologie, astronomie, mitologie, contopite într-o malahie venerabilă de om adînc. Plus ce-or mai găsi alții. Iar bun, ce să fie? Doar o notă generală de oarecare eroism, ținută bine pînă la sfîrșit. Mie, partea a 2-a mi se pare mai bună decît partea I-a. Îți mărturisesc că recitînd-o cu glas tare, mă înecau lacrimile, — poate lacrimi false, stoarse de cuvinte.

Aș voi să-ți explic cîteva rebusuri, precum și o aparentă contradicție între *steaua care cade din visul ei de-a fi și nemurirea unei stele de dimineată*. Dar e nevoie să se mai spună că una e stea, iar alta planetă, luceafărul de dimineată; că însăși steaua care cade, cade din visul *nostru* despre dînsa? *Rebusuri*: leagăn de arcuiri = brașoveancă; lebădă bărbată = lebădoi sau Jupiter & Leda. Și așa mai încolo. Te vei întreba poate ce să mai fie bazaconia asta:

mergea drumul la vale

Înmărmurit sub șirul de palide opale

Ce timpurile noastre le închină lui Jan.

Poate lui Jan Caretașul?... Nu, omule, lui Ian, zeul păcii. Toată poliloghia asta vrea să zică curat: electricitate. Da' ce-ți e cu românul de la Tecuci!... El vrea să cheme lucrurile pe numele lor. Ei, nu se poate una ca asta la poeți.

Și, ce mai încoace-încolo, asta-i! Să vezi că pe unde o fi mai obscur, pe-acolo Zane³ o să fie mai mulțumit.

Prin urmare,

dacă Mitică nu s-a întors încă, convoacă doi-trei oameni isteți, ca Anghel, Mincu, Ștefan⁴ etc., și citiți îm-

preună poezeaua. Îți dau mandat să-mi aperi *rebusurile*, și, de merge, să îngrijești tipărirea numelor proprii din constelații.

Amin și răspunde.

Despre altele, altă dată.

Cu bună pace și veche prietenie,

al d-tale,

D.Z.

Scrisoarea se citește după ce s-a citit poezia. *

30

Roma, 6/18 sept. 1897

Dragă Petrașcule,

Mă înham numaidecât la o scrisoare furioasă în contra numărului din urmă al revistei.

I°) Pe Tudorache Vladimirescu l-am înjurat de ne-numărate ori, cu tot respectul ce se datorește unui bun patriot, iar pe Ștefan idem. Dumitale, care mă anunțaseși de apariția unui articol de *main de maître*, ți-am trimis *beliorsîn*.

Nu că n-ar fi ceva în portretul lui Tudor, lucruri frumoase, un tot ridicat la a 3-a putere; dar tocmai fiindcă sunt, îmi vine să înjur de lipsa de îngrijire stilistică.

Bine, nene, ce sunt *muncitorul dăhulat* al cîmpului; *frământările obositoare ale neguțătorului*, care nu se potriveau *în calea nici într-un chip firei lui semețe și concentrate*; el se adăpa... pe cărțile; *plîngerile ce versau*; *paloșul reteza*; *împostori și călăii care supseseră pînă la măduvă agonisirea trdelnică a*

* Frază adăugată cu creionul.

norodului; ar fi întins mîna să atingă un fapt împlinit; *sucmanului sur care le cerea socoteală și se ridică înainte-le mîndru și drept, plin de încredere în puterile lui*; *ocrotire de nădejde, cutie cu surprinderi*; *chirasă*!...

Mă rog, pardon, cum vine vorba asta cu sucmanul care cere socoteală și se ridică mîndru și drept? Nu cumva i se scula lui Tudor pe dedesupt?... Dar *împostorii și călăii* cari sug pînă la măduvă *agonisirea trdelnică* a norodului?... Dar *chirasă*!?...

Ia ascultă, nene: eu să vă f. românească în c... cu *agonisire trdelnică* alături de *împostori* și de *chirase*. Vorba țiganului constipat: „pînă să-ți iasă o fărîmă pe o parte, îți iese sufletul pe heelaltă”.¹

II°) S-ar putea să mă onorați și pe mine cu numele d-lui Lilian?²...

Uite, eu aș trimite pe Evelina în p. mîni-sa, dacă mă pot exprima astfel.

Mai este iertat unui om, care nu e de la *pașopt*, să scrie asemenea banalități necuviincioase, în care nu scînteie nimic, nici tu spirit, nici tu invenție, nici limbă, nimic. Gol, pustiu, banalitate trivială!... plus intenții criminalicești, fiindcă toată nouă e scrisă ca să prieceapă Evelina că el n-o iubea pentru zestre. Dumnezeu să-l ierte pe Baronzi...

III°) S-ar putea să mă mai onorați și cu cunoștința medaliei lui Grigorescu?³

Grigorescu!?

Ăsta e Wagner; poate fi Vardala de la poștă; Musiu Millu cînd purta mustăți; eu, dumneta, — dar Grigorescu niciodată.

IV°) Dar Parsifal?⁴

Să fii dumneta al dracului că ai înțeles ceva?... Uite, pe mine, Titurel, Gurnemanz și tot balamucul ăsta de cavaleri ai Graalului m-au prostit...

Ce-o fi zicînd bietul Nietzsche?⁵

Singurul lucru cumsecade e poezia reginei.⁵ Aici e cel puțin o efortare de gîndire. Raportul lui Ollănescu⁶ e cinstit și cu vederi drepte. Casa d-lui Mastarninsky

e minunată în fotografie, și mai frumoasă decît în realitate! ⁷

Ciao !

D.Z.

31

Roma, 2/14 oct. '97

Dragă Petrașcule,

Cîteva linii, ca să-ți spun că romanul meu de acum începe să se publice în *Convorbiri*.¹ Am făgăduit de cînd eram în țară să-l dau acolo. Nici nu se putea altfel, — fiind acesta urmarea și încheierea celorlalte două, publicate tot în *Convorbiri*, și fiind la mijloc dragostea mea pentru Maiorescu.

Îți făgăduiesc că cea dintîi lucrare a mea serioasă, ce va veni după aceasta, o închin revistei duminale. Îți dătoresc, personal, articolul binevoitor,² unul din puținele ce s-au scris în timpurile din urmă asupra-mi : nu-l voi uita, că om sunt și toate cele omenești mă ating. Dar îți cer voie să nu mă aliniez nici într-o tabără nici în alta, cel puțin pe cît timp voi fi în străinătate și pe cît vor dura *Convorbirile*. Prea multe lucruri mă leagă de trecutul lor, ca să le pot uita deodată, și prea mă simt de aproape prieten, și cald prieten, unora din oamenii de acolo, ca să rup totul cu dinșii.³

Fiecare om e așa cum l-a făcut cel de sus.

Ollănescu s-a întors ?

Îmi datorezi răspuns la două scrisori (și cu asta 3).

Am primit ultimul număr al revistei. Foarte cu haz e articolul de la 1825.⁴ Vai de noi și de noi !... ce limbă ! Parcă nici nu-ți pare cu putință că acum 70 de ani oamenii să fi fost la noi în așa hal. Încît despre *dumnezeia* autorului, ce i s-a întîmplat ? că tocmai cînd să

între creștinul în casa lui, să se aștearnă pe lucru, dumnezeia în cuie ușa... Na !

Sinteza expozițiunii din Veneția,⁵ bună.

Cu frățescă dragoste,

Duiliu Z.

32

Roma, 10/22 octombrie '97

Dragă Petrașcule,

Scrisoarea duminale m-a găsit într-un moment de rară înălțare sufletească, cînd, sfîrșind romanul războiului, vibram încă de emoțiune. Nu-ți voi ascunde că m-a mîhnit, nu atît pentru cele ce-mi spui, cît pentru fondul de amărăciune ce rămîne în noi.

Ceea ce-mi spui pare adevărat, — pe laturea duminale ; și pare fals, — văzute lucrurile de pe laturea mea. De unde se poate vedea adevărul ? Probabil de pe o înălțime din mijloc.

Dar fiindcă, în împrejurările de față, nu mă pot ridica acolo, — îți voi spune că, de mult, pentru mine viața curge cumourg mările nordice, în curente căroră ghețarii se freacă unii de alții, se zdrobesc, se disfac sau numai se rotunjesc, după puterea lor de rezistență. Asta e viața, și de aceea și este ea cîteodată adînc întristătoare.

Eu te-aș ruga să rămînem la ghețarii care numai se rotunjesc, — că de sfărămături e plină lumea, de sfărămături de amicitie, de sfărămături de iluzii și alte asemenea atribute sufletești.

Și să vorbim :

Dumnezeia crezi că m-a chemat Maiorescu înapoi la *Convorbiri*. Te înșeli : nu m-a chemat nimeni. Cînd am plecat din București, Negruzzi, care știa că scriu un nou roman, m-a rugat să-l dau acolo unde s-au publicat și celelalte două, din cari cel de acum nu este decît o parte.

Asta e sfântul adevăr.

Care este pozițiunea mea, personală, față de *Convorbiri*?

S-a scris acolo un articol injurios la adresa celor ce colaborau la noua revistă.¹ Eu eram printre aceia. Ai dreptate când zici să eram cel mai aprins dintre d-vastră. Așa este. E inutil să mai reamintim aici pentru ce.

V-am spus atunci, foarte limpede, că eram hotărât să nu las lucrurile baltă; am spus același lucru și d-lui Maiorescu. În locul rectificării globale, care trebuia să apară peste o lună, am cerut o îndreptare *personală*. Autorul articolului a dat-o, prin scrisoarea pe care o cunoști și pe care o am.

Atunci, unde găsești dumneta umilire?

Trebuia să rup relațiunile mele personale și literare cu oameni pe care îi iubesc și cu o revistă la care lucrez de 12 ani, fiindcă această rectificare nu a fost făcută în public, cum fusese articolul?²

La întrebarea asta e un îndoit răspuns: a) articolul insultător nu mă numea personal, după cum nu numea pe nimeni; b) scrisoarea se poate publica, dacă nevoia o va cere. Nu am publicat-o până acum și sper să nu fiu silit a o publica niciodată, dintr-un sentiment de pudoare de scriitor.

De crezi că ceea ce-ți spun e logic, achită-mă, ca la jurați; de unde nu, condamnă-mă. Circumstanțe atenuante (cum zici) nu cer, dragă Petrașcule. Ce să umbli cu circumstanțe atenuante... Acelea, prietenia le găsește întotdeauna.

La 40 de ani, oamenii încetează de a mai băători locul ca să-și găsească de șezut. Eu m-am statornicit cu casa, cu familia, și vreau să mă statornicesc și cu prietenii. Pe Maiorescu, pe Ollănescu, pe dumneta și alți doi-trei, nimeni nu mi-i scoate din suflet. Că parcă m-aș jena și mi-ar fi rușine.

Iar cât despre întoarcere la unii sau la alții, nu mă voi întoarce, ci voi rămînea, dacă mă veți primi. Însă de intrat într-o gașcă (cum zici) mai degrabă decît în alta, nu intru, — cel puțin pe cît timp voi fi în străinătate.

În aceste condițiuni, vom rămînea prieteni nu numai personali, ci și de literatură. Zic asta fiindcă prietenia personală nu se schimbă după articolele de gazetă, orcît ai crede dumneta că amorul propriu este una din însușirile mele sufletești fundamentale. Nu se schimbă, chiar cînd se amestecă alte slăbiciuni omenești, mai grave. Credeam că asta o știi de mult.

Prin urmare, nu fi supărat și citește romanul cu seninătate, că eu nu mă schimb.³

Te îmbrățișez și te doresc,

Duiliu Zamfiresco

33

Roma, 10/22 nov. '97

Dragă Petrașcule,

Trimit alăturată poezie¹ lui Müller, pentru calendarul său pe '98. Fiind inedită și calendarul apărînd ceva mai tîrziu, vezi-o, de ți se pare bună, în care caz pune-o în revistă.

Scurt, — rezervîndu-mi să-ți scriu altă dată mai lung. Curioasă e poezia lui Coșbuc!² Cu lucruri bune, e amestecată o așa de evidentă trudă de a *face original*, încît ostenește atențiunea.

Dar bine că e Coșbuc!

Scrive-mi. O frățească strîngere de mînă,

Duiliu Z.

Roma, 4/16 mai 1898

Dragă Petrașcule,

Îți mulțumesc de cele bune, spuse cu privire la Academie. Sunt fericit pentru mine și sunt încântat pentru prietenia în sine, despre care alegerea mea este cea mai puternică dovadă. Parcă sentimentele mele pentru țară, vagi, alcătuite din crîmpeie de imagini, se încheagă mai puternice de cînd mă știu atît de sincer ajutat de prieteni. În *Războiul* despre care vorbești, am trăit prin anticipație o viață intensă de prietenie și de patriotism arzător, punînd încrederea mea reală în ființe fictive, pe care întîmplarea alegerii de la Academie le-a autentificat, ca o încheiere de tribunal. Mai departe... ce va fi? Va curge apa.

Despre romanul *În război*, aș dori să-l citești întreg, spre a-l judeca în întregime; cu alte cuvinte, aș dori să-ți dai seamă de unitatea complexă a lucrării, spre a înțelege ideea fundamentală: un amestec, voit, de date istorice și de înflăcărare patriotică, pentru a pune cel mai mare eveniment al vieții noastre românești, din veacul acesta, în lumină vie față cu generațiunile viitoare. Morala lui se poate rezuma în trei fraze pe care le zice Comăneșteanu murînd: „regenerați-vă în lacrimi, precum ne-am regenerat noi în sînge“, „o rectificare a conștiințelor părea că urmasa primului asalt“. Despre valoarea etică a lucrării mele sunt absolut sigur. Cum însă nu despre asta e vorba într-un roman, ci despre valoarea sa estetică, rămîne ca d-voastră, criticii, s-o hotărîți. Eu am încercat, în cele două romane precedente, să pregătesc elementele (bune și rele) din care se compunea generația care ne-a dat războiul. Am reușit? Nu? Atîtea întrebări, cărora eu nu le pot da răspuns. Orcum ar fi, asta este prima încercare serioasă și persistentă de a da imagina timpurilor noastre. Sunt lipsuri multe și mari defecte. Dacă sunt și oarecare calități, iar bine.¹

Să-mi dai voie să-ți vorbesc cu inima deschisă: după portretul dumitale asupra mea² (pentru care ți-am ex-

primat la timp recunoștință), poate că ești dator să mă scoți din nota cam dulceagă a acelei icoane. Crezi?... Independent de persoana autorului, stă lucrarea, astăzi complexă.

În privința proiectelor de vară: ideea de a veni la Sorrento e minunată. Va fi poate cam cald în august, dar totuși un cald relativ. Proiectele mele nu sînt încă bine lămurite: zilele astea mă duc în Toscana să văd o villa; dacă îmi convine, o iau și îmi instalez familia pentru 3 luni, cu începere de la 1 iuliu, rămînînd ca eu să umblu de colo pînă colo, între Roma și Toscana. Te voi însoți la Sorrento, neapărat, dacă mai cu seamă voi fi singur la Legațiune.

Întru cît privește relațiunile revistei d-tale cu *Nuova Antologia*, cred că e mai bine să le legi d-ta direct; cînd vei trece pe aici, voi căuta să te pun în raport cu Maggiorino Ferraris, directorul.

*Scrisorile romane*³ sînt o halima întreagă. Se vorbește, în adevăr, despre tot în ele, dar și despre filozofie. Așa e românul, la nevoie; te pomenești odată că dă din el o drăcovenie filozofică de te crucești.

Lasă că o să vezi dumneta.

Despre bietul nostru amic Ștefan,⁴ mă doare inima, cu atît mai mult că din darea de seamă a lui Istrati se părea că Virtejul lui cu abur e, în adevăr, o lucrare cu o scînteie de geniu. Rotacismul la români, al lui Hâjdeu, se poate chema mai bine: Erotacismul la români. Muierile au să mănînce capul la mulți! Dacă vei binevoi să citești *În război*, vei vedea ce liniște intensă sufletească se răsfrînge asupra lumii de acolo, din acest punct de vedere. De unde toate încercările noastre de romane și novele urmează încă mai departe cu exploatarea notei erotice, în *Război* (dealtminteri, ca și în *Viața la țară*) se răspîndește o suavitate infinită din blindele chipuri ale Elenei, Sasei etc. Virilitatea mitocănească a bărbaților noștri — orientali în toată puterea cuvîntului pînă acum 50 de ani — a degenerat, sub înfriurirea curenților liberale de mai pe urmă, într-un erotism neputincios, care pune în femei lubricitate, iar pe dînșii îi istovea fără vreme. Lipsa de entuziasm, zeflemeaua, — în partea sufletească; bătrînețea fără vreme, apoplexia și spinitele,

— în partea trupească : asta a fost caracteristica vremii ce încetează acum, dacă încetează. Unde vezi la noi un Gladstone,⁵ ajuns la 80 de ani, în toată puterea strălucitei sale facultăți oratorice, cu nevasta alături, care pînă mai dăunăzi îi aduna materialul discursurilor ? Dacă excepțăm pe Carp și poate personal pe Sturdza, toți oamenii noștri politici sunt atinși de o senilitate precoce. Să fie luptele noastre politice mai aprige decît în alte părți ? sau libertinajul firei noastre e adevărata cauză ?

Parole, parole. S-auzim de bine. Cînd te vei hotărî s-o pornești încotrova, scrie-mi.

Al d-tale bun amic,

Duiliu Zamfirescu

35

Roma, 4/16 iuliu 1898

Dragă Petrașcule,

Răspund fără cea mai mică întîrziere scrisorii d-tale din 30 iuniu, spre a te apuca în țară și a-ți lăsa și timpul, pe loc, de a te hîi din nou spre Sorrento. Caldul de la Sorrento *est une façon de parler*. E cald ca la mare, cu vîntușor, cu brizută, știi, cum îi șade mai bine flăcăului hioros. Dar e minunat de frumos. Cine vrea să cunoască Italia meridională, vara trebuie s-o vadă. De-altfel, și cine nu vrea tot cam așa face, *visto che vacanțele sunt*, pentru toată lumea muncitoare, la aceeași epocă. O mulțime de colegi sunt deja la Sorrento.

Acestea sunt argumente pentru Sorrento. Iată acum argumente contra Vallombrosei ; Vall[ombrosa] e un pisc între Florența și Roma, la înălțime de 1 000 metri, cu hoteluri moderne, ca în orice Elveție vulgară. E frumos dacă vrei, dar un frumos comun, fără caracter, plus că dacă mai dă Dumnezeu o țîr' de ploaie, te ucide negura. Apoi, ideea de a vedea Florența în luna lui august e ne-

norocită, deoarece Florența, în august, e un cuptor spăimînător, cu peste 40 grade cent., cu țințarii cît hăr-măsarii.

Părerea mea, deci, e să vii la Sorrento. De aci, ai putea să te întorci pe mare, dacă nu suferi. Terasa de la Hotelul Victoria (12 fr. pensiune pe zi) e faimoasă. Ziua miile de colori, noaptea Vezuviul, stelele și liniștea. La Napoli, muzeul St. Ferdinando, pe care, dacă nu l-ai văzut, nu ai noțiuni clare despre arta greco-romană. Colecțiunile de la Pompei, în sculptură, și colecțiunea de vase din Magna-Grecia sunt atît de minunate, cum nici nu-ți poate trece prin închipuire. Atena n-are nimic în raport cu Napoli. Eu aș fi fericit să revăd toate acestea cu dumneta. Dar apoi Pompei !...

Iată cum sunt lucrurile.

Acum, că le cunoști, hotărăște. Dumneta om ești. Fă-ți socotelile și vezi ce ți se potrivește mai bine. Drumul pînă la Napoli e cam lung. Dar odată ajuns la Sant El-lero (stațiunea Vallombrosei), mai ai 4 ore pînă la Roma și 6 pînă la Napoli, sau, în bani, 80 frs. Îmi închipuiesc că sunt bilete circulare cu prețuri reduse. Și pot chiar să te asigur că sunt (foarte ieftine), venind pe la Pesta-Fiume-Ancona : de la Ancona la Napoli, dus și întors (bilet circular), cu oprire la Roma, 99 frs. clasa I, 69 clasa II. În toate cazurile, dacă te hotărăști să vii la Sorrento și ții să treci prin Viena, îți convine să iai linia Bologna-Florența-Roma, singura directă. Știi însă că pe la Fiume costă cu jumătate mai ieftin. La Fiume și Abbazia sunt o mulțime de unguri și unguroaice nostime.

Eu am renunțat la villa din Toscana, deoarece era prea departe pentru cine trebuie să vie des la Roma. Îmi duc familia tot la Villa Gregoriana, la Tivoli, unde am fost anul trecut. Plecăm la 8/20 iuliu. Prin urmare, scrie-mi acolo : *Châlet de la Villa Gregoriana, Tivoli*. Spune-mi în scrisoare, exact, cînd sosești la Roma, ca să vii la gară și să ne urmăm drumul împreună spre Napoli. De la Ancona îmi poți chiar telegrafia. Putem sta împreună o săptămînă sau 10 zile.

Dacă ții la Vallombrosa (ceea ce nu te povățuiesc), iarăși scrie-mi, căci negreșit vii să te văd.

Punct.

Am văzut ce zice Dragomirescu.¹ *Di queste malinconie ne ho abbastanza.*² Din momentul ce nu trece peste marginile cuviinței, liber...

Răspunde repede. Am avea de trecut o săptămână în cel mai limpede aer sufletească.

Al d-tale,

Duiliu Z.

Și cite ceva de cetit.

36

Tivoli, 1/13 august 1898

Dragă Petrașcule,

Ceri să-ți scriu, și iată că îți scriu, dar fără să-ți cunosc adresa. Te-au urluit madamele!

Am avut și eu întocmai impresia d-tale despre Abbazia: un tîrg de invalizi; dar am mai avut și altă impresie, aceea de *fausse beauté*, de *clinquant*, pe care am avut-o la Monte-Carlo acum 9 ani. Frumusețea naturei a fost forțată de oameni veniți de curînd, cari au tăiat, au zidit, au plantat în cîtiva ani ceea ce trebuia să răsară într-un veac. Așa că odăile miroase a tencuială, chelnerii vin pe fugă, otelierii de procopseală grabnică. Dracu știe! Se vede că m-am deprins cu statornicia seculară a lumii italienești, cu hardughiele lor ce stau ca mîntîii...

Dar să lăsăm comparațiile pentru cînd vom fi împreună.

Acuma program:

După cît înțeleg, vaporul pleacă miercuri seara; prin urmare, vei fi la Ancona joi dimineața. Să bagi de seamă că trenul vine pe mal, lîngă vapor: să dai repede cu nasul prin vamă și să te urci, că altfel pleacă, mai cu

seamă dacă vaporul sosește cu întîrziere. Vei sosi la Roma sau la 12 sau la 2,50 ziua.

Eu voi fi la Roma miercuri, la 10. Te rog să-mi telegrafiezi din Abbazia la adresa din Via Condotti, informîndu-mă de mișcările ce faci. Dacă ai bilet circular Ancona-Napoli, citește bine, fiindcă îmi pare că nu te poți duce și întoarcere pe aceeași linie.

Dacă mergem imediat la Napoli, cum cred, atunci plecăm joi noaptea, cu expresul de la 12, așa că vineri dimineața ne deșteptăm în vechia Campanie, și numai decît luăm trenul Castellammare, iar de acolo o trăsură cu clopoței pentru Sorrento. Totul se face în 2 ore, — rămînînd să ne întoarcem la Napoli și să mergem la Pompei, după o odihnă de 2—3 zile. Eu sper să-ți pot consacra o săptămînă, mult 10 zile, în Sorrento; la Roma cît vei vrea și vei putea.

Mă gîndesc cu mare plăcere la timpul ce-l vom petrece împreună. Sunt 3 ani de cînd n-am mai fost la Napoli, de cînd cu nespuse de curioasa moarte a unei doamne Theodoraki.¹ Vei vedea că viața la Sorrento e cu totul alta decît la Abbazia; e tocmai ceea ce cred că dorești și cauți:² o foarte mare apropiere de linia de la care începe visul.

Așadar, la revedere în curînd, cu cea mai vie bucurie, al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

37

Roma, 4/16 ianuarie 1899

Dragă Petrașcule,

Am primit ieri băpetul: îl consider mai mult ca plata unui articol. Dar de ce 130 și nu 100?

Ceea ce așteptam de la dumneta și ceea ce nu mi-ai trimis era o scrisoare. Prin urmare, fii bun și pune-te:

la papuci, poruncește subretei un rom cu ceai, ia-ți peana și lucră-mă. Că de cinci luni de cînd nu ne-am văzut, multe mahalale vei fi cutreierat. Vorbește-mi despre d-na Pasvantoglu sau Oronoglu (sau așa ceva) de la Constanța, căreia îi făceai poezile în proză la Sorrento, pe cînd eu îți desinam opinca de sub masă; vorbește-mi despre cenacolul văduvilor de prin Sfîntu Visarion, unde-ți dai ochii peste cap, recitînd versuri; vorbește-mi despre junii poeți sfioși, ce sosesc cu manuscrisul sub laibăr; în fine, vorbește-mi despre revistă și ale sale destinuri.

Iar dacă nu te simți în vervă deocamdată, așteaptă-mă să sosesc eu la București. Plec peste 15 zile, și plec cu nespusa bucurie a românului care se întoarce spre himera trecutului său, spre iarna albă, spre atîtea bunuri închipuite, cari adesea nu se prind în făptuire. Dar, în fine, asta e. Cu toată dragostea ce am pentru familia mea de aici, zbor spre țară.

Să ne vedem sănătoși, dragă omule, și cu toată vechia prietenie,

al d-tale,

Duiliu Z.

38

Roma, 27/8 ianuarie '99

Dragă Petrașcule,

Trebuie să mă hotărâsc tot eu să-ți scriu, că parcă ți s-a ruginit peana, mîncă-o-ar cucul. Deși nu am nici eu cuvînt de a fi vesel, totuși oarecare seninătate mă ține drept: văd cum curge pustia de viață la vale, ca tot ce este element nestatornic și fugar. Am împlinit 40 de ani, au mai crescut peri albi, — dar încolo tot cum mă știi. Mă uit la copii lung, mai aprind o ciubeică și vremea trece.

Ar trebui să nu te consideri obligat către mine întru nimic, și să-mi scrii cîstit ce mai faceți. Eu, de pe aici, ce să-ți spun? Afară de ceea ce mocnește în mine, afară de cercul restrîns al familiei, tot restul e un spectacol curios, care mă interesează ca școală, dar care altfel nu mă prinde în ințrîgă lui. Tot spre țară mi se duc gîndurile și tot într-acolo bate inima, mai virtos acum cînd am băieți. Iar țara mă uită.¹

Prin urmare, nu face și dumneta ca țara; scrie-mi, trimite-mi volumul, grăiește despre literatură și altele.

Îți trimit poezia lui Shelley,² cum ți-am fost făgăduit.

Versurile lui Coșbuc³ din urmă sunt mămăligă rece. Păcat de dama dezbrăcată ce le cîntă pe frontispîț.⁴ Da, rogu-te, tragedia Seiencei⁵ cînd se isprăvește?

Cu o stringere de mîină și un „la mulți ani“, aștept să-mi răspunzi.

Al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

A *propos*. Vorba *divampă* știi că însemnează un foc care izbucnește (*divampare*, ital.). Cui nu place n-am ce-i face.

39

Roma, 24/5 mai 1899

Dragă Petrașcule,

Răspund cam tîrziu scrisorii d-tale din 10 aprilie; această, din cauza unei foarte onorabile tentative de a-ți împlini dorințele și a încerca un portret al reginei la Veneția. Însă nu se poate. Nu se poate vorbi de scumpa noastră regină, în cadrul lagunelor, fără a atinge chestiunea, caldă încă, a vremilor acelora.¹ Mai tîrziu, cînd timpul va discolora obrazurile, cum zice Leopardi, se va putea vorbi despre curioasele împrejurări în cari am vă-

zut-o și cunoscut-o de aproape pe nobila femeie. Acuma, nu. Sunt incredințat că regina însăși, dacă ar ști sentimentul de respectuoasă rezervă ce mă călăuzește, l-ar aproba.

Te rog să-mi spui ce-ți așterni de alegeri. Pregătești ceva la Tecuci, or ba? Cred că niciodată circumstanțele n-au fost mai favorabile pentru a veni în Cameră. Dacă o eră nouă, în sensul strict al cuvîntului, nu va începe (fiindcă erele nu răsar deodată, ca ciupercile), totuși e probabil că o încercare serioasă către lucruri cinstite se va face, cu intrarea junimiștilor în Minister, ceea ce eu cred că se va întîmpla neapărat.²

Mai spune-mi, în răspuns, ce este noua revistă a d-lui Motru,³ anunțată de jurnale cu mare tralala... Dă drumul blegului de condei, că doar așa faci cît e ziua de mare. Mai lasă scrisorile de amor, că ai albit în rele, și, mai la urma urmei, toate declarațiile se sfîrșesc în actul încălecării finale, ceea ce este pururea o pagubă.

Ciao și cu dragoste,

Duiliu Z.

40

Frascati, Villa Patrizi,
3/15 august 1899

Dragă Petrașcule,

Nu răspund ff. urgent scrisorii d-tale din 25 iulie, fiindcă m-a găsit cufundat în afaceri ce n-au nici un raport cu ale noastre.

Ai dreptate să te miri de tăcerea prea lungă, literară și prietenească. E însă un fapt curios de constatat: felul de incremenire ce-mi lasă fiecare călătorie în țară. Amuțesc și ca bard și ca om. Îmi închipuiesc că dacă m-aș pune să caut în cutele sufletești, aș găsi cauzele care fac ca barda bardului să nu mai taie, iar glasul omului să amuțească. Dar ce să cauți lucruri triste!...

După cum vezi din adresa de sus, sunt la Frascati. Aci, viața merge otova, nici deal, nici vale, nici limbă de pădure. Un păcătos de cutremur mi-a speriat copiii, — fără de care ar fi fost calmul cel mai desăvîrșit în resorturile sufletești.

Se ridică parcă perdeaua de nouri, și începe să adieze dor de scris. Sper să pot publica la iarnă cîte ceva nou.

Despre întîlnirea la Bellagio nu îndrăznesc să sper nimic. Sunt singur la Legațiune, obligat să mă duc des-tul de des la Roma, din cauza a două-trei afaceri im-portante. Dacă îmi va fi posibil, voi căuta să vin în nord ca să ne putem vedea. La din contra, ne vom vedea în țară, unde sunt hotărît să vin la începutul anului viitor. Trebuie neapărat să mieșorez depărtările dintre vizitele în țară, fiindcă altfel încremeneala despre care îți vor-beam mai sus devine tot mai mare.

De la amicii ceilalți nu am știri. Ollănescu mi-a scris în fuga, de la Paris. Cum de nu ești intrat în combi-națiunea comisariatului Expoziției?¹ Iar în caz de a intra, ce faci cu revista? Înțeleg nehotărîrea despre care faci mențiune în scrisoare. Demonul literaturii e cel mai absorbant.

Foarte curios este articolul lui Anghel asupra nenorocitului de Ștefan.² În fond, e drept; dar nota crudă a adevărului (cu care noi, românii, nu prea ne deprin-dem) pare și mai crudă, venind imediat după moartea omului. Una din cele mai dezastruoase amintiri de astă-iarnă, este tocmai vizita de la bietul Ștefan. Cînd am ieșit de la el, mi se părea că ies din a 7-a bolgie a In-fernului lui Dante. Anticamera, patul, și mai cu seamă omul, cu barba crescută sălbatecă, știrb, sperios, cu pă-catele lui Menelik în gînd, — erau dramatice, prin de-căderea nevoiașă a speței noastre.

Aștept să-mi mai scrii de la St. Maurice cum petreci. Cu bine și veche prietenie,

Duiliu Z.

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 21 febr./6 martie 1901

Dragă Petrașcule,

Văd că nu-mi mai trimiți revista, — și ai dreptate : nici colaborator, nici plătitor.

Pentru a remedia, pe calea prozei, la o stare de lucruri atât de mitocănească, te înștiințez că am expediat prin mandat postal, la adresa d-tale, suma de 100 lei, — ceea ce ar reprezenta abonamentul la revistă cam pe vreo 3 ani. Întinde-l înainte sau înapoi, cum vrei, numai nu mă lăsa fără hrana de toate zilele, — o, tu, cel ce frământă piinea sufletului meu.

Nu-i vorbă, cam bliot te porți, dacă, în adevăr, mi-ai suspendat abonamentul voluntar. Un astfel de suspendament, sau mai bine de suspensor, poți să ți-l pui la be-trânele boase, harmăsar de mahala ce ești !

Repede, o scrisoare de scuze, plină de lucruri interesante și nostime, de mai ai sfichiu în virful condeiului ; de te-ai baccelit, tot scrie-mi ca să te trec la secția gloabelor.

Cu veche prietenie,

al d-tale,

Duiliu Zamfiresco

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 4/17 octombrie 1901

Dragă Petrașcule,

Îți trimit, după cum ți-am făgăduit, începutul din noul roman :¹ sunt 29 de pagine, împărțite în 2 para-

grafe. Fie ca această colaborare să-ți aducă noroc, căci, independent de calitățile dumitale de scriitor, aparițiunea regulată a revistei dovedește hotărâre bărbătească și merită sprijin.

Nu mă pot însă opri de a repeta și prin scris ceea ce vorbeam împreună : pune sînge în vinele anemice ale plăstiniței ! Crede-mă că lumea cetitoare și plăitoare nu se va supăra pe d-ta cînd vei fi mai caustic, și crede-mă iarăși că ai asupra cui să-ți exerciți spiritul. Ți-am spus că una din datoriele criticului modern în țara noastră este de a ne șeapa tocmai de critica acelor bu-dalale (cum ar zice Anghel) ce pontifică în coloana a 5-a.

Dar cum să pui nerv ? E treaba dumitale de director de a dezmoști labele rebegite ale caracatiței. Crede-mă că aicea e salvarea. Nu-ți face revista azil de imbecili, de declasați, de nebuni rătăciți „pe lacuri buimăcite de clarobscurul opalic al astrului nocturn !” Fii cum ești și cum e onest să fii în lucrările d-tale de critică, — însă în paginile ultime ale revistei, trebuie să pui mîna pe biciușca elegantă a ironiei, — trebuie în toate cazurile să renunți la platitudinile cu care prezinți astăzi nouăle lucrări literare sau dările de seamă de prin saloane și care te pun de-a dreapta tatălui Vulcan.²

Iar încolo nu mai am alta de cerut decît să tai pra-purul în două, — că eu în cerșeafuri nu scriu. Asta este condiție absolută, pe care dacă nu o primești tă înjur. De asemeni să-mi păstrezi manuscrisul și să mi-l restitui la sfîrșit.

Să mă ierți că sunt sfătos ca la Odobești ;³ cred însă că e bine să vorbim limpede. Parcă de la o vreme în-coace viața devine interesantă pe laturea ei reală, și e bine că e așa. Idealismul se desprinde de la marginea realității către orizonturi infinite, mai cu seamă atunci cînd realitatea este chibzuită, fără încurcături și fără minciuni.

Cu o afectuoasă strîngere de mîna,

al d-tale,

Duiliu Zamfiresco

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 3/16 nov. 1901

Dragă Petrașcule,

Nu am primit numărul pe octombrie!

Scrisoarea d-tale din urmă respiră aerul trist al descurajării.

Eu aș dori să te ajut a ieși din pîcla asta; de aceea sunt gata să fac tot ce pot. E adevărat că pot puțin, — dar îți trimit romanul,¹ pe care eram absolut hotărît a-l publica în volum. Asupra acestuia, trebuie să adaog în treacăt că ții la dispoziția d-tale oreită materie vei vrea, deoarece am 100 pagine gata. Cred însă că e bine să nu dai deodată prea mult. Dacă d-ta erezi contrariul, răspunde-mi și-ți trimit încă două paragrafe.

După trei luni de țară, m-am întors la Roma cu adevărată plăcere, dar am căzut în mijlocul unei băjenii de nedescris: hîrtia pe pereți de schimbat, mobile de reinnoit etc.

Îmi rezerv să-ți scriu altă dată mai mult. Te rog spune lui Ollănescu că nu l-am uitat și fi voi scrie. Dă-mi adresa lui exactă. Cu frățească strîngere de mîină,

D.Z.

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 23/5 febr. 1902

Dragă Petrașcule,

Îți mulțumesc de gentila atențiune ce ai pentru mine. Dacă m-ai fi întrebat, te-aș fi rugat să nu pui portretul.

În toate cazurile, nu portretul acela.¹ E vechi de 7 ani, — prin urmare, înșelăm lumea... viitoare, care va voi să afle cine și cum era autorul *Indreptărilor*.

Cît despre *Indreptări*, sper că va fi bine primit de public. Nu e un roman scris cu toptanul, ci e ieșit din maturitatea cugetului și a sufletului, cu absolută sinceritate de emoțiune.² Îmi vei spune ce gîndești într-o viitoare scrisoare.

Te rog să faci corecturile singur și să nu mai lași greșeli. Prințesa se numește Smasmî (adică m-i iar nu n-û) fiind Smaranda; Partenonul este opera lui *Callicrates* etc. Mai cu seamă te rog să desparți capitoarele prin spații mai mari.

Îți trimit încă 22 de pagine, adică de la no. 51 la 73 inclusiv. Vei putea astfel da încă trei paragrafe complete, — cu cel ce e la d-ta.

Te-am rugat în scrisorile precedente și te rog din nou să păstrezi manuscrisul.

Atît deocamdată. Cu prietenească strîngere de mîină,

Duiliu Z.

*Oțel-Badea*³ a obținut premiul poeziei !! Membrii juriului erau beți.

Iar la Bordighera se fac poezii cu *inoculare*.

Mă rog, îmi dai voie să mă hăla pe *magul ecvestru...* în *adîncimi d-opal*.

Interesante, scrisorile lui Alecsandri.⁴

Foarte frumoasă, proza lui Alecu Vlahuță.⁵

Voi ceti articolul d-tale astăzi.⁶

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 11/24 februarie 1902

Dragă Petrașcule,

Primesc o a doua făștoaică (sau belert de vizită) prin cari ceri manuscris. *Doucement, l'amî!*

Mai întâi îmi ești dator o scrisoare, cu impresiuni complete. Prin urmare, achită-te : doresc să cunosc impresiunile publicului, nu ale literaților, deoarece valoarea romanului o știu, mică sau mare, cum o fi.

Despre transilvăneni, ai să vezi de acum încolo : eu paragraful VIII intrăm în țara lor, — prin urmare e bine să începi urmarea a 4-a cu acest capitol ; de aceea nu îți trimit acum decât 6 pagine (de la 74 la 79 inclusiv).

Fii bun și trimite revista la următoarele 2 adrese :
Monsieur C. Argetoyano, Secrétaire de Légation. Via Palestro, 81. Rome.

Mr. le Prince D. I. Ghika, Secrétaire de Légation. Palazzo-Sciarra. Rome.

Ambii mi-au promis să se aboneze.

Îți strâng mâna și aștept răspuns,

al d-tale,

Duiliu Z.

46

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 26/8 mai 1902

Dragă Pătrășcule,

Iată, după făgăduială, ultimele pagine gata.¹ Te rog să revezi însuși corecturile, ca să nu se tipărească greșit cuvintele notarului, când zice *părale* ; *lătin* etc., etc.

Zilele astea mă pun pe lucru și sper să te ajung cu manuscrisul.

Fii bun și ocupă-te de tipograf, după cum mi-ai promis. Stabilește cu dînsul condițiunile, — apoi pune-l să-mi scrie.

Îți strâng mâna, mulțumindu-ți de ospitalitatea intelectuală-dejunătoare ce mi-ai acordat. Sper să ți-o pot

restitui la vară, în iulie, cînd eu voi fi probabil singur la Roma, dispus a merge orunde,

al d-tale,

Duiliu Z.

Hei, n-am primit numărul pe luna trecută, nici pe cea curentă !!

47

Roma, 8/21 iunie 1902

Dragă Petrășcule,

Am primit amîndouă scrisorile d-tale și amîndouă m-au făcut să zîmbesc : cea dintîi fiindcă a sosit odată cu alte două scrisori din țară, în cari se zicea, în prima, că interesant ar fi romanul dacă Take Ionescu¹ n-ar fi pus printre oamenii cumsecade ; în a doua, că toate ar fi bune dacă Sturdza n-ar fi considerat ca om de treabă ; a d-tale, idem, dacă n-ar fi înăuntru Maiorescu.² Ceea ce ar dovedi deja că eu am dreptate și că d-voastre, toți, nu.

Dar lăsînd la o parte opiniile individuale ale cetitorilor romanului și luînd lucrurile în sine, — văd că ai o stranie părere despre nemurirea operelor de artă, prin aceea că le consideri ca stînd în afară de timpul lor. Lasă că aș putea să-ți amintesc — *mutatis mutandis* — *Divina Commedia*, în care *Infernul* nu are (vorbind ca oameni cari în adevăr l-au cetit în text) nici o valoare poetică, ci numai filologică și istorică ; dar presupunînd că n-am cunoaște pe Dante, — nu mai puțin rămîne valoarea realității de astăzi.

Dacă o lucrare de artă e bună, este totdeauna bună prin perfecta viabilitate a creațiunei. În literatură mai cu seamă, individul care trăiește intens *astăzi*, va trăi vecinic.

Iată însă că d-ta hotărăști că prin gura popii³ nu vorbește popa, ci vorbesc eu. De fapt, te înșeli: omul pus acolo există în realitate, și nu în pielea unui singur individ, ci în foarte mulți români transilvăneni. Dar, presupun cu d-ta că n-ar exista: din momentul ce romanul te interesează, dovada e făcută.

D-ta, iubitule, trăiești în mijlocul bucureștean, izbindu-te în toate zilele de nedreptățile și meschinăriile imediate ale vieții politice; ești poate pînă la un punct chiar victima momentului, — deși în firea d-tale există un incurabil fond de romanticism, care, individual, te face a trăi greu, iar colectiv te face a judeca greșit.

Ca să-ți dau o dovadă de modul fals cu care privești cîteodată lumea, să admitem pentru un moment îndoita ipoteză că regele ți-ar conferi mandatul de a forma un minister și că d-ta l-ai primi. Iată ce listă ai prezenta: N. Petrașcu, președinte de Consiliu și ministru de Domenii; Dr. Petrașcu, ministru de Interne; ai pune pe Mincu la Lucrări Publice; pe Ollănescu la Af. Străine; poate pe mine undeva; pe Barbu la Justiție; pe Dr. Istrati la Instrucție etc., etc.; pe Caragiali l-ai numi director de teatre; pe Coșbuc, președinte al Academiei; pe Vlahuță, membru al Academiei și profesor la Universitate etc.

Vezi că nu fac caricaturi.

Un astfel de minister n-ar fi poate mai rău decît un altul, față cu lucrurile în sine, dar n-ar trăi nici trei zile.

Pentru ce?

Pentru că există un sens secret al mulțimei care o orientează, pe firul realității, către oamenii cari trebuie să o guverneze. Și nu pot să guverneze țara oameni cari numai au visat sau au lucrat cu transpunerea lumi în imagini.

Închipuiește-ți acum pe Take Ionescu sau pe unul din frații Brătieni, director de revistă literară, cătînd de jos în sus către d-ta. Atuncia ai vedea puncte de exclamațiune alături de numele d-tale! — care, cu toate astea, te crezi om onest și om inteligent.

Cît a trăit Catargiu⁴ și Al. Lahovary,⁵ toată lumea i-a tratat de hoți, i-a calomniat, i-a înjurat surugiește; cît a trăit Brătianu,⁶ de asemenea. Acuma, că sunt morți, au devenit martiri și oameni de geniu. În realitate, n-au fost nici una nici alta, — afară poate de Brătianu, care, în momentul războiului, a avut o inspirație genială.

Tot așa cu Eminescu cît a trăit; poate tot așa cu Vlahuță, cu dumneta, cu Mincu, cu mine, în ceea ce putem face.

Ei bine, o așa de salutarie și nedreaptă opinie publică nu trebuie să fie rectificată?

Dacă d-ta recunoști o valoare romanului meu — care nu uita că se cheamă *Indreptări* — eu mă socotesc fericit că, între alte schimbări ce aș dori să aduc curiosului nostru suflet românesc, ar fi și aceea de a nu mai calomnia, de a nu mai desprețui tot ce răsare și se distinge în viața publică a țării.

A doua scrisoare m-a făcut să zîmbesc cu întrebarea „E vreo diplomatie la mijloc?”

Nu, dragă, nu e nici o diplomatie, și nu mă mai bănuie, că nici nu e drept și nici nu șade frumos. Ajunși la vîrsta noastră, fiecare din noi are, dacă nu o onestitate formală, pudoarea cel puțin a onestității. Ți-am dat romanul să-l publici, fiindcă am socotit că eforturile d-tale de a duce revista înainte merită să fie susținute. Pentru ce l-aș întrerupe astăzi, dacă nu pentru o cauză constitutivă a lui?

În mintea mea el se continuă încă mult, — prea mult pentru un singur volum, — deci urmează să fie tăiat în două, iar din partea a 2-a nu am nici o linie gata. Mai pune apoi că a venit vara, că va trebui să ne căutăm bine capului de departe etc., și iată explicațiunea firească.

Dacă poți veni vara asta pe aici, cu Anghel și cu Mincu, eu aș fi cu adevărat foarte fericit. Vă rog însă să nu treceți peste 5 august stil nou, dată la care nu voi mai fi la Roma.

Te rog să-mi răspunzi despre asta, neapărat.

Îți mulțumesc foarte mult pentru recomandarea ti-
pografului și aștept de la dînsul lămuriri.

Al d-tale bun amic,

Duiliu Z.

48

VIA CONDOTTI, PAL AZZO CAFFARELLI
[imprimat]

Roma, 10/23 nov. 1905

Dragă Petrașcule,

Am primit romanul ¹ și am cetit partea neapărută încă
în revistă.

Sunt mai nedomirît ca orînd.

Epilogul !...

Lasă, mai întîi, că epilogul coprinde materia unui
nou roman, pe care mi l-ai feștelit în 7 pagine, dar apoi
răstoarnă singura problemă ce se dezlegase după logica
iluzionarilor (prin urmare, a marii majorități a oame-
nilor) : refugiul într-o fericire, — la Gelea, în fericirea
casnică.

Ți-am spus, mi se pare, cîndva, că nu-mi e în gînd
să dau o opinie motivată asupra romanului d-tale ; aș
pierde un prieten și n-aș îndrepta nimic.

Și iarăși, cu asta nu vreau să zic că romanul e rău.
El are părți bune, are un sentiment al naturei și unele
scăpărări de poezie cu adevărat frumoase. Dar nu e ro-
man, ci un uriaș articol critic al societății românești,
care, ca tot ce e critic, vorbește judecării iar nu senti-
mentelor. O singură ființă e ieșită din geniul creator al
simțirei, și aceasta e în contradicție cu tot restul lumii
din care face parte, și deci, din punct de vedere critic,
nelogică : Olga. Scena de la Bellagio, dacă n-ar fi cam
bombastică și cam d'annunziană (cu stolurile de nimfe

voluptuoase ce și le simte Gelea în piele), ar fi cea mai
bună. Olga e femeie adevărată, iar Gelea un nerod ro-
manțios.

Dar primind lucrurile așa cum le-ai așezat d-ta, că
adică societatea a distrus trei oameni și s-a distrus pe
sine (pag. 471), cum vrei ca „în ziua în care toate lu-
minele vor fi stinse, toate altarele dărîmate, toate ideile
și toate sentimentele mari secate“ — cu alte cuvinte în
decadența definitivă a neamului nostru — cum vrei ca
„în ziua aceea să apară un om, al cărui glas să răsun-
e redeșteptarea, călăuzit de un ideal ce va străluci ca un
astru de viață etc.“ ?

Or totul va fi stins și va urma decăderea și cotro-
pirea noastră de către alte neamuri, fără putință logică
de renaștere, — prin urmare, omul providențial e o
imposibilitate științifică ; or acest om se naște, și atunci
decăderea definitivă pe care o constăți astăzi e un nea-
devăr.

Mi se pare că, rămînînd în marginile romanului așa
cum l-ai conceput, asta este vina lui cea mare.

Îți spun lucrurile așa, fiindcă-mi ceri părerea. Cine
știe însă cum vor ieși ele... Poate că mă înșel și că d-ta
ai dreptate. Problemele estetice sunt ca teoriile medi-
cale : la fiecare două generațiuni, oamenii dărîmă ceea
ce zidiseră cu trudă și necazuri, iar din noianul de lu-
cruți ce par sigure, de abia unul la sută rămîne adevăr
curat și se transmite viitorimei.

Îți repet că rîndurile acestea sunt impresii fugare, ce
nu au dreptul să știrbească reputația unei lucrări matur
chibzuite. La vîrsta noastră nu se mai schimbă nimic
din ceea ce s-a așezat în fundul conștiinței.

Cu o amicală strîngere de mînă,

Duiliu Z.

[F.d.]¹

Adio, omule, de Sf. Neculai. Să-ți fie casa casă ; masa masă și sînul leagăn de pruncușori (pardon).

Onorează-mă cu adresa lui Ollănescu, că doară i-am scris și nu mi-a răspuns.

Am scris și unde de drept.

Duilius Zamfiresco
Conseiller de la Légation de
Roumanie
Via Condotti, Pal. Caffarelli

[F.d.]¹

Pittore di maniera o ammanierato : Colui il quale, avendo formato alcune idee di figure a suo capriccio, non solo non ha scelto il piu bello che puo fare la natura, ma non ha imitato eziandio quello ch'ella è solita di fare.² (Vocabolario della lingua italiana. Bellini Codogni etc.).

Adaog că am întrebat pictori cari mi-au răspuns lămurit că *lavorare di maniere* însemnează pur și simplu a lucra fără model.

Îți trimt în fuga lămurirele acestea, în amintirea nopții curioase petrecute la d-ta cu Barbu.³ Îți voi scrie, sper în curînd, mai lung.

Duilius Zamfiresco
Conseiller de la Légation de Roumanie
Via Condotti, Pal. Caffarelli

Către Ion Petrovici

Iași, 8 mai 1918

Stimate domnule Petrovici,¹

Prezentatorul scrisorii de față, care este un fost servitor al meu, la țară, e persoana de care v-am vorbit aseară și pe care vă rog să binevoiți a o proteja. E un biet om bolnav.

Vă mulțumesc și vă rog să mă credeți
al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

Către Sextil Pușcariu ¹

Roma, 30 iunie '905

D-l meu,

Scrisoarea d-vstre gentilă din 27 iunie a.c. dovedește că nu mă cunoașteți, lucru, de altminteri, foarte firesc.

Dar, negreșit că primesc să tăiați orice vreți din *Scrisoarea romană*.² Am scris-o ca să vă fac plăcere, pe de o parte, iar pe de alta, ca să răsuflu. Când cineva, timp de 17 ani, trăiește departe de intrigile și mizeriile personale ale literaților patriei sale, se simte rănit de toate asperitățile lor, chiar, și mai cu seamă, când ei au talent.

Prin urmare, vă autorizez să faceți ce voiți cu proza mea.

Acestea zise, dați-mi voie (în fugă și numai pentru redacție) a vă spune că programul d-vstre este greșit, atât din punct de vedere educativ, cât și mai cu seamă estetic.

Este greșit din punct de vedere educativ, fiindcă nimic nu e mai molipsitor în om decât ceea ce-i vine pe calea lirismului. D-voastră știți câte suiciduri s-au urmat după publicarea lui *Werther*,³ cîți oameni, slabi de înger, au luat cîmpii pe vremea romantismului lui Musset; ce ferment a aruncat în societatea rusească romanele lui Dostoievski; cît este de [primejdioasă] literatura lui d'Annunzio etc. E un privilegiu al talentului de a sfredeli sufletele și a le molipsi.

Trecînd acum de la general la particular, este greșit a spune publicului naiv că marele poet X primește mo-

safirii în papuci sau bea 20 de halbe de bere înainte de a scrie o poezie către Ileana Cosînzeana. Omul normal și cinstit știe că mosafirii nu se primesc în papuci, iar că a bea 20 de țapi e semn de beție, înainte de a fi semn de talent.

Cum însă „marele poet” bea bere și umblă în papuci, e probabil că asta e rețeta pentru a scrie frumos. Deci, să bem bere și să umblăm în papuci.

Din punct de vedere estetic este o monstruozitate a publica acele portrete vulgare, din care transpiră burghezia cea mai hidoasă. De-abia un portret al lui Negri și Ion Ghica se salvează din această galerie de vulgarități.

Vă spun acestea în fugă și fără a insista.

E totdeauna greșit a socoti pe cetitori ca fiind incapabili de a înțelege frumosul vieții. Societatea d-voastră ardelenască prezintă o suprafață lucie, pe care puteți încrusta orice vreți. Eu am călătorit prin Transilvania și o cunosc. Deci, dacă voiți s-o interesați și s-o legați de lumea literară din regat, faceți-o cu gust. Nu-i permis nimănui să fie mitocan, cînd poate să nu fie.

Vă strînge mîna cu afectuoasă prietenie,

al d-vstre... ⁴

Către Alisa de Raditz ¹

[1896]

Vis frumos al vieții mele,

Nu-ți voi descoperi nimic dacă îți voi spune că, în ziua în care te-am văzut, am simțit în d-ta unica femeie de frumusețe sufletească și trupească, de adevăr și dragoste, vrednică de a fi iubită și idolizată. D-ta m-ai subjugat pentru totdeauna ca nimeni și nimic alt în lume.

Un an și jumătate am trăit într-o fericire nespusă, cum n-am trăit niciodată în viața mea.

Astăzi însă am fost trezit din visul acesta : de ciné, de ce lacrimi, de ce suspine adânci ? Nu mai e nevoie să ți-o spun. Și cum d-ta ești un suflet atât de bun și atât de înalt că nu poți să faci cu știință să sufere o faptură nevinovată, fie chiar cu prețul celei mai mari fericiri a d-tale, am luat condeiul și, cu mîna tremurîndă, simțind mereu durere și marea tristețe ce mă apasă, am crezut că nu trebuie să-ți mai ascund nimic și să-ți arăt starea mea sufletească.

D-ta ai astăzi în mînă viața și liniștea unei familii.

Oricare ar fi însă hotărîrea ce vei lua, te rog să crezi că visul nostru de dragoste nu mă va părăsi decît atunci cînd voi închide ochii.

Către Constantin Rădulescu-Motru

1

GRAND HOTEL DU BOULEVARD, BUCAREST
[imprimat]

20 februarie 1912

Stimate domnule Motru, ¹

O mică notiță ² din revista d-tale se ocupă iar de mine, în fuga și cu oarecare intenție malițioasă.

Eu aș merita sau mai mult decît atîta, sau mai puțin. Aș merita să se ocupe serios de mine, sau să nu se ocupe deloc. Nu pot admite ca un X oarecare să taie o frază din corpul unui întreg period, ca să se slujească împotriva mea, ca dovadă de trivialitate : „omul, plictisit, o înjură de tîmîia mă-sii“. Firește că aruncată astfel fraza e trivială ; dar, pusă în gura unui țaran batjocorit de femeia lui, e firească.

În toate cazurile, e o necuviință să mi se spună mie „dacă e vorba pe înjurate, zi-o mai de-a dreptul, d-le Zamfirescu“. Iată frază de mahala, d-le Motru.

E probabil că omul care scrie în locul d-tale își închipuiește că e de spirit și tare ștrengar la sufletul lui. Te rog să-i moderezi avîntul și să ții seamă că eu de revista d-tale m-am păzit să vorbesc ; că, dacă ar fi pe căutat furci de spînzurătoare, le-aș găsi numai cu zece rînduri mai sus de *Revista revistelor*, unde mă spînzuri d-ta pe mine, anume în povestea popei cu *muierea care nu poate să nască*, în care „un tetravanghel poate sluji la nevoie de forceps“, adică o carte bisericească luată drept instrument de scos copii din pîntecul femeilor. Iată *des fautes de goût*, d-le Motru.

Sper că vei binevoi să ții seamă pe viitor de această rugămintă a mea.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfiresco

2

Pe Dunăre, 13/26 oct. 1913

Stimate domnule Motru,

În călătoria mea pe Dunăre, citesc ultimul număr al revistei d-vstre, în care *Cronica literară* mi se pare foarte interesantă. Dealtfel, articolele semnate de Ion Trivale m-au interesat întotdeauna și, vă mărturisesc, m-au mirat, deoarece se țin, au suflet și trup, într-un timp când critica literară este o turpitudine.

Două cuvinte de explicație :

Eu nu cred că literatura noastră cade, — dimpotrivă ; dar poate tocmai pentru asta, cade critica ; două laturi ale prisme, care stau în raport răsturnat.

Judecata viitoare asupra timpurilor noastre va pune pe fiecare la locul său. Deocamdată-i vorba de a spune, frumos și ușor, umbrei lui Chendi să stăruiască a ieși din Purgatoriu, pentru un loc vacant în Paradis.

Vreți să comunicați d-lui Trivale complimentele mele ? ¹

Al d-tră devotat,

Duiliu Zamfiresco

Către I. A. Rădulescu-Pogoneanu

1

ROMA, VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

30/11 noiembrie 1899

Onor[ate] domnule Rădulescu, ¹

Îmi închipuiesc că discreta dar foarte gentila atențiune de la Lipsca vine de la d-voastră ; asta, fiindcă d-l și d-na Maiorescu îmi comunicaseră dorința ce ați exprimat de a cunoaște urmarea *Scrisorilor romane*. ²

Am rugat pe d-na Maiorescu să-mi comunice adresa d-voastre la Lipsca, și astăzi, avînd-o, țin să vă mulțumesc de sprijinul sufletesc ce dați încercării mele.

Pe mine, laudele mă supără, după cum mă supără tăcerea ; așa că, singurul lucru ce mă mulțumește e tocmai felul acesta discret de a mă îndemna la lucru sau cite o notă bună, ce vine, prin presă, de la cite un necunoscut.

D-voastră, trăind în străinătate, simțiți, probabil, ca și mine, greutatea singurătății, care, cîteodată, are farmecul său dar care, de cele mai multe ori, e tristă.

Partea a II-a din *Lydda* e începută și vă făgăduiesc s-o urmez mai departe. Îmi veți spune, personal, ce credeți despre dînsa, după cum vă rog să-mi spuneți ce ați găsit nepotrivit în partea I-a. În general, eu nu prea schimb ușor ; aceasta, nu din amor propriu prostesc, ci din nevoia de a lăsa lucrării unitatea sa integrală. Cînd încep a scrie, totul e deja gata, și fiecare detaliu are cuvîntul său de a sta acolo unde e. Așa cel puțin îmi apar lucrurile. Se întîmplă însă că, după ce publicațiunea a apărut, unele părți nu-mi plac nici mie. Asta

face că la scoaterea în volum sunt dispus să acord toate schimbările ce mi se cer. Odată ce focul creațiunii e trecut, văd și eu cu ochi reci defectele creaturei. Și, la drept vorbind, nici nu mă mai interesează pruncul. Amorul este mai puternic decât paternitatea, în creațiunea literară, spre deosebire de amorul și paternitatea fizică, în care paternitatea este cu mult mai mare decât cauzele ei.

Vă mulțumesc încă o dată și vă rog să mă credeți al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfiresco

2

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 13/25 X-bre 1899

Scumpe d-le Rădulescu,

Închipuiți-vă că scrisoarea d-voastre m-a găsit într-un moment pe care l-aș defini mai bine cu vorba italiană *angustia d'animo*, moment de descurajare, ce tot mai rar revine de când am intrat în vîrsta bărbătească și care nu are nici o cauză hotărîtă, avînd în același timp o infinitate de mici cauze. Mi-e foarte greu să definesc ce este. Este poate apropierea de sărbători și depărtarea de tot ce e sădit dintru început în sufletul meu românesc; este singurătatea adîncă, în care mintea mea trăiește de 12 ani, refugiata în unghiul ascuțit al personalității; mai sunt poate copiii, născuți și crescuți în țară străină și cari nu înțeleg nimic din ce sunt și ce fac eu, apoi viața de toate zilele, alcătuită din nimieuri ce nu au nici o legătură cu viața mîngîiată în creațiune. Cînd mă gîndesc cîteodată la felul de explicare pe care-l dau criticii cauzelor suferite ce determină, în scriitor, na-

tura scrierilor sale, îmi vine să rîd. Nimic din viața mea de 12 ani nu a fost în legătură cu ceea ce am scris.¹

Vă rog să nu vă alarmați de această curioasă intimitate. Vreau numai să vă spun că scrisoarea d-voastre a sosit într-un moment turbure, ca o adevărată mîngiere. A lucra mereu și a tot depăna din firul vieții, ca un gîndac de mătase, fără a ști ce se întîmplă cu țesătura visurilor tale, e lucru minunat, și așa merge cu fiecare încercare în parte. Dar a fi ajuns ca mine, la vîrsta de 41 de ani, fără să știi exact dacă entuziasmul și bucuria cu care ai trăit literaricește o lume întreagă a deșteptat sau nu vreun ecou în sufletele contemporanilor tăi, e o adevărată trudă.²

Vă mulțumesc dar, iubite d-le Rădulescu, de felul demn cu care îmi scrieți lucruri atît de scumpe inimei mele, și vă mulțumesc cu atît mai mult, cu cît scenele din *Război* despre care îmi vorbiți (anume scena dintre Ana și Comăneșteanu și semnalul atacului) mi se păreau că trecuseră neobservate. Traducînd nevesti-mii romanul *În război*, îi spuneam că nimeni nu aprecia ceea ce era cu adevărat frumos în această încercare. D-voastră îmi dovedeți că m-am înșelat.

Știu că și despre celalalt roman, *Lydda*, multe sunt de zis. Dar și aici, năzuința rămîne mai prejos de țintă, ca și cum o licărire cerească ar tremura pe orizontul himeric al vieții, pururea atrăgătoare și pururea neajunsă. Orcum, am să încerc a-l sfîrși, cu această adăogare, că d-voastră ați contribuit a mă reînsufleți la lucru, deoarece d-na Maiorescu îmi scrisese încă de astă-vară că doreați să cunoașteți urmarea.

Aș vrea să știu cum e intitulat articolul filologic pe care-l pregătiți; doresc să citesc ceva de d-voastră. Din cele ce-mi scriți, întrevăd pe autorul sincer din marea generație, acea adevărată nouă generație cărei aparține și d-l Mehedinți, generație nouă³ în care eu am mare încredere și pentru care îndrăznesc parcă să cred că am fost un bun început. Cu dînsa se înfiripează literatura renașterii noastre, răsărind senină și adevărată din nota specifică a poporului, fără intoleranța emineșciană, fără dulcegăria lui Slavici și (poate să vă mire vorba mea) fără rafinarea falsă a țărînimei lui Coșbuc.

Novela *Buruiană*⁴ este, în adevăr, încântătoare, nu atât prin felul psihologiei sale, înfundată oarecum ca într-un gând aiurit, cât prin marea frumusețe a limbei. Este ceva neclarificat în temperamentul lui Buruiană. Această duioasă construcție sufletească ar fi de o logică absolută în momentul chiar al războiului, după moartea lui Leon, sau și mai târziu, dacă un fapt personal (precum bunăoară moartea unui frate a lui Măgură) ar fi venit să ne dea, nouă cititorilor, corectivul firei lui Măgură. Dar, după un an de război, îmi pare că natura vioaie a lui Buruiană ar fi trebuit să se manifeste din nou, temperată, ce e drept, dar totuși senină. Un eveniment mare, cum a fost războiul nostru de neatîrnare, rectifică conștiințele dar nu schimbă firele. Bunăoară, este în nota exactă a evenimentelor ca Buruiană să plece singur, fără a lua pe morărită cu sine: această onestitate adîncă este rezultatul războiului. Dar melancolia lui Buruiană, după război, în completează contrazicere cu natura sa zgomotoasă dinaintea războiului, nu mi se pare justificată. În asta și stă valoarea etică a morții, în readucerea conștiinței oamenilor la comunul lor denumitor, zădărnice, care îi zdruncină în năzuințele lor egoiste, dar nu ajunge să le ridice optimismul pe care orce viață îl are la bază și ca fundament indestructibil.

Ceea ce însă este încântător în novela d-lui Mehedinți e fără îndoială limba. Într-o asemenea limbă se pot scrie adevărate lucrări de artă, ca în clasică greacă, ca în franceza lui Corneille etc. Ea este admirabilă prin aceea că toate nuanțele specific românești ale sufletului și poeziei noastre se pot infiripa în colorituri de fraze de o rară frumusețe, fără a împrumuta nici cuvinte nici construcțiuni străine. Cînd un astfel de material e gata, scriitorii mari se nasc.

Aș mai fi avut de făcut oarecari mici observări — relative la curba pe care o descrie fantezia autorului cînd leagă sufletul eroului de majestatea naturii. Sunt oarecari reminiscențe din Alarcon⁵ (minunata sa *Pescuire*), oarecari treceri din gama minoră a sufletului omenesc în gama majoră a indifferenței naturii, oarecari întrebuintări și tipuri dialectale transilvănene, precum căpi-

tanul s-a uitat la el, în loc de căpitanul se uită. Dar lucruri fără însemnătate.

Nu știam că autorul lui *Buruiană* e d-l Mehedinți și nu știam că d-sa e vrîncean. Sunt fericit de a o afla. Pentru mine, Vrancea este, din punct de vedere al limbei românești, ceea ce este Perugia și Orvieto pentru limba italiană. Aici e inima țării, în convexitatea Carpaților noștri, unde moșnenii au rămas, pe cît pot rămînea oamenii, coborîtorii autentici ai dacilor și romanilor.

A piè dei monti e de la querce a l'ombra

Co'fiumi, o Italia, è de 'tuoi carmi il fonte.

, Sffîrșesc, rugîndu-vă să-mi comunicați observările ce ați făcut cu privire la construcțiile gramaticale din *Război*. Tot gîndesc să-l scot în volum și vă făgăduiesc să-ți seamă, atunci, de ceea ce mi se va părea drept în notele d-voastre. *Convorbirile* l-au tipărit cu o sumă de greșeli.

Sărbători bune, și curgă dar zilele noastre mai departe, cît va fi lumină în cer și entuziasm pe pămînt.

Al d-vostre,

Duiliu Zamfiresco

3

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 27 febr. 1900

Domnule Rădulescu,

Vă rog să mă iertați că răspund așa de târziu ultimei d-voastre scrisori. Am fost foarte ocupat și am și lipsit din Roma. Păstrez însă scrisoarea d-voastre și sper să profit de observările (mai toate drepte) ce faceți cu pri-

vire la gramatica maltratată. Sunt și câteva greșeli de tipar și, mai cu seamă, ar fi unele îndreptări de limbă. Când o veni vremea tipăririi romanului în volum, o să ții seamă de toate. Mă gândeam să vă trimit copia unei *Scrisori romane*¹ (rămasă în saltar din cauza caracterului ei polemic) în care se vorbește tocmai despre limba noastră literară de astăzi. Poate, mai târziu. Deocamdată, *Războiul* se publică în volum, la Paris, în limba franceză.² Asta înseamnă a încerca marea cu degetul, dacă însă marea n-o fi prea adâncă, se deschide un orizont nou. În toate cazurile, bunul renume al țării va câștiga poate din entuziasmul cu care e scris romanul.

Nu am primit încă numărul reformat al *Convorbirilor*. În schimb însă mi-a căzut în mână o nouă revistă a d-lui R[ădulescu]-Motru, în care un domn anonim e supărat nevoie mare pe poeziile mele din urmă.³ Acest domn confundă *bocîncarii* din *pustă* (cari, evident, sunt ungurii) cu *ruși din stepă* și asupra acestei regretabile confuziuni devine ironic și ștrengar la sufletul lui... *Razza d'una bestia!*⁴ Când se nimerește cite un român prost să învețe carte devine o calamitate publică, fiindcă prostia face aripi, din latentă se transformă în militantă, și dă Doamne bine.

Pentru astăzi, atât. În curînd mai lung. Cu o prietenescă strîngere de mînă,

D.Z.

4

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

23/6 iulie 1902

Domnule Rădulescu,

Nota de la pagina 299¹ este evident confuză; dar fiindcă lămurești d-ta cum stau lucrurile, nu mai e ne-

voie să stăruim. Cuvîntul monosilabic ce urmează a completa versul trebuie să fie neapărat atoni, spre a da piciorul dactil — u u (tî-nă-ră); prin urmare, *lin* nu e bun, atît fiindcă e intonat, cît și pentru că e umplutură. Poate că *mi* ar merge, ca valoare metrică, dar ca înțeles tot umplutură e. Eu aș fi dorit ca vorba *vechi* să nu fie în manuscris; atunci s-ar fi putut găsi ceva. Bunăoară:

Alături, teiul scorbura-și deschide.

Întru cît privește manuscrisele lui Eminescu, nu numai că nu împărtășesc părerea celor ce vor să publice tot, dar, mai mult, mă revolt față cu o asemenea părere. Cine te împuternicește pe d-ta să dai în vileag hîrtoagele altuia? Ce, fiindcă acel altul a murit, numele și intențiile lui nu mai au dreptul să fie respectate?

Și, intențiile, aci, sunt clare: dacă nu a publicat el, înseamnă că a avut cuvînt să nu publice. Dar să admitem că Eminescu era un om care nu se gîdea niciodată să publice (ceea ce este copilăresc a afirma, cînd se știe că primele sale poezii au venit la *Convorbiri* prin poștă, spre a fi publicate); într-un asemenea caz, ar trebui să intervină gustul absolut indiscutabil al unui om, care să cearnă, să aleagă și să lepede, în specie, b[un]oară, d-l Maiorescu.

Fiindcă, dacă este adevărat că nu e permis orcu să se atingă de creațiunea lui Eminescu, constatarea aceasta se cuvine să se aplice în afirmativă ca și-n negativă: nu schimba, nu te atinge, prin urmare îți neg dreptul de a complecta; tot așa, în afirmativă, cînd d-ta vrei să publici ceea ce n-a publicat el, — nu!

Negreșit că o asemenea regulă are excepții, cari, curg din însăși natura lucrurilor; dacă, b[un]oară, printre lucrările poetului se găsește o bucată complectă, sau, dintr-un semn, reiese intenția lui de a fi voit să dea la lumină o poezie: atunci se trece peste regula absolută, dar totdeauna cu gîndul de a reintegra fizionomia intelectuală a autorului, iar nu a i-o știrbi.

Dar aceste toate sunt aprecieri asupra modului de a proceda cînd cineva are manuscrisele în mînă.

Ceea ce, a priori, este neauzit și sălbatec e faptul că, după ce manuscrisele au fost oficial remise unei insti-

tuțiuni importante, cum este Academia, se scoală doi domni, fără nici un caracter oficial, cari deliberează, cu de la sine putere, să publice tot materialul intim rămas de la Eminescu. (Tot așa cred că d-ta nu aveai dreptul să publici varianta cu Veronica,² ștearsă în manuscris, chiar de n-ar fi fost ștearsă.)

Pentru publicarea manuscriselor lui Leopardi, care sunt și ele lăsate unei biblioteci, Ministerul Instrucțiunii Publice a Italiei, după ce prin decret regal le-a declarat de utilitate publică, prin scrisoarea oficială cu data din 14 oct. 1897, a numit o comisiune în capul căreia se găsește Giosuè Carducci, cu însărcinarea de a coordona și studia manuscrisele. Comisiunea a început prin a face un catalog, cronologic și istoric, după normele bibliografiei moderne, și numai mai pe urmă a publicat lucrarea *Penstieri filologici e filosofici*.³ Și să se noteze că această culegere de maxime s-a găsit atât de bine ordonată, cu pagine numerotate, cu date sigure, cu tablă de materie, încît rezulta, evident, intenția autorului de a o publica.

Și eu, totuși, socotesc că nu tot ce era acolo merita să fie publicat.

Dar la noi ?

Probabil că d-nii Hodoș și Chendi sunt însuflețiți de gânduri bune.⁴ Eu nu-i cunosc decât din scurte lucrări literare. Unul din d-lor, d-l Chendi, este, mi se pare, criticul din Transilvania care găsea mai acum câțiva ani că eu eram un scriitor format, pe cînd d-l Dragomirescu mă clasifica printre *speranțe*.⁵ Cu vremea, apoi, îmi pare că d-l Dragomirescu s-a supărat pe d-l Chendi și l-a batjocorit în aceleași *Convorbiri* în care scrie astăzi d-l Chendi, iar domnul acesta s-a supărat pe mine în *Familia*,⁶ pentru o opinie ce exprimasem asupra novelelor lui Slavici. Ce curios se învîrtește roata lumii !... E probabil că astăzi d-l Chendi împărtășește părerea d-lui Dragomirescu asupra mea. O împărtășește oare și asupra d-sale ?

Orcum va fi (și opresc scurt această notă personală), este evident că atât d-l Chendi cît și d-l Hodoș sunt oameni culti și de talent, dar nu au autoritatea morală cerută pentru a hotărî de soarta manuscriselor lui Eminescu.

Părerea mea este că Academia ar trebui să dea o delegațiune d-lui Maioreșcu, iar d-sa, la iarnă înconjurat de domniile-voastre, toți tineri de la *Convorbiri*, precum și de d-nii Hodoș și Chendi, să discutați bucată cu bucată, fragment cu fragment, și astfel să hotărîți lucrurile. Ați putea să mă țineți și pe mine în curent cu controversele cele mai importante.

Intervenirea Academiei nu însemnează altceva decât că instituțiunea noastră de cultură cea mai înaltă împrimută autoritatea sa unei lucrări ce are de scop respectul voinței și intențiilor lui Eminescu.

Numai așa este omenește cu puțință a face ceva serios.

Mulțumesc foarte mult de trimiterea tezei.⁷

Cu afectuoasă strîngere de mînă, al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

P.S. Deschid scrisoarea spre a adăoga următoarele :

Primesc o revistă, *Scoala română*, în care găsesc reprodus un fragment din poema *Gemenii*, publicată în *Poezii postume* de d-l Nerva Hodoș. (Va să zică sunt publicate deja !)

Ce mă privești atîta ! A ta căutătură,

Mă doare, cum mă doare suflarea ta din gură.

Ce ochi urît de negru ! Cum e de stîns și mort

Închide-l, ah, închide-l, privirea ta n-o port...

— Dar mă iubești, Tomiris, — tu mă iubești atît

Precum pe al meu frate nîcînd nu l-ai iubit ?

— Da, simt că în puterea ta sunt, că tu-mi ești Domn.

Și de urmez ca umbra, dar te urmez ca-n somn.

Etc.

Etc.

Etc.

Bine, domnule Rădulescu, asta e poezie ? și, mai cu seamă, poezie demnă de Eminescu ?

Or eu am pierdut semnificarea calificativelor (domnul care reproduce versurile de mai sus le cheamă *superbe*), or lumea s-a prostit. „Mă doare, cum mă doare suflarea ta din gură !” „Închide-l, ah, închide-l, privirea ta n-o port !” Rima lui atît cu iubit. „Da, simt că în pu-

terea ta sunt, că tu-mi ești Domn, / Și te urmez ca umbră, dar te urmez ca-n somn". Tranca fleanca.

Că naiba, frate! Parcă o înțelegere comună se statornicise pe tăcutele, între noi toți, asupra înțelesului poezie, ca să nu mai fie nevoie a mai scoate pe Lessing, Schopenhauer, pe Maiorescu etc.

Asta nu e poezie, nu sunt nici chiar versuri.⁸

Nu se poate, să facă cineva un mai rău servici lui Eminescu!

Către I.N. Roman

1

Roma, 11/23 octombrie '94

Frater Roman,¹

Am primit chiar astăzi, în corespondența mea din Bruxelles, cartea ce ai binevoit a-mi adresa din Iași (și, fie zis în treacăt, fără adresa d-tale).

Prin urmare, îți răspund *à tout hasard*, dar îți răspund imediat.

Am fost scris amicului nostru comun Vlahuță, întrebându-l despre dumneta, fiindcă speram să te văd înainte de a pleca din Bruxelles; dar îți mărturisesc că am avut oarecare îndoială în momentul de a scrie, tocmai ca să nu provoc răspunsul cu *achitarea micii datorii*. Știi vorba noastră: când poți și cum poți. Dacă ești la larg, bine; dacă nu, lasă pe când ne-om întâlni la București, sau pe altă dată.

Am fost transferat aici² fără multă ceremonie, ca la oaste, și a trebuit să mă execut. Abia am sosit ieri, și, nehotărît, umblu privind cerul limpede al Romei, cu care nu mai eram deprins. Felul acesta de viață, săritoare de la un grad geografic la altul, are o parte ce se aseamănă cu visul: puterea impresiilor de ieri, regăsirea suvenirilor despre Italia, în înfățișarea reală a lucrurilor, durerea de a mă despărți de copii, toate la un loc îmi lasă impresia unui vis puternic, în care conștiința întreagă nu e întunecată: știu că visez, aș zice, dacă aș dormi, iar acum zie: știu că nu visez, fiindcă nu dorm, și totuși realitatea îmi pare atât de nestatornică și pur-

tată în reprezentațiunea ei din mine, încît îmi pare că nu mai e reală.

Dar o să mă deprind și cu asta.

În curînd voi veni în țară, în concediu. Doresc să-mi revăd birlogul, părinții și prietenii. Mă voi ocupa poate și de tipărit cîte ceva.³

Dumneta cum te afli? ce faci la Iași? Speri să ne putem întîlni la București luna viitoare?

Dacă ai sfîrșit de tipărit volumul de versuri,⁴ trimite-mi un exemplar, *Légation de Roumanie, Villino de Renzis, Rome*.

Cît despre Rivier,⁵ orînd vei vrea, sunt gata să-i scriu; și am încredințare că va face totul pentru d-ta, fiindcă va avea puțin de făcut, deoarece știu că lucrezi serios.

Îmi faci cea mai mare plăcere scriindu-mi.

La revedere, sper, cu frățescă dragoste,

Duiliu Zamfiresco

2

Roma, Via Condotti, 61
14/24 iunie 1895

Frate Roman,

Scrisoarea d-tale din Bruxelles îmi face îndoită plăcere: întîi, fiindcă îți aduci aminte de noi; al 2-a, fiindcă e din Bruxelles.

Stăruința ce depui în dobîndirea unui titlu, cu mijloacele restrînse de care dispui, e mai presus de orice laudă. Sunt încredințat că vei ajunge la scop mai repede și cu mai mult profit decît mulți compatrioți bogați, pe cari eu i-am apucat și i-am lăsat acolo, și cred că-i vor apuca și lăsa multe alte generații de secretari. Vorba lui K. K. Dobrescu: „studenți suntem și studenți vom rămînea” pare zisă pentru d-lor.

Cred că experiența, școala cea mare a lumii, te-a învățat multe: între altele, cum să trăiești ieftin și cum să trăiești sănătos, mai ales sănătos. Orașul Bruxelles oferă atîtea mijloace lesnicioase de trai liniștit, încît sunt sigur că vei fi găsit deja o pensiune bună și ieftină la țară. Ba, dacă îmi aduc aminte bine de topografia cartierelor, cred că ești de pe acum instalat prin împrejurimi. St. Gilles e în partea de sus a orașului, nu-i așa?

Una din cele dintîi condițiuni spre a sta bine este să aibi tot plătit la zi, ca să fii liber în orice moment a te muta, de ți se pare casa umedă sau mîncarea proastă. Lucrează cu ceas fix și te primblă de asemeni. Nu sta prea mult închis în casă și nu transpira.

Aceste povețe ale unchișului sfătos mi le dictează prietenia pentru d-ta, precum și amintirea de indispoziție de care ai suferit rîndul trecut.

Dacă se-ntîmplă să ai trebuință de Rivier,¹ sunt gata să-i scriu: am rămas în foarte buni termeni. De asemenea, la o nevoie mare, adu-ți aminte de mine pentru orice ți-ar lipsi.

Despre noi, pace și sănătate. Suntem instalați în cetatea de obîrșie, după multe necazuri și osteneli, și nu dorim decît să fim lăsați în pace.

Literatura mea merge înainte, ca un curs de apă cu maluri joase: e nebăgat în seamă, dar curge. S-o face gîrlă mare? sau l-o înghiți nisipul?... Cine știe.²

Și așa, frate Roman, cu bine și succes în toate. Nevastă-mea îți trimite complimente și eu îți strîng mîna cu prietenie.

Al d-tale devotat,

Duiliu Z.

Roma, 12 noiembrie 1895

Scumpe domnule Roman,

Mă grăbesc a răspunde scrisoarei d-tale din 7 ale curente, înștiințându-te că am rugat pe d-l Rivier, prin câteva rînduri, cu data de astăzi, că în decembrie, cînd te vei prezenta la al 3-a examen de doctorat, să te aibă în vedere amicalmente. Sper că nu vei întîmpina din partea asta nici o greutate.

Tot astăzi trimit, prin mandat postal 100 lei, spre a-ți putea împlini suma trebuitoare pentru taxa examenului. Îmi vei înapoia-o cînd, și cum vei putea, în februarie bunăoară, cum zici.

Îți urez succes și sănătate, ca să poți ieși la liman cu bine din toate greutățile.

În țară avem schimbare de guvern,¹ alegeri, hălă-moștie. Îmi pare bine că ai prieteni printre cei de la putere. Cred a-mi aduce aminte despre d-l Gheorghian, ca bun amic; da?

Cît timp îți mai trebuie ca să sfîrșești? Grăbește, să poți profita de împrejurări ca să te statornicești în magistratură sau în altă ramură sigură.

Sfîrșesc asigurîndu-te că, departe de a mă supăra, sunt mulțumit că pot face un mic bine unui prieten.

Cu o strîngere de mînă amicală,

al d-tale devotat,

Duiliu Zamfiresco

Către M. Săulescu

Iași, str. Toma Cozma, 7
17/30 iulie 1918

Stimate domnule ministru,¹

Sper că *scrisoarea mea deschisă*² nu mi-a înstrăinat afecțiunea unui amic. Ca om de spirit ce sunteți, ați luat-o *cum grano salis*, făcînd partea cuvenită literaturii și păstrînd numai ceea ce era serios într-însa, din punct de vedere basarabean. Cenzura, neinteligentă, a tăiat tocmai partea informativă, în care vă spuneam că pentru a schimba un bilet românesc de 100 lei, trebuie să plătești amendă.

Profit de ocazie spre a vă informa că biletele Băncii Generale nu sunt primite, la Iași, decît tot cu scăzămînt. Mi se spune că Banca Națională le refuză.

Vă mulțumesc foarte mult de graba cu care mi-ați trimis țigarele, prin amabilul șef de cabinet, d-l Rașcanu, și vă rog să binevoiți a-i remite suma aci alăturată de 200 lei.

Sunt indispus de cîteva zile, altfel aș fi venit în persoană să vă mulțumesc.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfiresco

Către Ion Simionescu ¹

1

20 septembrie 1914

Domnule secretar general și stimat coleg,

Însemnarea ce v-am lăsat ieri la Academie se referă la diploma de licențiat în litere de la Sorbona a fiului meu, Alexandru Duiliu Zamfirescu.² Ea a fost depusă la Minister, împreună cu diploma de bacalaureat, pentru echivalență. Cum însă era vorba de serviciul militar, Ministerul d-voastră a trimis rectoratului numai diploma de bacalaureat (pe care am și găsit-o expediată Universității cu numărul ce v-am remis); prin urmare, cealaltă diplomă trebuie neapărat să fie la Minister.

Vă rog să binevoiți a face să se găsească această diplomă și a mă înștiința, cu un cuvânt, la Odobesti. Când mă voi întoarce la București voi trece pe la Minister s-o iau.

Vă mulțumesc foarte mult și sunt al d-voastră devotat coleg,

Duiliu Zamfirescu

2

13 septembrie 1918

Stimate domnule Simionescu,

Un coleg de la secția literară bate la ușa secției științifice cu speranța de a găsi literatură curată.

Liga poporului¹ s-a hotărît să scoată un Calendar, precum și o foaie literară săptămînală.

Ți-aș fi foarte obligat dacă ai binevoi a-mi trimite un articol de geologie populară și un altul, de orice natură, pentru *Îndreptarea literară*², ce va apărea o dată pe săptămîină, probabil cu începere de la 1 octombrie viitor.

Amîndouă aceste publicațiuni vor căuta să-și plătească colaboratorii în limitele unor mijloace destul de reduse.

Primește, te rog, stimate domnule Simionescu, salutarile mele amicale.

Duiliu Zamfirescu

Către Al. T. Stamatiad

Iași, str. Toma Cozma, 7
11/24 sept. 1918

Stimate domnule Stamatiad,¹

Împrejurările sunt așa încît nu mă pot adresa astăzi d-lui Mehedinți.²

Cînd voi putea eu, personal, să fac ceva pentru d-ta, voi fi foarte fericit să-ți aduc un serviciu.

Încearcă de te adresează d-lui Rădulescu-Motru,³ care a fost numit director gl. al teatrelor și este și membru al Parlamentului.

Al d-tale, Duiliu Zamfiresco

Către St. Streitman¹

[1903]²

D-le Streitman,

Răspund scrisorii d-tale din 7 oct., mulțumindu-ți de sentimentele gentile cu care-ți amintești de Roma și de mine.

Întru cît privește articolul din *Observatorul*, nu împărtășesc părerile d-tale : nimic nu este nefolositor din ceea ce e gîndit. La vîrsta mea nu se mai scrie pentru plăcerea de a fi tipărit și nici nu se lovește în semenii săi pentru a face rău, eu, desigur, mai puțin ca oricare altul. Critica este totdeauna o durere, pentru că e o negațiune. Numai cine creează lucrează în armonie, cine dărimă rupe ceva ce există, și ceea ce există se întemeiază pe o lege de echilibru, fiindcă altfel n-ar exista.

Aceasta, din punct de vedere obiectiv, subiectiv însă, fiecare din noi tinde să îndrepteze obiectivitatea lumii după propria sa individualitate, prin aceea că, în fiecare, lumea se reflectează nu cum este ea, ci cum suntem noi. Este, cu alte cuvinte, o luptă de individualități, în care cel mai puternic biruie. Și această luptă a individualității este cu atît mai pătimașă cu cît ea se petrece mai adînc în ceroul voinței ; și, dimpotrivă, este curată, cînd se petrece în sferele reprezentațiunei.

Iar d-ta, dacă înțelegi rostul lumii noastre românești, trebuie să suferi, ca și mine, cînd vezi că peste tot se leagă o rețea de patimi, de [...] ³, de negustorie, în care cei interesați pare că vor să prindă miragiul ideii, pe

cînd, în realitate, pescuiesc cu dînsa numai triviala satisfacere a apetitului.

Crezi oare că-mi este permis mie, care de 15 ani stau de bunăvoie departe de țară, lucrînd pururea, căutînd să-mi îndreptez sufletul în contemplarea frumosului și a adevărului, crezi că-mi este permis să ridic glasul, atunci cînd sunt direct pus în cauză ?

Orcît de sus mă ridici d-ta, sunt om, și chiar dacă aș fi ajuns la punctul cel mai înalt de dezinteresare personală, totuși eu port în mine sentimentul dreptății, care se revoltă la orice nedreptate.

Chestiunea nu se pune cum o pui d-ta, dacă adică era oportun ca Academia să dea un premiu unui autor sărac sau bogat ; ci se pune cum o pun eu : lucrarea *Din bătrîni* este superioară lucrării *În război* ?⁴

Dacă n-ar fi așa, atunci Academia s-ar transforma într-o instituție de binefacere, în care singurile titluri ce s-ar cere candidaților ar fi certificate de paupertate. Ceea ce nu e.

Prin urmare, pînă îmi vei dovedi că lucrarea *Din bătrîni* e superioară lucrării *În război*, eu stăruiesc a crede că am avut dreptate să mă apăr, atacînd direct un scriitor, iar indirect un sistem.

Cît despre d-l Chendi⁵ și alții, ce să mai vorbim degeaba ?...

D-ta mai vorbești apoi de recunoștință și de alte poveri, grele de purtat. Eu nu-ți cer recunoștință, pentru că la urma urmei nici n-am pentru ce. Credeam însă că mă cunoști și că știi că nu sunt și nu pot să fiu gelos. Nu numai că nu sunt gelos, dar socotesc că natura m-a înzestrat cu o rară putere de a admira : pentru mine, un roman bun, o novelă, o poezie frumoasă e o adevărată sărbătoare, un bine personal, cu atît mai mare dacă lucrarea e românească. Aceasta s-o știi și să fii încredințat că e așa. Nu pot însă să primesc drept bani buni toate ineptiile și să mă las să mă calce în picioare toți schilozii, sub pretext că dacă aș face altfel aș părea gelos.

Pot să par orcum, eu știu cum sunt și asta îmi ajunge.

Către D. A. Sturdza

1

LEGATION DE ROUMANIE
EN
ITALIE
[imprimat]

9 august 1889, Roma

Domnule Stourdza,¹

Întorcîndu-mă, aseară din vecinătatea Romei, unde-mă duc trei zile pe săptămîină să mai răsflu, am găsit biletul ce ați binevoit a lăsa la Legațiune. M-am dus imediat la Hotelul Continental să vă caut, și cu mare părere de rău am văzut că plecaserăți.

Mai acum cîtăva vreme am fost informat că vă aflați la Sorrento, la principesa Gortchacoff,² și, primind o scrisoare pe numele d-voastre, de la Academia Română din București, m-am grăbit a o expedia d-nei Gortchacoff, cu rugămintea de a v-o înmîna, sau, în caz de a fi fost plecat, a v-o trimite la destinațiune. Altcîva nu am primit la Legațiune pe numele d-voastre.

Dacă scrisoarea Academiei nu v-a fost remisă, luni-mă duc eu însumi pentru cîteva zile la Sorrento, și voi cerceta de soarta ei.

Părîndu-mi cu deosebire rău că n-am putut a vă fi util întru nimic, — profit de această ocaziune spre a vă ruga să binevoiți a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfiresco

LÉGATION ROYALE
DE
ROUMANIE
[imprimat]

Rome, le 9/21 Octobre 1897

Monsieur le Ministre,¹

J'ai l'honneur de faire parvenir à Votre Excellence le fascicule du 16 Octobre de la revue littéraire italienne *Nuova Antologia*.

Si le temps lui permet de jeter un coup d'oeil sur l'article de Mr. Alfr. Frassati, intitulé *La politique extérieure de l'Italie et l'alliance franco-russe*, Elle y trouvera deux lettres, du C-te de Launay, ancien ambassadeur du roi d'Italie à Berlin et du C-te de Rabilant, Ministre des Affaires Etrangères en 1887, se référant toutes deux au renouvellement de la triple alliance à cette époque.

L'importance de ces documents n'échappera pas à Votre Excellence.

Pour le moment, je m'abstiens de tout commentaire, n'ayant pu contrôler leur authenticité que très imparfaitement. J'attends la publication du livre de Mr. Chialo : *Le triplice² e la duplice alleanza*, duquel ces deux lettres sont extraites, pour en référer à Votre Excellence.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les nouvelles assurances de ma très haute considération.

Duiliu Zamfiresco

Son Excellence
Monsieur D. Stourdza
Président du Conseil
Ministre des Affaires Etrangères
Etc. etc. etc.

Roma, Via Condotti, 61
8/20 aprilie 1898

Domnule prim-ministru,

În calitate de d-voastre de secretar general al Academiei Române, ați binevoit a semna adresa prin care acest înalt corp cultural mă informa că în ultima sa sesiune mi-a făcut onoarea de a mă alege ca membru corespondent.

Vă rog să-mi permiteți a vă exprima, personal, toată gratitudinea ce vă păstrez pentru această comunicare și a vă reînnoi, domnule prim-ministru, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfiresco

MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES
SECRÉTAIRE GÉNÉRAL
[imprimat]

București, 14/27 martie 1907

Domnule prim-ministru,

În împrejurările grele prin care trece țara,¹ socoteam că sunt dator să rămân deocamdată la post,² pentru a nu vă îngreua sarcina pe care v-a dat-o majestatea sa regele, cel puțin întru cât privește Ministerul Afacerilor Străine. Cum însă deprinderile mele, după 22 de ani de carieră, sunt de om blajin și civilizat, vă rog să mă iertați dacă nu pot suferi să fiu maltratat, mai cu seamă fără cuvânt.

Dacă m-ați fi lăsat să vorbesc, v-aș fi spus că se lucrează de 7 zile la tipărirea convențiunei poștale, un volum de două degete, că expunerea de motive și proiectul de lege nu pot fi semnate de d-voastră, pe câtă vreme mesagiul pentru Cameră este contrasemnat de d-l Jean Lahovary. V-aș fi comunicat că, întru cât privește convențiunea comercială și literară cu Italia, urmează să se facă decretul de promulgare spre a fi trimis majestății-sale, iar că pentru instrumentul de ratificare e nevoie de 3-4 zile; că aceste convențiuni intră în vigoare la 1/14 aprilie. V-aș fi prezentat lista reclamațiilor străine, ce m-ați însărcinat să vă fac cît de grabnic. V-aș fi înmînat un dicționar cifrat etc., etc.

Dar nu m-ați lăsat să vorbesc.

În aceste condițiuni, colaborarea noastră mi se pare cu neputință. De aceea, am onoare a vă ruga să binevoiți, cînd veți fi mai în tihnă, să mă trimiteți înapoi, în cariera exterioară, aducînd în locul meu o persoană care să se bucure de întreaga d-voastră încredere.³

Pînă atunci, vă rog să-mi comunicați ordinele d-voastre în scris.

Binevoiți, vă rog, domnule ministru, a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfiresco

5

Strada Negustori, 16
[imprimat]
[1907—1908]¹

Domnule prim-ministru,

Am văzut pe Sch. și socotesc că e bine să vă comunic impresiile mele. Era foarte nenorocit și mă ruga să-l ajut în explicarea pe care trebuia s-o dea B-ronului d'Aehrenthal. I-am spus că nu văd altă explicare decît adevărul.

Iar adevărul este acesta: că, sub guvernul precedent, comisiunea română a avut de tratat, pe rînd, cu Italia, cu Serbia, cu Franța și, acum în urmă, cu Bulgaria, — așa că n-a putut să ia îndeaproape cercetare tratatul cu Austro-Ungaria. Noul guvern, venit la cîrma statului în împrejurări grele, a avut alte griji. Printre picături, el a trebuit să revizuiască și lucrările deja făcute cu Bulgaria, astfel încît nici puținul timp de care mai dispunea nu a putut fi întrebuințat în studiul convenției cu Austro-Ungaria. Schimbîndu-se apoi comisiunea, noii membri au trebuit s-o ia de-a capo, ceea ce, firește, nu înlesnește soluțiunea.

La toate astea se adaugă termenul fatidic de 30 iunie, cînd expiră tratatul nostru cu Turcia, ceea ce ne va obliga a ne ocupa fără întîrziere de studiul reînnoirii sale, — lucru care nu se impune în mod ineluctabil cu Austria.

Am mai spus că atunci cînd membrii unei comisiuni de tarife sunt bine pregătiți, discuțiunea urmează o cale sigură, fără șovăieli și nervozități din partea celor ce se simt slabi.

Am insistat, în fine, asupra faptului că interesele noastre reciproce sunt cea mai bună garanție a unei înțelegeri viitoare.

Comunicîndu-vă în grabă cele ce preced, am onoare a vă reînnoi, domnule prim-ministru, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni,

Duiliu Zamfiresco

Vineri seara

6

EXCELSIOR HOTEL
[imprimat]

Roma, 7 febr. 1908

Prea stimate domnule prim-ministru,

Consiliul Concordiei, care trebuia să se țină la 10, a fost amînat pentru 15, după cererea celor de la Disconto.

Așadar, voi fi la Berlin în ziua de 14 și voi sta numai timpul strict necesar alcătuirii trebilor societății.

Îmi pare rău că întârziez. Deși eram ostentat și aveam nevoie de odihnă, totuși, liniștit nu sunt nici aici. Și oare e omul complet liniștit undeva, cu minunatele sale facultăți sufletești, cari îmbrățișează ființa și neființa, pe cei de aproape și pe cei de departe?

Orcum să fie, am nevoie de indulgență, și vă rog să mi-o acordați.

Al d-voastre prea supus și devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

7

MINISTERUL AFACERILOR STRAINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

Luni, 3 martie 1908

Prea onorate domnule prim-ministru,

Până la orele 3 $\frac{1}{2}$ nu a venit nici un act de la Palat pe numele excelenței-voastre.

Aș dori, de este cu putință, să-mi acordați miine dimineață, marți, un ceas de lucru. Se prezintă o chestiune gravă: ministrul austro-ungar, Schönburg, cere capul lui Kogălniceanu.¹ Drept aceea, mi-a remis, sub formă strict confidențială și personală, câteva documente, pe care trebuie să le vedeți.

Binevoiți, vă rog, a mă crede al excelenței-voastre foarte devotat,

Duiliu Zamfiresco

8

MINISTERUL AFACERILOR STRAINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

[1908]

Monsieur le Président du Conseil,

Toutes les conventions emploient la formule que j'ai mise en marge du texte de l'Art. 17 proposé par les Bulgares: „n'aurait notifié son intention“ etc. Le mot „voulait“ est trop impératif et n'est pas de mise dans une convention internationale. Mais la jeunesse des peuples est comme la noblesse récente: elle laisse percer le bout de l'oreille.

Ci-joint, j'ai l'honneur de vous faire parvenir la copie de l'article type de trois de nos conventions¹ les plus importantes et les plus variées.

Veillez agréer, je vous prie, l'expression respectueuse de mes sentiments très dévoués.

Duiliu Zamfiresco

Ce vendredi

Către G. Tutoveanu

CALENDARUL „LIGEII POPORULUI”
Str. I. C. BRĂTIANU, 157, IAȘI
[imprimat]

25 sept. '918, Iași

Stimate domnule Tutoveanu,

Îmi propun să vă scriu de mai mult timp și numai numeroasele ocupațiuni m-au împiedicat de a pune în practică această dorință.

Cîteșitrele poeziile adresate d-lui Cehan-Racoviță¹ sunt în posesiunea mea, care am conducerea literară a materialului ce va compune Calendarul.

Deocamdată, greutăți materiale, ca : hîrtie, tipar etc. ne împiedică de a ști cu precizie cînd vom apărea și dacă vom apărea.²

În toate cazurile, colaborarea domniei-voastre mi-ar fi foarte prețioasă pentru numărul literar al ziarului *Îndreptarea*, care este pus sub direcțiunea mea.

Din cele trei poezii, aceea intitulată *Bucovinei* mă tem că va [fi] interzisă de cenzură.

Vă rog să binevoiți a-mi răspunde pe adresa mea : Toma Cozma, 7, Iași, dacă, la caz de neaparițiune a Calendarului, pot face uz de poeziile domniei-voastre pentru *Îndreptarea literară*, la care vă rog să binevoiți a colabora.

Primiți, vă rog, stimate domnule, încredințarea distinsei mele considerațiuni,

Duiliu Zamfirescu

Către Al. Tzigara-Samurcaș

Iași, 21 mai 1918

Stimate domnule Tzigara-Samurcaș,¹

Fiul meu, Alex. Duiliu Zamfirescu, care vine în calitate de curier de cabinet, de la Externe, vă va prezenta aceste rînduri, menite să reamintească amicilor mei că sunt încă viu, deși foarte uitat. Vă rog să-mi acordați o permisiune de a veni la București și a mă întoarce la Iași. Doresc să vă văd.

Vă mulțumesc și vă strîng mina cu afecțiune.
Al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

Către V. A. Urechiiă

Personală

Bruxelles, 1/13 mai 1894

Scumpe domnule Urechiiă,¹

Atît d-l Bengescu² cît și eu am primit scrisorile d-voastre. Deși pozițiunea noastră e foarte grea, vom trimite circulara d-voastre oamenilor însemnați ai Belgiei, și vom căuta, pe sub mină, să-i interesăm de nobila cauză căreia v-ați devotat cu toată inima.³ A lucra mai fățiș ar fi a ne compromite și pe noi și poate și cauza.

Aceste rînduri fiind cu totul particulare și adresîndu-se românului cu suflet pururea tînăr, nu președintele Ligei⁴ — pot striga în libertate: „Înainte! inimile noastre bat cu ale fraților subjugăți!”

Vă urez sănătate și voinicie pentru atingerea idealului măreț ce urmăriți, și vă rog să credeți în sentimentele mele de admirare, cu care am onoarea a fi

al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfirescu

Către Al. Duiliu Zamfirescu¹

1

28 august 1916
Faraoanele²

Dragă Alex,

Am venit astăzi de la Galați și Sulina³ pentru o zi și țin să-ți trimit un cuvînt bun, împreună cu Idda⁴ și cu toată lumea de la Faraoane. Scrisoarea și poeziile le păstrez pe inimă. Notează-ți impresiile și faptele zilnice.⁵

Să știi că ne gîndim cu toții la tine și, oriunde vei fi, te însoțește dorul nostru. Doresc neapărat să-mi trimiți o fotografie din cel dintîi oraș unde vei găsi un fotograf.

Te sărut,
al tău

Papa⁶

2

Focșani, 17/30 septembrie 1916

Dragă Alex, Papa îți trimite toate dragostele din valea Dunării, cu noroc și fericire. Am cetit cele ce scrii Elenei.¹ Te-am rugat și repet să ții un jurnal² de cele ce vezi.

Lascar³ își pierduse bagajul; după mare zdruncin, s-a găsit. Tenenică va intra probabil la cavalerie și va merge la Tîrgoviște.

Noi am pus la cules, însă nu avem lucrători.

Toată săptămîna viitoare voi fi la Sulina,⁴ de la 19—26 sept.

Te sîrut cu toată dragostea,
al tău

Papa⁵

3

C.E.D. 1
[imprimat]

Odessa,² le 22 Janvier 1917
S.I. Carolus Primus
[imprimat]

Mon cher Alexandre,

Je réponds à ton mot, reçu par l'entremise de Trifu et j'expédie la présente par les bons soins du Colonel Nicoleano, qui veut bien s'en charger.

Je ne comprends plus rien. À la date du 17 Janvier tu n'avais pas reçu la lettre que je t'ai expédié par le Lt. Kachlitch, accompagnée d'une procuration t'autorisant à réclamer en mon nom les dommages qui nous sont dûs !...³

Hier je t'ai télégraphié pour t'avertir que je me suis directement adressé au Général Sakaroff, en même temps Mr. Economos, propriétaire de vignobles devastés à Ivești. Mr. Economos (beau-frère de Georges Negropontes) a déjà été informé par sa belle-mère, de Jassy, que sa demande a été prise en considération et une enquête, ou quelque chose de semblable, a été ordonnée.

Ci-joint tu trouveras une carte postale en date du 29 decembre de notre intendant Iossif Joncău, qui précise la date à laquelle les tonneaux ont été défoncés d'ordre de l'autorité militaire, — c'est le 6 Décembre 1916. Je te prie de t'en tenir au texte de la procuration, et, pour mieux faire, je t'envoie un inventaire détaillé de notre fortune pillée.

Je t'informe que j'ai écrit, à ton sujet, un mot au Général Christesco. En même temps j'ai prié le Colonel Nicoleano (qui me dit être en excellents termes avec le Général Vinogradsky) de lui suggérer un voyage pour toi à Odessa. Tu aurais pu accompagner Buncole,⁴ puisque le voyage pour moi est très dur.

Tout mon coeur pour toi, mon cher,

Papa

4

Odessa, 27 aprilie/10 mai 1917

Dragă Alex,

Profit de plecarea amabilei d-ne Alimănișteanu pentru a-ți trimite un pachet, cu următoarele lucruri :

- a) trei cutii cu țigări de havana, adevărate, care costă o avere (nici una mai puțin de 2 lei țigara); aceasta ca mulțumire pentru amabilitățile ce mi-ai făcut la Iași;
- b) 4 creme galbene (două flacoane și două cutii)
- c) 2 sticlute cu apă de dinți
- d) 1 cutie de pastă de dinți

Apoi, 7 perechi de ciorapi de mătase (în loc de 6), pentru [cuvînt șters] ce ai trimis Iddei.

În fine o cutie cu mașina de ras Gillette, și 24 brice, destinate lui Didea,¹ — pe care te rog să i-o remiți imediat.

Îmi pare rău că nu te pot satisface cu pielea de cizme. Am găsit una, foarte frumoasă, care însă costa 100 ruble, net, iar talpa și căptușelile, 54 ruble, ceea ce face în

total 154 ruble, sau 401 lei, — fără lucru. Dacă însă ai nevoie absolută, sunt gata a-ți face și plăcerea aceasta.

Te rog, în schimb, să-mi răspunzi despre toate, cum mergi, ce faci și dacă ai luat notă de observația mea de a acorda oarecare seriozitate vieții.

Țin foarte mult să știu dacă ai găsit un mijloc de a expedia lui Lascar țigaretile și pantalonii.

Răspunde-mi printr-un curier de la Externe.

Te sărut cu toată dragostea,
al tău

Papa

Adaog că trimit, prin d-ra Virnav, un pachet cu diverse lucruri la Vaslui, — unde merge d-na Zmaranda Apostoleanu. Am rugat pe d-ra Virnav să-ți lase acasă un pachet cu ciocolată, pe care s-o oferi copiilor Prassa din partea mea.

Caută de lasă cărți d-nei Alimănișteanu și d-rei Virnav.

5

Odessa, 30 april/13 mai 1917

Mon cher Alex,

A l'heure qu'il est tu dois avoir reçu le paquet avec les commandes, par les bons soins de Madame Alimănișteanu, et ma lettre avec toutes les explications nécessaires, par l'entremise de M-elle Virnav (Cette dernière lettre contenait une autre, de L. G. ¹), ainsi qu'un paquet de chocolat destiné aux enfants Prassa.

Par conséquent, je ne puis profiter des amabilités de Mr. Saratzeano que pour te dire „bonjour, mon fils“, et t'embrasser encore, ce qui est toujours une chose agréable pour un père, surtout lorsque le fils se lave.

Ainsi soit-il
ton

Papa

Ne néglige pas Lascar.² Dis-lui de m'indiquer les objets dont il peut avoir besoin, et je m'empresserai de les lui faire [parvenir].

6

Odessa, le 11/24 Juillet 1917

Mon cher Alex,

Ta lettre du 3, m'a été remise hier, par un sous-off., qui reviendra après demain prendre la réponse, — que voici, accompagnée d'un paquet, contenant neuf paires de chaussettes, dont six paires en fil et trois en soie. C'est tout ce que j'ai pu inventer de plus parfait, car il ne faut pas oublier que 100 frs. roumains valent 37 roubles, et que le rouble file comme le franc. Ton commettant a eu de la chance, puisque le bon Joseph de chez Aleschwang, venait de recevoir les marrons en ce moment-là, et me les a comptés à 2 roubles 50, au lieu de 5 rouble. Les chaussettes en soie, „aussi fines que possible“, comme tu dis, coûtent 15 roubles la paire. On n'a pas d'idée des prix auxquels nous sommes arrivés ici !...

Pour le tabac à pipe de Catargi, je croyais l'avoir expliqué dans ma lettre que je n'en avais pas trouvé d'anglais. Je regrette qu'il ne fume pas la cigare, auquel cas il les aura passés à son père. Comme je désire vous être agréable, à vous autres, héros de demain,¹ — tu me diras dans une prochaine lettre si Catargi se contenterait de tabac pour pipe, russe ; dans ce cas, je t'enverrai, sans contre-valeur en argent.

Et, à propos d'achats, tout le monde ici se préoccupe des commandes d'hiver. En ce moment on trouve quelques étoffes, civiles et militaires. Il serait sage de m'indiquer de ce qui pourrait t'être utile, ainsi qu'à Lascar, en m'indiquant la couleur et la qualité. Tu dis que Lascar t'envoie des *bulendre* d'hiver, dont tu ne sais que faire. Je te prie d'examiner s'il y a dans le tas ma grande

fourniture que je lui ai passée, et la conserver comme le plus précieux des biens, puisque la misère va peser sur nous. Ne méprisez rien et ne gâchez rien.

Pour ce qui est de ton passage au front, je t'ai répondu par le courrier Mr. Léautty. Je répète ici que j'approuve ta manière d'agir, à savoir que tu peux continuer à servir auprès du Gl. W[inogratzky]² jusqu'au moment où l'armée roumaine entrera en action : alors il faut aller te battre. J'ajoute pour la centième fois que mon plus ardent désir serait de pouvoir t'accompagner ! Malheureusement, je ne peux pas monter à cheval et ne supporte plus les fatigues. En dehors de toutes ces incapacités, il est plus utile pour toi et pour ton frère que je continue ma vie ici, d'où je peux vous rendre des services, dans le monde des réalités réelles. La pauvre âme s'est réfugiée dans l'inaccessible, et y tremble, d'espoir et d'angoisse.

Ma requête à Dumka réclame un timbre. N'oublie pas. C'est la 3ème fois que j'en parle. Tu me rassureras là-dessus.

Mr. Procopie Dumitresco a remis les lettres et le rouleau au Consulat ; de là, je les ai retirées et tout est allé à destination.

Et les cahiers !?... Je sais que souvent tu a beaucoup à faire ; mais quelquefois tu es aussi libre. Ne néglige pas ce devoir. Tu es aux premières loges pour voir. Dans quelques années, les notes d'aujourd'hui auront une importance capitale. Par conséquent, consacres un cahier à la campagne de Transylvanie et à la retraite, et un autre cahier aux notes au jour le jour.³

Et le piano ! Je ne voudrais pas avoir l'air de te morigéner ; mais je t'assure que je voudrais recommencer ma vie et la consacrer toute entière au beau, à la propriété morale, à la jouissance intime de me sentir sans reproche. Il y a très peu d'exemplaires humains dignes de jouer du Beethoven.⁴

Pour ma part — et comme échange de bons procédés — j'écris aussi. Mais ma veine sentimentale est tarie ou du moins suffoquée par l'angoisse ; et alors j'ai repris certains portraits d'hommes politiques et littéraires,⁵

tracés avec une hauteur de mépris, à laquelle St. Simon⁶ lui-même n'est pas arrivé.

Au revoir, mon cher fils, et puisses-tu achever une œuvre si bien commencée — celle d'un homme complet. Ton Père qui t'aime,

D. Z.

Jeudi, 13/26 Juillet 1917

Le sous-officier qui devait venir aujourd'hui à l'heure ne s'est pas fait voir. Alors je profite de l'amabilité de Mr. Lascar Catargi⁷ pour t'envoyer la lettre et le petit paquet de chaussettes. Prière de lui exprimer tes remerciements.

M-selle G. me dit que des pellicules de 4 sur 5 n'existent pas. Tu voudras bien redemander la mesure. La jeune fille continue à être charmante, ce qui me fait g[ran]d plaisir.

Je ne te parle rien du front... Ce dont je suis absolument persuadé, c'est que les Roumains se battront comme des lions. Puissent-ils se couvrir de toutes les gloires.⁸

7

Jassy,¹ le 27 Juillet 1918

Mon cher Alexandre,

C'est aujourd'hui vendredi. Tu me disais que tu parais pour Focșani samedi dernier. Je t'ai télégraphié, en te priant de m'informer sans retard de la situation de là-bas. Pas de réponse. Tous les jours je passe au Ministère chercher ma lettre, et tous les jours je rentre bredouille. C'est donc la conspiration du silence !

Lascar télégraphie de Focșani, en allemand. C'était probablement avant ton voyage là-bas.

Fritz² a passé deux jours à Jassy, envoyé en mission par la mairie ; il est parti pour Crasna, dans l'intention de revenir à Jassy. Il n'est plus revenu.

Demain je pars pour P. Neamtz, changer d'air et faire une visite au général.³ La grippe ne me lâche pas. La semaine prochaine j'irai probablement à Galatz, simplement pour fuir la solitude.

Je t'ai prié de chercher un imprimeur et pas un éditeur de mes poésies.⁴ Quand tu l'auras trouvé, je chargerai Corinne⁵ d'alambiquer ce retour de fraîcheur, avec sa bonne écriture ronde, pour les vers mal copiés. C'est une pauvre poésie lointaine, des bords de l'océan, comme dit Faust :

Lontano, lontano, lontano
Sui flutti d'un ampio oceano.⁶

Ton

Papa

8

Jassy, le 8/21 Août 1918

Mon cher Alex,

Ainsi que je t'avais promis dans ma dernière lettre, j'ai déposé hier, mardi, à la *Banca Iașilor*, la somme de 10 000 francs, pour que la contre-valeur te soit versée à Bucarest, par la *Banca de Scont*, télégraphiquement. En même temps je t'ai expédié un télégramme ainsi conçu : „prezintă-te la Banca de Scont din București, care a primit ordin de la Banca Iașilor de a-ți vărsa suma de zece mii lei. (s.) Papa.”

Malgré les assurances formelles que les télégrammes d'affaires entre la Moldavie et le territoire occupé circulent librement, je donne ici tous ces détails, pour le cas où les télégrammes ne marcheraient pas.

J'espère que tu pourras toucher cet argent avant samedi, afin de faciliter ton voyage à Focșani.

Ma santé laisse à désirer. Je la traite un peu en dessous, mais il faudra bien la prendre au sérieux.¹ Il faudra que j'aille bientôt à Galatz, pour l'organisation du parti. Le Général me talonne beaucoup, mais je n'ai aucune envie, — non, aucune.

Zoé² est partie depuis quelques jours, pour Focșani ; Hélène³ part aujourd'hui pour Colonești, où Madame Apostoleanu m'invite avec insistance. Je suis persuadé qu'un séjour de farniente, avec le régime, me mettrait d'aplomb. Malheureusement, la nouvelle organisation du journal⁴ ne me permet de m'absenter que peu de temps. Et le voyage, à lui seul, equivaut à une vacance, puisqu'il faut aller en chemin de fer jusqu'à Vaslui et de là une demi-journée de voiture.

J'en ai jusque pardessus la tête, de la guerre et de ses misères. Je rêve de Bellagio ou de Pallanza, les îles Borromées ou même Frino, — et pourquoi pas le château de Kent, une fois qu'on y est. Tu ne connais pas ce château ? Moi non plus. Mais il est superbe. Il est magnifique et glorieux, — surtout parce que non vu.

Tu ne m'en voudras pas, mon cher *réaliste*, de battre un peu la campagne. Comme dit Boccace :

Bocca baciata non teme sventura ;
Anzi, si rinnova, come fa la luna.⁵

Mais c'est très bien d'avoir cet équilibre parfait entre le vrai et le vraisemblable. C'est pourquoi je te prie, à chaque retour de Focșani, de me parler *réalité*, encore et toujours.

Mes affectueux souvenirs à tous les tiens,

ton

Papa

Mano n'est toujours pas rentré.

Jassy, le 1er Septembre 1918

Mon cher Alexandre,

Ainsi que je t'avais télégraphié, j'ai quitté Galatzi mercredi soir et suis arrivé ici jeudi matin, ballotté par le wagon, comme en pleine mer.

Là-bas, à Galatzi, j'ai frisé l'opération de très près, d'après les dires de ces messieurs, puisque les accès de fièvre étaient d'une violence inouïe, avec des frissons qui me secouaient comme un arbre et me faisaient claquer les dents. Heureusement, l'accès a passé et la fièvre n'est pas revenue.

Je ne veux pas trop m'appesantir sur ce sujet, mais je vous promets de suivre strictement les prescriptions des médecins. C'est très gentil de ta part d'avoir pensé à venir me voir (du reste, je n'aurais pas permis qu'on m'opère sans que tu sois présent); mais ne te fais pas de bile (c'est le cas de le dire), cela passera. Je te prie de chercher à Bucarest de l'eau de Karlsbad, source Mülbrunne. S'il y en a, informe-toi.

Et passons aux affaires.

Mr. Teodoreano prétend que si j'avais été à Jassy, l'affaire était conclue à l'heure qu'il est. Je n'en sais rien. Pour moi, les affaires en vin ont subi un point d'arrêt qui est dû aux deux circonstances suivantes : 1) la situation au front français, qui fait croire que les troupes d'occupation de chez nous seront forcées de quitter la Roumanie, — ce qui est un leurre ; 2) l'impôt sur le gain réalisé par les viticulteurs pendant la guerre, — ce qui est une bêtise et qui ne passera pas à la Chambre tel quel.

Tu fais très bien de t'en préoccuper ; mais il ne faut pas exagérer. Le prix du vin sera très élevé, même si les allemands ne l'achètent plus, par l'enchaînement naturel des rapports entre les objets de consommation et surtout par la dépréciation de l'argent. Quant à l'impôt sur le gain des viticulteurs, il frappera tout au plus le viticulteur, c'est à dire le vendeur et non pas l'acheteur.

Mr. Teodoreano part demain soir, dimanche, pour Bucarest, en même temps que cette lettre. Il viendra te voir lundi même, pour te donner une réponse et te faire de nouvelles propositions. Je te préviens qu'il tient beaucoup à conduire l'affaire. Il m'a nettement posé la question de son gain. Comme ce n'est pas un courtier quelconque, je l'ai fortement intéressé, en lui offrant 5% sur la réserve que nous laissent les allemands. — c'est-à-dire que si l'affaire est de 300 000 frs., il touchera 15 000 frs. ; il n'a droit à rien sur le reste.

Il sait que nous avons besoin d'argent et fera tout pour conclure l'affaire. Tu peux examiner avec lui toute autre combinaison et même parler du marc, bien entendu sans prononcer le nom de Schantzer. Vous me télégraphierez lundi soir même.

Dans la question des Banques, — il faut prendre les choses *cum grano salis* et ne pas t'émouvoir parce que Mr. Christow ou un autre financier de haut bord t'envoie un avis de paiement. Et tout d'abord, les intérêts, pendant la guerre, ne seront pas calculés au taux qu'ils veulent bien fixer. Ah, Mirceo Doamne ! Lorsque je viendrai au pouvoir, quel nettoyage !

Avec ces c. de la Banca Românească, je leur dois en tout et pour tout, 8 000 frs. à la centrale de Bucarest et 8 000 frs. à la succursale de Galatz, — en tout seize mille frs. Les traites sont restées en souffrance pendant la guerre, comme avec tout le monde. Je vous demande un peu, quelle importance peut avoir une somme de 16 000 frs. quand il s'agit d'une récolte de 6 à 800 000 frs. ?

La vérité est que tous ces misérables financiers font de la politique, et les libéraux en particulier. Ils m'en veulent à mort. Pour l'argent qu'il vous faut (25 000 frs. dont 10 000 frs. illico), je ferai tout mon possible pour le trouver ici, au courant de cette semaine, si vous n'arrivez pas à conclure avec Teodoreano. ¹

Un mot pour Lascar : mille affections et autant d'admiration pour son application au travail. Comment va sa santé ? ²

Jassy, le 20 Septembre 1918 (jeudi)

Mon cher Alexandre,

Je profite du départ de Mr. Dan, mon fidèle fonctionnaire de Macédonie du temps où j'étais au Ministère,¹ pour jeter cette lettre en gare de Focșani, à l'adresse de Fritz,² — puisque tu dis qu'à partir d'aujourd'hui tu es à Faraoani.

Il ne tardera de te mettre au courant de la situation de ce pauvre Micu.

Mr. Lamotesco a été chez moi, — je l'ai invité à déjeuner et nous avons longuement causé. Il était muni de tous les actes nécessaires au transport des chevaux, — mais ses chevaux sont à Bacau. Je devais par conséquent trouver un homme et fixer le wagon. Alli, qui aurait pu me rendre ce service, est sujet turc, et, à ce titre, ne peut bouger qu'entre Jassy et Dângeni. Alors, je me suis adressé au major Draghici, de l'Escorte royale, qui a essayé de m'être agréable, mais ne pourra le faire que dans deux semaines, lorsque les hommes reviendront.

J'ajoute tout de suite que le jour où Mr. Lamotesco a déjeuné chez moi, il m'a dit que, par surcroît de précaution, il a été voir son ami Garoflid, ministre de l'Agriculture, pour lui demander aide et protection pour ses chevaux. Garoflid lui a répondu catégoriquement qu'il n'avait qu'un conseil à lui donner, c'était de ne pas envoyer les chevaux, puisqu'ils risquent d'être réquisitionnés. Dans cette conjoncture, ton ami Lamotesco avait presque décidé de vendre ses bêtes à Bacau. Il devait partir de Jassy hier matin, mercredi, et, ce matin, je devais recevoir de lui un télégramme, afin d'expédier ou non Micu. Quel n'a pas été mon étonnement de le rencontrer hier soir à 6 heures à Jassy. Il m'a dit que le matin, au moment de partir pour Bacau, on lui a volé ses valises etc., etc. Quant aux chevaux, il était décidé à les vendre.

Dans ces conditions, je serai forcé de faire la même chose avec Micu. Continuer à payer 40 frs. par jour pour

son entretien, c'est-à-dire 1200 frs. par mois, c'est de la folie furieuse ; l'expédier à Focșani et risquer de le perdre (en supposant que je trouve l'homme, le wagon, le fourrage nécessaire au voyage) après avoir dépensé un tas d'argent, est aussi bête que le reste.

J'en suis désolé. La pauvre bête méritait mieux.

Je désire savoir exactement la date de ton retour à Bucarest pour t'envoyer les traites dûment signées par moi et te parler de différentes choses. Un monsieur de la Banque G-le, Bosnieff, m'a dit t'avoir vu chez eux, et avoir répondu, à ta demande, qu'il n'y avait rien à mon compte courant. Ceci est inadmissible. Il y a ce que je t'ai dit, et qu'il faudra payer, parce que je n'admets pas d'autre solution, vu que j'ai signé des traites.

La question de la vente de nos vins (côte-part libre), dont parle la *Gazeta Bucureștilor*, me paraît une énormité stupide. J'irai au Ministère des Finances aujourd'hui même, puisqu'il s'agit de la *Directiunea Generală a economiei*.

Le Général Averesco m'a écrit un mot très aimable à ton adresse. Relata refero.

Je ne veux pas oublier Lascar, le grand, le merveilleux, le cher.

Ton

Papa

Veillez me télégraphier quel est le rendement probable des vignes. Si vous avez un moyen (sénateurs ou députés), écrivez-moi. Je désire surtout savoir si Lucie³ ne se trouve pas trop mal chez nous.

Jeudi, midi

Je reviens sur les vins. Au Ministère des Finances où j'ai vu le nouveau Secrétaire Gl. (un homme jeune et bien), Mr. Maltezeano, — on ne savait rien. Il s'expliquait la défense de vendre jusqu'au 1er Février, par deux motifs :

Le 1-er, il l'attribuait aux allemands, lesquels, s'étant réservé le droit de retirer leur côte-part seulement le 1-er Février (en tout cas, jusqu'au 1-er Février), ne voulaient pas permettre aux propriétaires de tripoter et peut-être même d'aliéner plus que leur part disponible ;

le second motif était meilleur. Il l'attribuait au gouvernement roumain, qui voulait obliger les vignerons à ne pas encourir l'impôt de guerre, dont la portée ne dépasse pas le 1-er Janvier 1919.

Quoi qu'il en soit, le Secrétaire Gl. ira à Bucarest et à son retour saura me donner une réponse. J'ai déjà poussé ici à une campagne de presse.

11

Jassy, le 22 Septembre 1918
Samedi

Mon cher Alexandre,

Par le courrier qui part d'ici jeudi soir, je t'ai adressé une lettre, au nom de Fritz, qui devait être laissée en gare de Focșani, entre les mains d'un tregher roumain, avec 10 frs. de pourboire.

Profitant aujourd'hui de l'amabilité de Mr. Ferhat, je recommence la même ancienne histoire de ton cheval. Le juif me l'a fait voir encore hier : il était ingambe, mais presque pas ferré et une crinière sauvage. J'avais demandé, comme dernier prix, 1 400 frs. ; on m'offre 800. Le malheur est que ce Phénix se dévore lui-même : encore huit jours, et son prix servira à couvrir sa pension à peine.

Je te prie de me télégraphier tes intentions. Dans ma lettre précédente je t'expliquais que Mr. Lamotesco vend ses chevaux et les difficultés de transport sont très grandes.

L'histoire de mon duel¹ est des plus banales et ne mérite pas qu'on en parle. J'avais chargé Hélène de te

toucher un mot, pour que la nouvelle ne t'arrive pas déformée. L'une des deux balles m'a sifflé à l'oreille, la seconde à une certaine distance.

Dans deux semaines je fais paraître un numero littéraire de notre journal : *Indreptarea literară*² qui s'imprimera en 20 000 exemplaires, sur 4 pages, à 20-cm l'exemplaire. Je pourrais ainsi venir en aide à quelques braves garçons quelque peu faméliques, et surtout employer tout mon temps, — quisque l'échéance du 1-^{er} Octobre approche et je tiendrai la promesse que je t'ai faite de ne plus jouer.³

Cela me procurera peut-être le plaisir de me battre encore de temps à autre, car je taperai sur des mufles sans talent. Il faut bien que jeunesse se passe, mon fils : il y a trop de mélancolie dans la vie.

J'attends le résultat des vendanges de Focșani, où la *mustosa* et la *folle blanche*, qui contiennent beaucoup de jus, aideront les variétés sèches.

Tu as raison de ne pas vendre, et, certainement, les prix augmenteront.

J'ai été au Ministère des Finances m'informer au sujet de la défense de vendre avant le 1-^{er} Février, — aussi que je t'ai écrit, et j'attends la réponse.

Les événements se précipitent et je ne sais pas qui me donnera la réponse : *sapiens nihil affirmat quod non probet*.⁴

Si le temps est bon, le séjour à Faraoani est agréable. Seulement, je crains que Lucie et Corinne n'aient pas le confort nécessaire. Avez-vous une femme de chambre ?

J'envoie mes souvenirs affectueux à tout le monde et t'embrasse tendrement

ton

Papa

Ce dimanche, 23 Sept. 1918

Mon cher Alex,

Ta lettre du 3 octobre (jeudi) ne m'a été remise qu'aujourd'hui, en même temps que le chapeau de Marinovitch.

J'y réponds point par point :

1) Avant que le front soit au Danube, il s'en faut. Si les Dardanelles tombent, oui, autrement, pas. Nous aurons plus facilement la paix générale, surtout avec le changement du gouvernement allemand.

2) Le vin doit monter au moins à 40 francs, — même s'il y a la paix, c.a.d. même si les allemands n'achètent plus.

3) J'ai reçu les 2 000 frs. et t'en remercie.

4) A qui faut-il envoyer les traites de la Banque vaticane ? Je te prie de payer les intérêts de 600 frs.

5) Je ne crois pas à la prophétie de Mr. C., *tuo padrone*.

6) Pour les chevaux, j'ai répondu par les deux lettres précédentes, l'une envoyée par le courrier et l'autre par Mr. Ferhat, — et j'attends ta réponse télégraphique.

*Et maintenant, si, malgré mes prévisions, quelque chose d'anormal arrivait, je vous laisse libre d'agir, toi et ton frère, selon votre inspiration. Vous pouvez vendre, quand et comme vous voudrez. Consultez-vous toujours avec Maricica.*¹

*Si, comme officiers de réserve, vous êtes menacés, sauvez-vous.*²

Je vous embrasse tendrement.

Ton

Papa

Donnez-moi des nouvelles sur les vendanges, très en détails, — par lettre remise à l'un des sénateurs : Langa ou plutôt Ferhat.

J'envoie la présente par courrier (je crois Cotti Zanesco) jusqu'à Focșani, en gare, et de là par bacșiș spécial chez Fritzica.

Jassy, ce samedi, 29 Sept. 1918

Dragă Alex,

DI. F. mi-a remis scrisoarea ta și a Luciei,¹ cu data de 9 oct., marți, și scrisoarea lui Lascar din 30 septembrie stil nou, adică ceva cam vechi.

Pentru a începe cu damele, — nu pot să-ți spun câtă plăcere îmi face de a ști că Lucie, Corinne și Puiu sunt la Faraoane (cer iertare lui Puiu pentru această clasificare). Îmi pare rău, numai, că nu mai sunt cai și trăsurile din vremea cea bună, și sunt foarte preocupat de aveți sau nu tot ce vă trebuie, rufărie, serviciu de masă etc. și mai cu seamă slugi.

Nu știu dacă ați apucat zile frumoase, pe terasă, cu vedere întinsă pînă la Dunăre, cînd se profilează pe orizont conturul munților de la Măcin. Această poezie a lucrurilor s-ar fi îmbogățit, pentru mine, dacă aș fi acolo, cu poezia de a vedea pe noră-mea pe meleagurile noastre, tînără, frumoasă, împodobită cu toate darurile sufletești, așa cum doream să fie înainte de a o cunoaște.

Te rog să-mi scrii dacă pădurea cea mare din fundul viei a fost tăiată sau numai brăcuită, precum și pădurea din fața porților numită *gătej*. De asemeni, te mai rog să-mi spui în detaliu cum merge culesul, care varietăți sunt mai bune și mai productive etc., etc.² Să-mi scrie cineva care nu e prea ocupat.

Evenimentele se precipită și poate în curînd să fim liberi. Dacă armata de ocupațiune va pleca, e probabil că ne rămîne tot vinul. Plecarea armatei străine nu poate să influențeze în rău prețul vinului, deoarece în Moldova nu e armată de ocupație, iar prețurile sunt între 60 și

70 lei decalitrul, cu toată enorma cantitate de struguri din Basarabia, care a fost pompată în Ucraina.

Doresc să știu unde ați adăpostit vinul de la Vir-teșcoiu.

Idda îmi scrie că Lenguc[ceanu]³ ți-a telegrafiat să vinzi partea disponibilă a vinului său. Ai vîndut-o?

În chestia calului, — mă voi conforma dorințelor ce exprimi. Cu toate astea trebuie să te fac atent asupra exageratei importanțe ce dai unui dobitoc, pentru care ești gata să te strici cu unchiu-tău și cu toată lumea. Acum, cînd am văzut greutățile cite sunt pentru a ține un cal, pricep pentru ce colonelul s-a desfăcut de ei. Lăsînd la o parte discuțiile și drumurile pînă la jidan, și oprindu-ne numai la socoteli (kilogr. de ovăz a 3 lei, iar de fin 1,40), nu cred că se poate împinge sentimentul moral pînă la aberație. Căci, să ne înțelegem: e prea frumos să vrei să păstrezi pe Micu pînă la adînci bătrînețe. Partea frumoasă e pur subiectivă, — căci Micu e cu totul indiferent la discuția noastră și mult mai sensibil la o traistă cu ovăz. Ce vei face cu el la iarnă? Chiar dacă vor pleca nemții, va rămînea sărăcia și lipsa de furaj. Eu cred că te înșeli cînd afirmi că Didea sau colonelul Vasiliu⁴ vor primi calul. Aici, ofițerii care n-au moșiele lor sunt exasperați. Dealtminteri, Lamotescu îți va vorbi.

Întru cît privește pe colonel, te rog să-i scrii numai-decît și să-i faci scuze, dacă i-ai spus lucruri urite. El se uită la tine ca la un fiu al lui.

Ți-am răspuns prin dl. F. că am primit 2 000 lei ce mi-ai trimis prin curier.

Văd că cei 25 000 lei sunt pe sfîrșit. Ce pot să fac? Ți-am spus că nu mai joc și nu mai iau bani din bănci, — și vreau să mă țin de cuvînt. Pentru partea întâia, este lucru definitiv; pentru partea a 2-a, răspunde-mi repede, ca să văd ce fac.

Nu uita să mă informezi asupra prețurilor vinului.

Scriu lui Lascar aparte și vă sărut pe toți cu dragoste.

Ton

Papa

Cum merge Maricica⁵ și Zoe⁶ cu culesul?

Dl. F. se întoarce la Iași marți. Prin urmare, răspunde imediat.

14

Jassy, le 7/20 Octobre 1918

Mon cher Alex,

Je suppose que tu es rentré à Bucarest et je profite du courrier de ce soir (B. Const.) pour t'écrire.

Ton télégramme de mercredi 16 ne m'a été remis que samedi, avec la mention „sosit cu ștafeta“, c'est-à-dire expédié par la poste. J'ai répondu à ton télégramme, à Focșani et t'écris aujourd'hui à Bucarest.

Les prix montent à Jassy et sont arrivés à 80 frs. le décalitre. Ceci est sûr. Le général Greceano a refusé de vendre à ce prix; le colonel Negruzzi idem. Hier sont venus chez moi deux juifs qui offrent 50 frs. pour notre *disponible*, en donnant 100 000 frs. [...]*, cotit la stat vin fiert et le reste du prix au 1-^{er} Janvier 1919. Je lui ai remis (un nommé Nicolae) une lettre pour Lascar, afin de lui faciliter la visite des vignobles et lui faire goûter les vins.

En admettant qu'on n'arrive pas à s'entendre avec ces juifs, — les circonstances sont telles, qu'il faut garder le vin. Le Parlement a voté une loi sur *l'avance surgage aux agriculteurs et viticulteurs* jusqu'à 50% de la valeur de leurs produits, loi qui doit entrer en vigueur ces jours-ci et dont l'application pratique est très facile. Je tiens ces informations de Fotin Enescu, l'auteur même du projet de loi et le Directeur Gl. de Banques Populaires etc. Vas t'informer au Ministère des Finances.

En même temps j'ai envoyé à Attias** une traite de 30 000 frs. avec prière de te remettre 25 000 à toi et de m'envoyer à Jassy 5 000 (je suis sans argent). Je te

* Text indescifrabil.

** Lecțiune incertă.

prie d'aller le voir, et, si ces messieurs ne donnent pas suite à ma demande, reprendre et déchirer la traite, sans plus de prières. J'en ai assez de cette juivaille prometteuse.

Ce n'est que dans ce cas que vous vendez mille décalitres à 34 frs.

Ci-joint, les traites de la Banque Viticole dûment signées par moi.

Toute l'affection

de ton

Papa

J'attends réponse urgente.

15

Focșani, le 30 Janvier 1919

Mon cher Alex,

Le porteur de cette lettre, Nicolau, est mon courrier politique. Il passera quelques jours à Bucarest, si toutefois les trains bougent encore. Le dit courrier est, de sa nature, très débrouillard. Mais il a ordre de s'adresser à toi pour toute difficulté imprévue. Je te prie surtout de l'aider à se procurer du riz et des macaroni, à quel que prix que ce soit, — car la santé ne va pas et je suis un régime très sévère, en ingurgitant force eaux de Karlsbad.

J'espère qu'il me portera la nouvelle de l'heureuse délivrance de Lucie et de la naissance autant que possible d'un garçon. Votre installation au Sanatorium est une excellente idée, — mais à la longue fatigante. Si vous ne voulez plus retourner auprès de vos parents, il faut se mettre en quête d'un appartement, dès à présent, puisque l'hôtel me paraît exclu, avec un enfant nouveau-né. La question du chauffage diminuera d'intensité à mesure que l'hiver passe.

Au sujet de tes beaux-parents, tu ne m'as jamais dit si tu a pris l'inscription hypothécaire dans la terre qui garantit la dot de ta femme et si l'hypothèque de Madame Gardesco avait été préalablement radiée. C'est une question d'une importance capitale, aujourd'hui, qu'il s'agit de donner la terre aux paysans et consolider les titres de rente comme dotaux. Je désire une réponse claire.

L'interruption des trains a empêché mon *negustor* de s'emmener à la date de 26. Je l'ai tarabusté par des télégrammes f.f. urgentes et il a dû m'expédier par la B-que Nationale 150 000 frs. que j'ai reçus hier. Lascar te dira dans une lettre à part le pèlerinage pieux aux tombeaux de nos deniers. Il caracolait avec une fortune dans la poche et répétait : „Da' cald e, domnule, cu 150 mii lei în buzunar“.

Ton frère prétend que tu attends ton cadeau maintenant et qu'il devrait être de 25 000 frs. La sagesse des peuples dit que ce sont les *petits* cadeaux qui entretiennent l'amitié et non pas les grands, et comme je tiens beaucoup à ton amitié, nous le mettrons à 20 000. Du reste, la chose dépend d'un petit détail, lequel dépend de Lucie : si l'héritier est un mâle, un *masculus*, bâti pour perpétuer tous les Cotzofeano, les Gardesco, les Lascaris et autres Empereurs,¹ la chose peut se faire. Paris vaut bien une messe ; le détail en question vaut bien 5 000 francs.

Quant à l'époque du versement, elle est fixée au 15 mars, dernière échéance du vin vendu.

Le vin non vendu se traite à 42 ; j'arriverai peut-être à 45. À ce sujet, il y a une contradiction dans mon esprit : au mois de Juillet le vin sera à 80 frs. — mais... N'ayant plus mon dépôt en maçonnerie, la crama actuelle est un danger permanent, — une allumette peut la faire flamber, et alors *vatelapesca*,² procès avec la société d'assurance etc. Ensuite, à la fin de février, il faut soutirer le vin ; ensuite, il diminue par l'évaporation ; enfin, il risque d'éclater par la congélation : nous avons dépensé une fortune en voitures, en y allant tous les jours, par 15° de froid. Le mesurage ne s'est pas fait, à cause de la couche de glace qui s'est formée sur les

parois des petits fûts ; les fondres n'ont pas gelé. Je voudrais donc vendre le reste du vin au même acheteur et lui remettre les clefs, pour respirer.

Maintenant à d'autres.

Je te prie de passer à la Banca Românească et demander en mon nom le chiffre total de ma dette, la succursale de Galatz y compris (c'est : 8 000 Bucarest, 8 000 Galatz et 30 000 Jassy) ; idem pour la B-ca Ilfov (22 000) ; idem pour la B-ca Comercială [...]. *

N'oublie pas non plus de passer à la Banque Viticole. Je voudrais lui envoyer illico 15 000 frs. ; par conséquent, ils doivent m'expédier des traites à renouveler pour le reste seulement. Il s'agit de l'institution qui est au passage *Majestic*.

Tu passeras en même temps au *Crédit viticole*, Ministère des Finances, ou j'ai plusieurs annuités en retard. La somme totale est de 33 000 frs. au mois de Novembre 1918. Je voudrais verser la somme de 20 000 frs. avec prière de lever, par l'administration financière de R. Sărat, la prohibition de disposer librement du vin de Făraoane. On me dit que le directeur actuel est un très aimable homme.

Hélène.³ Je te prie de lui dire que j'ai remis à Catherine⁴ les 10 000 frs. Pour ce qui est des 5 000 frs. qu'elle demande en dehors de 9 000 déjà payés, — c'est sa belle fantaisie qui travaille. Nous avons parlé d'un chèque de 5 000 frs. sur Paris ; à prendre par la Banque Nationale, au taux de 115. Elle m'a toujours dit de *garder le reste à sa disposition*, — le reste, c'est-à-dire 4 000 frs. Tant est-il vrai, que je voulais te donner 4 billets bleus, pour qu'elle pût les prendre avec elle.

Je t'ai dit quelle est mon intention à son sujet, — et je m'en occupe. Si elle veut prendre 14 000 frs. et les manger à Paris en perdant du 100 pour 100 au change, — libre à elle : je donnerai les 5 000 frs. Mais je resterai avec l'impression d'avoir à faire à un être incompris.

Idda. Voilà 6 jours que j'ai télégraphié à Lenguceano, le priant d'informer Idda qu'il y a une chambre à l'Hôtel du Boulevard, qui est payée jusqu'au 1.er Février. Pas de

* Text indescifrabil.

réponse. Je te prie de télégraphier à ton tour au même Lenguceano, en lui demandant de donner les dispositions de Idda au sujet de la chambre. Cet homme est extraordinaire : il faut que je lui arrache une réponse par le chef du bureau postal, auquel je demande, par fil, de Focșani, si tel télégramme adressé à Mr. Leng[uceano] a été remis au destinataire. Alors il répond.

Mon cher Alex, ma santé, mes occupations et les difficultés du voyage m'empêchent d'aller à Galatz ou venir à Bucarest, m'intéresser directement au sort de Idda. Elle pourrait avoir l'impression d'être un peu abandonnée, ce qui me serait pénible. Je te prie donc d'insister qu'elle vienne passer quelques semaines à Bucarest, avant de partir pour l'Italie et même si elle ne part pas. Parle à Hélène.

Enfin, dans ta réponse, dis-moi si tu a repris ta cure. J'espère que tu es tout-à-fait bien, comme on doit être à ton âge et dans ta situation.

Je vous embrasse tendrement tous les deux.

Ton

Papa

16

Focșani, le 24 Févr. 1919

Mon cher Alex,

Voici le texte du télégramme que m'envoie la B-ca Ilfov : „Conform propunerii D-voastre admitem 15 000 numerar, iar pentru rest noi efecte cu același gir“.

J'enverrai l'argent en ton nom. Tu ne payeras que contre une lettre de la Banque, déclarant qu'elle s'engage à demander au Tribunal d'Ilfov de clore le procès dont la date est fixée au 5 Mars. Pour le reste de la somme (qui doit être de 26 000, intérêts compris), j'entends payer en espèces l'intérêt à partir d'aujourd'hui et nullement les intérêts du passé, qui doivent être capitalisés. Ma dette était en 1916 de 22 000. En y ajoutant

les intérêts, elle se monte aujourd'hui à 26 000. Sur ces 26 000 je paye 15 000. Il en reste 11 000. C'est sur ces 11 000 que j'entends payer les intérêts, à partir de ce moment.

Je donne ces explications, puisque ces messieurs de la B-ca Românească ont encaissé 25 000, sur une dette totale de 39 000, et après avoir encaissé l'argent, — pour renouveler les traites de 14 000, demandent le paiement à part d'une somme de 3 500 frs., représentant les intérêts arriérés.

Tu voudras bien passer également au Crédit Viticole (Ministère des Finances), parler au Directeur et lui dire que tu verseras en mon nom la somme de 20 000 frs. s'il est disposé à donner des ordres à l'Administration financière de Rimnicu-Sărat de lever l'interdiction d'exporter le vin de Faraoani, mise par le percepteur de Dalhaut (dont dépendent les Far[aoane]). Ceci, parce que les acheteurs rencontrent des difficultés au moment de payer le fond communal. Je payerai le reste (de 12 000) en automne. Tu demanderas l'adresse officielle du Crédit, avec signature et numéro en règle, que Lascar remettra à l'Administration financière de R.-Sărat, le 4 Mars, date à laquelle il doit se présenter au Tribunal pour l'enquête *in futurum*.

Quant au renouvellement des traites de la Banque Ilfov, tu diras à ces messieurs que je viendrai à Bucarest dans quelques semaines (au moment du baptême)¹ et signerai les actes. S'ils sont pressés, ils n'ont qu'à les remettre à Lascar.

Stéphanie me dit que tu as encore consulté un médecin qui est un escroc. Je ne saurais assez te mettre en garde contre ta manie de te croire malade. Une fois que tu as fait la cure spécifique, par acquit de conscience, cela suffit. Je te répète à satiété qu'à ton âge j'étais tout à fait comme toi. Si tu voulais mettre de l'équilibre dans ta conduite présente et future (et ne pas regretter d'en avoir manqué dans le passé), tu devrais te dédier au piano et étudier le contrepoint. Une nature comme la tienne trouvera la plus haute récompense dans la création, qui est un bien sans égal, puisqu'il porte sa beauté

dans sa raison d'être. Si vous partez pour l'Italie tu te mettras sérieusement à l'étude du contrepoint.

La petite Alexandra restera pour le moment chez M-me Gardesco,² et, après, chez moi. Si vous ne partez que dans deux mois, c'est à dire vers la fin d'Ayril, je la prendrai directement chez moi, à Faraoane. Je cherche en ce moment une ménagère, qui se mette à décroter la maison et qui la conduise. Il est très probable que je me débarrasserai de Heinrich, dont le despotisme tourne à la monomanie : il ne tolère personne à côté de lui et ne voit que des voleurs partout. Il se réserve cet exploit pour lui seul.

Il est bien entendu que je garderai l'enfant, au cas ou vous voudriez le laisser chez moi, jusqu'en automne. En hiver, la vie à la campagne devient intenable, et puis, en Novembre, je partirai moi-même à l'étranger.

Au revoir, mon cher fils. Réponds-moi *per filo e segno*.³

Ton

Papa

Demain, lundi, je serai toute la journée à Faraoane, où commence la taille. J'enverrai télégraphiquement à la Banque Nationale de Bucarest, à ton nom, la somme de 35 000 frs. Va voir à la Banque. Vas-y mercredi, matin.

17

Focșani, le 5/18 Mars 1919

Mon cher fils,

Je voudrais assister au baptême de ma petite-fille Alexandra, et s'il le faut, lui servir de parrain.

Pour ce faire, je prie Lucie de remettre la cérémonie à huit jours après Pâques, în ziua de Duminica Tomii,

le 14/27 Avril. À la date de 1er Avril, vieux style, j'ai des intérêts à Focșani, — ce qui m'empêcherait de me trouver à Bucarest le Dimanche des Rameaux.

L'Académie commence sa session générale le 1er Mai. Si le calendrier Julien (vieux style) est transformé en grégorien, ainsi que le gouvernement a l'intention de faire, à la date du 1er Avril, — la Duminica Tomii se rapproche naturellement de la date de l'ouverture de l'Académie.

Mon intention serait de passer tout le mois de Mai à Bucarest, sauf, bien entendu, le cas où les élections auront lieu réellement à la date du 15 Mai, — ce qui ne sera qu'avec un Ministère national. Les libéraux ajourneront encore les élections.

Ce jeudi.

Lascar est allé prendre sa résidence d'été à Faraoane. Les ouvriers ont perdu la boule : ils demandent 20 frs. par jour et trois repas, ce qui revient à 30 frs. Heureusement, nous avons fait la taille partout (sauf Virțișcoi) à forfait, par conséquent sans nourritures et nous avons un wagon de maïs dans le grenier de la maison. Les échelas, qui coûtaient de 18 à 20 frs. le mille, coutent aujourd'hui 140 à Focșani et 180 à Faraoane. Nous avons dépensé près de 70 000 frs. jusqu'à présent, et nous ne sommes qu'au début.

Je remets cette lettre aux bons services de Mr. Miciora. Il te dira de vive voix que j'attends l'ordre du Crédit viticole, adressé à l'Administration financière de R. Sărat, constatant l'acquit complet de la somme de 33 000 frs. arriérés des années de guerre, afin d'avoir la libre disposition des vins. Cet ordre du Crédit viticole, tu iras le demander au Ministère et le remettras à Mr. Miciora, qui me l'apportera à Focșani. Si ta santé t'empêche de sortir, je te prie de charger Puiu (auquel j'envoie mille choses affectueuses) d'aller verser l'argent au Crédit viticole et retirer l'ordre en question.

Et, au sujet de cette précieuse santé, tu ne dis plus rien. Lascar a baragouiné quelque chose, un vaccin qui

suppure. Je désire avoir des nouvelles de Lucie, si elle se remet, après l'épreuve suprême. Et Alexandra ? Lascar l'a trouvée presque bien, — ce qui est considérable, pour un oncle dans son style.

Dans une accolade, je vous serre tous les trois sur mon cœur. J'attends une réponse par l'entremise de Mr. Miciora (Hôtel Splendide).

Ton

Papa

18

Focșani, le 31 Mars 1919

Mon cher Alexandre,

Je profite du départ de Nicolau, pour te dire que je suis toujours dans l'attente d'un mot de ta part, au sujet de Lascar. C'est aujourd'hui dimanche. Depuis mardi dernier je suis hors de tout contact avec le monde dit „civilisé“, qui s'injurie dans les journaux. Le général A.¹ a passé aujourd'hui par Focșani et m'a attendu pendant deux heures ; malheureusement, je l'ai manqué. Il reviendra dans quelques jours, retour de Piatra-Neamtz, avec la générale. J'espère le rencontrer, si l'on m'avertit à temps.

Il m'a été impossible d'aller à Rîmnic aux fins d'obtenir le certificat de la part du Conseiller agricole, — faute de moyens de transport. Mes chevaux sont harassés.

Quel résultat a donné l'intervention de Stéphanie ?

Je te prie de me répondre par le dit Nicolau (auquel tu diras de venir prendre la réponse) — ou par télégraphe, pour me tranquilliser.

Toutes les vignes sont en règle, sauf Faraoanele. La végétation étant avancée, je serais obligé de surseoir au travail des sarments (incordat), puisque les nouveaux jets de la treille sautent à peine touchés. On fera cette opération plus tard.

Informez-moi sur la date du baptême. Comment va Lucie et ma petite-fille ?

Toutes mes tendresses, mon cher fils.

Ton

Papa

19

Focșani, le 18/26 Avril 1919

Mon cher Alex,

Je profite du départ de Mr. Constantinescu (un inconnu pour moi, mais connu par Fritz) pour te faire parvenir les lettres de change demandées, portant mon aval, dont une de 20 frs., valable pour 20 000, et l'autre de 5 frs., valable pour 5000.

Depuis mardi dernier, je vous attends à Faraoane. J'ai passé des heures et des heures à regarder la chaussée de Focșani, dans l'espoir de voir poindre à l'horizon votre voiture. Enfin, aujourd'hui, samedi, j'ai compris que vous ne veniez plus. C'est une forme nouvelle de ce triste bonheur, d'attendre quelque chose qui ne vient pas.¹

Rentré à Focșani, j'ai trouvé ton télégramme.

À partir de lundi prochain, commencent les réparations de la maison. Ainsi, je ne pourrais plus vous recevoir avant un mois. À cette époque, je serai à Bucarest. Nous rentrons peut-être tous les trois, peut-être tous les quatre, avec Alexandra.

Je te prie de fixer un appartement pour moi à l'Hôtel du Boulevard,² une chambre à coucher et un salon, avec salle de bain si possible. À défaut de salon, — le reste. Le tout pour un mois, à partir du 28 Avril, vieux style (soit, le 11 Mai, nouveau s.). Le prix, comme tu voudras.

Malgré le plaisir que j'ai de vous retrouver et de connaître ma petite-fille, je ne vous cacherai pas une certaine appréhension de revenir à Bucarest, de repren-

dre contact avec la vie agitée, la politique militante, l'Académie, les cercles, — qui portent, au bout, la désillusion. Je n'ose pas te dire le charme, toujours plus grand, de la solitude. C'est peut-être la dernière forme de l'orgueil.

Je te prie instamment d'aller à l'administration des wagons-lits et fixer mon billet (Focșani-Bucarest, ou s'il le faut, Jassy-Bucarest) pour dimanche ^{28 avr.} _{11 mai} (De Jassy,

il devrait porter la date du $\frac{27}{10}$.)

Il y a de nouveau interruption des trains et blocage pour Focșani entre deux ponts, Rîmna et Putna. Peut-être n'y a-t-il plus wagon-lit. Si je pouvais trouver une auto !...

Toutes mes tendresses.

Ton

Papa

L'absence de Lascar se fera sentir au moment de mon départ pour Bucarest, qui coïncidera avec le sulfatage des vignes. C'est une question très grave. Je te prie d'aller voir Mr. Gheorghiu, gendre du Gl. Văitoianu, auquel j'ai parlé à Focșani. Tu le trouveras au Ministère de la Guerre, faisant l'introduction des Ambassadeurs à la porte de son beau-père. Il m'a dit qu'il suffirait d'un mot au colonel Atanasiade (ou Anastasiade), chef de la mobilisation au G. Q. Général, qui, paraît-il, est un aimable homme. (Il pourrait s'appeler aussi Atanasiu ou Anastasiu, si ce n'est pas Atanasescu.)

Prière répondre par télégraphe, en accusant réception des fractes. J'attends également les cigarettes.

Focșani, $\frac{23 \text{ apr.}}{6 \text{ mai}}$ 1919

Mon cher Alex,

Mă găsesc din întâmplare la Focșani, și profit de sosirea Ștefaniei, pentru a răspunde punct cu punct scrisorilor tale de ieri.

1) *Lascar*.¹ Regret că tânărul suferă. Dar... pe latura asta, n-am nici o putere.

În privința demobilizării, voi vorbi generalului Găvănescu. Știi că mi-a mobilizat și intendentul.

2) Pentru venirea mea la București, este o singură soluțiune: fiindcă ești în automobile, fă tot posibilul și-mi trimite o mașină, sau vino tu cu ea, pentru a mă lua. Trebuie să fiu la București luni, 12 mai (Academia se deschide miercuri, 1/14 mai).

Nu pot profita de automobilul lui Georges, deoarece am oameni la toate viile. Plouă încontinuu, munca se face greu și încet, oamenii costă enorm (16 lei o femeie la săptăm, pe zi, — ceea ce cu mîncarea face 22); bărbații, 18 și 20 lei.

De o săptămînă, mi-a mobilizat și intendentul. Pentru a aduce sulfatul de cupru, de la Galați, a trebuit să trimit boii noștri, cu doi oameni, — ceea ce echivalează cu o paralizie, fiindcă nu mai am posibilitate a transporta haragii de la Focșani.

Zoe mi-a promis să se instaleze la Faraone în lipsa mea. Dacă nici *Lascar*, nici Mihăilescu (intendentul) nu sunt liberați, pînă la 10/23 mai, voi fi silit să mă întorc.

3) Ar urma ca botezul fetei să se facă în intervalul acesta, adică în cursul primei săptămîni după sosirea mea. Îți repet că venirea mea depinde de un automobil. Cu trenul nu vin. Transbordările sunt oribile: se fac kilometri pe jos, prin noroi etc., etc.

Am tot felul de făgăduieli cu privire la automobil; însă nu comptez pe nici una.

Cînd ți-am scris să-mi fixezi biletul de W. lit., nu se întîmplase tot scandalul cu intreruperile liniei.

Dacă nu se poate găsi o mașină care să mă ducă la București, atunci renunț la Academie.

În prevederea aceasta, îți alătur o scrisoare adresată lui Bianu,² pe care nu i-o remiți decît în cazul cînd nu găsești un mijloc de a veni să mă iei.

4) Călătoria de la Sibiu și bunele impresii cu care te-ai întors mă umplu de bucurie. Am scris lui *Lascar* să caute a cunoaște admirabila țară ce se unește cu noi, și, îți mărturisesc, dacă n-ar fi grava chestiune a administrației averei noastre, nici nu aș încerca a demobiliza pe frate-tău.

De cînd trupele noastre bat pe unguri și înaintează în Transilvania, mă simt fericit, parcă mi s-ar fi întîmplat ceva personal bun. Acum se explică substratul romanelor mele,³ care era scos din această virtute generoasă a poporului nostru, — admirabilă ramură a trunchiului neolatin. Îmi pare rău că nu poți lua parte la această nouă fază a războiului.

5) Întru cît privește pe Vaitoyano⁴ — nici eu nu cred că e persecuție politică cu mobilizarea lui *Lascar*.

În toate cazurile, nu se poate pune chestiunea astfel. Vă îmbrățișez pe toți cu dragoste.

Ton

Papa

Dacă nu găsești nici un mijloc de a veni sau a-mi trimite o mașină, — telegrafiază-mi sîmbăta viitoare urgent.

Te rog din nou, scrie Iddei. Pare că nu a primit știri de la nimeni, și e disperată.

Uitam un lucru foarte important.

Autorizat de Georges Georgescu, te rog să-l vezi și să lămurești chestiunea despăgubirilor vinului vărsat în 1916. Georgescu a găsit la Ministerul de Finanțe vinul lui Moritz Remer, care se va plăti cu 8 lei decalitrul.

Registrele relative la Faraone au fost contestate (și, cu drept cuvînt, deoarece eu sunt trecut, la toate viile; numai cu 14 900 decalitri). Totuși, doresc să iai contact cu Georgescu și să cauți la Finanțe cum stau lucrurile.

Focșani, le 8 Juillet 1919

Mon cher Alex,

J'envoie un courrier à Bucarest, porteur de plusieurs missions et surtout chargé de rapporter les objets de toilette et autres, strictement nécessaires à la vie. Hélène s'adresse à Stephanie, qui connaît les tenants et les aboutissants de ce sport. Je te prie de te mettre d'accord avec elle, afin de trouver ce qu'il faut, sans dépenser une fortune. Dans un an d'ici, nous referons les choses autrement bien. Le courrier a reçu 1 000 frs. de moi.

Pour le moment, la maison est reluisante de propreté. Sauf les planchers, pour lesquels on ne trouve pas du ripolin, le reste est convenable, et, ce qui m'a étonné, elle est redevenue élégante, par les restes de tapis et objets, que les Allemands ont bien voulu nous laisser. À ce sujet, tu as emporté deux tapis qui sont bien nécessaires aux honneurs que nous voulons rendre à ta fille et que tu ferais bien d'expédier en même temps que l'enfant.

La domesticité vient d'être complétée par un couple de brigands polonais, un pandour à moustaches effrayantes et un morceau de femelle qui n'articule aucun autre son de langue vivante sauf le polonais.

Heureusement, il paraît que mama Aglaé parle le polonais. Ça va faire une pétaudière !...

Mais tu peux être tranquille, pour ta fille et pour Lucie, si elle vient passer un peu de temps chez moi. Pour Alexandra, il y a du lait, de l'air et de l'amour paternel ; pour Lucie, les mêmes objets, avec, au plus, des poulets de grain, du pain blanc, meilleur qu'à Bucarest, et du bon vin : juste ce qu'il faut pour voir la vie en rose. Je te conseille pourtant d'emmener ta femme avec toi, si tu choisis Mehadia (ce que je te conseille fortement).

Les vignes se présentent assez bien. Le premier sulfatage finit maintenant et se fait en partie avec les pom-

pes des ouvriers, qui se font ainsi payer 30 frs. la journée. Il n'y a donc plus lieu d'acheter des Vermorels.

Qu'as-tu fait avec les actes de Lascar et que devient-il ?

Si tu as retiré les exemplaires de mes poésies¹ restés à l'hôtel, je te prie de me les envoyer, au moins en partie.

Mes tendresses pour toi et les tiens.

Ton

Papa

À peine arrivé à Focșani, une crise de foie !² Je devrais vraiment partir pour Karlsbad, — ce qui ne sera possible qu'en Novembre. N'est pas malade du foie qui veut ! Il faut se le ronger.

Faraoanele, 1-^{er} Novembre 1919

Mon cher Alexandre,

Tu auras reçu, j'espère, mon télégramme, par lequel je te demandais si tu avais vu ton Ministre et si les démarches à la valuta avaient abouti. Si votre départ pour Rome est définitivement arrêté, je tiens ma promesse, en mettant à ta disposition 40 000 lei, dès maintenant.

Idda doit vous accompagner. Elle a tous les jours quelques lignes de température, ce qui est anormal. Vous vous arrêterez quelques jours à Milan, voir Thérèse, et vous continuerez sur Rome, d'où, à l'aide de Laurent, Idda cherchera une station climatique en haute montagne, de préférence en Italie.

Du reste, dans huit jours je serai de nouveau à Bucarest. Je vous préviens que j'emmène la petite, si, d'ici là, personne ne vient la chercher. Le temps se fait mauvais et la nourrice commence à en avoir assez. Je partirai

exactement jeudi, 6 Novembre, à 7 heures du matin, pour arriver à Bucarest entre 5 et 6 heures du soir, avec une marge possible de quelques heures. L'auto réserve de ces surprises. En partant de Bucarest, lundi dernier, j'ai cassé le ressort de devant et une chambre.

Au sujet de la petite-fille, j'ai pensé que si votre maison n'a toujours pas de charbon, Sanda pourrait habiter à l'hôtel avec moi, jusqu'au moment de votre départ, jusqu'à ce que vous ayez pris une décision, quelle qu'elle soit. Pour ce faire, il faut fixer au Boulevard une autre chambre. La mienne continue à m'être réservée. Il est entendu que la petite sera défrayée par son père au second degré, vu que les pères au premier degré *sono snaturati*.¹ Ma petite fille est exquise. Elle m'appelle déjà „Tatăi“, en me caressant avec des mains de princesse. Rog pe coana Eliza să nu fie geloasă, dacă ține la prețul pădurei.

Nous finirons de vendanger vers jeudi. Le résultat est : médiocre à Faraoane, brillant à Vîrțișcoi, honorable à Blidari ; image, en moult, de la vie.

Je finis, parce que Sanda vient passer quelques instants avec son „Tatăi“.

J'embrasse tendrement ses parents,

Papa

23

GRAND HOTEL DU BOULEVARD
LUCIAN BERTOLA-BUCAREST
[imprimat]

Ce mercredi, 11 Février 1920

Mon cher Alexandre,

J'arrive de Focșani en ce moment, en auto, et je t'écris sans le moindre retard, *primo* pour répondre à tes trois lettres (trouvées dans le tas), *secundo*, pour te donner les détails de ma campagne électorale, couronnée

d'un succès *bef** : sur 12 650 voix exprimées, j'ai obtenu 8 596 ; mon adversaire tzaraniste 2 393 et le menu fretin 657 et 484. Toutes les places (huit places vacantes) ont été enlevées par la Liga poporului, avec un excès de majorités qui touchent à l'unanimité. Ainsi, tes pronostics, tu peux t'asseoir dessus. Si j'arrive au ministère, je t'enverrai à l'autre bout du monde, *primo* (encore !) parce que tu as manqué de confiance dans la susdite „Ligue“, *secundo* parce que tu parles de ma vie de Bucarest, comme si tout s'en allait à vau-l'eau. Je ne sais comment vous dire, et à toi, et à ta femme, que j'ai le droit de soupirer à ma façon. Je t'ai élevé dans un sentiment, vis-à-vis de ton père, d'amitié et de confiance absolue, et je n'ai pas peu souffert lorsque tu es venu me confier tes peines. Mais je t'ai aussi élevé dans un sentiment de délicatesse, qui me donne le droit d'exiger le respect, non pas du père, mais de l'homme, surtout de cette partie de l'homme qui constitue son refuge moral. Je saisis très bien la portée de vos observations : il vaudrait mieux qu'il en fût autrement. Mais ma personnalité abstraite est une unité différente de ma personnalité sociale : cette dernière se rend compte qu'elle fait souffrir — et combien ! — et voudrait contenter les exigences conventionnelles. Malheureusement, elle ne réussit pas suffisamment.

Mais, en tout bien tout honneur, qu'avez vous à me reprocher ? Vos informations sont ridiculement exagérées et je ne saurais assez défendre la réputation d'une personne, qui est peut-être un peu fantasque, mais qui est surtout, moralement, très propre. Vous l'agonisez de sottises, probablement, sans vous rendre compte de l'enfer qui est sa vie. Et je dois ajouter toute de suite que c'est d'autant plus un enfer, qu'elle ne s'en plaint jamais, par une fierté farouche. Si je n'avais, pour le mariage, le plus profond mépris (vous ne m'en voudrez pas, si vous vous aimez), je la pousserais à se marier ; mais je méprise le mariage et j'adore la femme, — je parle en principe, pour établir l'antithèse. Alors ?...

* Corect : *boeuf*. În text, cuvîntul e ortografiat greșit în mod ironic.

Alors, rien. Tranquillisez-vous et laissez-moi ma muse.¹ C'est si rare, une muse ! Si vous croyez que je la pare de qualités qu'elle n'a pas, tant pis : le temps les fera tomber toujours trop tôt.

Voilà pour mes enfants, pour mon fils et ma belle-fille. Quant à la soeur et au beau-frère, envoyez-moi des témoins — ce sera ça de gagné : je m'ennuie tant dans la vie ! J'ai souffert, j'ai fait souffrir, et, malheureusement, je fais encore beaucoup souffrir des êtres qui me sont, positivement, très chers. Que ne contient-il donc pas, le cœur humain !

Veillez prendre les choses par le bon côté, — celui de la sincérité et de l'irréremédiable vanité de nos aspirations, et déchirez cette lettre stupide.²

Ce lundi, 23 Février 1920

Mon cher Alex,

Ce qui précède est resté en panne. Ta lettre du 10 Février vient me donner un coup d'éperon, et j'y réponds sans le moindre retard.

En voilà une histoire !... Je me rapelle vaguement qu'après mon départ de Rome, la Caccia³ m'a obligé à payer ma cotisation, *parce que j'avais négligé de communiquer mon transfert par écrit* ; j'ai acquiescé à cette demande et j'ai voulu envoyer l'argent, mais, dans l'entre-temps, la cotisation avait été augmentée de beaucoup, et on voulait me faire payer d'après le nouveau tarif, — ce que j'ai refusé. Il est bien entendu qu'il s'agit de la cotisation due *après mon départ*.

C'est simplement ignoble !

Voici une lettre pour Don Prospero Colonna.

Je te prie de me dire si le ministre Lahovary s'emploie sérieusement en ta faveur ; contrairement, ça pourrait lui cuire.

J'ajoute que, pour t'aider, je suis disposé à payer l'ignoble reliquat.

J'espère que tu as reçu mes deux *radio*, par lesquelles, je t'informe avoir été élu sénateur à une immense majorité, et avoir obtenu de la Banque Marmo-

rosch 7 000 livres par mois, contre dépôt de ta part de 14 000 lei, par l'entremise de la Banque Commerciale (ou B-que de Crédit).

Si le Ministère Averesco se fait, il est presque certain que j'aurai le portefeuille des Affaires Etrangères,⁴ pour trois mois, afin de le remettre à Take Ionesco, et prendre, après, la présidence de la Chambre ou du Sénat, ou peut-être, une Légation (probablement Rome, — ceci strictement pour toi — d'autant plus que je refuserai).

Sanda me revient, dans les moments de solitude, comme une douce joie, et son „uită-te“ sonne comme un baiser.

*Ed or, Melissanda, a te accomando*⁵

tuo

Papa

J'ajoute, mon cher Alexandre, que si quelqu'un avait à se plaindre, ce serait moi, contre la Caccia : en effet, j'ai encore à toucher 5 000 frs. de Mr. le Marquis Bourbon del Monte et 10 000 frs. du Marquis Serramezzana Florio, qui m'a payé de l'argent avancé par moi, par un chèque sur Nast-Kolb, auquel la Banque a refusé de faire honneur.

Pour ne plus retarder l'envoi de la présente lettre, j'écirai au prince Sonnino à part.

24

Bucarest, le 22 Oct. 1920

Mon cher brigand de fils,

Il est six heures du matin. Je relis ta lettre du 10, pour voir quelles instructions donner à la Banque Commerciale italo-roumaine, pour toi.

Je prierai Allievi :¹

1) de t'avancer par sa Banque à Rome, 20 000 liras contre dépôt de 30 000 lei.

Sur cette somme, tu dois absolument payer l'automobile Ford, pour laquelle je suis engagé vis-à-vis de la Légation par un télégramme du Ministère. Si tu ne payes pas de tes deniers, je te retiendrai sur le *cîştiiu*.

2) de t'avancer, par mois, la somme de 6 000 liras, contre versement de 9 000 lei, — pendant un an.

Quant à l'argent avancé par la Légation à Idda, l'année dernière, je préfère le voir régler par elle, à son retour à Rome. Sei un pasticcione di primo cartello. Hai portato un sacco di quattrini e se non paghi i debiti, ti dismoştenesco.²

Du reste, je te ferai gagner un peu d'argent aussi avec la Reşiţa,³ où j'ai obtenu pour toi 30 actions, — ce qui est énorme, étant donnée la lutte pour les avoir. Ton autre brigand de frère devait procéder à un *altro pasticcio*,⁴ — retirer des actions gagés à la Marmorosch, les vendre etc., etc. *Siete dei veri ladruncoli*.⁵ Mais, vous autres de Rome,⁶ vous avez un talisman, c'est Sanda. Les petites photos où elle marche sont tellement ravissantes, qu'on a envie de la manger. Et je viendrai à Rome la dévorer.

Pour le moment, je dévore mon ennui, puisque je suis seul à Bucarest, grippé et obligé à garder la chambre. Je suis rentré mal hypothéqué de Faraoane (où j'ai passé dix jours). Les vendanges sont finies, dans un éblouissement de soleil rare, mais avec une petite désillusion quant au vin rouge : au lieu de trente tonneaux, rouge, il n'en est venu que quatorze, — ce qui fait une perte sèche de plus de 100 000 lei.

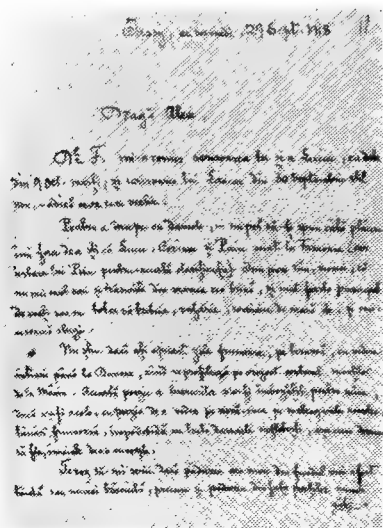
Vous devriez chercher une pension pour Idda, convenable et bien fréquentée. Le prix n'y fait pas grande chose. Elle partira vers le quinze-vingt Novembre et passera quelques jours chez Annette, en attendant de fixer son choix.

Le Parlement ouvre le 13/28 Novembre. Si les circonstances politiques réclament un autre président, j'en serai ravi, puisque je partirais immédiatement pour l'étranger. Mais il est très probable que je serai réélu,⁷

Al. Duiliu Zamfirescu și soția

Serisoare către Al. Duiliu Zamfirescu din 29 septembrie 1918, în care se evocă poezia toamnei de la Faraone (colecția B.C.S.)

— ce qui m'obligera à ne pas bouger avant la fin de l'année.

Dimanche j'accompagne L.L.M.M. à Cernautzi pour l'inauguration de l'Université.

J'embrasse Lucie tendrement et Sanda avec passion. Mille profondes affections pour toi de ton

Papa

25

ADUNAREA DEPUTAȚILOR
CABINETUL PREȘEDINTELUI
[imprimat]

Ce jeudi, 4 Nov. 1920

Mon cher Alex,

Un mot par Mr. Daian, pour te dire que M-me Constantinescu m'a remis aujourd'hui vos lettres.

Au sujet de l'argent, — depuis mercredi dernier, Allievi a donné les instructions nécessaires à la *Commerciale* de Rome, dans le sens indiqué par toi.

Idda part le 15, en même temps que Mariette et Hélène (celle-ci directement pour Paris). Probablement, Idda ira de Milan à Gênes, avec M. et viendra à Rome plus tard.

Corinne part, également pour Rome, le 17, avec Puiu.

En toute hâte,
ton

Papa

Toutes mes tendresses à Sanda et à sa chère maman. Je brûle d'envie de revoir Sanda.¹

Bucarest, le 1er Dec. 1920

Mon cher fils,

Mr. Christian est venu aujourd'hui me dire qu'il part pour Rome dans quelques jours. Je profite d'un moment de calme, pour causer avec toi. Je suis outré de la malpropreté des hommes. Une guerre à mort est déclenché par les libéraux contre moi, parce que je me suis mis en travers de leurs projets sur la Reșița :¹ duels, insinuations, calomnies, tout l'arsenal de la pourriture bratianiste est employé pour me démolir. Mais je tiens bon. Je suis encore debout, et si Dieu veut, j'assommerai encore quelque crapule vintiliste, comme j'ai assommé ce cocher de Creanga.² Tu verras dans les journaux l'exécution...³

Nous quitterons la Roumanie le 3 Janvier avec Maricica et Zoe, — elles, pour le littoral, du côté d'Alassio, — moi, avec destination inconnue, Londres, Paris, Cannes ou St. Maurice, avec retour par Rome, pour vous embrasser. Le vif désir de revoir Sanda me menerait au Pôle Nord, si elle était poussin de goéland.⁴ Je vous préviens que c'est ma fille et que j'ai l'intention de l'élever, moi, au milieu des livres et de la musique, dans la tour d'ivoire que je bâtirai à Faraoane pour mes derniers rêves.

Lahovary est venu me voir deux fois. Il a été très aimable pour vous deux, mais a laissé percer l'ennui de vous voir faire trop de luxe. Modérez-vous, mes enfants, car je ne mets pas de l'eau dans mon vin.

Je prie Idda (l'adresse ?) de me tenir au courant de la maladie de Lorenzo.⁵

Mille tendresses pour tous les trois.
Amitiés à Corinne.

Ton

Papa

J'ajoute un mot. Mendel m'a remis ta lettre. En ce qui concerne l'avocat, je remettrai ta lettre à Lascar, — car je n'aime pas faire antichambre chez Mr. Ratziu.

Je parlerai à Take I.[onescu] pour la carrière.

Pour le reste, vous dépensez trop. Tu n'as pas réglé, en partant, la Banque Agricole, qui m'a passé les 25 000 lei en compte, et que je retiendrai sur tes rentes.

La polémique des journaux à mon égard est à son comble, — l'ignominie aussi. Je te prie de lire mon discours à la Chambre dans l'*Indrepta[rea]*⁶.

27

Cannes, le 15 Janvier 1921

Mon cher Alexandre,

Je pars demain pour Paris et jeudi pour Bucarest. Cannes est un endroit exquis. Il a plu hier et aujourd'hui la mer est houleuse, mais le temps magnifique. Le mistral a coloré les montagnes de mauve en violet et l'eau en émeraude.

Quoique le cœur meurtri, le séjour à la mer m'a aidé à refaire une partie de mon optimisme et à redevenir bon citoyen. La présidence de la Chambre fera le reste. On a la lacheté du ridicule et on travaille à se niveler et à tolérer l'insupportable poids de l'existence.

Pardon de v'angoisser avec des phrases semblables, mais, depuis que j'ai perdu John James,¹ tu es devenu mon ami le plus cher.

Je t'envoie des tendresses diaphanes,

ton Papa

De Paris ou de Bucarest, „les non diaphanes“.

Bucarest, le 16 Mars 1921

Mon cher fils,

Tu as raison de te plaindre de mon silence. Je n'écris pas, parce que je ne sortirais de mon cœur que des imprécations.

Et, pourtant, tu es la seule personne à laquelle je pourrais l'ouvrir, — mais ce serait pour blasphémer et maudire. Je te ferais de la peine et augmenterais notre désastre moral.

Il faudrait pourtant parler affaires.

Votre retour en Roumanie est décidé et admis. Nous nous arrangerons [...] * à Faraoane. Buncole ira avec les enfants à Constantza et ne viendra qu'en automne. Je désire faire bâtir des logements pour amis, domestiques, chauffeurs et un garage devenu absolument nécessaire. Le dévis qui, en temps normal, aurait porté sur 30 ou 40 000 frs. arrive aujourd'hui à plus de 200 000.

La question des domestiques est extrêmement compliquée. Si vous avez une bonne convenable, emmenez-la. Hélène a tourné tout Bucarest à la recherche d'une cuisinière.

Je pars demain pour Focșani, afin de faire commencer la taille de la vigne et, peut-être démolir le mur crevassé qui s'effrite, — celui de votre chambre. Cela ne vous empêchera pas de venir, même si le travail n'est pas fini.

J'ai parlé à Take Ionesco très sérieusement. Il a été décidé qu'il présentera bientôt une modification à la loi qui lui permette de faire avancer ceux qui ont été sous le drapeau et qui n'ont pas actuellement le stage voulu.

Madame Gardesco¹ prétend qu'à l'occasion de la „impropriétaire“, sur toutes vos terres, on vous a pris le double, à Marotin, à Leu et à Roșia, — sous le fallacieux prétexte que les propriétaires n'étaient pas présents pour défendre leurs droits. Cela me paraît absurde.

* Text indescifrabil.

Aussi, ai-je demandé au Préfet des informations précises que j'attends.

Tu m'informerás à temps (c'est à dire deux semaines à l'avance, et par des courriers sûrs) de la date de votre arrivée, qui devrait avoir lieu dans la première quinzaine de Mai, nouveau style.

Je t'embrasse, mon cher Alex, et t'attends avec joie.

Le foie commence à m'ennuyer de nouveau, et, peut-être, après ton retour, irai-je à Karlsbad.

À Sanda un baiser fou et tous les vœux de tata-mare.

Ton

Papa

29

ADUNAREA DEPUTAȚILOR
CABINETUL PREȘEDINTELUI
[imprimat]

Ce dimanche, 11 Décembre 1921

Mon cher Alex,

Ta lettre du 30 Novembre m'arrive à l'instant, et j'y réponds sans plus tarder.

Avant toute chose, je dois te rappeler ton procès. Le fermier m'a écrit, m'informant qu'il est fixé au 16 de ce mois. Didea¹ est disposé à y aller, mais la procuration lui fait défaut. J'ai tout-de-suite téléphoné et écrit à Ratzu. Il est absent (m'a répondu sa femme) et rentre demain. J'espère que tu as pensé à ce document qui est essentiel.

Toujours au chapitre des choses inachevées, il y a le chauffeur Giulio : il m'a demandé si tu avais laissé de l'argent pour ses frais de voyage, vu son intention de retourner en Italie, avant même la fin de son procès. Il parle de 5 à 6 000 lei.

La Banque Marmorosch informe par lettre qu'elle a acheté sur la place la somme de 47 000 liras italiennes

et t'a débité avec le chiffre de 274 000 lei. L'histoire du change de liras tourne au désastre. J'en suis affligé, pour toi et pour moi. Cela te servira, peut-être, à être plus circonspect à l'avenir. Puis — j'espère, mon cher Alexandre, que tu arrives à comprendre l'ignominie que la chaîne des dettes vous attache au cou ? C'est l'histoire du renard pris dans la trappe et rendu à la liberté avec un grelot au cou.

Le vin attend toujours un acheteur.

La politique se gâte. Pour ce qui est de ma personne, — pleine et entière satisfaction m'a été donnée, par un vote superbe de 144 voix sur 146 votants, à la présidence de la Chambre. Un banquet de 50 couverts a parachevé cette élection. Mais le Ministère est battu en brèche par toutes les oppositions auxquelles s'est joint dernièrement Take Ionesco, qui a quitté le Ministère, dans l'espoir de jeter par terre le Gl. Averesco et prendre sa succession : c'est le coup de pied de l'âne.

Ce lundi, 19 Décembre 1921

Mon cher fils,

En l'espace de huit jours, une avalanche d'événements s'est déroulée. Le gouvernement Averesco par terre, Take Ionesco nommé premier ministre,² les Chambres prorogées pour un mois, et surtout, le Roi entré en lice. Ceci est grave. Le conflit entre la Couronne et le Ministère dégénère en conflit entre la Couronne et le Parlement, du moment que le nouveau Ministère ne représente plus les majorités. La solution naturelle eût été la dissolution du Parlement. Le Roi a choisi la prorogation.

Mon rôle est difficile. Quoique homme de parti, je n'oublie pas que le Président de la Chambre peut-être appelé à dire son mot, et je m'abstiens de manifester bruyamment un dévouement qui reste acquis à Averesco.

Le Roi fait le jeu des libéraux. C'est mal et cela peut devenir dangereux pour son repos.

Didea a été à Crajova le 16, par une neige de Pôle Nord. L'avocat l'attendait, mais la procédure n'était pas accomplie. Il paraît que la Cour admet facilement les appels de ce genre. Tu est tombé sur une section anarchique, qui n'admet pas l'expropriation, considérant la loi votée par le Parlement comme anticonstitutionnelle. Le procès a été renvoyé au mois de Février.

Je pars pour Focșani demain soir, voire ce qui se passe avec les vins. Le gardien de Blidari s'est sauvé et on a engagé un inconnu.

Mille tendresses de votre

Papa

Spune Sandei că Tata-Mare o dorește foarte mult și că o salută Domnișoara Mița lui Pârțoiu.

30

Bucarest, Dimanche, le 22 Janvier 1922

Mon cher Alexandre,

L'incroyable et l'invraisemblable est arrivé : un gouvernement libéral.¹ Les libéraux ont été portés au pouvoir par le Roi, contrairement à toute prévision, en dépit du bon sens et contrairement à la Constitution, — puisque le dernier scrutin de la Chambre, avec toutes les oppositions réunies, avait donné 81 voix à Take Ionesco, qui était le camouflage de Bratiano, et 190 à Averesco : c'était bien là l'indication du pays. Le chef de l'Etat pouvait faire tout, sauf d'ammener les libéraux au pouvoir, et c'est ce qu'il a fait.

Je t'écris à la veille de partir pour Focșani, où je passerai tout le mois de Février. Les élections auront lieu dans les premiers jours de Mars. Je ne sais pas si j'aurai la possibilité de t'écrire souvent. Toi, tu devrais me donner de vos nouvelles le plus souvent possible, puis-

que cela me fait plaisir. C'est peut-être ma véritable joie, dans la monotonie d'une vie si dépourvue d'intérêt. J'aurais du garder Sanda avec moi. Comment va ce lutin ?

Mais je n'ai pas le temps d'être lyrique. Avec le vin non vendu, une campagne électorale pour laquelle il faut casquer gros, avec la perspective de s'entr'égorger, — il faudra retrouver la vigueur d'antan, la fontaine de Jouvence, pour chasser les bandits.

Nous ferons paraître à Focșani un nouveau journal, il faudra acheter ou louer une autre auto. L'hiver bat son plein, le chasse-neige vous aveugle et les libéraux feront une campagne désespérée pour prouver leur force. Nous nous battons dans les rues.

Mon cher Alex, dans trois jours c'est l'anniversaire de la mort de notre cher Lascar.² Crois-tu qu'un an s'est écoulé depuis qu'il a disparu ? Avec la mort de mon fils, la vieillesse est entrée dans mon âme, puisque la mort tue l'effort.³

31

Bucarest, le 13 Mars 1922

Mon cher Alex,

Il y a plusieurs petites choses qui m'ont échappé hier, dont, en premier chef, la date approximative de la délivrance de Lucie. Je voudrais mettre d'accord ma cure à Karlsbad avec un voyage à Berlin. Voici. Le Gl. Aversco part pour les fêtes de Pâques et sera absent du pays jusqu'à la mi-juin. Pendant son absence, le parti sera régi par un comité de 6 personnes, dont le sous-signé. Je ne puis donc pas partir avant cette époque. Et j'ai un projet magnifique si j'arrive à le réaliser. Nous avons besoin d'une auto, puisque, tous comptes faits, le système de locomotion à chevaux coûte double. Si je puis trouver une machine neuve et pas trop chère, je

voudrais venir en auto jusqu'à Karlsbad, pousser jusqu'à Berlin, et emmener Buncole avec moi. Cette chère enfant a besoin de sortir de sa vie de province. Serait-il possible de trouver à se loger pendant 10—15 jours ? Peut-être son mari pourrait venir la reprendre et rentrer avec Sanda et la nourrice, — moi je reviendrais à Karlsbad finir ma cure.

Prière de répondre à Focșani, où tu enverras toute ta correspondance avec moi.

Ton

Papa

16 Mars. Reçu ta dernière lettre, avec celle de Idda.

32

Bucarest, le 1... Mars 1922

Mon cher Alexandre,

En rentrant à Bucarest, j'ai trouvé ta lettre du 23 Février. Je suis désolé, mon cher fils, de n'être pas assez millionnaire, pour t'envoyer tout l'argent dont tu as besoin, et finir ainsi de discuter „sous et misère“ avec un homme que j'aime. Aussi, pour une fois, je ne rabats pas tes arguments pour te prouver ce que tu as reçu, et je me contente de te dire que j'ai vu hier Mr. Duca.² Voici le compte-rendu de notre entretien :

„J'ai décidé d'examiner la situation de chaque fonctionnaire, d'après la valuta et le renchérissement de la vie dans le pays qu'il habite. Pour Berlin, Mr. Nano dira son mot. Puis, je m'informerai aussi auprès des ministres étrangers accrédités chez nous, et je prendrai une décision, qui, je l'espère, sera équitable. J'ajouterai les suppléments, sous forme de «scumpirea traiului».“

Tant mieux, mon Dieu, si cela peut s'arranger, puisque tu sembles prendre goût à la carrière. J'ai vu hier

Caragea, qui rentrait de Berlin et qui m'a dit le plus grand bien de toi. Même chose venant d'un personnage de l'Apocalypse, qui rentrait de Helsingfors et qui avait déjeuné avec vous à l'Adlon „un tout petit morceau de rôti, quatre ou cinq oeufs sur le plat, un tout petit peu de compote de fraises, un tout petit morceau de Camembert, une petite bouteille de vin du Rhin, un café, une liqueur et un cigare de la Havana“ et avait payé plus de 200 marks !!! Pinocchio aurait payé 200 zecchini d'oro un semblable *chief*. Aussi, épouvanté, me suis-je précipité chez le banquier, pour vous expédier une somme de 7 160 lei, soit 13 076 marks, qui m'avait été remise par un secrétaire de Ratziu, à titre de ferme des terres expropriées. *Meno male*.³

Depuis ma dernière lettre, expédiée de Focșani, par un loupin porté à la philosophie, — j'ai vendu le vin, mal, mais non soutiré, à 65 lei. Ainsi, cela fait toujours un million 200 000 lei, ce qui laisse netto un demi million. Que faut-il payer d'abord... ?

Les élections ont été un désastre pour notre parti. Inutile d'entrer dans les détails. Tu verras des journaux les ingérences sans nom auxquelles on s'est livré. Malheureusement, j'ai pu constater que ces misérables qui sont au pouvoir⁴ ont raison de craindre les „tzărăniști“. L'engouement d'il y a deux ans pour le Général Averesco, s'est porté sur un objet, la faux, et le jour où il y aura des élections vraiment libres, le parti des paysans obtiendra le 90 pour cent des suffrages. Le Roi s'est emballé dans la politique des Brătianu et n'a pas voulu nous aider à canaliser les țzaraniști. Ma dernière entrevue avec le chef de l'Etat a été aigre-douce, et, à l'heure actuelle, il ne paraît pas disposé à me recevoir. Il y a cinq jours que j'ai demandé audience par écrit, — sans réponse. Je verrai la Reine après demain.

Les travaux à la campagne commenceront dans quelques jours et j'ai hâte de reprendre la vie de nos collines. Le temps s'est mis au beau fixe. Le renouveau du printemps apporte cette joie mélancolique, que l'usure de la vie embellit par la certitude de l'inconstance : c'est beau parce que ça ne dure pas. Et Sanda ? Tata mare o așteaptă la Fălarăne.

Je te prie d'écrire à la Banque Marmorosch (mentionner le nom de Mr. Tabacovitch) qui a réduit le prix de la lire italienne à 3 lei (elle vaut aujourd'hui près de 7 lei) ; ainsi, les 47 000 liras te sont comptées 141 000 lei. C'est tout à fait aimable. Ils demandaient seulement de payer jusqu'à la fin de Mars. Tu peux vendre ces actions de la Banca Comertului et payer une partie de la dette, en demandant un sursis pour le reste. Allievi m'a encore parlé hier de ta position en Banque. Il a voulu aider les Roumains et s'est mis sur le dos une affaire formidable.

Il m'a fallu envoyer encore 2 000 liras à Rome (13 500 lei) pour le voyage d'Idda. Elle rentre et va passer trois semaines à Galatz. Je ne comprends pas très bien comment nous nous arrangerons, mais la vie n'est pas toujours couleur de trandafir. Hélène se désespère. Pourtant, je ne puis laisser Idda sur le pavé de Rome.

Toutes mes tendresses pour toi, Lucie et Sanda.
Ton

Papa

33

Faraoane, le 11 Avril 1922

Mon cher fils,

Je t'écris de Faraoane, par un temps abominable : il pleut et il neige, par 2 degrés au dessus de zéro. Pourtant, je ne pourrais pas dire que c'est laid, ni que je m'ennuie. Si le travail ne souffrait pas, ce serait même intéressant, puisque l'approche des fêtes pascales donne à toute chose un air recueilli, qui convient à mon genre de beauté. Tu comprendras plus tard ce que c'est que la lourde fatigue de l'expérience et la mélancolie que donne la recherche de l'absolu.

Mais le travail souffre. Les ouvriers ont perdu toute notion du prix de l'argent et se font payer 50 lei par jour, avec trois repas, — pendant que le vin descend à 45 et 50 lei le décalitre, *soutiré*. De façon que, entre parenthèses, c'est encore de la chance d'avoir vendu le notre à 65 lei, non *soutiré*, malgré les difficultés de payement.

La maison de Faraoane a subi quelques enjoliments. Les châssis extérieurs des fenêtres ont entièrement changé; toutes les portes peintes en gris-perle, comme les pantalons d'Alfred de Musset, et, chose remarquable, on mettra les volets aux vitres extérieures, pour que Votre Excellence et Sa Grâce Lady Lucie, puissiez dormir la grosse matinée.

La basse-cour s'est enrichie d'un poulain que la jument de Dumitriu a mis bas hier, ainsi que des deux chiens de Bucarest. La petite Babinie est en train de mettre au jour le résultat de ses promiscuités, et alors ce sera la cour du roi Pétaud... Tata-Mali pregătește un minz pentru Sanda, să meargă fetița calare.

Mais la gloire de Faraoane c'est l'automobile, une Delahaye, qui, au dire de tout le monde, est une merveille. J'ai examiné la question de la locomotion sur toutes les coutures. La ci-devant Ford a été réduite par les élections à l'état de feraille. Les chevaux, trois paires, auraient coûté 60 000 lei; une voiture chez Ribber coûte 55 000, un petit dog — cart 35 000; les harnais et tout l'équipage, encore 25 000; en tout, 175 000. Le fourrage, les cochers, le ferrage représentent des chiffres fantastiques. En plus, il aurait fallu bâtir encore une écurie, puisque l'actuelle sert aux boeufs. L'auto coûte 250 000, dont 125 000 versés maintenant et le reste au mois de Novembre. Le chauffeur est payé mille lei, et j'ai deux fûts, à benzine et à l'huile. La machine est admirable. Depuis près d'un mois que je l'ai, elle n'a pas crevé une chambre, et naturellement, pas une enveloppe.¹

Bucarest, le 2 Mai 1922

Mon cher Alex,

Je pars demain matin pour Faraoane et ne rentrerai que le 15 à Bucarest, pour la session plénière de l'Académie et pour préparer le voyage à Karlsbad.

Buncole t'écrira pour savoir si vous pouvez l'héberger dans le nouvel appartement. Mon intention est de l'emmener avec moi jusqu'à Karlsbad, pour profiter du wagon-lits direct, et, de là, l'expédier à Berlin. Si tu me trouves une chambre à l'hôtel, pour 5 jours, je pousserais aussi jusqu'à Berlin. J'ai retenu des billets pour le 15 Juin. Nous serions donc chez vous le 18 ou le 19.

Hier j'ai fait le versement de 40 000 et 10 000 chez Marmorosch, le premier pour ton compte, le second pour compte de [...].*

Pendant mon absence je laisserai ordre que l'on vende les 50 Reșița qui te restent, au dessus de 2 000. La hausse actuelle n'est justifiée par rien d'industriel, et la politique en affaires est détestable.

Tu me télégraphieras la nouvelle de la délivrance de Lucie à Focșani. Tata mali sărută pe Sanda tendrement.

Ton

Papa

* Text indescifrabil.

Către Constantin Zamfirescu

1

Roma, 1/13 septembrie '96

Dragă Dideo,¹

Scrisoarea ta mi-a făcut o deosebită plăcere, atât fiindcă nu mai știam nimic de pe acasă, cât și pentru informațiunile ce-mi dai cu privire la studiile tale. De aceea îți răspund numaidecât.

Doresc să-mi scrii din nou și să-mi complectezi aceste informațiuni, cari mă bucură, fiindcă îmi pare că ai apucat un drum sănătos. Nu știam că ești la București, nu mi-ai scris niciodată, după cum Alexandru² nu mi-a scris și nici Zoe.³ Acest rău obicei se practică în Bulgaria, sau poate în Abisinia, unde un cetățean care știe să-și iscălească numele ajunge numaidecât ministru sau vodă. Dar într-o țară civilizată, în care scrisul e la îndemîna tuturilor, îmi pare urît obicei, cu atât mai mult că, după babacă-tu, eu sunt mai-marele vostru. Trebuie să știi că eu, pe copiii mei, chiar de acum îi deprind să scrie tatălui lor, ceea ce îmi procură plăcerea de a primi de la Alexandru⁴ o corespondență foarte caraghioasă, în litere de tipar și diferite scăpări de condei.

Prin urmare, spune-mi de cînd ești la București și unde ești înscris. Faci Facultatea de științe? sau avem o ramură specială de chimie, aparte? Cîți ani ai de făcut și cîte examene ai trecut (adică ce și cîte materii)? Ce bursă speri să dobîndești și de ce pentru Geneva? Unde stai în București, cît cheltuiești, pe cine vezi etc.?

Despre toate acestea doresc să fiu informat în detaliu. Mă bucur că ai luat drumul serios al științei și în special al chimiei, nu pentru a inventa ceva în stilul „Odontoidului Papini“, ci pentru că în studierea secretelor naturii vei găsi mai tîrziu un interes imens și o mare mîngiere sufletească, pe care nici Dreptul, nici chiar Literile nu ți le-ar fi dat, fără a mai socoti că, cum suntem noi pișcheri, cine știe ce mama dracului de descoperire mai faci.

Aș dori să-ți dau oarecare poveți, fără a fi un „Unchiș sfătos“ nesărat; aceasta fiindcă, din nenorocire, eu am trecut prin multe și am înghițit multe, și aș dori ca tu să fii păzit de acele multe. Fii cuminte. Asta este marele secret al tinereții, care e un bine așa de mare în sine însăși, un bine necondiționat, care este fiindcă este. Se zice, în general, că viața e scurtă. Nu e adevărat. Viața e lungă, e foarte lungă, mai eu seamă pentru cine își așterne rău, și e foarte frumoasă, foarte interesantă și niciodată destul de lungă pentru cine o pricepe și o începe bine. Și prima condiție a cuminenței este echilibrarea materială. Să aibi putere de voință de a trăi cu puținul ee este al tău, să nu faci datorii, ca să fii liber. După aceea să îngrijești de a fi sănătos, și fiind sănătos, să fii tu, așa cum îți cere firea ta, fără multă considerare de opinie altora. În acest sens, păzește-te de studențimea noastră, care este, ca peste tot, puțin de recomandat. În fine, spre a te lămuri și mai bine, cumpără de la Socec, *Aforismele* lui Schopenhauer traduse de d-l Maioreșcu. Amin.

Te rog să spui Broscăriei că reclam o scrisoare f.f. urgentă și de la dumneaei, în care să-mi spuie ce face, cum stă cu bacalaureatul.

Nevastă-mea și copiii sunt și rămîn la țară toată luna lui septembrie. Junele Lascar are un dinte!

Îmi închipuiesc că plecați, ca sturzii, la vie. Cum aș mai veni și eu, Doamne!

Sărutări la toți, la nîneacă-ți și la sororî-ti. Rogu-te, ce s-a făcut Marcela,⁵ pe care am așteptat-o și eu aici și nevastă-mea la Varedo?

Al tău,
Duizza

Frascati, Villa Patrizi,
10/22 iulie 1899

Dragă Dideo,

Mă grăbesc a răspunde scrisorii tale din 5/17 curent, relativă la informațiunea Burileano, următoarele :

În ziua de 28 mai/9 iunie am primit nota Ministeriului nostru din București prin care îmi cere a interveni pe lângă guvernul italian ; *în aceeași zi* am scris la Externele de aci cu nota mea no. 400 ; în ziua de 3/15 iunie, Ministeriul de Externe mi-a răspuns că a făcut demersurile necesarii pe lângă Departamentul de Război.

Mai precis decît așa nu se mai poate.

De atunci n-am mai primit nimic. Astăzi, cu nota no. 477, am făcut repetiție la Externele de aici, spre a mi se da răspunsul cuvenit.

Acestea poți spune l-tului Burileano. De îndată ce voi primi ceva, mă voi grăbi a informa guvernul nostru.

Între noi fie vorba, am oarecare îndoială asupra rezultatului, deoarece mă tem să nu fie indiscret din partea noastră a cere să ne vîrîm nasul în poligoanele de tir ale altora. Aici nu mai e vorba de teorie sau de practică de toate zilele, ci de *rezultatele de fapt* pe care le dă artileria unei puteri străine. Poate că mă înșel ; de aceea considerațiunile mele sunt numai pentru tine.

Miercurea trecută era să ne ducem în fundul pămîntului. Un pui de cutremur, cum cred că rareori se simte, era să dărîme casa peste noi !... Noroc că a venit ziua, pe la 2,20 după prînz, că altfel înnebunea lumea. Chiar și așa, și tot nu puteam liniști pe Alexandru.

Scriu astăzi acasă.

Te rog ca *numaidecît* să-mi răspunzi ce ai făcut cu concursul. M-ai înțeles ? Am întrebat pînă acuma de vreo 4 ori pe cei de acasă, fără să pot afla ceva.

Te sărut și te doresc, al tău,

Duizza

Adresa în capul scrisorii.

Roma, 24/5 noiembrie 1899

Dragă Dideo,

A fi „pesimistru“ pe vremea asta nu slujește la nimic. Cu stăruință, cu răbdare și mai cu seamă cu inimă curată și veselă se biruie tot. Ceea ce nu ai avut pînă acum poți avea mîine. E probabil că o schimbare politică se va face. Atunci vom încerca și pentru tine o îmbunătățire a soartei haine.

Deocamdată, ca să nu te posomorăști prea tare, te înștiințez că-ți trimit mîine un cec de 200 lei (astăzi banca e închisă), pentru a te îmbrăca păpușe de nunta lui frăține-tu. Nu-i risipi toți pe haine, fiindcă, la urma urmei, astea sunt fleacuri, ci, ca un om cumințe ce ești, cumpără-ți și cărți.

Și, fiindcă vorbim de nunta lui Alexandru, spune-mi, rogu-te, ce gîndești despre soarta viitoare a fratelui nostru ? E bine înțeles că-ți cer părerea ta intimă și confidențială.

Te îmbrățișez și aștept să-mi scrii.

Al tău,

Duița

Răspunde-mi după ce vei primi paralele.

6 noiembrie

Am amînat trimiterea scrisorii, ca să-ți expediez totodată și banii.

Aci, alăturat, găsești un cec asupra Băncii Românești, de 200 frs. aur. Cecul e andosat¹ de mine și, prin urmare, bun de plată. Cere să ți-l plătească *în aur*, fiindcă aurul are agiu.

Al tău,

Duița

Adaog că în momentul plății trebuie să iscălești și tu pe cec.

4

HOTEL CONTINENTAL
3, RUE CASTIGLIONE, PARIS
[imprimat]

Paris, le 17 Février 1900

Dragă Dideo,

Răspund numaidecît scrisorii tale din 30 ian. (care a venit prin Roma). Sunt de părere să primești fără hezitațiune postul ce ți se oferă, de șef al farmaciei Colțea. Cu superiorul tău poate să vină vremea să te poți aranja (că doar om ajunge și noi odată la slavă). Nu e bine însă să-ți dai demisia, căci, cum zicea conu Costache Eustațiu, se întâmplă, Doamne ferește, de ți-o primește.

Nu trebuie să renunți a-ți lua doctoratul; dimpotrivă, să economisești cît vei putea, ea să mergi în străinătate. De asemeni, prea bine faci că-ți treci bacalaureatul.

Speranța de la Bernard e bună, în calitatea sa de speranță — dar postul de la Colțea e și mai bun, fiindcă unește speranței partea de realitate necesară unei și mai mari speranțe viitoare.

Nu te preocupa mult de respectabilul și mitocanul șef: acela se va duce, iar tu te vei face om, ba pot chiar zice doctor.

Eu sunt la Paris, venit cu gînd a tipări în marele acesta oraș romanul meu *În război*.¹ Voi să dau asalt franțujilor și totodată să silesc pe românii noștri (cari nu citesc decît în linghi străine) să citească această lucrare a unui compatriot al lor. Traducerea e făcută de colegul meu de la Legațiune, Dem. Ghica, care, pardon, e prinț și foarte gentil băiat.

Te rog să nu vorbești nimic despre asta cu ai tăi. Știi cred că Henrietta² e la Focșani. Sper că ai să te duci s-o vezi.

Nu stau aici decît încă 6—7 zile. Dacă ai să-mi mai scrii ceva, adresează scrisoarea la Roma.

Te sărut și te doresc,
al tău,

Duița

5

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 3 oct. 1900

Dragă Dideo,

Scrisoarea ta îmi face o deosebită plăcere, atît pentru succesul în sine, cît și mai cu seamă pentru dovada de energie ce ai dat și care îmi aduce aminte hotărîrile mele eroice din timpurile grele.

Acum te rog să aibi răbdare. Nu mă sili să scriu, că nu facem nimic cu scrisul. Pînă într-o lună sau două, crapă dracul și trebuie să iasă ceva. După întoarcerea lui Marghiloman¹ din concediu, o să se facă, sper, o mișcare diplomatică în care o să fiu și eu coprins, și or mă aduce în țară,² or mă trimite în altă parte în străinătate, tot viu în București. Atunci mă voi ocupa de tine cu toată dragostea și interesul ce-ți port.

Nu vorbi nimic la nimeni că e mai bine.

Nevastă-mea și copiii sosesc în curînd din nord. Are să-i facă mare plăcere cînd o afla că ai reușit să-ți treci bacalaureatul.

Răspunde-mi în detaliu cum au mers lucrurile și primește, odată cu felicitările mele, sărutări de la frațele tău,

Duița

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 14/27 oct. 1900

Dragă Dideo,

Țiu să răspund la scrisoarea ta din urmă, cu scepticismul și descurajarea, spre a rectifica aceste impresii, cari nu se potrivesc nici cu vârsta nici cu situația ta. Ți-am mai spus că pentru cine vrea să învețe serios învață ca bărbat, nu ca flecușet de 19 ani.

Astăzi mai cu seamă, când ți-ai trecut și bacalaureatul, nu ai cuvânt să vorbești de scepticism. Înțeleg să nu fii prea credul, dar scepticismul este o buruiănă parazitară care nu crește decât pe sufletele bolnave. Prin urmare, să-l lăsăm la o parte și să vorbim serios.

Pentru aceasta, să începem prin a nu ne face multe iluzii asupra grabnicei mele numiri într-un post mai mare. Locurile sunt mai toate ocupate. Sunt încredințat că de îndată ce se va putea, mi se va da o satisfacere; dar când se va putea? La întrebarea asta nimeni nu poate răspunde.

Așadar, din punctul tău de vedere, cred că e bine să cauți în altă direcție. Și iată la ce m-am gândit: amicul tău Bogdan a fost trimis în Germania pentru studiul fizico-chimiei, de către Academia Română, cu o bursă de 300 lei pe lună. Aceasta rezultă din debaterile Academiei, ce mi se trimit și pe care le citesc. Pentru ce Bogdan s-a putut prezenta la concurs și tu nu? Îmi vei răspunde la această întrebare.

Până atunci, iată ce propun eu (dacă va fi posibil): găsesc în darea de seamă a administrării fondului Adamachi o bursă de 300 lei pe lună, dată unui domn Jormescu, pentru studiul agriculturii la Hohenheim. Această bursă expira la 30 sept. curent, dar a fost prelungită pe un an, deci până la 30 sept. 1901. Atunci expiră definitiv.

Aș fi de părere să faci o petițiune către Academie, prin care să ceri a se schimba destinația acestei burse, astfel că, în loc de studiul agriculturii, să se dea pentru studiul chimiei industriale. Dacă tu împărtășești părerea mea, răspunde-mi, și eu voi încerca să scriu lui Poni¹ (președintele Academiei și chimist el însuși), întrebându-l de crede lucrul posibil.

Dacă lucrul s-ar putea face, nimic mai frumos decât asta. Te rog însă să nu vorbești cu nici unul din cunoscuți, fiindcă fiecare lucrează și face intrigi pentru sine. (Parcă așa îmi pare că a făcut amicul tău Bogdan.) De va fi vorba de concurs, după cum cred, ai tot timpul să te prepari până în septembrie viitor. Până atunci e foarte probabil că și cu mine se va hotărî ceva, și astfel voi putea, venind în țară, să văd lucrurile de aproape.

Răspunde-mi dar. Sesiunea plenară a Academiei are loc în martie. Atunci se decide despre toate propunerile la burse.

Te sărut, al tău,

Duizza

Mai adaog că pentru sprijinul cererii voi putea să mă adresez și lui Kalinderu² (ba chiar voi putea, probabil, să prezint cererea ta prin el), precum și lui Istrati³ și altora.

În răspunsul tău vei pune un pro-memoria, arătând utilitatea studiului chimiei aplicată la industrie. Totodată, îmi vei spune exact titlurile ce ai și funcțiunea ce ocupi actualmente.

7

Roma, 21 noiembrie 1900

Dragă Dideo,

În urma lamentațiilor tale din ultima scrisoare, m-am adresat d-lui Poni, președintele Academiei, spre a cunoaște cu exactitate situația burselor din fondul Ada-

machi. Iată răspunsul său. Nu reiese explicit din acest răspuns decât că d-sa a fost pentru a se acorda o bursă *chimiei agricole*, și că Academia a decis altfel. Pentru mine asta e deja mult (părerea sa), și sper că la venirea mea în țară, care probabil va corespunde cu sesiunea de martie a Academiei, să obțin a se fixa pentru concursul viitor, ca obiect al bursei, studiul *chimiei industriale*.

M-am gândit la Italia, adică la Roma, unde ai putea veni, stînd într-o cameră cu chirie și luînd masa la mine. Dar soluționarea asta prezintă 2 inconveniente : a) nu știu ce valoare poate avea o diplomă în chimie din Roma ; b) cine îmi garantează mie și ție că nu o să fiu mutat de aici ? Eu socotesc, chiar că am să fiu mutat în curînd, poate peste 3 luni, poate și mai curînd sau și mai tîrziu ; în toate cazurile, nu e lucru sigur.¹

Pe de altă parte, iar m-am gândit să scriu, fie lui Kalinderu, fie lui Arion,² ministrul. La aceasta însă se opun cuvintele următoare : Domeniul Coroanei nu dă burse (mici de tot) decât la fii de țărani, iar Ministerul Instrucțiunii nu le mai dă la nimeni, nevoit cum este să reducă mereu din cheltuieli. Aceste două resurse trebuiesc înlăturate cu desăvîrșire, mai ales că insistențele ar urma să fie făcute prin corespondență, ceea ce nu duce la nici un rezultat.

Singurul lucru serios pe care-l văd eu este Academia. De aceea sunt de părere să pregătești o ciornă de petiție (pe care petiție s-o adresezi chiar de acum Academiei) în care să spui că tu, Stan Păpușe, bacalaureat, licențiat etc., dorești ca onorabila Academie, pentru bursa de 300 lei din fondul Adamachi, ce rămîne liberă la septembrie 1901 și care actualmente este dată d-lui X (voi completa eu numele), să fixeze ca obiect studiul *chimiei industriale* și să publice concurs asupra acestei materii. Această ciornă (dacă și tu împărtășești părerea mea) să mi-o trimiți s-o văd, apoi s-o copiezi și s-o trimiți președintelui Academiei. Cred că nu se va decide asupra ei decât în sesiunea de martie (cînd se fac operațiunile acestea). Atunci voi vorbi sau voi scrie atît lui Kalinderu, cît și lui dr. Istrati, cît și altor membri, spre a ajunge la scop.

Ești de părere să facem așa ? În toate cazurile, răspunde-mi.

Te sărut,
al tău,

Duiza

Înapoiază-mi scrisoarea lui Poni.

8

Roma, 15/28 dec. 1900

Dragă Dideo,

Cîteva rînduri în fugă, spre a-ți spune că am primit scrisoarea ta din urmă și că îți trimit prin poștă (mandat) 150 franci, din care 100 pentru tine și 50 pentru Zoe.

Renunț la a-ți trimite cărți, eu, de aici, deoarece e mult mai simplu a ți le alege tu, acolo ; cu atît mai mult că, Doamne ferește, cărțile se pot transforma în oarecare caltaboji de Crăciun.

Zoe va putea să-și organizeze vreo pălărie cu 2 etaje or niscareva bezețuri la botoșei.

Vă îmbrățișez pe amîndoi,
al vostru,

Duitza

9

VIA CONDOTTI, 61
(imprimat)

Roma, 19 decembrie 1900

Dragă Dideo,

Înainte de a răspunde la ultima ta scrisoare m-am gîndit și m-am răzgîndit. Aș dori să-ți fiu bun la ceva și nu știu cum s-o dau s-o înnemeresc.

Soluțiunea chestiunii, cu venirea în Italia, ar fi, pentru moment, cea mai ușoară; este însă în același timp cea mai nesigură, deoarece toate probabilitățile sunt că eu nu voi rămînea la Roma pînă ce tu să-ți sfîrșești studiile, și atunci ce te faci?

Cunoști condițiunile de acasă; ele devin tot mai grele, de cînd s-a făcut lumină în spiritele tuturor și, prin urmare, și în al lui tata, că via este filoxerată și și că trebuie replantată. În aceste condițiuni, veniturile se micșorează iar cheltuielile se măresc. Aș dori, pe cît va sta în puterile mele, să contribuiesc la replantarea viei, atît pentru că acolo este oarecum leagănul familiei noastre, cît și pentru cuvîntul mai puțin poetic că venitul ce-l dă este important față de cheltuiala de întreținere.

Așa că nu mă pot obliga a-ți servi o pensiuie lunară fixă, fără temere de a te lăsa baltă; am prea multe sarcini, dragă. Tot ce aș putea face ar fi să-ți dau din cînd în cînd cîte o mică sumă, sau, la rigoare, să-ți ofer o mie de franci (cînd aș putea, deoarece toate trebuiesc făcute la mine așa ca sîngă să nu știe ce face dreapta), o dată pentru tot timpul.

Asta însă nu este o soluțiune.

Ți-am vorbit de Academie fiindcă mi s-a părut că e mai sigur și mai demn să ai o bursă. Tu iai lucrurile cu oarecare amărăciune. Poate că în adevăr ești amărit cînd vezi pe alții obținînd favoruri ce ție îți sînt refuzate. Trebuie însă să-ți spun că amărăciunea și pesimismul au marele dezavantaj că ridică spiritului atît liniștea cît și acea mare calitate ce se cheamă în franțuzește *souplesse* sau flexibilitate, cu care se străbate în lume. Așa, bunăoară, tu nu vezi în scrisoarea lui Poni nimic, nici chiar bunăvoința. Eu cred că te înșeli, tocmai din cauza fondului tău sufletesc fumuriu. Scrisoarea lui Poni tocmai asta conține, atît cît poate: bunăvoință. Eu nici n-am avut alt scop, scriindu-i, decît să-l pregătesc pentru vremea cînd vom face demersuri hotărîte. Poate să nu reușim, dar se poate și contrariul; oarecare naivitate este absolut trebuitoare unui echilibru sufletesc. A nu fi deloc naiv e mai rău (pentru propria fericire) decît a fi foarte naiv.

Nu-ți trimit înapoi jalba, deoarece nu vei adresa-o acum, ci prin februarie, în preziua deschiderii sesiunii de primăvară. Sper la acea epocă să fiu în țară și să vedem ce se poate face.

Despre Domeniul Coroanei, același lucru.

Sfîrșesc întrebîndu-te de ești tare strimtorat în privința banilor, în care caz ți-aș trimite vreo sută de lei pentru îmbrăcăminte sau altele.

Te îmbrățișez,
al tău,

Duitza

10

VIA CONDOTTI, 61
(Imprimat)

Roma, 15/28 ianuarie 1901

Dragă Dideo,

Zoe îmi scrie că a cetit în *Revista nouă*¹ o mică dare de seamă asupra novelei mele din *Convorbiri, Furfanțo*.² Te rog s-o întrebi în ce număr, să cumperi acel număr și să mi-l trimiți pe adresa de sus, recomandat.

Te sărut și îți mulțumesc,
al tău,

Duiliu Zamfirescu

Nu lăsa să treacă vreme prea multă, ci te execută, *illico*.

Roma, 21 febr. 1901

Dragă Dideo,

Mă grăbesc a răspunde scrisorii tale din urmă : socotesc că a venit vremea să înaintezi la Academie petiția ta. Îți restituiesc ciorna, spre a o copia. În josul petiției, îți vei pune adresa.

Sunt de părere să o trimiți prin poștă, recomandată, și să păstrezi chitanța, iar după ce se va deschide sesiunea de primăvară a Academiei, să treci la cancelarie și să iai numărul la care a fost înscrisă.

Comisiunea burselor nu se rostește decît tocmai pe la finele lui martie. Pînă atunci mai e de furcă. Eu nu știu ce voi face, dacă adică voi putea veni sau dacă voi scrie. În toate cazurile, numai după ce se va deschide sesiunea voi scrie, pentru ca demersurile noastre să nu fie uitate pînă atunci.

Tu, care ești în țară și citești ziarele, adu-mi aminte, de îndată ce vei vedea că s-a deschis sesiunea de martie.

Te îmbrățișez și-ți făgăduiesc să mă ocup.

Al tău,

Duitza

VIA CONDOTTI, 61
(imprimat)

Roma, 5/18 martie 1901

Dragă Dideo,

Găsesc în raportul Academiei pe 1900—1901 pagina aci alăturată relativă la bursele fundațiunei Adamachi. E bine s-o cunoști și s-o păstrezi.

Din această pagină rezultă că o bursă de 300 lei este astăzi vacantă ; o a doua a devenit vacantă prin faptul că Ioan Rădulescu a sfîrșit studiul arhitecturii la Roma. E probabil că or mai fi și altele.

Dacă ți se admite cererea și se scoate la concurs o bursă pentru studiul chimiei industriale în Germania, pune-te pe învățat nemțește, fiindcă pare a fi o condițiune *sine qua non* cunoștința acestei limbi.

Aștept să-mi răspunzi.

Al tău,

Duitza

VIA CONDOTTI, 61
(imprimat)

Roma, 11 martie 1901

Dragă Dideo,

Am scris chiar astăzi lui Poni în chestiunea bursei. Părerea mea este că tot lui trebuie să i se adreseze o rugăciune în acest sens, deoarece este specialist în materie și mai este și președinte al Academiei.

Te rog să te informezi unde șade Ollănescu,¹ fiindcă vreau să-i scriu și lui spre a pistonă pe ceilalți. De asemenea, poate că ar fi bine, prin Petrașcu,² să vorbești lui Istrati. Dacă nu vrei să te adresezi lui Petrașcu, atunci informează-mă de adresa d-rului Istrati, și îi voi scrie eu.

Pe aici, vreme urfă, ploaie de nisip din pustiul Saharei, adusă de scirocco.

Te îmbrățișez și te doresc,

al tău,

Duitza

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 13 aprilie 1901

Dragă Dideo,

Îți trimit aci alăturat scrisoarea d-lui Kalinderu, primită ieri. Ia cunoștință de dînsa și apoi restituiește-mi-o, tot în plie recomandat, fără a o comunica la cineva.

Vei vedea din această scrisoare că fără Kalinderu nu făceam nimic, deoarece toți ceilalți sunt sau sectari sau bătărași boierici.

Una din greutăți este acum învinsă, rămîne, prin urmare, să te pui pe lucru. Ia programul și cercetează-l bine, ca să înveți în limitele lui. Dacă ai nevoie de cărți și nu te înlesnești de parale să ți le cumperi, scrie-mi să-ți trimit banii necesari.

Sunt de părere, dacă se poate, să nu-ți dai demisia de la primărie, afară numai dacă nu ești absolut sigur de izbînda concursului.

Nu da sfoară în țară despre intențiile tale, ci lucrează pe tăcutele. De asemenea, nu vorbi nimănui nimic despre sprijinul lui K[alinderu].

Te îmbrățișez,
al tău,

Duitza

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 25 mai 1901

Dragă Dideo,

Răspund imediat scrisorii tale din 6/19 mai, rugîndu-te să-mi trimiți o copie completă de pe programul

imprimat al bursei pentru chimia industrială; aceasta fiindcă voi să scriu lui Kal[inderu] și ți-u să nu vorbesc în vînt.

Programul este nu se poate mai imbecil. E absolut inadmisibil să se ceară toate materiile de bacalaureat pentru o bursă de chimie, mai cu seamă astăzi, cînd bacalaureatul a fost abolit. E probabil că s-a publicat vechiul program al bursei, fără să se găsească nimeni în administrația Academiei care să-l rectifice. Asta dovedește ușurătatea cu care se fac lucrurile.

Celelalte două puncte (certificatul de bună purtare și diploma de *bacalaureat din București*) îmi par fără importanță, dar dovedesc (mai cu seamă cea din urmă) că s-a publicat vechiul program al condițiilor. Certificatul de bună purtare îl vei putea lua sau de la Școala de medicină, unde ai făcut chimia spițărească, sau de la liceul din Focșani, unde ai făcut gimnaziul.

Curiozitatea cea mare, pentru mine, este că nu se cere o școală superioară din țara noastră, ci se ia un bacalaureat, se trimite în străinătate pe 3 ani, iar la întoarcere acesta e chimist industrial leit-poleit, cînd este știut că dacă e ramură care cere studii lungi și practice, este tocmai chimia, și mai ales cea aplicată la industrie.

Fii bun și răspunde-mi imediat, trimițîndu-mi programul complet al bursei, și lasă că-i reglez eu pe domnii ce l-au publicat. Nu uita a-mi da și explicațiile ce ți le trimite d-l tău de la Academie.

În privința lucrurilor de la vie, sper că toate vor fi gata și făcute în așa condițiuni încît să nu-ți fie rușine de cei ce vin.

Grădina nu-și merită numele!... Mă așteptam. Și [doar] am scris eu într-o părere, am scris și am prevăzut că se vor deștepta prea tîrziu. Toate scrisorile mele sunt dovadă. Chiar de la început am insistat să se aducă Hermann la vie, să se facă zaplaz de îngrădire împrejurul grădinei din spatele casei vechi și acolo să se pună pomii, să se facă drumuri etc. Dar să vede că am vorbit în deșert.

Te rog, dacă mergi la vie cu tata, să insiști să se facă tot ceea ce se mai poate face, ca să salveze cel puțin aparențele.

Casa veche, nici ea nu poate rămînea chiar așa cum era. Măcar cerdacul din față, scara etc. trebuiesc refăcute, iar tot restul vărut și curățit.

De asemenea, gardurile, poarta de lîngă Stănescu etc. Toate acestea rămîn acolo și sunt ale noastre. Eu, mai mult decît fac, nu pot face.

Am trimis în ziua de 1 mai un cec de o mie de lei. L-a primit tata?

Vă doresc și îmbrățișez,

Duiliu Zamfirescu

Iată un program de concert (*saggio*,¹ adică *gustăreală muzicală*) dat de elevii profesoarei de piano, în care concert s-au produs și ilustrații copii ai subsemnatului.

A fost foarte frumos (eu nu ai vezut, a ma un bun prieten a spus la mine).

*Către Henriette Zamfirescu*¹

HOTEL FRASCATI
FRASCATI
TUSCOLO
[imprimat]

[1891]²

Ma chère Henriette,

Je suis venu passer quatre heures à Frascati, avec mon nouveau collègue, et c'est avec un véritable plaisir que je t'écris de cet endroit, où nous avons passé l'année dernière cette inoubliable semaine de bonheur. Maintenant il n'y a presque personne, mais Frascati est toujours beau, classique, avec ce clair dans l'air qui fait songer à un monde meilleur. Nous aussi nous sommes paisibles, tranquilles, avec notre Bebinica³ qui nous tend ses petites mains d'amour. Que la destinée nous laisse vivre en paix!

Hier soir nous avons dîné avec mon collègue et Caesar, que j'ai invité chez Morteo. La soirée, nous l'avons passée au théâtre Quirino, où il y avait une compagnie milanaise, avec *lui* et *mi*, qui m'a rappelé le *bröd* de Marie.

Je crois que je resterai encore demain à Rome, pour mettre en ordre un tas de papiers qui sont arrivés dernièrement. Papa devait venir aujourd'hui à Rome.

Je te quitte, chérie, pour aller à la Villa Touscouana. À 4 heures 50 je retourne à la capitale, où j'espère trouver une lettre de toi.

Embrasse Bebinica pour moi mille fois, et prends ta part d'affection et de dévouement.

Ton
Duitza

Către Lascar Zamfirescu

Simbătă, 29 septembrie 1918

Dragă Lascar,¹

Scrisoarea din 17/30 septembrie a ajuns în fine la destinație.

Ți-am trimis prin Alexandru toate laudele și toate mulțumirile mele pentru munca voinicească ce ai depus la îngrijirea viilor. Vei fi recompensat, atât de Tatăl de sus, care vede toate, cât și de cel de jos, care nu vede nimic.

Alex mi-a vorbit de intențiile tale. I-am spus lui și-ți confirm și ție că nu am avut niciodată gândul de a te ține la vii, — căci dacă era așa, te-aș fi pus să înveți agricultura, iar nu finanțele. Faci lucrul acesta acum, cât nu vedem limpede în situația politică.

Numai dacă aș veni la guvern,² aș fi poate silit să te rog să mă mai ajuți câteva luni, — deși chiar și atunci ți-aș asigura un loc bun într-o Bancă, de unde ai putea să iei un concediu.

În scrisoarea ta, ai aerul de a face o propunere de cesiune a viilor. Lucrul se poate discuta, deși nici atunci nu cred că ar fi cuminte să renunți la cariera financiară. Dealtminteri, în timp normal se poate face și una și alta. Numai în vremurile astea turbate e nevoie de o energie sălbatecă.

Te sărut cu toată afecțiunea.

Ton

Papa

Adaog următoarele :

Dacă vei tăia viile de cu toamnă, fă câteva mii de ciocîrlii (întreabă pe Maricica ce însemnează) pentru a replanta în întregime partea din stînga cînd mergi la tenis (în dosul bordeiului), care era atât de rară încît nu mai compta. Dacă e vremea bună, trebuie desfumat pămîntul.

Eu sper, pînă atunci, să se schimbe lucrurile și să pot veni acasă. Totuși, te înștiințez.

De asemeni, mi se spune că tiscovina se vinde cu 2,50—3 lei decalitru (calculată pe cantitatea de vin produs). În asemenea caz, convine să o vinzi direct, fără a o mai fabrica.

1

LÉGATION DE ROUMANIE
[imprimat]

Roma, 12 iunie 1888

Tată,

Am primit dureroasa știre de câteva zile, și nu ți-am răspuns imediat fiindcă ți-aș fi scris lucruri triste. Străinătatea prin ea însăși îți ține sufletul într-o stare anormală : dacă mai adaugi și astfel de cauze, ajungi de nu mai ești om întreg.

Săraca Lina ! ² Mult a mai trecut singură și fără noroc în lumea asta.

Ieri am avut un fel de înștiințare nervoasă, care cu o seară înainte m-a făcut să plîng. De vreo câteva zile mă simțeam urmărit de nemulțumire și de urît, și mă luptam, alergam la grădină, la comedii, spre a nu mă lăsa să mă biruie această formă obositoare de nostalgie — pînă în sfîrșit cu o seară înainte de a primi scrisoarea d-tale, și ca un copil orfan, m-am supus împrejurărilor, și am plîns. Sunt în lume mai multe lacrimi ascunse decît ne închipuim.

În sfîrșit, ce să mai lungim vorba. Durerea este a oamenilor, și parcă cu cît o simți mai adevărat, cu atîta ți-e mai greu s-o spui.

Vă rog să-mi trimiteți un portret bun al ei, ca să-l păstrez eu și ca să văd dacă n-oi putea găsi vreun graveur de camee mai ieftin care să i-l sape în onyx. Am încercat pe la cei mai buni și mi-au cerut niște prețuri nebune : de mărimea unei broși 1300 frs., de mărimea unui medalion 450 frs. etc. Aș fi voit măcar în cochilie

să fac pentru Duduța ³ și copiii ei. Și aceasta e scump. Dar tot trimiteți-mi un portret.

Cu casa, m-am instalat pe Via Sistina, nr. 143, aproape de Pincio, la etajul al 3-lea. Mă ține cam 100 frs. cu serviciu și am două odăițe curățele. De Legație e cam departe, dar e casă sănătoasă. Etajele și palatele în tirgu ăsta sunt ca ciupercile, multe, mari și scumpe. Cînd voi fi mai limpede la minte, vă voi scrie despre Roma mai mult. La început de tot mi-a făcut o impresie foarte proastă, fiindcă veneam de la Florența și de la Venetia, care e un vis pe pămînt ; încetul cu încetul însă mă dedau și văd că sunt lucruri minunate : antichitatea e bătrînă, se ține în băț, dar cîtă se ține e un colos incomparabil de mîndru și de falnic ; renașterea și papalitatea stă toată în picioare, dar aici nu are splendoarea liniștită și genială a Venetiei — nu-i nimic în Roma care să se poată asemăna cu liniștea caldă a Palatului Ducal și chiar Vaticanul e mai prejos de San Marco.

Ieri am fost la Coliseu și apoi la Santa Maria Maggiore. De cel dentii vă voi scrie altă dată.

De abia ieri am primit paralele.

Scrieți-mi mai des. Marcela o rog să nu mă mai uite din condei și să-mi comunice adresa lui Alexandru.

Sărutări de la înstrăinatul fiu,

Duiliu Zamfirescu

2

LÉGATION DE ROUMANIE
EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 10 iuliu 1890

Tată,

Eu nu v-am scris cam demult. Dar am scris Henrietei, Marcelei și, prin urmare, aveți noutăți despre noi.

După cum știți, suntem instalați la țară în Umbria, lângă orașelul Orvieto, la o oră cu trăsura de stația drumului-de-fier. Localitatea e destul de frumoasă, țărani buni, umbră de castani câtă poți avea, villa spațioasă, — dar singurătate de țară, și admir pe femeia mea, care stă, fără să murmure, cu fetița și guvernanta.

Citeodată, când urc dealul, singur în trăsura, mă prind gânduri de soarta oamenilor : unde te aruncă împrejurările !... Ce am eu de comun cu munții ăștia, afară decît pe moș Traian ; dar pentru a merge la origina istorică îți trebuie o sfortare de minte, iar eu vorbesc de impresie momentană și locală : totul îmi e străin. Și cu toate astea, dacă mi-ar zice cineva că sunt liber să plec unde vreau, n-aș pleca, fiindcă aș vrea să văd natura, mama me mare. Necunoscutul care vine spre mine, prost și neputincios, mă interesează pentru moment mai mult decît orice, iar mama lui continuă a fi aceeași ființă simplă, bună, inteligentă. Bătrînul¹ de asemenea e om serios și înțelept ce mi s-a părut încă de la început. Mă înconjură de atențiuni delicate : nu mă duc și nu mă întorc niciodată de la gară fără ca trăsura și feciorul să nu mă aștepte. Adesea vine chiar el. La masă, la plimbare, același lucru. Și eu, mai eu seamă de cînd sunt singur cu el la Roma, am prins o adevărată afecțiune pentru acest bătrîn demn și bun... Căci dacă n-ar fi așa, ce m-aș face eu cu o cheltuială de aproape două mii de franci pe lună, în timp de 5 luni și jumătate ?... căci Henrieta trebuie să stea la Villa Napoleoni pînă la 15 noiembrie. Ministrul Plagino² a prins mare dragoste de bătrîn. El pleacă astăzi, și înainte de a pleca a venit să vadă pe papa Allievi. I-a dat asigurări că va vorbi regelui cînd va veni în țară, în termeni călduroși, de noul nostru menaj...

Primul secretar a venit cu femeia lui. E o nenorocire fiindcă mă privează de 2 500 frs. pe lunile de concediu ; dar ce-i de făcut ? E în dreptul lui. Iar bine că e om cumsecade.

Maiorescu și Negruzzi trebuiau să vină în nordul Italiei, la Aosta și Courmayeur, partea italiană din Mont Blanc. Pe la 10 august trebuia să mă duc la Lugano spre a ne întîlni și de acolo să mergem în valea d'Aosta. Dar planul a rămas baltă din cauza frice de holeră. Așa

că ieri Maiorescu mi-a scris o lungă scrisoare, spunîndu-mi că el și femeia sa se duc în Norvegia, la Capul Nord, spre a vedea aurora boreală și mă îndeamnă cu insistență să mă duc și eu.³ La care am răspuns că nu se poate...

De 5 zile sunt în Roma. După plecarea ministrului, voi sta încă 2 zile, spre a pune totul în regulă, și apoi mă duc la Orvieto. Peticari⁴ se duce și el la Castellammare, unde-și va primi corespondența și o va lucra-o singur, afară de cazuri excepționale, în cari îmi va scrie mie, ca mai vecin de Roma, să viu la Legațiune. Dealtminteri, pe vară e treabă puțină.

Rog pe Fritz să-mi spuie cum stăm cu daravele noastre. O să fiu silit să trimit mai cîte puțin decît speram, dar tot voi trimite.

Mai scrie-mi și dumneta de cele ce mai faci și cum o mai duci. Vă îmbrățișez cu dragoste.

Duiliu Zamfirescu

Către Lucia Al. D. Zamfirescu

Jassy, ce mercredi, 18 Juillet 1918

Ma chère Lucie,¹

Votre lettre charmante est arrivée comme un mot aimable adressé à un enfant qu'on a grondé : il console, mais fait éclater en sanglots. Je n'en suis pas là, Dieu merci, — mais souffrant et seul, je me morfonds. Une horrible grippe, doublée d'une indisposition intestinale, m'affaiblit beaucoup et me met dans un état d'âme, ironique et triste à la fois, qui doit être la source de toute philosophie pessimiste. Quant à la grippe, elle n'a d'espagnol que le 'h aspiré, parce qu'elle me donne des étournements jumeaux, grotesques.

Je n'ai rien apporté d'Odessa² pour vous. J'ai assisté à un dîner de Madame Valjine, formidable, et n'ai fait que serrer la main à Lise, qui est restée aussi déambulative que par le passé, malgré que fiancée. Nous avons essayé, avec Grabbe, de téléphoner chez les Valjine, un samedi soir, pour leur dire que je partais le lendemain, mais il nous a été impossible d'obtenir la communication, malgré les mille „tiliphonă“.

Odessa était d'une morne tristesse. Des autrichiens partout, tranquillité parfaite et... famine. Le port, abandonné ; de la fumée stupide, non agissante, faisant suinter les murs, sans faire travailler les hommes ; les mêmes trains bondés, pour les Limans. Pendant que nous y étions, l'exil à bord du bateau s'était transformé en un séjour agréable, surtout au large. La mission que m'avait

donnée mon fils d'entretenir des relations amicales avec vous et votre famille, m'était particulièrement agréable, et, Dieu me pardonne, je crois que je me suis départi de la règle de n'influencer aucunement mon fils dans son choix, en chantant vos louanges. Il n'avait nullement besoin de ma musique pour danser selon votre goût, mais enfin, pour un anti-mariagiste comme moi, je devais lui paraître étrange.

Je me rappelle encore de notre entrevue, — vous, votre mère et moi, — avec quel admirable courage vous avez défendu votre point de vue, qui était le vrai. Mon horizon était obscurci par les soucis de la guerre et de l'horreur de la mort possible d'un des mes enfants. Mais l'amour est plus clairvoyant que tous les raisonnements.

Portez-vous bien, ma chère enfant. Votre santé m'est toujours précieuse, et, si je pouvais vous envoyer des fleurs tous les matins, je le ferais avec la satisfaction d'un poète qui fleurit l'avenir.

J'attends Alexandre avec joie. Il peut descendre chez moi. Je dois le prévenir, seulement, que la semaine prochaine j'irai très probablement voir le Général Averesco à Piatra-Neamtz.

Me permettez-vous de vous prier de remettre ce mot à Corinne ?³ Je ne sais rien d'elle ni de sa famille, et le voyage s'annonçait orageux.

Au revoir, ma charmante fille, et mille tendresses de votre

Papa

D.Z.

Către Marcela Zamfirescu (Slăvescu) ¹

GRAND HOTEL DU BOULEVARD
LUCIEN BERTOLA-BUCAREST
[imprimat]

București, 25 ianuarie 1913

Dragă Maricico,

Aseară, luni, piesa mea ² a avut un succes adevărat, cu un public în delir și cu aclamațiuni pentru autor. Cu toate astea, bănește, lasă de dorit și fiindcă alte piese produc mai bine, e posibil să fie scoasă de pe afiș, cel puțin deocamdată.

Las scrisoarea deschisă pînă la orele 4, cînd voi vedea pe Davila, ³ — ca să știu ce să-ți spun.

Reiau scrisoarea spre a-ți adăugi că săptămîna asta nu se mai joacă *Poezia depărtării*. Cînd voi veni acasă (la Focșani), îți voi spune ziua pentru care a fost fixată. Săptămîna viitoare.

Rămîn în București pînă vineri seara. Am o mulțime de chestiuni de ale Comisiei la Ministerul de Externe, la Domenii, la Direcția serviciului sanitar. Afară de asta, vineri fiind 1 februarie, am treabă cu Banca Marmorosch.

Te sărut,
al tău

Duizza

E probabil că voi veni sîmbătă cu Berlinul, voi dejuna acasă, iar la 4 cu trenul vom merge la Odobești.

E probabil că se fixează data de marți, 22 februarie; inserată în matineu poate să treacă mai curînd. ⁴

NOTE ȘI COMENTARII

1

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, București, Institutul de arte grafice „Bucovina“, 1940, vol. XI, p. 103.

1 — *Simion Mehedinți* (1869—1962), geograf, profesor universitar și membru al Academiei Române. Ca scriitor, a semnat Soveja, numele satului vrincean unde se născuse. A făcut parte din prima generație maioreșciană, alături de Mihail Dragomirescu, D. Evolceanu, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, fiind unul din „universitarii“ cei mai fideli revistei *Convorbiri literare*, al cărei director a devenit între 1907—1923. Autor al nuvelei *Buruiană*, de care se vorbește în scrisoare.

2 — Se referă la articolul lui Simion Mehedinți, *Primăvara literară*, publicat în *Epoca*, XI, nr. 49, 20 febr. 1905, p. 1—2, unde era menționat elogios romanul *În război* de Duiliu Zamfirescu.

3 — Atitudinea critică și chiar negativă a lui Duiliu Zamfirescu față de scriitorii din Transilvania a fost exprimată în repetate rânduri, în corespondența cu Titu Maiorescu (v. vol. VII al ediției de față), în articolele *Romanul și limba română* (*Noua revistă română*, vol. 3, nr. 35, 1 iunie 1901, p. 481—490), *Literatura românească și scriitorii transilvăneni* (*Revista idealistă*, I, nr. 7, 1 sept. 1903, p. 3—25) și în discursul de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură*, în 1909. Dacă în privința unui anume idilism din nuvelele lui I. Slavici și a limbii dialectale a lui I. Popovici-Bănățeanul, avea dreptate, în dezaprobarea globală a operei lor (să-i adăugăm pe G. Coșbuc și mai ales pe

O. Goga), autorul *Vieții la țară* se situa pe o poziție profund greșită. Ea se explica nu numai printr-o nereceptivitate estetică, ci și prin motive subiective, cum fusese în 1903 respingerea romanului său *În război* de la premiul Academiei, unde concurase alături de I. Slavici, cu romanul *Din bătrâni*, care întrunise un număr mai mare de voturi. (Pentru istoricul acestui episod v. vol. VII al ediției noastre, p. 768—772, precum și *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXV, 1902—1903, *Partea administrativă și dezbaterile*, p. 161—165).

4 — V. *supra*, nota 1.

2

A fost publicată în *Convorbiri literare*, nr. 8—9, aug.-sept. 1922, p. 597; în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 104.

1 — Romanul *Lydda* a început să fie publicat în *Convorbiri literare* în 1898; ultimele părți au apărut în 1903, nr. 10—12, oct.—dec., și 1904, nr. 1—4, ian.—apr.

2 — Duiliu Zamfirescu era curios și dornic să afle ecoul acestei scrieri, care nu-i făcuse o impresie bună lui Titu Maiorescu și care va trece multă vreme pentru cvasi-totalitatea criticii drept o operă minoră, dacă nu drept un eșec. Rîndurile către Simion Mehedinți explică o dată mai mult intenția „modernă” a scriitorului și idealul său de feminitate (v. și vol. VII, p. 774—776).

3 — Teama și îndoiala scriitorului erau îndreptățite. Foarte puțini vor fi „cititorii neprihăniți” care vor gusta romanul, iar criticii, cu extrem de rare excepții, la unison, defavorabili.

3

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 121.

1 — Scrisoarea se datează după anul numirii lui S. Mehedinti ca director al *Convorbirilor literare*.

2 — Soția lui Duiliu Zamfirescu, Henriette (născută Allievi), murise la 25 nov./8 dec. 1906.

3 — Romanul intrerupt eră *Anna*, care începuse să se publice în anul precedent.

4

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 105.

1 — Prin „ramuri”, Duiliu Zamfirescu vrea să înțeleagă, probabil, pe cei din generația lui, care mai toți abandonaseră „Junimea”: I. L. Caragiale, A. Vlahuță, N. Petrașcu ș.a.

5

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 120—121.

1 — Prin referirea la nuvela *La sorți*, publicată în *Convorbiri literare*, XLIV, nr. 2, martie 1910, scrisoarea se datează din 1909.

2 — Romanul este *Anna sau Ceea ce nu se poate*, care începuse a se publica în *Convorbiri literare* în 1906 și nu se va încheia decît în 1910, avînd o elaborare foarte anevoioasă, ca și *Lydda*.

3 — V. *supra*, nota 1.

4 — E vorba de fratele cel mai mic al lui Duiliu, Constantin Zamfirescu.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 105—106.

1 — Ne găsim în toată polemică stîrnită de discursul de recepție la Academie al lui Duiliu Zamfirescu, *Poporanismul în literatură*, pentru al cărui istoric și ale cărui ecouri, trimitem pe cititor la vol. VII al ediției noastre, p. 781—792. Articolele publicate de scriitor în *Convorbiri literare* erau *Nicanor & C-ii* (XLII, nr. 7, iul. 1909, p. 735—741) și citatul în scrisoare *Ultim cuvînt* (XLII, nr. 9, sept. 1909, p. 982), în care se apără de acuzația de plagiat în romanul de debut *În fața vieții*, dar pe un ton de înaltă superioritate și vexant pentru Octavian Goga. Iată textul care-i jenase pînă și pe cei de la *Convorbiri literare*, respectiv pe directorul Simion Mehedinți, care totuși îi luase apărarea într-o notă semnată Soveja, *Mai departe de Bizanț* (*Convorbiri literare*, XLIII, nr. 5, mai 1909, p. 556—562). Acesta îi ceruse, după cum se vede din scrisoare, o îndulcire a stilului prea caustic :

„Ultim cuvînt

Reauea-credință cu care se discută la *Viața românească* mă dispensează de a urma mai departe o polemică care ar fi putut să devie literară și nu e decît iritantă.

Reproducînd articolele din *Țara noastră*, revista de la Iași are aerul de a-și însuși acuzația de plagiat a ziarului din Sibiu. Eram în drept să cred că la Iași se știe atîta lucru, că un român plagiază atunci cînd reproduce scene sau caractere din alt roman ; iar cînd pune în gura unui personaj un aforism filozofic, fie și exprimat textual ca în originalul din care e luat, uzează de un drept al său. Romanele moderne sunt scrise pe temeiul acestor preocupări sufletești, exprimate uneori, la autori de mîna întâi (Tolstoi, Bourget etc.), în mod aproape doctrinar.

Trebuie să fie cineva mărginit ca să scrie romane cu citații sau cu hărți.

Încît despre articolele d-lui Goga, aș fi avut plăcerea să nu le cunosc dacă n-ar fi fost reproduse de *Viața românească*. Ele inspiră milă. Pentru a fi Zoil față cu d-sa, ar trebui să am de ce. Și n-am.

E păcat că ziarul politic de la Sibiu, creat pentru a apăra treburile românești de peste munți, devine pamflet cînd se pune în slujba acestui regretabil daco-român.

Prin urmare, am sîrșit cu toți domnii aceștia.

D.Z.“

2 — Schița este *Bușcă*, publicată în *Convorbiri literare*, XLIII, nr. 9, sept. 1909, p. 915—917.

3 — Dar nu vor renunța cei de la *Convorbiri*, pentru că, deși cu întîrziere, discursul se publică în n-rele 10 și 11/1909 ale revistei, p. 1084—1095 ; 1202—1210.

7

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 106.

8

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 107.

1 — Titu Maiorescu împlinea 70 de ani. Relațiile dintre cei doi prieteni erau ca și rupte după discursul de recepție al lui Duiliu Zamfirescu din 1909, dar aparențele trebuiau păstrate și protocolul respectat. Cu atît mai mult, cu cît, în sinea lui, autorul *Vieții la țară* nu și-l scosese de tot de la inimă pe idolul și confidentul său literar.

9

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 107.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 108.

1 — Abătându-se de la uzanțele academice, Duiliu Zamfirescu nu-și consacraseră discursul de recepție lui D. C. Ollănescu-Ascanio, al cărui fotoliu îl ocupase, ci, cum se știe, *Poporanismului în literatură*. Nici acum, după doi ani, scriitorul nu va considera că este cazul să consacre o conferință fostului prieten. El va rosti în 1911 comunicarea *Metafizica cuvintelor și estetica literară*, care continua pe un ton mai ponderat ideile din discursul de recepție, punând accentul pe *artă*, într-un sens foarte modern, fiind și aici un precursor al marii epoci interbelice: „Emotivitatea noastră, oricât de puternică ar fi, nu devine poezie, adică operă de artă, decât dacă intervine puterea creatoare, care, fie că s-ar chema *fantazie combinativă*, fie că s-ar chema *invențiune*, este o operație mintală de aceeași natură ca și *comparațiunea în matematică*“.

11

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 108—109.

1 — E vorba de studiul *Duiliu Zamfirescu* de Eugen Lovinescu, publicat în *Convorbiri literare*, nr. 11, nov. 1911, p. 1275—1290, în care autorul făcea o prezentare întru totul elogioasă a romancierului; acesta însă, ca de obicei, nu e pe deplin mulțumit. (Pentru detalii, ca și pentru raporturile Duiliu Zamfirescu—Eugen Lovinescu, v. vol. VII al ediției de față, p. 574—578.)

2 — Remarcabilă observație a lui Duiliu Zamfirescu privind relația dintre național și universal și conceptul de specific, văzut de scriitor prin raportare la eternul uman și la marile valori de artă ale umanității.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 109—110.

1 — Pagini din schița *O curcă romanțioasă*, publicată în *Convorbiri literare*, XLVI, nr. 1 și 2, ian.—febr. 1912.

13

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 110.

1 — V. *supra*, nota 1.

14

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 111—112.

1 — Într-adevăr, piesa *Lumină nouă* a apărut în *Convorbiri literare*, în numerele din aprilie—iunie 1912.

2 — Noul „minister“ numit la 28 martie 1912 era prezidat de Titu Maiorescu, în același timp și ministru al Afacerilor Străine. El va rămâne la conducere până la 4 ian. 1914.

15

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 111.

1 — Discursul este *La monumentul lui Costache Negri* și se publică în *Convorbiri literare*, XLVI, nr. 7, iul. 1912, p. 721—724.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 112—113.

1 — Întimplarea este așa-numita „afacere Stratilescu”, aceea care avea să ducă la ruptura definitivă dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, în acel moment prim-ministru. Scriitorul-diplomat, călătorind în tren de la Focșani la București, se plînsese de modul abuziv în care se făceau rechizițiile. În același compartiment se afla colonelul Stratilescu, din marele stat-major, care consideră nemulțumirea lui Duiliu Zamfirescu drept un act de antipatriotism, fapt pe care-l raportează superiorilor săi. De aici, conflictul, cererea diplomatului de a fi pus în disponibilitate, provocarea la duel, tergiversările, șicanele din partea primului-ministru, relatate de noi pe larg în vol. VII, p. 794—797.

2 — Duiliu Zamfirescu se mai amăgea să creadă într-o umbră de prietenie din partea lui Titu Maiorescu. Dar acesta era categoric și nu revenea niciodată asupra verdictelor sale morale. Discursul de recepție (atît de antimaiorescian) al fostului prieten încheiase irevocabil prietenia lor. Cel care suferea, cum se vede și din această scrisoare, era Duiliu Zamfirescu.

3 — *Al. Marghiloman*, om politic conservator (v. vol. VII, p. 753, nota 13).

4 — *Eduard Hübsch*, compozitor și șef de orchestră (v. vol. VII, p. 619, nota 2). Aici numele său e folosit în sens ironic.

5 — Duiliu Zamfirescu fusese secretar general în Ministerul de Externe, imediat după întoarcerea în țară, în 1906.

6 — Este momentul cel mai încordat și mai dramatic al relațiilor Duiliu Zamfirescu—Titu Maiorescu. Scriitorul, ultragiatic în sentimentele sale naționale și în demnitatea lui, se găsea într-o situație morală vecină cu disperarea; criticul, acum prim-ministru, era intratabil, impasibil, pînă la cinism. Îi plătea foarte dur, poate cum n-ar fi meritat-o, polița discursului de la Academie.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 114—115.

1 — Prințul B. J. Ghica și Simion Mehedinți au fost martorii lui Duiliu Zamfirescu în rezolvarea diferendului cu colonelul Stratilescu (v. *Procesul-verbal*, încheiat de ei și de către colonelii D. Iliescu și A. Lupescu, din care reiese că „sentimentele patriotice ale clientului nostru [Duiliu Zamfirescu] au rămas afară de orice discuțiune”, în vol. VII, p. 795—796).

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 116.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 115.

1 — V. *supra*, scrisoarea 17 și nota 1.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 116—117.

1 — Poezia se intitulează *Maiestății-sale reginei Elisabeta* și a fost scrisă cu ocazia împlinirii a 70 de ani de viață ai suveranei. Va fi publicată în *Convorbiri literare*, XLVII, nr. 12, de-

cembrie 1913. Scriitorul avusese prilejul să se afle în anturajul reginei, când aceasta se autoexilase la Veneția, în 1891, în chip de protest contra partidelor politice și chiar a regelui care se împotriveau căsătoriei prințului moștenitor Ferdinand cu Elena Văcărescu. Episodul, care a făcut anume scandal în epocă, a devenit cunoscut sub numele de „Drama de la Veneția”. (Pentru detalii, v. vol. VII al ediției noastre, p. 513—519.)

2 — Al. Tzigara-Samurçaș (v. *infra*, p. 515).

21

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 117—118.

1 — V. *supra*, nota 1.

2 — Probabil, comedia *Voichița*, care va fi publicată în *Convorbiri literare* din mai 1914.

22

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 122.

1 — Scrisoarea se datează după apariția articolului *Eminescu*.

2 — *Eminescu*, în *Convorbiri literare*, XLVIII, nr. 6, iunie 1914, p. 581—582.

23

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 118—120.

1 — „Înțeleapta poziție” era neutralitatea, pe care o împărtășea și Duiliu Zamfirescu, pentru motivul, numit ceva mai jos, în scrisoare, și anume, că nu eram pregătiți din punct de vedere militar.

2 — Prudența lui Duiliu Zamfirescu s-a dovedit excesivă, iar profeția lui falsă. Războiul a fost într-adevăr extrem de greu. România a fost ocupată pe jumătate de trupele austro-germane, a pierdut sute de mii de oameni, dar victoria finală ne-a adus unitatea națională de la 1 decembrie 1918.

3 — *Licinius Crassus Dines (Marcus)* (115—53 î.e.n.), om politic roman; împreună cu Cezar și Pompei, a făcut parte din primul triumvirat.

4 — *Hannibal*, general și om politic cartaginez (v. vol. VII, p. 669—670).

Către Constantin Meissner

P. 24

1

A fost publicată în vol. *Junimea și junimiștii*. Scrisori și documente inedite. Ediție îngrijită, introducere și note de Ion Arhip și Dumitru Vacariu, Editura Junimea, 1973, p. 206—207.

1 — *Constantin Meissner* (1854—1941), membru al „Junimii” din 1878. Profesor secundar la Iași, bun pedagog și organizator al învățământului. A fost deputat, ministru și președinte al Camerei.

2 — *Îndreptarea*, organ al partidului poporului (1918), al cărui președinte era generalul Al. Averescu. Duiliu Zamfirescu făcea parte din conducerea acestui partid și era unul dintre principalii colaboratori ai ziarului. A editat și un supliment literar, *Îndreptarea literară*, de care se ocupa direct scriitorul nostru.

3 — Scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu reprezintă nu numai un protest contra cenzurii, dar și un pamflet împotriva liberalilor, dușmanii lui de o viață, deveniți foarte violenți pe plan

373

politic și publicistic în momentul 1918, când scriitorul s-a aflat într-o rapidă, însă destul de scurtă ascensiune politică.

Către Elena Miller-Verghy

P. 26

1

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ediție îngrijită, cu note și studiu introductiv de Al. Săndulescu, Edit. Academiei R. S. România, 1967, p. 182.

1 — *Elena Miller-Verghy*, profesoară cu pregătire specială în Elveția, la Geneva; directoare a „pensionului nou de domnișoare” din strada Primăverii, pe care-l conducea de prin 1875. Profesori îi avea pe Anghel Demetrescu, pe Ștefan Sihleanu, Virgil Arion și pe tinerii scriitori A. Vlahuță, Duiliu Zamfirescu și Delavrancea, pe care-l socotea fiu adoptiv și care i-a adresat, și el, în timpul stagiului parizian, scrisori extrem de interesante și semnificative pentru profilul său moral și artistic. Numită de către rude și de către cei apropiați „Mamitica”, Elena Miller-Verghy era o femeie fină și cultivată, iubitoare de litere și arte. În casa ei aveau loc audiții muzicale și discuții literare la care luau parte scriitorii amintiți mai înainte. După cum se constată din această corespondență, Duiliu Zamfirescu era foarte apreciat în „salonul” din strada Primăverii.

2 — *Mărgărita Miller-Verghy*, fiica Elenei, scriitoare, autoare a *Cărții de lectură pentru școlile secundare*, care a obținut premiul Academiei, și a unor volume de traduceri. Era verișoară cu Maria Lupașcu, viitoarea soție a lui Delavrancea.

3 — Romanul e, probabil, *În fața vieții*, care se publică mai întâi în ziarul *România liberă*, în nr.-ele 2134—2161/1884.

4 — *Padil*, de la *Don Padil*, pseudonimul lui Duiliu Zamfirescu din anii 1881—1884, când a colaborat și a fost redactor la *România liberă*.

2

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 183.

3

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 184—185; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, text ales și stabilit, prefată, tabel cronologic, note și indici de Al. Săndulescu, Edit. Minerva, 1974, p. 49—50.

1 — Duiliu Zamfirescu era în acel timp redactor la ziarul *România liberă* și unul dintre autorii foiletonului politic, ce apărea în genere nesemnlat.

2 — La 19 ianuarie 1884 avusese loc premiera piesei *Prea tirziu*, scrisă de Duiliu Zamfirescu în colaborare cu Șt. Vellescu, interpretată de mari actori ai vremii, ca C. Nottara, Șt. Iulian, Aristizza Romanescu (cf. *România liberă*, 17 ian. 1884, și urm. și de asemeni comentariul lui Mihai Gafița în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, ediția de față, vol. IV, *Lydda. Scrisori romane, Teatru*, Edit. Minerva, 1974, p. 635—645).

4

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 185.

1 — În calitate de redactor la *România liberă*, Duiliu Zamfirescu încerca s-o ajute pe Elena Miller-Verghy, făcându-i publicitate la „pensionul” care, pare-se, ducea lipsă de eleve.

5

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 186.

1 — Se referă la eroul principal din romanul *În fața vieții*, care se publica în *România liberă* și care va apărea și în volum până la sfârșitul anului 1884.

2 — Traducerea dramei *Hernani* de V. Hugo era începută de câțiva ani. Un fragment apăruse în *Literatorul* încă din 1882, p. 331—350.

6

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

1 — Scrisoarea datează din același an, 1884, fiind semnată cu pseudonimul de la *România liberă*, Don Padil.

2 — Duiliu Zamfirescu se pare că se găsea la Slănic-Moldova în vacanță cu nepoții Elenei Miller-Verghy (Henrietta și Ștefănică Lupașcu).

3 — Mărgărita, fiica Elenei Miller-Verghy.

4 — Maria Lupașcu, viitoarea soție a lui Delavrancea.

5 — Scrisoarea mai conține încă două semnături sub textele proprii ale celorlalți emitenți: X.Y.Z. și Harry (adăugat de Dui-

liu Zamfirescu: *Ciupercescu*). Tînărul scriitor mai face câteva adnotări parantetice pe textul ce aparține probabil Henriettei Lupașcu.

7

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

1 — Se datează 1884, după apariția romanului *În fața vieții*. Rîndurile sînt așternute pe o carte de vizită purtînd numele lui Duiliu Zamfirescu.

8

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 186—187.

1 — Nuvela era *Noapte bună*, publicată în *Convorbiri literare*, XIX, nr. 10, 1 ian. 1886 și apreciată, cum se vede, de Titu Maiorescu.

9

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 187—188; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 87—89.

1 — Din primăvara lui 1888, Duiliu Zamfirescu se găsea la Roma, ca secretar de legatie.

2 — Romanul *Molii* de Ouida, tradus din englezește de d-na S., începe să apară în *Democrația* la 1/13 nov. 1889. Ouida este pseudonimul scriitoarei franco-engleze *Louise de la Rammé* (1840—1908). Stabilită în Italia, a scris o operă considerabilă, în care e viu mediul și peisajul Italiei, ca de exemplu, Florența în *Pasquarel* și *Une station hivernale*.

10

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 189.

1 — Căsătoria lui Duiliu Zamfirescu, „secretaire de Légation”, cu Henriette Allievi avusese, într-adevăr, loc la 10 martie 1890 (v. și vol. VII al ediției noastre, p. 623—624). Socrul era senatorul *Antonio Allievi*, persoană foarte influentă în viața politică a Italiei. Era director general al Băncii generale italiene și președinte al Consiliului de administrație al căilor ferate italiene. (Pentru detalii, v. vol. VII, p. 499.)

11

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 189—191.

1 — *Van Dyck* (Anton Van Dijck) (1599—1641), pictor flamand, mare portretist.

12

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 192—196; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 130—131.

1 — *Giosuè Carducci* (1835—1917), cunoscut poet și critic italian (v. vol. VII, p. 529, nota 5).

2 — Este primul copil al lui Duiliu Zamfirescu, Henrietta (1890—1978), căsătorită prima dată Lenguceanu și a doua oară, Mandrea.

13

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 196.

14

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 197—198; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 134—135.

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 198.

1 — Nume de alint al fetei Henriette. Printre epistolele lui Duiliu Zamfirescu adresate Elenei Miller-Verghy se află și una scrisă de el în numele fetei, Bebuncule, în limba italiană, ca mulțumire pentru un mărtisor :

„Roma, 12 Marzo 1892

Cara Mamitica,

Ho ricevuto l'angiolino che mi ha mandato e ti ringrazio tanto tanto : è molto bellino. Papa mi dice che da noi si chiama «mărtisor». L'abbiamo messo alla madonna che mi ha portato pupino da Focșani, perché per momento io gli metto in bocca gli angeli. [sic !] Ma mi dispiace che non mi hai mandato anche una letterina : papa dice che sei tanto buona e che parli anche abbastanza per non annojarti scrivendomi. La mia mamma, che tu non conosci ancora, ti manda tanti saluti affettosi, e io ti baccio di cuore.

Tua affezionatissima figliuola,

Bebuncule Zamfiresco *

2 — Băiatul este viitorul Al. Duiliu Zamfirescu (1892—1971) (v. *infra*, p. 516).

* „Dragă Mamitica,

Am primit îngerașul pe care mi l-ai trimis și-ți mulțumesc tare mult : e foarte frumuseț. Tata îmi spune că la noi se numește «mărtisor». L-am pus la madona pe care mi-a adus-o pupino de la Focșani, fiindcă acum eu îi pun în gură îngerii. [sic !] Îmi pare rău însă că nu mi-ai trimis și o scrisorică : tata spune că ești atât de bună și că vorbești destul pentru a nu te plictisi scriindu-mi. Mama mea, pe care nu o cunoști încă, îți trimite cu drag multe salutări, iar eu te sărut din suflet.

Fetița ta foarte iubitoare“

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 199—201 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 187—189.

1 — După ce, în urma „afacerii Văcărescu“ (v. vol. VII, p. 513—519), Duiliu Zamfirescu fusese mutat disciplinar la 1 iunie 1892 la Legația română din Atena, la 30 noiembrie 1892 era detașat la Legația română din Bruxelles, unde va rămâne până la 1 octombrie 1894, când este readus la Roma (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României*, 1897).

2 — Mărgărita Miller-Verghy, fiica Elenei.

3 — Ștefănică Lupașcu, nepot al Elenei Miller-Verghy.

4 — Duiliu Ioanin, prieten de tinerețe al scriitorului. V. corespondența pe care i-a trimis-o Duiliu Zamfirescu, în vol. VII al prezentei ediții.

5 — Al. Duiliu Zamfirescu (v. *supra*, scrisoarea 15, nota 2).

6 — Idda (Schiavoni), fiica soției lui Duiliu Zamfirescu, din prima căsătorie.

7 — V. *supra*, scrisoarea 15, nota 1.

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

1 — Scrisoarea se datează după scrisoarea 73 către Titu Maiorescu, referindu-se la același eveniment (v. vol. VII, p. 691, nota 1).

2 — Constantin Dobrescu-Argeș (1859—1903), om politic român. A militat împreună cu Vasile M. Kogălniceanu pentru înființarea unei organizații politice a țărănimii, a condus și a editat mai multe publicații pentru țărani. Duiliu Zamfirescu îl judecă prea sever.

3 — Al. Vlahuță, față de care Duiliu Zamfirescu a avut întotdeauna o atitudine foarte amicală.

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 204—205.

1 — Se efectuau lucrări de sistematizare în centrul capitalei.

2 — E vorba de volumul *Alte orizonturi*, Edit. Carol Müller, 1894.

3 — *Antonio Fogazzaro* (1842—1911), poet și romancier italian, care a încercat să concilieze, în cărțile sale, credința religioasă cu ideile progresului științific.

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 206—207.

1 — Diplomatul revenise la Roma la 1 octombrie 1894, după mutarea disciplinară la Atena și Bruxelles, între 1892—1894.

2 — Ministru la Roma era în acel timp *Al. Em. Lahovary* (1855—1945).

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 208—209; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 223—224.

1 — Lascar, mort în duel în 1921.

2 — Interjecție exprimând dezamăgirea: degeaba! ți-ai găsit! (fr.).

3 — *Gabrielle d'Annunzio* (1863—1938), scriitor italian (v. vol. VII, p. 614, nota 9).

4 — *Friedrich Nietzsche* (1844—1900), filozof, poet și filolog german. Intemeietor al „filozofiei vieții”. A criticat morala creștină, valorile burghezo-democratice tradiționale, raționalismul, exaltând energia vitală și „voința de putere”. Civilizația ar putea fi salvată prin apariția unui „supraom” și constituirea unei elite libere de prejudecățile moralei. A negat progresul istoric, susținând teoria „veșnicei întoarceri”. Opere: *Dincolo de bine și rău*, *Așa grăit-a Zarathustra*.

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 209—212.

1 — „Nu valorează nimic bătăile tale” (ale inimii), vers din poezia *A se stesso (Lui însuși)* de Leopardi.

2 — „Nesfârșită zădărnice a tuturor lucrurilor”, ultimul vers din aceeași poezie citată în nota precedentă.

3 — Strofă din poezia *Acum*, publicată în volumul *Imnuri păgâne*, 1897. Scriitorul trecea printr-un moment de deprimare, în urma episodului sentimental ca Alisa de Raditz (v. vol. VII, p. 715—716 și *infra*, scrisoarea 1 către D. C. Ollănescu-Ascanio, p. 149).

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 212—215; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 243—247.

1 — *Giambologna* zis și *Jean de Bologne* (1529—1608), sculptor și arhitect flamand. Capodopera sa *Mercur* se află în muzeul Bargello din Florența.

2 — *Donatello* (1386—1466), sculptor italian (v. vol. VII, p. 722, nota 5).

3 — *Luca della Robbia* (1400—1482), sculptor și ceramist italian (v. vol. VII, p. 722, nota 6).

4 — *Antonio Allievi* (1824—1896) (v. vol. VII, p. 499, nota 2).

5 — *Leonida I-ul* (m. la 480 î.e.n.), eroul de la Thermopyle, cetate pe care o apăra contra persilor.

6 — *Aristide* (c. 540—c. 467 î.e.n.), om politic atenian. Conducător al grupării oligarhice, principal adversar al lui Temistocle. A participat la bătăliile de la Maraton, Salamina și Plateea.

7 — *Temistocle* (*Themistocles*) (525—460 î.e.n.), om politic și general atenian. A obținut victoria de la Salamina (480 î.e.n.) asupra flotei persane.

8 — *Eurybiade*, general spartan, care a participat la bătălia de la Salamina împreună cu Temistocle.

9 — *Max Nordau* (1849—1923), scriitor, sociolog, medic, ziarist de origine izraelită din Ungaria. Autor al operelor *Les Mensonges conventionnels de notre civilisation* (1893), *Paradoxes psychologiques* (1887), *Le mal du siècle* (1888), *Dégénérescence* (1893), lucrări în care acuză anumite literaturi moderne de degenerescență nevropată. Din 1895, Max Nordau a fost unul dintre animatorii mișcării sioniste.

10 — *Sismondi* (*Simonde Jean Charles Léonard de*) (1773—1842), economist și istoric francez, originar din Elveția. A pus bazele economiei politice mic-burgheze.

11 — Duiliu Zamfirescu împărtășește aici o concepție rasistă, preluată, cu sens opus, de la Max Nordau, citat mai înainte. Toată teoria „popoarelor-bărbați” și a „popoarelor-femei” este, bineînțeles, o eroare pe care scriitorul nostru e tentat s-o ia în serios.

12 — *Fata din Atena* (engl.).

13 — *Alfred Tennyson* (1809—1892), poet englez, reprezentant al liricii victoriene.

14 — *Lytton* (*Edward George Bulwer*) (1803—1873), romanțier și om de stat englez, autorul cărții *Ultimele zile ale Pompeiului* (1834).

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 216—217; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 269—271.

1 — Corect: *contos de reis* — socoteli bănești (portug.).

2. — Probabil, criticul Mihail Dragomirescu.

3 — Barbu Delavrancea a fost unul dintre preferații pensionului condus de Elena Miller-Verghy, unde era chemat să țină prelegeri de literatură și filozofie, și unde se încheia o primă etapă a procesului de formare al scriitorului. Aici vine deseori să asculte muzică sau să discute probleme de artă și de politică. În salonul „Mamiticăi”, bursierul timid și stingaci de altădată are prilejul să înfrângă cerbicia limbilor străine, să-și pună în valoare aptitudinile ce se conturau din ce în ce mai impetuos. Familia Verghy a contribuit (moral și material) în bună măsură la plecarea lui Delavrancea la Paris în 1882, în vederea pregătirii tezei de doctorat în drept. De aici îi trimite Elenei Miller-Verghy o bogată și semnificativă corespondență, redactată într-un stil ca al operei, stufos, abundent, uneori prolix, reprezentând un veritabil jurnal psihologic de tip romantic, din care izvorăsc mai toate povestirile lui de tinerețe. Autorul e un autoscopic, simțind nevoia confesiei, dar și a reflecției, a comentariului analitic, aplicat propriilor trăiri. El își diseacă sentimentele cu minuția omului de știință, ale cărui metode pozitive, adoptate de naturalism, încerca să și le însușească. Discursul său epistolar conține toate elementele operei, de la structura psihică a eroului, pînă la ritmul frazei și la cavalcada epitetelor. Corespondența lui Delavrancea adresată Elenei Miller-Verghy este o desăvîrșită oglindă a personalității lui tumultuoase, un

rechizitoriu și o pledoarie, alternînd lirismul și naturismul cu diatriba și pamfletul.

Delavrancea, fiind ca și Duiliu Zamfirescu în cercul de prieteni ai „Mamiticăi”, se va căsători cu o nepoată a acesteia, Maria Lupașcu.

4 — I. Găvănescul (1859—?), profesor de psihologie și pedagogie la Universitatea din Iași.

5 — Ultimul roman este *În război*, amintit mai înainte, care începuse să apară în *Convorbiri literare*, în oct.-dec. 1897.

6 — Al. Duiliu Zamfirescu.

7 — Se referă la intervenția lui Delavrancea în dezbaterile parlamentare asupra legii învățămîntului (cf. *Drapelul*, 6 și 7 febr. 1898).

24

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 218—219.

1 — Duiliu Zamfirescu a fost ales membru corespondent al Academiei în 1898, la propunerea lui Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi, după ce fusese respins nu de 4, ci numai de 3 ori, în 1893, 1894 și 1895. Cel ce se împotrivise mereu fusese eternul inamic D. A. Sturdza. (Pentru detalii, v. vol. VII, p. 505—507 și articolul nostru *Obîrșia unei inimiții*, în *Manuscriptum*, 1982, nr. 4(49), p. 137—138.)

25

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 219—220.

1 — Cu atît mai bine (ital.).

26

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 220—221.

1 — *Quo vadis*, roman istoric al scriitorului polonez H. Sienkiewicz (1846—1916), publicat în 1894 și tradus îndată în aproape toate limbile. Acțiunea se petrece în timpul împăratului Nero.

27

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 221.

28

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 222.

1 — *Calypso*, nimfă din insula *Ogygia*, unde se spunea că ar fi naufragiat *Odysseus*. Îndrăgostindu-se de erou, *Calypso* i-a făgăduit nemurirea, cerându-i în schimb să rămână pururi lângă ea. *Odysseus* refuză să se învoiască, dar e totuși reținut timp de 7 ani (după o altă variantă — 10 ani) de către *Calypso*, care, în cele din urmă, la porunca lui *Zeus* îi dă drumul, lăsându-l să-și continue călătoria.

2 — *Callisto*, fiica lui *Lycaon*, regele *Arcadie*, era o nimfă care obișnuia s-o însoțească pe *Artemis* (*Diana*) la vânătoare. Unindu-se cu *Zeus*, *Callisto* a dat naștere unui copil pe nume *Arcas*. Fiind urmărită de gelozia *Herei* (*Junonei*), *Callisto* a fost apoi metamorfozată în ursoaică.

3 — *Umberto I* (1844—1900), rege al *Italiai* (1878—1900), a fost asasinat de un anarhist.

4 — Sus inima! (*Ital.*).

29

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. *Duiliu Zamfirescu, Scrisori inedite*, ed. cit., p. 223.

1 — Căsătorită *Slăvescu*.

2 — În 1900, în urma unei puternice mișcări naționaliste, au intervenit în *China* 8 state, printre care *Japonia*. Acum are loc, pe teritoriul *Chinei*, războiul ruso-japonez care se încheie prin ocuparea *Manciuriei* și a *Coreii* de către *Japonia*. La acest context se referă *Duiliu Zamfirescu*.

30

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

1 — Această epistolă e scrisă de mina *Henriettei Zamfirescu*, soția scriitorului.

31

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. *Duiliu Zamfirescu, Scrisori inedite*, ed. cit., p. 224—225.

1 — E vorba de una dintre surorile mai mici ale lui *Duiliu Zamfirescu*, *Elena* sau *Zoe*.

32

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. *Duiliu Zamfirescu, Scrisori inedite*, ed. cit., p. 225—227.

1 — Azilul „*Elena Doamna*“, unde se mutase *Elena Miller-Verghy*, ca profesoară, în urma închiderii pensionului „nou de domnișoare“, care-i crease directoarei, cum reiese din corespondența cu *Duiliu Zamfirescu*, grave dificultăți financiare.

2 — Revista *Literatură și artă română*, al cărei director era *N. Petrașcu* și unde în 1901—1902 *Duiliu Zamfirescu* publică romanul *Îndreptări*.

33

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 227—229.

1 — Alexandru Lupașcu, socrul lui Delavrancea, cumnat cu Elena Miller-Vergheș.

2 — Constantin Zamfirescu, care-și pregătea doctoratul în chimie la Roma.

3 — Viitorul colonel Alexandru Zamfirescu, frate al scriitorului.

34

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 229—230.

1 — Traducerea cărții lui A. Vlahuță, *România pitorească*. Versiunea franceză a Mărgăritei Miller-Vergheș a apărut în 1903.

35

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 231.

36

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 232.

1 — Soția lui Duiliu Zamfirescu avea să moară în același an, la 25 nov./8 dec.

37

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 232—233.

1 — Soția lui Al. Lupașcu (v. *supra*, scrisoarea 33, nota 1).

38

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 233—234.

1 — Carte poștală ilustrată reprezentând un aspect de pe Lago Maggiore. Data o deducem după ștampila poștei.

Către Mărgărita Miller-Vergheș

P. 75

1

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 238—239.

1 — Mărgărita Miller-Verghy (1864—1954), fiica Elenei Miller-Verghy. A studiat la Geneva filozofia și științele politice. A fost directoare a Școlii normale din Cotroceni, Azilul „Elena Doamna”. A tradus în franceză poeziile lui Eminescu și *România pitorească* de A. Vlahuță. Traducătoare din engleză (*Regele Lear* de Shakespeare), autoare, împreună cu Ecaterina Săndulescu, a lucrării de istorie literară *Evoluția scrisului feminin în România* (1935). L-a evocat, în culori foarte luminoase, pe Duiliu Zamfirescu în romanul *Blandina*, publicat postum de Emilia St. Miulescu, Edit. Dacia, 1980.

2

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 240—243.

1 — Într-adevăr, e o profesie de credință surprinzătoare pentru conservatorul Duiliu Zamfirescu și autorul romanului *Lume nouă și lume veche*, în care polemiza cu socialismul.

3

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 243—244.

1 — Al. Duiliu Zamfirescu.

4

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 244.

1 — Mărgărita Miller-Verghy primise premiul Alina Știrbey pentru *Carte de lectură pentru școlile secundare* (cf. *Analele Academiei Române*, 1909—1920, seria II, *Dezbaterile*, vol. 32, p. 169).

5

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 245.

1 — Comedia *Voichița* s-a publicat în *Convorbiri literare*, XLVIII, nr. 5—8, mai-aug. 1914. Premiera a avut loc la 9 ianuarie 1915.

2 — *Elizabeth Barrett-Browning* (1806—1861), mare poetă engleză. Una dintre cele mai importante din ultimele sale opere este volumul *Sonete traduse din portugheză* (1847). O versiune românească a dat Mărgărita Miller-Verghy: *Sonete portugheze*, București, 1915, la care se referă Duiliu Zamfirescu.

6

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 246.

B.A.R., S $\frac{34}{CXC}$

1 — Probabil, pictorul George Demetrescu Mirea (1852—1934).

1

Publicată în *Ateneu*, nr. 7, 20 iulie 1967, p. 2, de către Ion Ciuchi.

1 — *Ecaterina Munteanu* (1859—1932), născută Mincu, era vară cu Duiliu Zamfirescu. A fost învățătoare (sau profesoară de franceză?) la Hoisești în jud. Iași, unde este și înmormintată. Avea veleități literare și scriitorul a întreținut cu ea corespondență între 1879—1881, adică în prima lui tinerețe. Se pare că Ecaterina Munteanu i-a servit autorului *Vieții la țară* ca model (sau ca unul dintre modele) pentru Tincuța, cel puțin din punct de vedere onomastic. Tonul scrisorilor, adesea filozofant, este acela din corespondența cu Duiliu Ioanin (v. vol. VII).

2

Publicată în *Ateneu*, loc. cit.

1 — Remarcabilă descriere a orașului și a atmosferei de provincie, care vor forma tema și substanța primelor nuvele ale scriitorului.

3

Publicată în *Ateneu*, loc. cit.

1 — *Al. Dumas-fiul* (1824—1895), fiul natural al lui *Al. Dumas-tatăl* (1802—1870), romancier, dar mai ales dramaturg post-romantic francez. Devenit celebru prin romanul *La dame aux camélias*, în care ia, urmînd pilda romanticilor, apărarea curtezanei, victimă a societății. Teatrul său e cu teză, moralizator.

2 — *Sully Prudhomme* (1839—1907), poet francez academic, foarte apreciat în epocă.

B.A.R., S $\frac{27 (1)}{LII}$

1 — *Anton Naum* (1829—1917), membru al „Junimii” din 1872, colaborează numai la *Convorbiri literare*, unde a debutat cu traduceri. Membru al Academiei Române din 1893. Ca academician, a căutat să promoveze principiile esteticii junimiste, insistînd cu deosebire asupra purității limbii literare. Ca poet, A. Naum este un bucolic, antichizant, eclectic. Una dintre scrierile lui mai însemnate este poemul *Povestea vulpii*, avînd ca model opera lui Goethe, *Reinecke Fuchs* și romanul popular francez *Le roman de Renard*.

2 — Scrisoarea, care e o carte de vizită, se datează după anul de apariție a poemului *Povestea vulpii*.

I

B.A.R., S $\frac{27(1)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, Buc., 1931, vol. I, p. 53—54.

1 — Iacob C. Negruzzi (1842—1932). Era al doilea fiu al lui Costache Negruzzi. Face studiile în Germania, unde obține doctoratul în drept. Devine profesor universitar, membru și președinte al Academiei Române. A avut o lungă carieră parlamentară, ca deputat. Îndată după întoarcerea de la studii (1863) cunoaște pe P. P. Carp, Titu Maiorescu, V. Pogor și Th. Rosetti, împreună cu care a înființat societatea literară „Junimea”, din 1868 fiind numit secretar al acesteia. A fost redactor și apoi director al revistei *Convorbiri literare* de la 1 martie 1867 până în 1895, când predă conducerea noii generații. A făcut mari sacrificii materiale pentru a putea asigura apariția revistei și s-a dovedit un sprijinitor activ al literaturii române, atât prin încurajarea tinerelor talente, cât și prin atragerea scriitorilor din toate provinciile locuite de români. În calitatea sa de secretar al societății și de redactor al revistei, a avut posibilitatea de a-i cunoaște bine pe toți junimiștii, precum și desfășurarea ședințelor „Junimii”, despre care a dat o importantă lucrare memorialistică, *Amintiri din „Junimea”*, scrisă cu începere din 1889 și apărută abia peste trei decenii. I. C. Negruzzi a fost unul dintre cei mai devotați membri ai celebrei societăți literare ieșene, susținând rolul covârșitor al frumosului în desăvârșirea educației și afirmând necesitatea dezvoltării conștiinței naționale prin îngrijirea „izvorului național” în literatură, prin culegerea folclorului și prin cultivarea limbii populare. Rolul lui în promovarea marilor valori ale literaturii române la *Convorbiri literare* și în orientarea gustului literar al vremii a fost și continuă să fie amplu demonstrat de ediția de *Scrieri*, îngrijită de Andrei Nestorescu și Nicolae Mecu, din care au apărut 2 volume la Editura Minerva (1980, 1983). Ca scriitor, a publicat poezii, proză (vol. *Copii de pe natură*, 1874, romanul *Mihai Ve-*

reanu, 1874, însemnări de călătorie), piese de teatru (*Amor și nebunie*, 1870, *O alegere la senat*, 1878), traduceri din Schiller. A purtat o bogată corespondență cu numeroși scriitori ai epocii, printre care și Duiliu Zamfirescu, pe care l-a apreciat în calitate de constant colaborator al *Convorbirilor* încă de la debutul acestuia, dar și de prieten mai tânăr. L-a sprijinit cu ocazia alegerii ca membru corespondent și apoi ca membru titular al Academiei, și nu o dată a fost primul cititor al poeziilor și romanelor diplomatului de la Roma, transmițându-i și primele impresii de lectură. Sub raportul valorii literare și ca jurnal de creație, corespondența lui Duiliu Zamfirescu adresată lui I. C. Negruzzi se situează în apropierea aceleia purtată cu Titu Maiorescu.

2 — *Teclu*, asociat al firmei Socec, unde se tipăreau *Convorbiri literare*.

3 — Nicolae Petrașcu (v. *infra*, p. 457).

4 — A. Costin, pseudonim al lui N. Petrașcu.

5 — E vorba de volumul lui Duiliu Zamfirescu, *Novele*, apărut la Edit. Socec în 1888, înainte de luna mai, când autorul pleacă în Italia, ca secretar de legăție.

6 — Maria Negruzzi, soția lui Iacob Negruzzi, era soră cu Ana Maiorescu (născută Rosetti), încît cei doi frunțași junimiști deveniseră cumnați.

2

B.A.R., S $\frac{27}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 55—57; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 60—62.

1 — În acel „palazzo” era sediul Legăției române din Roma.

2 — Ion C. Brătianu, marele om politic liberal, care guverna între 1876—1888, ca prim-ministru (v. și vol. VII al ediției noastre, p. 499, nota 3).

3 — Este una din primele impresii ale scriitorului din „Roma antiqua”, față de care va fi mereu sensibil.

4 — Nuvela *Străbunii noștri*, publicată în *Convorbiri literare*, XXI, nr. 10—11, ian.-febr. 1888, deci înainte de plecarea autorului în Italia.

5 — *August (Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus)*, primul împărat roman (27 î.e.n. — 14 e.n.). Nepot și fiu adoptiv al lui Cezar. Creator, alături de Antonius și Lepidus al celui de-al doilea triumvirat (43 î.e.n.). După bătălia de la Actium (31 î.e.n.), a devenit unicul stăpîn al Imperiului roman. August a promovat științele și artele, înconjurîndu-se de cei mai iluștri poeți ai timpului.

6 — *Nero (Tiberius Claudius Drusus Germanicus)*, împărat roman (54—68). A instituit o guvernare autoritară și crudă în timpul domniei lui, un uriaș incendiu a mistuit Roma (64). Bănuît de acest fapt, Nero a dat vina pe primii creștini începînd persecuția împotriva lor.

7 — *Caligula (Caius Iulius Germanicus)*, împărat roman (37—41). Proverbial prin cruzimea și extravaganța hotărîrilor sale. A fost asasinat de pretorienii.

8 — *Claudiu I (Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus)*, împărat roman (41—54).

9 — *Elogabal sau Heliogabal (Marcus Aurelius Antonius)*, împărat roman (218—222).

10 — *Marc Aureliu (Marcus Aurelius Antoninus)* (121—180), împărat (161—180) și filozof roman.

11 — *Traian (Marcus Ulpius Traianus)*, împărat roman (98—117). Fiul adoptiv al lui Nerva și asociat la domnie de către acesta (din 97), a fost primul împărat de origine ne-italică. Organizator energic al vieții militare și civile a imperiului, a învins în două campanii (101—102 și 105—106) pe daci și a transformat cea mai mare parte a Daciei în provincie romană, colonizînd-o cu elemente romane și romanizate. În amintirea acestei victorii a ridicat la Adamclisi (109) „Tropaeum Traiani” și la Roma „Columna lui Traian” (113). În timpul său, Imperiul roman a cunoscut maxima sa întindere teritorială.

12 — *Cicero, Marcus Tullius* (106—43 î.e.n.), om politic, orator, filozof și scriitor roman. Discursurile sale politice (*Catilinarele*, *Filipicele*), pledoariile juridice, tratatele de retorică și de stil au ridicat la un înalt nivel proza și elocința latină.

B.A.R., S $\frac{27(3)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 57—60.

1 — Se referă la anii cînd a fost redactor și a colaborat la ziarul *România liberă* (1881—1884).

2 — A. Vlahuță, *La vitrina fotografiei „Mandî”*, în *România liberă*, XIII, nr. 3451, 19 martie 1889, p. 2—3.

3 — Cunoscută operă *Bărbierul din Sevilla* de compozitorul italian Gioacchino Rossini (1792—1868).

4 — Piesă în genul romanțios al timpului.

5 — *Christoph Willibald Gluck* (1714—1787), compozitor german, autor al operelor *Orfeu*, *Alcesta*, *Paris și Elena*, *Ifigenia în Aulida*, *Ifigenia în Taurida*, *Armida*.

6 — La 30 martie 1889 cade guvernul junimist Th. Rosetti, din care făceau parte P. P. Carp (Externe) și Titu Maiorescu (Instrucțiunea publică), fiind înlocuit cu un guvern liberal-conservator, în frunte cu Lascăr Catargiu. I. C. Negruzzi făcea, firește, politică junimistă.

7 — Mai tîrziu își va schimba părerea; cînd se întoarce în țară, în 1906, Duiliu Zamfirescu se înscrie în partidul conservator, iar în 1918 în partidul poporului al generalului Averescu, fiind deputat de Putna, ministru de Externe și președinte al Camerei deputaților.

8 — *Dioclețian (Caius Aurelius Valerius Diocletianus)*, împărat roman (284—305). Prin reformele sale a pus bazele sistemului politico-administrativ al dominatului. A abdicat în 305 și s-a retras în Dalmația la Spalatum (azi Split), unde a murit în 316.

9 — *De la Villa Tusculana*, publicată în *Convorbiri literare*, XXII, nr. 2, mai 1889.

10 — *Giosuè Carducci* (v. *supra*, scrisoarea 12 către Elena Miller-Vergheș, nota 1).

11 — Duiliu Zamfirescu a tradus din volumul *Odi barbare* de G. Carducci poeziile *Preludiu*, *Fantezia*, *La izvoarele Cli-*

tumno, ultima apărută în *Ateneul român*, I, 15 sept. 1894, p. 671—678.

4

B.A.R., S $\frac{27(4)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 60—62.

1 — Între 5—11 aprilie 1889, soții Maiorescu fuseseră la Roma, unde prietenul Duiliu Zamfirescu îi însoțise tot timpul.

2 — *Ana Maiorescu* (v. vol. VII, p. 585) traducea în acel timp romanul *Lascăr Viorescu* de W. von Kotzebue, care s-a publicat mai întâi în *Convorbiri literare*, între 1887—1889.

3 — Se pare că I. C. Negruzzi era cam bolnăvicios și nu mai puțin ipohondru.

4 — Nu putea fi decât romanul *Lume nouă și lume veche*, publicat în *Convorbiri literare*, în 1891—1892.

5 — Nuvela *Alessio*, publicată în *Convorbiri literare*, XXIII, nr. 7, oct. 1889, p. 529—547.

6 — E vorba de volumul *Novele* al lui Duiliu Zamfirescu, apărut în 1888, înainte de plecarea autorului în Italia.

5

B.A.R., S $\frac{27(5)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 62—63; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 115—116.

1 — *Lume nouă și lume veche* (v. supra, nota 4).

2 — Duiliu Zamfirescu se va căsători la 10 martie 1890 cu Henriette Allievi (v. și vol. VII, p. 623—624).

6

B.A.R., S $\frac{27(6)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 63—64; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 116—117.

1 — Duiliu Zamfirescu greșește; parabola cu cele 7 vaci grase și 7 slabe e a regelui egiptean Faraon din *Vechiul Testament*.

2 — Regăsim aici una dintre paginile de impresii ale călătorului Duiliu Zamfirescu, bun observator de oameni și de locuri.

3 — *Dottor Antonio*, roman celebru în epocă, de scriitorul italian *Giuseppe Ruffini* (1807—1881).

7

B.A.R., S $\frac{27(7)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 64.

1 — Romanul este *Lume nouă și lume veche*.

2 — Poeziile par să fie *Iulie* și *August*, publicate în *Convorbiri literare*, XXIV, nr. 3, iunie 1890 (v. și comentariul lui Mihai

Gafița, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, I. Poezii, Edit. Minerva, 1970, p. 463, ediție în care se înscrie și volumul de față).

3 — *Giacomo Leopardi* (1798—1837), marele poet italian (v. vol. VII, p. 607—608). Duiliu Zamfirescu a tradus câteva poezii din opera lui Leopardi, care vor fi publicate în *Convorbiri literare* și *Ateneul român* (v. vol. VII, p. 621).

4 — I. C. Negruzzi îi răspunde la 12/24 mai 1890 (e prima scrisoare care se păstrează), confirmând primirea poeziilor și a unei „bucăți în proză“, care ar putea fi nuvela *Singurătate*, publicată în *Convorbiri literare*, XXIV, nr. 5, aug. 1890, și dînd relații interesante despre T. Maiorescu, tot mai îndepărtat de literatură din cauza ocupațiilor lui publice, despre Caragiale, căruia tocmai i se jucase *Năpasta*, despre cei de la *Revista nouă*, despre Delavrancea, a cărui nuvelistică n-o aprecia, ca și alți junimiști, în frunte cu Maiorescu.

București, 12/24 mai 1890

Iubite d-le Zamfirescu!

Îți mulțumesc de mii de ori pentru amabilitatea și celeritatea cu care ai răspuns la apelul meu. Am primit atît poeziile cît și bucata de proză ce mi-ai trimis și le voi tipări cît mai curînd împărțindu-mi materia ce am pe cele 5 numere viitoare care urmează. Nu toți la care m-am adresat au fost tot atît de prompti în răspunsul lor și de aceea te rog încă dacă mai ai cîte ceva uitat prin saltare să-mi trimiți fără zăbavă.

Aici e secetă literară deplină și cu toate ploile care ne inundă cîmpiile și amenință să ne strice o recoltă ce se arăta din cele mai îmbelșugate, în literatură nici [...] * să ploaie. Maiorescu pledează și pledează — lucru ce i-o fi aducînd destul cîștig material, însă care-l împiedică absolut de la orice lucrare literară de orice natură. Caragiale se odihnește pe laurii ce trebuie să cîștige cu *Năpasta*, dar pe care publicul nu i-a hărăzit. Acei de la *Revista nouă* merg și ei înainte: Gion, Bianu, Speranță etc., deși, de o bucată de vreme, fără plată, nemai-fiind de unde. De aceea văd că Vlahuță a încetat de a mai colabora acolo. Cît despre De la Vrancea, el [...] ** face în

* Text indescifrabil.

** Text indescifrabil.

discursuri violente și indignate contra guvernului care trădează țara străinilor, fură banii publici, se compune numai din escroci, talhari, ucigași etc. Parcă — cel puțin eu unul — prefer această proză dezlinată pe la intruniri, înaintea acelei a novelor lui. Cel puțin mai posibil mi-a părea a fi ceea ce afirmă în discursurile sale politice decît ceea ce vrea să ne facă să credem că poate exista în novelele sale. Academia Română continuă a dormi somnul ei cel liniștit și numai din vreme în vreme, cînd e vreo mică ceartă între doi membri, se scutură ceva din letargia ei. Iată mișcarea literară din țară!

Eu socot * la începutul vacanțelor să mă duc întîi pe vreo lună la moșioara părintească, și mai tîrziu abia să mă răped în țări străine. Este posibil ca în peregrinările ce voi întreprinde să ating și Italia septentrională dar a mă coborî ceva mai jos va fi cu neputință din cauza căldurilor.

Nu cumva te vei găsi prin luna august al nostru în Helveția undeva? Aș avea mare plăcere să te întîlnesc.

Amic foarte devotat,

I. C. Negruzzi,

șezător cu propria sa casă, strada Romană, 57 bis“.

B.C.S., Ms. 13.181.

8

B.A.R., S $\frac{27(8)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 65.

1 — V. *supra*, nota 3.

2 — Referire la aprecierile negative ale lui I. C. Negruzzi din scrisoarea de mai sus (12/24 mai 1890).

* Lectiune incertă.

3 — Într-adevăr, Delavrancea va ajunge ministru peste 20 de ani, în 1910. Dar, în cele din urmă, și Duiliu, care se ținea acum la distanță de politică.

9

B.A.R., S $\frac{27(9)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 66—67.

1 — Scrisoare care nu s-a păstrat.

2 — *Tacit* (*Publius Cornelius Tacitus*) (55—120), istoric și om politic roman. A fost unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai istoriografiei romane. Dintre lucrările sale, cele mai importante sînt *Istoriile* (în 12 cărți) și *Analele* (în 8 cărți, păstrate fragmentar).

3. — *Pliniu cel tînăr* (*Caius Plinius Cecilius Secundus*) (62—125), scriitor roman (v. vol. VII, p. 573, nota 4).

4 — *Edward Gibbon* (1737—1794), istoric englez (v. vol. VII, p. 607, notă 2).

5 — Senatorul Antonio Allievi.

6 — *W. Fröhner* (1835—1925), arheolog german, autorul unei lucrări asupra *Columnei lui Traian* (1872—1874).

7 — E probabil *Seara zilei de sărbătoare*, care se va publica în *Convorbiri literare*, XXIV, nr. 12, martie 1891.

8 — *Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia*; se va publica în *Convorbiri literare*, XXVI, nr. 12, aprilie 1893.

9 — *Ginestra, sau floarea pustului*. N-a apărut în *Convorbiri literare*.

10 — Versuri din poezia *Canto notturno di un pastore errante dell' Asia* (*Cîntecul nocturn al unui păstor pribeag din Asia*). Ele fac parte din fragmentul următor:

E tu certo comprendi

Il perchè delle cose, e vedi il frutto

Del mattin, della sera,
Del tacito, infinito andar del tempo.

(Tu știi de bună seamă
ce pricină e-n bucurie și ce roade
culege ziua, seara,
eterna vremii mută perindare.)
(Trad. Eta Boeriu)

11 — *Lume nouă și lume veche*.

12 — Socrul lui Duiliu Zamfirescu, Antonio Allievi, era președintele Societății căilor ferate italiene.

10

B.A.R., S $\frac{27(10)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 67—68.

1 — *Leon Negruzzi* (1840—1890), scriitor, frate mai mare al lui Iacob Negruzzi. Membru al societății „Junimea”, și-a publicat toate scrierile, modeste, în *Convorbiri literare*.

2 — La aceste rînduri de condoleanțe, răspunde I. C. Negruzzi cu o lungă scrisoare din 27/8 nov. 1890, unde aflăm date despre familia greu încercată a scriitorului junimist, despre sănătatea lui precară și, foarte important, despre activitatea *Convorbirilor literare* (publicarea studiului *Eminescu* de N. Petrașcu) și despre *Amintiri din „Junimea”*, scrierea lui memorialistică, redactată la acea dată.

„București, 27/8 nov. 1890

Iubite d-le Zamfirescu,

Întorcîndu-mă dintr-o lungă călătorie am găsit pe birourul meu o scrisorică ce mi-ai fost trimis încă din timpul cînd ai

aflat de moartea fratelui meu Leon și la care nu ți-am răspuns pînă în ziua de astăzi. Dar am fost și necăjit de cînd nu ne-am văzut și pîn-acuma !

Astă-vară voiam să plec în vacanțe, în străinătate, dîndu-mi cuvîntul să merg împreună cu Maiorescu pe unde va hotărî el să meargă. Înainte de a pleca m-am dus însă la Iași să văd pe frate-meu Leon, care fusese operat de Belrath la Viena, și să mă bucur de reînsănătoșirea lui — căci după toate știrile primite operația reușise pe deplin. Cînd însă am dat ochi cu frate-meu, care mă aștepta la gară, așa mi s-a strîns inima, cum nu pot spune. Întîia vedere m-a convins că e un om pierdut, și n-am mai plecat. M-am dus cu dînsul la țară, unde după 3 săptămîni a și murit, lăsînd mare jale și durere în urmă. Peste alte cîteva săptămîni, a murit și frate-meu mai mic Gheorghe, tot acolo la țară, unde și el venise să se îndrepteze... Eu, mîhnit pînă la suflet, am pierdut somnul cu desăvîrșire, așa încît, după regularea provizorie a cîtorva trebi de familie, am trebuit să plec în străinătate. La început schimbarea m-a mai liniștit, dar în curînd neastîmpărul și insomniile mi-au revenit cu mai mare furie. Am fost prin Austria, prin Helveția, prin Franța și la Paris mergîndu-mi rău de tot, am hotărît să consult pe faimosul Charcot ; dar nici acesta și nici unul din asistenții lui nu erau vizibili ; ei fugise în vacanțe care încotro. Atunci, în lipsă de altă idee, mi-a venit aceea de a mă răpezi la Riola (?) lîngă Bologna și a consulta pe bătrînul conte Mattei. Așa am și făcut și bine mi-a priit : cu granulele lui imperceptibile m-a liniștit tot mai mult și după luni de zile de agitație mi-a dat somnul, slavă Domnului, îndărăt. M-am dus la Mattei fără încredere, fără convingere, și totuși !... iată că mi-a priit peste toate așteptările, așa încît am reînceput a mă îngrășa și a avea mină bună. Și era de nevoie, căci acum am nu numai *Convorbirile* de păzit ca mai înainte, ci vreo opt copii minori... Dar să lăsăm necazurile mele și fiindcă am pomenit de *Convorbiri* : nu este natural să mă informez în ce stare se găsește romanul pe care l-ai început și care, pe cît l-am auzit, pe mine mă interesează foarte ? Merge el înainte, stă el pe loc, sau (ferească Dumnezeu) dă el înapoi ? Nu mai știu nimic. Petrascu începe a-și publica cu numărul din 1 noiembrie studiile sale asupra lui Eminescu, studii în tot cazul interesante, căci sunt bazate pe ob-

servații multiple, fine și citeodată chiar adinci. Vom vedea cum îți vor plăcea. Eu am sîrșit *Amintirile* mele din „Junimea“. care s-au lungit mai mult decît credeam și au format sau vor forma un întreg volum, cînd se vor publica vreodată. Acum gîndesc deodată să pregătesc pentru publicare scrisori de ale lui Alecsandri și mici scrieri inedite ; poate și scrisori de ale lui Eminescu. Altfel, literatura ca totdeauna boală la noi.

Am să te mai rog să-mi faci un mic serviciu personal. La mine la țară se găseau, printre niște tablouri vechi pe care tatăl meu le dobîndise nu știu de unde în tinerețele sale, sau poate le găsisese la tatăl său, și două portrete din școala flamandă sau germană : o babă și-un moșneag. Într-un an ivindu-se pe neașteptate ploșnițe, toată casa a trebuit răzăluită și curățită din nou, în vremea aceasta tablourile au stat surgunite într-o florărie rău acoperită și umedă. Atunci multe din ele, între care baba și moșneagul, s-au stricat foarte mult. Aducîndu-le la București, Lecomte de Nouy le-a găsit foarte interesante, zicînd că ar putea fi sau originale de maiștri însemnați, sau copii din vremi vechi de pe tablouri de valoare, sau de pe părți de tablouri și că ar trebui negreșit reparate. El mi-a adăos că reparatori care știu să *retoileze* adică să întindă pînzele vechi pe alte pînze nouă, apoi să repareze stricăciunile, se găsesc cu [sic] mulțime și foarte abili în mai toate orașele mari din Italia. Aceștia pentru tablouri ca acestea de 45 cm. lungime și 32 lărgime ar lua cîte 20—30 franci și ar repara admirabil, numai că trebuie găsiți..., că ar fi păcat să las aceste tablouri așa etc.

Acum rugămîntea ce ți-o fac este să iei informații la Roma de s-ar putea găsi vreun asemenea bun cîrpaci acolo, în care ai avea încredere că nu ți-ar face vreo înșălătorie, d. ex. : să-ți schimbe tablourile să ți le copieze și să păstreze originalele etc., și dacă un asemenea meremet nu ar fi din cale-afară costisitor, adică să nu coste căptușeala mai mult decît fața, și, găsind așa ceva, să-mi dai de știre. În acest caz, ușor mi-ar fi să-ți adresez într-un chip sau altul tablourile spre a fi remise pictorului reparator.

Aștept pe lîngă răspunsul la această întrebare și știri despre lucrările d-tale literare, la care căsătoria, speriez, mai mult te va fi îndemnat. Negreșit că mai presus de toate încă este dorința

mea de a te ști fericit în căsnicie și părinte de familie cu copilășul iubit în brațe.

Ca totdeauna al d-tale amic foarte devotat,

I. C. Negruzzi
Str. Romană, 57^a

B.C.S., Ms. 13.182.

11

B.A.R., S $\frac{37(11)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 68—69.

1 — Scrisoarea de mai sus, din 27/8 nov. 1890.

2 — Romanul e *Lume nouă și lume veche*, care va începe să se publice în *Convorbiri literare* în 1891.

3 — Luorarea lui N. Petrașcu este studiul *Mihail Eminescu*, publicat în *Convorbiri literare* între 1 nov. 1890 și 1 nov. 1891.

4 — Primul capitol din scrierea memorialistică a lui I. C. Negruzzi a apărut sub titlul *Înființarea societății „Junimea”* (cap. I din volumul, inedit pe atunci, *Amintiri din „Junimea”*) în *Convorbiri literare*, XXV, nr. 11—12, 1 mart. 1892, p. 865—874.

5 — Scrisori inedite ale lui V. Alecsandri și M. Eminescu s-au publicat în *Convorbiri literare* în 1892 și 1896.

6 — „Încercarea de roman” este *Lume nouă și lume veche* și va apărea în volum nu la Socec, ci la Edit. Carol Müller, abia în 1895.

7 — Publicată în *România liberă*, VI, nr. 1549, 20 aug. 1882.

12

B.A.R., S $\frac{27(12)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 69—70.

1 — V. *supra*, nota 2. V. și răspunsul din 6/18 dec. 1890 al lui I. C. Negruzzi, care urmează.

„București, 6/18 dec. 1890

Iubite d-le Zamfirescu,

Abia astăzi, în ziua Sfântului Nicolae, găsesc două minute ca să-ți scriu aceste câteva rânduri pentru a-ți mulțumi din inimă pentru manuscriptul ce mi-ai trimis spre îmbogățirea *Convorbirilor literare*. Dar ce să fac? Dimineața, curs la facultate, peste zi Cameră, sara întruniri sau consiliuri de administrație, permanent etc., când să mai găsească un biet om un moment liber? Care va fi momentul când voi începe publicarea *Lumii vechi și nouă*? Cu neputință a-l fixa în acest moment. În scrisoarea mea viitoare ți-l voi comunica cu siguranță. Dar, sperez, curînd. Ce să-mi trimiți de casă nouă? Pentru nevastă-mea și pentru mine, darul cel mai plăcut: portretul tinerei domnișoare Zamfirescu, fie blondă, fie brună. Despre tablourile mele stau încă pe gînduri dacă nu e mai nimerit să le trimit la Paris unde am mai degrabă ocazie și n-am grija retrimiterii. Ce zici de studiul lui Petrașcu?

Complimente de la amicul devotat,

I. C. Negruzzi

Un neamț* care scrie istoria literaturii române m-a întrebat cînd te-ai născut???

B.C.S., Ms. 12.354.

* Rudow (n. I.C.N.).

B.A.R., S $\frac{27(13)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 70—71; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 131—132.

1 — „Manuscriptul“ este romanul *Lume nouă și lume veche*, despre a cărui lectură îl informează I. C. Negruzzi în scrisoarea din 4/16 febr. 1891, pe care o reproducem mai jos. Tot acolo, schițarea unei prime intenții de a se retrage de la conducerea *Convorbirilor*. Va reveni și mai stăruitor în scrisoarea din 19 febr. 1891 (v. *infra*).

2 — *Iuliu al II-lea (Giuliano della Rovere)*, papă între 1503—1513. A sprijinit artele și în special pe Rafael, Michelangelo, Bramante.

„București, 4/16 febr. 1891

Iubite d-le Zamfirescu,

Îmi propusesem să cetesc în vacanțe romanul d-tale și l-am și început cu mare interes. Dar ce se întâmplă?

Vine pe capul meu în vizită un vechi amic de școală ce nu văzusem de 29 de ani: d-nul și d-na Gaullieur, care au fost 18 zile la mine în gazdă luându-mi tot timpul vacanțelor, de dimineață până la miezul nopții, așa încît spre părerea mea de rău am trebuit să întrerup cetirea. (Este același Gaullieur care a publicat în *Journal de Genève* corespondența din București reproducă de *L'Indépendance roumaine* din 3/5 ianuarie.) Abia plecați oaspeții mei, au reînceput Camera, Academia, Consiliul permanent, Universitatea etc., etc., cu toate mizeriile și răpirea timpului. Voi căuta totuși să cetesc romanul de-a întregul și în tot cazul voi începe cu el anul XXV al *Convorbirilor*: 1 aprilie 1891. Fi-va acel an și ultimul — nu știu încă, dar se prea poate — numai dacă aş găsi un succesor cu destulă tragere de inimă pentru a duce mai departe această treabă.

Pînă la viitoarea mai lungă scrisoare te strîng de mînă ca sincer și devotat amic,

I. C. Negruzzi“

B.C.S., Ms. 12.353.

14

B.A.R., S $\frac{27(14)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 71—72; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 132—134.

1 — Revista *Convorbiri literare* a început să apară în 1867, deci în 1892 împlinea 25 de ani de existență. Cu această ocazie, s-a publicat un număr jubiliar.

2 — V. A. Urechîă (1834—1901), istoric, publicist, scriitor, profesor universitar, membru al Academiei Române.

3 — B. Ștefănescu-Delavrancea.

4 — *Elie Baican* (1845—?), cunoscut ca scriitor umorist mai ales prin satira *Părintele Pafnutie de la mănăstirea Putna*.

5 — *Anton Lupu Antonescu* (1859—1937), profesor și autor de manuale didactice, publicist și scriitor.

6 — I. Găvănescul (v. *supra*, scrisoarea 23 către Elena Miller-Verghy, nota 4).

7 — *Scipione Bădescu* (1847—1904), ziarist, poet și culegător de folclor, membru al „Junimii“ și colaborator la *Convorbiri literare*. Coleg la ziarul *Timpul* cu M. Eminescu.

8 — *Carol Scrob* (1856—1913), poet, colaborator la *Literatorul*.

9 — Scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu venea ca răspuns la o scrisoare a lui I. C. Negruzzi din 19 febr. 1891, pe care o reproducem mai jos, în care directorul *Convorbirilor* își informa prietenul de la Roma despre situația politică din țară, dar și

despre jubileul de 25 de ani al revistei și intenția sa de a se retrage. El va mai continua totuși să conducă publicația junimistă până în 1893, și apoi împreună cu un comitet până în 1895, când predă întreaga răspundere tinerei generații (v. și vol. VII, p. 538, nota 3).

„București, 19 febr. 1891

Iubite d-le Zamfirescu,

Vei fi știut că suntem iarăși în plină criză ministerială de câteva zile. O intrigă a lui Florescu la Senat a produs situația și acum generalul întâmpină cele mai mari dificultăți întru compunerea unui cabinet; toți oamenii ceva mai de seamă refuză să formeze cabinetul cu el. Înainte de criză însă am luat informațiuni la Ministeriul de Externe de la o persoană foarte competentă, dacă este ceva adevărat în privința celor ce mi-ai scris și am aflat că ai fost foarte rău informat. Se vede din contra că, departe de a voi ministrul să se despartă de d-ta, el se gîndea la o înaintare. Deodată a înaintat pe Mavrodi care este la București, ca prim-secretar la Viena și nu știa că sunteți din aceeași promoțiune amîndoi. M-aș fi și mirat foarte mult să fie altfel. Precum vezi, de la retragera lui Ioan Brătianu, personalul diplomatic n-a fost supus nici unei schimbări, afară de cazul cînd este o vacanță. Singurul revocat a fost atașatul Radu Văcărescu de la Viena și, da! era de ce!

Vei afla prin jurnale cum se va sfîrși criza. Să dea Dumnezeu bine! Maiorescu este încîntat de scăparea lui.

La 1 aprilie se începe anul XXV al *Convorbirilor*, pe care voiam să-l serbăm toți cîți suntem junimiști, literari, ba chiar și politici, cu un banchet la Iași. Iar cînd se va sfîrși și al 25-lea an stau pe gînduri dacă trebuie să mai urmez sau dacă este mai bine să fac o retragere onorabilă.

Aici trebuie să mă sfătuiască amicii mei.

Amic sincer * devotat

I. C. Negruzzi

Tablourile mele trimise la Paris s-au constatat că nu fac parale.“

B.C.S., Ms. 11.890.

* Lecțiune incertă.

B.A.R., S $\frac{27 (15)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 73—74.

1 — Romanul *Lume nouă și lume veche*.

2 — Aluzie la Luigi Cazzavillan (1852—1902), fondatorul și proprietarul de atunci al ziarului *Universul*.

3 — Alegeri organizate de guvernul I. Em. Florescu—Lascăr Catargiu—Vernescu, instalat la 20 febr. 1891; Titu Maiorescu nu mai fusese ales deputat, și, după cum se vede, nici I. C. Negruzzi.

4 — P.P. Carp (1837—1918), cunoscut om politic junimist (v. vol. VII, p. 509, nota 4).

B.A.R., S $\frac{27 (16)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 74—75; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scriori*, ed. cit., p. 139—140.

1 — Scrisoare care nu s-a păstrat.

2 — Lascăr Catargiu (1823—1899), cunoscut om politic, șef al partidului conservator.

3 — N. Pruncu (1845—1888), poet, colaborator al *Convorbirilor literare*.

4 — Ion Mincu (1852—1912), cunoscut arhitect, unchi al lui Duiliu Zamfirescu, din partea mamei (v. și vol. VII, p. 602, nota 6).

5 — Remarcabilă pagină de autodefinire a poetului Duiliu Zamfirescu în permanentă căutare a frumosului, inclusiv a celui feminin...

17

Arhivele Statului, Colecția scriitori români, Fond. Iacob C. Negruzzi, Doc. 4.

1 — *Elena Văcărescu* (1866—1947), scriitoare română de limbă franceză (v. vol. VII, p. 513, nota 2).

18

B.A.R., S $\frac{27(17)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 75—77.

1 — Din păcate, scrisoarea lui I. C. Negruzzi nu s-a păstrat.

2 — Aluzie la faptul că Duiliu Zamfirescu ar fi trimis corespondențe din Veneția, semnate Loredano, în legătură cu faimoasa „afacere Văcărescu”. (Pentru întregul ei istoric, v. vol. VII, p. 513—519.)

3 — Ministru la Roma venise C. Esarcu (v. vol. VII, p. 503, notele 5, 6).

4 — E vorba de studiul despre Tolstoi, rămas neîncheiat ca și cel despre C. Dobrogeanu-Gherea. A apărut în *Convorbiri literare*, XXVI, nr. 4, 6, 7, 1892.

5 — Se referă la nuvela *O vânătoare de vulpe în Campania romană*, publicată în *Convorbiri literare*, XXVI, nr. 11—12, martie 1892. Număr jubiliar pentru împlinirea a 25 de ani ai revistei.

19

B.A.R., S $\frac{27(18)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 77—78.

1 — Băiatul este *Al. Duiliu Zamfirescu* (v. *infra*, p. 516).

2 — Titu Maiorescu, *Asupra personalității și impersonalității poetului*, în *Convorbiri literare*, XXV, nr. 11—12, 1 mart. 1892, p. 885—894.

3 — V. *supra*, scrisoarea 11, nota 4.

4 — *Talleyrand-Périgord* (Charles Maurice de — prinț de Bénévent) (1754—1838), diplomat și om politic francez. Ministru de Externe în timpul Directoratului, Consulatului, Imperiului și Restaurației. Autor al unor celebre *Memorii*.

5 — P. P. Carp (v. *supra*, scrisoarea 15, nota 4).

6 — *Vasile Pogor* (1833—1906), scriitor și traducător, unul dintre întemeietorii „Junimii”, ale cărei ședințe au avut loc vreme îndelungată în propria-i casă. A luat parte activă la „prelecțiunile populare”. Până în 1871 a fost proprietarul tipografiei în care s-au tipărit *Convorbirile literare*. V. Pogor este cel dintâi traducător român al lui Baudelaire și al nuvelor lui E. A. Poe.

7 — *Theodor Rosetti* (1837—1923), om politic junimist (v. vol. VII, p. 679, nota 6).

8 — Urarea lui Duiliu Zamfirescu din 1892 a fost profetică. În 1927 s-au serbat, în prezența lui I. C. Negruzzi, 60 de ani de la întemeierea revistei *Convorbiri literare*.

9 — *Borghese*, ilustră familie romană; unul dintre membrii ei a fost papa Paul V (1605), un altul, Camilio Borghese, s-a căsătorit cu Paolina Bonaparte, sora lui Napoleon Bonaparte.

10 — V. *supra*, scrisoarea 18, nota 4.

B.A.R., S $\frac{27(41)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 78.

1 — Scrisoarea datează probabil din 1891—1892, când soții Negruzzi vizitează Italia.

2 — Probabil *L'Indépendance roumaine*, care apărea din 1879.

3 — *Lupta*, ziar politic și literar, apărut între 1884—1895, întemeiat de G. Panu.

B.A.R., S $\frac{27(19)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 79—80.

1 — Mutările la Atena și la Bruxelles au fost ca urmare a „afacerii Văcărescu“ (v. vol. VII, p. 513—519).

2 — S-ar putea să fie *Viața la țară*.

3 — *Revista Contimporană* a apărut la București între 1873—1876, condusă de un grup de publiciști în frunte cu P. Grădișteanu, V. A. Urechia și Anghel Demetriescu. Poetul reprezentativ al revistei este M. Zamfirescu. *Revista Contimporană* s-a aflat într-o permanentă polemică, de la primele numere, cu *Convorbiri literare*, în urma celebrului articol maiorescian *Beția de cuvinte la „Revista Contimporană“* (1873).

4 — Duiliu Zamfirescu face aprecieri dintre cele mai judicioase cu privire la rolul și evoluția *Convorbirilor literare*, care se aflau într-o criză literară și materială după 1890.

5 — *Revista nouă* (1887—1895), publicație condusă de B. P. Hasdeu, eternul adversar al „Junimiș“ și al *Convorbirilor literare*.

B.A.R., S $\frac{27(20)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 80—81.

1 — „Junimea nouă“ se referă la comitetul format din tineri junimiști, care-l ajuta pe I. C. Negruzzi la conducerea revistei, începând din 1893 (v. și vol. VII, p. 538, nota 3).

2 — E vorba de poezia *Către Silvia*, care se publică împreună cu *Cintecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia*, în *Convorbiri literare*, XXVI, nr. 12, aprilie 1893, fapt asupra căruia îl informase și I. C. Negruzzi în scrisoarea din 11/25 febr. 1893.

3 — „Oda barbară“ trebuie să fie *Fantezia* de G. Carducci, care se publică în *Convorbiri literare*, XXVII, nr. 1, mai 1893.

4 — „Novela Popovici“ este *În lume* de I. Popovici-Bănățeanul, publicată în *Convorbiri literare*, XXVI, nr. 10, 1 febr. 1893, p. 801—805.

„București, 11/25 II '93

Iubite d-le Zamfirescu,

Traducerea din Leopardi nu se publicase încă. Ea se află acum la cules [pentru] nr-ul din 1 mart. De-mi sosesc la vreme și alte traduceri aș putea să le public împreună. Îmi pare rău că trebuie să întrerup atîta timp studiul asupra lui Tolstoi. Ce bine ar fi de mi-ai trimite sfîrșitul cît mai grabnic!

Băieții din „Junimea nouă“ s-au pus pe lucru. În tot cazul îi văd animați de cele mai bune intențiuni. Ce va ieși de acolo?

Altfel pe aici bună pace.

Complimente respectuoase doamnei Zamfirescu și p[entru]
d-ta o amicală strângere de mână,

I. C. Negruzzi

Nota. Socot că *Convorbirile* îți vor fi sosit toate. Cum îți
place novela lui Popovici, *În lume?*"

B.C.S., Ms. 12.355.

23

B.A.R., S. $\frac{27(21)}{\text{LII}}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*,
p. 81—82; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scri-*
sori, ed. cit., p. 173—174.

1 — Ioan Popovici-Bănățeanul (1869—1893), poet și proza-
tor de origine bănățeană. Foarte apreciat de Titu Maiorescu (v.
vol. VII, p. 685, nota 9).

2 — Observații asemănătoare va face Duiliu Zamfirescu și
în scrisorile către Titu Maiorescu din aceeași perioadă (v.
vol. VII) dar, foarte severe, mai târziu, până la a se contrazice,
în articolele *Romanul și limba română*, în *Noua revistă română*,
vol. 3, nr. 35, 1 iunie 1901, p. 481—490, în *Literatura româ-*
nească și scriitorii transilvăneni, în *Revista idealistă*, t. III, nr. 7,
1 sept. 1903, p. 3—25, în *Scrisori române*, II, în *Luceafărul*,
nr. 17, 1 sept. 1905, precum și în Discursul de recepție la Aca-
demie din 1909.

3 — Studiul despre Tolstoi, rămas neîncheiat (v. *supra*,
scrisoarea 18, nota 4).

4 — Asupra lui Tolstoi va mai reveni în articolul *Lev Tol-*
stoi, publicat în *Convorbiri literare*, XLII, nr. 8, aug. 1908,
p. 113—115, unde într-adevăr va polemiza cu partizanii lui
E. Zola și ai naturalismului.

B.A.R., S. $\frac{27(22)}{\text{LII}}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*,
p. 83—84.

1 — V. scrisoarea lui Titu Maiorescu din 10/22 martie 1893,
în vol. VII al ediției de față, p. 672.

2 — D. C. Ollănescu-Ascanio, v. *infra*, p. 445.

3 — Anton Naum (1829—1917), unul dintre cei mai bătrâni
junimiști. Poet și traducător, cunoscut mai ales prin poemul
Povestea vulpei, inspirat de Goethe, cu *Reinecke Fuchs*, și de
romanul popular francez, *Le roman de Renard*. În discursul
său de recepție (11 martie 1893) a deplins faptul că Academia
nu l-a ales ca membru al ei pe M. Eminescu.

4 — Volumul de poezii este *Alte orizonturi* și el va apărea
la Edit. Carol Müller în 1894.

5 — M. Strajanu (1841—1917), profesor, critic literar, publi-
cist, traducător, colaborator al *Convorbirilor literare*. A publicat
un studiu despre *Realismul în literatura contemporană*, în *Con-*
vorbiri literare, XX, nr. 7, 1 oct. 1886, p. 529—554. Traducerea
la care se referă Duiliu Zamfirescu se intitulează *Din cugetă-*
rile lui Giacomo Leopardi, trad. de I. M. Strajanu, în *Convorbiri*
literare, XXVI, nr. 11, 1 mart. 1893, p. 954—975.

6 — E vorba de poezia lui Duiliu Zamfirescu *Pe Acropole*,
unde există versurile: „Tu ești toată poezia omenirii gîndi-
toare / Scrisă într-un bloc de albă marmură de Pentelic“, ver-
suri ce nu-i plăcuseră lui I. C. Negruzzi, cum reiese din scri-
soarea lui Titu Maiorescu din 7/19 martie 1893: „Jacques (cam
matufit) se opunea la strofa a doua, cu strania stilizare de la
rîndul al doilea spre al treilea, și la „Pentelic“ — Penteleu!“
(v. vol. VII, p. 671). Poezia a rămas pînă la urmă în forma ei
originală, confuzia Pentelic-Penteleu fiind o precauție excesivă
a lui I. C. Negruzzi.

7 — Genel, *Sunt singur*, în *Convorbiri literare*, XXVI, mar-
tie 1893, p. 988. Numele autorului este, desigur, un pseudonim.

8 — Ioan Popovici (Bănățeanul), poezia *Seară de toamnă*,
în *Convorbiri literare*, XXVI, nr. 9, 1 ian. 1893, p. 797—798.

B.A.R., S $\frac{27(23)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 84—86.

1 — Scrisoarea lui Duiliu vine ca răspuns la aceea a lui I. C. Negruzzi din 10/22 mai 1893, în care emitentul vorbește de noua conducere a *Convorbirilor*, după ce își asociase echipa de tineri, comentînd numărul 1, din 1 mai și fiind curios să afle părerea unui vechi convorbirist ca Duiliu Zamfirescu.

„București, 10/22 mai 1893

Iubite d-le Zamfirescu.

Ce este grozav cînd te întorci în București după o absență în care ai răsuflet bine și te-ai întremat în toate felurile este că din ziua *dintii*, *aceea a sosirii*, *nu de-a doua zi*, trebile și ocupațiile te-apucă cu adevărată furie, fără a-ți da un moment de răgaz, fără a te lăsa să te redeprinzi cu ele încet, încet. Cameră, Academie, *Convorbiri literare*, Universitate, Consil. perm. de instrucție publică, Casa de depunere în a cărei baltă au trebuit să mă vîr imediat 3 ceasuri pe zi, *fiindcă eram de săp-tămînă*, interese private, reparații la casă... mai știu eu cîte și cîte... Cum să poți ținea în asemenea împrejurări o corespondență exactă și regulată? Eu veneam din Pesta, Venezia, Milan, sau Roma, Monte Carlo, Nizza, Marsilia, Paris, Viena. Plecînd, viscol și zăpadă la Predeal! De acolo, primăvară, splendidă pretutindeni, nu numai pe Riviera, dar mai ales la Paris, unde liliacii trecuse de mult și trandafirii erau în plină floare. La întoarcere, după 31 de zile, la Predeal... viscol și zăpadă! Ei,

să nu te superi. În București, frig și frig, pînă cînd de 3 zile au dat deodată călduri, și atît mai nesuferite că au venit năprasnic. Dar așa ni-i țara!

Azi fiind 10 mai, eu, cu tot tîmbălăul și furia poporului, găsesc în sfîrșit cîteva momente libere și mă grăbesc a răspunde la scrisoarea ce mi-ai trimis în 16/28 april și pe care am găsit-o pe biroul meu. A-mi asocia la conducerea *Convorbirilor* o seamă de tineri era de mult dorința mea, dar vreau mai întîi să experimentez treaba. De aceea am anunțat numai acest început de schimbare în notița din 1 april pe care ai aprobat-o. Mai tîrziu, dacă experiența dovedește că lucrul poate reuși, voi trece în totul *Convorbirile* generației aceste de tineri. Cine știe, ei, dacă o apucă cu inimă și cu activitate, pot avea deja ceea ce eu n-am avut, adică profituri materiale. Adică cînd zic că n-am avut profituri, mă exprim cam eufemistic, căci mai drept ar fi să zic că am avut contrariul. Dar să ne întoarcem la cele publicate. *Pas*, autorul *Răsăritului pe Păpușa*, este — cine ar crede? — cumnatul meu *Panait Savescu*, pensionar ce debutează în literatură la vîrsta de 60 și atîți de ani. În originea sa, articolul era mult mai lung, dar Maiorescu și eu am tăiat cît am putut și poate totuși prea puțin din el. Schimbări de stil am făcut puține; eu începusem, însă vîzînd unde mă duc, m-am oprit: ar fi fost o muncă colosală.

Ce zici de nr-ul din 1 mai? Să lăsăm la o parte mica *incurcătură* ce s-a produs la poezii — din inexperiența lui I. A. Rădulescu, noul corector, ce zici de *Povestea vulpii* de Naum, [*Inspectia*] lui Brătescu, de *Cauzalitatea* lui Motru, de *Ortografia* lui Rădulescu, de poezii și mai ales de articolul lui Dragomirescu? Parcă s-ar zice că din tot mănunchiul acesta ar fi ceva de făcut; că poate ieși ceva din băieții aceștia — nu-i așa?

E foarte interesant pentru mine să aflu părerea ce ai — nu numai fiindcă ne interesează părerea d-tale personală totdeauna, dar și fiindcă vezi lucrurile de departe și, prin urmare, mai bine decît acei care sunt înlăuntrul mișcării, nu au perspectiva trebuitoare și sunt preocupați și ades *prea ocupați*. Îți aștept cu nerăbdare scrisoarea precum și *alte manuscrise dacă sunt*.

Ce păcat că nu te-ai putut răpezi la Paris pe cînd eram noi acolo! Era așa de frumoasă luna lui april acolo; mai frumoasă decît în toți anii. Și am fi petrecut minunat cîteva zile im-

preună! Sper că acum copila îți e de tot sănătoasă. Complimente respectuoase doamnei Zamfirescu
de la amicul d-tale devotat,

I. C. Negruzzi

B.C.S., Ms 12.356.

2 — A. Naum, *Povestea vulpii — epopee eroicomică — dedicată d-lui Iacob Negruzzi*. Prolog și cîntul întâi, în *Convorbiri literare*, XXVII, nr. 1, 1 mai 1893, p. 1—7.

3 — Leopardi a scris un studiu despre poema eroicomică *Batracomiomachia*, atribuită lui Homer.

4 — I. Al. Brătescu-Voinești, *Inspecție*, în *Convorbiri literare*, id., p. 32—40.

5 — Bret Harte (1839—1902), poet și romancier american (v. vol. VII, p. 615, nota 6).

6 — I. Popovici (Bănățeanul), *Mamei*, în *Convorbiri literare*, id., p. 58—59.

7 — Mihail Dragomirescu, *Criticele domnului Titu Maiorescu* (Studiu de critică generală), id., p. 8—31; nr. 3, 1 iul. 1893, p. 248—267; XXX, nr. 1, 1 ian. 1896, p. 1—22.

8 — *Literatură și știință*, publicație periodică apărută la București în anii 1893 și 1894, condusă de C. Dobrogeanu-Gherea, care are și colaborările cele mai consistente. El publică aici studiile *Miscarea literară și științifică* și *Asupra esteticii metafizice și științifice*, continuînd polemica sa cu Titu Maiorescu, căruia i se alăturaseră acum P. Th. Missir, Al. Philippide, P. P. Negulescu, M. Dragomirescu. Articolul la care se referă Duiliu Zamfirescu este *Idealurile sociale și arta*, apărut în aceeași publicație.

9 — Semnificativă apreciere a lui C. Dobrogeanu-Gherea, cu atît mai mult cu cît ea venea din partea unui junimist.

10 — Referirea este la opera critică a lui T. Maiorescu, în genere.

11 — C. Rădulescu-Motru, *Cauzalitatea mecanică și fenomenele psihice*, în *Convorbiri literare*, id., p. 41—57; 169—182.

12 — I. A. Rădulescu-Pogoneanu, *Cîteva observări asupra ortografiei*, în *Convorbiri literare*, id., p. 73—89.

13 — C. Dobrogeanu-Gherea.

14 — Desigur, *Viața la țară*, despre care va veni vorba în scrisorile următoare.

15 — Încă o dată, iese la iveală preeminența literaturii, a pasiunii literare care-l stăpînea pe Duiliu Zamfirescu mai mult decît orice la această epocă.

26

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CLXVI — 11.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 251.

1 — Traducerea poeziei *La izvoarele Clitumno* de Carducci nu va apărea în *Convorbiri literare*, ci în *Ateneul român*, 15 sept. 1894, p. 671—678, revista prietenului Trandafir Djuvara. Este momentul cînd Duiliu Zamfirescu încearcă o primă „evadare” de la *Convorbiri* (v. vol. VII, p. 528, nota 3).

27

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CLXVI — 11.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 252.

1 — V. *supra*, nota 1.

2 — Nicolae Skelitti (1837—1872), poet și traducător, junimist credincios și colaborator statornic la *Convorbiri literare*. Într-adevăr, a tradus mult din Goethe, dar și din Schiller, căruia îi aparține poezia solicitată de Duiliu Zamfirescu (v. *infra*, scrisoarea 33, nota 1).

B.A.R., S $\frac{27(24)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 86—87; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 177—178.

1 — E vorba de vol. 2 din seria de *Scriseri complete* ale lui Iacob Negruzzi, I—VI, București, Socec, 1893—1897.

2 — Romanul este *Viața la țară*, care va începe să apară în *Convorbiri literare* în 1894.

3 — Titlul definitiv va fi, cum se știe, *Tănase Scatiu*.

4 — Pagină de laborator de creație, asemănătoare cu cele din corespondența către Titu Maiorescu, din aceeași epocă.

5 — Pe malul Prutului, la Trifești, se afla moșia familiei Negruzzi.

B.A.R., S $\frac{27(24)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 87—89; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 178—181.

1 — La 1 iulie 1893, Duiliu Zamfirescu fusese avansat la gradul de secretar de legăție cl. I (adică prim-secretar de legăție).

2 — Versuri din poezia *În fața termelor lui Caracalla* de G. Carducci:

...aici doarme
Zeița Roma.

Pe-augustul Palatin plecat i-i capul
din Celio-n Aventin deschide brațe,
cu umerii puternici prin Capena,
pe Via Appia.

(Trad. de Tudor George)

3 — Duiliu Zamfirescu ne apare aici ca poetul sensibil la frumusețile naturii și ale artei, dar și ca un încercat cicerone, conducându-i pe prietenii din țară, ca un bun cunoscător al Italiei, al monumentelor și muzeelor ei celebre. O făcuse cu soții Maiorescu, acum cu I. C. Negruzzi, iar mai târziu cu N. Petrașcu. Proiectul familiei Negruzzi va fi abandonat, din cauza epidemiei de holeră ce izbucnise deodată și cu o „grevă a birjariilor”. Însăpăimîntați, soții Negruzzi se retrag la Aix-les-Bains, de unde „conu” Jack îi trimite vești (îi întâlnise pe George Bengescu, șeful ierarhic al lui Duiliu Zamfirescu la Bruxelles, pe C. Dobrogeanu-Gherea, care participa la congresul Internaționaliei socialiste la Zürich) și mai ales îi transmite că așteaptă cu nerăbdare romanul „de mult proiectat” (scrisoarea din 11 sept. 1892, pe care o reproducem mai jos).

4 — V. *supra*, scrisoarea 26, nota 1.

5 — Mihail Dragomirescu, *Criticele domnului Maiorescu* (Studiu de critică generală), în *Convorbiri literare*, XXVII, nr. 3, 1 iul. 1893, p. 248—267 (urmare).

„Aix-les-Bains, la 11 sept. 1893

Iușite d-le Zamfirescu,

Scrisoarea ce mi-ai adresat la Cîmpulung ne entuziasmează cu desăvîrșire pentru Napoli și împrejuririle [sic] sale și ne hotărîsem, nevastă-mea și cu mine, să ne oprim măcar 15 zile în acel faimos colț al lumii pe care dorim să-l vizităm de atîția ani. Dar era scris să nu fie nici de astă dată. Abia ieșiți din hotarele României, îmi cade la Brașov un jurnal în mînă în care cetesc că congresul medical ce era să se ție la Roma în septembrie se amîină din cauza epidemiei ce a izbucnit în mai multe orașe. La Viena cetesc de-a dreptul de numărul morților de holeră din Napoli. Această veste ne-a mai potolit ceva entuziasmul, însă cu speranța că poate au fost în Napoli numai

cazuri izolate, ne-am dus în Svițera să petrecem deodată la aer curat și să așteptăm evenimentele. Vizitînd pe un amic al meu ce are un castel în Roma și Thun [?], acesta ne tot ținea pe loc arătîndu-ne zilnic numărul morților de holeră din Napoli. Mai izbucnind apoi în acel oraș și greva birjarilor ce nu mai avea sfîrșit și care într-un timp luase chiar un caracter revoluționar, cu bătăi și morți și răniți și trupe ce bivuacau pe piețele publice, ne-am gîndit că trebuie să fie grozav pentru străinii ce vin să petreacă de a se găsi în asemenea împrejurări în Napoli, ducînd grija nemulțumirilor locale, în loc de a petrece vesel și a uita propriile sale griji și nemulțumiri de acasă. Toate acestea împreună au făcut de am renunțat și de astă dată la Napoli, înai ales că oarecare dureri reumatice ale nevastei mele devenise nesuferite și cereau neapărat o cură cît de grăbnică.

De aceea, după oarecare primblări încoace și încolo prin Svițera, țară în care de 26 de ani mă duc totdeauna cu cea mai mare plăcere, ne-am îndreptat spre Aix-les-Bains în Savoia, unde ne găsim de 6 zile (Hôtel du Nord). Cred că cură nevastei mele are să ne silească să mai stăm pe loc poate 2 săptămîni întregi și sperez că deosebitele dușe și masajuri la care se supune îi vor face ceva bine.

Fiînd aici deosebite jocuri de cărți și tot felul de petreceri sociale, am dat peste o droaie de români, printre care se află și d. G. Bengescu, ministrul d-tale de la Bruxelles. De la el am aflat că ești sănătos împreună cu toată familia și am aflat cu nu mai puțină plăcere că între dvs. domnesc cele mai bune raporturi, cel puțin Bengescu nu avea pentru d-ta decît cuvinte de laudă. Cînd înlăuntru aceleiași misiuni domnește deplină simpatie, negreșit că viața e mai plăcută. Cred dar că ești mulțumit la Bruxelles și că ocupațiile îți lasă și destul timp pentru scrieri literare. Aș avea mare plăcere să aflu că romanul de mult proiectat, de cîrînd început, înaintează cu răpejune. Dacă ești în mijlocul lui, nu întrerupe lucrarea, ci dă-i întruina înainte, bătînd fierul cît e cald.

Eu de aici nu pot să-ți dau nici cea mai mică știre despre literatura română. Singurul om de literă de la noi ce am văzut de luni de zile este Gherea, pe care l-am întîlnit la Zürich, unde lua parte activă la congresul socialist, ca delegat din partea românilor C. [sic] L-am văzut la Zürich, l-am văzut la Ketliberg (lîngă Zürich), am vorbit cu el de toate cele, numai de

literatură nu, și nici puteam în împrejurările actuale, cînd tinerii noștri elevi îl înhață în toate părțile. Și-apoi mie nu-mi place literatura la Gherea, care ia literale drept mijloc pentru alte scopuri străine lor, iar nu drept țel principal și unic. De Maioreștii nu mai știu nimic. Presupun că trebuie să fie pe drum spre București, unde aveau să sosească în cele dintîi zile din septembrie stil vechi. Te rog prezintă omagiile mele d-nei Zamfirescu și mă crede al d-tale amic foarte devotat,

I. C. Negruzzi"

B.C.S., Ms. 12.357.

30

B.A.R., S $\frac{27(26)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 90.

1 — Romanul este *Viața la țară*, pe care I. C. Negruzzi îl aștepta cu nerăbdare, întrucît „se simțea lipsă la *Convorbiri*”, unde începe să apară din nr. 3, 1894.

2 — *Vieața*, revistă săptămînală condusă de A. Vlahuță și dr. Alceu Urchiș; a apărut între 1893—1896.

3 — *Vatra*, revistă scoasă de I. Slavici, I. L. Caragiale și G. Coșbuc, între 1894—1896.

4 — De fapt, *Ateneul român*, revistă care a apărut între 1894—1895, fiind editată de prietenul lui Duiliu Zamfirescu, Trandafir Djuvara.

5 — *Tînerimea română*, revistă apărută la București între 1893—1896.

6 — *Literatorul* (1880—1885; 1886—1904).

7 — Th. M. Stoenescu (1860—1919) a condus *Revista literară* (*Literatorul*) (1885—1907).

8 — *Revista nouă* (1887—1895).

9 — Scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu este răspuns la o scrisoare a lui I. C. Negruzzi din 25/6. XII. 1893, în care acesta comenta cu neîncredere publicațiile literare de mai sus, făcea aprecieri despre noii convorbiriști, cu remarcă de reținut că „un Eminescu nu apare în fiecare an“, și-i comunica dorința de a primi cât mai curînd romanul promis (*Viața la țară*).

„București, 25/6. XII.'93

Iubite d-le Zamfirescu,

De vreme ce am ajuns cu bine a ne bucura de vacanțe parlamentare și universitare și ne găsim astăzi chiar în ziua de Crăciun, profit de oarele libere ce am pentru a-ți scrie câteva rînduri. D-voastră pe acolo ați și trecut sărbătorile pe cînd noi abia le începem și încă le începem cam prost, cu viscole, geruri mari, întreruperi de comunicație prin înnămolirea liniilor ferate, ca și în anul trecut exact la aceeași epocă, ceva mai puțin însă pînă acum în anul acesta. Și influența ne vizitează iarna aceasta, dar iarăși cu mai puțină intensitate, poate fiindcă se cam aclimatizează și ea pe la noi ca și holera și alte boale. Cîteva victime însă tot a făcut această epidemie.

Maiorescu după obiceiul său a și plecat cu nevastă-sa în străinătate. Voiau întîi să petreacă săptămînile de vacanțe la Abbazia, dar în urmă se vede că s-au răzgîndit și se opresc numai la Viena. Mi se pare că cu ocazia acestei opriri în capitala Austriei, Maiorescu avea de gînd să consulte un specialist asupra boalei sale de urechi de care se îngrijește. Eu l-am sfătuit să meargă la pastorul Kneipp în Bavaria a cărui cură face minuni mai ales la boalele de urechi și de ochi, pe cît am auzit. Însă nu cred să se hotărască la cura lui Kneipp atît din cauza asprimii sezonului, cît și din cauza scurtei vremi de care dispune.

Cum mai judeci mișcarea literară de pe la noi? Au răsărit ca ciupercile revistele și foile literare. *Vieța* (Urechiiă jun., Vlahuță etc.), *Vatra* (Caragiale, Slavici etc.) și mai multe altele. Vechea mea experiență nu-mi permite să am convingerea că toate aceste publicații vor avea vitalitate. Autorii ce scriu în ele pleacă de la ideea greșită că scrierile lor le vor aduce ciștiguri materiale ca și în alte țări. Aceasta însă e cu neputință. Dacă pentru o muncă mare ei nu se vor mulțumi cu mai nimic,

adică cu foarte puțin, n-o vor putea duce. Cunoșcînd însă caracterele unor scriitori ca Vlahuță, Caragiale, dr. Urechiiă, Slavici, poți să-ți închipuiești la ce capăt au să iasă: întîi, certe între ei, îndușmăniri, multă invidie etc. și, curînd după aceea, închiderea jurnalelor.

Ce mai zici de tinerii noștri scriitori de la *Convorbiri*? Schița lui Brătescu *Microbul* a plăcut foarte mult pe la noi. Mai cite un studiu bunișor, mai cite o poezioară curățică, treaba tot merge înainte. Negreșit, un Eminescu nu apare în fiecare an.

Noi credem că d-ta scrii mereu la romanul ce ai început mai demult și așteptăm cu nerăbdare întîia sosire de manuscris. Pe cînd? Îți mărturisesc că aș dori să primesc cît mai curînd începutul romanului: se simte lipsă la *Convorbiri*.

Politica, la noi, liniștită. Nu trebuie să vă luați după articolele furibunde ale opoziției. Aceasta este felul scrierii liberalilor opozanți: în realitate nu are importanță. A fost la începutul sesiunii un moment de indoială, dar a trecut. Vă urez d-nei Zamfirescu și d-tale un an nou vesel și fericit. Cred că fetița ce ne-a părut atît de frumușică-i deplin sănătoasă acum. Nevastă-mea se unește cu mine la urările mele.

Amic foarte devotat,

I. C. Negruzzi

B.C.S., Ms. 13.183.

31

B.A.R., S $\frac{27(27)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 90—91.

1 — Este primul pas al „evaziunii“ lui Duiliu Zamfirescu de la *Convorbiri literare*. Gestul nu va rămîne fără consecințe,

mai ales din partea lui Titu Maiorescu. (Pentru detalii, v. vol. VII, p. 525—526.)

B.A.R., S $\frac{27(29)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 93—94.

1 — Titu Maiorescu suferea de urechi, urmînd, se pare, și cura faimosului în epocă doctor empiric Kneipp.

2 — *Révista* lui A. Vlahuță și A. Urechă.

3 — Una din rarele aprecieri favorabile pe care le face Duiliu Zamfirescu despre contemporani; și aici se deosebea de Titu Maiorescu și I. C. Negruzzi.

4 — E vorba de revista *Vatra* (v. *supra*, scrisoarea 30, nota 3).

5 — Aluzie la momentul cînd I. L. Caragiale ținuse în antrepriză berăria „Gambrinus“.

6 — I. Al. Brătescu-Voinești, *Microbul*, în *Convorbiri literare*, XXVII, nr. 8, 1 dec. 1893, p. 625—631.

7 — Va trimite numai prima jumătate, despre care I. C. Negruzzi va referi cu promptitudine în scrisoarea din 9/21 ian. 1894, dînd o primă impresie de lectură. Directorul *Convorbirilor literare* este unul dintre puținii care manifestă încredere în *romancierul* Duiliu Zamfirescu, chiar mai mult decît Titu Maiorescu. „Romanul e foarte bine scris și e absolut pe placul meu.“ În același timp, el observă idilismul și anumite inadvertențe de amănunt. Scrisoarea lui Negruzzi pe care o reproducem mai jos poate fi considerată ca o primă recenzie la *Viața la țară*.

„București, 9/21 ianuarie 1894

Iubite d-le Zamfirescu,

Sunt cîteva zile de cînd mi-a sosit începutul *Vieții la țară*. Ieri și alaltăieri, profitînd de vacanțe, am citit tot manuscrisul, iar azi, primind scrisoarea din 5/17 ian., mă grăbesc a răspunde cîteva rînduri. Știi că totdeauna eu te-am îndemnat să scrii romanuri, fiindcă mie îmi place cum le scrii. Ești făcut pentru treaba aceasta. Proza d-tale, cred eu, este adevărata proză a autorului de romane și observația fină a împrejurărilor generale, precum nu mai puțin a nuanțelor, este o foarte mare calitate. În ceea ce privește *Viața la țară*, ceea ce am citit pîn-acum este cam idilic. Nu știu cum se va croi lucrul de acum înainte, dar pîn-acum totul pare normal fără multe lupte sufletești și fără ca împrejurări exterioare să fi făcut viața persoanelor romanului mai dramatică. Nu știu ce observații se vor face în cercul nostru literar și dacă toți vor avea gustul meu foarte pronunțat pentru liniștea cîmpenească. Poate va observa vreunul că ai pus prea mare greutate pe descrierea vieții de la țară, făcînd din cauza aceasta să păgubească ceva partea psihologică... Este evident că ai avut o deosebită plăcere întru descrierea vieții cîmpene sub toate formele ei și în toate păturile sociale. Dar nimeni ca mine, care am trăit așa de mult la țară, nu știe să aprecieze aceste frumoase deseneuri. În total părerea mea este: romanul e foarte bine scris și e absolut pe placul meu. Aștept însă sfîrșitul pentru a da o părere definitivă. Cîteva observații critice: limba îmi pare foarte mult amestecată cu moldovenisme, sau, dacă vrei, cu muntenisme — lucru foarte natural pentru un focșănean. Însă se potrivește aceasta în județul Ialomița? mai ales în vorba poporului de jos?

Pentru ce Matei, care iubea așa de mult pe mama lui și care avea și mijloace suficiente, nu s-a întors șapte ani în țară*, mai ales că nu pare a ține la doftori, ci preferă viața de la țară? Aceasta nu se explică. De ce a invățat medicina cînd nu-i place? Este natural ca un tînr medic după 7 ani de studii să puie studiile în cui fără a mai gîndi la ele? — Oare nu apar cam multe persoane, așa încît să fii silit a părăsi în drum pe multe din ele? ** Un mic *lapsus memoriae*. Poezia

* Cu ușurința și ieftinătatea comunicațiilor din zilele noastre (n. I.C.N.).

** De ex., subprefectul, Eftimiu, Aglae etc. (n. I.C.N.).

Copilul la pîrîu nu este de Goethe, ci de Schiller. Și eu am tradus odată această poezie în românește.

Aceste îmi fulgeră acum prin gînd cînd scriu cu răpejune aceste rînduri. Rog, sfîrșind, să prezinți complimentele mele respectuoase d-nei Zamfirescu și să mă ai totdeauna de amic devotat,

I. C. Negruzzi*

B.C.S., Ms. 12.338.

33

B.A.R., S $\frac{27(29)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 91—92; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scri-sori*, ed. cit., p. 194—196.

1 — Observația o făcuse I. C. Negruzzi în scrisoarea din 9/21 ian. 1894. Poezia *Copilul la pîrîu* (*Der Jungling am Bache*) este de Schiller. Versurile citate de Duiliu Zamfirescu în roman au fost traduse de N. Skelitti în *Convorbiri literare*, III, 1869, p. 19—20.

2 — Întîlnim aici încă o remarcabilă pagină din jurnalul de creație zamfirescian, cu bogate implicații estetice și sociologice privind personajul de roman și realismul pe care-l opune în permanență dulcegăriei, contrafacerii și idilismului, chiar dacă poate exagera în generalizarea acestora pentru nuvelistica lui Slavici.

3 — Date suplimentare despre copilăria petrecută în vacanțe la moșiile arendate de rudele sale, v. în vol. VII, p. 551—552, nota 1.

B.A.R., S $\frac{27(30)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 94—96.

1 — Iacob Negruzzi, *Scrieri complete*, vol. I. *Copii de pe natură*, Buc., 1893.

2 — V. *supra*, scrisoarea 21, nota 3.

3 — Samson Bodnărescu (1841—1902), poet junimist.

4 — Omonimul era Mihai Zamphirescu (1839—1878), autor al pamfletului antijunimist *Muza de la Borta rece...*

5 — George Marian, *Un ceai la d-na Cutare*, în *Revista Contemporană*, I, 1873, p. 180 și urm.

6 — Ciru Oeconomu (1848—1910), poet minor, colaborator la *Revista Contemporană* și *Convorbiri literare*.

7 — Iacob Negruzzi, *Copii de pe natură*, *Poeticele*, în *Convorbiri literare*, III, p. 13—18 și în *Scrieri complete*, vol. I, p. 69—84.

8 — G. I. Ionescu-Gion (1857—1904), istoric și publicist, apropiat discipol și colaborator al lui B. P. Hasdeu. Autor al monografiei *Istoria Bucureștilor* (1899).

9 — Ioan C. Massimu (1825—1877), membru al Academiei Române. Împreună cu Aug. Treboniu Laurian a publicat *Dicționarul limbei române*, vol. I, 1871, vol. II, 1876.

10 — Romanul *Viața la țară* (v. *supra*, scrisoarea 32, nota 7).

11 — Care va fi Tănase Scatiu.

12 — După Titu Maiorescu, I. C. Negruzzi este al doilea important confident literar al scriitorului. Nu o dată îi comunică proiectele sale literare și-i raportează stadiul diverselor lucrări, mai ales romane.

B.A.R., S $\frac{27(31)}{\text{LII}}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 96.

1 — D. C. Ollănescu devenise membru al Academiei Române, discursul său de recepție fiind consacrat lui V. Alecsandri, cu răspuns de I. C. Negruzzi, care, vorbind despre unii diplomați-scriitori, se referă și la Duiliu Zamfirescu: „D-l Duiliu Zamfirescu, acum întâi secretar la Legațiunea română din Bruxelles, scrie romanuri, povești, poezii originale și reproduce cu talent în limba română multe din operele minunate ale marilor poeți ai Italiei moderne“. Tot atunci, prietenii de la „Junimea“ l-au propus pe Duiliu membru corespondent al Academiei.

2 — E vorba de *Dimitrie A. Sturdza* (1833—1914), cunoscutul om politic, inamic al lui Duiliu Zamfirescu. Din cauza lui scriitorul va cădea în trei rânduri la propunerea de a deveni membru corespondent și nu va primi premiul Academiei pentru romanul *În război* (v. și vol. VII, p. 505—507).

B.A.R., S $\frac{27(32)}{\text{LII}}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 96—97.

1 — I. C. Negruzzi nu primise încă sfârșitul romanului, cum reiese din scrisoarea lui din 30 aprilie 1894, pe care o publicăm mai jos.

2 — „Plenul“ nu-l va numi decât după trei „căderi“, în 1898.

3 — D. C. Ollănescu-Ascanio, *Vasile Alecsandri*, Buc., Tip. Göbl, 1894.

4 — Din care reproducem următorul fragment, care se referă la propunerea lui Duiliu ca membru corespondent și la discursul de recepție al noului academician:

„București, 4 aprilie [1894]
Strada Popa Tatu, 8

Dragă Duilie,

Am plăcerea a-ți anunța că azi, în urma propunerii mele, Secțiunea literară a Academiei te-a desemnat, cu unanimitate de voturi, de membru corespondent, alegere ce va fi supusă plenului, în zilele acestea, care cu 2/3 a membrilor prezenți are a ratifica sau nu propunerea noastră. Sper că ea va fi ratificată, căci amicii noștri sunt hotărâți a nu șovăi și, dupe calculul meu, ai sigure 14 voturi până acum. Firește, ne vom sili a complecta și restul, lucru mai ușor în acest an, Tuțuenii fiind în mare parte absenți. Împreună cu tine au mai fost propuși colonel Th. Șerbănescu și Ion Nenițescu. Primul de mine, al doilea de Hasdeu.

Vineri, la 29 martie, am rostit discursul meu asupra lui Alecsandri, care, după părerea tuturor — fără excepție — a fost călduros, puternic, elegant și neaoș românesc ca formă și expresiune.“

B.C.S., Ms. 12.383.

„Viena, 30 april 1894

Iubite d-le Zamfirescu,

Îți scriu aceste câteva rânduri de la Viena unde mă găsesc de 4 zile cu nevastă-mea la *Hôtel Royal* (Stefans-Platz sau Singerstrasse). Aici am găsit și pe Maiorescu cu cumnată-mea, care și el plecase din București pentru a petrece aici sărbătorile Paștelor. După obiceiul lui, el a luat doi ținci cu el, colaboratori ai noștri de la *Convorbiri*, pe Brătescu și pe Rădulescu. Maiorescu mai stă aici trei zile, noi mai stăm vreo zece, ca unii ce am venit mai târziu.

Eu am plecat mai târziu din București, fiindcă, în calitatea mea de membru al delegației, am fost silit să rămân pe loc pînă la închiderea sesiunii Academiei Române. Ca și în alte rinduri, așa și de astă dată, această instituție și-a cam bătut joc de secția noastră literară. Premii *respinse* de noi, și anume premii *literare*, au fost *votate* de celelalte două secții contra noastră; membri propuși de noi n-au fost primiți de celelalte secții. N-ai fost primit nici d-ta, deși votat în *unanimitate* de secția literară. Eu chiar am muștrat pe Ollănescu că ți-a scris de propunerea secției noastre, de vreme ce *miroseam* că se pregătește un *complot* de d-nii *matematici* și *medici*, ce vor să *impuie* voința lor întregii Academii.

Ar să ajungă treaba acolo că la urmă avem să ne punem în grevă toți membrii de la secția literară, și atunci vor face literatură și filologie română d-nii Brândză, Haret, Poni, Ștefănescu, Babeș-fiul (un pui de intrigant), Aurelian și *tutti quanti*, precum vezi toți colectivști puri.

Convorbirile au trecut asupra generației nouă. Un an întreg le mai pun la dispoziție numele meu ca director, de acolo vom mai vedea. Un semn exterior despre această întâmplare nu se va vedea încă, afară de schimbarea tipografiei și editorului [...] * numărul abonaților din cale-afară. Pentru dînsul tipărirea *Convorbirilor* era numai o fală, floare de ureche, cum îmi ziceai odată. Acum luînd revista profesorii Floru, Rădulescu, Robin, Dissescu și Brătescu, vom vedea cum va merge cursul** și în ceea ce privește partea materială. Negreșit că totul se face încă sub auspiciile mele. În curînd este dorința ca să se înceapă tipărirea romanului dv., *Viața la țară*, dar aștept sfîrșitul... îmi lipsesc încă mi se pare vreo 40 de pagini și n-aș voi, ca cel pățit, să încep tipărirea înaintea de-a avea întreg manuscriptul în mînă. Pe cînd pot conta?

Discursul meu la Academie ți-l voi trimite; poate îl voi publica în *Convorbiri*. Pe al lui Maiorescu îl voi publica desigur chiar mai înainte.

* Text indescifrabil.

** Lecțiune incertă.

Respectuoase complimente d-nei Zamfirescu, d-ta o strîngere de mînă amicală. Dar îmi aduc aminte că azi e zi de Paști, deci

Hristos a înviat!

I. C. Negruzzi"

B.C.S., Ms. 12.359.

37

B.A.R., S $\frac{27(33)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 98.

1 — Își virise un țărș în singurul ochi cu care vedea, lucrînd probabil în grădina de flori (cf. scrisoarea lui Titu Maiorescu din 4/16 iulie 1894, în vol. VII, p. 695).

38

B.A.R., S $\frac{27(34)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 98—99.

1 — I. C. Negruzzi îi transmisese o primă impresie în scrisoarea din 9/21 ian. 1894 (v. *supra*) și va reveni cu alte observații în cea din 11/23 oct. 1894, pe care o reproducem mai jos.

2 — *Tănase Scatiu*.

3 — Este pentru prima dată cînd Duiliu Zamfirescu își comunică intenția de a scrie romanul *În război*, deci de a construi un ciclu românesc.

4 — *Luptele românilor în rezelul din 1877—1879*, București, 1888, lucrare despre care îi oferă informații I. C. Negruzzi în scrisoarea care urmează.

5 — Ci viața noastră, vai, se vestejește
cînd tinerețea moare și nu-i licăr,
nici auroră să-i mai dea culoare.

(Leopardi, *Amurg de lună*, trad. Eta Boeriu.)

6 — Cu începere de la 1 oct. 1894, Duiliu Zamfirescu era transferat la Roma, după „exilul” de doi ani la Atena și Bruxelles (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României pe 1897*).

7 — V. *supra*, scrisoarea 26, nota 1 și scrisoarea lui I. C. Negruzzi de mai jos, care considera totuși traducerea foarte bună. Amînarea publicării se datorase unor calcule de „strategie” redacțională. În legătură cu „evadarea” lui Duiliu Zamfirescu la revista lui Tr. Djuvara, *Ateneul român*, Maiorescu fusese mai aspru (v. vol. VII, p. 525—526, nota 1).

„București, 11/23 oct. '94

Iubite d-le Zamfirescu,

Deodată ce am primit scrisoarea ce mi-ai trimis în 12 oct. s.n., am și dat ordin să ți să trimită n-rul din septembrie al *Conv. lit.* La Administrație mi s-a zis că desigur îl mai expediasse o dată și că poșta ar fi de vină. Acum cred că ai broșura de mult. Sunt foarte fericit că începi cu al 2-lea roman, *Viața în oraș*. Doresc să reușească pe deplin. Știi că totdeauna am avut ideea că specialitatea dv. este mai ales romanul. Asupra unui singur lucru îți atrag luarea-aminte: greutatea principală pune-o totdeauna asupra celor ce se *întîmplă* persoanelor; descrieri numai în treacăt, pentru a face să se înțeleagă și să intereseze mai mult persoanele și întîmplările; pe lângă întîmplări, care trebuie să fie interesante, negreșit că tot așa de necesar este să se arate cetitorului efectul ce acele întîmplări au produs în sufletul persoanelor din roman. Însă, încă o dată, orice descriere este lucru secundar. Ai înaintea ochilor

plictisul ce ne produce lungile descrieri ale lui Zola din romanele sale? Ai zice că atunci autorul nu are nici o idee în cap, și tot innegrește la hîrtie fără scop, numai pentru a aștepta sosirea *ideii*. Negreșit citeodată doarme și Homer, dar încă Zola! Ai înaintea ochilor romanul d-nei de Staël, *Corinne*? Autorul a avut nenorocita idee să îmbrace descrierea Italiei în forma unui roman și astfel a [ratat] și descrierea și romanul. Din acest punct de vedere găsesc că *Viața la țară* are acest singur defect: prea multe descrieri! Negreșit aici ai căzut în păcatul d-nei de Staël, dar am deplina încredințare că ai face bine să eviți prea multele descrieri pe viitor.

Am o foarte bună idee de chipul cum Th. Văcărescu scrie românește. Nu știu dacă cele scrise de el sunt totdeauna absolut conforme cu adevărul istoric; știu numai că Văcărescu cetea scrierea sa capitol cu capitol regelui pînă a nu-i da forma definitivă. Afară de aceasta mai știu că Văcărescu posedă și minuieste minunat de bine limba noastră. Cartea lui e în toate feliurile bine de consultat.

Sorrento, precum tot faimosul golf de Napoli, cred că este unul din cele mai frumoase și mai interesante colțișoare ale lumii; trei lucruri are ce aiurea nu se văd: 1. — frumusețea neasemănată a naturii (deși poate că în afară de Europa să se mai găsească așa ceva). 2. — Vezuviul. 3. — Pompei. Aceste din urmă două nu mai sunt nicăieri. Am recitit ieri în Pliniu faimoasele două scrisori către Tacit unde vorbește de catastrofa din anul 69, în care a pierit pe lângă Pompei și unchiul său Pliniu cel bătrîn, și cu cît mă fac mai bătrîn cu atît dau o mai mare valoare scriitorilor vechi asupra celor noi — poate efectele bătrînețelor. Concluzia este că starea sufletească în care te găseai la Sorrento va fi contribuit a-ți pune mai bine în relief frumusețea locurilor, dar că și fără de aceasta faimosul golf tot rămîne unul din punctele cele mai încîntătoare ale lumii*. Despre locuitori nu zic nimic. Mai mare asemănare cu țiganii noștri e greu de închipuit.

Ești mulțumit de a te muta iarăși la Roma? Socot că da. Negreșit, este neplăcerea faptului brutal al mutatului; dar afară

* Un singur punct negru: țințarii! Eu, Prutean, sunt din Țara Țințarilor, deci deprins cu fumigații, dar atîta răutate și venin ca la cei din Sorrento n-am mai pomenit (n. I.C.N.)

de aceasta ce are a face? În sara plecării noastre din Roma pe un splendid apus de soare mă gîndeam la S. Pietro în Montorio, unde am stat 1 ceas cu gura căscată dinaintea faimoasei panorame. Unde mai ai așa ceva, nu la Bruxelles, dar în tot restul Europei?

Complimente respectuoase d-nei Zamfirescu. Copila dv. trebuie să se fi făcut delicioasă.

Vechi amic și devotat,

I. C. Negruzzi

P.S. Aș fi publicat desigur în *Conv. lit.* traducerea din Carducci care a apărut în *Ateneul român* și îmi pare foarte rău că, întîrziînd, am dat loc la faptul că s-a folosit de traducere d. Djuvara. Eu găsesc traducerea foarte bună și singura cauză a întîrzierii este că o rezervasem pentru timpuri mai grele, cînd ai trebuință să umpli cu versuri mai multe pagini. Oricine a condus o revistă literară știe că rezervele sunt aici poate mai necesare decît la societățile comerciale. De mai ai traduceri, trimite-mi-le. Voi fi încîntat.

B.C.S., Ms. 12 360.

39

B.A.R., S $\frac{27(35)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 100.

1 — Iacob C. Negruzzi, *Scrieri complete*, București, Socec, 1895, vol. III, care cuprinde romanul *Mihai Vereanu* și *Primblări prin munți*, despre care se face mențiune mai departe în scrisoare.

2 — V. *supra*, scrisoarea 35, nota 2.

3 — La Roma, unde revenise cu începere de la 1 oct. 1894.

4 — Iacob Negruzzi îi răspunde la 12/24 mai 1895, consolidu-l pentru „căderea” la Academie, comunicîndu-i ecouri despre

romanul *Lume nouă și lume veche* și întrebîndu-l cum stă cu lucrul la „viitorul roman” (*Tănase Scatiu*).

„București, 12/24 mai '95

Iubite amice,

Rîndurile ce mi-ai scris mi-au făcut plăcere ca totdeauna. Nu te emoționa că iarăși nu ai putut străbate în Academie. Data asta nu a lipsit decît un vot și acela din greșeala unui votant favorabil. De nu se înșela, a treia zi ai fi fost trecut. Căderile reiterate sunt proprii secțiunii literare: Naum a căzut și el de trei ori, abia a 4-a oară a izbutit.

Nevastă-mea și eu suntem „*retour de Paris*”. Obosit peste măsură după munca continuă din luna martie, am plecat-o [sic] în chiar ziua deschiderii sesiunii generale a Academiei. La Paris am stat cîteva săptămîni și, cu toată vremea mai mult defavorabilă, am petrecut acolo foarte bine, căci primăvara este sezonul cel adevărat pentru Paris. Ca sănătate, ne-a mers bine acolo, ne-am odihnit și în total suntem mulțumiți.

Lumea veche și nouă s-a tipărit în *Convorbiri*. Cîte păreri am auzit despre romanul dv. pîn-acum, toate au fost favorabile, unele chiar foarte lăudăroase. A *quand* viitorul roman, *Lumea din oraș*? Știu că-ți preocupă gîndul, dar nu știu de este un început de execuție. Un răspuns afirmativ mi-ar face plăcere.

În politică deodată este liniște și nici vād schimbare foarte apropiată. Negreșit, dacă la toamnă s-ar produce o sciziune — ceea ce eu nu cred — lucrurile s-ar încurca.

În tot cazul turburările sunt numai la suprafață, deci negliabile pîn-acuma. Dar să nu uităm că statul* de reforme este cam [...]** și că acest an este al 8-lea al regimului conservator, prin urmare sfîrșitul este mai apropiat decît în anul 1888, cînd a fost începutul. Foarte mult va hotărî în chestiunea aceasta starea recoltei, care pîn-acum s-arată în Valahia bună, parte foarte bună; în Moldova mediocră, parte foarte slabă.

Prezentă, te rog, complementele mele respectuoase d-nei Zamfirescu și salutări întregii familii Allievi pe care o cunosc.

* Lecțiune incertă.

** Text indescifrabil.

Nevastă-mea se unește cu mine recomandându-se amabilei amintiri a tuturor.

Te îmbrățișează amicul devotat,

I. C. Negruzzi

B.C.S., Ms. 12.361.

40

B.A.R., S $\frac{27(36)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 101.

1 — Iacob Negruzzi, *Scrieri complete*, I—IV, București, Socec, 1893—1897.

41

B.A.R., S $\frac{27(37)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 101—102.

1 — După trei „căderi”, Duiliu Zamfirescu fusese ales membru corespondent al Academiei Române, susținut, ca de obicei, de junimiști, de astă dată în frunte cu I. C. Negruzzi. V. *infra*, scrisorile lui D. C. Ollănescu-Ascanio.

2 — Dimitrie Sturdza, care nu l-a simpatizat niciodată pe Duiliu Zamfirescu și care s-a opus de fiecare dată, când acesta a fost propus la Academie, ca membru corespondent.

442

3 — Ultimul răspuns al lui I. C. Negruzzi pe care-l cunoaștem este cel din 12/24 mai 1895, reprodus mai sus, la scrișoarea 39.

42

B.A.R., S $\frac{27(38)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 102—103.

1 — Între 7 iulie 1900 și 14 febr. 1901 se găsea la conducere un guvern în frunte cu P. P. Carp.

2 — Henriette Zamfirescu era bolnavă și se va stinge la 25 nov./8 dec. 1906.

3 — Căpitanul Allievi (se pare Antonio), frate al soției lui Duiliu Zamfirescu, trimis în China în timpul „afacerii Boxerilor” (v. vol. VII, p. 751, notele 8, 9).

4 — Eroul nuvelei cu același nume de Duiliu Zamfirescu, publicată în *Convorbiri literare*, XXXIV, nr. 11, 15 nov. 1900, p. 945—961.

5 — Aluzie la pasiunea turistică a soților Maiorescu.

43

B.A.R., S $\frac{27(39)}{\text{LII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 104—105.

443

1 — *Guercino (Giovanni Francesco Barbieri, zis il —)* (1591—1666), pictor italian, influențat de Carracci, Caravaggio și Tiziano. Maestru al școlii bologneze, reprezentant al barocului. Tematică religioasă tratată în clarobscur (*Sf. Francisc cu ingerii, Funeraliile Sf. Petronilla*).

2 — *Giovanni Francesco Romanelli* (1617—1662), pictor italian, elev al lui Dominichino; a lucrat mult la muzeul Louvre din Paris.

3 — *Carlo Dolci* (1616—1686), pictor italian (v. vol. VII, p. 705, nota 5).

4 — *Sassoferrato* (1605—1685), pictor italian (v. vol. VII, p. 705, nota 4).

5 — *Andrea del Sarto* (1486—1530), pictor italian din școala florentină, influențat de Leonardo da Vinci și de Rafael. Autor al tablourilor *Nașterea Fecioarei* și *Madonna del Sacco*.

44

B.A.R., S $\frac{27(40)}{LII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 105.

1 — Antetul imprimat a fost barat.

2 — Duiliu Zamfirescu a fost ales membru al Academiei Române la 1 aprilie 1908, cu 24 voturi pentru și 4 contra. Contracandidați erau Caragiale, Delavrancea și Vlahuță. (Pentru istoricul alegerii și al discursului de recepție, v. vol. VII al ediției noastre, p. 781—790, nota 1.)

444

I

B.A.R., S $\frac{6(32)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, București, 1938, vol. VI, *Junimea*, p. 167—171. Greșit inclusă între scrisorile adresate de către Duiliu Zamfirescu lui Nicolae Petrașcu.

1 — *Dumitru C. Ollănescu-Ascanio* (1849—1908), scriitor și diplomat, originar din Focșani, ca și Duiliu Zamfirescu. A studiat dreptul la Paris și Bruxelles, fiind magistrat și apoi funcționar la Ministerul Afacerilor Străine, unde a îndeplinit funcția de secretar general, secretar de legatie, apoi ministru al României la Istanbul, Viena și Atena, motiv pentru care Duiliu Zamfirescu i se adresează cu „Iubite domnule ministru”. A participat la întemeierea societății „Românismul” condusă de B. P. Hasdeu, mai târziu devenind colaborator constant al *Convorbirilor literare*. În 1893 a fost ales membru al Academiei Române, fiind apoi vicepreședinte al secției literare. Din 1895 înființează o nouă grupare artistică, „Amicii literaturii și artei române”, al cărei președinte a fost. Organul publicistic al grupării va fi revista *Literatură și artă română*, condusă de N. Petrașcu, afișând o atitudine antijunimistă. D. C. Ollănescu a scris nuvele (*Fata spinzuratului*), poezii (*Satirele*), piese de teatru, mai ales comedii (*Lupul și barza*), *Pe malul girlei*, *După război*, *Fanny*, *Primul bal*). A scris și cronici teatrale și literare, fiind autorul unui studiu monografic, *Teatrul la români* (1897—1898) și a desfășurat o bogată activitate de traducător, mai ales din Horațiu (epistolele, odele, epodele) și din V. Hugo (*Ruy Blas*). Ascanio a fost unul dintre prietenii lui Duiliu Zamfirescu, pe care l-a sprijinit în cariera diplomatică (chiar de la concursul de atașat de legatie din 1885), apoi la Academie, cu prilejul alegerii ca membru corespondent, l-a prețuit ca scriitor. Datorită acestei amiciții statornice, autorul *Vieții la țară* a devenit colaborator

445

la revista *Literatură și artă română*, fapt care l-a nemulțumit pe Titu Maiorescu, în ciuda efortului depus de scriitor de a împăca ambele tabere (v. și vol. VII, p. 717—718).

Din păcate, nu se păstrează decât două scrisori adresate de către diplomatul de la Roma lui D. C. Ollănescu-Ascanio. În schimb, la Biblioteca Centrală de Stat se găsesc mai multe epistole ale scriitorului și academicianului, al cărui loc vacant la Academie îl va ocupa în 1908 Duiliu Zamfirescu, fără a-i face, în chip curios, tradiționalul elogiul și vorbind, cum se știe, despre *Poporanismul în literatură*. Vom reproduce extrase din scrisorile lui D. C. Ollănescu, ce ni s-au părut semnificative, atât pentru relațiile lor de prietenie cât și pentru atmosfera literară a epocii, pentru opiniile lui nu o dată interesante.

2 — Scrisoare în care Ascanio îi solicita colaborarea la revista (în proiect) *Literatură și artă română* și ținea să-i spulbere lui Duiliu temerile (că trădează pe Titu Maiorescu și „Junimea”) și îndoielile că publicația lui Ollănescu-Petrașcu va dura. La rîndurile lui Ascanio, care accentua asupra decadenței (reale) a *Convorbirilor literare*, se adaugă altele, ale lui N. Petrașcu, devenit acut antimaiorescian și observînd necesitatea unei înnoiri a vieții literare.

Iată ce scria D. C. Ollănescu :

„1) Ți-e teamă, dîndu-te cu totul în partea noastră, să nu boțască cumva pe T.L.M. 2) Crezi că *Conv. lit.* mai sunt și mai pot avea și azi ca în trecut, același noroc și aceeași înflorire asupra societății noastre. 3) N-ai încredere nicidecum în zelul și dragostea păturei ce se ridică acum plină de multe și multe calități de muncă rodnică, și în ce se atinge de fonduri, apoi tu te crezi atîta de departe de noi, ca și adîncurile lumii, pusă între Roma și București. Drept aceea sosind și pentru mine momentul de a-mi sorbi ceaiul, trec pînă la Petrașcu să urmeze mai departe...”

Urmează un pasaj scris de N. Petrașcu, din care extragem :

„Bine, omule, crede-mă, e cu totul altceva în aer, nu mai e ce a învățat X și Y la Teresian, acum 40 de ani. X și Y au o poetică veche, au dogme răsuflete, au păreri adevărate pînă în capăt. Trebuiește altceva, ceva nou; sunt 1000 de idei care nu le agită astăzi nimeni la noi, fiindcă nu intră în cadrul ideilor vechi. Cît despre omul care ne-ar da punga pe mînă, îl căutăm și noi cu lumina, numai nu-l găsim deocamdată. În așteptarea Mesiei însă încercăm ce se poate, încercăm să ve-

dem dacă nu e cu putință să facem în literatură ce a făcut *L'Indépendance* în politică, adică înjghebînd o revistă bună literară, ca să împoagnăm lumea. Reuși-vom, nu vom reuși? Asta o va spune vremea; noi să nădăjduim. Iar acum, eclipsa încetează. Marginea astrului se zărește; trec condeii, îmbrățișîndu-te cu dragoste și așteptînd să ne dai ajutor, Duilie, auzi? Cu noi, cu noi ai să trăiești, nu cu alții: icoanele-s bune pentru bătrîni, tinerii nu le mai cred făcătoare de minuni” (B.C.S., Ms. 12 374).

3 — Duiliu Zamfirescu trecea prin criza sufletească provocată de dragostea pentru Alisa de Radiz (v. vol. VII, p. 715, nota 107 și *infra*, p. 500).

4 — Revista proiectată, *Literatură și artă română*, „cercul” „Amicii literaturii și artei române”.

5 — N. Petrașcu, fost junimist, devenit adept al criticii deterministe a lui H. Taine (v. *infra*, p. 457).

6 — Probabil *Românul*, întemeiat de C. A. Rosetti în 1859 și apărînd pînă în 1905.

7 — Să fie ziarul *Dreptatea*, care a apărut la Timișoara între 1894—1897?

8 — *Adevărul*, gazetă politică și literară, apărută la Iași în 1871, iar din 1888 la București; continuă să apară și după 1900.

9 — Duiliu Zamfirescu face o profesie de credință conser-vatoare, arătînd că vrea să rămînă totuși fidel *Convorbirilor*, cum se va și întîmpla, în ciuda prieteniei cu Ollănescu și Petrașcu și a colaborărilor la viitoarea *Literatură și artă română*.

10 — E vorba de Horațiu, *Ode, Epode, Carmen Saeculare*, I, București, Sococ, 1891, volum tradus de D. C. Ollănescu-Ascanio, despre care scrisese Titu Maiorescu (v. vol. VII, p. 520—522, nota 6).

11 — Este personajul din schița *Badea Cîrțan la Roma*, publicată în *Literatură și artă română*, I, 9 iulie 1897.

12 — V. *supra*, scrisoarea 9 către I. C. Negruzzi, nota 6.

13 — *Trandafir Djuvara* (1856—1935), scriitor și diplomat, prieten al lui Duiliu Zamfirescu (v. vol. VII, p. 504, nota 1).

14 — *Al. Em. Lahovary* (1855—1945), ministru plenipotențiar la Roma între 1893—1899.

15 — *Antonio Allievi* (1824—1896) (v. vol. VII, p. 499, nota 2).

B.A.R., S $\frac{6(13)}{CCCLIII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 179—180. Figurează greșit între scrisorile adresate de către Duiliu Zamfirescu lui N. Petrașcu.

1 — La 31 martie se formează un guvern liberal, în frunte cu D. A. Sturdza, care era și ministru de Externe.

Transcriem în continuare, pentru interesul lor istorico-literar, extrase din scrisorile lui D. C. Ollănescu-Ascanio adresate lui Duiliu Zamfirescu.

În scrisoarea din 27 martie [1893] vorbește despre refuzul lui A. Vlahuță de a fi membru corespondent și despre iritarea Academiei, ceea ce a dezavantajat alegerea lui Duiliu Zamfirescu, pe care-l va combate D. A. Sturdza și în sesiunile următoare, la fel de puțin favorabile pentru autorul *Vieții la țară*. Ascanio se dovedea prea optimist când și le imagina ca promițătoare.

„Mai mult, când Vulcan l-a propus Secțiunii i-a scris la moment că a fost admis cu unanimitate, vestindu-l că va fi prezentat plenului «peste 3—4 zile spre a fi votat». În acest interval, el n-a dat nici un răspuns lui Vulcan, care a fost autorizat prin tăcerea aceasta să creadă că consimte și tocmai după ce a fost votat de plenul Academiei și și-a publicat scrisoarea prin ziare, a răspuns lui Vulcan. Asta nu a fost nici corect, nici demn, nici omenos! În urmă, Academia, desigur indignată la o așa procedare, s-a burzuit și după chiar propunerea lui Urechia (unchiul lui Vlahuță prin alianță), l-a considerat ca nul și neavenit în mijlocul ei, după cum dealtfel singur exprima dorința prin zisa scrisoare. Aceasta însă ți-a făcut ție un neajuns, căci Negruzzi, Maiorescu și cu mine te-am propus Secțiunii literare, care te-a admis cu unanimitate, contra lui Delavrancea (pe acesta însă din motiv că insultase pe rege într-o adunare publică, cu 10 zile mai înainte), membru corespondent, dar în ședința plenului s-a cerut amânarea votului până ce nu se va prezenta mai întâi consimțământul tău la chemarea ce ți se face. Am preferit să nu insistăm, garantînd Negruzzi și cu

mine pentru tine, căci în starea de surescitare în care se afla atunci Academia, Sturdza voind a lua cuvîntul contra ta și a te combate prin cartea ta, *În fața vieții*, se putea să se formeze un curent nefericit, care să te facă să cazi și căzut rămîneai pentru totdeauna. Am tăcut deci și la sesiunea viitoare vei fi votat fără îndoială, împreună cu Șerbănescu și cu Delavrancea, căruia i s-a acordat un premiu de 5 000 lei pentru novelele sale; premiul e meritat, căci sunt bine scrise și nu era nici o lucrare originală care să le stea împotrivă.“

B.C.S., Ms. 12.378.

Despre a doua „cădere“ a lui Duiliu Zamfirescu, căruia îi făcuse un foarte frumos portret, îi referă pe larg Ascanio în scrisoarea din 8/20 mai [1894], în care dă relații și despre „birtașul“ Caragiale, pe care însă nu-l privește cu simpatie, ca om, întâlnindu-se în această privință cu părerea lui Maiorescu:

„București, 8.20 mai [1894]
str. Popa Tatu, 8

Dragă Duilie,

Îți răspund la buna ta scrisoare [pentru] a te pune în curentul celor petrecute cu candidatura ta la Academie. Conform statutelor, te-am propus Secțiunii literare (sub președinția d-lui Maiorescu) ca membru corespondent, explicînd din viu grai motivele și titlurile ce ai pentru aceasta. Secțiunea, compusă din 9 membri (Maiorescu, Hasdeu, Roman, Quintescu, Tocilescu, Caragiani, Vulcan, Manu și eu — Negruzzi era absent) te-a primit cu unanimitate de voturi. Dupe cîteva zile, această alegere (împreună cu a lui Șerbănescu și Nenițescu) venind în ședința plenului, Sturdza a obiectat că, potrivit statutelor, trebuie să se facă plenului un raport coprinzător calităților și titlurilor literare ale membrilor propuși, pentru ca să fie toți în cunoștință de cauză la darea voturilor pentru aceasta. În ziua de 11 aprilie, Secțiunea a venit deci cu raport, în care despre tine ziceam (căci eu l-am făcut) următoarele: «D. Zamfirescu, gingaș interpret al simțimentelor duioase, calde și entuziaste, este un meritos poet liric și nuvelist, care a îmbogățit literatura cu frumoase și cunoscute producțiuni și împodobește continuu, cu for-

me și expresiuni originale, atît limba cea curată, limpede și adevărat românească ce întrebunțează, cît și gîndurile, tot mai înalte, tot mai grațioase, în care ne dă impresiunile și ne trage fantezia sa poetică. De mai bine de 15 ani, atît în revistele literare ce se publică în țară, cît și în volume deosebite, și-a publicat el producerile (versuri și proză), dovedind pe zi ce merge un îmbucurător și plin de foloase progres, pentru care nu numai merită lauda tuturor, ci și aprobarea plenului Academiei, căruia va fi — sperăm — un element trebuincios și distins întru cultura limbei și literaturii noastre. *Fără titlu, Nuvele și Poezii, În fața vieții, Străbunii noștri, Lume veche, lume nouă* etc., etc. sunt lucrările publicate ce se pot așeza la activul acestui harnic și gingaș scriitor.» Puse la vot, aceste 3 candidaturi (fără a se face nici o discuțiune asupra persoanelor, care este contra statutelor) a ieșit astfel: Șerbănescu, 14 pentru, 10 contra (deci a rămas să fie votat ulterior, neîntrunind 2/3 a majorității reglementare); Nenițescu, 12 p., 12 c.; deci a căzut în caz de paritate, fără a mai avea drept de a se pune într-o ședință ulterioară; Zamfirescu, 8 p., 16 c., deci căzut, cu aceeași regulă. Acum, dacă lucrul s-a întîmplat astfel, cauza a fost că Secțiunea științifică (supărată contra noastră că n-am propus pe Gedeon și pe Bengescu) a votat contra, precum 4 ani s-a opus la alegerea lui Naum, pe care azi îl apreciază foarte, iar Secția istorică (în care se află Sturdza) s-a dezinteresat de orice candidaturi, printre care era Nenițescu (propus de Hasdeu) și personal neplăcută multora, așa că a votat și ea cum era curentul, mai ales că d. Maiorescu era absent (pentru un proces ori dus la Viena, nu știu bine), a căruia lipsă a făcut că am pierdut un vot chiar dintre cei 9 cari te primise în Secțiunea noastră. Iată, dragul meu, cu de-amăruntul ceea ce s-a întîmplat cu candidatura ta, despre a căreia cădere Negruzzi și cu mine încă nu ne putem mîngîia. Dar bun e Dumnezeu și meșter e dracu! [...]

Caragiale, care avea pînă la Paște berărie în tunelul de la Gambrinus, acum deschide o grădină, lângă Marie Cantacuzen, sora lui C. C. Petrachi, sperînd că de astă dată o să-i rupă dracu papucii și în fine va face parale... pe care le-a avut, dar le-a băut pînă la cea din urmă lesaie și azi înjură lumea unde și cum poate că literatura [l-a adus] la halul de a se face birtaș ca să nu moară de foame!... Îmi spunea cineva că cu

ocazia deschiderii berăriei, Caragiale și-a făcut chiar și stihuri:

Ion Luca Caragiale
Negustor de băutură
Face și literatură
Numai nu face parale!

Eu cred c-ar fi mai drept să-și cînte:

Ion Luca Caragiale
Iubitor de băutură
De n-ar fi o secătură
Tocmai din literatură
Ar avea de mult parale!

B.C.S., Ms. 12.384.

Încă un episod, și ultimul, din istoria alegerii ca membru corespondent la Academie a lui Duiliu în scrisoarea din 3/15 aprilie [1898], cînd în sfîrșit a obținut voturile necesare, fiind ales, în pofida lui D. A. Sturdza, care-l acuzase pe scriitor că ar fi... pornograf. Autorul *Vieții la țară* a fost apărat cu căldură de I. C. Negruzzi, care a ținut un discurs „foarte cu miez și foarte cu plăcere ascultat de toți colegii” și de către Ollănescu-Ascanio. Partea a 2-a a scrisorii se constituie ca o extrem de interesantă recenzie la romanul *În război*, așa cum nu s-a scris în epocă. Lui Ascanio îi plăcuse cartea, fiind entuziasmat de Milescu, de tipurile feminine, ca și de țesătura epică; îi reproșează totuși o anumită tendință spre filozofare (care va fi mult mai vizibilă în *Lydda*) și cultivarea documentelor autentice, care contraveneau firește gustului literar clasic al recenziului epistolar. În încheiere, îi adresează lui Duiliu invitația insistentă și în formă de amuzantă cronică rimată de a colabora mai susținut la revista *Literatură și artă română*.

„3/15 aprilie [1898]

Dragul meu Duilie,

În fine, și-a rupt dracu papucii! Ești ales membru corespondent al Secțiunii literare în Academia Română. Ai trecut la a 2-a votare cu 16 pentru, 9 contra, după un discurs al lui

Negruzzi foarte cu miez și foarte cu plăcere ascultat de toți colegii. Trebuie să-ți spun că eram aproape deserați el și eu, fiindcă St. era contra ta și-mi spusese cu câteva zile mai înainte, după ce Maiorescu îi făcuse (?) în privința prefeței la discursurile regelui, că știe el de ce i-a făcut M. astă «neomenoasă atingere», lui, «om cu bază morală»... «fiindcă vrea să pescuiască în apă turbure, căci te-a propus pe tine de membru și tu ești un pornograf și el nu vrea să aibă colegi pornografi...», lucru la care am răspuns că: «nu e la cunoștința mea să fii pornograf, și că chiar dacă ai ceva lucruri (o frază, respective) cărora el să le impute ceva, apoi acelea sunt produceri, păcate din tinerețe, pe care ți le-ai răscumpărat cu produceri admirabile și vrednice de luat îndeaproape cercetare de o Academie serioasă, fapt ce mulți dintre noi n-au fost încă în stare să săvârșească, după atâtea păcate din tinerețe, cu povara cărora în spate, totuși sunt foarte la locul lor în Înaltul Corp Cultural, ale cărei [...] * vrea d-lui să le apere de tine, acum»... etc., etc. M-a ascultat, fără întrerupere, fără nervozitate și nu mi-a răspuns nimic... n-avea poate ce... dar am simțit că a fost zguduit, și-n adevăr, câteva sedințe după aceasta, când Jacques a votat în favoarea ta, n-a zis nici un cuvânt, deși a votat, firește, contra. Eu fusesem alarmat însă pe urma atacului aceleia, și-i comunicasem lui Jacques impresiile mele — plecarea lui Maiorescu care fusese înștiințat de cele petrecute și stam la gânduri ce să facem, mai ales că Tuțuienii, cărora nu li se votase nici un compatriot, ce ne propusese în secție, erau în păr contra ta. Astfel, la întâia votare, ai avut 13, contra 11, și la a doua, după o titanică muncă și o zguduitoră furtunoasă a [...] ** — ca ale lor — am mai smuls 3 voturi (Vulcan, Popa Marian și Sbiera) și te-am scos la [...] ***.

Te felicitiez din toată inima, îți urez spor și dragoste la lucru și-ți recomand ca la anu — nu anul acesta — să prezinți o lucrare frumoasă la premiul pe care ți-l voi indica eu, adică Premiul Academiei de 5000 lei. Uitasem să-ți spui că am izbutit să dau și lui Haralamb Lecca 2500 lei (pr. Adamachi) pentru volumul lui *Secunda*. Deci toți cei onorați anul acesta de Academie sunt din cercul nostru literar și scriu la revista noastră,

* Text indescifrabil.

** Idem.

*** Idem.

care, din zi în zi, se distinge tot mai mult. E în mare favoare la M. M. Lor, iar Petrașcu a fost decorat cu „Steaua României“, după ce regele a primit volumul 1-ului an al revistei. [...]

Ce gîndesc de romanul tău *În război*. Numai bine. Îmi place foarte mult și mă conving din ce în ce mai mult că trebuie să fii departe, fie prin timp, fie prin spațiu, de ceva, ca să-l cunoști și să-l pricepi mai bine, într-atîta tu te identificezi cu țara, cu durerile și bucuriile ei din vremea războiului. Caracterele și mai ales unitatea acestor caractere, în personagiile romanului, sunt minunate. Mihael al tău e adevăratul amoret modern român, cu toate defectele, dar și cu toate calitățile oamenilor distinși, prin cultură și prin educațiune de la noi, puțin sceptici, nervoși, fanfaroni, romantici, fataliști și senzuali, precum suntem și ne-a lăsat blagoslovitul de D-zeu pe noi românii!... Ș-apoi e la Focșani, unde o pui asta? Milescu e un năuc simpatic și sincer, e după mine, glasul critic al situațiunilor și *Deus ex machina* al împrejurărilor, cu care poți judeca și poți scuza, poți înjgheba și poți dărîma tot, fără ca cetitorul să-ți impute că ai exagerat ori ai stingherit ceva. Mîe mi-e drag Milescu tău cel miop, deși adînc văzător, cel guraliv, turbulent și zglobiu, dar sincer, amabil și natural: om de treabă, om de inimă, om de duh! Ce e mai mult e o creațiune a ta, în care desigur ai pus fărîmiturile atîtor și atîtor ființe ce ai cunoscut, căci mi se pare, în unele apucături de ale lui, că recunosc pe cîțiva din prietenii ori cunoscuții cu care m-am frecat în viață. Aud? Femeile sunt gingașe, duioase, cinstite (chiar Natalia, în patima ei aproape histerică), drept la suflet și cu cuget curat. Române model de-ar putea fi să dea D-zeu multe să avem ca dîsele. Firul povestirii e variat, plăcut, plin de incidente hazlii și cugetări adevărate. Ți-aș reproșa numai o prea mare înclinare către filozofare, cînd poate ar fi mai potrivit să deslușești ori să adîncești lucrul altfel, și o mîncărime de analiză psiho-fizică, parcă ai vrea să înveți pe toată lumea aceasta, ori ai aerul să zici cetățenilor: măi, boilor, astea sunt lucruri subțiri, nu-s de nasul vostru, băgați de seamă, cu cine aveți de-a face, și dacă nu pricepeți nimica, nu e vina mea! Incolo, firește, îți dau impresiunea mea, e poate cel mai frumos și mai interesant roman, care poate (of, cîți poate), [...] * ține cap celor mai interesante

* Text indescifrabil.

romane franceze. Ai să faci, negreșit, descrierea bătăliei de la Grivița, ori de la Plevna — precum se și vede lucrul — ferește-te de pedantismul citațiilor de care, în unele locuri, te-ai infectat, adică: generalul Anghelescu, conform ordinelor de zi no. ... din cutare zi... ori Cartierul general, așezat în cutare loc, a luat cutare dispozițiuni, sau a luat ordin de zi... sau (?) telegrama prințului Nicolae [...]*, așa și așa... descrie fără aparat fotografic, povestește fără telefon. Nu te inspira din cărți și din texte documentate, ci din aceea ce ele ți-au lăsat în sufletul și mintea ta. Nu repeta cuvintele altora, ci răsunetul ce ele au putut avea în tine însuși.

Ca, ho! bre, omule! ai să zici, te-ai pus întâi pe laudă și acum mă nimicești cu de-a mărunțelul!?... Care va să zică, critică în toată regula, vei striga tu! [...]

Dar despre revistă, ce zici? Văd cu durere că nu ne mai trimiți nimic. Apoi așa ne-a fost vorba? Îmi pare rău, onorabile! Ar trebui să începi pentru [sic] de a simți că este nevoie de un ce intelectual din parte-ți, cu puțin geniu și mult haz, fie proză, fie că dacă, ar fi proză [sic], ar fi și mai minunat.

Ia-ți dar pana cea de vultur
Moai-o-n lacrimi de codană
Ori în alt lichid mai negru
Și din lipsa ta întoană
O cîntare-n vers ori proză
Cu adînc și dulce har;
Nostimă, cum tot mai rar,
Ni se dă de-un cîrd de vreme!
Fii un cavalier integru
În făgăduieli, mai lasă.
Diplomaticeasca poză,
Cu bonsoir și cu bonjour,
La o parte, stăi acasă,
Pune-te frumos la masă
Și în rînduri lungi îți screme
Tot ce ai în piept și-n gînd
Și trimite-le curînd.
Teascurile te așteaptă!...
— Am zis «screme» nu că doară

* Text indescifrabil.

Scrierea nu-mi e ușoară
Și miezoasă și sublimă
Da-mi venea bine la rimă,
Și tu scrii, că ești în stare
Să faci gaură în mare
Pentru rimă, și să scrii
Sumedenii de prostii,
Cînd te-mpiedici de-un cuvînt
Căruia nu-i poți da vînt!...
Deci trimite mai degrabă
Dacă ești băiat de treabă
Și de ții să fii levent
Mă declar — corespondent!*

B.C.S., Ms. 13.206.

„Recenzia” se încheie în scrisoarea din 27 aprilie/10 mai [1898], autorul fiind nemulțumit de sfîrșitul romanului (în care mor și Mănescu și Mihai Comăneșteanu) și încurajîndu-l să continue „scrisorile romane”, adică *Lydda*, în care presimte simburile de noutate. Încă un cuvînt, de satisfacție, adaugă despre „victoria” de la Academie.

„Marți, 27 aprilie/10 mai [1898]

Dragă Duilie, să te duci dracului, că m-ai făcut să plîng cu sfîrșitul romanului tău *în război*, aceasta-ți dă dovadă de cîțimea* emoționată ce se desprinde dintr-însul și de înfrîurirea sentimentală ce poate avea chiar asupra unor firi cam, pardon, blazarisite întru ale condeiului. Îți fac totuși proces de ce ai ucis pe amîndoi bieții prieteni, pentru Mănescu — mai ales — să trăiască și să perpetue amintirea caldelor legături dintre dînsul și Comăneșteanu și să mîngîie pe Ana de pierderea lui și să-și dea restul vieții Elenei lui, atît de bună și de puțin vrednică de o pedeapsă așa de tiranică, ca a văduviei. Sfîrșitul romanului tău ar fi cîștigat, să mă crezi, în simpatie și în căldură, din afară, pe cînd acum te lasă parcă cu o nemulțumire, cu un gol în suflet, lucru ce nu e cu cădere pentru un atît de plin de chibzuială și de drepte hotărîri, ca romanul său. Aștept explicarea ta — vei fi avînd desigur una — căci pînă atunci

* Lecțiune incertă.

nu mă voi putea stăpîni de a nu-ți zice: asasinul meu! asasinul meu!! (după cum un Ștefan Mihăileanu striga într-o turbată melodramă, în care vorba asasin era scrisă: as la finele rîndului și asin la începutul următorului!...)

În predmetul *Scrisorilor romane*, acea complicație de studii arheologice, de retrospectivă istorico-sentimentală asupra grecilor și romanilor și de zburdălnicii amoroase moderne, în Capitala nemuritoare, e nu numai imperios cerut de firea și datoria ta să le termini, dar n-ai absolut nici un cuvînt, dacă ele se mărginesc la cele ce mi-ai transmis, pentru de a te împiedeca să mergi pînă în cap. Și nu-mi pasă mie dacă X, Y ori Z vor striga că revirimentul operat în românul posac și nemțit, care era tatăl natural al băiatului, va fi găsit așa ori aminteri, dacă în natura omului este ca bucuria mare, ori nenorocirea adîncă să te frămînte atît încît să te dea de-a curu-n cap (lăuntric) și să te pomenesti cu ce n-ai gîndi... că, în vremuri placide și neprielnice numai așa zguduiri morale putea să dea din tine. *All right!* sufletul meu, și nu fi — punînd condeiul pe hîrtie — cu teama de ce va zice ăla și ce va crede celălalt despre ceea ce scrii, că așa îți formează sau îți deformează, mai bine, mintea și simțirea ta dupe ale altora și ești un *perpetuum mobile*, *îngrijirea* de a mobiliza ceva din tine afară, de teama criticei!... Să fii tu al dracului că nu te-am ghicit?

Ți-o fi părut ție bine c-ai fost ales, mie însă mi-a părut și mai bine: 1) fiindcă știam ce sufletească mulțumire [...] * simțești 2) pentru că am reușit *malgré tous* să te scoatem, deși data asta eram aproape desperat de a o scoate la bun căpătîi. [...] ** acum 2, vineri, ședința Academiei, cînd Sturdza a dat citire scrisorii tale de mulțumire și am avut un fior de mîndrie, de a primi eu în numele Academiei mulțumirile tale, amic, conetățean, coleg și fîrtate de condei și de dragoste."

B.C.S., 12.375.

* Text indescifrabîl.

** Idem.

A fost publicată fragmentar în *Convorbiri literare*, XXII, nr. 7, 1 oct. 1888, p. 581—598, cu semnătura X.Y.Z.; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 51—59.

1 — Nicolae Petrașcu (1859—1944), critic literar, scriitor și diplomat. Se împrietenește cu Duiliu Zamfirescu de prin 1882—1883, la seratele societății „Intim club”, devenind apoi colegi, ca funcționari la Ministerul Afacerilor Străine, unde au dat împreună examenul de atașat de legatie, fiind sprijiniți de D. C. Ollănescu-Ascanio, președintele comisiei. „Din ziua aceea, își va aminti N. Petrașcu în *Biografia sa* (v. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VI, „Junimea”, Buc., 1938, p. CXXXVII), prietenia m-a legat și mai tare de Duiliu Zamfirescu. Intrati în diplomatie, începurăm o viață zilnică alături. Cînd mai tîrziu împrejurările funcției îl despărți de mine, el suprimă distanța dintre noi prin o corespondență aproape regulată. Duiliu mi-a scris astfel cu slova lui clară, rotundă și frumoasă, ținîndu-mă în curent nu numai cu mișcările lui și cu tot ce făcea, dar cu tot ce impresiona firea lui de artist și cu tot ce presimțea ca inspirație talentul lui literar.” N. Petrașcu, la început colaborator al *Convorbirilor literare*, unde îl introdusese chiar prietenul său Duiliu, și admirator al lui Titu Maiorescu, se desparte de acesta spre a întemeia, împreună cu D. C. Ollănescu-Ascanio, o nouă grupare, „Amicii literaturii și artei române”, făcînd să apară și revista *Literatură și artă română* (1896—1910). Debutînd ca maioreșcian, se apropie în timp de principiile deterministe ale lui H. Taine. A publicat studii și amintiri despre Eminescu, Alecsandri și despre prietenul din tinerețe, Duiliu Zamfirescu (Edit. Cultura națională, 1929), făcîndu-i unul dintre cele mai sugestive portrete, care s-a și impus în posteritate: „Tînărul avea cam 24—25 de ani; era de statură mijlocie, cu talia subțire și c-o armonie secretă în mișcările ei. Cînd mă apropiam de el și-l observai mai bine, îi văzui fața cu obraji albi, străbătuți de o undă trandafirie, mersul drept și frumos, gura potrivită, pe care flutura o vorbă caldă și

un suris dulce; gîtul rotund, de o delicatețe juvenilă; părul negru și fin ca mătasea, lăsat lung ca la florentinii din portretele Renasterii; ochiul viu castaniu, sprincenile subțiri și arcuite, un cap pictural amintind grația unor figuri de Guido Reni. El purta jacheta neagră, închisă la nasturi, pantaloni cu dungi subțiri, o gheată fină; în mina stîngă, ținea pălăria naltă și mînușile. Locuia în vremea aceea, cînd era gazetar la *România liberă*, la Hotel Metropol, ne informează în continuare N. Petrașcu; în cameră avea o pianină, cîteva gravuri, cîteva volume de Lamartine, de Théophile Gautier și Octav Feuillet. Pe pian era portretul „Domnișoarei L”, iar pe măsuta de noapte un etern trandafir într-un pahar cu apă. Duiliu Zamfirescu era discret, distins, era o ființă armonios alcătuită, de o ținută aristocrată, însă nu una moștenită, ci a firii sale, avînd o bază estetică. Se vedea și după felul studiat cum mergea pe stradă: „Pe trotuar, luînd marginea de lîngă magazine, mergea cu pas potrivit, avînd gîndul concentrat în el însuși. Pentru nimic în lume n-ar fi mers prea repede, ca să pară grăbit, ceea ce ar fi stricat estetica ființei lui, și nici prea încet ca să aibă aerul unui pierde-vară.”

N. Petrașcu evocă excursiile făcute împreună în Italia, asupra cărora vom reveni pe parcursul acestor comentarii, schițînd interiorul seniorial pe care-l ocupa diplomatul la Roma în Via Condotti: „Cînd intrarăm, în apartamentul lui domnea o liniște și-o atmosferă de viață de străinătate. Camere spațioase, tapetate cu mătasă; hustruri grele de bronz, mobile vechi. În sufragerie masa întinse cu flori și vînături; brațul lui Duiliu cald și vorba-i lungă și plină de nostimade printre felurile de mîncări; Carlo, feciorul lui, tăcut ca un manechin, părea mai mult că lunecă decît umblă”. În sfîrșit, portretul diplomatului de la maturitate, distant și sever, dornic de a avea o situație materială prosperă, afectat și cu morgă aristocratică, portret care s-a imprimat, din păcate, cel mai puternic în memoria contemporanilor și a posterității imediate: „În strada Negustori, unde își avea locuința, îmi ieși la ușă un fecior în livrea, cu pantaloni scurți pînă la genunchi, cu ciorapi și pantofi negri. Înăuntru, două-trei piese de recepție; în grajd, trăsura de casă și cai de sînge. Vorbind cu el, simțai continuu preocuparea personalității sale. Cu cei doi-trei prieteni era încă omul de altădată; în discuții însă era mai intransigent, mai autoritar. Față de cealaltă lume, seriozitatea-i trecuse în gravitate, privirea îi era volun-

tară, surisul dispărut aproape. Cînd intrau copiii lui acasă, le punea întrebări în franțuzește: «Avez-vous vu M-me Stourdza? Etês vous allé aujourd'hui chez les Negruzzi?...» Cînd se întorcea de la minister, cerea numaidecît cărțile de vizită depuse la el, le considera cu atenție, părea impresionat de numele ce le întîmpina pe ele.” Sînt elementele de portret (negative) pe care, îngroșate, le va exploata din plin G. Călinescu în *Istoria literaturii române*. Se pare că N. Petrașcu însuși forțase oarecum nota, întrucît relațiile lor de prietenie se răciseră spre sfîrșitul vieții lui Duiliu. Dar la vremea cînd își scria memoriile, căci așa-zisa monografie *Duiliu Zamfirescu* este o carte de amintiri și evocări, asperitățile umane trecuseră în umbră, încît portretul fostului prieten rămîne pînă la urmă luminos, iar corespondența, văzută în esența ei umană și literară, apreciată cu justețe, în chiar sensul marilor critici din deceniul patru: „Aceste scrisori amicale alcătuiesc pentru mine o avere sufletească pe care n-o are și n-a avut-o nimeni. Scrise c-o slovă frumoasă și curat, fără nici o ștersătură sau corectură, într-un stil intim, admirabil, și dînd toată gama personalității lui, atît de originală, ele descopere o latură nouă a talentului său, un Duiliu Zamfirescu intim, mai cald, mai sincer, mai sclipitor decît chiar în paginile lui literare aalese” (*Icoane de lumină*). Este și motivul pentru care, ca înlocuitor temporar al lui I. C. Negruzzi la conducerea *Convorbirilor literare*, în 1888, va publica mari fragmente din scrisorile lui Duiliu Zamfirescu din 20 mai, 6 și 9 sept. 1888, ca pe adevărate însemnări de călătorie. Întrebat, autorul nu se opune, dar cere să nu fie semnate cu numele său, pentru că în același număr publica și un ciclu de poezii, dar și pentru că nu dorea să apară în postura de erou al propriilor peripeții: „Poeziile voiesc să le dai sub numele meu, aparte. Corespondența, dacă îți pare interesantă, pune-o cu un X.Y.Z.” (v. *infra*, scrisorile din 6 și 9 sept. 1888).

2 — Scrisoarea consemnează prima impresie, primul contact al lui Duiliu Zamfirescu, tînărul secretar de legație, cu Italia.

3 — Pace ție, Marcule, evanghelistul meu (lat.).

4 — Pentru admirația constantă a lui Duiliu Zamfirescu față de Eminescu, v. vol. VII al ediției de față, p. 611—613, nota 7.

5 — Corect: Jessica, fiica lui Shylock, din piesa *Neguțătorul din Veneția*.

6 — Dogana-vamă (ital.).

7 — Biancherii — rufărie, albituri (ital.).

8 — *Mocenigo*, familie nobilă venețiană, care a dat cinci dogi ai republicii, între 1474—1778.

9 — *Enrico Dandolo* (1107—1205), doge al Veneției, care a organizat cea de-a patra cruciadă contra Constantinopolului.

10 — Palatul dogilor, a cărui construcție a început în anul 800, a avut mai mulți arhitecți: cele două galerii suprapuse, în stil gotic, care formează exteriorul, sînt atribuite lui Giovanni Buon și fiului său. Fațada este opera lui Aut. Bregno, Aut. Scarpagnino, Aut. Rizzo, Gugl. Bergamasco; „Scara uriașilor” este de Sansovino (1554).

11 — *George Sand* (1803—1876), cunoscută scriitoare franceză, autoare a unei opere vaste în care sînt implicate mai toate problemele social-politice ale secolului XIX. Prietenă a lui Alfred de Musset și a lui Chopin. Cartea la care se referă Duiliu Zamfirescu se intitulează *Mauprat et les Maitres mosaïstes* (1837).

12 — *Paul Bîns, conte de Saint-Victor* (1827—1881), eseist francez, autor de studii asupra istoriei teatrului.

13 — *Emilio Castelar* (1832—1899), scriitor, orator și om politic spaniol (v. vol. VII, p. 515, nota 5).

2

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VI, „Junimea”, Buc., 1938, p. 113—114.

1 — N. Petrașcu era în acești ani în diplomatie.

2 — *Trandafir Djuvara* (1856—1915), scriitor și diplomat, prieten al lui Duiliu Zamfirescu (v. vol. VII, p. 504—505, nota 1).

3 — S-ar părea că e vorba de poezia *Nimfa tinăra Leuco*, publicată în *Convorbiri literare*, XXII, nr. 7, 1 oct. 1888, în ace-

lași număr cu *Scrisori din Italia* (v. *supra*), în mod greșit considerată de Mihai Gafița „nuvelă epistolară” (v. *Opere*, I, ed. cit., p. 447).

4 — Iacob Negruzzi.

3

A fost publicată fragmentar în *Convorbiri literare*, XXII, nr. 7, 1 oct. 1888, p. 581—598, cu semnătura X.Y.Z.; în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 114—124; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 63—72.

1 — *Trandafir Djuvara* (v. *supra*, nota 2).

2 — Probabil, Alexandru Zamfirescu.

3 — Se pare că se referă la Henriette Allievi, care în 1890 îi va deveni soție.

4 — Aceasta e una din scrisorile tipice pentru impresiile de călătorie ale lui Duiliu Zamfirescu, în fond pentru autenticismul și valoarea ei literară, ceea ce a și făcut ca ea să fie publicată în *Convorbiri*, ca atare.

5 — *Caracalla* (*Marcus Aurelius Antoninus Bassianus*) (188—217), împărat roman (v. vol. VII, p. 605, nota 9).

6 — *Nerva, Marcus Cocceius*, împărat roman (96—98). L-a adoptat ca fiu pe Traian, guvernatorul provinciei Germania superioară, pe care în anul 97 l-a desemnat ca succesor. În temeiul dinastiei Antoninilor (92—192).

7 — Traian.

8 — *Adrian* (*Publius Aelius Hadrianus*), împărat roman (117—138) (v. vol. VII, p. 605, nota 5).

9 — *Antonius Pius*, împărat roman (138—161), fiu adoptiv și urmaș al lui Adrian. La rîndul său, l-a adoptat pe Marcus Aurelius.

10 — *Marc Aureliu* (*Marcus Aurelius Antoninus*) (v. *supra*, scrisoarea 2 către Iacob Negruzzi, nota 10).

11 — *Commodus* (*Lucius Aelius Aurelius Commodus Antoninus*), împărat roman (180—192). Fiul lui Marcus Aurelius. A instaurat un regim de teroare și de corupție. A murit asasinat.

12 — E vorba de lucrarea fundamentală a lui Al. Odobescu, *Istoria arheologiei. Studiu intrductiv la această știință*, I, Buc., Socec, 1877.

13 — Duiliu Zamfirescu a avut un deosebit cult pentru împăratul Traian și în același timp mindrie pentru descendența latină a poporului român.

14 — Versuri din poemul *Le premier regret*, cu care se încheie romanul *Graziella* (1852) de Lamartine.

15 — Mazu — sumă care se adaugă la miza jocului de cărți.

16 — *Tiberiu* (*Tiberius Claudius Nero*), împărat roman (14—37), fiu adoptiv și succesor al lui August.

17 — Acest portret făcut din linii delicate pare să fie al viitoarei sale soții.

18 — Regăsim aici una din paginile de anecdotică savuroasă ale corespondenței lui Duiliu Zamfirescu.

19 — E vorba, în fapt, de traducerea piesei *Le joueur de flûte* de Émile Augier.

20 — Atitudine de consecvență admirație și acum de compasiune față de Eminescu, după cum se știe, bolnav din 1883. În 1888, de când datează scrisoarea, la conducere era un guvern junimist, condus de Th. Rosetti, cu Titu Maiorescu la Culte.

21 — Încă o dată, Duiliu Zamfirescu își manifestă prețuirea față de Caragiale, care va fi numit de către junimiști directorul Teatrului Național în acel an (1888).

22 — V. *supra*, scrisoarea 1, nota 1.

4

B.A.R., S $\frac{6(1)}{CCCLIII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 124—126; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 73—75.

1 — Al. Plagino era ministru plenipotențiar la Roma în acest timp, pînă la 19 oct. 1888.

2 — Aceeași problemă o pusese și în scrisoarea anterioară (v. și scrisoarea 1, nota 1, p. 459).

3 — Scrisorile se vor publica sub semnătura X.Y.Z.

4 — *Lytonn* (*Edward George Bulwer*) (v. *supra*, scrisoarea 22 către Elena Miller-Verghy, nota 14).

5 — *Theodor Mommsen* (1817—1903), istoric german (v. vol. VII, p. 573, nota 3).

6 — *Nero* (v. *supra*, scrisoarea 2 către I. C. Negruzzi, nota 6).

7 — *Domitian* (*Titus Flavius Domitianus*), împărat roman (81—96), fiul lui Vespasian. A purtat războaie împotriva dacilor (87—89), a sarmaților, zuazilor și marcomanilor.

8 — *Caligula* (v. *supra*, scrisoarea 2 către I. C. Negruzzi, nota 7).

9 — *August* (v. *supra*, scrisoarea 2 către I. C. Negruzzi, nota 5).

10 — Textul scrisorii în manuscris e barat cu o linie pe prima și pe ultima pagină.

5

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 126—138; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 75—87.

1 — Personaj din romanul *Corinne* (1807) de D-na de Staël (1766—1817), scriitoare franceză, autoare a cărții *De l'Allemagne* (1810), care a contribuit într-o largă măsură la apariția și dezvoltarea romantismului francez.

2 — *Dora d'Istria* (1828—1888), pseudonimul prințesei Kolțov-Massaliski, născută Elena Ghica, scriitoare poliglotă.

3 — *Ouida*, pseudonimul scriitoarei franco-engleze Louise de la Rammé (v. *supra*, scrisoarea 9 către Elena Miller-Verghy, nota 2).

4 — Corect: *Julien Klaczko* (1828—1906), scriitor polonez care a trăit multă vreme în Franța.

5 — Probabil, *Maria Flechtenmacher* (1838—1888), poetă, ac-triță și militantă feministă. A fost soția compozitorului Al. Flech-tenmacher.

6 — *Amerigo Vespucci* (1454—1512), navigator florentin. A luat parte la câteva călătorii în Lumea Nouă. După numele său au fost denumite noile teritorii descoperite în Lumea Nouă, care formează America de azi.

7 — *Niccolò Machiavelli* (1469—1527), om politic, scriitor și istoric renașcentist italian din Florența. Opera sa fundamentală este *Principele*. A scris și comedii (*Mătrăguna*) și nuvele satirice (*Belfegor*, *arhidivolul*).

8 — *Benvenuto Cellini* (1500—1571), sculptor, orfevru, gra-vor și scriitor italian, născut la Florența. Și-a povestit viața în-tr-o celebră autobiografie, *Viața lui Benvenuto Cellini povestită de el însuși*.

9 — *Giovanni Cimabue* (pe numele adevărat *Cenni di Pepo*) (c. 1250 — c. 1302), pictor florentin, precursor al Renașterii.

10 — *Galileo Galilei* (1564—1642), fizician și astronom re-nașcentist italian. Întemeietorul mecanicii clasice și a metodei experimentale în știință. Adept al concepției heliocentrice a lui Copernic. Silit de Inchiziție să-și retracteze ideile, ar fi rostit (1633) expresia devenită celebră: „Eppur si muove” („Și totuși se mișcă”).

11 — Aer de mare senior, înalt, brunet, cu barbă neagră și voce plăcută (ital.).

12 — Corect: *Une station hivernale*.

13 — *Juliette Adam* (1836—1936), scriitoare franceză, a pu-blicat romane și amintiri; a patronat un salon literar la Paris după 1870.

14 — Întîlnim aici o altă pagină de elogiare a lui Traian, pe care Duiliu Zamfirescu îl admira într-o asemenea măsură încît i-ar fi putut scrie Pangericul, ca un alt Pliniu cel tînăr.

15 — *Victor Duruy* (1811—1894), istoric francez, autor al unei *Istории a romanilor*.

16 — *Praxiteles* (*Praxiteles*) (c. 390 — c. 330 î.e.n.); sculptor grec, reprezentant de frunte al clasicismului Greciei antice. Autor al celebrei sculpturi *Afrodita din Cnidos*.

17 — *Aurelian* (*Lucius Domitius Aurelianus*), împărat roman (270—275). Sub presiunea goților și a dacilor liberi, a dispus în 271 retragerea armatei și administrației romane din Dacia.

18 — *Claudiu II Gothicul* (*Marcus Aurelius Claudius*), împă-rat roman (268—270), învingător al goților în bătălia de la Nais-sus (269).

19 — *Septimiu Sever*, împărat roman (193—211) (v. vol. VII, p. 604, nota 4).

20 — *Caracalla*, împărat roman (188—217) (v. vol. VII, p. 605, nota 9).

21 — *Dioclețian*, împărat roman (284—305) (v. *supra*, scri-soarea 3 către I. C. Negruzzi, nota 8).

22 — *Heliogabal*, împărat roman (211—222) (v. *supra*, scri-soarea 2 către I. C. Negruzzi, nota 9).

23 — *Caius Iulius Caesar* (v. vol. VII, p. 725, nota 4).

24 — *Octavian August* (v. *supra*, scrisoarea 2 către I. C. Ne-gruzzi, nota 5).

25 — *Tiberiu* (v. *supra*, scrisoarea 3 către I. C. Negruzzi, nota 17).

26 — *Drusus* (*Nero Claudius*), împărat roman (38—9 î.e.n.), frate mai mare al lui Tiberiu, tatăl lui Germanicus.

27 — *Germanicus* (*Iulius Caesar*), general roman (15 î.e.n.—19 e.n.).

28 — *Caligula* (v. *supra*, scrisoarea 2 către I. C. Negruzzi, nota 7).

29 — *Claudiu I* (*Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus*), împărat roman (41—54). A fost dominat, după moartea Messa-linei (48), de noua lui soție, Agrippina.

30 — *Messalina*, *Valeria* (25—48), a treia soție a împă-ratului roman *Claudiu I*. Renumită prin viciile și cruzimea ei. Simbol al desfrîului.

31 — *Nero* (v. *supra*, scrisoarea 2 către I. C. Negruzzi, nota 6).

32 — *Mecena* (*Caius Cilnius Maecenas*) (c. 70 — 8 î.e.n.), om politic roman. Prieten și sfetnic al împăratului August. S-a înconjurat de un cerc de poeți și de scriitori (Horățiu, Vergiliu, Propertiu), numele său devenind sinonim cu cel de protector și sprijinitor al literaturii și artelor.

33 — *Adrian* (*Publius Aelius Hadrianus*), împărat roman (v. vol. VII, p. 605, nota 5).

34 — *Nerva*, *Marcus Cocceius* (v. *supra*, scrisoarea 3, nota 6).

35 — *Frații Tiberius Sempronius Grachus* (162—133 î.e.n.) și *Caius Sempronius Grachus* (154—121 î.e.n.), oameni politici de

origine plebeană, tribuni ai poporului, uciși de aristocrația senatorială.

36 — *Marius Caius* (c. 155—86 î.e.n.), general și om politic roman. În timpul războiului civil din Roma a devenit conducătorul partidei popularilor, adversari partidei optimaților (aristocrați), în frunte cu Sylla.

37 — *Sylla (Sulla), Lucius Cornelius* (138—78 î.e.n.), general și om politic roman. Conducător al partidei optimaților, adversar politic al lui Marius.

38 — *Pompei (Cneius Pompeius Magnus)* (106—48 î.e.n.), om politic și general roman; partizan al lui Sylla. A încheiat împreună cu Cezar și Crassus primul triumvirat (60 î.e.n.).

39 — *Alexandru cel Mare (Macedon)* (356—323 î.e.n.), rege al Macedoniei (336—323 î.e.n.). Fiu al lui Filip II și discipol al lui Aristotel. A întemeiat un vast imperiu, care după moartea lui, survenită la 33 de ani, a fost împărțit între generali săi. Domnia lui Alexandru Macedon marchează începutul perioadei elenistice.

40 — *Dontțian* (v. *supra*, scrisoarea 4, nota 7).

41 — *Pliniu cel tânăr*, (162—125), scriitor roman, prieten al împăratului Traian (v. vol. VII, p. 573, nota 4).

42 — Copii după Columna lui Traian s-au realizat abia în zilele noastre și se păstrează la Muzeul de istorie al R. S. România.

43 — *Grigore G. Tocilescu* (1850—1909), istoric, arheolog și folclorist, profesor de istorie antică și epigrafie. A fost elev al lui B. P. Hasdeu. Opera sa principală este *Dacia înainte de romani* (1880).

44 — Probabil, *Nicolae Densușianu* (1846—1911), istoric, autor al unor lucrări importante precum *Revoluțiunea lui Horea în Ardeal și Ungaria* și *Documente privitoare la istoria românilor*, 7 vol. în colecția Hurmuzaki.

45 — Aceasta e una dintre cele mai lungi scrisori ale lui Duiliu Zamfirescu, adevărat reportaj al vizitelor sale prin muzeele italiene, în care tânărul diplomat se relevă nu numai ca un iubitor de artă, dar și ca un pasionat de istorie antică, în special de epoca lui Traian, pentru care manifestă un cult, pe care l-au ignorat adversarii săi ardeleni de mai târziu. De remarcat, în același timp, arta portretistică în prezentarea sta-tuariei imperiale din muzeul Capitolului și spiritul de mică birfă agreabilă în privința unor scriitoare care făceau „senzație”

ca Ouida, cu operele lor plurilingve și viața lor aventuroasă. Nervul epic, aici, ca și în alte scrisori către N. Petrașcu, e mai viu, scriitorul e mai spontan, mai natural decât în corespondența purtată cu Titu Maiorescu sau Iacob Negruzzi, de care-l distanțau și vîrsta și situația socială. Petrașcu era un coleg de generație și limbajul, firește, e altul. Cu el își poate permite lungi și amănunțite excursii muzeistice, discutînd de la egal la egal și încercînd să-l inițieze ca pe un novice, cum nu era cazul desigur cu cei doi conducători ai „Junimii”.

6

B.A.R., S $\frac{6(2)}{CCCLIII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 138—140.

1 — Probabil, actorul *Ștefan Iulian* (c. 1851—1892), remarcabil interpret al comediilor lui I. L. Caragiale (Pristanda, Ipingscu).

2 — Nicolae Petrașcu era secretar de legație la Paris, ministru fiind V. Alecsandri.

3 — Ministru era Ion Văcărescu, tatăl poetei Elena Văcărescu.

4 — *Romalo*, coleg de legație cu Duiliu Zamfirescu.

5 — În primăvara 1889, soții Maiorescu fuseseră la Roma, unde prietenul Duiliu Zamfirescu îi însoțise tot timpul, rămînînd încîntat de compania lor prin locurile vizitate. (V. și vol. VII, p. 606, nota 1.)

6 — Jacques Negruzzi.

7 — Nuvela *Alessio* se va publica în *Convorbiri literare*, XXIII, nr. 7, oct. 1889.

8 — Vasile Alecsandri.

9 — Fratele: era Alexandru Zamfirescu, pe atunci la studii militare în Franța, la Fontainebleau.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 140—142.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 142—144.

1 — *Revue du monde latin* din 1 oct. 1889 publica în traducerea lui Gavarry nuvela *Noapte bună*. (V. și scrisoarea lui T. Maiorescu din 25 sept./7 oct. 1889, vol. VII, p. 616.)

2 — *Veronica Micle*, poetă și iubita lui Eminescu, murise în acea vară, la 3 aug. 1889, la mănăstirea Vărativ, unde este și înmormântată (născută, ca și poetul, în 1850).

3 — Fragment din poezia *Alla luna*, tradusă chiar de către Duiliu Zamfirescu:

O, fermecătoare lună, eu îmi aduc aminte
Că acum un an veneam pe dealul acesta
Plin de neliniște să te privesc îndelung:
Iar tu atârnai atunci deasupra pădurii,
Precum atârni ș-acuma, scaldînd-o în lumină.

4 — Un alt fragment din aceeași poezie, în traducerea lui Duiliu Zamfirescu:

...Oh, cât este de dulce,
În vremea tinereței, cînd e încă lung
Drumul speranței și scurt al memoriei,
A-ți aminti despre trecute lucruri,
Cu toate că sunt triste și că durerea e vie.

5 — Și cu toate astea îmi place
Să-mi aduc aminte și să socotesc vîrsta durerii mele.

(Idem)

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 145—146.

1 — *Antonio Allievi* (v. vol. VII, p. 499, nota 2).

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 146—147.

1 — Duiliu Zamfirescu era generos. După ce-i făcea un portret în culori negre diplomatului Petrașcu, Maiorescu avea câteva cuvinte de laudă despre studiul în cauză: „Dealtminteri, alaltăseară ne-a citit un foarte bun articol asupra lui Eminescu” (scrisoare din 4/16 oct. 1890, în vol. VII, p. 641). Ceva mai insistent vorbește I. C. Negruzzi despre același studiu, considerat valoros, însă nu chiar „pe o jumătate de pagină”: „Petrașcu începe a-și publica cu numărul din 1 noiembrie studiile sale asupra lui Eminescu, studii în tot cazul interesante, căci sunt bazate pe observațiile multiple, fine și cîteodată chiar adînci” (scrisoare din 27/8 nov. 1890, v. *supra*, p. 406—407).

2 — Fetița era Henriette (1890—1978), căsătorită Lenguceanu, apoi Mandrea.

B.A.R., S $\frac{6(3)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 147—148.

1 — Studiul lui N. Petrașcu, *Mihail Eminescu*, se va tipări la Edit. Socec în 1892, purtând următoarea dedicație către Titu Maiorescu: „Atît felul încercării de față, cît și numele poetului din ea îmi amintesc pe întemeietorul criticei noastre literare, din convorbirile căruia am profitat, pe omul de gust, care a fixat cel dintîi pe Eminescu și l-a urmărit de aproape cu privirea simpatică. Închin dar acest studiu critic domnului Titu Maiorescu.”

După cum se vede, în formularea definitivă, autorul a ținut seamă de unele sugestii ale prietenului de la Roma.

2 — *Octav Feuillet* (1821—1890), scriitor francez, romancier și dramaturg de prestigiu în timpul celui de-al II-lea Imperiu. Idealist, uneori artificial, refractar realismului și naturalismului.

3 — Scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu este răspuns la aceea a lui N. Petrașcu din 19 oct. 1891, de la Constantinopole, unde revenise ca diplomat, și în care autorul studiului *Mihail Eminescu* îi cerea părerea prietenului și în privința fragmentelor deja publicate în *Convorbiri literare* și în privința dedicației către Titu Maiorescu. Face apoi referiri la cele profesionale, amintind numele prietenilor comuni, D. C. Ollănescu-Ascanio și Trandafir Djuvara (v. scrisorile lor, *supra* și în vol. VII). Din păcate, din corespondența lui N. Petrașcu adresată lui Duiliu Zamfirescu nu s-au păstrat, cel puțin după știința noastră, mai mult de 2—3 scrisori. Iată-o pe cea din 19 oct. 1891.

„Constantinopoli, 19 octomvrie 1891

Dragă Duiliu,

Se vede că de cînd te învîrtești numai printre împărați și împărătese ți-ai pierdut cumpătul și ți-ai uitat și de prieteni și de făgăduințe. Ziceai c-o să-mi scrii niscaiva lucruri asupra

studiului meu din *Convorbiri*, părți sau păreri care-ți sunau rău ori nedrept, dar se vede că te-ai răzgîndit pe de-a întregul, căci nici nu suflă, deși te-am rugat chiar, în privința asta. Dacă nu poți să-mi scrii nici luna asta, luna viitoare va fi prea tîrziu. Căci atunci sper să iasă studiul în volum.

Maiorescu a fost de o amabilitate extremă cu mine vara asta. A făcut singur totul, încît m-am trezit c-o scrisoare a lui Socec cerindu-mi manuscrisul. La 15 decembrie va urma să prezint volumul la Academie, deși dealtminteri în van, dar să fie acolo, cum zicea conu Titu, căruia i l-am și închinat cu cuvintele următoare:

„Atît felul lucrării de față cît și numele poetului din ea îmi duc gîndul spre întemeietorul criticii noastre literare, spre omul de mult gust care a fixat, cel întîi, pe Eminescu și l-a urmărit de aproape cu privirea sa simpatică.

Îmi fac dar o onoare ș-o datorie de a închina acest studiu critic domnului Titu Maiorescu.”

Nu știu cum îți sună dumatăle, fiindcă eu în lucruri de natura asta n-am, îmi pare, o măsură exactă în cuvinte. Nu cumva sună a umflat, ori a prea sec?

Ceea ce are să aibă puțin haz e că și Ollănescu se prezintă anul acesta la Academie cu volumul lui de traduceri din Orațiu. Dar și el va fi înlăturat, după cîte am auzit, chiar de la academicienii puși anume să examineze lucrările.

Lunea trecută am avut aici pe acest reînviitor al umbrelor Liciscăi, Lidiei, Gliceriei etc. Trecea împreună cu madame Ollănescu la Atena. Cum îl știi, fără fir de păr alb, crai de nu-l ține pămîntul, nostim și norocos, iubitor și mai cu seamă iubit. Îl pierde din ochi madame Ollănescu.

De pe la Minister nu ne-a adus nimic nou, o adevărată stagnație de mocirlă, se vede. Giuvăra e cu puțință să se întoarcă ca secretar general, Păucescu se crede c-o să vie ministru aici, trecînd Mitilineu la Londra, de unde va pleca Plagino. Dar toate acestea nu sub Esarcu și nu sigur.

Cu viața asta de pe aici o duc așa, în doi peri, n-aș putea zice că e rea de tot dar nici prea bună deloc. Spiro-Paul, noul meu coleg, e un băiat prea bun, cu care deznod adesea suflul, dar atîta e tot. Cîteva femei care par a mă încălzi cîte un ceas două pe săptămînă sunt și ele tot ca să fie, dar nu mai mult, zi-i viață gri.

Dumneata ce mai faci? Doamna Zamfirescu. Fetița?
Fii gentil și-mi scrie.
Te îmbrățișez și te doresc din suflet.

N. Petrașcu

Asupra romanului dumitale, pe care-l urmăresc cu multă plăcere, îți voi scrie mai târziu o scrisoare anume. De astă dată lucrurile se petrec în mare, am părăsit proporțiile nuvelei, suntem la larg și tema e f. fericită."

B.C.S., Ms. 13.186.

13

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 149.

- 1 — N. Petrașcu era originar din Tecuci, unde vroia să se aleagă deputat, după ce părăsise diplomația în 1892.
- 2 — V. *supra*, scrisoarea 12, nota 1.
- 3 — Era probabil o grevă a tipografilor.

14

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 149—150.

- 1 — Duiliu Zamfirescu se afla transferat la Legația română din Bruxelles de la 3 nov. 1892.

15

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 150.

- 1 — Să fie vorba de dedicația către Titu Maiorescu de care s-a vorbit mai sus? (v. scrisoarea 12, nota 1). Trecuseră totuși doi ani de la apariția cărții.

2 — „Ed or Melisenda accomando“

(Și acum, Melisenda, mă încredințez ție) (ital.).

Vers din poezia *Joufré Rudel*, din vol. *Rime e ritmi* de G. Carducci.

3 — Al tău prieten care pleacă (ital.).

16

B.A.R., S $\frac{6(4)}{CCCLIII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 151—152.

- 1 — Cu începere de la 1 oct. 1894, Duiliu Zamfirescu fusese transferat la Roma, de unde plecase cu doi ani în urmă (v. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României*, pe 1897).

2 — Aluzie, probabil, la „drama de la Veneția“ (v. vol. VII, p. 513—519).

3 — Lucrarea lui N. Petrașcu, după cît se pare, *Figuri literare contemporane*, a fost, într-adevăr, respinsă la premiu (v. *Analele Academiei Române. Partea administrativă și dezbaterile*, seria II, tom. XVI, 1893—1894, p. 244, unde nu se face mențiune asupra titlului cărții).

4 — E vorba, probabil, de despărțirea lui A. Vlahuță de cea de-a doua soție.

5 — Propus membru corespondent al Academiei de către prietenii săi, Iacob Negruzzi și D. C. Ollănescu-Ascanio, Duiliu Zamfirescu va fi respins de trei ori, fiind ales în 1898 (v. *supra*, scrisorile din această perioadă ale lui Iacob Negruzzi și D. C. Ollănescu-Ascanio).

B.A.R., S $\frac{6(5)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 152—153.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 154.

1 — Nicolae Petrașcu va veni la Roma și spre sfârșitul vieții va evoca vizitele făcute împreună cu Duiliu Zamfirescu în Cetatea eternă: „A vedea Roma e desigur o mare plăcere; a o vedea, pentru întâia oară, în tovărășia unui poet ca Duiliu Zamfirescu, care trăia acolo de câțiva ani, a fost pentru mine, aș putea zice, o fericire...”

„Intr-o dimineață senină o pornirăm, din Palatul Caffarelli, în care sta el, cu o trăsură de reîmiză prin Piața Venetia, ca să-mi dea o idee generală de toată Roma, privind pe rînd bisericile și clădirile mari, în fața cărora Duiliu îmi spunea cîte două-trei cuvinte. Treceam astfel de-a lungul Tibrului, aproape două ore, oprind la cîteva palate celebre, la unele grădini, flintini și statui.

În altă zi văzurăm Forul lui Traian, «neasemuitul for al lui Traian», cum zicea el, nu numai cel mai frumos din Roma, dar «unic pe pămînt în timpul lui», Muzeul Capitolin, Palatinul cu locuința lui Faustulus, Templul lui Cezar, de pe Via Sacra, Colosseul, cel mai mare dintre toate teatrele și termele lui Caracall.

Într-o seară senină, pe la 11 ceasuri, el mă luă încet la braț spre Piazza del Popolo, de unde privirăm, în bătaia lunii și de la distanță, frumoasa Vilă Medicis. Ce tablou admirabil și cum luna plină, cernind de sus o lumină de aur, transfigura parcă totul într-o lume de vis! Ridicați apoi pe scara vilei pînă sus, întorcînd capetele, privirăm deasupra Sfîntului Petru. O seară fermecătoare.

Intr-altă zi, trecem Tibrul pe Ponte Sant Angelo, pe lîngă Mausoleul lui Adrian, și ajungem în Piața Sf. Petru, înconjurată de sute de coloane și de statui, și de unde intrăm în Sf. Petru, admirînd pe rînd cupola imensă a lui Michel-Angelo, baldachinul de bronz de pe cele patru coloane aurite al lui Bernini, altarul de sub el, picturile lui Michel-Angelo, lucrări de Giotto, Donatello, Canova, Rafael.

În urmă Vaticanul, imens, simplu și închis peste tot ca un simbol al tainelor providenței. Și, după el, alte monumente ale Romei, mai toate «muzici și rugăciuni de marmoră», cum le cheamă Duiliu, între care frumosul Palat Farnese, Biserica San Laurenzio, Villa Borghese cu muzeul ei, San Pietro in Vincoli cu Monumentul lui Iuliu al II-lea de Michel-Angelo și statua lui Moise, somptuosul Palazzo Doria, cu portretul lui Inocențiu de Velásquez și antical Pantheon, în care ne mișcă mormîntul și epitaful divinului Sanzio.

Roma îmi pricinui cele mai adînci bucurii ce le poate simți un om și îmi rămase ca amintirea cea mai măreată și mai frumoasă din viață”.

(Nicolae Petrașcu, *Biografia mea*, în I. E. Torouțiu, *vol. cit.*, p. CXC—CXCII).

B.A.R., S $\frac{6(6)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 155—156.

1 — Schița *Cu bilet circular* se va publica în chiar primul număr al noii reviste, *Literatură și artă română*, nr. 1, nov. 1896, a prietenilor N. Petrașcu și D. C. Ollănescu-Ascanio, constituind încă un act de infidelitate față de *Convorbiri literare* și de Titu Maiorescu, față de care noua publicație se distanțează. Duiliu e într-o situație delicată. Vrea să impace ambele „tabere”, înclinînd din ce în ce mai mult spre cei tineri, care încearcă să-l convingă de spiritul „învechit” și „decadență” *Convorbirilor*. (V. *supra*, scrisorile lui D. C. Ollănescu-Ascanio și tot acolo o

adăugire a lui N. Petrașcu.) În același timp, nu vrea să rupă cu „Junimea” și cu atât mai puțin cu Maiorescu, pe care nu înceta să-l iubească și să-l admire.

Schița *Cu bilet circular* pornea de la un fapt de viață povestit de N. Petrașcu, și anume întâlnirea acestuia cu „Eulalia, Infanta de Spania, fiica regelui Alfons al XII-lea și sora reginei Bavariei”, care-l invitase „la castelul Nimphenburg”.

2 — V. *supra*, scrisoarea 18, nota 1.

20

B.A.R., S $\frac{6(7)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 156—158; Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 231—233.

1 — E vorba de revista *Literatură și artă română*, scoasă de „Cercul amicilor literaturii și artei române”, în frunte cu D. C. Ollănescu-Ascanio și N. Petrașcu.

2 — D. C. Ollănescu-Ascanio.

3 — N. Petrașcu nu se va întoarce în „carieră” (diplomatică) și se va ocupa de revista care va apărea timp de 14 ani, din 1896 pînă în 1910.

4 — Volumul *Alte orizonturi*, Edit. Carol Müller, 1894.

5 — Aluzie la revista *Familia*.

6 — Cu ocazia vizitei lui N. Petrașcu la Roma.

7 — D. C. Ollănescu-Ascanio.

21

B.A.R., S $\frac{6(6)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 171—172.

1 — Arhitectul Ion Mincu.

2 — Nu știm despre ce lucrare e vorba. „Cea mai bună încercare” a sa el socotea că e romanul *În război*, dar pe care abia începea să-l scrie. Mai degrabă, e vorba de poezia *Fiica Haosului*, care se va publica în *Literatură și artă română*, I, nr. 3, ian. 1897, p. 139—150.

22

B.A.R., S $\frac{6(9)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 173—175.

1 — Aluzie la episodul sentimental cu Alisa de Raditz (v. vol. VII, p. 175—716; *infra*, p. 500).

2 — Reflecții semnificative despre arta romanului, care revin totuși mai rar în corespondența cu N. Petrașcu.

3 — Mai mult decît pasiune! (ital.)

4 — Proiectata *Literatură și artă română*, care va apărea la sfîrșitul anului 1896.

23

B.A.R., S $\frac{6(10)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 175—176.

1 — D. C. Ollănescu-Ascanio, care începuse a publica lucrarea sa *Teatrul la români*.

2 — Al. Em. Lahovary.

B.A.R., S $\frac{6(11)}{CCCLII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 176—177.

- 1 — Revista avea, într-adevăr, o prezentare grafică întru totul remarcabilă. Coperta desenată de I. Mincu.
- 2 — Poezia *Fiica Haosului* (v. *supra*, scrisoarea 21, nota 2).
- 3 — D. C. Ollănescu-Ascanio.

B.A.R., S $\frac{6(12)}{CCCLII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 178—179.

- 1 — Revista *Literatură și artă română* se bucura de sprijinul moral și material al reginei Elisabeta.
- 2 — Conferință ținută la Liceul Unirea din Focșani, la care se referă cu satisfacție și în scrisoarea din 18/30 martie 1897, către Titu Maiorescu: „Acum zece zile am ținut o conferință la liceul de aici. Lucrurile au mers bine. Nu mai vorbisem în public de cînd eram procuror. Prin urmare, era interesant de a vedea dacă maturitatea memoriei și echilibrul sistemului nervos crescuseră cu vîrsta sau nu” (v. vol. VII, p. 356).
- 3 — Poezia *Reînviere* de D. C. Ollănescu, în *Literatură și artă română*, I, 1896, p. 16—18.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 180—184; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 255—259.

- 1 — Ion Mincu, unchiul scriitorului.
- 2 — *Anghel Demetrescu* (1847—1903), critic literar antijunimist (v. vol. VII, p. 727, nota 4).
- 3 — Rari înotători (lat.). Aici cu sensul de rarități.
- 4 — Una din observațiile directe asupra realității satului românesc de atunci și care va avea ecou în primele două romane din ciclul Comăneștenilor.
- 5 — *Gheorghe Sonțu* (1851—1877), maior român, erou al Războiului de Independență.
- 6 — Mărturie extrem de interesantă despre geneza romanului *În război*, la care Duiliu Zamfirescu ținea foarte mult, pînă du-i-se cea mai bună operă a lui. Ea confirmă încă o dată patriotismul scriitorului.
- 7 — N. Petrașcu, *Ion Ghica*, în *Literatură și artă română*, 1897, p. 407—425.
- 8 — *Istoria românilor sub Mihai-Voievod Viteazul*.
- 9 — În sensul că a editat *Letopisețele Țării Moldovii*, t. I, Iași, 1852.
- 10 — Ascanio, *Amori*, în *Literatură și artă română*, 1897, p. 427—428.
- 11 — Em. Grigorovița, *Nuntași și ciocli*, id., p. 439—445.
- 12 — Opinie curioasă a lui Duiliu Zamfirescu; el va combate în repetate rînduri limba scriitorilor din Transilvania (v. *supra*, scrisoarea 23 către I. C. Negruzzi, nota 2).
- 13 — *Drapelul* era organul grupării politice „drapeliste” a lui P. S. Aurelian.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 184—186.

1 — balon dezumflat (ital.).

2 — Probabil, alegerea lui Duiliu Zamfirescu membru corespondent, când „căzuse“ a treia oară.

3 — Probabil, *Marin Gelea*, care va apărea însă în 1905.

4 — Schița *Badea Cîrțan la Roma*, publicată în *Literatură și artă română*, I, nr. 9, iulie 1897 (v. și *supra*, scrisoarea I către D. C. Ollănescu). N. Petrașcu trecuse peste dorința autorului și semnase bucata cu numele întreg.

5 — N. Petrașcu, *Asupra lui Eminescu*, id., p. 548—554.

B.A.R., S $\frac{6(14)}{CCCLII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 186—188.

1 — Duița era diminutivul lui Duiliu.

2 — Aluzie la schița *Cu bilet circular* de Duiliu Zamfirescu, publicată în *Literatură și artă română*, I, nr. 1, nov. 1896.

3 — prețuitorul de lucruri frumoase (ital.).

4 — *În război*, care se va publica în *Convorbiri literare* în 1897 și 1898.

5 — A nu face nimic! ce bine, uneori: îți odihnești mintea și te face să devii copil (ital.).

6 — Din păcate, s-au păstrat prea puține din scrisorile lui N. Petrașcu.

B.A.R., S $\frac{6(15)}{CCCLIII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 188—190.

1 — În ruine, publicată în *Literatură și artă română*, I, nr. 11, sept. 1897, numai cu inițiale, conform dorinței autorului.

2 — V. *supra*, scrisoarea 27, nota 4.

3 — *Iuliu Zane* (1855—1924), autor al culegerii *Proverbele românilor*.

4 — Ștefan C. Michăilescu-Stemil (1846—1899) (v. vol. VII, p. 602, nota 3).

B.A.R., S $\frac{6(16)}{CCCLIII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 190—192.

1 — Observațiile stilistice, judicioase și... picante, ale lui Duiliu se referă la *Schița de portret istoric a lui Tudor Vladimirescu* de Stemil, publicată în *Literatură și artă română*, 1897, p. 307—313.

2 — I. Lilian, autorul nuvelei *O iluziune pierdută*, id., p. 631—646.

3 — I. Georgescu (1856—1898), sculptor și desenator, autorul crochiului medaliei N. Grigorescu, planșă publicată la p. 630 a revistei.

4 — Dimitrie Popovici, *Parsival*, în *Literatură și artă română*, p. 560—608.

5 — Carmen Sylva, *Și ce păcat e?*, în *Literatură și artă română*, 1897, p. 595—596.

6 — Raportul lui D. C. Ollănescu privitor la reorganizarea conservatoarelor de muzică și artă dramatică, id., p. 650—653.

7 — Această scrisoare este una dintre cele mai critice la adresa prietenilor lui Duiliu, N. Petrașcu și D. C. Ollănescu-Ascanio, care conduceau revista *Literatură și artă română*, unde el se înscria printre colaboratorii de vază, deși, în genere, cu scrieri minore.

31

B.A.R., S $\frac{6(18)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 192—193.

1 — E vorba de romanul *În război*. Duiliu caută să justifice de ce nu l-a dat la *Literatură și artă română*, reafirmându-și dragostea pentru Titu Maiorescu, dar promițând lui Petrașcu o lucrare viitoare, care va fi într-adevăr romanul *Îndreptări*, în 1901—1902.

2 — N. Petrașcu, *Duiliu Zamfirescu*: „Alte orizonturi”, poezii, în *Literatură și artă română*, I, nr. 2, 1896, p. 64—78, care se constituie ca un prim portret literar al tânărului Duiliu Zamfirescu, omul și poetul. Mai mult decât cei de la *Convorbiri literare*, prietenii de la *Literatură și artă română* înțeleg să practice o critică de susținere față de colaboratorul lor de la Roma. Ei, în speță N. Petrașcu, nu pierd nici un prilej. Iată, de pildă, cum consemnează la „Cronica”, semnată A., volumul de poezii *Imnuri păgîne*: „Am citit cu plăcere un nou mic volum de poezii de Duiliu Zamfirescu, intitulat *Imnuri păgîne*. Niciodată poate titlu de carte nu s-a potrivit mai bine cu cuprinsul ei. Duiliu Zamfirescu, cum am spus altădată, nu e un fiu al vremii de azi. El nu intră nici în corul poezilor vieții de rînd, nici în acela al melancolicilor bolnăvicioși. Retras într-un colț de lume pitoresc și poetic, el cîntă cu glasul lui liniștit și inspirat, cu fața transfigurată de păgîn, amintirile vremilor apuse, sufeletele

și privesc mările ale lumii antice” (*Literatură și artă română*, 1897, nr. 5, p. 336).

Cînd apare *Viața la țară* în volum, prima semnalare entuziastă o face tot N. Petrașcu, sub semnătura A.: „În editura librăriei Storck și Müller a apărut *Vara* (sic!) *la țară*, roman de Duiliu Zamfirescu. Progresiunea firească cu care se împletesc în el citeva amoruri, noblețea mobilului sufletesc al sentimentului care alcătuiește baza romanului, caracterele personajilor, pline de viață, și, mai presus de toate, descrierile privescilor cîmpenești și ale vieții de la țară, descrieri impregnate de sentimentul cel mai intens al naturii și al realității, fac din *Vara* (sic!) *la țară*, poate cel mai frumos roman apărut la noi în anii din urmă. Rezervîndu-ne plăcerea de a reveni pe larg asupra lui, îl recomandăm călduros cititorilor iubitori de literatură originală și fină în același timp” (*Literatură și artă română*, 1898, p. 400).

3 — Duiliu Zamfirescu navighează în acești ani între Scylla și Charibda. Nu știa cum să se împartă între vechii și noi prieteni literari.

4 — Se pare că e vorba de *Un scriitor moldovean necunoscut*, manuscris comunicat de către C. D. Anghel, publicat în *Literatură și artă română*, I, nr. 11, 12, 1897, p. 661—673, 748—763.

5 — A. Costin [N. Petrașcu], *Din Veneția. Expoziția internațională de arte*, în *Literatură și artă română*, I, nr. 11, 1897, p. 711—716.

32

B.A.R., S $\frac{6(17)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 193—195.

1 — Se referă la articolul lui Mihail Dragomirescu, *Direcții literare (Studii de critică generală)*, în *Convorbiri literare*, nr. 2, 1 febr. 1897, care-l indignase într-o asemenea măsură pe Duiliu,

încît voise să-l provoace la duel pe autorul articolului (v. vol. VII, p. 734 și 735, notele 2 și 4).

2 — În afară de scrisoarea, pe care n-o cunoaștem, Mihail Dragomirescu va încerca să repare greșeala de a-l fi omis pe Duiliu Zamfirescu în articolul *Direcții literare* și de a-l fi subînțeles tacit printre adversarii *Convorbirilor*, în articolul *Replike*, II. D-lui II. Chendi asupra valorii literaților noștri actuali, în *Convorbiri literare*, nr. 5, 15 mai 1898, p. 469—479 (v. și vol. VII, p. 734, nota 2), ceea ce, din punct de vedere ideologic și literar, scriitorul nu era. Numai prietenia cu D. C. Ollănescu și N. Petrașcu îl adusesese colaborator la *Literatură și artă română*, altfel, cu toate nemulțumirile față de noua generație convorbiristă, Duiliu a rămas pînă în cele din urmă fidel *Convorbirilor*.

3 — La această scrisoare, sau la ultimele scrisori ale lui Duiliu Zamfirescu din perioada respectivă, există un răspuns al lui N. Petrașcu, semnificativ și pentru schița de portret pe care o face în grabă lui Duiliu, dar mai ales pentru impresiile asupra fragmentelor din romanul *În război*, ce se publica în *Convorbiri literare*. Sînt primele ecouri de lectură, alături de acelea venite de la D. C. Ollănescu (v. *supra*, p. 453—454).

CERCUL AMICILOR LITERATUREI ȘI ARTEI ROMÂNE
[imprimat]

București, 28 noiembrie 1897

Dragă Duiliu,

S-ar părea din cele ce-mi scrii, atît mie, cît și lui Ollănescu, că te stăpînește o umbră de amărăciune, provocată, desigur, de atitudinea mea din ultima scrisoare.

Te rog, încă o dată, să mă ierți și să crezi că nimic nu poate turbura ceea ce au așezat ani și ani și zeci de ani de prietenie sinceră, pornită la mine dintr-o adîncă stimă personală.

E adevărat c-am fost ceva contrariat de cele întîmplate. Dar de cîte ori nu suntem contrariați în viață?! Odată mai mult, odată mai puțin... Deci, pentru mine, rămlii același om nostim și talentat și fin, — același bun prieten, dar — suflet de poet — greșit citeodată în calculul aprecierilor și al prevederilor; cei pe

care îi crezi buni pentru d-ta, eu aș dori din inimă să-ți fie numai drepti, mi-e teamă însă că nu-ți vor fi!...

Lăsînd deci asta la o parte, viu la lucruri mai bune și mai senine. Am citit cele două părți ale romanului d-tale *În război*, pe care îl anunț la «Revista revistelor», o rubrică nouă din *Literatură și artă română*, ca «frumos și interesant». Neapărat nu aș putea să mă pronunț asupra lui decît după ce se va sfîrși publicarea. După cele citite, aș putea prevedea un roman plin de viață. Am subliniat în el observații fine ca cea de la pag. 980, în care se descrie pustul trist al cîmpiei noastre: «Rar cîte o căruță trasă la adăpostul unui copac, dar așa de singură și părăsită, încît parcă mărea pustietatea locului»; ca cea de la pagina 894: «Din toată firea se ridica un imn de viață puternică spre soare»; caractere ca cel al lui Milescu, cu deosebire, și al Anei, — aforisme, ca cel de la pag. 997, «Tine-rețea pare cu atît mai înconștientă cu cît e mai deplină» etc. Cea mai mare calitate a lucrării, după mine, este efortul și realizarea unei limbi românești literare, în gura tuturor păturilor sociale care alcătuiesc romanul; aici ești un novator, un uvrier în carieră de mină nouă. S-ar putea imputa, cu toate acestea, și o prea mare cuprindere de mișcare, de viață totală, în el, care aruncă, cel puțin la prima citire, o reverberație de lumină, în loc de lumină simplă și limpede, și care încarcă unele caractere în loc să le scoată în evidență. Tot din pricina asta cred că nu ai putut sensibiliza, în dialoguri, persoanele care se înghesuiesc pe fiecare pagină, le auzi vorbind dar nu le vezi îndestul mișcînd, făcînd gesturi etc. Asta e însă prima mea impresie, care nu e cea bună. Eu aș dori să citesc un roman scris de d-ta în care să fie două, cel mult trei caractere, scoase în lumină puternică, trecînd cu mai multă ușurință peste ceea ce alcătuiește fondul romanului. Între acele caractere să fie unul sentimental, poetic, și altul caraghios, mucalit. Greul a fost instrumentul, limba socială, care n-o are la noi nimeni ca d-ta, restul e chestie de o săptămînă de închipuire și de amintiri...

Poezia *Domnița mezină*, care apare în numărul de mîine și pe care, din pricină c-am primit-o tîrziu, am fost nevoit s-o pui mai la mijlocul *Revistei* e gentilă. Ceea ce cu adevărat e frumos [...]*, cu desăvîrșire în nota poeziei: Cruciații vin, în-treabă, vād, pornesc: acțiunea lor e în metrul poeziei.

* Text indescifrabil.

Spuneai cînd erai în București că ai o nuvelă cevașilea cam decolteă. Nu s-ar putea să-i mai tai din decoltaj și cu un pseudonim oarecare să-i dăm drumul spre eternitate? Sunt așa de puține nuvele bune între vrafurile de hirtie ce îmi sosește zilnic!

Te-aș ruga încă — un fel de refren în scrisorile mele — a-mi face o dare de seamă sub titlul *Din Roma*, în care să arăți vrun romanțier nou, cum ar fi, spre pildă, D'Annunzio. Un lucru util mai mult decît inspirat.

Maiorescu și-a dat demisia motivată din rectorat: miniștrii actuali ațîțind studențimea la răscoale!

Ollănescu e bine, muncește zi și noapte la scrisori pentru abonații *Revistei*. Seratele noastre ordinare și multe chiar extraordinare le facem acum în saloanele *Independenței*, puse cu multă grațiozitate la dispoziția Cercului de către Lahovary.

În curînd, probabil, un ziar naționalist și moderat în principii de partid, la care vor lua parte mai mulți din amicii d-tale.

Îmbrățișări amicale de la Ollănescu și de la devotatul și nestrămutatul — de un fir de păr măcar,

N. Petrașcu

Aseară au fost la mine la masă ambii d-tale frați, care au pornit azi la Focșani: sunt bine, ca și familia."

B.C.S., Ms. 13.720.

33

B.A.R., S $\frac{6(19)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 196.

1 — Se pare că e vorba de poezia *Domnița mezină*, publicată în *Literatură și artă română*, II, nr. 1, nov. 1897, la care se referă și N. Petrașcu în scrisoarea lui de mai sus.

2 — G. Coșbuc, *Ghiaura*, în *Literatură și artă română*, 1897, p. 725—728.

34

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 196—199.

1 — Semnificativă caracterizare a viitorului ciclu al Comăneștenilor și autodefinire a scriitorului ca romancier social („asta e prima încercare serioasă și persistentă de a da imaginea timpurilor noastre“).

2 — Nu știm dacă se referă la portretul publicat de N. Petrașcu în *Literatură și artă română*, în 1896, sau la vreo scrisoare care nu s-a păstrat.

3 — Este vorba de noul roman *Lydda. Scrisori romane*, ce se va publica în *Convorbiri literare* între 1898 (nr. 10—12, oct.-dec.) și 1904 (nr. 1—4, ian.-apr.).

4 — Ștefan C. Michăilescu (v. *supra*, scrisoarea 29, nota 4).

5 — William Ewart Gladstone (1809—1898), om politic britanic; lider al partidului liberal. Ca prim-ministru a înfăptuit numeroase reforme cu caracter economic și social, iar pe plan extern, a promovat o politică de expansiune colonială.

35

B.A.R., S $\frac{6(20)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 189—201.

1 — Referire la articolul lui Mihail Dragomirescu, *Replce. II. D-lui II. Chendi asupra valorii literaților noștri actuali*, în

Convorbiri literare, nr. 5, 15 mai 1898, p. 469—479, care pare să-l mulțumească pe scriitor (v. și vol. VII, p. 734—735, nota 2).

2 — Sînt sătul de aceste tristeți (ital.).

36

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 201—202.

1 — Elena Hagi-Theodoraki se înecase în apele termale de la Pozzuoli (v. vol. VII, p. 707, nota 3).

2 — Nicolae Petrașcu va sosi în Italia și va întreprinde excursia în sud împreună cu prietenul său. Va evoca-o, în cuvinte calde, spre sfîrșitul vieții, în *Biografia mea*, *op. cit.*, p. CXCII—CXCIX:

„Plecați din Roma chiar în ziua sosirii mele, pe la 12 noaptea, la 6 dimineata eram la Cancelli, iar pe la 8 la Napoli, în Hotelul Vezuviu. De la ferestrele noastre priviram încîntați golful Napolului, marea întinsă și calmă ca o oglindă, iar la 10, ieșiram să vedem orașul, care, zice Duiliu, e cea mai stranie adunătură de extreme: munte și mare, lux și sărăcie, palate și monumente, alături de murdăria sordidă a unor străzi și oameni.

La 11 suntem în Muzeul Național, comoară de mare preț. Ca sculptură e în el tot ce s-a descoperit în vremurile moderne, începînd cu bogățiile de la Termele lui Caracalla, și sfîrșind cu bronzurile splendide și suvenirurile ce încă palpită de viață de la Pompei...

La ora 4, din Parcul Villa Nazionale, admirăm, ca niște iluzii trandafirii în mare: Posilippo, Procida, Ischia, Capri, Sorrento, Castellammare, Torre Annunziata, Torre del Greco, o adevărată muzică de culori.

Dimineata plecăm cu trenul la Pompei și coborîm la Hotelul Diomede. În ruine, ai una din cele mai mari impresii din viață. Faptul că surprinzi cu ochiul momentul în care încetase traiul oamenilor de acum două mii de ani, ți se pare cu totul în afară de senzațiile ce ai avut chiar la Roma. În Domus Vettiorum,

reconstituit cu plante, rămîneau minunați de farmecul vieții antice. După masă ne ridicăm pe măsuri și apoi pe jos prin cenușă pînă aproape de craterul Vezuviului, purtați de curiozitatea de a zări jarul în care fierb măruntaiele pămîntului.

A doua zi, de la Pompei la Castellammare și de aici c-o trăsuri, ca o jucărie, de nu încăpeam amîndoi, după două ore de drum, cel mai fermecător din lume, pe dunga dintre viață și vis, pe sub umbra ramurilor de măsuri și portocali, dezmiardați de adierea mării, la Sorrento, pe care-l străbaterăm mișcați de frumusețea malului pînă în partea cealaltă la Hotel Victoria. Stîncă Sorrentului, «La gentile Surrient», în dialectul napolitan, e punctul cel mai minunat cu care natura a împodobit poalele de dantelă ale Italiei. Forma ei capricioasă, vegetația luxuriantă de lămi și portocali, îmbătători de parfumați, insulele de mărgean semănate în fața ei, marea leneșă și licărind ici-colo sunt de o frumusețe ce uimesc privirea provocîndu-ți un adevărat extaz.

La Sorrento, în ziua întîia chiar, am cunoscut pe negîndite pe splendida contesă Grazielli, care era întovărășită de ducele Camastra, tînăr și nostim, cu al cărui iaht alb din coasta malului făcea excursii, depărtîndu-se spre punctele necunoscute, re-deșteptîndu-ne în minte lumea legendelor epice.

În gura aceasta de rai stăturăm trei săptămîni, într-un «douce farniente» al locului, cu efecte de soare dumnezeiești, cu baluri feerice pe imensa terasă a hotelului, la care luau parte ofițerii tuturor escadrelor din Napoli, cu plimbări pe jos la unele vile dimprejur, ca cea a prințesei Gorceakov, cu gluma desfătătoare a lui Duiliu...!

Înainte cu cîteva zile de a părăsi Sorrento, luăm vaporul care duce la Capri, văzînd în drum frumoasa Grotă de azur, vizităm Ana Capri și Villa lui Tiberiu și pe la 5 ore ne întoarcem.

Amintirea frumoaselor zile petrecute la Sorrento mi-a mîngiat multe ceasuri din viață.

B.A.R., S $\frac{6(21)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 203.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 204; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 278—279.

1 — A fost convingerea lui Duiliu Zamfirescu, în parte reală, că nu i se da în critica literară atenția care i s-ar fi cuvenit.

2 — *La mormintul lui Shelley*, în *Literatură și artă română*, III, nr. 3, ian. 1898, p. 151—152.

3 — G. Coșbuc, *Povestea căprarului*, id.

4 — „Dama dezbrăcată”, vigneta convențională de Ch. Loghi, reprezentând o femeie goală cîntînd din fluier pe un fond de natură în apus sau răsărit de soare. Femeia nu e așezată pe iarbă, ci pe o blană de animal, dinaintea unui fotoliu.

5 — *Tragedia Științei*, poveste istorică de Ciru Oeconomu, id., p. 73.

B.A.R., S $\frac{6(22)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 205.

1 — Aluzie la „afacerea Văcărescu” (V. vol. VII, p. 513—519).

2 — Un guvern junimist, în frunte cu P. P. Carp, vine peste un an, la 7 iulie 1900.

3 — E vorba de *Noua revistă română* (1900—1902; 1909—1916), condusă de C. Rădulescu-Motru, la care peste cîțiva ani va colabora și Duiliu Zamfirescu.

B.A.R., S $\frac{6(23)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 206—207.

1 — Expoziția universală de la Paris, al cărei comisar era D. C. Ollănescu, iar N. Petrașcu, atașat de presă.

2 — Anghel Demetrescu, Șt. C. Michăilescu, în *Literatură și artă română*, III, 1898, p. 487—499.

B.A.R., S $\frac{6(24)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 207—208.

B.A.R., S $\frac{6(25)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 208—209.

1 — Noul roman este *Indreptări* și va fi publicat în *Literatură și artă română*, 1901, 1902.

2 — Aluzie mereu la revista *Familia* a lui Iosif Vulcan, care i se părea lui Duiliu Zamfirescu o publicație-magazin.

3 — La Odobești, scriitorul își cumpărase o vie.

43

B.A.R., S $\frac{6(26)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 210.

1 — Romanul *Indreptări*.

44

B.A.R., S $\frac{6(27)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 210—211.

1 — Portretul lui Duiliu Zamfirescu, în profil, data din 1895.

2 — Autorul își supralicita opera. *Indreptări* nu e la înălțimea primelor trei romane din ciclul Comăneștenilor.

3 — I. Birsan, *Badea Oțel*, în *Literatură și artă română*, V, 1900—1901, p. 703—708. Primise premiul revistei pentru poezie.

4 — *Scrisorile lui Alecsandri către Lascăr Rosetti* din 1878, 1881—1883, în *Literatură și artă română*, id., p. 717—721.

5 — A. Vlahuță, *În munții Sucevei* (din *România pitorească*), id., 725—731.

6 — N. Petrașcu, *O nouă orientare*, „scrisoare d-lui Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii publice”, id. p. 711—714.

492

45

B.A.R., S $\frac{6(28)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 212.

46

B.A.R., S $\frac{5(30)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 212—213.

1 — Se referă mereu la romanul *Indreptări*.

47

B.A.R., S $\frac{6(29)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 213—216.

1 — *Take Ionescu* (1838—1922), om politic (v. vol. VII, p. 688, nota 2).

2 — Toate aceste personalități sînt amintite în romanul *Indreptări*. (v. ediția de față, vol. II, p. 445—446).

3 — Preotul Moise Lupu, personaj al romanului.

4 — *Lascăr Catargiu* (1823—1899), om politic (v. vol. VII, p. 647, nota 2).

5 — *Al. Lahovary* (1841—1897), jurist și om politic (v. vol. VII, p. 647, nota 3).

6 — *I. C. Brătianu* (1821—1891), om politic (v. vol. VII, p. 499, nota 3).

493

B.A.R., S $\frac{6(31)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 220—222.

1 — Romanul lui N. Petrașcu *Marin Gelea*, despre care, cu toate precauțiile amicale, Duiliu Zamfirescu își exprimă sincer opinia critică.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 222.

1 — Datează dinainte de 1906, când Duiliu se întoarce în țară.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 222—223.

1 — Scrisoarea datează dinainte de 1906, când scriitorul revine în țară.

2 — „Pictor manierist sau artizan, cel care, făurindu-și anumite imagini după închipuirea sa, nu numai că nu a ales ce poate natura să alcătuiască mai frumos, dar nici măcar nu a imitat ceea ce face în mod obișnuit“ (ital.).

3 — Barbu Delavrancea.

B.A.R., S $\frac{33}{\text{XXVIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 254.

1 — Ion Petrovici (1882—1972), filozof, scriitor și om politic român. Profesor universitar la Iași și București; în epoca interbelică, de mai multe ori, ministru. În 1918 făcea parte din conducerea partidului poporului al generalului Al. Averescu.

B.C.S., Ms. 11892.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 255—256.

1 — Sextil Pușcariu (1877—1948), lingvist și filolog, academician. A fost profesor la Universitatea din Cluj. A întemeiat Muzeul limbii române și revista *Dacoromania*. A condus (1906—1940) lucrările de elaborare a *Dicționarului Academiei Române*. A scris o *Istorie a literaturii române. Epoca veche*. În 1905 făcea parte din redacția revistei *Luceafărul*, care a apărut la Budapesta și apoi la Sibiu.

2 — E vorba de *Scrisoarea romană*, publicată în *Luceafărul*, IV, nr. 15—16, 15 aug. 1905, p. 297—298, ca răspuns la o anchetă (scrisoare-circulară), pe care revista o adresase mai multor scriitori (v. și comentariul lui Ioan Adam, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, V, p. 679—681). Situatându-se pe o poziție exclusiv estetică, Duiliu Zamfirescu se declară contra biografismului, utilitarismului și a spiritului de vulgarizare. Dezacordul său cu pro-

gramul revistei *Luceafărul* provenea dintr-o deosebire de concepții estetice și din lipsa de receptivitate a scriitorului de la Roma față de literatura ardelenilor, în genere, fapt care apare explicit din corespondența cu Titu Maiorescu, în diverse articole, culminând cu discursul de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură*. Nu trebuie să mai repetăm cât de greșită era atitudinea lui de minimalizare a poeziei lui G. Coșbuc și O. Goga.

3 — *Suferințele tânărului Werther* de J. W. Goethe.

4 — Scrisoarea în care se străvede morgia zamfiresciană, vizibilă mai ales după 1900, se păstrează sub formă de bruion și ea venea ca răspuns la următoarea epistolă a lui Sextil Pușcariu, extrem de meticuloasă, explicită și plină de deferență; interesantă nu numai pentru raporturile revistei cu Duiliu Zamfirescu, dar și pentru istoria *Luceafărului*:

„Mult stimată domnule Zamfirescu,

Îmi pare rău că întâia scrisoare pe care vi-o trimet trebuie să cuprindă o rugămintă. O fac însă, nu în interesul meu, ci al revistei *Luceafărul*, căreia i-ați arătat totdeauna multă bunăvoință.

Cînd ne-am strîns cîțiva tineri cu gîndul să scoatem o revistă românească în țară străină, nu ne dedeam încă bine seamă de responsabilitatea ce o luăm asupra noastră. Abia mai târziu, cînd s-a întîmplat ceea ce nici nu cutezam a nădăjdui, cînd adică o mie de preoți, dascăli și studenți săraci din Ardeal și Ungaria au găsit mijlocul să achite regulat din calicia lor abonamentul, atunci am văzut că *Luceafărul* are la noi o misiune frumoasă de împlinit, iar noi, redactorii, am ajuns pe nesimțite să fim îndrumătorii intelectuali ai unui public bun și entuziast, doritor de a fi călăuzit.

Respectul ce-l datorim acestor cetitori, de la cari în fiecare zi primim scrisori duioase de încurajare, am crezut că nu-l putem mai bine arăta decît prin croirea unui program bine chibzuit, de la care să nu ne abatem cu nici un preț, știind că cel mai bun dascăl e acela care-și rămîne consecvent, pe care nu-l surprinzi șovăind niciodată.

Programul acesta nu se poate arăta în cîteva cuvinte, căci el e complicat, precum sunt complicate stările culturale ale românilor de la noi. Prin el voim să ispășim greșeli de neiertat comise de reviste cari n-au avut altă grijă decît să-și umple

coloanele și de o presă zilnică care n-a fost la locul ei. Toate neajunsurile de la noi nu le poate cunoaște decît acela care a copilărit cu ele și și-a format judecata în mijlocul lor, de aceea nu le pot spune într-o scrisoare de cîteva pagini și de aceea nu vă pot arăta programul nostru cu toate amănuntele lui.

Numai asupra două puncte vreau să insist, căci ele cred că vor fi în stare să motiveze rugămintea ce voiesc să vă fac.

În politica noastră de zeci de ani s-au accentuat numai două lucruri: obîrșia noastră plină de strălucire și mizeria în care ne găsim azi.

A fost bine că s-a repetat mereu că suntem fiii unui neam de eroi, ca să ne putem făli cu trecutul nostru, și a fost lucru înțeleptesc că n-am fățărit starea tristă în care ne găsim. Dar acest mijloc de a vorbi mulțimii e unilateral, căci între Traian și Iancu am mai avut și alți strămoși viteji să ne umple de fală, iar dincolo de munți avem azi frați vrednici ca să îi cunoaștem, pentru ca vrednicia lor să ne facă să credem că vom putea ieși din nămolul în care ne aflăm.

Și deoarece ungerii ne-au făcut proces pentru că am spus că Ștefan cel Mare a bătut pe Matiaș, nu putem deocamdată decît să arătăm rînd pe rînd, la ocazii comemorative, pe scriitorii noștri mari, față de care vrem să deșteptăm la cetitori un fel de cult. Numerele noastre speciale au dară și un rost politic pe lingă cel literar, căci prin ele nu deșteptăm numai dorul de a citi operele scriitorilor noștri și limba nestricată de influențe maghiare, pe care o scriu, ci dăm în același timp și un sprijin moral celor cari nu mai cred într-un viitor de bine. Singurul mijloc de a face o legătură între Ardeal și regat, uniunea culturală, voim să-l folosim chiar mai des decît am face-o cînd am fi conduși numai de principii de artă pură.

Dacă afară de scriitorul X sau Y cercăm să scoatem în relief și pe omul care scrie, dînd portrete în chip și în vorbă, urmărim mai mult un principiu pedagogic, știind că astfel vom putea concretiza oarecum imaginea ce voim să le-o facem cetitorilor neuitată. Dacă e sau nu îndreptățit mijlocul acesta din punct de vedere al critice de artă — iată o chestiune care să poate discuta și care de bună seamă ar putea găsi și apărători.

Acuma cînd știți unde voiam să ajung, cred că nu veți fi jigniți de rugămintea mea, de a scoate cîteva șire din *Scrisoarea romană* cu care ați răspuns apelului nostru.

Noi v-am rugat de un sfat; ni l-ați dat lăsându-ne libertatea de a ne face rezervele noastre. Aceste rezerve însă nu am voi să pătrundă în public. Tot ce vi-am înșirat în scrisoarea aceasta o poate ști redacția *Luceafărului*, nu însă și cetitorii și mai ales nu asupritorii. Deci publicând articolul d-voastră noi nu putem să-i facem o introducere prin care să motivăm punctul nostru de vedere. Legați de programul nostru nici nu putem face din *Luceafărul* o tribună publică pe care să se poată discuta chestiuni academice. Cetitorii noștri sunt prea puțin maturi ca să poată asculta o polemică, fără să ia orbește partea unuia sau altuia dintre cei ce o poartă.

Mai e și altă primejdie. D-voastră vi-o pot spune, căci sunt sigur că mi-i credeți pe cuvânt, că nici d-l Vlăhuță, nici d-l Coșbuc n-au avut nici cea mai mică supoziție că le aducem acolo omagii. Portretele le-am căpătat de la alții, iar acele articole cari nu se referă la activitatea lor de scriitori n-au fost scrise în urma unui interviu — accentuați doar și d-voastră în scrisoare că la noi fiecare vecin știe de viața intimă a celor cari trăiesc cu el.

Dacă așa spune eu însă în public că numerele Vlăhuță și Coșbuc au fost într-adevăr o surpriză pentru acești doi domni s-ar putea să nu fiu crezut — și aceasta n-aș voi să mi să-n-tîmple. Pe de altă parte, nu-mi dă dreptul nici talentul, nici vaza mea să mă fac apărătorul lor și mi-e frică că aș putea jigni un prieten nevinovat, lăsînd să se spună despre el că s-a strecurat în casele oamenilor ca să-i spioneze.

Aș vrea să mă înțelegeți bine, mult stimat domnule Zamfirescu, și să nu credeți că o clipă m-am crezut în drept a supune unei critici *Scrisoarea* d-voastră, de care suntem atît de mîndri că ni s-a adresat. Vi-am arătat numai în ce situație grea aduceți *Luceafărul* din momentul în care se va publica neschimbată. Dar fiindcă nimic nu-mi dă dreptul a schimba, fără învoirea d-voastră, o iotă din cele scrise, vă rog, în numele cauzei sfinte pentru care luptăm, să primiți s-o publicăm fără următoarele părți, cari ar putea fi rău înțelese:

«Am cetit, cu groază și nedumirire, unele biografii ce să publică prin revistele noastre literare, și nu știu de ce să mă mir mai mult, dacă de indiscreția celor ce intră prin casele și viața autorilor, sau de autorii ei înșiși și de lipsa de demnitate cu care își istorisesc viața și-și deschid rănile publicului.»

Și:

«A ști cum mîncă „marele scriitor“, cum îi tremura mîna cînd bea țuică, cum își mîngîie copila trăgînd-o de vîrfurile nasului, cum „marele poet“ primește musafiri în papuci și își turuie versurile pe scara vagonului sunt intimități aproape necuviincioase, care nu cînstesc nici pe cel ce le spune, nici pe cel ce le ascultă.

Insist asupra acestei deprinderi. Cînd e vorba de oamenii de adevărat talent, cum sunt cei doi de mai sus, treacă meargă. Dar tot așa să vorbește și de alții cari n-au talent. Eu primesc și citesc mai toate revistele din țară: mai peste tot găsesc cîte un idol, care este or „marele nostru critic“, or „marele nostru istoric“ în jurul căruia să învîrtesc băieți și fete de pe la Universitate, unii mediocri, alții eminenti, așteptînd să le vie și lor vremea în care să se cheme „marele nostru bard“ sau chiar „marea noastră bardă“. Parcă ne-am întors pe vremea *Revistei Contemporane*, cînd toată lumea era „ilustrul maestru“, or „marele bărbat“, or „valorosul meu coleg“.

Cetînd încă o dată *Scrisoarea romană* fără aceste două părți, mi s-a părut că firul ideilor expuse nu-i întrerupt și că astfel ea e un răspuns la «Apelul» meu, fără să revină și asupra celor două numere speciale scoase înainte.

Redacțiunea *Luceafărului* așteaptă cu nerăbdare învoirea d-voastră și urmarea *Scrisorilor romane*, mulțumindu-vă prin mine din toată inima.

Primiți vă rog, stimat d-le Zamfirescu, asigurarea admirației și a deosebitei stime ce vi-o păstrez.

Dr. Sextil Pușcariu,
Docent la Universitatea din Viena

Viena, în 17/VI.1905
de la 1 iul. st. n.: Brassó (Ungaria)*

B.C.S., Ms. 11891.

Publicată de N. Petrașcu în evocarea *Un caz de conștiință la Duiliu Zamfirescu*, în *Icoane de lumină*, vol. III. Edit. Casa școalelor, 1940, p. 153—171.

1 — *Alisa de Raditz*, nume (sau pseudonim?) al soției unui diplomat austriac, femeie plină de farmec, de care Duiliu Zamfirescu a fost îndrăgostit. Această istorie sentimentală, care a lăsat urme, atât în opera, cât și în corespondența scriitorului, ne-a fost relatată de N. Petrașcu în cartea citată mai sus, autorul deținând, firește, informațiile de la Duiliu însuși, dar contribuind și cu spiritul său de romanțare. Am semnalat și noi momentul de criză sufletească prin care a trecut scriitorul în anii 1894—1896 în vol. VII, p. 715—716, criză pe care a împărtășit-o marelui său confident, Titu Maiorescu, și prietenilor D. C. Ollănescu-Ascanio și N. Petrașcu. Dintr-o scrisoare către redactorul revistei *Literatură și artă română* reținem sfârșitul furtunaticului episod, când eroul respiră ușurat că și-a putut feri soția de la o posibilă dramă: „Și, cu toate astea, dacă ai ști... cât am îndurat anul trecut și câtă energie morală mi-a trebuit ca să lupt cu mine și mai cu seamă cu mîngîierile unui suflet femeiesc, unic. Toate astea numai ca să redau nevesti-mii, care suferea în tăcere, liniștea și afecțiunea la care are drept și pe care le merită, de o mie de ori! Mulțumesc lui Dumnezeu că sunt vindecat!” (v. *supra*, scrisoarea 22 către N. Petrașcu). Înainte de „vindecare”, Duiliu suferise cu adevărat, o iubise pe Alisa, și poeziile *Fiica Haosului* și *Phenix* se pare că i-au fost inspirate de sentimentul adînc încercat pentru ea. (V. și comentariul lui M. Gafița în *Opere*, I. *Poezii*, p. 474—475; 484—485.)

1

B.A.R., Ms. 20.756.

Publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 257.

1 — *Constantin Rădulescu-Motru* (1868—1957), filozof și psiholog, profesor universitar și membru al Academiei Române. A înființat și condus „Societatea română de filozofie” și diverse periodice (*Noua revistă română*, *Revista de filozofie*, *Analele de psihologie*). Elev al lui Titu Maiorescu și colaborator al *Convorbirilor literare*; a făcut parte din comitetul de redacție format din tineri în 1895, după retragerea lui I. C. Negruzzi. Mai târziu, se va despărți de *Convorbiri*, ca și Mihail Dragomirescu, editînd *Noua revistă română*, unde va publica Duiliu Zamfirescu *O scrisoare* și articolul *Romanul și limba română* (v. *Opere*, vol. V, *Publicistica*), în care îl ataca pe I. Slavici și, în genere, pe scriitorii transilvăneni.

2 — V. *Revista revistelor*, în *Noua revistă română*, vol. XI, nr. 17, 19 febr. 1912, p. 271, notiță critică, nesemnată, care a avut darul să-l irite pe susceptibilul scriitor din această perioadă cînd se ceartă cu mai toți criticii, încercînd „să-i pună la punct” cu severitate (v. în vol. VII, scrisorile către M. Dragomirescu și E. Lovinescu). Pasajul care a putut să-i displace este următorul: „De cînd d-l Eugen Lovinescu se apucă să aibă aceleași păreri cu Bourget în afacerea intelectualizării literaturii, scriitorii noștri se îngrămădesc pe capete să pună în aplicare principiile intransigentului critic român. Așa, nu mai departe decît în ultimul nr. al *Convorbirilor literare*, d. Duiliu Zamfirescu, ale cărui preferințe pentru viața rafinată sunt îndeajuns de cunoscute, își intelectualizează punctul de vedere scriînd: «Omul, plictisit, o înjură de tîmnia mă-sii*» La urma urmelor, de ce

* Duiliu Zamfirescu folosește expresia mai sus menționată în nuvela *O curcă romanțioasă*, în *Convorbiri literare*, XLVI, nr. 1, ian. 1912, p. 15.

tocmai de «tămîia mă-sii»? Dacă e vorba pe înjurate, zi-o mai de-a dreptul, domnule Zamfirescu, ai cîştiga şi în plasticitate. Afară numai dacă nu e cumva vorba aici de o straşnică butadă.”

2

Publicată de Vasile V. Georgescu în cadrul articolului *Ion Trivale, critic român*, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 623, 13 nov. 1932, p. 5; în vol. I. Trivale, *Cronici literare*, ediţie şi prefaţă de Margareta Feraru, Edit. Minerva, 1971, p. 233 (facsimil), după care reproducem textul.

1 — Complimente pentru articolul *Ilarie Chendi*, publicat în *Noua revistă română*, vol. XIV, nr. 17, 13 oct. 1913, p. 267—268, care-l mulţumeşte pe Duiliu Zamfirescu, întrucît Chendi fusese unul dintre adversarii săi cei mai acerbi dintre transilvăneni; printre altele, criticul relua acuza, nedreaptă, că Duiliu ar fi autorul articolului antieminescian semnat *Rienzi* din *Literatorul*, în 1880. (V. Ilarie Chendi, *În chestiunea limbei literare. Răspuns d-lui Duiliu Zamfirescu*, în *Familia*, nr. 32, 1901, p. 373, nr. 33, p. 388; *Mai sînteţi?*, în *Sămănătorul*, nr. 37, 1903, p. 591. V. şi articolul nostru, *Opiniile unui detractor?*, în vol. *Continuităţi*, Edit. Cartea românească, 1976, p. 94—105.)

Către I. A. Rădulescu-Pogoneanu

P. 253

I

B.A.R., 13.956.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 259—260.

1 — I. A. Rădulescu-Pogoneanu (1870—1944), profesor de pedagogie şi etică la Universitatea din Bucureşti, colaborator şi

redactor al *Convorbirilor literare*, din al cărui comitet a făcut parte după 1895. Elev al lui Titu Maiorescu. A publicat studii despre ineditele lui Eminescu şi a tipărit ediţia *Insemnărilor zilnice* ale lui Titu Maiorescu, trei volume.

2 — Se referă la romanul *Lydda*, subintitulat *Scrisori romane*, care începuse să apară în *Convorbiri literare* în 1898.

2

B.A.R., 139.957.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 260—263.

1 — Ajuns la vîrsta maturităţii, departe de ţară, Duiliu Zamfirescu simte nevoia să se confeseze şi celor tineri, mai ales dacă-i simţea receptivi la opera lui, cum era cazul cu I. A. Rădulescu-Pogoneanu, unul dintre puţinii cititori de atunci care a apreciat *Lydda*.

2 — Era o reală nemulţumire a scriitorului, autor al mai multor volume de nuvele, poezii şi a trei romane, despre care critica nu se pronunţase cum s-ar fi cuvenit.

3 — De fapt, prima generaţie maioresciană.

4 — Nuvela *Buruiană* de S. Mehedinţi, semnată S.O.V., în *Convorbiri literare*, XXXIII, nr. 6, 15 iunie 1899, p. 491—507, a cărei valoare o exagerează Duiliu.

5 — *Pierre Antoine Alarcon* (1833—1891), poet satiric, romancier şi critic spaniol. Capodopera sa e considerată *L'enfant à la brule* (1880).

6 — Versuri din *Alle fonti del Clitumno* (*Odă barbare*) de Carducci, poezie pe care a tradus-o şi Duiliu Zamfirescu în *Ate-neul român*, 1894, p. 671—678. „Din poala munţilor, din fagi cu umbră, / din riuri, o, Italie-ţi tragi cîntul“ (trad. de Tudor George).

B.A.R., 139958.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 263—264.

1 — E vorba de *Scrisori romane*, II, care va apărea în *Lu-ceafărul*, IV, nr. 17, 1 sept. 1905, p. 333—336 (v. și *Opere*, V, ed. cit. p. 443—451). Dar asupra aceluiași subiect, se pronunță, polemic, și în articolul *Romanul și limba română*, în *Noua revistă română*, vol. 3, II, nr. 35, 1 iun. 1901, p. 481—490.

2 — *Temps de guerre*, Ollendorf, Paris, 1900.

3 — Se referă la recenzia nesemnată despre volumul *Poezii nouă*, apărută în *Noua revistă română*, vol. 1, nr. 1, 1 ian. 1900, p. 43, la rubrica „Mișcarea literară și științifică”. Autorul face mai întâi o prezentare a operei lui Duiliu Zamfirescu de pînă la 1899. *Novelele* ar fi fost „mai corect scrise și mai puțin false ca vederi, dar destul de șterse din punctul de vedere artistic. Însă, după acestea, d-l Zamfirescu ne-a dat mai multe romane scrise cu mare talent — dintre cari *Viața la țară* poate fi socotită fără greșală ca o capodoperă a literaturii noastre — și două volume de poezii splendide, mai cu seamă ca formă: *Alte orizonturi* și *Imnuri păgine*. Ceea ce caracterizează aceste poezii este plasticitatea, finețea în imagini, mult colorit, o formă armonioasă — deși cam rece, lipsită de avînt — dar, mai presus de toate, o seninătate olimpică și o adîncă înțelegere a antichității clasice, însușiri cari tocmai îl deosebesc pe autor de Eminescu.”

Noul volum i se pare recenzentului sub nivelul celor citate, ajungînd la următoarea concluzie negativă: „*Poeziile noi* au păcatul că repetă la 1899 lucruri pe cari le-a spus Eminescu la 1875. În 25 de ani nimic nu s-a schimbat? Ori, d-l Zamfirescu, trăind departe de țară, rămîne înapoi față de evoluția societății românești?... Și mai este încă altceva. Poetul *Imnurilor păgine*, părăsind sferile sale senine și limba sa aristocratică, pentru a intra în lumea reală și a cînta în limba populară și pasionată a lui Eminescu, se pare că intră într-un domeniu refuzat talentului său. Lucrurile spuse de Eminescu, el le reeditează cu mai puțin talent. Așa fiind, dacă pentru un începător, volumul de față ar fi un titlu de glorie, pentru d-l Zamfirescu este desigur

compromițător. Sperăm că se va reîntoarce la vechiul d-sale gen — în poezie — la *Alte orizonturi* și la *Imnuri păgine*.”

4 — *Animal* (ital.).

B.A.R., 140281.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 264—268; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 306—310.

1 — Duiliu Zamfirescu se referă la poezia *Fiind băiet păduri cutreieram*, publicată de I. A. Rădulescu-Pogoneanu (v. *Din poeziile inedite ale lui M. Eminescu*, în *Convorbiri literare*, XXXVI, nr. 4, 1 apr. 1902, p. 289—307), poezie în care există versul: „Alături teiul vechiu se deschise”, la care autorul articolului face următoarea notă: „În ms. e pusă aici o linie verticală, — ca semn pentru un cuvînt monosilabic ce lipsește din vers”. De aici, comentariul lui Duiliu Zamfirescu.

2 — V. articolul lui I. A. Rădulescu citat mai sus.

3 — *Cugetări filologice și filozofice* (ital.).

4 — Se referă la ediția M. Eminescu, *Poezii postume*, Buc., Minerva, 1902, cu o prefață de Nerva Hodoș.

5 — V. articolul lui M. Dragomirescu, *Replîce. II, D-lui Il. Chendi asupra valorii literaturii noastre actuali*, în *Convorbiri literare*, nr. 5, 15 mai 1898, p. 469—479 (v. și vol. VII, p. 734—735, nota 2).

6 — Referire la articolul lui Ilarie Chendi, *În chestiunea limbei literare*. — *Răspuns d-lui Duiliu Zamfirescu*, publicat în *Familia*, nr. 32 și 33, 1901, în care criticul ardelean răspundea cu asprime articolului *Romanul și limba română* de Duiliu Zamfirescu (v. *supra*, scrisoarea 3, nota 1).

7 — Probabil teza de doctorat a lui I. A. Rădulescu-Pogoneanu, *Ueber das Leben und die Philosophie Contas*, Leipzig, 1902.

8 — Opinia lui Duiliu Zamfirescu în privința postumelor eminesciene e prea severă, fiind determinată și de o cunoaștere cu totul parțială a manuscriselor inedite, ce abia începeau să fie date la iveală.

Altfel, scriitorul de la Roma a manifestat o constantă admirație și prețuire pentru Eminescu, despre a cărui poezie s-a exprimat încă din 1885, cu mare entuziasm, într-un articol, *Littérature roumaine*, publicat în *L'étoile roumaine*, anticipând prefața lui T. Maiorescu la ediția din 1889. (Pentru atitudinea lui Duiliu Zamfirescu față de poetul *Luceafărului*, v. și articolul nostru *Opiniile unui detractor?*, în volumul *Continuității*, Edit. Cartea Românească, 1976).

Către I. N. Roman

P. 263

1

B.A.R., $\frac{9(1)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 270—271.

1. — Ioan N. Roman (1866—1931), publicist și poet. A polemizat cu revista *Contemporanul* și cu C. Dobrogeanu-Gherea, în privința „reacționarismului” lui Eminescu, pledînd pentru o interpretare mai nuanțată a operei eminesciene. Ulterior, a devenit colaborator al publicațiilor socialiste *Munca* și *Literatură și știință*.

A fost primar al orașului Constanța și unul dintre animatorii vieții culturale dobrogene. Pe Duiliu Zamfirescu îl cunoaște și se bucură de sprijinul lui, în timpul studiilor la Bruxelles.

2 — La 1 octombrie 1894, Duiliu Zamfirescu fusese transferat la Bruxelles de la Legația din Roma, unde funcționase inițial (v. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine*, 1897, p. 94).

3 — În 1894 tipărește volumul de poezii *Alte orizonturi* la Edit. Carol Müller.

4 — Volumul de *Poezii* a lui I. N. Roman a apărut în 1894. Prezentat pentru premiu al Academiei, Titu Maiorescu i-a făcut un raport negativ.

5 — *Alphonse Rivier* (1835—1898), jurisconsult elvețian, profesor la Universitatea liberă din Bruxelles, consul general al Elveției în Belgia, cunoscut de către Duiliu Zamfirescu.

2

B.A.R., S $\frac{9(2)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 271—272.

1 — V. *supra*, nota 5.

2 — Aceeași insatisfacție, exprimată și în alte rinduri, de a nu fi comentat de critică și fireștile îndoieli de creator, ce trebuiesc puse în cumpănă cu accesele de megalomanie de mai târziu.

3

B.A.R., S $\frac{9(3)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 272—273.

1 — La 4 oct. 1895 venise la putere un guvern liberal, în frunte cu D. A. Sturdza, care era și ministru de Externe.

Către M. Săulescu

P. 267

B.A.S., S $\frac{10}{\text{CCCLIII}}$.

1 — M. Săulescu (1859—1921), economist și om politic, ministru de Finanțe în guvernul prezidat de Al. Marghiloman în 1918.

2 — Duiliu Zamfirescu, *Scrisoare deschisă către d. ministru de Finanțe, M. Săulescu*, în *Indreptarea*, I, nr. 76, 14 iulie 1918, p. 1. Scriitorul se afla în refugiu la Iași.

Către Ion Simionescu

P. 268

1

Publicată de L. Kalustian în vol. *Simple note*, Edit. Eminescu, 1980, p. 240.

1 — Ion Simionescu (1873—1944), geolog și paleontolog, academician, profesor universitar la Iași și la București. Când îi scria Duiliu Zamfirescu, era secretar general în Ministerul Instrucțiunii publice.

2 — Al. Duiliu Zamfirescu, v. *infra*, p. 516.

Publicată de L. Kalustian în vol. *Simple note*, Edit. Eminescu, 1980, p. 241.

1 — Liga poporului, devenită mai apoi partidul poporului, din a cărui conducere făcea parte și Duiliu Zamfirescu.

2 — *Indreptarea literară*, supliment al ziarului *Indreptarea*, organ al partidului poporului.

Către Al. T. Stamatiad

P. 270

3

B.C.S., 51276.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 275.

1 — Al. T. Stamatiad (1885—1956), poet simbolist de descendență macedonskiană, autor al volumelor *Din trîmbițe de aur* (1910), *Mărgăritare negre* (1918), *Pe drumul Damascului* (1923) și a unor traduceri din Baudelaire, Maeterlinck, Oscar Wilde.

2 — Simion Mehedinți (v. *supra*, scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

3 — C. Rădulescu-Motru (v. *supra*, scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

Către St. Streitman

P. 271

B.C.S., Ms. 13179.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 276—277.

1 — St. Streitman, director al ziarului *Observatorul*. El a publicat, sub pseudonimul *Almaviva*, articolul *Duiliu Zamfirescu — o polemică literară*, în *Observatorul*, 14 sept. 1903.

2 — Scrisoarea (ciornă) datează din oct. 1903, fiind răspuns la o scrisoare din 7 oct. 1903 a lui St. Streitman, la care se referă Duiliu Zamfirescu.

3 — Text indescifrabil.

4 — Referirea este la articolul lui Duiliu Zamfirescu, *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, în *Revista idealistă*, t. III, nr. 7, 1 sept. 1903, p. 3—25, în care autorul contestă valoarea romanului *Din bătrâni*, premiat de Academie, fiind în competiție cu romanul *În război*, care nu întrunise numărul de voturi. (Pentru istoricul problemei, v. vol. VII, p. 768—772, nota 2.)

5 — Ilarie Chendi era unul dintre adversarii lui Duiliu Zamfirescu și apărător al lui I. Slavici (v. *supra*, scrisoarea 2 către C. Rădulescu-Motru, nota 1).

Către D. A. Sturdza

P. 273

1

B.A.R., S $\frac{11(1)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată de noi în *Manuscriptum*, XIII, nr. 4 (49), 1982, p. 140.

1 — În lunga sa carieră diplomatică, Duiliu Zamfirescu a avut prilejul să cunoască și să intre în raporturi „de serviciu” cu o seamă de personalități politice ale timpului. Dintre acestea face parte și D. A. Sturdza (1833—1914), șef al partidului liberal după moartea lui I. C. Brătianu, în 1891, în repetate rânduri

prim-ministru (1895—1896, 1897—1899, 1901—1904, 1907—1908) și ministru de Externe, apoi ca istoric și numismat, secretar și președinte al Academiei Române. Raporturile nu au fost dintre cele mai bune, dată fiind antipatia liberalilor pe care și-o atrăsese Duiliu Zamfirescu încă din tinerețe, când era gazetar, precum și bigotismul, moralismul excesiv și pudibond al președintelui de consiliu și al academicianului. Scriitorul publicase în 1884, în ziarul *L'Indépendance roumaine*, un important articol intitulat *Le domaine de la Couronne*, în care ataca legea propusă și votată de liberali privind improprietărea regelui cu mari suprafețe de pământ, ceea ce făcea ca acesta să devină unul din latifundiarii țării. Denunțarea injustiției care lovea în primul rând pe țărani aflați „în aceeași stare de mizerie ca pe timpul domnilor fanarioți” nu i-a putut fi iertată lui Duiliu Zamfirescu de liberali, care-l vor urmări pînă la sfîrșitul vieții. Astfel: avansările tîrzii în cariera diplomatică, mutările disciplinare, opoziția sistematică de a fi ales membru corespondent al Academiei sau de a fi premiat. Aici, rolul principal l-a jucat D. A. Sturdza, care-l considera pe scriitorul Duiliu Zamfirescu, nici mai mult, nici mai puțin... pornograf, așa cum o va face cu I. L. Caragiale, calificat ca antipatriot. După trei căderi, autorul *Vieții la țară* va ajunge în Academie în 1898, datorită lui Titu Maiorescu, D. C. Ollănescu-Ascanio și I. C. Negruzzi, când îi va mulțumi protocolar și secretarului general, D. A. Sturdza. Aceasta nu însemna că rana se închisese. În corespondența cu Titu Maiorescu, diplomatul de la Roma aducea deseori vorba indignat despre șeful partidului liberal (v. vol. VII, al ediției noastre). Un loc de seamă ocupă D. A. Sturdza în seria de însemnări memorialistice redactate în 1914—1915 și publicate de noi (în *România literară*, nr. 3, 16 ian. 1969), unde scriitorul îl portretizează și mai caustic (v. vol. VII, p. 506—507).

Desigur, în calitate de subaltern, Duiliu Zamfirescu nu putea fi decît protocolar și deferent în relațiile cu șeful său, care în 1907 era din nou prim-ministru. Dar cînd se întîmplă ca acesta să facă uz (dacă nu cumva abuz) de autoritate, scriitorul-diplomat ripostează. În genere, echilibratul și supravegheatul Duiliu Zamfirescu are și momente mai „fierbinți”, cînd, socotindu-se jignit (deveniseră faimoase în epocă duelurile lui), îi dă ultimatum chiar primului-ministru.

2 — Probabil prințesa Gorceacov, fiică a domnului moldovean Mihail Sturza, căsătorită cu prințul Gorceacov, unul din fiii Marelui cancelar rus.

2

B.A.R., S $\frac{11(2)}{CCCLIII}$.

A fost publicată de noi în *Manuscriptum*, loc. cit., p 140—141.

1 — D. A. Sturdza era la acea dată prim-ministru și ministru la Externe.

2 — *Tripla alianță*, denumire a blocului politic și militar, constituit în 1882 prin aderarea Italiei la alianța dintre Germania și Austro-Ungaria (încheiată în 1879). S-a caracterizat printr-o politică agresivă, ea provocând izbucnirea primului război mondial. S-a destrămat în 1915, prin ieșirea Italiei din blocul militar al puterilor centrale și aderarea acesteia la *Tripla înțelegere* (Antanta).

3

B.A.R., S $\frac{11(3)}{CCCLIII}$.

A fost publicată de noi în *Manuscriptum*, loc. cit., p. 143.

4

B.A.R., S $\frac{11(6)}{CCCLIII}$.

A fost publicată de noi în *Manuscriptum*, loc. cit., p. 142—143.

1 — Se referă la răscoalele țărănești din 1907.

2 — După întoarcerea în țară, în 1906, Duiliu Zamfirescu a fost numit secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, al cărui titular era în 1907—1908 D. A. Sturdza.

3 — V. *supra*, scrisoarea 1, nota 1.

5

B.A.R., S $\frac{11(8)}{CCCLIII}$.

1 — Scrisoarea datează din timpul când D. A. Sturdza era ministru al Afacerilor Străine.

6

B.A.R., S $\frac{11(9)}{CCCLIII}$.

7

B.A.R., S $\frac{11(10)}{CCCLIII}$.

1 — Vasile M. Kogălniceanu (1863—?), fiul lui M. Kogălniceanu. A militat în ziarul *Românul* pentru cauza românilor din Transilvania. Articolele sale au avut ecou în presa austro-maghiară. Probabil că de aceea ministrul austro-ungar, Schönburg,

„cerea capul lui Kogălniceanu“, cum spunea Duiliu Zamfirescu în scrisoare.

8

B.A.R., S $\frac{11(12)}{CCCLIII}$.

1 — Urmează extrase din textele convenției.

Către G. Tutoveanu

P. 280

B.A.R., S $\frac{50(3)}{XLVII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 279.

1 — Const. Cehan-Racoviță (1882—?), publicist. A colaborat la ziarele *Bucovina*, *Epoca*, *Evenimentul* și la revistele *Gazeta Transilvaniei* și *Tribuna*.

2 — Se pare că acest „calendar“ nu a apărut. În schimb, au apărut ziarele *Liga poporului* și *Îndreptarea*, ca organe politice ale partidului poporului, din a cărui conducere făcea parte Duiliu Zamfirescu, și revista *Îndreptarea literară*, publicații la care scriitorul a avut o colaborare susținută.

Către Al. Tzigara-Samurcaș

P. 281

B.A.R., S $\frac{17}{CCCLIII}$.

1 — Al. Tzigara-Samurcaș (1872—1951), critic de artă, profesor de istoria artelor la Școala de Belle-arte. A condus revista *Convorbiri literare* între 1921—1939.

Către V. A. Urechiă

P. 282

B.A.R., S $\frac{12}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 271.

1 — V. A. Urechiă (1834—1901), istoric, publicist, scriitor, profesor universitar, membru al Academiei Române. A fost deputat, senator și ministru al Instrucțiunii publice. Luptător unionist, a scris o *Istorie a românilor* în 14 volume.

2 — George Bengescu (1848—1922), diplomat și scriitor. A publicat o bibliografie a operelor lui Voltaire, premiată de Academia Franceză. Era ministru al României la Bruxelles în 1894, deci șef al lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Cauza unirii.

4 — *Liga culturală* (Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor), asociație patriotică, înființată în 1890 la București, cu scopul de a susține lupta pentru realizarea unității politice a poporului român. Principalul ei animator a fost Nicolae Iorga (din 1908). Sub auspiciile ei au fost înființate Universitatea populară de la Vălenii de Munte și Teatrul Popular din București.

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

Publicată de noi în *Revista noastră*. Număr special 1912—1982 (Publicație a Liceului „Unirea” din Focșani), XI, nr. 88—89—90, oct.—dec. 1982, p. 1485.

1 — *Alexandru Duiliu Zamfirescu* (1892—1971), cel de-al doilea copil al lui Duiliu Zamfirescu. A urmat liceul și studiile universitare la Paris, unde obține licența în litere la Sorbona (1912), licența în drept (1913) și diploma de absolvent al Școlii de științe politice (Ecole des Sciences Politiques) (1914). A participat, ca tânăr ofițer de rezervă, la primul război mondial, ținând un jurnal de campanie, încă inedit. Ca și tatăl său, s-a consacrat carierei diplomatice, fiind atașat în Ministerul de Externe în 1915 și secretar de legăție la Roma (1918—1922) și ajungând în perioada interbelică ministru plenipotențiar. După cel de-al doilea război mondial, va publica o serie de scrieri cu caracter memorialistic, evocând, uneori cu o tentă satirică, mediul internațional în care a trăit aproape toată viața. Opere: *Pe căi de miazăzi* (1946), *Fără frac și joben* (1952), *Perfecții diplomați* (1962), *Daltaban de Seraschier* (1965), *Macumba Carioca* (1968).

2 — Faraoanele, localitate din județul Vrancea, unde Duiliu Zamfirescu își cumpăraseră o vie și-și construise o casă. Se pare că era locul său preferat.

3 — Duiliu Zamfirescu era ministru plenipotențiar, reprezentantul României în Comisia europeană a Dunării, cu sediul la Galați.

4 — Idda (Schiavoni), fiica soției lui Duiliu Zamfirescu, Henriette, din prima ei căsătorie.

5 — Al. Duiliu Zamfirescu, așa cum se vede și după adresă, era mobilizat. Se pare că a ascultat sfaturile tatălui, ținând un jurnal de front, rămas încă inedit.

6 — Urmează câteva rinduri scrise de Idda. Scrisoarea e așternută pe o carte poștală, purtând adresa: „D-lui Sublocot.

Alex. Duiliu Zamfirescu — Corpul III Armată — Divizia VI — Brigada VI — Artilerie.”

2

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

Publicată de noi în *Revista noastră*, loc. cit., p. 1485.

1 — Elena, soră a lui Duiliu Zamfirescu.

2 — V. *supra*, nota 5.

3 — Lascar, al doilea fiu al lui Duiliu Zamfirescu (1895—1921).

4 — Sulina era porto-franco, și diplomatul se găsea acolo tot în legătură cu misiunea sa în Comisia europeană a Dunării.

5 — Carte poștală, purtând adresa: „D-lui Alexandru Duiliu Zamfirescu — Corpul III Armată — Divizia VI — Brigada VI — Artilerie. Grupul de operații.”

3

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

1 — Comisia europeană a Dunării.

2 — Diplomatul se găsea în refugiu la Odessa, unde ajunsesese cu vasul Comisiei „Carolus Primus”, numit mai jos.

3 — Se referă la daunele provocate de război proprietăților sale viticole.

4 — Diminutivul Henriettei, fiica lui Duiliu Zamfirescu.

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

1 — Didea, diminutivul lui Constantin Zamfirescu, fratele cel mai mic al scriitorului (v. *infra*, scrisoarea 1 către Constantin Zamfirescu, nota 1).

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

1 — Probabil, Lucia Gărdescu, viitoare soție a lui Al. Duiliu Zamfirescu.

2 — E vorba mereu de al doilea fiu al scriitorului (v. *supra*, scrisoarea 2, nota 3).

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

Publicată de noi fragmentar în *Revista noastră*, loc. cit., p. 1485.

1 — Vrea să spună: cei care vor prelua conducerea treburilor publice.

2 — Probabil, generalul Vinogradsky, de care e vorba și în scrisoarea 3; acesta era comandantul lui Al. D. Z.

3 — Rînduri semnificative, din care se vede că pasiunea și interesul pentru literatură au rămas vii în sufletul lui Duiliu

pînă în clipa din urmă, în ciuda prevalenței pe care au avut-o, după 1906 și mai ales după 1909, funcțiile diplomatice, politice și preocupările sale de proprietar în podgoria Odobeștilor.

4 — Fibra artistă a rămas inalterată, frumosul un permanent ideal.

5 — Portretele sînt cele începute în 1914—1915 și consacrate unor oameni politici ca D. A. Sturdza, P. P. Carp, Al. Marghi-loman, Vintilă Brătianu, familiei regale (v. vol. VII, p. 506, 604, 753, 774, 775).

6 — *Saint-Simon* (1675—1755), scriitor francez, celebru prin *Memoriile* sale, în care se relevă ca un mare portretist.

7 — Probabil, *Lasçar Catargi* (1872—?), fiul lui Lascăr Catargiu, omul politic, șef al partidului conservator.

8 — Cuvinte profetice, pentru că în curînd (24 iul./6 aug.-6/19 aug. 1917), în bătăliile de la Mărășești, armata română s-a acoperit de glorie, zdrobind puternica ofensivă germană, declanșată cu scopul scoaterii definitive a României din război.

B.C.S., Ms. 13.918.

Publicată de noi în *Revista noastră*, loc. cit., p. 1485—1486.

1 — Duiliu Zamfirescu se găsea în refugiu la Iași, împreună cu guvernul român.

2 — Fritz (Franz) Remer, cumnat al lui Duiliu Zamfirescu, farmacist în Focșani.

3 — E vorba de generalul Al. Averescu (1859—1938), viitor mareșal și om politic român. Lider al Ligii poporului (devenită apoi partidul poporului) în 1918, din a cărei conducere va face parte și Duiliu Zamfirescu. Al. Averescu s-a remarcat la comanda Armatei II (1916—1918), în luptele de la Mărăști (iul. 1917).

4 — Poeziile vor fi adunate în volumul *Pe Marea Neagră*, Edit. C. Sfetea, 1919.

5 — Se pare că era chiar inspiratoarea versurilor din ciclul *Malvina*.

6 — „Departe, departe, departe / Pe valurile unui vast ocean“ (ital.).

8

B.C.S., Ms. 13.917.

1 — Duiliu Zamfirescu avea o afecțiune hepato-biliară.

2, 3 — Zoe și Elena, surori ale scriitorului.

4 — *Indreptarea*, organ al partidului poporului, la care Duiliu Zamfirescu va fi unul dintre cei mai importanți colaboratori.

5 — Gura sărutată nimic nu pătimește. Ca și luna ea mereu se reinnoiește (ital.).

9

B.C.S., Ms. 13. 924.

1 — E una din scrisorile tip „*lettre d'affaire*“ ale lui Duiliu Zamfirescu, în care străbate conflictul său (vechi) cu liberalii, precum și starea proastă a sănătății sale, fiind în acel moment pe punctul de a se supune unei intervenții chirurgicale.

2 — Scrisoarea este nesemnată.

10

B.C.S., Ms. 13.920.

1 — În perioada când a fost secretar general în Ministerul Afacerilor Străine (1906—1909).

2 — Franz Remer (v. *supra*, scrisoarea 7, nota 2).

3 — Lucia Zamfirescu (1893—1979), născută Gărdescu, soția lui Alexandru, deci nora lui Duiliu Zamfirescu.

11

B.C.S., Ms. 13.926.

Publicată de noi în *Manuscriptum*, X, nr. 2 (35), 1979, p. 29—30.

1 — Duiliu Zamfirescu a fost cunoscut în epocă drept un duelgiu reputat. Acesta era penultimul dintr-o serie de cinci, la câte ieșise pe teren supranumitul *Duelius Superbus*.

2 — *Indreptarea literară*, supliment literar al ziarului *Indreptarea* (v. *supra*, scrisoarea 8, nota 5). Nu au apărut, pare-se, decât șapte numere, dintre care nici unul nu se găsește la marile biblioteci. *Indreptarea literară* este singura publicație periodică pe care a condus-o Duiliu Zamfirescu.

3 — Duiliu Zamfirescu devenise în acești ani un pasionat jucător de cărți. Aceasta îl făcuse să piardă sume considerabile, de unde și promisiunea făcută fiului de a nu mai juca.

4 — Înțeleptul nu afirmă nimic din ceea ce nu dovedește (lat.).

12

B.C.S., Ms. 14162.

1 — Soră a lui Duiliu Zamfirescu.

2 — Sublinierea aparține autorului scrisorii.

B.C.S., Ms. 14169.

Publicată de noi în *Revista noastră*, loc. cit., p. 1486.

- 1 — Nora scriitorului (v. *supra*, scrisoarea 10, nota 3).
- 2 — Aici se recunoaște podgoreanul, proprietarul de vii Duiliu Zamfirescu.
- 3 — Lenguceanu, primul soț al fiicei lui Duiliu Zamfirescu, Henriette, căsătorită mai apoi Mandrea.
- 4 — Vasiliu, rudă a lui Duiliu.
- 5, 6 — Maricica (Marcela) și Zoe, surori ale scriitorului.

B.C.S., Ms. 14.163.

B.C.S., Ms. 13.919.

1 — Duiliu Zamfirescu mai credea în originea lui aristocratică descinzând din împărații Bizanțului, de la Ioan al IV-lea Lascaris, pe care o invocase cu naivitate, ca argument, în toiul aprinselor polemici care au urmat Discursului de recepție la Aca-demie. Faptul a fost de natură să-i adâncească antipatia stărnită de cuvântarea sa inaugurală despre *Poporanismul în literatură*, dar a creat și o adevărată legendă pe care comentatorii au luat-o deseori drept bună.

Ce știm despre această presupusă origine „aristocratică” a scriitorului, care se vede că îi făcea plăcere, deși contextul din scrisoarea de față poate fi și ușor autoironic? (El însă luase în serios documente pe care nu le văzuse niciodată și care pretinde că fuseseră pierdute sau arse de un membru al rămuroasei familii.)

Numele Laskaris, Lascar sau Lascăr există și el indică un filon grec. Tradiția orală susține că la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, un Gheorghe Laskaris, coborîtor din ultimul împărat al Niceei, sosea în Țara Românească, stabilindu-se la Rîmnicu-Sărat, unde se va căsători cu o descendentă a banilor Craiovei. El a avut cinci copii: pe Ioniță, Iordache, Calinic, devenit monah și stareț la minăstirea Neamțului, o fată măritată cu un Petrovici și o alta, Zoe, cu Ion Zamfir (Blănaru), bunicul lui Duiliu Zamfirescu. Originea lui Gheorghe Laskaris rămîne oricum nebuloasă și legendară cîtă vreme n-o putem identifica în vreun act sau vreo catagrafie. Dar deocamdată nu dispunem de un alt izvor mai limpede.

Părăsind mărturiile familiei, întemeiate și ele pe amintiri vagi și îndepărtate, și trecînd pe tărîmul mai stabil al documentelor, constatăm că frații Lascar, Ioniță și Iordache, singurii consemnați scriptic*, cel puțin după știința noastră, aveau zăpise de moștenire din 1812 și 1820 de la unchi de-al lor, un Iordache Neagu și un Anastasie Caramalău, că aparțineau negustorimii și că dobîndiseră, fie prin cumpărare, fie prin exercitarea unei dregătorii, mici ranguri de boierie. Astfel Iordache fusese vameș și stolnic, iar Ioniță, staroste al ținutului Putna. Amîndoi, ne informează aceeași tradiție orală, se aflau în anturajul de la curte al domnului Ioniță Sandu Sturdza, al cărui secretar particular ar fi fost Iordache Lascăr. Cu toate acestea, ei nu încearcă să-și revendice titlurile nobiliare, deși prilejul li se oferă de către o rubedenie din Grecia, episcopul Laskaris, care intrase în corespondență cu Ioniță. Discuția pe care a declanșat-o Duiliu Zamfirescu însuși în articolul *O piatră în baltă* (*Convorbiri literare*, 1909, p. 599—605) este în cele din urmă și oțioasă și prezumțioasă. Chiar de vor fi descins din Laskarii Țarigradului, urmașii stabiliți la Rîmnicu-Sărat și apoi la Foc-

* Cf. micromonografia noastră, *Duiliu Zamfirescu*, Editura Tineretului, 1969, p. 7, și volumul nostru, *Citind, recitind...*, Edit. Eminescu, 1977, p. 7—8.

sani, se pare că nu mai aveau conștiința originii lor aristocratie și nu mai făceau caz de ea. Se scurseseră totuși vreo cinci veacuri de la sfârșitul celui din urmă împărat Laskaris al Niceei, timp în care familia fusese risipită, persecutată și poată distrusă. Ei dovedesc însă o altă noblețe mai demnă de admirat: pasiunea pentru cultură. Stolnicul Iordache ar fi fost un bun elenist, iar Ioniță, cititor al lui Plutarh, își trimite pe cei mai mari din cei șase copii ai săi la studii ani îndelungați în străinătate. Scriitorul nu greșea cîtuși de puțin cînd își invoca strămoșii ca pe niște intelectuali de vază ai vremii. Și cel mai important dintre ei este acela pe care-l indică Duiliu Zamfirescu însuși: doctorul Anastasie Lascar. S-a născut în 1806 la Iași, cum ne încredințează lămuritorul „curriculum vitae” cu care se încheie teza lui de doctor în medicină: *Aneurysmatis aortae descendens. Historia cum epicrisi*, susținută și tipărită în limba latină, la Lipsca, în 1832 (*Disertatio inauguralis medica / quam / Gratiosi medicorum ordinis / auctoritate / in Academia Lipsiensi / Pro summis / in medicina et chirurgia honoribus / rite capessendis / Illustris ictorum ordinis cicenssii / in auditorio juridico / Die XX, mens Novemb. anni C D C CCCXXXII / Publice defendet / Anastasius Ioannis Lascaris, / Fockschanio Moldoviensis / Medicine Baccalaureus.* Primele elemente de învățătură le-a primit „in schola civica Fockschanensis”, apoi a dobîndit cunoștințe de limba română, limba greacă veche și modernă, de matematici și istorie universală, fiind instruit în autorii clasici („in explicandis veteribus auctoribus”) după cît se pare de însuși mitropolitul Veniamin Costache — pe atunci arhimandrit —, căruia îi dedică, plin de gratitudine și reverență, un exemplar al disertației, ce se păstrează acum la Biblioteca Academiei Române: „Celsissimo, serenissimo, clementissimo, / illustrissimo, reverendissimo / doctissimo / Domino Domino Beniamino, principi, archiepiscopo et per Universam / Moldoviam Metropolitae / plurium ordinum / equite etc. etc. / Fautori / et Patrono / omni observantia et pietatis cultu venerando.” În 1818 studiază la Brașov clasicii greci, retorica și poezia, în 1821, odată cu izbucnirea răscoalei eteriste, ajunge la Buda, unde învață latina și maghiara, urmînd și cursurile Academiei de arhitectură, la Pesta, continuă cu matematici superioare și geometrie, ca în cele din urmă să se consacre medicinei, pentru care vine la Leipzig în 1826. Aici îl cunoaște pe I. M. C. Rossetti, și el student, împreună cu care, la îndemnul lui Dinicu

Golescu, editează ziarul *Fama Lipschii*, primul periodic românesc. (Pentru detalii, v. articolul nostru, *Cine a redactat „Fama Lipschii”*, în vol. *Citind, recitind...*, ed. cit., p. 5—10).

Că vor fi fost urmași ai lui Ioan Laskaris, ce a domnit în Niceea în secolul al XIII-lea, Lascarii aceștia, viețuind mai multe decenii ca neguțatori și mici dregători domnești în tîrgul Focșani de la 1800, rămîne o întrebare al cărei răspuns e, în cel mai bun caz, ipotetic. O mică anecdotă pe care a transmis-o tradiția orală a familiei ni se pare semnificativă. Doctorul Anastasie Lascar ar fi cunoscut, în timpul studiilor sale în Ungaria și Germania, pe fostul rege al Suediei, Gustav Vasa, care, încercînd să-și recapete tronul ocupat acum de generalul Bernadotte, căuta sprijin pe la curțile europene ale Apusului și Răsăritului. El i-a propus studentului focșenean să-l însoțească la Constantinopol și totodată l-a sfătuit să-și revendice titlul de prinț. Tinărul, care nu avea cu mult peste 20 de ani, se înflăcăra de idee și adresă o epistolă tatălui său, cerîndu-i încuviințarea. Negustorul, om cu simțul realității, i-ar fi trimis vorbă feciorului să-și vadă de carte și să nu se țină de mofturi.

Dar dincolo de legendă stă faptul că Lascarii erau oameni cultivați și că Duiliu Zamfirescu ar fi avut adevărate motive de mîndrie dacă ar fi cunoscut lucrul cel mai important, și anume că doctorul Lascar se găsea printre întemeietorii ziaristicii românești, adică ai breslei în rîndul căreia însuși autorul *Vieții la țară* își făcuse anii de ucenicie a scrisului.

2 — Ia de unde nu-i! (ital.).

3, 4 — Elena, Ecaterina, surori ale scriitorului.

16

B.C.S., Ms. 13.915.

1 — Botezul nepotei, Alexandra, Sanda, fiica lui Al. Duiliu Zamfirescu.

2 — Probabil, soacra lui Al. Duiliu Zamfirescu, mama Luciei Zamfirescu.

3 — În amănunțime, în detaliu, detaliat (ital.).

17

B.C.S., Ms. 13.914.

18

B.C.S., Ms. 13.913

1 — Generalul Al. Averescu (v. *supra*, scrisoarea 7, nota 3).

19

B.C.S., Ms. 13.912.

Publicată de noi în *Revista noastră*, loc. cit., p. 1486.

1 — Pe fondul acestor „*lettres d'affaires*”, pline de cifre, contracte, forme de plată, apare din când în când și poetul, ca în această frază de o remarcabilă sensibilitate.

2 — Hotelul preferat al scriitorului; clădirea se păstrează și astăzi.

20

B.C.S., Ms. 14.167.

1 — Lascar, cel de-al doilea fiu al scriitorului.

2 — Ioan Bianu (1856—1935), membru, secretar general și președinte al Academiei Române (v. vol. VII, p. 496, nota 1).

3 — Semnificativă caracterizare a ciclului Comăneștenilor.

4 — Arthur Văitoianu (1864—1937), general și om politic liberal. Comandant de corp de armată în timpul primului război mondial. De mai multe ori ministru; prim-ministru (sept.-dec. 1919).

21

B.C.S., Ms. 13.911.

A fost publicată de noi în *Manuscriptum*, loc. cit., p. 31—32.

1 — Este vorba, desigur, de volumul *Pe Marea Neagră*, apărut în 1919.

2 — Boala de ficat care, pare-se, a cauzat moartea scriitorului la 63 de ani.

22

B.C.S., Ms. 13.910.

1 — Sînt denaturați (ital.) — spus desigur în glumă.

B.C.S., Ms. 13.909.

Publicată de noi în *Manuscriptum*, loc. cit., p. 33—35.

1 — E vorba de episodul erotic din ultimii ani ai vieții scriitorului, pe care îl cunoaștem sub numele poetic *Malvina*, titlul uneia din cele mai izbutite poezii dedicate de autor muzei sale, în realitate, Corinne (Corina Gărdescu), de care aminteste în alte scrisori anterioare.

2 — Regăsim aici unul din rarele momente de confesiune epistolară ale lui Duiliu Zamfirescu din această perioadă.

3 — Diplomatul român era membru al clubului „Caccia” (Vânătoarea). Un ecou al expedițiilor sale cinegetice, mai mult decorative, găsim în palida schiță *O vânătoare de vulpe în Campania romană*.

4 — Guvernul Averescu se formează, într-adevăr, la 13 martie 1920, în care Duiliu Zamfirescu va fi ministru al Afacerilor Străine, așa cum spune în scrisoare, trei luni, pînă la 30 iunie 1920, iar după aceea, pînă la 24 ianuarie 1922, președinte al Camerei deputaților.

5 — V. scrisoarea 15 către N. Petrașcu, nota 2.

B.C.S., Ms. 14.164.

1 — Probabil, un cumnat, oricum un membru al familiei so-crului său, Antonio Allievi.

2 — Ești un încurcă-lume de prima mînă. Ai luat o groază de bani și dacă nu-ți plătești datoriile... (ital.).

3 — V. *infra*, scrisoarea 26, nota 1.

4 — Altă încurcătură (ital.).

5 — Sînteți niște hoțomani în toată regula (ital.).

6 — Al. Duiliu Zamfirescu era diplomat la Roma, ca și tatăl său, în tinerețe.

7 — Și într-adevăr, va fi reales președinte al Camerei.

B.C.S., Ms. 13.921.

1 — Nota lui Al. Duiliu Zamfirescu: „Adresată fiului la Roma”.

B.C.S., Ms. 13.923.

Publicată de noi în *Manuscriptum*, loc. cit., p. 36—37.

1 — Se referă la campania de presă și acuzațiile din ziarele liberale contra scriitorului, care, în calitate de președinte al consiliului de administrație, ar fi distribuit acțiunile societății „Reșița” după bunul său plac. El răspunde într-o serie de articole (*Campania contra Reșiței*, în *Îndreptarea*, 7 nov. 1920; *Răspuns unor calomnii*, în *Îndreptarea*, 7 dec. 1920) și-l provoacă la duel pe A. Mavrodi, directorul ziarului liberal *Viitorul*. Acesta refuză să iasă pe teren, prilej pentru Duiliu Zamfirescu să-i riposteze caustic într-unul din articolele mai sus citate (*Îndreptarea*, 7 nov. 1920): „Cînd căciula d-lui Mavrodi se va toci în-deajuns ca prin spărturile ei să iasă la iveală urechile d-lui Vintilă Brătianu, vom examina dacă sunt destul de lungi ca să le scurtăm...”

2 — Ion Creangă (nefericită coincidență onomastică), directorul general al Băncii generale, instituție liberală condusă de Vintilă Brătianu. Duiliu Zamfirescu ripostează violent și acestui funcționar brătienist în articolele publicate în *Îndreptarea*.

3 — Lipsă o pagină din manuscris.

4 — Postură înedită pînă la publicarea acestor scrisori, aceea de bunic, a lui Duiliu Zamfirescu. Un bunic rămas iremediabil artist.

5 — Lorenzo Allievi, cumnat al lui Duiliu Zamfirescu.

6 — Lipsește finalul scrisorii.

27

Publicată în *Revista scriitoarelor și scriitorilor români*, VII, martie-aprilie, nr. 3—4, 1933, p. 7.

1 — John James, unul dintre cei dintîi prieteni apropiați ai scriitorului după sosirea la Roma. L-a evocat în *John James* (Amintiri din cariera diplomatică), în *Convorbiri literare*, XLIX, nr. 9, sept. 1915. (V. și comentariul lui M. Gafița, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, III, *Nuvele*, ed. cit., p. 765—767.)

28

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

1 — Soacra lui Al. Duiliu.

29

B.C.S., Ms. 13.922.

1 — Constantin Zamfirescu, fratele mai mic al scriitorului.

2 — La 17 decembrie 1921, înlocuiește guvernul condus de Al. Averescu.

30

B.C.S., Ms. 13.916.

Publicată de noi în *Manuscriptum*, loc. cit., p. 37—38.

1 — La 19 ianuarie 1922, cu sprijinul regelui, este instalat un guvern liberal, sub prezența lui Ioan I. C. Brătianu.

2 — Lăscar, al doilea fiu al lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Nu se păstrează sfîrșitul scrisorii.

31

B.C.S., Ms. 14.165.

32

B.C.S., Ms. 14.116.

1 — Lipsește data zilei.

2 — Probabil, I. G. Duca (1879—1933), jurist și om politic, fruntaș al partidului; în 1922, ministru de Externe, în guvernul Ionel Brătianu.

3 — Cu atît mai bine (ital.).

4 — E vorba mereu de liberali.

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

1 — Nu se păstrează continuarea scrisorii.

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

Către Constantin Zamfirescu

P. 334

1

B.A.R., S $\frac{13(1)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 282—283; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 241—242.

1 — Constantin Zamfirescu (1873—1960), fratele cel mai mic al lui Duiliu Zamfirescu. Absolvent al facultății de farmacie și chimie din București, și-a trecut doctoratul în chimie la Roma, în timpul când scriitorul era diplomat acolo. Era foarte iubit de copiii lui Duiliu Zamfirescu, fiind oarecum apropiați ca vîrstă. El i-a învățat limba română, căci în casă se vorbea italienește, mama fiind italiancă.

2, 3 — Frate și soră ai scriitorului.

4 — Al. Duiliu Zamfirescu (v. *supra*).

5 — Soră a lui Duiliu Zamfirescu.

B.A.R., S $\frac{13(2)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 284—285.

3

B.A.R., S $\frac{13(3)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 285—286.

1 — Transmis asupra altuia.

4

B.A.R., S $\frac{13(4)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 281—287.

1 — Care va apare la Editura Ollendorf, în 1900, sub titlul *Temps de guerre*.

2 — Soția lui Duiliu.

B.A.R., S $\frac{13(5)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 287—288.

1 — *Al. Marghiloman* (1854—1925), om politic conservator (v. vol. VII, p. 753, nota 13).

2 — În țară nu va veni decît în 1906, ca secretar general în Ministerul de Externe.

B.A.R., S $\frac{13(6)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 288—289.

1 — *Petru Poni* (1841—1925), chimist și mineralog. Unul din fondatorii școlii românești de chimie.

2 — *Ion Kalinderu* (1840—1913), om politic, istoric al culturii (v. vol. VII, p. 571, nota 1).

3 — *Constantin I. Istrati* (1850—1918), chimist și medic român (v. vol. VII, p. 570, nota 1).

B.A.R., S $\frac{13(7)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 290—291.

1 — Diplomatul aproxima foarte mult. Avea să fie mutat în țară abia peste șase ani.

2 — *C. Arion* (1856—1923), avocat și om politic, în mai multe rînduri ministru, între 1900—1918.

B.A.R., S $\frac{13(9)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 292.

B.A.R., S $\frac{13(8)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 292—294.

B.A.R., S $\frac{13(10)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 294.

1 — Revista nu se găsește în fișierul Bibliotecii Academiei R.S.R.

2 — Furfanțo, în *Convorbiri literare*, XXXIV, nr. 11, nov. 1900, p. 945 și urm.

11

B.A.R., S $\frac{13(11)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 295.

12

B.A.R., S $\frac{13(13)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 296.

13

B.A.R., S $\frac{13(12)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 296—297.

1 — D. C. Ollănescu-Ascanio (v. *supra*, scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

2 — Nicolae Petrașcu (v. *supra*, scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

14

B.A.R., S $\frac{13(14)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 297—298.

15

B.A.R., S $\frac{13(15)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 298—299.

1 — Alături de scrisoare se păstrează și acest „saggio musicale“.

Către Henriette Zamfirescu

P. 351

B.C.S., Ms. 12.397.

1 — Henriette Zamfirescu (1854—1906), născută Allievi, soția scriitorului, mai în vîrstă decît el cu patru ani, fiică a senato-

rului Antonio Allievi și al Franciscăi, născută Bonacini (v. și vol. VII, p. 499, nota 2 și articolul documentar *Duiliu Zamfirescu inedit* de Al. Raicu, în *Revista noastră*, loc. cit., p. 1487—1488).

2 — Prin referințele pe care le conține, primul copil al soților era foarte mic, scrisoarea datează probabil din 1891.

3 — Numele de alint al fetei Enrichetta (Henriette).

Către Lascar Zamfirescu

P. 352

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

1 — *Lascar Zamfirescu* (1895—1921), cel de-al doilea fiu al lui Duiliu Zamfirescu, a murit tânăr, ucis într-un duel.

2 — Ceea ce se va întâmpla în 1920, când scriitorul devine pentru trei luni ministru de Externe.

Către Lascăr Zamfirescu

P. 354

1

Publicată în revista *Făt-Frumos*, nr. 4, iul.-aug. 1941, p. 117—118.

1 — *Lascăr Zamfirescu* (c. 1822—1910), tatăl scriitorului (v. vol. VII, p. 508, nota 1).

2 — *Elena Simionescu-Rîmniceanu*, verișoară a scriitorului, fiica Ecaterinei, născută Mincu; ar fi fost unul din prototipurile Tincuței din *Viața la țară* (v. și vol. VII, p. 552). Despre moartea ei este vorba în scrisoare.

3 — *Duduța*, fiica Elenei Simionescu-Rîmniceanu, mai tîrziu soția diplomatului Mihai Picleanu.

2

Publicată în revista *Făt-Frumos*, nr. 4, iul.-aug. 1941, p. 118—120.

1 — Socrul său, Antonio Allievi.

2 — *Al. Plagino* era în acel timp ministrul României la Roma, deci șef al lui Duiliu Zamfirescu.

3 — V. Scrisoarea lui Titu Maiorescu din 23 iunie/5 iulie 1890 în vol. VII, p. 632—634.

4 — Peticari, coleg de legație, se pare, primul secretar.

5 — V. *supra*, scrisoarea 7 către Al. D. Zamfirescu, nota 2.

Către Lucia Al. D. Zamfirescu

P. 358

B.C.S., Ms. 13.925.

1 — Lucia (Lucie) (1893—1979), soția lui Al. Duiliu Zamfirescu, născută Gărdescu.

2 — La Odessa, Duiliu Zamfirescu a fost cîtva timp în refugiu, în 1918.

3 — Inspiratoarea ciclului de poezii *Malvina*.

Către Marcela Zamfirescu (Slăvescu)

P. 360

Publicată în revista *Făt-Frumos*, nr. 4, iul.-aug. 1941, p. 120.

1 — Marcela, soră a scriitorului.

2 — Se referă la piesa *Poezia depărtării*, a cărei premieră a avut loc la 25 ian. 1913, publicată în *Convorbiri literare*, XLVII, nr. 4—7, aprilie-iulie 1913.

3 — *Al. Davila* (1862—1924), autorul dramei istorice *Vlaicu-Vodă*. Era atunci director al Teatrului Național din București.

4 — E și aici consemnat, într-un fel, ecoul destul de modest pe care l-au avut la public piesele lui Duiliu Zamfirescu.

**OPINII CRITICE DESPRE CORESPONDENȚA
LUI
DUILIU ZAMFIRESCU**

Constituindu-se ca o nouă „operă” a scriitorului, corespondența lui Duiliu Zamfirescu s-a bucurat de comentarii incomparabil mai numeroase și mai complexe decât alte corespondențe literare. De aceea am găsit util să dăm drept încheiere a ediției noastre un mănunchi de opinii (de fapt, de articole și studii) ale celor mai importanți critici care s-au exprimat în timp despre activitatea, după cei mai mulți, excepțională, de epistolier a autorului *Vieții la țară*. Părerile au fost aproape unanime în a recunoaște că în această ipostază, scriitorul își revelă „o nouă față”, mai luminoasă decât aceea acreditată de contemporani, o nouă dimensiune caracterologică și estetică, mai adâncă decât aceea pe care o comunică opera sa literară propriu-zisă. Publicarea corespondenței lui Duiliu Zamfirescu avea să contribuie la modificarea citorva coordonate ale istoriei literaturii române de la sfârșitul secolului trecut, cu privire la „posteritatea critică a lui Titu Maiorescu”, la epoca de „decadență” a „Junimii” și la estetica romanului, direcție în care ideile autorului sînt novatoare și anticipatoare, pe anumite laturi ale momentului de efervescență a genului de după 1920.

Dacă opera literară a autorului *Vieții la țară* n-a avut parte în epocă de o receptare critică pe care ar fi meritat-o, fiind înțipinată cu rezerve politicoase chiar de către prieteni, corespondența publicată postum a înrunit, cu excepția lui G. Călinescu, sufragiile tuturor comentatorilor. E adevărat că ea apare și într-un moment de mare interes pentru documentul autentic, dar, în același timp, relevă, în chip senzațional, o fizionomie

morală aproape nebănuită a scriitorului care, cel puțin după 1900, nu știuse decât să-și atragă antipatii. Corespondența îl reabilita și explica multe din ideile sale rău înțelese sau rămasse impenetrabile pentru contemporani. Mai toți criticii au identificat în acest corpus epistolar un excepțional jurnal de creație, un mic tratat de estetică (a romanului), un remarcabil jurnal de călătorie, iar în autor, un portretist și un istoriograf fără voie al „Junimii” din perioada ei declinantă.

Citind acum întreaga corespondență a scriitorului și cu ochii criticilor care au receptat-o de la publicarea ei pînă azi, ne convingem încă o dată că aceasta s-a impus ca o nouă operă a lui Duiliu Zamfirescu și ca una dintre cele mai însemnate ale sfîrșitului de secol, avînd, pe anumite laturi, prelungite ecouri — fie și mediate — în conștiința literară românească a secolului următor.

Octav Botez

IN JURUL CORESPONDENȚEI LUI DUILIU ZAMFIRESCU

S-a scris, și nu fără temei, cu ocazia împlinirii a zece ani de la moartea scriitorului, că Duiliu Zamfirescu nu s-a bucurat, în timpul vieții, de prețuirea la care avea drept.

Tonul liniștit, senin și clasic al celei mai bune părți din opera lui nu era în acord cu sensibilitatea epocii 1880—1900, cu drept cuvînt numită eminesciană, subiectivă, pesimistă, înclinată spre critică sau negațiune.

Iar după 1900, morga aristocratică ca și atitudinea lui agresivă față de curente dominante ale vremii i-au creat dușmăanii tenace.

Azi însă, cînd unele patimi au amorfit, opera lui, privită de la distanță, subț un unghi pur estetic, apare mai rezistentă ca aceea a unor contemporani, cu mult mai prețuiți acum două sau trei decenii. E destul să amintim pe Vlahuță și Delavrancea! Pe cînd proza lor se citește azi tot mai puțin și mai greu, dacă nu tot ce a scris Zamfirescu se poate citi cu plăcere, Viața la țară măcar radiază un farmec pur și inalterabil.

Publicarea, în ultimul timp, a unora din scrisorile lui către d-l N. Petrașcu, în monografia acestuia din 1929, ca și a corespondenței lui [către] Iacob Negruzzi în prețioasele Studii și documente literare ale d-lor Toroușiu și Cardaș asupra „Junimei” din 1931 completează și întregesc, în multe privinți, fizionomia spirituală a omului și scriitorului.

Afectat uneori și adesea pretențios sau pedant în opera literară și totdeauna cu un aer de suficiență greu suportabil în bătaioasele lui prefețe, Zamfirescu ne apare subț o lumină mult mai simpatcă în corespondența lui, simplă, sinceră, modestă, con-

versînd de obicei pe un ton familiar, și cînd e vorba de contemporani, exprimîndu-se judicios și adesea pătrunzător în aprecierile sale.

Scrisorile către d-l Petrașcu, amic din tinerețe (s-au cunoscut în foyer-ul Teatrului Național prin 1883), au, firește, un caracter mai intim, și cum era de așteptat de la un scriitor, în a cărui operă femeia și dragostea ocupă atîta loc, confidențele erotice nu lipsesc.

Dar pe cînd romanele lui, cu deosebire cele din urmă, ne indispun uneori, prin situații în care plutește nu știm ce parfum tulburător de lascivitate tirzie, tînărul atașat al legației din Roma, de un farmec fizic prea cunoscut, ne apare în aceste scrisori, deși asaltat sub cerul inflamabil al sudului de vioaie și îndrăznețe partenere, rezervat și calm, inaccesibil pornirilor violente de senzualitate sau de pasiune.

Pomenind despre una din femeile care l-a impresionat atunci, el o descrie „avînd în umbra frunții o estompă de lumină ce vine de sus, de undeva, unde e cald, iar ochii adînci și stranii se uită cu un fel de gust de durere care-ți pătrunde sufletul“.

Cu aceste dispoziții afective de un idealism lamartinian, candid și naiv, îl vedem la Ischia, Sorrento, Capri, cercetînd cu aviditate urmele legendei marelui poet, care a trăit și iubit acolo.

Încîntat cînd descoperă că descrierea din poezia cu portocalii, cărările de pe stîncă, gardurile vii și înflorite e adevărată, exclamă cu o juvenilă exuberanță: „Niciodată în viața mea n-am fost mai limpede, mai plin de lumina idealului, ca în aceste șase zile“.

Scrisorile către Iacob Negruzzi, deși adeseori afectuoase, unele încep cu moldovenescul „iubite coane Jacques“, sunt bineînțeles, pe alt ton, de obicei de respectuoasă deferință. Animatorul și conducătorul de fapt al Convorbirilor aparținea prin vîrstă lui unei generații mai vechi, dar era mai ales amicul lui Maiorescu și Carp, cu sprijinul cărora Zamfirescu obținuse, în 1888, postul său la Roma și de a căror bunăvoință depindea, în mare parte, ascensiunea unui diplomat care, firește, dorea să ajungă. Obiectul multor scrisori sunt impresiile scriitorului în fața Coloseului, Forului și altor monumente ale antichității romane.

Rînduri de felul acestora ne dezvăluie unul din izvoarele clasicismului său, de o marcă latină atît de pură: „E un mare dor împlinit de a vedea urmele vii și a te încredința că te cobori din cel mai mare împărat ce l-a avut lumea. Eu singur rid citeodată de această sfîntă flacără care mă incinge ca pe frații de ghincolo. Se vede că, cu toată aparența mea, nu sunt așa de blazat, sau poate tocmai pentru că sunt, aceste rămășițe, puternice și mărețe, nu mai au nimic banal și ridicul la Roma.“

Interesante, pentru istoria literară, sunt privirile lui Zamfirescu asupra unor scriitori din vremea lui, ca și unele lămuriri asupra operei sale proprii.

Introdus în cercul „Junimii“ după strămutarea revistei la București, atunci cînd contribuția literară a Convorbirilor era în declin față de înălțimea pe care o atinsese cu Eminescu sau Creangă, Zamfirescu recunoaște cu mult bun-simț realitatea.

Citind în străinătate numărul jubiliar al revistei din 1891 el găsește pe colaboratori „grozav de împetriți“ și nu se sfiește să afirme fără reticențe: „venirea Convorbirilor la București reprezintă un moment de reîntoarcere a purului sînge cătră speța vulgară“.

Proza de modă pe atunci cu subiecte din viața țărănească nu-l satisface (se știe ce-a scris într-una din prefețele lui despre Năpasta lui Caragiale) și asupra a doi din reprezentanții ei, din care unul era un vechi colaborator al Convorbirilor, se exprimă astfel: „Poate că greșesc dar simțîmintul meu este că atît nuvelele lui Slavici cu dulcegăriile fetelor și flăcăilor lui, cit și ale lui Barbu Ștefănescu cu mahalagii bucureșteni dați drept plugari și cu sultănicele de carnaval au falsificat noțiunile ce aveam noi despre populațiunea noastră rurală“.

Dintre scriitorii care debutau acum patru decenii, îl vedem lăudînd pe Popovici-Bănăceanul, a cărui nuvelă Din viața meseriașilor apăruse de curînd, și pe d-l Brătescu-Voinești, despre care scrie: „este temperamentul cel mai artistic dintre noii tineri de la Convorbiri, trebuie încurajat să scrie ceva mai lung“.

Asupra romanului său Viața la țară, sfîrșit în iulie 1893 la Bruxelles, Zamfirescu face unele mărturisiri prețioase: „Psihologia cum se face azi (aluzia privește probabil pe Bourget, des-tul de gustat pe atunci) am lăsat-o sistematic la o parte. Dacă persoanele din roman sunt vii, iar acțiunile lor firești, psihologia e satisfăcută.“

Pot iarăși să vă asigur că limba și viața țăranilor mei este limba și viața lor adevărată acolo unde sunt puși. Copilăria mea, cit nu am mers la școală, și după ce am mers, s-a petrecut în județele Rimnicul Sărat și Brăila, unde ai mei aveau pământuri sau le țineau în arendă după cum au și astăzi. Prin Ialomița, am fost de mai multe ori și anume în marginea Bărăganului. Dacă am reușit să dau o puternică și sănătoasă notă a pământului nostru românesc, țelul meu este atins."

S-a vorbit de înriurirea pe care Tolstoi a avut-o în această vreme asupra lui Zamfirescu.

Adevărul acestei afirmări, ca și atitudinea lui față de naturalismul francez sunt vizibile în pasajul următor: „Îmi pare rău că n-am sfârșit cu Tolstoi (e vorba de un studiu publicat de Zamfirescu în Convorbiri, 1892), aveam o judecată cu Zola și admiratorii săi".

Un fapt curios și instructiv pentru atmosfera literară a vremii e că nimeni nu pare să-și fi dat samă, în momentul apariției Vieții la țară, de valoarea romanului. Pe cînd critica contemporană, stăpînită pe atunci de spiritul lui Gherea, discută cu pasiune Paraziții lui Delavrancea sau Dan al lui Vlahuță, publicarea romanului lui Zamfirescu, în paginile Convorbirilor a trecut cu totul neobservată. Nici Iacob Negruzzi nu a fost prea impresionat de lectura lui, și Zamfirescu, văzînd că publicarea întîrzie, e nevoit să-i scrie pe un ton care față de moravurile literare de azi ne apare de o surprinzătoare modestie. „Doresc să cunosc cauza (întîrzierii). Dacă romanul nu place, vă rog să mi-o spuneți lămurit. Dv. știți că nu mă supăr și că sunt foarte sincer cînd spun asta. Eu cred însă că tot e ceva de scos din ultima mea încercare."

Ca și alți scriitori din generația lui (Eminescu, Caragiale, Delavrancea, Vlahuță), scrupuloși în materie de stil și pururi în căutarea formei desăvîrșite, Zamfirescu nu a fost cu totul scutit de unele suferinți și clipe de descurajare, ce însoțesc în mod inexorabil creația artistică. Destăinuirile ce urmează, făcute amicului său Petrașcu, ne-o dovedesc de ajuns: „Cu scrisul stau prost de tot. Îmi pare că sunt ca un lemnar, care-și inchipuiește că e sculptor. Îmi răsar în minte niște lucruri așa de minunate, mă apuc să cioplesc ca să caut în ele statua și dau cu barda, ciopîrlesc, pînă stric tot materialul: lemnar prost. Și, Doamne, ce lucruri frumoase văd citeodată! Sentimentul la care am ajuns acuma, în multe ale vieții, dar mai cu seamă în lite-

ratură, este disperarea. Coardele nu sunt rupte, nici chiar sparte, dar sunt niște sirme păcătoase."

Dar momente ca acestea sunt excepționale în viața interioară a lui Zamfirescu și tonalitatea ei obicinuită este desigur alta: „Mă gîndesc, scrie el, în 1892, lui Iacob Negruzzi, cu o adevărată plăcere, a continua un crîmpei de roman început de mult (e vorba de Viața la țară), și îmi pare că toată realitatea imediată a vieții nu are nici o însemnătate, că e trecătoare și zadarnică... statornică e numai cea mediată a sufletului nostru. Acolo, din fericire, limpeziciunea idealului e ca a lacurilor din grote, în care nu plouă, nu cad găteji de uscături, nu bate vîntul."

Mai revelatoare și caracteristică încă pentru atitudinea față de viață, ca și pentru natura contemplativă și estetică a scriitorului, mi se par următoarele rînduri de o remarcabilă frumusețe plastică: „...Sunt 8 jum. dimineața. O adevărată zi de primăvară a înfășurat lumea în respirarea sa parfumată. E cald și bine. Venînd încet pe ulițe mă uitam la umbrele palatelor care tăiau profiluri posomorite în pinza luminii. În piața Termelor lui Dioclețian, locul se lărgeste. Apa săltăreacă din vasele de marmoră pare a se scâldea ea însăși în mirajul fermecător al clarului. Citeodată îți pare că lumea e alcătuită după o mare lege de armonie și oamenii, dacă-ți sunt necunoscuți și-i vezi trecînd cuminți pe ulițe, nu te mai supăra. Dimineața, nervii sunt liniștiți, gîndirea e senină, fleacurile te supără, îți place să taci și fantazia urzește o cale lungă de trandafiri pe care te pierzi ca un pribeag. Și mergînd pe ulițe, caut niște hexametre. Am început să traduc din Odi barbare (ale lui Carducci) o minunată pagină de clasicism modern, La fîntîna Clitumno."

Ce contrast între starea de suflet luminoasă, placidă și caldă a acestui fericit visător și întunecatul zbucium lăuntric al celor mai reprezentativi scriitori din generația lui, sărmani proletari, intelectuali dezrădăcinați, innăscuți sau revoltați, irosindu-și forțele spirituale în îndeletniciri ingrate, gazetărie, advocatură, profesorat.

S-a remarcat de critici că liniștea, măsura, seninătatea celei mai bune părți din opera lui Zamfirescu, ca și subiectele sau limpezimea cristalină a stilului său, îl clasează în aceeași familie de spirite cu scriitorii noștri care prin originea lor aparțineau vechii boierimi, un C. Negruzzi, V. Alecsandri sau N. Gane.

Se știe totuși că Zamfirescu, cu tot zelul său tirziu de a-și descoperi o ascendență nobiliară, era fiul unui modest funcționar din Focșani și că, în tinerețe, ca student și apoi gazetar la România liberă, cu un salariu de 150 lei lunar, a avut începuturi destul de grele.

Dar unele împrejurări norocoase au făcut repede din el un privilegiat al soartei. Legăturile cu „Junimea”, dobândirea postului său la Roma, căsătoria cu fiica unui senator italian și director de bancă mai ales, i-au asigurat independența materială și i-au permis aproape două decenii, cât a făcut parte din diplomație, mai toată vremea la Roma (cu mici intervale la Atena sau Bruxelles) să ducă o viață comodă și largă, bogată în variate impresii de om de lume, amator și estetic.

În mediul frecventat, grație profesiei și relațiilor, Zamfirescu a devenit prin adopțiune și voință un aristocrat, tot mai mult stăpinit de patosul distanței.

Identificându-se însă cu interesele păturii de sus, el și-a însușit în același timp (oferind un rar exemplu de transplantare izbutită), odată cu stăpânirea de sine și eleganța exterioară, și o bună parte din tezaurul ei de distincție și delicateță sufletească.

Aceste trăsături spirituale dau fără îndoială figurei lui prestanță și farmec. Dar ce inactuală și îndepărtată apare din ea în epoca turbure, de vulgaritate și violență plebeiană, pe care o trăim azi!

(Adevărul literar și artistic, an. XII, seria II, nr. 676, 19 nov. 1933, p. 1—2.)

Șerban Cioculescu

O FAȚĂ NOUĂ A LUI DUILIU ZAMFIRESCU

Scrisorile trimise de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu, cu introducere și note de d. Em. Bucuța, în Revista Fundațiilor regale, de la 1 iunie 1935 până la 1 iulie 1936.

Activitatea literară a lui Duiliu Zamfirescu, fără să fie vastă, e dintre cele mai felurite (poezii, nuvele, romane, comedii, încercări critice). În perspectiva de care dispunem astăzi, valoarea operei sale nu este desigur mai puțin însemnată decât aceea a lui Alexandru Vlahuță sau Barbu Delavrancea, tustrei de altfel legați cronologic, prin anul nașterii (1858). Rolul literar al acestor doi din urmă scriitori a putut părea mai important prin faptul militării în țară, în timp ce mai toată producția lui Duiliu Zamfirescu s-a efectuat în străinătate, datorită carierei sale diplomatice.

Nu este aci locul să arătăm împrejurările care au dus, în timpul vieții lor, la supraevaluarea unui Vlahuță sau Delavrancea, după cum nu vom examina nici adevărata lor situație literară. Oricum, este semnificativ faptul că procesul de nivelare al timpului se vedește a fi în favoarea lui Duiliu Zamfirescu. Reeditarea poeziilor sale, puțin gustate în timpul apariției lor, de vreme ce nici una din plachetele sale nu s-a bucurat de a doua ediție, îngăduie formarea unei limpezi imagini de poet neoclasic. Se cuvine de asemenea să se ia în cercetare întreaga sa activitate de romancier, pentru a se stabili cu precizie rolul său determinant în dezvoltarea romanului nostru. Chiar dacă ciclul Comăneștenilor nu reprezintă o lucrare perfect încheiată, pentru a constitui fresca socială dorită de autor, nu e mai puțin adevărat că eforturile sale au contribuit într-o certă măsură la izbînda, de mai tirziu, a epiceii românești. Pe de altă parte, prin atitudinea sa cunoscută față de literatura po-

poranistă, Duiliu Zamfirescu înfățișează, poate cu mai multă intransigență decît însuși Titu Maiorescu, poziția junimistă înaintea problemei.

Prin colaborarea statornică și aproape exclusivă la Convorbiri literare, timp de peste un sfert de veac, Duiliu Zamfirescu și-a manifestat atașamentul său față de gruparea literară, înțadată după strămutarea ei la București.

Faptul moral al aderenței sale la „Junimea” poate fi cercetat astăzi mai bine ca oricînd, după publicarea, de către d. Em. Bucuța, a scrisorilor trimise de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu. Din această întinsă corespondență, de aproape două sute de scrisori, care constituie materialul unui volum dens de circa trei sute pagini, format în octavo, suntem în măsură să restabilim istoria raporturilor sale cu școala literară respectivă. Acesta este însă numai un aspect al corespondenței. Prețul ei deosebit stă în altă parte. Ne aflăm, fără îndoială, înaintea celei mai prețioase corespondențe din cîte dispune literatură noastră.

Intr-adevăr, scrisul românesc cunoaște cîteva corespondențe, destinate publicității și care vehiculează probleme economice și culturale, fără vreo valoare de document sufletesc. Așa au fost schimburile de scrisori dintre Ioan Ghica și Vasile Alecsandri, sau dintre I. L. Caragiale și Alexandru Vlahuță. Într-o oarecare măsură, corespondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol, din care am publicat extrase (în această revistă, martie, aprilie și mai 1935), ne-a introdus în obișnuințele intelectuale și laboratorul autorului Momentelor, către sfîrșitul vieții sale.

Cu scrisorile lui Duiliu Zamfirescu, de caracter privat, se luminează, într-adevăr, revelator, o personalitate artistică de prim ordin. Mai mult încă, ceea ce scriitorul n-a reușit să realizeze în opera sa, și anume înseși posibilitățile sale majore și multiple, spre a le cristaliza într-o operă definitivă, apare pentru prima oară în plină lumină. Din citirea acestor admirabile scrisori — fără a fi însă prelucrate meșteșugit spre a da o impresie de artificio și de inautenticitate — suntem nevoiți a recunoaște prima realizare de sine, desăvîrșită, a lui Duiliu Zamfirescu.

Prin aceasta, nu vrem să afirmăm perfecția sau excelența scriitorului în specia epistolară, care a putut fi, în anumite momente de viață socială, un adevărat gen artistic. Duiliu Zamfi-

rescu, care va fi fost un perfect om de lume, nu trebuie bănuît că, prin această calitate a sa, a deșteptat un gen literar, redîndu-i demnitatea și strălucirea din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. Departe de a se înfățișa printr-o lature, prin excelență convențională, de abil corespondent, Duiliu Zamfirescu izbutește în scrisorile sale să dea expresia totală a personalității sale. În nici una din operele sale nu a avut norocul să se exprime pe sine complet. Fiecare îl reflectează numai în parte. Prin idealul său clasic de artă, s-a obiectivat oarecum pînă la depersonalizare. Nicăieri nu s-a dăruit sau măcar s-a lăsat în voia sensibilității sale, fără constrîngere. Fără să-și trădeze ținuta și stilul supravegheat al personalității, Duiliu Zamfirescu, în scrisorile sale către Titu Maiorescu, se oglindește desăvîrșit. S-ar spune că și-a făcut adevăratul său examen moral în aceste misive, prilejuite de trimiterea unor colaborări literare sau de schimburi de idei. Cu toată deosebirea de vîrstă și de situație dintre discipol și maestru, Duiliu Zamfirescu s-a încredințat, sincer și întreg, lui Titu Maiorescu.

De pe urma unei prietenii de trei decenii, s-a adunat materialul bogat al scrisorilor trimise de autorul Altor orizonturi. Sensibilitatea sa artistică, ideile sale literare și politice, își găsesc timbrul just și expresia nemerită. De sub masca aristocratică și distantă, se arată trăsăturile simțirii neprefăcute.

*

Din scrisorile lui Duiliu Zamfirescu către Iacob Negruzzi, directorul Convorbirilor literare (I. E. Toroușiu și Gh. Cardaș : Studii și documente literare, vol. I, „Junimea”, București, 1931, Inst. de Arte grafice „Bucovina”), corespondență interesantă, dar mai puțin revelatoare decît aceasta din urmă, am reținut, printre altele, neaclimatizarea scriitorului în mediul zgomotos al „Junimei”. „Convorbelnicii” de la București i s-au părut „grozav de împetrișiți”, iar „venirea Convorbirilor la București” a sosit-o, printr-o expresie fericită și disprețuitoare, „întoarcerea a purului singe către speța vulgară”.

Din rîndurile următoare putem vedea descumpănirea tinărului scriitor, care era încă de pe băncile liceului un cititor credincios al Convorbirilor, în mijlocul cenacului junimist : „Îmi aduc aminte de primele timpuri ale întrunirilor «Junimei» de la București, în care eu, fricos, cu un cult ascuns pentru oracolii templului, veneam să ascult, să sorb vorbele lor, aducînd cu mine imaginea atît de plastică a sta-

tuei albe din criticele d-lui Maiorescu" (scris. XIV, Roma, 14 martie 1891). Cuvintele cărora le-am dat caracter cursive stau ca o mărturie a prestigiului maiorescian și explică suficient rațiunea adevizului lui Duiliu Zamfirescu la gruparea literară a „Junimei”. Așadar, ceea ce l-a atras către Convorbiri, determinându-l să părăsească Literatorul și cenacul lui Macedonski, a fost cu precădere imaginea ideală a lui Maiorescu, patronul spiritual al Convorbirilor. Dacă rațiunea de ordin personal a precumpănit, nu e mai puțin adevărat că Duiliu Zamfirescu a găsit în spiritul Convorbirilor o potrivire cu propria sa conformație artistică. În scrisorile sale către Titu Maiorescu, găsim de mai multe ori expresia admirației sale fervente pentru autorul Criticilor. Cu desăvârșită discreție și măsură, acest sentiment e ferit de adulație, arătându-se în puritatea dezinteresării ideale. De bună seamă, Titu Maiorescu a însemnat, pentru corespondentul său, întruparea unui prototip de perfecțiune intelectuală și omenească. Admirându-i „o așa de armonică și superioară minte”, își îngăduia să-și mărturisească părerea de rău că, absorbit de politică și de obligațiile profesionale ale avocaturii, Titu Maiorescu lucra „așa de puțin” (scris. 50, Roma, 21 noiembrie 1891).

Cu citva timp mai înainte, își luase libertatea să se bucare de căderea lui Maiorescu la alegerile parlamentare, cu nădejdea că nenorocosul candidat va avea „ceva mai mult timp de dat literaturii”. Cu o comparație din cele mai izbutite, îi arată lipsa de la îndatoririle de paznic al literelor. „E atita vreme de cînd d-voastră v-ați redus la rolul unei sentinele de pe malul celălalt și cînd vede cîte ceva mai neobișnuit se uită de două ori și apoi își întoarce capul către câprar spre a-i spune că e pace. Depărtarea malurilor micșorează lucrurile. Trebuie sărit în luntră și mers la fața locului” (scris. 44, Roma, 21 mai 1891).

Nu se mulțumește cu răspunsul lui Maiorescu la scrisoarea din 21 noiembrie 1891, și prin care șeful „Junimei” literare prezenta „catagrafia lucrărilor” întreprinse. Revine cu stăruitoare sagacitate: „Dar, domnule Maiorescu, cum ați făcut Logica, de ce nu faceți Psychologia? Cum ați întreprins Criticele într-o vreme grea, de ce nu întreprindeți alte nouă? fiindcă dacă pe atunci era Bărnuț, Maxim și Ceaiul d-nei X, astăzi sunt lucruri mult mai serioase. Trebuie să știți că criticele lui Gherea, sau mai bine concluziunile criticelor sale nu mă lasă să dorm” (scris. 51, Roma, 6 decembrie 1891).

Intr-un rînd, dînd curs unei mai vechi dorinți, îl roagă pe Titu Maiorescu să-i redacteze „o autobiografie sinceră”, pentru ca să aibă „date precise asupra întîmplărilor de căpetenie din viața” lui, „așa precum mi le-ați istorisit citeodată” (scris. 80, Bruxelles, 24/6 iulie 1891).

De aci reiese nota intimă a raporturilor dintre cei doi scriitori, așa de reținuți în relațiile lor cu ceilalți. Lăsîndu-se în voia sentimentelor sale de afecțiune, Duiliu Zamfirescu exclamă odată: „Cine e mai tînăr în țara românească, mai senin, mai cald în simțire decît d-voastră?... Nimeni” (scris. 89, Florența, 9/21 martie 1891).

Cu prilejul însă al unor explicații, ce le provoacă pentru a justifica participarea sa la fundarea revistei Literatura și arta română, Duiliu Zamfirescu se plînge de rezervele temperamentului mai reca, maiorescian: „Iar acum, iubite d-le Maiorescu, ce rău îmi pare că prietenia mea pentru d-voastră nu găsește poarta sufletului totdeauna deschisă! Îmi pare rău, fiindcă văd că nu înțelegi totdeauna cît e de dezinteresată, de nesupusă vremii și întîmplărilor. Eu nu pot să fac nimic. Mă cuprînde mila și descurajarea, față cu firea noastră omenească, care are atîtea unghiuri adînci; în care nu se poate intra deodată, ba poate niciodată... Dar totuși, parcă o nevoie puternică de a crede în cineva rămîne nebiruită de experiență. Altfel viața n-ar mai fi o vale de lacrimi, ci o vale seacă de lacrimi și de orice alte izvoare curate” (scris. 101, Roma, 1/13 martie 1896).

În această prietenie, așadar, întîlnim accente omenești ne-bănuite, de o puternică sensibilitate, uneori nestăpînită.

Intr-un alt loc, Duiliu Zamfirescu lămurește mai bine sentimentele care-l leagă de Titu Maiorescu: „Un rest de sentimentalism copilăresc, de care cu greu mă dezbră, a rămas în bărbatul de astăzi, și acesta se duce către d-voastră cu o așa de delicată simțire cum nu știu să exprim decît atunci cînd în haina din afară sunt puse să se miște persoane imaginare. D-voastră poate zîmbiți. Zîmbesc și eu, fiindcă e curios, — dar e așa” (scris. 149, Roma, 21/3 oct. 1899).

Mulțumind lui Titu Maiorescu de impresia bună pe care i-a făcut-o al treilea roman din ciclul Comăneștenilor, în război, în care marele critic a văzut, desigur eronat, cel mai bun roman din ultimii zece ani, Duiliu Zamfirescu dă o delicată expresie sentimentelor sale curate pentru maestrul său: „Eu, acolo, încep să mă văd în liniile mele estetico-morale, ridicîndu-mă, mă

aproziu de d-voastră, nu cum sunt ci cum aş putea să fiu" (scris. 121, Roma, 7/19 februarie 1898).

În Titu Maiorescu a văzut, ca Dante în Virgiliu, „il mio buon Duce“, „în acest sens că niciodată n-am luat o hotărîre însemnată, fără să mă întreb ce ar zice d. Maiorescu" (scris. 128, Roma, 30 oct./11 nov. 1898).

După douăzeci de ani de prietenie, face următoarea afirmaţie: „Eu, cel puţin, mă onorez a crede că sunt — artisticamente — omul cel mai apropiat de d-voastră din toate milioanele de români ce trăiesc pe glob. Aş fi gata să fac o prinsoare: că aş putea adnota, acasă la mine, Convorbirile, întocmai cum le-aţi adnotat d-voastră" (scris. 178, Roma, 28/10 iunie 1904).

Ajuns la asemenea consonanţă morală, Duiliu Zamfirescu s-a înşelat totuşi asupra naturii sensibilităţii maioresciene, ajungînd a scrie aceste rînduri neverosimile: „Asta mă face, mai mult ca oricînd, să regret că nu încercaţi a scrie romane sau romănuri: îmi închipuiesc că emotivitatea d-voastră personală ar turbura toate sufletele" (scris. 174, Roma, 6/19 dec. 1903).

Poetul Imnurilor păgîne nu disociază posibilităţile sensibilităţii artistice contemplative de ale aceleia creatoare. Maiorescu, spirit logic şi abstract, n-ar fi putut scrie niciodată nuvele şi romane, iar reproşul amical al lui Duiliu Zamfirescu rămîne fără temei.

Este interesant de urmărit modul de colaborare al lui Duiliu Zamfirescu la Convorbiri literare. Scriitorul trimite producerile sale lui Titu Maiorescu, peste capul conducerii revistei, demarînd în acest fel dependenţa lui directă de „spiritus rector" al Convorbirilor şi voinţa sa de a nu se supune unui alt control. Observaţiile unui Iacob Negruzzi îl rănesc „în întreaga poezie a lumii", şi, adaugă spiritual autorul duelist, „e o fericire că nu suntem războinici din fire (cer iertare balafrelor glorioase), căci s-ar întîmpla duel" (scris. 66, Bruxelles, 14/26 martie 1893).

Învăţaţi cum suntem cu noile moravuri scriitoriceşti, rămînem uimiţi de latitudinea pe care poetul o lasă lui Titu Maiorescu, de a face orice modificări în corpul poeziilor sale: „Poeziile sunt cum sunt. Faceţi cu ele ce vreţi: tăiaţi, schimbaţi şi celelalte" (scris. 71, Bruxelles, 2/14 august 1893).

Sau: „Aci alăturat o poezie. De vi se pare bună, bună să fie; de nu, la coş" (scris. 88, Roma, 3 febr. 1893).

Aceasta este regula generală a colaborării sale, lipsită de orice susceptibilitate de autor. În ceea ce priveşte publicarea nuvelor şi a romanelor, asistăm la un spectacol şi mai curios pentru mentalitatea noastră de astăzi. Titu Maiorescu întreprinde un examen analitic amănunţit, cerînd adeseori modificări esenţiale şi restituind manuscrisele pentru îndreptare.

Critica în acea vreme îşi înţelegea rolul în mod didactic, procedînd cu literatura la o adevărată corectare de lucrări şcolare. Nu e vorba, cam în acelaşi fel îşi îndeplinea oficiul redacţional un Brunetièr, ca director la Revue des Deux Mondes, uzînd de mari menajamente doar cînd era vorba de un Pierre Loti, cel mai susceptibil dintre scriitori (era de o mîndrie care astăzi a devenit regula generală).

Uneori Duiliu Zamfirescu primea observaţiile critice ale maestrului ca pe nişte adevărate intuiţii: „Ce bine am făcut că v-am trimis noveleta din urmă spre citire! Observaţiile ce-mi faceţi m-au deşteptat dintr-un vis. Văd că sunt încă nematur în unele lucruri... Aveţi toată dreptatea în ceea ce-mi spuneţi, şi voi urma întocmai sfatul de a pune pe cele două cumnate în saltar. Simt însă nevoie să protestez împotriva acuzaţiunii de imoralitate." Protestarea o înţelegem, dar fraza care urmează arată că mai acum patruzeci de ani, nici măcar un autor de subţirimea lui Duiliu Zamfirescu nu ştia să disocieze între acuzarea de imoralitate în artă şi imoralitatea în viaţa privată (apărîndu-se cu moralitatea personală de învinovăţirea imoralităţii artistice; scris. 98, Roma, 23 nov. 1895). Pledoaria sa era cu atît mai inutilă, cu cît la trimiterea nuvelei respective, autorul specificase că a pus ştrengăriile neîngăduite de „onoarea sa de familist" în nuvelă, sau cum am spune astăzi, şi-a pus refularea în opera sa. O singură dată, Duiliu Zamfirescu îşi ia permisiunea să răspundă că nu este convins de necesitatea de a lungi o nuvelă, în speţă Furfanţo; va face însă îndreptările cerute „încredîntat cum sunt pe cale aprioristică de limpeziciunea vederii d-voastre estetice" (scris. 151, Roma, 18/31 august 1900).

Prin această măgulitoare şi, fireşte, sinceră apreciere, se explică foarte numeroasele concesiuni artistice consimţite de autor numai faţă de marele critic. Găsim totuşi către sfîrşitul colaborării sale la Convorbiri literare un accent al demnităţii sale literare rănite: „Mai am apoi de adăugat — şi asta cu oarecare părere de rău — că d-voastră aveţi aerul de a nu găsi

în romanele și novelele mele decît pe gentilul poet de acum 25 de ani. Eu socoteam că de atunci încoace am creat oameni reali, români mai cu seamă..." și după ce a lăsat să străbată un ecou al orgoliului său îndreptățit, încheie, nu fără umor, refuzînd modificarea nuvelei: „Orcum, lăsați pe Petrică să ia gura pe răspunderea mea" (scris. 181, Roma, 28/11 oct. 1904).

Supărarea nu este însă durabilă, deoarece vedem în scrisoarea următoare aceeași formulă de docilitate ca și în trecut: „...poeziile trimise sunt pentru Convorbiri, dacă plac, sau pentru coș, dacă nu plac" (scris. 182, Roma, 2/15 mai 1905).

Pentru cercetătorul care va întreprinde o monografie completă a lui Duiliu Zamfirescu, contribuția cea mai însemnată de ordin istoric-literar a acestei corespondențe o vor constitui nemăratele referințe ale scriitorului despre lucrările sale literare în curs, ceea ce numim șantierul sau laboratorul său artistic. Oricum am judeca esteticeste literatura sa, ne simțim datorii a-i recunoaște luciditatea, desigur superioară realizărilor sale. Totuși autorul merge cu spiritul de autocritică prea departe, primind părerea critică a lui Titu Maiorescu despre Viața la țară: „Văd că d-voastră vă place V. la ț., cu măsură. Așa e și drept, și tot așa îmi place și mie." Cu toate acestea, noi socotim primul roman din seria Comăneștenilor ca cel mai bun și nu împărtășim părerea autorului și a criticului său, care puneau pe treapta superioară în război. Explicația asprimei autocritice reiese din aceste rînduri: „Din momentul ce o lucrare e publicată, ea îmi devine străină. În căldura creațiunii poate că aș fi mai greoi la concesii: înainte de a sfîrși, văd lucrurile într-un întreg armonios, din care nimic nu trebuie să lipsească. Pe urmă mă domolesc și primesc orice observare, chiar cînd n-o împărtășesc. Cred însă că, în ceea ce privește conducerea unitară a evenimentelor, bine e să așteptăm urmare" (scris. 95, Roma, 13/25 sept. 1895). Puterea detașării de operele sale este comună unei categorii întregi de scriitori.

Ne limităm, în cercetarea legăturilor dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, la acelea de ordin literar, și facem abstracție de relațiile de familie, precum și de solicitările celui dintîi de a fi susținut în drepturile sale, spre a obține înaintările cuvenite. Chiar în asemenea împrejurări, scriitorul a înțeles să nu abuzeze, menținîndu-se riguros în limitele decenței.

Prevăzut cu luciditate critică, Duiliu Zamfirescu era un cititor exigent al literaturii naționale, pe care o privea fără cruțare, potrivit spiritului junimist. Se pare că ocupațiile carierei și ale creației literare îi lăsau răgazul înformării despre producția beletristică românească. Lipsit de spirit de coterie, făcea aprecieri destul de libere și todeauna bine motivate asupra colaboratorilor de la Convorbiri. Astfel, a remarcat de la început prețul contribuțiilor d-lor I. A. Brătescu-Voinești, I. A. Bassarabescu și M. Dragomirescu, ale cărui articole de critică le prefera încercărilor sale lirice de tinerețe. Cu generozitate, scrie astfel despre colaboratorii mai tineri ai revistei: „Hotărîtor se ridică o generație serioasă, luminată, față de care celebritățile improvizate nu vor mai găsi trecere. E o mare mîngiere pentru viitor" (scris. 52, 2 martie 1892).

Dintre scriitorii formați în afară de „Junimea", îi atrag luarea-aminte foiletoanele de la Lupta ale d-lui N. Iorga, pe atunci în vîrstă de nouăsprezece ani și studiul aceluiași despre Veronica Micle în Convorbiri; vede într-insul o „aparitiune proaspătă și cu bune dispoziții" (scris. 31, Roma, 27 aprilie 1890).

Studiile critice ale lui Gherea îl îndeamnă să scrie o monografie asupra teoriilor sale, spre a dovedi independența poezilor de stările economice ale timpului și ca o protestare împotriva criticii „socialisto-liberale", care pune „frumosul în slujba Economiei politice". Articolul său era destinat să-i servească lui Titu Maiorescu „ca o urzeală pentru un viitor răspuns" (scrisorile 46, 47 și 51, iulie, august și decembrie 1891).

Intr-una din cele mai întinse și mai frumoase scrisori, discutată în contradictoriu cu Maiorescu despre subiectivitate și obiectivitate, arătînd că limitele dintre aceste două stări nu sunt așa de categorice cum se crede, „Cu toată puternica înrîurire ce o aveți asupra mea", scrie el, este încredințat că „Eminescu ca și Leopardi, e un poet absolut subiectiv, fiindcă el revarsă asupra lumii coloarea gândirii și a sentimentului său". Duiliu Zamfirescu distinge cu acest prilej între nota personală, eminesciană, care ține de tehnică, și subiectivitatea sa, în funcție de structură" (scris. 36, Orvieto, 6 octombrie 1890).

În aceeași scrisoare vorbește de „un fel de religiune posibilă", pe care o formulează astfel: „... Nimic nu... pare cu nepuțință în dezvoltarea unei patimi omenеști sau a unei simple

naturi omenești. Toți indivizii buni și răi sunt posibili; toate situațiile naturale; toate teoriile, false sau adevărate, după cum ies la lumină într-un timp sau în altul". În această formulare se găsește implicat relativismul estetic modern. Obiecțiile pe care le aduce unui Stendhal sau Flaubert sunt însă neîntemeiate. Ele vădese neaderența sa la romanul analitic și preferința pentru formula literară realistă. Când însă ia în considerație ultimele romane ale lui Bourget, inclusiv *Le Disciple*, are dreptate protestînd contra exceselor analitice, care merg împotriva obiectului romanului, de „a-ți da iluzia cea mai intensivă despre realitatea vieții”. Explicarea resorturilor sufletești ale eroilor „nu ne răpește... din intensitatea iluziei” (scris. 23, Roma, 1 octombrie 1889).

Din literatura contemporană străină, Duiliu Zamfirescu a citit cea mai mare parte a producției epice, fixîndu-și, pare-se, simpatia asupra lui Tolstoi, despre care a publicat un întins studiu neterminat, în *Convorbiri literare* (1892). Realismul cu tendință către universal al scriitorului rus poate că i-a servit ca model, împotriva naturalismului documentar și particularist al lui Zola.

Dintre romancierii mai tineri l-au atras D'Annunzio și Kipling, fără ca să sufere înrîurirea lor. Deosebit de interesante sînt relatările sale despre salonul literar de la Roma, al unui nepot al principesei Matilda, unde face cunoștința lui Brunetti. („în fond sceptic ca toți latinii erudiți, devenit apostolul catolicismului”, scris. 143, Roma, 17/30 ianuarie 1900), și apoi despre însuși acela al principesei Matilda la Paris, unde a „cunoscut pe mai toți bonzii literaturii și artelor”, profitînd de împrejurare pentru a încerca să dea o traducere a romanului *În război*, directorului de la *Revue de Paris*, Gauderax. Foarte pitoresc a descris-o pe princesa Matilda: „Și poate exemplarul omenesc cel mai curios era tocmai stăpîna casei, bătrînă de 81 de ani, cu tot bustul gol ca pe vremea lui Napoleon al III-lea, — pîrînd încremenită într-un cadru de acum 50 ani, cu felul de a fi semisuveran pe care-l dă deprinderea și mai cu seamă conștiința că toți cei dimprejur se simțeau onorați de a i se închina. Așa ceva am mai cunoscut la Bruxelles: pe bătrîna p-să de Ligne (născută Lubomirska, la anul mîntuirii 1815), care primea în toate serile cum se primește la „Curte” (scris. 147, Roma, 4 iunie 1900).

Revenind la literatura română, menționăm un pasaj despre Vlahuță: „Bietul Alecu e fire mai bună (decît Caragiale, n.r.), dar și el are slăbiciunea de a se auzi chemat cel dintîi poet al României, în viață” (scris. fără număr de ordine, de la 29 mai 1892).

Nu este o birfeală scriitoricească, ci mai curînd respingerea unei modalități inferioare de artă. Cu puțin timp înainte îl socotește pe Vlahuță „ca om cel mai bun dintre noi toți” și îl roagă pe Titu Maiorescu să-l ajute, ținînd seamă de greutatea sa familială (scris. 50, Roma, 21 noiembrie 1891).

Succesul mare al romanului *Dan* nu-i stîrnește obișnuitele sentimente de invidie confraternă. Din vînzarea a 4000 de exemplare în 6 luni, Duiliu Zamfirescu deduce că „în România sînt zeci de mii de cititori de romane” și recomandă o „înriurire de sus în jos, pentru ca literatura cea bună să intre în stratul meziu al societății, unde femeile nu știu franțuzește, sau știu prea puțin și unde există gustul de citire” (scris. 80—81, iunie-iulie 1894).

Problema este de actualitate, reprezentînd un deziderat ce ne este comun și care a fost dealtfel realizat de romancieri ca d-nii: Liviu Rebreanu, Ionel Teodoreanu și Cezar Petrescu. Pentru vremea sa, impresia era prematură. Duiliu Zamfirescu a realizat un tiraj de 37000 de exemplare cu *Viața la țară*, în Biblioteca pentru toți, dar într-o perioadă de 16 ani. Duiliu Zamfirescu este de asemenea în asentimentul nostru cînd susține, împotriva părerii lui Titu Maiorescu, că literatura, ca obiect de artă, trebuie remunerată, firește, după legea cererii și a ofertei. Se știe că șeful „Junimei”, dintr-un idealism greșit înțeles, refuza să admită plata colaborărilor literare și că cea dintîi revistă mare care a rupt cu această tradiție a fost *Viața românească*.

Vom mai nota, ca foarte prețioase, obiecțiile lui Duiliu Zamfirescu față de literatura cu subiecte rurale a lui Ioan Slavici. Încă din scrisorile sale către Iacob Negruzzi, am reținut aprecierea de dulcegărie despre o novelă de Slavici (scris. XXVII, 5/17 ianuarie 1894). Nuvelele acestuia, ce-l „ademeniseră pe prima treaptă a tinereții”, scrie Duiliu Zamfirescu, „le-am găsit false, fundamental și vinovat false, cu o năzuință de a pune în estetica noastră românească, nota molcomă, aurită și străină ce nu stă în etica propriu-zisă, adică în moravurile poporului românesc, cînd el, poporul, e pus în acțiune”. Duiliu Zamfirescu acuză „pe toți românii de talent” de „o miopie colosală” care constă

în a nu vedea „pe semenii lor decît prin cristallul falsificator al poeziei poporane“. Autorul Vieții la țară denunță „nota colectivă aprioristică“, a dorului în forma sa vagă, „quintesențierea sufletului colectiv“, care se aplică tuturor țărănilor din literatura lui Slavici și, prin influență, pînă și eroilor de la orașe. Duiliu Zamfirescu avea perfectă dreptate prin dezideratul său anticipator: „Eu socotesc că a venit vremea să lăsăm dulcele arti-ficiile artificiale ale țărănilor amorezați și blegi, și să facem oameni vii în literatură, dacă se poate români voinici și cinstiți, dacă nu vișioși sau sceptici dar vii, cu voință și mușchi“ (scris. 164, Roma, 12 mai 1902).

În ceea ce privește concepția sa despre modul în care ar trebui reprezentați țărăni, vom spune că recunoaștem într-însa una din cele mai adînci intuiții critice ale autorului. Duiliu Zamfirescu pleacă de la constatarea că țăranul, ca ființă morală elementară, nu poate fi obiect de reprezentare individuală. Caragiale, vrînd să-l singularizeze, e influențat de autorii ruși și creează o ființă isterică (Năpasta).

Pentru a ocoli acest neajuns, de a da „țărani de carnaval“, ca Slavici, sau „ființe histerice și românești“, ca I. L. Caragiale, individualizîndu-i, Duiliu Zamfirescu recomandă, ca o bună metodă, prezentarea țărănilor „ca mase colective“ (scris. 95, Roma, 13/25 septembrie 1895).

Că Duiliu Zamfirescu a văzut just o dovadă literatură viguroasă a d-lui Liviu Rebreanu, în Răscoala, care pune în mișcare colectivitatea rurală, cu o forță epică deosebită. Este adevărat că Ion pare a aduce o dezmințire acestei teorii, dar ca și cum ar fi prevăzut excepția la regula sa, scrie: „În țăranul nostru o singură noțiune este clară și se poate ridica pînă la un adevărat motor sufleteș: posesiunea pămîntului. Aceasta va și forma unul din punctele de reazim ale romanului nostru“ (scris. 65, Bruxelles, 22 februarie 1893).

În scrisorile sale, Duiliu Zamfirescu revine foarte des asupra lui Caragiale. Astfel face o critică foarte severă a nuvelei O făclie de Paști, împotriva aprecierii lui Titu Maiorescu, căruia îi place foarte mult. Apărîndu-se de învinuirea că ar fi invidios, analizează nuvela spre a arăta că lasă „o penibilă impresie de inverosimil, de chinuit și nimic din iluzia realității“ (scrisorile 22 și 24, septembrie și octombrie 1894).

Mai îndreptățită este critica foarte dezvoltată pe care o face Năpastei și care dă măsura perspicacității sale deosebite (scris. 27, Roma, ianuarie 1890).

Dealtfel, Duiliu Zamfirescu reia aceste obiecții într-o formă mai succintă în prefața sa la prima ediție a romanului Viața la țară (1898). Necomișînd greșala de a-l subestima pe Caragiale, îl găsește odată superior lui Slavici (scris. 121, Roma, 7/19 februarie 1898), iar altă dată îl pune alături de Eminescu (scris. 181, Roma, 28/11 octombrie 1904).

În diferite rînduri caracterizează și pe omul Caragiale, de care îl îndepărta apucătura zeflemistă și familiaritatea vulgară a marelui autor comic. Aceasta nu îl împiedică să-i recunoască cu obiectivitate „o foarte mare inteligență, o mare memorie și un talent muzical remarcabil“, imputîndu-i „o totală lipsă de fantezie“ sau, prin alte cuvinte, absența sensibilității lirice (scris. 27, Roma, ianuarie 1890).

Într-un loc dă o reușită schiță a sa: „Vream să vă spun că l-am întîlnit astă-iarnă, după ce-i muriseră copilașii, sărmanu, l-am întîlnit în poarta Ministerului de Externe, și nu l-oi uita niciodată din cauza felului cum era răsfrînt gulerul paltonului, a căciulii, de imitație de astrahan, din care ieșea cleiul, a ochilor miopi pe care-i supăra frigul, a modului cum mi-a zis: «ce mai faci, mă Duilă?...» Era o așa trivială deznădăjduire în bietul om, încît mi-am zis: haiti, a zburat păsărica și a rămas numai cloșcăria“ (scris. 70, Bruxelles, 6 august 1893).

Capabil de surprinzătoare intuiții și disocieri critice, Duiliu Zamfirescu este mai ales deținătorul unei sensibilități artistice complete. Simte peisajul natural în felul unui pictor impresionist, de la transparența tremurătoare a aerului, pînă la abia simțitele degradări cromatice. Străbătînd Italia în toate părțile, are mai despre fiecare localitate un mînunchi de impresii, în care senzualitatea, inteligența și sensibilitatea plastică sunt coordonatele structurii sale artistice. Panorama Romei, de la San Pietro în Montorio sau de pe Janicul, o seară cu lună la Castellammare di Stabia sau o zi însorită la Cascine, o raită în Olanda sau la Bruges în Belgia și-au lăsat urmele neuitate în scrisorile sale. Spre deosebire de scriitorii cu posibilități plastice, Duiliu Zamfirescu nu dă dezvoltare descrierilor, în căutare de puternice efecte. (Ce binevenită e circumstanța unui singur cititor!) În cîteva rînduri numai, strecoară și sugerează o impresie de o inefabilă prospețime și rezonanță. Înaintea priveliștei, scriito-

rul își simte o disponibilitate plastică, neaplicată: „Acesta sunt eu. Eu acesta se simte ca o paletă de pictor: plină de colori. Va veni o mină de copil nebunatic să le amestece pe toate la un loc și să nu mai lase din ele decât o pată? sau va veni mina discretă a unui artist să-și moaie penelul în carminul palid spre a desina apusuri de soare? sau se vor usca pe scândură, fără ca nimeni să le atingă? Nu știu“ (scris. 89, Florența, 9/12 martie 1895).

Nu este de mirare că, prevăzut cu o nesfârșită impresionalitate plastică, Duiliu Zamfirescu a fost un bun cunoscător în pictură, sculptură și arhitectură. A gustat școala venețiană, pictura flamandă și florentină, a străbătut sălile Vaticanului, Villa Borghese, palatul ducal din Venezia și cite alte muzee, lăsându-se pătruns de cele mai felurite impresii. Iată cum îl invită pe Titu Maiorescu să viziteze Venezia împreună: „Vreau să bem din limpeziciunea colorilor lui Tintoretto, să trăim în arhitectura lui Veronese și Tiziano, să admirăm împreună luxul de sănătate al femeilor lor, să colindăm prin incomparabilul palat ducal, pe la Academie, pe la Madonna dell'Orto, dei Frarri, pe canaluri, pe drumuri, prin aer; ia așa, să trăim în 1570“ (scris. 22, Frascati, 11 septembrie 1889).

E de regretat că un asemenea călăuz nu s-a îndurat să-și împărtășească un număr cit mai mare de impresii de artă. Lui Iacob Negruzzi, care se folosea de bunăvoința lui Duiliu Zamfirescu pentru a comanda la Roma copii după tablouri vechi, el îi atrăgea delicat aminte că e preferabil să adune originale moderne în locul copiilor după tablourile celebre din trecut; de la această observație principială, care astăzi a intrat în uz, trece la distincțiuni asupra pictorilor italieni de la începutul veacului al XVII-lea, decadent. Se vede, așadar, că Duiliu Zamfirescu își întregise simțirea înăscută pentru artele plastice cu o adevărată educație artistică.

Fără să fie meloman, îl vedem simțitor la muzica religioasă, auzită la San Giovanni în Laterano, cu prilejul oficiilor pascale (scris. de la 4 aprilie 1890).

În această fuziune armonioasă, a impresiilor culese de pe planuri artistice diverse, stă secretul bogatei personalități a scriitorului. S-ar spune că nimic din ale artei nu i-a rămas străin. De bună seamă, corespondența îl reflectă mult mai complex decât operele sale literare, în care se răsfrânge împușinat, negăsindu-și întrebuințarea potrivită.

Dacă sub raportul literar, Duiliu Zamfirescu a rămas creștinul lui Titu Maiorescu până la primirea sa la Academia Română, când s-a iscat între dinșii cunoscutul conflict pe chestiunea poporanismului, din punct de vedere politic, corespondența ni-l arată stăpinit de prestigiul lui Petre Carp, șeful politic al junimiștilor. Diplomatul e deseori atras în orbita politice interne și manifestă de citeva ori dorința de a se retrage din carieră, spre a se dedica politicii militante în țară. Încă de prin 1894 se gîndește de la Bruxelles să demisioneze și să se prezinte la alegerile parlamentare înaintea focșănenilor, ca să se aleagă deputat.

Peste trei ani, își exprimă din nou această dorință, condiționată de încrederea lui Carp, și expune cu o serioasă documentare, care ne face să suridem, situația partidelor la Focșani. În 1900 afirmă credința sa oarbă în geniul politic al lui Petre Carp, pe care îl vede continuat de Marghiloman, sub domnia viitorului rege.

Puțin mai tirziu, dă o expresie înaltă devotamentului său politic, de astă-dată închinat lui Titu Maiorescu: „Vă aduceți aminte de scrisorile mele de astă-primăvară?... La mine nu era atita interesul partidului junimist, cit imaginea unei patrii românești, personificată, în partea ei etică, în contururile cîmpurilor noastre, iar în partea ei etică, în cei cîțiva bărbați, pe care de mult m-am deprins a-i considera ca adevărata expresiune a sufletului nostru românesc. Din acest punct de vedere sunt gata să vă urmez totdeauna și oriunde veți fi, junimist sau altceva, imi este absolut indiferent“ (scris. 121, Roma, 10 decembrie 1901).

Decepționat de sistematicele întîrzieri la avansare, trecîndu-i-se înaintea elemente mai tinere și mai puțin capabile, ajunsese a spune cu umor că îi va veni rîndul la o legațiune „cam în zilele domniei lui Carol II“ (scris. 112, Roma, 2/14 mai 1897).

Rățiunea subiectivă a dorinței sale de a face politică activă se dublează cu același spirit critic pe care i l-am văzut în toate manifestările sale artistice. Deși este un fanatic al lui Petre Carp, deosebește nota particulară a acestuia, care este spiritul de opoziție și de negare, și deplînge neputința lui de a prinde rădăcini de om de guvern, precum și neînțelegerile dintre junimiști și conservatori.

Una din cele mai bune scrisori (177, Roma, 5/18 aprilie 1904) conține admirabile caracterizări, de o neașteptată obiectivitate, a unor oameni politici din partide diferite și o înțelegere perso-

nală a problemelor de stat. În rindurile suprimate de editorul scrisorilor, se pare că Duiliu Zamfirescu ar fi preconizat o inițiativă regală mai activă, mergând progresiv la succesorii regelui Carol I. Și încheie: „D-voastră cunoașteți mania mea: eu pentru Carol II votez...”. Iar cu câteva luni înainte de ruptura lui Take Ionescu, cu o perspicacitate care-i face cinste, socotește că unirea dintre conservatori și junimiști trebuie să-l cuprindă și pe acesta: „... este un bărbat de o enormă valoare politică, și orce s-ar face astăzi în contra lui, în partidul conservator, e caduc”. Cît despre Petre Carp, ar fi înțelept „să renunțe la chestiunea de persoană a șefiei partidului”, mulțumindu-se cu rolul de leader. Va fi ajuns la cunoștința acestuia minunatul aforism care-l privea? „Un om de geniu, în timpuri normale și de pace, trebuie să învețe a deveni un om echilibrat și aproape mediocru” (scris. 190, Monfalcone, 7 decembrie 1906).

Nu am fi intrat în acest domeniu, străin personalității literare a lui Duiliu Zamfirescu, dacă nu am fi recunoscut și aci o extraordinară putere intuitivă, unită cu formulări neîntrecute. Cariera politică a lui Duiliu Zamfirescu a început prea târziu și s-a desfășurat într-un timp prea scurt pentru a-i îngădui să-și pună în acțiune vederile sale atât de limpezi.

Ne-a rămas să adăugăm câteva cuvinte despre timbrul firesc al corespondenței, care ni-l înfățișează pe Duiliu Zamfirescu sub un aspect omenesc încântător, foarte îndepărtat de rigida imagine a personalității sale sociale. Puține corespondențe au darul să restabilească figura morală a unui scriitor și să-i sporească valențele sufletești. Publicarea scrisorilor lui Duiliu Zamfirescu, cu subtilele însemnări introductive ale d-lui Em. Bucuța și cu notele lămuritoare, e un însemnat eveniment literar. Apariția lor în volum o dorim cât mai grabnică, pentru a se pune la îndemina publicului cele mai frumoase rînduri ieșite de sub penița unui scriitor care nu și-a dat în viață toată măsura talentului său.

(Revista Fundațiilor regale, III, nr. 8, 1 august 1936, p. 417—433.)

Mihail Sebastian

„DUILIU ZAMFIRESCU ȘI TITU MAIORESCU, ÎN SCRISORI” 1884—1913

Cu un cuvînt de introducere și însemnări de Emanoil Bucuța
(Fundăția pentru literatură și artă „Regele Carol II”)

Corespondența dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu a fost publicată mai întâi în Revista Fundațiilor regale. Din primul moment am remarcat interesul excepțional — și de ordin documentar, și de ordin artistic — al acestor scrisori. Din iunie 1935 pînă în august 1936, lună de lună, în 15 numere consecutive, Revista Fundațiilor regale a tipărit aceste texte, pînă atunci inedite, punîndu-ne astfel la dispoziție o neașteptată operă, impresionantă prin dimensiunile ei și prin materialul literar, istoric și critic pe care ni-l revela.

Trebuie să ne întrebăm dacă în lumina acestor texte, figurile celor doi scriitori nu sunt destinate să capete nu numai o nouă strălucire și o actualitate regăsită, dar noi elemente de cunoaștere, o nelămurită adîncime psihologică, o bruscă lărgire a cadrului în care istoria literară îi clasase.

Nu e multă vreme de cînd ni s-a dat primul volum al jurnalului lui Titu Maiorescu. Nu ne-am ocupat deocamdată de acest volum (Însemnări zilnice, Editura Socec) — ceea ce desigur vom face într-una din cronicile noastre viitoare — dar de pe acum putem spune ce surpriză a constituit publicarea acestui jurnal intim. El arunca asupra personalității severe a lui Titu Maiorescu o lumină de intimitate, pe care nimeni n-ar fi descifrat-o în scrisul său elegant și rece pînă la orgoliu. O undă de emoție, de sensibilitate deschisă tuturor memoriilor, de tinerețe turburată de toate întrebările, o undă de neliniște străbate din singurătatea așa de mîndră, așa de discretă, a „olimpicului” Maiorescu.

Trebuie să binecuvintăm aceste descoperiri, care ne ajută să înțelegem în întreaga lor complexitate sufletească marile figuri ale culturii noastre. Am deplins totdeauna abuzurile istoriei literare, care pătrunde cu o indiscreție, adeseori brutală, în culisele cele mai cancaniere ale trecutului, pentru a scoate la lumină detalii ce sunt mai mult îndrăznește decît revelatoare. Am deplins desfriul intelectual al vieților romanțate și latura strict anecdotică pe care acest gen s-a complăcut a o valorifica în cultură — dar tocmai de aceea nu vom lăuda niciodată îndeajuns adevăratele documente de istorie literară, cele ce servesc în chip riguros adevărul și — înainte de a ne oferi diverse interpretări mai mult sau mai puțin alterate de invenția literară — ne pun în legătură nemișlocită cu realitatea.

Pe bună dreptate d. Emanoil Bucuța, căruia îi datorim publicarea scrisorilor de față — însoțite de o frumoasă prefață și de judicioase note explicative — pe bună dreptate d-sa regretă lipsa documentelor directe (corespondențe, jurnale intime...) în cultura noastră. O istorie literară nu poate fi hrănită de un material mai viu, mai autorizat și mai expresiv decît al unor astfel de izvoare persane.

Poate că, în această privință, suntem pe cale de a intra într-o nouă fază — fază de prețuire a documentului și de punere a sa în valoare.

Amintiți-vă ecoul puternic pe care l-a avut în viața noastră literară corespondența Caragiale-Zarifopol, așa de minuțios prezentată acum aproape doi ani de către d. Șerban Cioculescu în aceeași Revistă a Fundațiilor regale.

Considerați surpriza pe care a provocat-o de curînd amintitul jurnal intim al lui Titu Maiorescu, gîndiți-vă la adevărata revelație pe care au constituit-o Amintirile colonelului Lăcusteanu (operă de memorialist din afara vieții literare, dar nu mai puțin document prețios pentru cunoașterea atmosferei morale a unei întregi epoci) — și veți recunoaște poate în aceste fapte tot atîtea semne ale unui început de istorie literară, sprijinită direct pe izvoare, pe mărturii, pe documente.

În această ordine, corespondența Zamfirescu-Maiorescu ia proporțiile unui mare eveniment cultural. Nu-l putem înregistra fără sentimentul de a ne afla în fața unei opere decisive pentru cunoașterea literaturii românești. Ce fericit cuplu intelectual, Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu!

Sunt nenumărate trăsături de artă și de sensibilitate care îi unesc. Aceeași mîndrie simplă, aceeași claritate de gîndire, aceeași eleganță formală, nesilită, necăutată, venind parcă dintr-o egală necesitate de echilibru în cugetare și de măsură în cuvinte.

Poate că este în Duiliu Zamfirescu mai multă vivacitate, iar în Titu Maiorescu, dimpotrivă, mai multă pondere — dar nu știu dacă nu trebuie să vedem aici mai mult diferența de vîrste decît diferența de temperament.

Într-o lungă prietenie și într-o lungă corespondență — căreia nu i-au lipsit, mai ales către sfîrșit, anumite momente de încordare dramatică — nu veți găsi nici un accent deplasat, nici un gest lipsit de tact, nici un cuvînt excesiv. Tonul este de o nobilă ținută intelectuală, de o instinctivă frumusețe morală.

Rareori două temperament artistice, două psihologii, două inteligențe își pot corespunde așa de armonios. Dacă vreodată cuvîntul „corespondență“ a cerut să fie înțeles nu numai în sens epistolar ci în întreg cuprinsul său etimologic, atunci fără îndoială acesta este cazul. Înainte de a coresponda, Titu Maiorescu și Duiliu Zamfirescu își corespund — și vă rog să credeți că, spunînd aceasta, nu fac un simplu joc de cuvinte.

Dar nu numai perfectul echilibru de simțire și de expresie al celor doi corespondenți face din scrisorile lor o operă atît de valoroasă.

Prin personalitatea lor, prin cariera lor, prin locurile ce le ocupau fiecare în cultura și în viața publică românească, ei erau în măsură să îmbrățișeze în mod firesc un larg cîmp de vedere, care să cuprindă în același timp politica, literatura, viața socială. Iată de ce interesul documentar al acestei corespondențe nu ține numai de prestigiul eminent al celor doi martori, ci și de materialul brut, informativ, direct, pe care ea ni-l prezintă.

Evenimente istorice sau fapte diverse, toate se răsfrîng în aceste scrisori cu acel înimitabil aer al lucrului văzut, trăit, înregistrat. Este o întreagă epocă ce trăiește în aceste pagini, plină de culoare, de vioiciune și de adevăr. Faptele se împletesc cu reflecțiunile personale ale celor doi oameni, cu reacțiunile lor — și astfel sunt evocate cu o puternică senzație de realitate imediată, concretă.

În lectura volumului de față, cititorul nu va născoci desigur acest aspect de cronică documentară al corespondenței.

Totuși accentul principal cade pe cei doi corespondenți, pe personalitatea lor, pe gîndirea și viața lor. Nu în proporții egale.

Locul prim îl ocupă Duiliu Zamfirescu — și aceasta prin numărul considerabil de scrisori ce au rămas de la el, în comparație cu materialul epistolar mult mai redus al lui Maiorescu. D. Bucuța explică îndelung în prefața sa cauzele acestei regretabile pierderi — căci cea mai mare parte din scrisorile lui Titu Maiorescu au rămas pînă azi nedescoperite.

Fapt e că față de cele 197 de scrisori ale lui Zamfirescu, cele 44 de răspunsuri ale prietenului său mai vîrstnic formează un material mult mai modest, cel puțin ca întindere. Dintr-un mare volum de 360 de pagini, nici 60 nu sunt ocupate de scrisul său, restul revenind scrisorilor lui Duiliu Zamfirescu.

Nu greșim deci spunînd că adevărata descoperire, pe care ne-o prilejuieste volumul tipărit de d. Bucuța, este autorul Vieții de la țară, devenit prin aceste texte intime un scriitor mult mai complex decît însăși literatura sa ne-a făcut să vedem.

Asupra lui Maiorescu vom reveni în cronica pe care o vom dedica jurnalului său intim. În ce-l privește însă pe Duiliu Zamfirescu, scrisorile sale ne înfățișează nu numai un prozator cu autentică vocație epistolară, dar un intelectual de variate preocupări, un critic cu intuiții juste pînă la precizie, pînă la de-vinație, un spectator lucid al evenimentelor politice, un martor avizat al vieții literare.

Citiți judecata sa despre literatura lui Paul Bourget: „N-am văzut de cînd sunt un psiholog mai puternic printre critici, reunit în același om cu un romancier mai prețios, mai banal și mai ostentiv“ (p. 45).

Astăzi o asemenea apreciere ni se pare de la sine înțeleasă, dar gîndiți-vă că Duiliu Zamfirescu o formulează la 1889, adică într-un moment în care Paul Bourget este un scriitor în plină maturitate și în plină glorie.

Citiți de asemeni, într-o scrisoare din același an, pasajul referitor la „romanul psihologic“, formulă ce se pare că începea a fi de pe atunci în mare stimă: „... în urma criticii lui Disciple, m-am hotărît pentru totdeauna să nu mai fac psihologie în cercările mele. Și mai întîi, ce va să zică a face psihologie într-un roman? Ce însemnează titlul roman psihologic? E o vorbă goală — fiindcă orice roman bun trebuie să fie psihologic... Ce este, bunăoară, o mititică nuvelă a lui Tolstoi... sau Les Précoces de Dostoievski, în care autorul nu se simte nici un moment și nici pomeneală nu-i de teorii? Psihologie, studiu

de suflet omenesc de la un capăt la altul, și mai mult decît la d. Bourget, artă.

Fiindcă vine întrebarea: ce este un roman și care e scopul unui scriitor? Eu cred că este de a-ți da iluzia cea mai intensivă despre realitatea vieții.“

Citatul e lung, dar mi se pare magistral prin adevărul judecății, prin refuzul critic al unei false formule, prin definirea obiectivelor romanului, prin puterea convingătoare a exemplelor. Cînd ne amintim cîte dezorientate discuții a alimentat „psihologismul“ romanului modern și cîte mincinoase roluri s-au adăpostit la umbra acestei vorbe, nu se poate să nu admirăm bunul-simț cu care romancierul Duiliu Zamfirescu înțelegea încă de la 1889 problema.

Dar nu voi putea să-i ofer cititorului suficiente citate pentru a-i arăta, cit de vag, interesul excepțional al acestei corespondențe. Sunt scrisori pe care sunt ispitit să le transcriu în întregime — cum e, de exemplu, admirabila scrisoare 142 (p. 227—228), în care se povestește o mică recepție intimă, la care a luat parte Brunetiére. E o pagină minunată de observație, de umor, de pătrundere psihologică, de evocare plastică.

E nedrept însă să insist asupra exemplelor. Cartea trebuie citită în întregul ei. Arhiva literaturii românești are puține documente de egală valoare.

(Reporter, V, nr. 14, 4 aprilie 1937, p. 2.)

G. Călinescu

„DUILIU ZAMFIRESCU ȘI TITU MAIORESCU, ÎN SCRISORI“
(1884—1913)

Cu respect și înțelegere pentru scriitorii din generațiile trecute, dar și cu spirit critic ferm, cu o documentație biografică devenită azi din ce în ce mai bogată, putem judeca cum se cuvine pe factorii culturii noastre. D-lui Em. Bucuța îi datorim azi strângerea și publicarea cu note a corespondenței Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, sau mai bine zis a scrisorilor celui dintâi către cel de-al doilea, așa încît în mod provizoriu și, prin urmare, deocamdată superficial suntem în măsură să pătrundem personalitatea autorului lui Tănase Scatiu.

Chiar și în lipsa acestei corespondențe, un critic necruțător și eliberat de clișeele manualelor școlare ar fi putut întui unele aspecte. Dacă ne închipuim o literatură română bine dezvoltată, cu multe producții solide, e lesne să ghicim că Duiliu Zamfirescu nu va reprezenta în această nouă literatură decît un punct cronologic. Azi însă el rămîne totuși un foarte onorabil scriitor, poet grațios, cam vaporos, înrîurit de clasicismul senzual italian din epoca D'Annunzio-De Bosis și mai înainte, de Carducci, prozator de observație fugară, epistolară, suferind de modicitate, onorabil ca un inteligent amator. Cel mai bun control al unui scriitor este publicația cea mai slabă, care arată nivelul la care poate cădea, marginea oarecum a spiritului. Dacă citim Anna (Ceea ce nu se poate) descoperim, descărnată de întîmplătoare a întuiție de romancier, toată concepția de scriitor a lui Duiliu Zamfirescu. Romanul are o temă. „Și ea (Anna) și Porția iubeau, și amîndouă sperau că cealaltă se înșală. Nici una nu se credea mai bună, dar fiecare aștepta mai mult de la soartă. Ceea ce

nu se poate.“ De aici a ieșit titlul. Dar romanul mai are și altă teză etică, ba chiar patriotică, ce e drept ciudată. „Amorul e cea mai deplină formă a poeziei (sic)“, și cum femeia este poetică, ea aleargă după bărbat „fiindcă aspiră către ideal, și natura și-a pus propagarea speciilor în amor tocmai pentru aceea, adică pentru că amorul stă în poezie, după cum poezia stă în femeie“. Un om ca căpitanul Alexandru Comăneșteanu care este „tipul bărbătesc curat, în care trăia noblețea unei rase superioare, rasă în care mai cu seamă puterea trupească, îndrăzneala și hotărîrea stăpîneau totul“, „tipul ideal, erou, poet și stăpîn, acel generos produs al forței creatoare, nestatornic prin legea firii sale“, era iertat să fie poligam, fiindcă acest nărav bărbătesc într-o oarecare măsură „devenea o sarcină publică, o necesitate și o bucurie națională“. Să nu se mai creadă că Duiliu Zamfirescu glumea. Nu, era serios. Căpitanul se însura cu o ardeleană (simbolizînd astfel unirea tuturor românilor) și apoi își înșela soția în interesul nației române, cu tot felul de femei.

A nu izbuti o dată în literatură e un lucru obișnuit, deși supărătoare aici nu este neizbînda, cît pretențiile teoretice, însă Duiliu Zamfirescu avea o opiniune grandioasă de sine și o agresivitate critică pe care și-a exercitat-o pînă la sfîrșitul vieții cu o lipsă de tact desăvîrșită. Romanul de așa slabe mijloace începe cu o precuvîntare fanțoșă, și în ciuda unei voite distincții, cam trivială: „Romanul de față nu e scris pentru criticii din țara românească, căci, ignoranți și de rea-credință cum sunt în mare parte, vor găsi că seamănă cu Anna Karenin; nu e scris nici pentru damele cu moral; nici pentru bărbații cu prințipuri. El e scris pentru sufletele nenumărate ce suferă“ etc., etc.

Totuși Duiliu Zamfirescu e un om onest, cum ar zice d. Iorga, de frumoase simțiri românești, cu spirit de observație, adesea remarcabile, cu simțul nuanțelor, cu simțul intimității, spirit înflăcărat, inclinat către afecțiune. Este însă un om de vocație mijlocie și în orice caz cu mult inferior lui Maiorescu. Lucrul acesta sare-n ochi, și ni se pare o generozitate a-l pune pe același plan cu Caragiale, Maiorescu și ceilalți clasici. Sunt în corespondența lui unele zbuciume sufletești, unele nemulțumiri care ar face simpatic pe oricare altul. Zamfirescu nu devine antipatic, dar rămîne indiferent pentru noi. El are aspirațiuni politice. Funcționar de legăție încă de tînr, trăind numai în străinătate, nu în opulență, dar într-o continuă desfătare, căsătorit cu o italiancă de familie cu stare, Duiliu Zamfirescu are tot ce

trebuie unui visător. El voiește însă înaintarea, vrea să fie ministru plenipotențiar, visează chiar situații politice mai înalte. Gura lui e plină de profeții și sarcasme, de fulgere la adresa medicorităților. Ca om politic, Zamfirescu nu avea drept la invecitivă, deoarece vocația politică constă tocmai din acel dar de a te strecura printre mediocrități și de a le folosi într-un scop înalt. Cine nu izbutește în politică nu este chemat. În literatură însă Duiliu Zamfirescu are prea mult, ca să poată îndrăzni să se plîngă. Cînd știm cum au trăit Eminescu și Caragiale, viața legănată a romancierului nostru ni se pare că trebuie măcar îndreptățită printr-o mare modestie. Nu prin adîncimea unei personalități oprite care izbucnește în genul epistolar ne interesează această corespondență. Ea ne introduce numai în sufletul distins și „clasic” în înțelesul cam mediocru, de neprofund, al unui scriitor merituos care a jucat un rol în vremea lui și care prin păreriile lui ne dă o icoană asupra adevăratelor raporturi între factorii unei generații. Trebuie să mai adăugăm că cele mai multe scrisori se vor a fi compus în vederea destăinuirii personalității. Duiliu Zamfirescu pune aici ceea ce crede mai nobil în el. E greu să ne închipuim o altă serie de documente care să ni-l arate „altfel” sau mai adînc.

E un lucru foarte interesant de observat. Un scriitor ca Duiliu Zamfirescu, care a trăit într-o societate internațională, pestriță, aventurieră, cu suflet complicat și artificializat, putea să pună în romanele sau măcar în corespondența lui o observație care cel puțin în material să aducă aminte de Proust. Nimic sau mai nimic din toate acestea. Literatura și scrisul lui pare străină de o experiență directă. Dar să răsfoim puțin această corespondență, care în substanța ei pornește cam de la vîrsta coaptă de 30 de ani.

În stilul corespondentului e adeseori un ce silit, o încercare de a fi distins sau de a avea humor... „Cu slavă, cu cinste, cu fericire și cu împlinirea tuturor poruncilor date de d. Rebeicu, amin !”

Scriitorul pare a citi mereu, deși într-un chip cam dezordonat. Greșelile sale de ordin filologic sunt semnul de totdeauna al unei culturi superficiale. Lipsa ideilor, a spiritului speculativ izbește. Nu e numai a lui Duiliu Zamfirescu, ci a mai tuturor scriitorilor epocii, afară de Eminescu și de Maiorescu. Dar la Zamfirescu vine în contrast cu prezumția lui. „Căci logic în frumos ce e ? Ce e, bunăoară, logic în natură ? Afară de totalita-

tea chimică, totul însoată la intimplare. Ce e logic într-o pădure ?” Asta se cheamă ideologie. Dar Zamfirescu nu știe să vadă. Impresiile lui despre Italia sunt în general plate. O exaltare vagă, cîteva elogii convenționale și unele clișee pictorice și atît. El n-are nici culoarea ideologică a unui Taine, nici dialectica colorată a unui Barrès. Vrem să zicem adică cum că nu are măcar bănuiala unui atare scris. O noapte este „ideal de clară”, numele venețiene sunt „poeme întregi”. Cînd e mai colorat este numai convențional exaltat : „O, Doamne, de ce n-ați mers și la Porto d'Anzio ? A înnebunit natura. Curge seva în vinele arborilor și a florilor cu o putere de viață extraordinară... E viață, și s-a isprăvit.”

În legătură cu speculația, Dialogurile leopardiene, cele mai frumoase pagini de proză italiană, nu-i plac. În Italia de sud e seninătate și „elegantă”, lumea e „nostimă”, hotelurile sunt „comode”, și, ca și obosit de atîta poezie, scriitorul își îngăduie o glumă mai degrabă trivială. „Mă rog, tu pasie nu, tu griji pînă pe-acolo, iarăși, nu ; crai, crai, — apoi de ce focu să nu dai viața de-a dura pe valea plîngerilor pînă la Sorrento ?” Adeșea despre unii scriitori începători, Zamfirescu are cuvinte juste și binevoitoare. Însă despre contemporanii lui cu reputație păreriile sunt răutăcioase, invidioase și uneori stupide. Judecata nuvelei O făclie de Paște este extravagantă și în cazul cel mai bun dovedește lipsă de pricepere și îngustime programatică. Se vorbește de grosolănia lui Caragiale, de vulgaritatea lui. I se recunoaște numai „intelența” — chipurile ca o însușire a omului. Teoria este aceasta : „Lucrurile drepte și lucrurile frumoase sunt armonice”. Ca să nu pară invidios, Zamfirescu concede cu generozitate lui Caragiale oareșcari însușiri, însă în cele din urmă disprețul rămîne învingător. „Tot vād pe d. Negulescu că mă pune într-o supă cu Slavici și Caragiale. Eu n-am nimic cu acești domni. Slavici și-a închipuit toată viața că a dat icoana sufletească a țaranilor, în amorurile și poezia lor vagă, iar de fapt a plămuit ființe himerice, false din punct de vedere al asemănării, monotone și neclarificate din punct de vedere al tipului. Caragiale e superior lui Slavici, dar nici el nu se leagă cu mine prin nimic.” Oricît ar fi poetul de genul iritabil, se admite o copilărească pofidă exprimată ca spirituală enormitate, însă aici lipsește cu desăvîrșire puțința de a recepta o mare artă. Duiliu Zamfirescu nu e numai iritabil, ci și mediocru. Il irită,

în grandoarea lui, comparația cu Caragiale, dar și aceea cu Tolstoi, pe care o înțelege ca de la egal la egal: „Cine va ceti romanul meu din cei ce au cetit pe al lui Tolstoi, va vedea deosebirea esențială dintre amindouă: creațiunea mea e latină, pe cînd a sa slavă“. Iar noi adăugăm: a lui Zamfirescu nici nu e creațiune.

Ceea ce surprinde la acest om, de origine probabil modestă, și cu purtări stilate, dar nu congenital supravegheate, ci artificiale, este „distincția“. Totul îi miroase urît și îndeosebi Caragiale, căruia dacă nu i se poate aplica un termen, apoi este tocmai acela de vulgaritate, familiaritatea la el fiind o atitudine intelectuală. Iată cîteva rînduri rele: „Vream să vă spun că l-am întîlnit astă-iarnă, după ce-i muriseră copilașii, sărmanu, l-am întîlnit la poarta Ministerului de Externe, și nu l-oi uita niciodată, din cauza felului cum era răsfrînt gulerul paltonului, a căciulii de imitație de astrahan, din care ieșea cleiul, a ochilor miopi pe care-i supăra frigul, a modului cum mi-a zis «ce mai faci, mă Duilă?...» Era o așa trivială deznădăjduire în bietul om, încît mi-am zis: haiți, a zburat păsărica și a rămas numai cloșcăria.“ Sunt genii ale maliției, ca Voltaire, căroră li se iartă totul, fiindcă răutatea este alimentul lor. Dar Duiliu Zamfirescu este un spirit în chip moale rău, fără personalitate, și toate aceste opinii pun figura sa într-o mare umbră. Sunt și rînduri foarte frumoase, de pildă, despre Olanda sau acestea pe care le reproducem mai jos, cu privire la o reuniune mondenă:

„Am făcut cunoștință lui Brunetière la un amic comun, unde erau adunați (cum se întîmplă adesea la Roma) oameni și femei de cele mai nepotrivite păreri și condiții sociale. Închipuiți-vă un cardinal francez papalin intransigent; o doamnă de onoare a reginei; Brunetière; ministrul Suediei pe lingă Curtea Italiană; un ziarist anarhico-comunard; stăpînul casei și subsemnatul. Domnul la care eram adunați este el însuși tipul cel mai interesant de observat: un italian despre tată francez; despre mamă, nepot al principesei Matilda Bonaparte Demidow, prin urmare legat cu toți scriitorii și artiștii francezi de la Renan pînă la Bourget, inteligent, plin de amintiri, hîrțului, de note, de romane începute și neisprăvite, de colecțiuni de opere de artă, de colecțiuni de timbre; posedînd fel de fel de curiozități, cum, bunăoară, toate publicațiile lui Stendhal, anotate de au-

tor; locuind într-o casă unică în felul ei, în care nu sunt două camere la același nivel; om de lume, epicurean în aparență și în adîncul sufletului nefericit.“

D. Em. Bucuța a făcut o ediție bine ordonată, inteligentă.

(Adevărul literar și artistic, anul XVIII, seria III, nr. 855, 25 aprilie 1937, p. 16.)

DUILIU ZAMFIRESCU

1. Îndreptățirea prezenței lui Duiliu Zamfirescu în această carte : el e cel mai important „epistolier“ al nostru. 2. Comparația cu M. Eminescu, T. Maiorescu, I. L. Caragiale. 3. Duiliu Zamfirescu și Italia. 4. Dragostea lui pentru T. Maiorescu. 5. Dezinteresarea atitudinii lui față de T. Maiorescu. 6. Constanța caracterului său. 7. Caracterul documentar al corespondenței lui pentru epoca de decadență a junimismului literar. 8. Controversele dintre Duiliu Zamfirescu și T. Maiorescu. 9. Portretul psihologic al lui Duiliu Zamfirescu.

1. Prezența lui Duiliu Zamfirescu într-un capitol separat ar putea, după cum am mai spus, părea ciudată; prezența lui în celelalte capitole a dat totuși suficiente indicații preliminare privitor la necesitatea ei: Duiliu Zamfirescu e cel mai prețios informator asupra atmosferei maioresciene și convorbiriste între anii 1884—1913.

Soarta scriitorilor e plină de neprevăzut; luminile contemporanilor și ale posterității nu cad totdeauna pe aceeași latură a activității lor; poet pe linia clasicizantă, așa cum au cunoscut-o toate generațiile junimiste (Anton Naum, D. Ollănescu, Duiliu Zamfirescu etc.), el și-a câștigat o situație onorabilă, discretă, fără să izbutească să se impună publicului și să-și întindă notorietatea dincolo de umbra copacului sub care se adăpostise; cu toate marile lui calități stilistice, cu tot succesul de stimă al Vieții la țară, el nu s-a impus nici ca prozator istoriei literare, în planul în care se află, de pildă, Ioan Slavici, și se afla chiar și în cugetul lui T. Maiorescu; piesele de teatru din faza lui ultimă nu puteau decît să-i scadă reputația, neconsolidată nici prin succesele sociale de la sfîrșitul vieții sau prin rotunjirea întregii personalități artistice, pe care o aduc de obicei maturitatea și experiența.

Adevăratul lui destin nu e de ordin poetic, epic sau dramatic, ci epistolar. Publicarea corespondenței lui cu T. Maiorescu și a celei cu N. Petrașcu și Iacob Negruzzi a integrat în literatura noastră un nou gen literar, genul epistolar, dîndu-î dintr-odată un reprezentant de valoare... Amintirea poetului Har-

pistei și chiar a romancierului Vieții la țară va fi dispărut poate, pe cînd cea a „epistolierului“ va fi încă prezentă, nu numai prin lumina documentară aruncată asupra unei epoci literare, ci și printr-un talent incontestabil de expresie. Nu e vorba de „scrisoarea“ concepută ca gen literar, din care avem un model în Ion Ghica, de fapt în linia povestirilor, ci de simplă corespondență personală, în care literatura noastră e atît de săracă. Culegerile de scrisori constituie un fenomen de maturitate a unei culturi, cînd se sîrîng documentele de pretutindeni în vederea inventarului: e rostul publicației lui I. E. Toroușiu, *Studii și documente literare*, din care au apărut pînă acum șapte volume, iar cinci tipărite, fără să fie în circulație, ne-au fost puse la dispoziție de editor. Din această masivă publicație, cit și din cîteva altele răzlețe (cum e, de pildă, volumul pomenit al lui Emanoil Bucuța sau *Correspondența lui I. L. Caragiale* — Ed. Fundației reg., 1942 — îngrijită de Șerban Cioculescu), ne putem convinge că Duiliu Zamfirescu este cel mai important „epistolier“ al nostru și chiar singurul. Locul de preeminență, pe care atît și l-a dorit în literatura de imaginație, l-a obținut, postum, într-o activitate nedestinată publicității. Faptul de a fi trăit multă vreme în străinătate l-a pus, negreșit, într-o stare de spirit „epistolară“; el explică mulțimea scrisorilor, nu însă și talentul.

Din volumele publicate pînă acum, doi „epistolieri“ ni se impun atenției prin merite deosebite: A. D. Xenopol și Duiliu Zamfirescu... În ce-l privește pe A. D. Xenopol, ne referim numai la corespondența lui cu Iacob Negruzzi din anii 1867—1871, cînd, student la Berlin, se afla încă în stăpînirea viei lui inteligențe, într-o epocă de formație și de asimilație în adevăr remarcabile. A. D. Xenopol nu era un „scriitor“ în sensul artistic al cuvîntului, și nici n-a devenit vreodată; pur ideologică, de caracter mai mult eseistic, prolixă ca expresie, corespondența lui e plină de puncte de vedere personale apărute deschis chiar împotriva lui T. Maiorescu,* a cărui neîncredere avea să și-o atragă mai tîrziu; se situează, așadar, prin calitatea ei intelectuală și nu literară.

Correspondența lui Duiliu Zamfirescu constituie un gen literar; dincolo de document, ea se impune și prin însușiri stilistice, prin investigație psihologică, prin bogăție de senzații, dacă nu

* I. E. Toroușiu, op. cit., II, p. 119 (nota E.L.).

și de idei. A compune o scrisoare cu frumuseți literare, la căpătul unei sfortări, cade în putința oricărui scriitor. Artă epistolară nu constă într-un „efort”, ci în capacitatea de a produce involuntar, cu necesitatea indiferentă a bradului ce dă rășină, alimentată de o sevă continuă și fatală; ea e efectul unei stări sufletești ce reclamă nevoia comunicării directe a unor senzații, a unor impresii. Dacă — ținând seama de raporturile de subordonare — am putea bănuî în corespondența cu T. Maiorescu o oarecare aplicație în compoziție și în stil caligrafic, în scrisorile către N. Petrașcu nu mai putem avea aceleași bănuîeli; facilitatea elegantă a expresiei ne dovedește o producție spontană a spiritului, condiție indiferentă în creația propriu-zisă, indispensabilă în arta epistolară.

2. Prin frumusețea stilistică, prin tensiunea intelectuală a conținutului, prezintă chiar și în momente de destindere, prin puritatea liniei, importanța acestei corespondențe este, înainte de toate, de ordin literar. Măsura ei se poate desprinde din comparația cu alți scriitori. Din puținele lui scrisori publicate, constatăm că Eminescu, de pildă, nu era un „epistolier”, nu avea geniul confesional, expansiune, cordialitate afectuoasă; chiar scrisorile către Veronica Micle își păstrează tonul de gravitate, de demnitate virilă, de reținere, caracteristic personalității lui: „Veronică — îi scria el în toamna anului 1879, la moartea lui Ștefan Micle* — e întâia dată că-ți scriu pe nume și cutez a-l pune pe hîrtie — nu voi să-ți spun, dar tu nu știi, nici nu poți să știi cît te-am iubit, cît te iubesc. Atît de mult încît mai lesne aș înțelege o lume fără soare decît pe mine fără ca să nu te iubesc. Tu nu m-ai făcut fericit și poate că nu sunt nici capabil de a fi, tu nu m-ai făcut nici atît de nefericit încît să mă nimicesc, dar cîla ce era adînc ascuns în sufletul meu, privirea ta l-a scos la lumina zilei. Văzîndu-te, am știut că tu ești singura ființă în lume care, în mod fatal, fără să vrea ea, fără ca eu să voiesc, are să determine întreaga mea viață... Tu știi doar bine că nu voiesc fericire și, deși ești în stare a-mi da — și numai mie — mult mai mult decît ai tu însăși, tu care în zîmbete, neînsemnate pentru altul, pe mine mă îndumnezeiești, totuși am renunțat de mult de la toată fericirea, care pentru mine e una cu persoana ta; eu aș putea să mor, nedorînd alt nimic decît liniștea ta... Dumnezeu nu e în cer, nu-i pe pămînt, ci în

* I. E. Toroușiu, op. cit., IV, p. 137 (nota E.L.).

inima ta. Am înțeles că un om poate avea totul neavînd nimic, și nimic avînd totul.” Oricît i-o cerea momentul (moartea sotului), se simte lipsa sincerității efuziunii; dragostea e exprimată teoretic, impersonal, sentențios, cu gravitatea omului ce voia, de fapt, să taie firul oricărei speranțe a Veronicăi, sub pretextul că, nefiind făcut pentru fericire, renunța la iubirea ei, ca să nu devină cumva fericit! Și scrisorile către T. Maiorescu, Iacob Negruzzi etc. sunt pline de rezervă și de demnitate, de orgoliu acoperit sub masca deferenței, tratînd chestiuni determinate fără urmele spontaneității.

T. Maiorescu n-a fost nici el un „epistolier”; scrisorile lui răspund necesităților vieții, expediate rapid, cu oarecare destindere către soru-sa Emilia, destul de uscate față de alții, pline de informații de ordin practic, Baedeker de itinerare feroviare și de indicații turistice, cu excepția a două dintre ele: scrisoarea trimisă în iarna anului 1883 lui Eminescu, la Sanatoriul din Ober-Döbling,* emoționantă prin tonul de afecție, de admirație și prin finețea cu care știa să cruțe susceptibilitatea poetului revenit din boală; scrisoarea către Ștefan Virgolici, din 7/X/1875,** de reținut doar prin valoarea etică a celui ce o scria, care nu califică însă și valoarea estetică a artei epistolare. Lipsită de orice semnificație literară și, ceea ce e mai paradoxal, chiar de spirit, deși îl caută mereu, este corespondența lui Caragiale.*** În cuprinsul celor șase sute de pagini ale ei nu vom găsi, de pildă, echivalentul acestor simple rînduri ale lui Duiliu Zamfirescu:**** „Dar Caragiale? îi scria el lui T. Maiorescu la 6 august 1893. Ce păcat! Știți, cu legea privirii înapoi, care stă în raport direct cu meritele reale ale omului, eu ajung să uit caracterul lui și să nu-mi amintesc decît minunata inteligență a omului... Vreau să vă spun că l-am întîlnit astă-iarnă, după ce-i muriseră copilașii, sărmanu, l-am întîlnit în poarta Ministerului de Externe, și nu l-oi uita niciodată din cauza felului cum era răsfrînt gulerul paltonului, a căciulei, de imitație de astrahan, din care ieșea cleiul, a ochilor miopi, pe care-i supăra frigul, a modului cum mi-a zis «ce mai faci, mă Duilă?»... Era o așa trivială deznădăjduință în bietul om, încît mi-am zis: «hăiti, a zburat

* I. E. Toroușiu, op. cit., IV, p. 186 (nota E.L.).

** I. E. Toroușiu, op. cit., V, p. 1 (nota E.L.).

*** Șerban Cioculescu, I. L. Caragiale Opere, VII, Corespondența. Ed. Fundațiilor regale, 1942 (nota E.L.).

**** Em. Bucuța, op. cit., p. 124 (nota E.L.).

păsărica și a rămas numai cloșcăria.“ Cu un an înainte de a se fi petrecut scena cu „ce mai faci, mă Duilă?“ îl judecase tot atât de plastic formulatoriu: „Ce păcat că nu se poate face nimic dintr-un asemenea om! Firea l-a înzestrat bine și viața l-a tentat cu toate prefăcătoriile și bunurile ei: a fost sărac, a fost bogat, a avut slujbe, le-a pierdut; o fi iubit probabil și o fi fost iubit, — niciodată nu și-a uitat menirea, pe care cel ce l-a zămislit se pare că i-a suflat-o la ureche, după ce l-a gătit, zicându-i, cu un picior în spate: «du-te și să fii trivial!»“

3. N-ar intra în cadrul cărții de față cercetarea valorii literare a corespondenței lui Duiliu Zamfirescu dacă publicul n-ar ignora-o; chiar și printre critici unii nu recunosc încă într-însa cea mai înaltă expresie românească a genului literar: „Vedea Italia pentru întâia oară, scrie, de pildă, G. Călinescu în Istoria literaturii române. Impresiile lui despre Italia, cu rare excepții, sunt în general plate. El n-are valoarea ideologică a unui Taine, nici dialectica policromă a unui Barrès, nici măcar uimirea de sălbatec a lui Slavici. O noapte este «ideal de clară», numele venețiene sunt «poeme întregi». Când pune mai multă culoare, scriitorul nu iese din clișeele de carte poștală: «O, Doamne, da ce n-ați mers și la Porto d'Anzio? A înnebunit natura. Curge seva în vinele arborilor și a florilor cu o putere de viață extraordinară. E viață și s-a isprăvit.» În Italia de sud, e seninătate și «elegantă», lumea e «nostimă», hotelurile sunt «comode» etc.„“

A compara cărțile lui Taine și Barrès asupra Italiei, de mare tensiune artistică, cu schițele fugare ale unei corespondențe particulare, înseamnă a pune rău problema; a compara însă impresiile din Italia ale lui Duiliu Zamfirescu cu cele ale lui I. Slavici este a răsturna proporțiile în sens invers. În întreaga noastră literatură epistolară, mai mult chiar, în întreaga noastră literatură, nu vom găsi notații atât de fine, de poetice și de variate ca notațiile italiene ale lui Duiliu Zamfirescu, din corespondența lui cu T. Maiorescu și cu N. Petrașcu. Iată un fragment dintr-o scrisoare de la Castellammare din Stabia, din august 1889*: „La dreapta Vezuviul, cu gîrla sa de lavă aprinsă, în vale, de-a lungul malului, miile de lumini de la Torre Annunziata, Torre del Greco etc. și la dreapta ruinele Pompei. Era aseară o lună care ieșea din gîtul munților și împrăstia un fel de maiestate incomparabilă de senină pe toată scena asta, încît, cu toată luarea

mea aminte către femeii, am simțit că mă răcesc, nu mai fierb, nu mai tremur. Clarul de sus mă limpezește cu desăvîrșire. Liniștea cea mai largă și mai blîndă îmi cuprinse orizontul sufletească și pe nesimțite trecui la a dori imaginea ideală a vieții noastre, ce se prezintă în toate împrejurările de răsfrîngere întru sine și mai la toți oamenii cu hipertrofia facultății de a-și imagina propria lor viață.“

Sau din altă scrisoare din 18 mai 1889, din Porto d'Anzio*: „Marea foșnea mereu cu horbota sa de spumă. Pace în tot ținutul apelor. Luna cea iertătoare umplea seninul văzduhurilor cu armonia sa de argint, întinzîndu-și parcă sufletului o punte strălucitoare spre etern. În adevăr, ce nepieritoare imagine rămîne în conștiință de la acea fantastică oglindire a lunii în fundul cpelor! Colorile cunoscute pînă azi sunt absolut în neputință de a da adevărata lumină lunară, poate tocmai fiindcă ea e indirectă de la soare și nu se mai poate descompune în curcubeu...“

Sau, pentru a varia tonul, această mică idilă marină dintr-o scrisoare de la Roma, din 12 mai 1889**:

„La Porto d'Anzio era o femeiușcă ca un fulg, și numai ce să vezi: curgea o biată fîntînă dintr-un mal și se strecura pe nisip vreo zece pași pînă la mare.

— Hai să abatem apa, îi zic.

— C'est une idée, hai s-o abatem.

Și ne punem pe săpat cu două scindurele. Dă-i, dă-i cu săpatu, pînă abatem apa.

— Ei, acu ce mai facem, c-am abătut-o?

— Acu vino-ncoa, îmi zice, și o luarăm printr-un gît îngust și umed, pînă ieșirăm iar pe plaje, dar într-un loc uscat, pe un nisip binevoitor și discret, de unde se vedea pe luciu aripile umflate ale bărcilor ca niște fluturi albi. Ne întinserăm jos, singuri între apă și cer, și... o să rideți de mine, și-a scos pălăria cea cu mărgăritărel din cap și s-a culcat pe brațele subscrisului și luîndu-mi minile și le-a lipit de obraji.

— Acum spune-mi versuri, îmi zise.

Era așa de firesc ceea ce se urmă între noi, încît acum, cînd vă scriu rîzînd, îmi pare tot atât de natural ca și cînd am făcut-o. Credeți-mă, mi-ar fi fost rușine de singurătatea mării să fiu brutal...“

* Em. Bucuța, op. cit., p. 45 (nota E.L.).

* Em. Bucuța, op. cit., p. 40 (nota E.L.).

** Em. Bucuța, op. cit., p. 38 (nota E.L.).

Acestea nu sunt cărți poștale ilustrate, ci mici tablouri lucrate cu o peniță fină, pe care nimeni nu le-a aruncat la noi, în voia întâmplării, într-o scrisoare.

E artă.

4. Importanța pentru noi a acestei corespondențe nu stă însă în valoarea ei artistică, ci în elementul ei documentar: dintr-însa scoatem materialul informativ cel mai bogat asupra junimismului literar epigonic de după 1885, referințele cele mai exacte asupra lui T. Maiorescu din aceeași epocă, prilejul de a înjgheba un portret psihologic al lui Duiliu Zamfirescu, necunoscut sau depreciat pînă acum, pe care îl vom alcătui, oricît ne-am abate de la linia cărții; nedreptățile trebuie reparate cu orice prilej venit la îndemînă; voim să-l restaurăm pe scriitor nu numai în adevărata lui valoare literară, ci și în demnitatea psihologiei sale.*

Dintre atîți bărbați însemnați ce au trăit în jurul lui T. Maiorescu, prietenii de tinerețe: P. P. Carp, Iacob Negruzzi, V. Pogor, Th. Rosetti, M. Eminescu, A. D. Xenopol etc., etc., sau tineri ce au crescut în puternica lui umbră: S. Mehedinți, P. P. Negulescu, M. Dragomirescu, I. Al. Brătescu-Voinești, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, C. Rădulescu-Motru etc., etc., dintre care unii i-au rămas credincioși pînă la moarte și dincolo de ea, consacrindu-i un cult pios prin comemorări, necrușind nimic pentru a-i întreține vie în conștiința publică flacăra amintirii, putem afirma că nimeni nu l-a iubit mai mult pe T. Maiorescu decît Duiliu Zamfirescu.

Poate să fie numai o iluzie a artei, deoarece dragostea lui nu ni se oferă prin gesturi trecătoare, ci prin pagini nemuritoare, atît cît pot fi nemuritoare niște biete slove încremenite pe foaia albă de hîrtie. Nu știm nimic de „sentimentele” celorlalți, de ale lui Duiliu Zamfirescu luăm însă cunoștință din scrisori cu o constanță de manifestare, cu o varietate de expresie, cu o plenitudine de forță afectuoasă ce ne impresionează, prin spectacolul unor astfel de raporturi între oameni de generații deosebite, amestec de grațitudine demn exprimată, de nesfîrșită admirație, de dragoste filială și totuși și de virilă independență de caracter.

* O primă încercare am făcut-o în Memorii, III (nota E.L.).

„Azi am primit Convorbirile cu studiul asupra lui Eminescu, îi scria el la 28 oct. 1889.* Pentru ca să exprim toată plăcerea mea față de partea I, îmi aduc aminte că primeam odată niște scrisori, cari începeau și sfîrșeau cu vorbele aceste «cher, cher» repetate. Așa îmi vine mie să zic «iubite, iubite domnule Maiorescu». Să nu vă surprindă aceste declarații, fiindcă eu mă încălzesc repede și prea mult. Trebuie să luați numai partea bună a gîndului meu, aceea adică în care stă ca o lîmpă veche ce arde de veacuri cu o lumină mititică, și pe care un artist puternic o înalță, aprinzînd-o pînă a-mi umplea tot capul de vibrații calde” etc. Ton exaltat de îndrăgostit (Maiorescu avea 49 de ani și Zamfirescu 31).

Sau:

„Numărul din urmă al Convorbirilor dovedește că ați început din nou să lucrați, îi scrie el la 21 noiembrie 1891. Eu mă bucur, fiindcă e totdeauna ceva de învățat din cele ce faceți dvs. și, dacă trebuie să-mi spui cu sinceritate ideea întreagă, adese mă întreb: de ce, cu o așa de armonică și superioară minte, lucrați așa de puțin? cunosc teoria muncii pentru proză (existență), dar nu mă îndestulează, și de aceea îmi pun o nouă întrebare: oare ceea ce e așa de frumos armonizat nu e prea armonizat? Dacă mă socotiți prea îndrăzneț, iată obrazul să-mi dați pîrintește o palmă și punct.” Nimeni n-a îndrăznit să-i pună lui T. Maiorescu niște întrebări mai juste și mai indiscrete, în tonul de afectuoasă drăgălășie al unui copil răsfățat. Cînd T. Maiorescu îi enumeră lucrările în curs, el îi răspunde pe același ton de îndrăgostită ironie, la 6 dec. 1891: „Scrisoarea d-voastră îmi face o deosebită plăcere și am s-o păstrez (cum, dealtfel, fac cu toate), fiindcă, dacă vreodată posteritatea vă va acuza că, avînd mijloace cu totul excepționale, ați creat puțin, să fie un inventar autograf cu care să i se poată dovedi contrarul. Eu însă, în marea mea prietenie și admirație pentru dvs., socoteam că se poate face mai mult etc., etc. Trebuie să știți că criticile lui Gherea, sau mai bine concluziile criticilor sale, nu mă lasă să dorm. Eu socotesc că problema, astăzi, e mult mai grea, fiindcă avem a face cu oameni inteligenți și culți, care pun frumosul în slujba economiei politice, lucru discutabil, dar după mine fals. Aici e un tînăr profesor, Loria, care a scris o minunată broșură în felul lui Gherea, asupra constituției politice,

* Em. Bucuța, op. cit., p. 57 (nota E.L.).

rezultind din fapte economice. E un întreg sistem, interesant ca date, dar fals ca sistem. Când ne vom vedea o să vă arăt notițe interesante. Asupra acestor și alte asemenea mișcări socoteam că ați putea fi foarte superior și foarte util față cu ceilalți.“ Nu se putea o provocare mai afectuoasă și mai abilă pentru a-l scoate pe T. Maiorescu dintr-o tăcere din care nu va ieși decit doar cu parada pur formală din Contraziceri.

Iată o notă lirică, profundă, de violoncel, într-un moment cînd i se părea că T. Maiorescu se ținea în rezervă față de dînsul: „Iar acum, îi scria la 1/13 martie 1896, ce rău îmi pare să prietenia pentru dvs. nu găsește poarta sufletului totdeauna deschisă! Îmi pare rău, fiindcă văd că nu înțelegeți totdeauna cît e de dezinteresată, de nesupusă vremii și întâmplărilor. Eu nu pot să fac nimic. Mă cuprinde mila și descurajarea față cu firea noastră omenească, care are atîtea unghiuri adînci, în care nu se poate intra deodată, ba poate niciodată. Știu că experiența v-a făcut sceptic cu genul iritabil al așa-zisilor «oameni de talent». Dar totuși parcă o nevoie puternică de a crede în cineva rămîne nebiruită de experiență. Altfel, viața n-ar mai fi o vale de lacrimi, ci o vale seacă de lacrimi și de orice alte izvoare curate.“ Sau aceste emoționante rînduri dintr-o scrisoare din 7/19 februarie 1898: „Nu știți și nici nu vă puteți închipui cu ce emoție — aș îndrăzni să zic aproape filială — am citit ultimele rînduri ale scrisorii dvs. Că e ceva comun felului nostru sufletească încep și eu a crede, mai cu seamă de la impresia ce mi-a lăsat-o astăzi citirea romanului meu. Eu, acolo, încep să mă văd în liniile mele estetic-morale, și cred că, ridicîndu-mă, mă apropiu de dvs., nu cum sunt, ci cum aș putea să fiu.“

Admirabil.

Și pentru a încheia, iată cîteva rînduri scrise cu ocazia revinării lui T. Maiorescu asupra intenției de a se muta în străinătate, din scrisoarea de la 10 decembrie 1901: „La mine nu era atîta interesul partidului junimist, cît imaginea unei patrii românești, personificată, în partea ei topică, în contururile cîmpurilor noastre, iar în partea ei etică, în cei cîțiva bărbați, pe care de mult m-am deprins a-i considera ca adevărată expresie a sufletului nostru românesc. Din acest punct de vedere sunt gata să vă urmez totdeauna și oriunde veți fi: junimist sau altceva, îmi este absolut indiferent.“ Pe o astfel de scrisoare atît de elevată a lăsat T. Maiorescu ghilotina rece a însemnării lui:

„N-au căldură cei de la Convorbiri și au căldură mișelul de Petrașcu și secătura cinică de Ascanio“.

„Dragostea“ față de T. Maiorescu nu și-o arată numai în scrisorile ce-i adresa lui. Cînd D. Ollănescu căută să-l smulgă de lingă dînsul, iată cum avea să-i răspundă, în scrisoarea din 6/18 aprilie 1896*: „Țiu să păstrez afecțiunea și stima lui T.L.M. Cînd mă cobor citeodată în suflet, văd că atîtea lucruri s-au schimbat în mine încît îmi pare că m-am reinnoit de mai multe ori. Și cu toate astea, totul se preface pe același fond. Instrumentul rămîne acordat în nota în care a fost tăiat.“

Tirziu după aceea, adică după răspunsul la discursul de recepție la Academie, din 16 mai 1909, și după năprasnica lovitură ce-i dăduse T. Maiorescu ca prim-ministru, suspendîndu-l din Comisia Dunăreană, pentru atitudine nepatriotică, adică într-un moment cînd relațiile lor luaseră o întorsătură tragică în sensibilitatea lui Duiliu Zamfirescu, în luna în care îi scria lui T. Maiorescu: „De la întîmplarea mea sunt ca un om după cutremur: mi se pare că toate așezămintele se surpă. Vă mulțumesc că mi-ați redat pacea și mai cu seamă că ați dat țării o provincie minunată. În acest mare interes românesc, se pierd mizeriile noastre personale“**; în aceeași lună de august 1913, îi scria de la Odobești și lui S. Mehedinți: „Citeodată mă duc la biserica unde e îngropat tată-meu, și mi se pare că nu mai sunt așa de singur. După tatăl meu adevărat, am iubit pe un alt om, care m-a rănit adînc și pe care aș vrea să-l pot ierta.“***

Epilogul acestei admirabile de amicitia.

5. S-a încercat să se explice afecția lui Duiliu Zamfirescu prin interesul de a-l cultiva pe omul implicat în multe din etapele carierei lui literare și politice, — dar ce discreție în raporturi, ce eleganță morală în tot ce privește această categorie a vieții! „D-voastră trebuie să înțelegeți, îi scria la 4 septembrie 1890,**** ce sentiment penibil se iscă în inimile noastre, cînd trebuie să te cobori de la înălțimea curată a unei simpatii, a unei puternice și personale simpatii, pe pămîntul protecției și al interesului. Vă mărturisesc că eu m-am gîndit adesea că poate să vie un moment, în care, ocupîndu-vă de unii și de alții, ca

* I. E. Torouțiu, op. cit., VI, p. 108 (nota E.L.).

** Em. Bucuța, op. cit., p. 304 (nota E.L.).

*** I. E. Torouțiu, op. cit., XI, p. 113 (nota E.L.).

**** Em. Bucuța, op. cit., p. 73 (nota E.L.).

critic, să trebuiască a zice un cuvânt și despre mine, și vă spun drept că m-am simțit rănit numai la ideea aceasta. Vă rog, dacă aveți pentru mine puțină prietenie, să mă considerați ca mort sau nenăscut, sub acest raport. Vă rog a mă lăsa a mă bucura liniștit și de departe de ideea unei prietenii absolut personale." Sau șase ani după aceea, cu ocazia morții socrului său Allievi, într-o scrisoare din 4/10 iunie 1896: „În toate cazurile, vă mulțumesc de mina discretă ce a-ți voit să-mi întindeți. Când va veni ceasul s-o primesc ca ajutor, voi căuta-o; pînă atunci, dați-mi voie s-o păstrez în mîinile mele, cu respectul și căldura ce v-am purtat întotdeauna; nimic nu e mai încîntător decît să poți iubi pe cineva fără scop."

Delicateță feminină, sentimentală, păstrată, dealtfel în toate scrisorile lui, peste interes; am dat destule exemple, vom mai da cîteva și din plăcerea de a reproduce rînduri de atîta înălțime etică și estetică, dar și din dorința de a împlînta în conștiința cititorului că astfel de pagini sunt unice în literatura noastră și trebuie cunoscute. Iată cum evocă prima lor apropiere, în urma lecturii nuvelei Noapte bună, într-o scrisoare din 22 februarie 1893*: „Adevărata mea simpatie și admirare pentru dvs. durează de atunci, și cu cît timpul a trecut și m-am gîndit la asta, cu atît mai mult m-am încredințat că nu era o secretă plăcere de maestru, de a înlănțui prin farmec spiritul unui tînăr, ci o spontanee și francă dezvoltare a firii dvs. calde, prinsă de partea bună a nuvelei; aceasta cu atît mai mult cu cît am înțeles pe urmă că tocmai pe atunci erați în supărări de familie, despărțenie, și, dacă n-ar fi fost în dvs. un fond senin de artist, pe care să-l prindă încercarea aceea de poezie, ați fi avut mii de cuvinte de a nu da ascultare glasului meu." Sau această declarație solemnă în ziua împlinirii a 40 de ani, din scrisoarea din 30 octombrie—11 noiembrie 1898: „Nu vă mirați că mă adresez dvs. în ziua aceasta solemnă pentru mine. Ați înțeles, cred, de mult, cît de mare preț pun pe stîma dvs. Trebuie să adaug astăzi, că imaginea dvs. a fost ca «il mio buon Duce», cum zice Dante, în acest sens că niciodată nu am luat o hotărîre însemnată, fără să mă întreb «ce ar zice d. Maiorescu»."

6. Fidelitatea și-o arată, dealtfel, nu numai față de T. Maiorescu, ci și față de alți prieteni; e de admirat cum, intrăți

* Em. Bucuța, op. cit., p. 112 (nota E.L.).

în conflict cu bătrînul critic, mai ales din pricina apariției revistei Literatură și arta română (în realitate mai mult efect decît cauză), pus deci într-o situație echivocă față de un „protector“ atît de intransigent în astfel de chestiuni, el nu-i părăsește nici un moment, susținîndu-i în toate vămile vieții. Putea T. Maiorescu să-l creadă pe N. Petrașcu „mișel“ și pe D. Ollănescu-Ascanio „secătură cinică“, Duiliu Zamfirescu le ia totdeauna apărarea, compromițîndu-și propria-i situație. În capitolul consacrat lui N. Petrașcu vom da citate în această privință; aci vom reproduce un singur pasagiu asupra „secăturii cinice“, D. Ollănescu-Ascanio, dintr-o scrisoare din 21 noiembrie 1891: „Ollănescu rămîne tot Ollănescu: autorul Basmului japonez,* omul nostim și senin, bunul prieten etc. Știu că dvs. judecați altfel lucrurile. Aș dori să vă încredințai că omul e mult mai bun decît e în general judecat, mult mai de talent și mult mai inteligent. Eu nu l-am văzut de patru ani, și totuși îl am în imagine ca a doua zi după plecare; atîta viață și intelect poartă în sine. Că n-o fi statornic în politică și cam miop în unele mărunțisuri ale traiului zilnic, nu dovedește nimic. Cîte lucruri ciudate nu ne e dat să vedem cît trăim! și ce crude sunt cîteodată împrejurările pentru oamenii cei mai fericiți în aparență."

Aceeași generozitate o arată și altora. Despre Al. Vlahuță, „cu toată lunga depărtare dintre noi, în toate sensurile, urmez a-l crede cel mai cinstit și mai de talent dintre adversarii «mișcării noastre»“ (24/6 iulie 1894); despre „tînărul“ I. N. Roman, de care T. Maiorescu opinase că ar fi „socialisto-liberalo-despotico-confuzo-pehlivan“, Duiliu Zamfirescu referă din Bruxelles: „L-am văzut din cînd în cînd, l-am avut la masă și totdeauna m-a interesat; de aceea trenul acesta de calificative ce-i trimiteți pentru întîmpinare mă miră mult. Eu credeam că de toate poate să fie, dar pehlivan nu." Sau în scrisoarea din 6 iulie 1894: „E posibil ca Roman să fie cumnat cu Slavici (în care T. Maiorescu vedea un trădător), — eu nu știu, dar nu cred că rudenția asta prin alianță să înglobeze pe unul celuilalt. Nu mă pot rosti încă de are sau nu talent, fiindcă am citit puține lucruri de dinsul; are ceva, e o coardă pe care, dacă o atîngi, viberează. Nu e o insulă de cuarț, din care vîntul și valurile scot sunete prelungi, de o adîncă melancolie, pe care corăbierii

* Poezie publicată în Convorbiri literare, XIX, 1 aprilie 1885, p. 89 (nota E.L.).

se opresc să le asculte în singurătatea drumurilor; nu. E însă un om cinstit — asta o afirm.”

Admirabilă discreție în a apăra un tânăr aproape necunoscut de bănuielele zeului implacabil ce adulmeca pînă și într-o presupusă rușenie o nestatornicie și o „lipsă de caracter”.

7. Pentru istoricul literar adevărata importanță a acestei corespondențe stă însă în faptul că va găsi în ea filonul cel mai bogat de informație junimistă, de la 1884 încoace. Epoca e, în adevăr, de „decadență”; e de regretat că pentru faza eroică a „Junimii” de la Iași, nu avem un informator de valoarea lui Duiliu Zamfirescu, decît doar, într-o măsură oarecare, pe A. D. Xenopol în anii de studii la Berlin (1867—1871). Odată cu mutarea Convorbirilor la București, rolul lor critic era încheiat: cititorii lor, T. Maiorescu, M. Eminescu, V. Pogor, Th. Rosetti, P. Carp, I. Creangă, A. D. Xenopol, I. Slavici, Vasile Conta, I. L. Caragiale, muriseră, se despărțiseră ori își încetaseră activitatea și participarea; noua generație de scriitori, G. Coșbuc, Al. Vlahuță și Barbu Delavrancea, se retrăseseră și dinșii; literatura în formație curgea alături, în făgașurile profetului socialist; din noile mlădițe abia se pot cita N. Petrașcu, C. Ollănescu-Ascanio, curînd plecați și ei; rămăsese doar Duiliu Zamfirescu, singurul talent real, devenit astăzi, fără voie, istoriograful cel mai important al acestei epoci declinante. După un sfert de veac de trudă, Iacob Negruzzi se gîdea să părăsească direcția revistei, iar T. Maiorescu își pregătea echipa studenților lui pentru a-i trece marea moștenire a Convorbirilor de odinioară. Însuși fidelul Duiliu Zamfirescu are sentimentul decadenței și-l exprimă lui Iacob Negruzzi într-o scrisoare din 14 martie 1891*: „Credința mea este că venirea Convorbirilor la București a semnalat un moment de întoarcere a purului singe către speța vulgară. Îmi aduc aminte de primele timpuri ale întrunirilor «Junimii» de la București, în care eu, fricos, cu un cult ascuns pentru oracolii templului, veneam să ascult, să sorb vorbele lor, aducînd cu mine im-ginea atît de plastică a statuiei albe din criticile d-lui Maiorescu.”

„Eu eram crescut de copil în citania Convorbirilor. Și regulat ieșeam cu o tristețe ascunsă în suflet, fiindcă mi se părea că ce n'est pas șa. În adevăr, pe acele vremuri «convorbelnicii» de la București erau grozav de împetrișiți. Se întilneau la un

loc d-nii Urechii, Hasdeu, Pecus (?), Macedonski, B. Ștefănescu (Barbu Delavrancea), Vlahuță, Baican; autori cu articol nede-finit, d-nii Antonescu-Lupul și Găvănescul; fratele Scipione Bădescu; mai apoi Scrob, un biet necunoscut (Anșănescu sau așa ceva) cu o pacoste de poemă, fără număr de cîntări, despre care răposatul Alecsandri zicea că «e o lucrare de talent» etc., etc. — toți acești domni, persoane foarte onorabile și, unii, oameni cu dar, dar făcuți de fire ca să nu se înțeleagă niciodată cu Convorbirile. Cînd mai venea și epoca Academiei, apoi dă, Doamne, bine: Marienești, Buruienești, Vulcani și alte cataclisme schimbau cu desăvîrșire caracterul vechilor Convorbiri. Toate aceste naturi eterogene au avut o înrîurire secretă asupra literaturii «Junimii», fie prin strecurarea a cite unui articol în revistă, fie prin grai și defăimare; astfel încît, revenind la selecțiune, s-a făcut o nouă încrucișare între rasa porumbilor darwinieni, les culbutants, cum s-ar zice, porumbii jucători, cu porumbii gușani (les blisets) și isprava a fost că purul singe junimist a rămas citva timp în loc. Prin urmare, cum puteți d-voastră vorbi de «onorabilă retragere»? Sunteți datorți să rămîneți la hulubărie, ca să nu se mai întîmple împerechieri cu rase sălbatice. Porumbul junimist (fie zis fără aluzie) este din firea lui foarte prolific. Încă un număr de ani și rasa se îndreptează. Concluzie: Trebuie să rămîneți la Convorbiri.”

Cu toată admirația lui neîfărmurită, „amoroasă”, filială față de T. Maiorescu, fiind el însuși o personalitate, un temperament artistic, un caracter leal și ireductibil, ce nu se ascunde în tăceri prudente, în mijlocul celor mai duioase manifestări de afecție, el se avîntă într-un perpetuu duel de idei, de păreri, cu marele critic, în care de multe ori dreptatea e de partea lui. Iată cîteva din aceste ciocniri, ca exemplificare. Despre Caragiale s-a mai pomenit; el e deopotrivă de antipatic amîndurora, cum îi fusese și lui M. Eminescu, prin firea lui agresivă, nemiloasă, cinică, de „graculus” de decadență. Ca tânăr „cu maniere elegante”, Duiliu Zamfirescu se lovise de mult de brutalitatea plebee a dramaturgului. „În primele timpuri — îi mărturisea el lui T. Maiorescu, într-o scrisoare din 11 octombrie 1889 — cînd «Junimea» de la București păstra încă inu-tita brutalitate a redactorilor lui Balzac din Illusions perdues, care dase atît de puternice rezultate cu 20 de ani în urmă, gro-solănia lui Caragiale și naivitatea mea mă făceau să sufăr groaznic, și dacă n-aș fi fost fricos sau aș fi avut aplombul pe

* I. E. Torouțiu, op. cit., I, p. 71 (nota E.L.).

care-l dă vîrsta și succesele, aș fi strigat în gura mare ori de cîte ori îl auzeam citind piese slabe cu ris mult, ori masacrîndu-mă cu nedreptate pe mine sau pe alții. Dar mai tirziu, cunoscînd pe om și văzînd marea lui inteligență, infinita nestatornicie a simțurilor sale, slăbiciunile acestei inteligențe, fondul fără nici un punct de rezim, nu numai sentimentele mele s-au îndulcit, dar am sfîrșit prin a-mi fi drag și a avea un fel de compasiune pentru o fire atît de fantastică și de muncită, în care arama și diamantul sunt legate împreună spre a da iluzia unui inel ducal. Căci cu toată aparența calculelor și izbînzilor sale, Caragiale e un mare vizionar — ceea ce e de recunoscut spre onoarea sa. Astfel că, în timpurile din urmă, absolut nici o umbră de invidie nu poate să fie între noi; talentul lui merge într-o direcție — încercările mele într-alta, sau chiar de ar merge paralel, esența firii noastre e atît de deosebită, încît ne vom păstra de-a pururi formula geometrică a paralelelor.“

Nicăieri nu vom găsi un portret moral mai reușit, în cîteva rînduri, al lui Caragiale. Duiliu Zamfirescu se afla, negreșit, într-o stare de nereceptivitate față de literatura scriitorului, dar observațiile pe care le aduce nuvelei *O făclie de Paște* (din scrisorile din 11 septembrie 1889 și 11 octombrie 1889), oricît ar trece cu vederea esențialul, sunt interesante și denotă simț critic. Neputîndu-le reproduce, trimitem pe cititor la pag. 48 și 53. Controversa între T. Maiorescu și Duiliu Zamfirescu în privința *Năpastei* este mult mai interesantă; paginile 58, 59, 60, 61 din scrisoarea din ianuarie 1890 par opera unui sagace critic profesionist; îi împărtășim argumentele împotriva piesei, pornită nu de la viziunea realității, ci de la o tematică stretnă firii noastre. Are dreptate să afirme: „Cu *O făclie de Paște* și mai ales cu *Năpasta*, Caragiale pare a intra într-o fază nouă, aceea a înrîuririi romanelor rusești; a lăsa amorul la o parte; a citi partea lăuntrică a complexului firii omenști; a alege din această parte unele excrescențe și a le studia pînă la particularitățile lor patologice.“ Curatul adevăr.

Spiritul lui critic e, dealtfel, atent pentru a recunoaște valorile noi ce se ridică. Cîteva exemple:

Despre N. Iorga:

„Citesc din cînd în cînd niște foiletoane în *Lupta de un domn Iorga* și acum în urmă am văzut în *Convorbiri* portretul Veronicăi Micle de același. La început mi se părea original, dar de cînd văd că face critica criticilor, îmi pare că intră el

însuși între criticii criticați. Cine-i și cum? căci e o apariție proaspătă și cu bune dispoziții“ (scrisoarea din 1 aprilie 1890).

Despre I. Al. Brătescu-Voinești:

„Cine e I.A.B. cu Scrisori găsite? Autorul nu-i destul de naiv pentru ce spune Toni, dar este croială de scriitor și trebuie cultivat“ (21 octombrie 1890). Ori: „Novela d-lui Brătescu e bună. Limba cîntă de armonică ce e. Impresia mea cea din urmă e că pare scrisă de un scriitor bătrîn, sigur de sine, care se păzește de exagerări, ține fraza într-o tonalitate simplă, sentimentală cu măsură. Dacă aș avea ceva de zis, ar fi tocmai în această privință: prea multă dulceață. Trăsnea e prea cumsecade. O pereche de palme enorme pe obraji delicai ai d-rei Lala ar mulțumi pe multă lume etc., etc.“ (scrisoarea din 11/23 octombrie 1893. — E vorba de Pană Trăsnea Sfîntul).^{*} Aprecierile asupra debutului critic al lui D. Evolceanu le-am dat la capitolul acestuia, schițele de portret ale lui M. Dragomirescu, atît de reușite, le-am reprodus la locul lor, tot așa aspectul „antipatic“ al revistei sub noua ei direcție și mai ales sub impulsunea lui M. Dragomirescu (scrisoarea din 9/21 februarie 1896).^{**}

Despre I. A. Bassarabescu:

„Nuveleta intitulată *Emma*. Minunată, minunată! Nimeni nu s-a apropiat mai mult de Bret Harte, cu forme de melancolie strengărească, ce atît de bine răspunde uneori la o stare de spirit specific românească, de rușine, de sentimentalism, ca autorul, necunoscut mie, Ioan A. Bassarabescu. Cine este acest domn? Mă interesează foarte mult să știu cine e, fiindcă acesta va deveni un mare scriitor etc., etc.“ (scrisoare din 25 martie 1900, op. cit., p. 231). Ori: „Au ajuns *Convorbirile* la adînci bătrînețe cu tineretul de astăzi. Tuberculoza d-lui Babeș, Influența lui Șăineanu și mai cu seamă grozăviile de poezile ale lui Volenti, din numărul din urmă, sunt dovadă de senilitate. Nicî chiar violul I. Bassarabescu nu se mai ține în picioare cu Don Bazil al lui“ (scrisoarea din 8 august 1900).^{***}

În luptele iscate în jurul criticii științifice și înainte de a se afirma ceilalți critici, Duiliu Zamfirescu se pregătea să scrie

^{*} Em. Bucuța, op. cit., 130 (nota E.L.).

^{**} Em. Bucuța, op. cit., p. 167 (nota E.L.).

^{***} Em. Bucuța, op. cit., p. 234 (nota E.L.).

un studiu asupra lui Gherea și a materialismului istoric, după cum reiese dintr-o scrisoare trimisă la 3/15 iulie 1891:*

„Vă întrebam înainte de plecare dvs. din București dacă o să mai stați mult în țară, fiindcă speram să finesc o monografie asupra lui Gherea și teoriile sale și să v-o trimit. Însă n-am sfârșit-o și e cu atât mai bine, fiindcă mă ostenisem cum-părînd la cărți și scotocind prin toate capetele gînditoare de pînă aci.

Iată de ce e vorba:

Veți fi văzut concluzia lui Gherea cu privire la pesimism. El afirmă că ar fi existînd un nex intim între mizeria socială a veacului și nota tristă a cîntăreților lui. Adept al lui K. Marx și al interpretului său Engels în economie, el își formează teoria sa economico-literară, căutînd formula sufletească a poezilor în substratul economic al timpului, după cum un alt critic italian, plin de pătrundere, Loria, caută formula faptelor politice în același substrat. De aici, neapărat, cealaltă concluzie, că școala dvs. critică, cu explicarea omului prin el însuși, e falsă etc.

Întîmplîndu-se să-mi treacă prin mîni volumele lui Gherea tocmai cînd citeam pe Loria (La teoria economică della costituzione politica) și notam o mulțime de fapte care dovedesc tocmai contrariul acestei teorii, am fost, firește, surprins de ceastălaltă teorie și mai îndrăzneală și am prins a gîndi mai îndelung la cîte fapte contrarii se pot opune ei. Și începusem a le nota spre a vi le împărtăși dvs., însă tot notînd, lucrul s-a lungit, așa că acum a devenit o tarara ostenitoare, din cauza unei mulțimi nenumărate de fapte, care trebuiesc controlate. E însă foarte interesant de a vedea cum istoria dovedește la fiecare pas că poezii au fost cu totul neatîrnați de caracteristica economică a timpului lor și că, dacă se poate trage vreo regulă din învățămintele istorice în această privință, e tocmai aceea că pesimismul stă în raport invers cu starea socială, sau, și mai exact, că nu stă în nici un raport. În adevăr, cercetînd epocile cele mari, epoca lui Pericles, lui August, lui Laurent de Medici, a Elisabetei (Shakespeare), a lui Ludovic al XIV-lea și în fine epoca modernă, de la Oedipul lui Sofocle pînă la Il canto del pastore nel deserto al lui Leopardi, totul stă independent de economie și de cele mai multe ori în opoziție. Așa că, dacă istoria și psihologia experimentală pot dovedi ceva, teoria lui

* Em. Bucuța, op. cit., p. 89 (nota E.L.)

Gherea e absurdă. Cu deosebire interesantă e epoca florentină (1300—1450), cu lupta între corporațiile industriașilor: pe de o parte, greve ca în zilele noastre, mizerie, bogăție etc., iar pe de alta cu scriitori ca Dante, Petrarca și hazliul de Boccaccio și ceva mai tîrziu cu Machiavelli și Michelangelo contemporani; nimic mai disparat și mai straniu; de asemeni, foarte însemnată e epoca lui Shakespeare și poetul însuși. Din fericire există minunata Istorie a literaturii englezești de Taine, în care studiul asupra lui Shakespeare e o capodoperă și numai bun de dedicat lui Gherea.“

8. Controversele între Duiliu Zamfirescu și T. Maiorescu se deschid mai ales cu privire la literatura lui I. Slavici: „Slavici — scrie el la 29 aprilie—12 mai 1902 — e pentru mine, de mai mult timp, o enigmă, în toată complexitatea lui sufletească, dar mai ales în felul lui literar de a fi. Trăind așa cum trăiesc eu, resfir adesea în minte pe unii și pe alții dintre scriitorii noștri. Pe acesta mai cu seamă l-am resfirat, cînd cetind la maturitate novelele ce mă ademeniseră pe prima treaptă a tinereții, le-am găsit false, fundamental și vinovat false, cu o năzuință de a pune în estetica noastră românească nota molcomă, aiurită și streină ce nu stă în etica propriu-zisă, adică în moravurile poporului românesc, cînd el, poporul, e pus în acțiune. Dealtfel, această vină fundamentală am găsit-o și admirabilei nuvele a lui Mehedinți: Buruiană etc., etc.“ Pe baza poeziei populare dominată de forma vagă a dorului, scriitorii au creat „pînă acum tipuri de români derivate din această notă colectivă aprioristică, care face că toate novelele lui Slavici se aseamănă între ele, iar căpitanul Măgură al lui Mehedinți se aseamănă cu cio-banii amorezați ai lui Slavici și cu nici un căpitan real...“ „Eu socotesc că a venit vremea să lăsăm dulcegăriile artificiale ale țărănilor amorezați și blegi și să facem oameni vii în literatură, dacă se poate români voinici și cînștiți, dar * nu vițioși sau sceptici, dar vii, cu voință și mușchi.“

Teorie personală a lui Duiliu Zamfirescu, concepție unilaterală asupra poeziei, privită în latura ei eroică, voinicească și nu în latura înfrîntă, resemnată, cum am spune azi, „defetistă“. Pe baza acestor păreri, exprimate încă din 1902, avea să-și construiască discursul academic din 16 mai 1909, învinuind pe Alec-

* În textul original: dacă. Fraza care urmează conține un comentariu determinat de lectura greșită a textului.

sandri de a fi devirilizat poezia noastră populară. Părere discutabilă și în orice caz parțială: resemnarea, fatalismul, dușia sunt note specifice ale sufletului etnic, mai ales moldovenesc... Victime ale poporanismului, avea el să declare în faimosul său discurs, Slavici și I. Popovici-Bănățeanul și-au sentimentalizat eroii; poporul vinjos de ardeleni „ne este înfățișat de romancierii și nuvelistii locali ca o adunare de suflete pribege și neputincioase”. Iritat poate și de preferința ce-i dădea T. Maiorescu lui I. Popovici-Bănățeanul (fără să scrie un rând despre Viața la țară), el execută, încă din 13/25 iulie 1898, limba scriitorului bănățean: „Limba, în literatură, este cum sunt colorile în pictură, numai după topirea, după repunerea fiecărui ton caracteristic în ființa tonului de alături, se dobîndește noutatea coloristului. Cu vorbe curioase, cu locuțiuni singuratiche, cu inversiuni prinse din mecanica limbii nemțești, se pot cel mult scrie nuvelete, în care calfa de opincar să zică fetei maitorului «Domnișoară Ano»; dar niciodată nu se va face o lucrare trainică.” Ceea ce este adevărul însuși. Tot așa și despre literatura lui Slavici se exprima cu unsprezece ani înaintea discursului din 1909 (scrisoarea din 7/19 februarie 1898): „Slavici și-a închipuit toată viața că a dat icoana sufletească a țăranilor în amorurile și poezia vagă, iar de fapt a plămuit ființe himerice, false din punct de vedere al asemănării, monotone și neclarificate din punctul de vedere al tipului”. Insuficiență mai puțin gravă decît lipsa calității de expresie estetică a greoiului scriitor ardelen.

Mai sunt și alte idei altoite în discursul academic, pe lângă cele presărate în scrisori ca, de pildă, reducerea la dreapta valoare a literaturii inspirate de țăranii, „suflete simple și ca neantul, fără evenimente”, cu mult mai evoluată față de teoria lui T. Maiorescu, după care „subiectul propriu al romanului este viața specifică națională și persoanele principale trebuie să fie tipurile unor clase întregi, mai ales a țăranului și a claselor de jos” — după care romanul contemporan era redus la schițele lui Bret Harte, Auerbach, Fritz Reuter, Ganghofer etc. (pe vremea lui Balzac, Flaubert, Dostoievski, Tolstoi), iar epica națională se reducea la nuvelele lui I. Slavici și I. Popovici-Bănățeanul; tot așa și precizarea importanței estetice a poeziei populare, de care T. Maiorescu voia să lege noțiunea oricărei poezii. Poezia populară e un punct de plecare al poeziei culte, nu un punct de ajungere: poezia cultă tinde tocmai spre antipodul

poeziei populare. Controversa e dezbătută pe larg aiurea*; în acest punct de discuție, Duiliu Zamfirescu era, așadar, mult evoluat față de T. Maiorescu, rămas fidel formației lui de la 1867; față de valul poeziei noi ce i se ridica din urmă, Duiliu Zamfirescu avea să se arate, dealtfel, tot atît de neînțelegător, omul neputîndu-și depăși psihologia și formația.

9. Din această corespondență mai putem desprinde portretul psihologic al lui Duiliu Zamfirescu și al lui Titu Maiorescu.

Fiul arendașului din Plăinești era el dintr-o ramură boierească, greacă, firește? Nu-i cunoaștem spița neamului, dar totul îi garanta blazonul, afară doar de fumurile, linia trupului, linia sufletului. Apolonic, e inutil să o mai repetăm: chiar celor care l-au apucat cărunț, alb aproape, le apare imaginea lui de aristocrat cărtuia i-ar fi stat bine călare pe aleele Șoselei, ori minîndu-și singur faitonul cu caii înaintași: homme de cheval, nu în înțeles sportiv, ci seniorial. Manifestările sale ultime literare, polemicile de după ieșirea din diplomație, catastrofa discursului său academic, răspunsurile lui necugetate în diverse polemici, insuccesele teatrale, l-au pus într-o lumină îndoielnică; dacă politica i-a dat o ultimă satisfacție, literatura i-a lăsat, desigur, pe suflet un mare gust de cocleală. Amărăciunea lui nu era de proveniență recentă, ci trebuie să fi venit din vechi depozitari. Duiliu Zamfirescu a fost totuși cel mai mare prozator al „Junimii”, nu în sensul creației (fiind lipsit de vigoare și de originalitate), ci în sensul expresiei stilistice — dacă o încadrăm în canonul clasic al ordinei, armoniei, eleganței, perfecției. Talentul stilistic nu i s-a recunoscut niciodată, nu vorbesc de dușmani care au tăbărit asupra lui, simțînd într-insul ceea ce nu aveau ei, ci chiar de ai lui, chiar și de T. Maiorescu, mai atent cu romanul poporan și cu literatura regională a lui I. Slavici și a lui I. Popovici-Bănățeanul, decît cu un scriitor a cărui expresie clasică nu a fost depășită de nimeni. Detestat de „socialiști”, el nu a fost „valorificat” (cum se spune azi) nici de junimiști, iar M. Dragomirescu îl minimaliza chiar în Convorbiri literare.** Depărtarea l-a izolat, și e o fericire:

* E. Lovinescu, T. Maiorescu, II, 304 și următoarele (nota E.L.).

** „Am citit numărul din Convorbiri, și am văzut încurcătura amabilă în care se găsește d. Dragomirescu cînd e silit să vorbească de mine, scrie el în 13/25 iunie 1898. În definitiv, articolul său flatează vanitatea mea de june, sunt un tînăr plin

luptător cum era, s-ar fi amestecat în polemici, din care ar fi ieșit micșorat cum a ieșit mai târziu; numai după ce s-a întors în țară, „ministru“ și membru al Academiei, a crezut că i-a venit momentul să-și impună vederile, în cea mai mare parte îndreptățite, dar susținute pe ton superior, cu lipsă de tact (discursul academic) și cu o aroganță din Bizanț (polemica cu Octavian Goga); nedreptățile îndurate timp de un sfert de veac se răzbunau, izbucnind acum sub o formă agresivă, înstrăinându-i simpatiile cuvenite de drept. Abia publicarea corespondenței ne restabilește icoana lui adevărată, așa cum trebuie să rămână, din mărturiile a treizeci de ani...

Putea arendașul din Plăinești să fie un simplu arendaș, fiul era cu siguranță „rasat“, cu o distincție naturală, sporită poate și voluntar în atitudini și vestimentar, care, firesc, urma să fie privită pieziș în cafenaua literară. Mitocănia lui Caragiale se satisfăcea apostrofînd pe tînărul secretar de la Externe: „Ce faci, mă Duilă?“ Nobleța lui nu era numai în haine, în raporturi sociale, în succese feminine, sau chiar în expresie stilistică superioară tuturor contemporanilor săi, ci și în calități sufletești adînci... Afecția lui față de T. Maiorescu este una din paginile cele mai mișcătoare ale literaturii noastre și, putem spune, ale vieții publice; afecțiune plină de nuanțe, pe un fond de feminitate, îndrăgostit pur și simplu de tot ce făcea și vorbea T. Maiorescu, arătîndu-i o stimă, o admirație, un devotament nedezmințit mai bine de un pătrar de veac, cu evocări romantice ale clipelor petrecute împreună în Italia sau aiurea, cu rechemări, feminin, filial, supus... Lectura acestor pagini e o încintare continuă. Și în mlădiere un sentiment totuși bărbătesc, de o loialitate desăvîrșită, nimic oblic, fățarnic, lingușitor; e de ajuns să comparăm corespondența lui cu cele câteva bilețele ale lui Caragiale către T. Maiorescu, pentru a deosebi tonul și caracterul: „Favoarea de a obține de la d-voastră, îi scria Caragiale lui T. Maiorescu la 6 aprilie 1889, pe cînd umbra să-i smulgă numirea la direcția Teatrului Național, câteva minute de audiență particulară o doresc așa de mult, încît nu mai pot să nu îndrăznesc a v-o cere. Așa ocupat cum am văzut că sunteți nu mai am curajul a veni de-a dreptul la dvs. ca să

de viitor. Cred numai că ar trebui convins omul că eu nu caut ceartă cu luminarea criticilor. Incidentul plăcut dintre noi se datora lipsei de cuviință și de bună-credință cu care era scris articolul de acum un an. Încolo, libertate deplină“ (nota E.L.).

vă deranjez; astfel, dacă am norocul să puteți dispune de un moment pe care atîta îl doresc, vă rog respectuos anunțați-mă cînd permiteți a vă vedea vechiul dvs. cunoscut, I. L. Caragiale.* Cu o atitudine atît de plată se prezenta autorul Scri-soarei pierdute, omul care în seratele de la T. Maiorescu „mal-trata“ pe toți, de la Vasile Alecsandri pînă la Duiliu Zamfirescu; din comparația cu scrisorile acestuia, în ocazii identice, din care am dat cîteva fragmente în cursul capitolului, se poate înțelege imensa distanță morală ce-i despărțea. Totul la Duiliu Zamfirescu e franc, deschis, bărbătesc, cu păreri neocolite, prin care îl înfruntă pe critic, susținîndu-și prietenii cu o lealitate desăvîrșită; cînd le recunoaște șovăiri de caracter, caută să le explice; pleda circumstanțe atenuante, în numele prieteniei. Credea, desigur, în scrisul lui, cum e și natural; stabilea comparații între Război și pace al lui Tolstoi și în război al său — ceea ce nu înseamnă că se credea egalul lui Tolstoi, pentru care avea o mare admirație — și își proclama sonetul Boul superior celui al lui Carducci, dar asta se întîmplă atîtora. În realitate, primea docil observațiile lui Maiorescu. În timp ce se exalta de nuanțele lui Slavici, iată cum se exprima criticul față de Viața la țară, a cărei publicare pornise în Convorbiri literare, într-o scrisoare din 8/20 septembrie 1894: „Și acum trebuie să scurtez și să arunc numai cîteva impresii în fugă** despre romanul d-tale. Mie îmi place. Impresia «la țară» și anume la noi la țară, à la campagne, o primește cititorul pe deplin și frumos. Minunate cele două rînduri (p. 205): «Toți trecură dincolo, iar jitarul» etc.: șesul nostru nesfîrșit, veșnic același, cam melancolic“. Urmează o jumătate de pagină de erori de gramatică, cacofonii, franțuzisme etc. Cum reacționează Duiliu Zamfirescu față de această minimalizare? În scrisoarea din 13/25 septembrie 1895, el răspunde potolît: „Văd că dv. vă place Viața la țară cu măsură (ce eufemism!). Așa e și drept și tot așa îmi place și mie. Cu dragă inimă voi tăia și voi schimba orice. Din momentul ce o lucrare e publicată, ea îmi devine străină. În căldura creației poate că aș fi mai greoi la concesi; înainte de a sfîrși, văd lucrurile într-un întreg armoni-c, din care nimic nu trebuie să lipsească. Pe urmă mă domolesc și

* Șerban Cioculescu, I. L. Caragiale, tom. VII, Corespon-dența, Fundațiile regale, 1942 (nota E.L.).

** Em. Bucuța, op. cit., p. 347 (nota E.L.).

primesc orice observație, chiar cînd n-o împărtășesc. Cred însă că în ceea ce privește conducera unitară a evenimentelor, bine e să așteptăm urmarea."

Nu se poate o mansuetudine mai exemplară. Iar după ce apărău în întregime, iată ce-i împărtășea T. Maiorescu în 26 mai 1895: „Am recitit cu nevastă-mea în întreg și fără întrerupere romanul d-tale Viața la țară, acum că a apărut tot în Convorbiri. Am făcut multe însemnări de amănunte cu creionul și aștept revederea noastră tihnită pentru discutarea lor. Vrei să nu-l publici în volum pînă nu vom fi vorbit împreună asupra lor? După părerea lui Dragomirescu, Rădulescu, Evolceanu, e cel mai bun roman ce-l avem pînă acum în românește. E evident că are părți de o căldură delicată, de o tensiune a interesului, de o frumusețe a descrierilor, care îl fac în aceste părți egal cu bunele romanuri occidentale. Dar în privința conducerii unitare a evenimentelor sunt obiecții de făcut. Cum rămîne cu istoria țaranilor? Cum rămîne cu Tincuța și tînărul de la Paris?" Părerea e rezervată și laudele aruncate în spatele tinerilor „convorbiriști". Scriitorul nu are nici o izbucnire, ci rămîne în linia lui de acceptare a orice i-ar spune omul acesta ce se bucura de atîta autoritate asupra lui, făcîndu-l să vibreze profund numai cînd criticul cocheta cu vîrsta, temîndu-se că a îmbătrînit. „Afecțiunea mea pentru dv., îi scria el la 14/26 martie 1893, merge foarte departe și ar putea să mă orbească asupra unui declin eventual; dar fiindcă ea își are izvoarele tocmai în sănătatea, în admirabila și armonica sănătate sufletească cu care v-a înzestrat firea, e probabil că ar tresări ceva în mine dacă aș simți că îmbătrîniți!" Minunate rînduri de îndrăgostit! Ne fură citațiile pentru că aproape tot e citabil în această corespondență. Ne aflăm în fața unui monument de sensibilitate și de înaltă expresie artistică; în corespondența lui Duiliu Zamfirescu găsim întreaga gamă a sentimentalității amoroase, ce-l făcea pe Allievi, socru-său, să-i spună că avea aerul unei „curce bete" în zilele de după despărțire de T. Maiorescu în vizitele acestuia în Italia. E regretabil că G. Călinescu în Istoria literaturii române nu scoate din această exemplară corespondență decît elemente caricaturale pentru psihologia fiului arendașului Lascar Zamfirescu din Plăinești: „Scrierile sunt compuse pentru a fi admirate cu o vervă factice". „Părerile despre contemporani sunt distructive". „În grandoarea lui înțelege paralela între el și Tolstoi.

de la egal la egal." „Totul îi miroase și îndeosebi Caragiale" și așa mai departe...

Citațiile prea abundente ale acestui capitol vor restabili, sperăm, imaginea acestui bărbat de o sensibilitate complexă, cu delicatețe și gingăsie în manifestările lui de afecție, adorație și respect, cu un suflet totuși viril, leal, cavaleresc, incapabil de minciună sau numai de constrîngere oportună. Prin publicarea corespondenței lui, am cîștigat „un om", iar literatura a înăunțat un gen printr-o operă de înaltă valoare estetică și etică.

(Titu Maiorescu și posteritatea lui critică, Casa Școalelor, 1943, p. 113—148.)

Vladimir Streinu

DUILIU ZAMFIRESCU, ÎN SCRISORI

De citva timp, tînărul critic și istoric literar Al. Săndulescu ne atrage atenția îndeosebi, și pe lingă activitatea fie publicistică din periodicele curente, fie științifică de la Institutul de teorie și istorie literară „George Călinescu”, al cărui membru este, cu dorința sa de a situa personalitatea lui Duiliu Zamfirescu mai propriu. Această dorință, nemărturisit justițiară, oarecum timidă, dar persistentă și pînă la urmă efectuală, îl duce nu la opera romancierului, care și-a asigurat mai demult un consens critic pozitiv, ci la natura omului, cunoscută mai precar, deși apărînd evident din corespondența lui.

Și Al. Săndulescu, ținînd să cuprindă pe epistolier în întregime, ca să-i cunoască mai autentic toate mișcările spiritului, devine și editor de texte, tipărind 185 de scrisori inedite, parte de tinerețe, parte de maturitate și bătrînețe; ineditele încadrează astfel și sporesc, dacă nu și completează încă, foarte însemnata corespondență din Studii și documente literare (I. E. Torouțiu — Gh. Cardaș) și mai cu seamă din Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, în scrisori (ediția Em. Bucuța), criticul avînd astfel îndreptățirea să se creadă lingă izvoarele adevăratei naturi a omului (v. Duiliu Zamfirescu, Scrisori inedite, 1967, cu introducerea criticului-editor, O corespondență de tip flaubertian).

Dar ce era de corectat în portretul de pînă acum al scriitorului? El aparținea tipologic uneia dintre cele două familii de spirite care grupează pe scriitorii noștri mai de vază, una spontană, eruptivă și plurivalentă, ca Hasdeu, iar alta supravegheată, construită și mai unitară, ca Maiorescu. Niciodată aceste familii,

ieșite din tipare opuse, tiparul romantic și tiparul clasic, nu s-au avut bine între ele. Maiorescu avea să cunoască de aceea minunile succesive ale lui Hasdeu, Iorga și Călinescu.

Nici Duiliu Zamfirescu, din aceeași cauză, nu va fi iertat, popularizîndu-i-se un anumit aristocratism caricatural. Și cu atît mai ușor s-a putut ajunge la o asemenea imagine răuvoitoare, cu cît el însuși o favorizase, construindu-se deliberat pe profilul de epocă al „diplomatului”. Nevoi de carieră, așadar, îi duseră în adevăr la ținuta convențional distinsă și chiar la o genealogie proprie, iritantă atît pentru lumea în care urmărea să fie acceptat, cît și pentru aceea din care vroia să iasă. Că unii bieți scriitori sînt duși de împrejurări istorice mult mai departe decît i-ar fi dus natura lor fără acele împrejurări, e clar. Un Rivarol sau un Balzac, trăind azi, nu și-ar mai fi născocit titluri de noblețe inutile; dar, fiindcă au fost nevoiți să și le făurească, nici n-au fost priviți de confrății lor cu severitatea alor noștri pentru Duiliu Zamfirescu.

La convenționalismul aristocratic, care îi acoperea în ochii altora o reală aristocrație nativă, el își adăugase cu timpul nestăpînirea de sine, ceea ce stă bine temperamentelor romantice și nu sta bine deloc temperamentului său clasic. Dominarea mediului social presupune mai întîi dominarea de sine și romancierul Comăneștenilor se lăsase prea de multe ori în voia irascibilității. Acest slab control de sine e la origina singurătății de care se va plînge.

Dar, indiferent de cîte s-ar mai putea pune în sarcina psihologiei lui, criticul Al. Săndulescu, fără să nu reprobe ceea ce este de reprobabil, are pentru om o iubire pe care n-au avut-o alți analiști ai corespondenței și care, dînd la o parte imaginea socială ingrată în bună parte, recompune mai veridic imaginea omului din scrisori. Și astfel putem vedea un Duiliu Zamfirescu nu numai construit, artificios, sfidător, distant, rece și poate înuman, ci și primigen, spontan, sociabil și, fără îndoială, afectuos, nu numai disociat de semenii, dar și solidar pînă la problematism moral cu familia, cu prietenii și mai ales cu destinul patriei lui și al omenirii.

În privința patriei e destul să i se cunoască aprecierea ca „gașcă de pehlivani” a burgheziei dirigente din vremea lui și emoția cu care vorbește despre mizeria țărănească sau dragostea față de limba și cultura română. Iar cît privește destinul omenirii, fragmentul de scrisoare excerptat de comentator e deosebit

de semnificativ: „Mă credeți un om fericit, și aveți dreptate. Vreau să fiu fericit, și adesea ajung să fiu prin voință și răbdare. Dar de multe ori optimismul meu e pe punctul de a ceda ideilor negre, atîta mizerie văd pe lume. Cîteodată mi se pare că, dacă n-aș avea copii, m-aș duce la călugărie, într-o văgăună de munți, ca să nu mai trăiesc decît cu închipuirile mele ideale sau, dacă aș putea să mă nasc a doua oară, aș deveni apostolul celui mai larg socialism.” Cînd astfel de frămîntări muncesc conștiința unui om matur, subminîndu-i conservatorismul declarat, e semn că se greșește grav, schematizîndu-l prin mondenitatea care nu-i lipsea; și mai înseamnă că noul comentator, stăruind asupra complicației vii, deși ascunse, a „stilului” de viață, sub care Duiliu Zamfirescu e încă reținut, își dovedește orientarea la adevăr.

Dar valoarea acestei corespondențe crește îndeosebi prin ideile estetice pe care le conține. „Dacă am reconstitui”, zice Al. Săndulescu, întregul dialog (și elementele există) între Duiliu Zamfirescu, pe de o parte, și Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi, pe de alta, ne-am găsi în fața unei veritabile discuții literare, în care tonul e dat cel mai adesea de scriitorul de la Roma. Fiind mai tînăr, el simțea nevoia să se confrunte, să afle ecoul gîndurilor și operelor sale, apoi, izolarea de confrății din țară, singurătatea îl îndeamnă la confesii, la împărtășirea sinceră a impresiilor și a convingerilor, depășind convenția epistolară, identificabilă pînă și în corespondența artiștilor. Cînd se referă la literatură și în genere la probleme de estetică, scrisorile lui Duiliu Zamfirescu (mai ales cele adresate lui Titu Maiorescu) devin articole de critică, în care mărturia se însoțește cu judecata de valoare.”

Estetica romanului obiectiv, formulată de el ca nimeni altul și nu numai de la noi („... eu foarte adesea mă păzesc de natura mea, în estetică. Eu nu trebuie să intru acolo decît numai în proporția în care intră căldura în dinamică, să fiu adică tot, dar să nu par nimic”), ca și informațiile, comunicate lui Maiorescu și altora, despre procesul de constituire al romanelor sale, ceea ce duce pe Al. Săndulescu la afirmația că scrisorile acestea „alcătuiesc piesele unuiu dintre cele mai bogate jurnale de creație din literatura română”, justifică pe deplin, evident în cadrul culturii noastre, asocierea corespondenței lui cu tratatul epistolar de estetică rămas de la Flaubert. Căci, după cum Flaubert și-a introdus concepția estetică în istoria esteticii europene, Duiliu

Zamfirescu contribuie remarcabil la istoria gîndirii estetice românești, post-maioresciene.

În altă privință, că „tonul” corespondenței, cum spune noul critic, e dat de Duiliu Zamfirescu și nu de Maiorescu, aceasta nu poate însemna decît că romancierul, mai tînăr față de criticul corespondent, ținea să-l intereseze durabil, să-i atragă stîmă și pînă la urmă să i se impună ca partener de dialog. Dacă Maiorescu e mai laconic, faptul nu trebuie să mire. Criticul mai în vîrstă și mai situat în cultura țării lui se afla în poziția lui Goethe față de Schiller, cînd aceștia de asemenea corespondaseră abundent: scrisorile seniorului de la Weimar sînt pentru același motiv mai puțin interesante decît ale tînărului mare poet de la Jena, care se cheltuia spectaculos.

În orice caz, dacă pentru rațiuni diferite corespondența Duiliu Zamfirescu e raportabilă, în cultura noastră, la corespondențe europene atît de celebre, dreptul și utilitatea retipăririi ei în întregime ne apar ca legitime. Numai astfel s-ar ivi de sub trăsăturile sumare, îngroșate caricatural de mîini romantice, adevărata fizionomie omenească și artistică a primului nostru autentic romancier de carieră.

(Luceafărul, 8 aprilie 1967, p. 1).

ANEXĂ

NOTA

Reproducem în *Anează* scrisori ale lui Duiliu Zamfirescu sau primite de el de la corespondenți importanți ca Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi, scrisori care au fost descoperite ulterior publicării volumului VII și pregătirii pentru tipar a volumului VIII. Noi am încercat să alcătuim un corpūs epistolar cît mai complet, însă, în acest domeniu, oricînd pot apărea texte inedite, care nu vor face decît să desăvîrșească strădania noastră.

Le mulțumim încă o dată celor ce ne-au ajutat să pregătim cele două volume ale corespondenței lui Duiliu Zamfirescu — colegelor și colegilor de la Biblioteca Academiei R. S. România, de la Biblioteca Centrală de Stat, de la Muzeul literaturii române, de la revista *Manuscriptum*, precum și d-lui Lascăr Zamfirescu, nepot al scriitorului, care a revăzut scrisorile redactate în limba franceză și ne-a oferit prețioase informații privind pe descendenții lui Duiliu Zamfirescu implicați în corespondența acestuia.

AL. S.

Martie 1985

Către Ion Livescu ¹

Stimate maestre,

Mă țin de cuvânt mai târziu, dar mă țin. Vă trimit versurile pe cari le veți spune Voichiței ² în actul al doilea, și cred că veți avea timpul necesar să le învățați. De spus, nu port nici o grijă, căci talentul dv. este o suficientă cheazășie, nu numai pentru doctorul Fingal, dar pentru atâtea alte roluri, cu mult mai grele, jucate și altele cari așteaptă viață — din bogatele mijloace ce le-a-veți la îndemină, — și o interpretare justă de la spiritul analitic pe care am avut prilejul să vi-l prețuiesc de atâtea ori.

Iată și versurile : [...] ³

Cu salutări amicale de la obligatul d-voastră,

Duiliu Zamfirescu
Galați

(Ion Livescu, *Treizeci de ani de teatru*, Edit. Rampa, 1925, p. 269—270 ; reproducă de M. Gafița în *Opere*, IV, *Lydda. Scrisori romane. Teatru*, ed. cit., p. 632.)

1 — Ion Livescu (1873—1944), actor de teatru, regizor, publicist, dramaturg. A fost profesor la Conservatorul din București și animator al vieții teatrale în perioada interbelică. A interpretat

roluri importante din dramaturgia națională și universală în piese ca *Apus de soare*, *Viforul*, de B. Delavrancea, *Răzvan și Vidra* de B. P. Hasdeu, *Hedda Gabler* de H. Ibsen. A publicat volume de memorialistică : *Treizeci de ani de teatru*, Tip. Rampa, 1925 ; studii de istoria teatrului : *Evoluția teatrului românesc în ultimii 50 de ani*, București, Tip. Independența, 1937 ; o culegere antologică postumă, *Amintiri și scrieri despre teatru*, postfață de Mihai Vasiliu, Buc., Editura pentru literatură, 1967.

2 — Voichița, personaj din piesa cu același nume de Duiliu Zamfirescu, publicată în *Convorbiri literare*, XLVIII, nr. 5—8, mai—aug. 1914, a cărei premieră a avut loc la Teatrul Național la 9 ianuarie 1915. Interpreți ai rolurilor principale erau Ion Livescu (doctorul Fingal) și Tina Barbu (Voichița).

3 — Urmează poezia *Ca un mănunchi de ramuri* din vol. *Alte orizonturi*, care i-a fost trimisă mai târziu direct actorului Ion Livescu. Acesta își notează în *Amintirile sale* : „În ianuarie 1915, Duiliu Zamfirescu aduce noua lui lucrare, *Voichița*, comedie în 3 acte, jucată cu Tina Barbu în Voichița și cu mine în doctorul Fingal. Piesa a avut un succes de stimă și aceeași atmosferă de poezie lăuntrică înfășoară întreaga lucrare. În actul al doilea citeam Voichiței niște versuri pe care autorul mi le-a trimis în cursul repetițiilor, din Galați, unde se afla la întrunirile Comisiunii Europene a Dunării, în calitate de ministru plenipotențiar, însoțite de următoarea scrisoare... [urmează textul scrisorii]. (V. și comentariul lui M. Gafița în *Opere*, IV, ed. cit., p. 650—652.)

Către P. Locusteanu,

Odobești, 28 septembrie 1913

Stimate domnule Locusteanu,

Răspund scrisorii d-tale, prin care-mi ceri colaborarea la *Flacăra*, în numele culesului viilor, că toamna, în ade-văr, se culeg viile, iar poezia *culesului* se face în alte ano-timpuri, în genere în al tinereții.

În tinerețea mea cea mai neprihănită eram vinător de sturji și mierle. Plecam de acasă la răsăritul soarelui și mă întorceam către asfințit, umblind pururea singur, călcând sfios pe haturile viilor sau așteptând ceasuri în-tregi, alipit de trunchiul vreunui nuc, pînă ce auzeam zgo-motul aripilor sturzului sau fluieratul mierlei din hîgiu.

Am văzut tot felul de păsăruici căzute ca săgeata pe cîte o ramură deasupra capului meu și privindu-mă nedo-merite; am văzut gaită cu pieptul arămiu și aripele al-bastre, țipînd șui; am văzut nevăstuici prin garduri, ve-verițe prin stejari, ghionoi prin gîrnete; am văzut codrul mușcat de brumă cu lăurușca roșie și gheara-găii albă, ani-nată de mărgeanul gherghinului; am văzut și cîrduri de cucoare alunecînd pe albastrul cerului și țipînd a jale...

Astăzi sunt urmăritor de fiare sălbatice, cu pușcă cu repetiție; cu *termofor* în care se păstrează ceaiul cald și apa rece; cu gonaci și tabieturi. Dar nu mai împușc mierle, stimate domnule Locusteanu.

Al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

(Muzeul literaturii române, Ms. 594. Scrisoarea a fost re-produsă în revista *Flacăra*, nr. 51, 1913, p. 407, însoțită de urmă-toarea notă din partea redacției: „Rugînd pe d-l Duiliu Zamfi-rescu, în îndoită sa calitate de poet și podgorean, să scrie ceva pentru *Flacăra* cu prilejul culesului viilor, d-sa ne-a răspuns cu următoarea scrisoare“.)

1 — P. Locusteanu (1883—1919), publicist și om de teatru. A fost redactor la revista *Flacăra*, apoi a editat o publicație proprie, *Ziarul meu*, 1916. A publicat de asemeni volumul de portrete *Cincizeci figuri contemporane*, București, 1913 și *Umorul româ-nesc — Încercare critică și antologie* [1915].

Către Al. Duiliu Zamfirescu ¹

1

Bucarest, le 26 Janvier 1921

Mon cher Alexandre,

Un malheur immense nous frappe : tu n'as plus de frère. Mon fils Lascar ² a été tué en duel, — il a été blessé au front et, au bout de cinq jours, a rendu l'âme. Crutzesco me dit t'avoir informé.

Notre cher enfant est mort hier, mardi, à midi, après de souffrances atroces. La balle a provoqué une méningite infectieuse, et, malgré des trépanations répétées, il en est mort.

Puis-je dire ce qui se passe en moi ?

Mon cher Alexandre, jure-moi de ne jamais te battre.

Ton Papa

Nous partons ce soir pour Focshani, où sera inhumé le cher Disparu. Je passerai toujours à côté de sa tombe.

(Scrisoare comunicată de Nicolae Vasilescu-Capsali și Dan Răpă-Buicliu, în curs de apariție în revista *Manuscriptum*.)

1 — Al. Duiliu Zamfirescu, v. supra, p. 516, nota 1.

2 — Lascar Zamfirescu, al doilea fiu al scriitorului, ucis în duel

2

ADUNAREA DEPUTAȚILOR
CABINETUL PREȘEDINTELUI
[imprimat]

Bucarest, ce dimanche, 30 Janvier 1921

Mon cher Alexandre,

Nous rentrons en ce moment de Focșani, où nous avons enterré la dépouille de notre Lascar. C'est un fait. Au delà, je ne suis plus rien, — si ce n'est que c'est infâme, impossible et absurde, et que je ne crois plus en rien, moi, qui voulais tant croire à quelque chose. Les hommes trompent, parce qu'ils sont misérables et trouvent leur compte à tromper ; mais la nature, Dieu, que cherche-t-elle ?...

Je voudrais pouvoir me taire. C'est dur et c'est infamé.

Lascar a rendu son âme adorable, mardi, à midi, après deux trépanations terribles. À la seconde opération, j'ai compris que tout était perdu, — les méninges étaient envahies par une formidable infection. Il m'a reconnu, lundi matin, m'a fait un signe amical de la main, que j'ai embrassée, et m'a regardé avec toute sa pauvre âme dans les yeux.

Mon cher fils, Dieu est une légende, bien petite et inutile et il n'y a qu'une seule chose qui soit grande et authentique, — c'est la douleur. Mais, je ne devrais pas empoisonner ta vie avec des phrases.

Ses restes mortels ont été transportés à la gare, mercredi soir à 7 heures. Tous ses amis — et on peut dire que c'était toute la ville — ont tenu à honorer sa mémoire, par des pleurs et par des larmes, tout le Conseil des Ministres l'a accompagné à la gare, où il a été porté au wagon par des escadrilles d'aviateurs. ¹ Jeudi, à 2 heures, il a été enterré militairement, dans le cimetière de Focșani, celui que nous longeons toujours, en allant à la campagne. Là encore, c'était pitié à voir tout le monde pleurer. Quatre avions ont croisé pendant la cérémonie.

Et nous sommes partis, petits et misérables.² Il est resté là-bas, près de son grand-père, à la garde de cette pauvre Catrinoutza,³ exquise, et son brave homme de mari qui paraissait avoir perdu son fils.

Entre mon père,⁴ mort à 90 ans, et mon fils, mort à 25 ans je reste là, incertain, cherchant une explication.

Tu me reste, mon cher Alexandre, et tu es peut-être l'explication que je cherche. Mais, le cœur est inassouvi, il réclame celui qui a disparu, et souffre et souffre.

Stéphanie⁵ a été admirable. Buncole⁶ est auprès de moi. Hélène⁷ est rentrée de Paris, atterrée.

Ton Papa

Cette lettre est aussi pour Idda.⁸

Et j'ajoute encore, que mon désir formel et que tu rentres. Naturellement, je le subordonne aux intérêts de ta famille. Si tu veux rentrer, tu peux continuer ta carrière au Ministère des Affaires Etrangères, détaché, ou dans une préfecture en Transylvanie. J'ai déjà touché un mot à Averesco.

Tu pourrais peut-être faire un arrangement avec M-me Gardesco,⁹ au sujet de la maison, ou, si une préfecture l'agrée, venir d'abord seul et examiner la situation. Mais, ne précipites rien. En rentrant de Cannes, je t'ai envoyé, par la Banque française et italienne de l'Amérique du Sud dont siège est à Paris, 12 Rue Halevy, la somme de 12 000 liras. Aujourd'hui, confirmation m'en a été donnée. Allievi¹⁰ a également donné des dispositions pour que les 6 000 liras à changer soient portées à 8 000

Encore une fois, ne précipites rien.

(Scrisoare comunicată de Nicolae Vasilescu-Capsali și Dan Răpă-Buicliu, în curs de apariție în revista *Manuscriptum*.)

1 — Lascar Zamfirescu fusese ofițer aviator combatant în războiul din 1916—1918. Căzuse rănit în bătălia de la Dragoslavele, fapt care-l făcea pe tată să se mîndrească, scriindu-i: „Mon cher Lascar, voici la boîte qui renferme l'éclat d'obus qui t'a blessé dans la bataille de Dragoslavele. Tu as fait ton devoir en brave, et je ne puis ne pas être fier de toi.” (Scrisoare din 15 decembrie

1916, pe care n-am descoperit-o nici în fondurile publice, nici în arhiva familiei. Fragmentul citat e după monografia *Duiliu Zamfirescu* de M. Gafița, Editura pentru literatură, 1969, p. 741.)

2 — Descoperim aici una din paginile cele mai triste din corespondența lui Duiliu Zamfirescu, tatăl profund îndurerat de pierderea, în floarea tinereții, a unuia din fiii săi.

3 — Ecaterina Remer, soră a lui Duiliu Zamfirescu, căsătorită cu farmacistul Franz Remer din Focșani.

4 — Lascăr Zamfirescu (v. *supra*, p. 538, scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

5 — Ștefania (Stéphanie), nepoată a scriitorului, fiică a Ecaterinei Remer.

6 — Buncole, numele de alint al fiicei lui Duiliu Zamfirescu, Henriette.

7 — Elena, soră a lui Duiliu Zamfirescu.

8 — Idda Schiavoni, fiica din prima căsătorie a soției lui Duiliu Zamfirescu.

9 — Soacra lui Al. Duiliu Zamfirescu.

10 — Cumnat al lui Duiliu Zamfirescu, din partea soției.

Scrisori primite de Duiliu Zamfirescu

De la Titu Maiorescu

1

București, 30 aprilie/12 mai 1890¹

Iubite domnule Zamfirescu,

Am primit, în fine!!, fotografia doamnei Zamfirescu, mulțumim: noi găsim figura foarte dulce și simpatică și — drept să spun — mult mai tânără decât ne așteptam, dar nu știu de ce ne așteptam. Și astfel: cu bine! Dar fotografia d-tale? Nu o avem, și ne trebuie numaidecât. Trebuie să-ți plătești datoriile, onorabile, mai ales cele reprezentative.

Se-nțelege că trebuie să scrii romanul d-tale socialist² așa cum vezi d-ta figurile lui și complicațiile lor. Numai nu te forța, lasă să vie momentele inspirației de la sine. Prosternează-te ca un sclav supus înaintea marelui Necunoscut al sufletului ascuns în d-ta, și nu adresa d-ta cuvântul acestui Rege Despot, ci așteaptă smerit, să ți-l adreseze el întâi.³

Și astfel pentru a doua oară: cu bine!

T. Maiorescu

Ce faceți de vară? Nu vă ispitește Macugnaga, Aosta, Courmayeur, la poalele italiene ale lui Montrooc și Montblanc? Acolo am veni și noi să vă întâlnim! Măcar o săptămână!

(B.C.S., Ms. 13.184.)

1 — Scrisoarea este răspuns la aceea a lui Duiliu Zamfirescu din 27 aprilie 1890 (v. vol. VII, p. 235—238).

2 — E vorba de romanul *Lume nouă și lume veche*, care se va publica în *Convorbiri literare*, 1891—1892, iar în volum

în 1895. Eroii, cei mai mulți, sînt dintre viitorii „generoși”. De aici denumirea de „roman socialist”.

3 — De observat concepția romantică, în fond platonice, a lui Titu Maiorescu despre inspirație.

2

București, 17/29 iunie 1891
Luni¹

Iubite domnule Duiliu,

Aveam să-ți răspund la o foarte prietenească scrisoare a d-tale din 21 mai, și acum mai vine și biletul din 24 iunie ca să-mi încarce datoria dobîndă la dobîndă.

Dar așteptam să pot fixa itinerariul drumului nostru de vacanță, tot cu speranța vreunei întâlniri prin nordul Italiei, pe la Aosta, d.e. Însă fixarea definitivă nu este nici astăzi cu puțință, și deocamdată este numai atît sigur, că la 26 iunie/8 iulie plecăm din București la Ems, unde stăm 3 săptămîni.

Așadar, pînă la 26 iunie în București, între 30 iunie/12 iulie, și 20 iulie/2 aug. la Ems poste-restante.

Te rog scrie-ne la Ems în acel timp adresa d-tale pentru acele zile ca să nu rupem puțința (deși nu probabilitatea) unei întâlniri.

Doamna Zoe Bengescu² e tot în pat (de 5 săptămîni), va mai rămînea în orice caz alte atîtea săptămîni în pat; iar dacă se va hotări controversa asupra boalei ei (infecție a măduvei spinării — incurabilă sau nevrîtă curabilă), va merge în cazul cel mai favorabil peste vreo 2 luni la băi. În momentul de față continuă a avea curioasa anestezie a picioarelor și a degetelor minilor și slăbiciune motorie în picioare. Femeia aceasta veselă și drăgălașă!

Dar tot veselă este și în toiul boalei, unul din puținii oameni care nu exagerează, ci micșorează expresia suferințelor.

Chestia cea stranie care agită așa de mult spiritele politice în acest moment se va rezolvi (după audiența ce au avut-o ieri mai mulți oameni politici la rege *ad-hoc*, între alții Carp, Ștur-dza, gen. Manu) astfel: căsătoria între Ferd. și d-ra V. nu se face³; Ferdin. pleacă mâine în străinătate. D-ra V. deocamdată pleacă joi cu regina la Sinaia.

Nu conchid ca *neapărat*, că la toamnă, cel mai tirziu, la întoarcerea lui Ferd. în țară, d-ra V. va trebui să părăsească Palatul, și toată histerica tragicomedie Carmen-Sylva-Văcărescu va fi înlăturată. Vorba lui conu Lascarachi⁴: „Prințul F. o poate lua, dar atunci să rămână *particular*, iar nu moștenitor al tronului“.

Dar se vede că prințul vrea tronul, și atunci se lipsește de bine numita Vacareasca.

Al dr-tale prietenește devotat,

T. Maiorescu

(B.C.S., Ms. 11.627.)

1 — Răspuns la scrisorile lui Duiliu Zamfirescu din 21 mai și 24 iunie 1891 (v. vol. VII, p. 256—259).

2 — Zoé Bengescu, soră cu Ana Maiorescu (a doua soție a criticului) și cu Maria Negruzzi (soția lui Iacob Negruzzi).

3 — Referirea lui Titu Maiorescu este la așa-numita „în epocă „afacerea Văcărescu“. (Pentru istoricul ei, v. vol. VII, p. 513—519.)

4 — Lascăr Catargiu, vechiul om politic conservator.

De la Iacob Negruzzi

1

București, 1 martie 1898¹

Iubite domnule Zamfirescu,

Scrisoarea ce mi-ai scris la 3 martie st.n. mi-a făcut mare plăcere și profit de o oară liberă ce am astăzi duminică pentru a vă adresa aceste rânduri. „Oară liberă?!“ Vă veți fi mirând cum, respins la alegeri după 26 de ani de succes, la guvern ca și în opoziție, nemişcându-vă din *Convorbirile literare*, dat afară din profesorat, demisionat din consiliul permanent al construcției publice — „dar oare libere trebuie să aveți multe acum.“ Ei bine, nu, sunt ocupat aproape ca și mai înainte. Pe lângă altele, m-am pus să fac jurnalistică politică, în lipsă de inspirații literare. Nu v-ați greșit, articolul ce numiți hazliu, apărut în *Constituționalul*, este scris de mine, toate articolele însemnate B.B. sunt de mine, ba și citeodată vreun altul, d. ex. cel intitulat *Un fiasco* ce am scris chiar în acest moment și-l voi da mâine dimineată la tipar.

Romanul dv. din urmă² eu nu l-am citit încă, nu mă pot deloc deprinde cu aceste lecturi fracționate din lună în lună, ca doftoriile ce se iau cu lingura din ceas în ceas; acest mod de a citi îmi strică toată plăcerea, mă rezervez să cetesc lucrarea întreagă deodată și vă voi scrie atunci părerea mea. Atât vă pot spune, că nevasta mea, pe care, nu știu pentru ce, o credeți *antizamfiresciană*, în ceea ce privește romanurile dv., a citit tot ce-a apărut până-acum și mi-a declarat că este foarte bine, foarte interesant, mai interesant decât toate romanurile ce ați scris până-acuma.

În ceea ce privește faimoasa Academie, a cărei sesiune generală se deschide poimine, eu și vorbisem cu Ollănescu³ pentru repetarea alegerii dv., care amenință a deveni legendară, dar, spre marea mea mirare, Ollănescu m-a rugat ca, de astă dată, să nu insistăm. El mi-a adăos că motivul acestei păreri a sale este tot dușmănia literară a d-lui Sturdza. Mi-a spus că cumnatul lui Haret avea mare dorință să fie strămutat de la Constantinopol la Roma, și că s-ar putea, dacă Sturdza ar fi rău dispus, să vă pomeniți cu o mutare la Petersburg, unde locul de prim-secretar este vacant etc., etc.

Nu știu ce să cred din toată poliloghia asta. Mai că-mi vine să presupun că Ollănescu este nemulțumit că v-ați trimis romanul⁴ la *Convorbiri* și nu la *Artă și literatură*.⁵ Sunt tot soiul de oameni pe lumea asta!

Eu am să mai văd cum stă treaba.⁶ Un lucru de care îmi pare rău este că Maiorescu se dezinteresează prea tare de Academie și că unul din sprijinitorii noștri, Alex. Roman,⁷ a murit.

Pe aici liniște socială și ceva neliniște politică. Frații din tabăra liberală se mănincă de moarte, se zice că ieri la Cameră s-au și zgâlțit ceva de păr. Ce va ieși din tot târâboiul ăsta nu știu. Eu sunt din cei ce nu cred încă într-o schimbare de regim.

Rog să prezentați omagiile mele doamnei Zamfirescu și complimente tuturor membrilor familiei dv. de acolo pe care îi cunosc.

Îmi inchipuiesc că dragălașa fetiță ce ne încântase atîta urmează a ține acum, cînd e mai mărișoară, tot ce promitea cînd era de trei ani.

Al dv. amic devotat,

I. C. Negruzzi

(B.C.S., Ms. 12.363.)

1 — Răspuns la o scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu ce nu s-a păstrat.

2 — E vorba de romanul *În război*, care se publica în *Convorbiri literare* încă din 1897.

3 — Dumitru C. Ollănescu-Ascanio (v. *supra*, p. 445, nota 1).

4 — Se referă tot la romanul *În război* (v. *supra*, nota 2).

5 — *Literatură și artă română*, revistă condusă de D. C. Ollănescu-Ascanio și N. Petrașcu. A apărut între 1896—1910.

6 — Discuția este despre alegerea lui Duiliu Zamfirescu la Academie, ca membru corespondent, asupra căreia revine pe larg în scrisoarea de mai jos, din 4/11 aprilie 1898.

7 — *Alexandru Roman* (1826—1897), publicist și om politic ardelean. A fost primul titular de limba și literatura română la Universitatea din Pesta (1862). Fondator al ziarului *Federațiunea* (1868—1876). De mai multe ori, deputat în parlamentul Ungariei și militant pentru drepturile românilor, judecat pentru delict de presă, membru al „Societății literare”, devenită Academia Română.

2

Sinaia, 4/11 april, 1898

Iubițe d-le Zamfirescu,

Îți scriu aceste rinduri de la Sinaia, unde am venit cu femeia mea să petrec sărbătorile Paștelor, idee puțin fericită, căci pînă astăzi, unde avem în sfîrșit o rază de soare, n-a fost decît frig și vînt.

Am schimbat depeșe între noi și simt o adevărată plăcere să te felicitiez și prin scrisoare pentru numirea de membru corespondent al Academiei¹ — plăcere cu atît mai mare, cu cît au fost mai mari greutățile.

Mai întîi, erau numai două locuri vacante — căci numărul membrilor corespondenți români este fixat pentru fiecare secțiune la cifra 15. Din acele două locuri unul trebuia dat lui Philippide,² însărcinat de Academie cu lucrarea dicționarului, adică cu acea muncă în care avea datoria să se impuie ea. Deci trebuia în tot cazul vîrit și Philippide în Academie, mai mult de dragul acesteia decît de dragul lui.

Pentru al doilea loc, transilvănenii aveau pe unul de-a lor și am avut mult necaz ca să-i convingem că trebuie să fie consecvenți realîndu-te. Greutatea cea mare era însă aceea a dușmăniei lui Sturdza.³ Și fiindcă demersurile pe lingă dînsul chiar

din partea lui Kalinderu⁴ păreau a fi infructuoase, m-am hotărât să iau taurul de coarne și să explic într-o lungă expunere pentru ce secția literară vine întruna să te propuie. De vreme ce Ollănescu n-a îndrăznit să se puie față contra lui Sturdza, am făcut eu treaba aceasta, și după cum a dovedit urma, cu succes. La întâia votare ai avut 14 bile albe contra 11 negre — nu aveai două treimi. La a doua votare ai avut (a doua zi) 16 albe contra 6 negre — deci mai mult decât trebuia. Sturdza și în întâia ședință și în a doua, a votat negru [...]*.

Lucrul e deci sfârșit cu bine: satisfacția la care aveai drept ți s-a dat.

Maiorescu, după obiceiul său, a plecat de Paști în străinătate. Data asta, nu s-a dus la Abbazia ci la Meran, în Tirolul meridional. Nu știu nimic despre dînsul de la plecarea sa. De altminteri, peste cel mult șase zile trebuie să se întoarcă, avînd treabă.

Despre politică iarăși nu-ți scriu mai nimic. Ce-aș putea să-ți spun? Oricît de rele ar fi gazetele noastre și oricît reprezintă numai grupări de politicieni, mai mult sau mai puțin restrînse, totuși ele reflectă pînă la un punct părerea generală. Din ele poți să-ți faci o idee cum merg lucrurile în țară. — Bine, nu! Eu iară sunt dintr-acei care cred că Sturdza are să mai rămîie la guvern. La noi, regele este cel ce simte momentul schimbării și-l hotărăște și lui, toate îi par preferabile, toate, unei schimbări prea repezi a partidelor. Deci cred că are să-i mai ție, afară dacă nu mă-nșăl tare.

Despre literatură nu-ți scriu nimic astăzi și nici n-aș avea multe a-ți comunica. Mă mărginesc doar a trimite complimentele mele respectuoase d-nei Zamfirescu, a comunica salutările soției mele și, din partea mea, a te ruga să primești o strîngere de mină amicală și afectuoasă.

I. C. Negruzzi

(B.C.S., Ms. 12.363.)

1 — După două „căderi”, Duiliu Zamfirescu a fost ales membru corespondent al Academiei în 1898. (Pentru detalii, v. *supra*, scrisorile lui D. C. Ollănescu-Ascanio, p. 448—452).

* Text indescifrabil.

2 — Al. Philippide (1859—1933), lingvist și filolog, întemeietor al școlii lingvistice de la Iași. Specialist în istoria limbii române, a condus lucrările de elaborare a *Dicționarului limbii române*, din care a redactat, într-o primă formă, literele A—D.

3 — D. A. Sturdza (v. *supra*, p. 510—511, nota 1).

4 — Ion Kalinderu, om politic, istoric al culturii (v. vol. VII, p. 571, nota 1).

INDICE DE NUME

- Adam, Ioan, 495
Adam, Juliette, 178, 464
Adrian (Publius Aelius Hadrianus), 166, 181, 183, 184, 185, 461, 465
Alarcon, Pierre Antoine, 256, 503
Alecsandri, Vasile, 106, 110, 214, 239, 407, 408, 434, 435, 457, 467, 492, 549, 552, 591, 595, 599
Alexandru, cel mare (Macedon), 182, 466
Alexandru Sever, 180
Allievi, Antonio, 33, 54, 104, 105, 106, 139, 153, 319, 321, 356, 378, 384, 404, 405, 443, 447, 469, 528, 538, 539, 588, 600
Allievi, Lorenzo, 322, 331, 530, 616, 617
Andrea del Sarto, 148, 443
Anghel, C. D., 483
Antonescu, Anton Lupu, 110, 411, 591
Antonius, Marcus, 398
Antonius, Pius, 166, 461
Apostoleanu, Zmaranda, 286, 291
Argetoianu, Constantia, 240
Arhip, Ion, 373
Arion, C., 342, 535
Arion, Virgil, 374
Aristide, 55, 384
Arpad, 29
Augier, Emile, 462
August (Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus), 92, 174, 180, 181, 398, 463, 465, 594
Aurelian (Lucius Domitius Aurelianus), 464
Aurelian, P. S., 479
Averescu, Alexandru, 295, 309, 326, 327, 328, 330, 359, 373, 399, 519, 526, 528, 531, 616
Baican, Elie, 110, 411, 590
Balzac, Honoré de, 75, 591, 596, 603
Barbu, Tina, 611
Baronzi, George, 221

Barrès, Maurice, 575, 582
 Bassarabescu, I. A., 559, 593
 Baudelaire, Charles, 415, 509
 Bădescu, Scipione, 110, 411, 591
 Bălcescu, Nicolae, 104, 214
 Beethoven, Ludwig van, 288
 Bengescu, George, 282, 426, 450, 515
 Bengescu, Zoe, 619, 620
 Bianu, Ion, 313, 402, 527
 Bins, Paul, conte de Saint-Victor, 162, 460
 Birsan, I., 239, 492
 Boccaccio, Giovanni, 291, 594
 Bodnărescu, Samson, 137, 433
 Borghese, familia, 117, 415
 Borghese, Paolina, 117
 Botez, Octav, 545
 Bourget, Paul, 366, 547, 560, 570, 576
 Bramante (Donato d'Angeli Lazzari, zis), 410
 Brătescu-Voinești, I. Al., 124, 134, 421, 422, 429, 430, 435, 436, 547, 559, 584, 593
 Brătianu, Ion C., 91, 129, 243, 330, 397, 412, 493, 510, 531
 Brătianu, Vintilă, 519, 529
 Browning-Barrett, Elisabeth, 80, 393
 Brunetiére, Ferdinand, 560, 576
 Bucuța, Em., 551, 552, 566, 567, 568, 570, 572, 577, 579, 587, 588, 599, 602
 Byron, George Gordon, 55
 Caligula (Caius Iulius Germanicus), 92, 174, 180, 398, 463, 465
 Canova, Antonio, 475
 Caracalla (Marcus Aurelius Antoninus), 166, 180, 183, 461, 465, 488
 Caragiale, I. L., 132, 134, 172, 242, 365, 402, 427, 428, 430, 444, 449, 450, 451, 462, 467, 511, 547, 548, 552, 561, 562, 563, 568, 573, 574, 575, 576, 578, 579, 581, 590, 591, 592, 598, 600
 Caragiani (Caraiani), Ioan, 449
 Caravaggio (Polydoro Caldara, zis), 444
 Cardaș, Gh., 396, 422, 424, 427, 429, 430, 432, 433, 434, 437, 440, 442, 443, 444, 545, 553, 602
 Carducci, Giosuè, 36, 97, 104, 126, 127, 132, 143, 189, 260, 379, 399, 417, 423, 424, 440, 473, 503, 549, 572, 599
 Carol I, regele (principele), 566
 Carol II, regele, 565, 566
 Carol de Hohenzollern, 43
 Carp, Petre P., 112, 117, 228, 396, 399, 413, 415, 487, 490, 519, 546, 565, 566, 584, 590, 620
 Castelar, Emilio, 162, 460
 Catargi, Lascăr, 519
 Catargiu, Lascăr, 113, 243, 287, 289, 399, 413, 493, 519, 620
 Cazzavillan, Luigi, 111, 413
 Călinescu, George, 459, 543, 572, 582, 600, 603

Cehan-Racoviță, Const., 281, 514
 Cellini, Benvenuto, 177, 464
 Cervantes Saavedra, Miguel de, 138
 Cezar (Caius Iulius Caesar), 24, 166, 180, 182, 183, 373, 398, 465
 Charcot, Jean-Martin, 406
 Chendi, Ilarie, 252, 260, 261, 272, 484, 502, 505, 510
 Cicero (Cicerone), Marcus Tullius, 93, 96, 398
 Cimabue, Giovanni, 177, 464
 Cioculescu, Șerban, 551, 568, 579, 598
 Ciuchi, Ion, 394
 Claudiu I (Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus), 92, 398, 465
 Claudiu II, Geticul (Marcus Aurelius Claudius), 180, 181, 465
 Colonna, Lucrezia, 35
 Commodus (Lucius Aelius Antoninus), 166, 461
 Conta, Vasile, 590
 Corneille, Pierre, 256
 Coșbuc, G., 132, 214, 225, 233, 242, 255, 363, 427, 487, 490, 496, 498, 590
 Creangă, Ion, 547, 590
 Creangă, Ion (director de bancă), 322, 529
 Cuza, A. C., 124, 420
 Dandolo, Enrico, 460
 D'Annunzio, Gabriele, 49, 54, 55, 248, 383, 486, 560, 572
 Dante Alighieri, 177, 235, 241, 556, 568
 Davila, Al., 360, 540
 Decebal, 47
 Delavrancea, Barbu Ștefănescu, 57, 58, 103, 109, 110, 136, 142, 246, 374, 385, 386, 402, 404, 411, 444, 448, 449, 494, 545, 547, 548, 551, 590, 611
 Della Robbia, Luca, 53, 384
 Demetrescu, Anghel, 211, 217, 218, 219, 235, 237, 374, 416, 479, 491
 Densușianu, Nicolae, 186, 466
 Dioclețian (Caius Aurelius Valerius Diocletianus), 95, 180, 399, 465
 Dissescu, Constantin, 21, 436
 Djuvara, Trandafir, 133, 143, 153, 163, 164, 423, 427, 438, 440, 447, 460, 461, 470
 Dobrescu-Argeș, C-tin, 43, 381
 Dobrogeanu-Gherea, C., 117, 125, 126, 414, 422, 425, 426, 427, 506, 548, 554, 559, 585, 593, 594, 595
 Dolci, Carlo, 148, 444
 Domițian (Titus Flavius Domitianus), 174, 183, 463, 466
 Donatello (Donato di Niccolò di Barto Bardi, zis), 53, 384, 475
 Dora d'Istria, 175, 463
 Dostoievski, Feodor, 101, 248, 570, 596
 Dragomirescu, Mihail, 57, 125, 132, 230, 260, 363, 385, 421, 422, 425, 483, 484, 487, 501, 505, 559, 584, 593, 597, 600
 Drusus (Nero Claudius), 180, 465

Duca, I. G., 329, 531
 Dumas-tatăl, Alexandre, 167, 395
 Dumas-fiul, Alex., 37, 395
 Dumitrescu, Procopie, 288
 Duruy, Victor, 179, 464
 Dyck (Anton Van), 35, 378
 Elisabeta (Carmen Sylva), regină, 371, 372, 478, 481, 620
 Eminescu, Mihai, 21, 106, 137, 172, 193, 195, 216, 243, 259, 260, 261, 262, 372, 392, 406, 408, 411, 419, 428, 429, 437, 459, 462, 468, 469, 470, 480, 504, 505, 506, 547, 548, 559, 563, 574, 578, 580, 584, 590, 591
 Enescu, Fotin, 301
 Esarcu, C., 115, 414
 Eurybiad, 55, 384
 Eustațiu, Costache, 338
 Evolceanu, D., 363, 593, 600
 Feraru, Margareta, 502
 Ferdinand (prințul), 372, 620
 Ferraris, Maggiorino, 227
 Feuillet, Octav, 195, 458, 470
 Flaubert, Gustave, 560, 596, 604
 Flechtenmacher, Maria, 176
 Floru, I. S., 436
 Florescu, I. Em., 412, 413
 Fogazzaro, Antonio, 46, 382
 Frassati, Alfr., 274
 Froehner, W., 104, 153, 185, 404
 Gafița, Mihai, 375, 402, 461, 500, 530, 610, 611, 617

Galileu (Galilei-Galileo), 177, 464
 Gane, N., 549
 Gautier, Théophile, 458
 Gărdescu, Corina, 322, 528
 Găvănescul, I., 57, 110, 386, 411, 591
 Georgescu, Georges, 313
 Georgescu, I., 481
 Georgescu, Vasile V., 502
 Germanicus (Iulius Caesar), 180, 465
 Ghica, B. I., 17, 18, 241, 371
 Ghica, Ion, 214, 249, 479, 552, 579
 Ghica, Dem., 338
 Ghica, Vladimir, 18
 Giambologna (Jean de Bologne, zis), 53, 384
 Gibbon, Edward, 104, 404
 Giotto (Angiolotto, zis Bondono, zis), 475
 Gladstone, Ewart William, 228, 487
 Glück, Christoph Willibald, 95, 399
 Goethe, Johann Wolfgang, 10, 128, 135, 191, 209, 248, 419, 423, 431, 496, 605
 Goga, Octavian, 364, 366, 496, 598
 Golescu, Dinicu, 525
 Grachus (frații Tiberius, Caius Sempronius), 182, 465
 Grădișteanu, P., 416
 Grigorescu, N., 221, 481
 Grigorovitză, Em., 214, 479
 Guercino (Giovanni Francesco Barbieri), 147, 444

Hagi-Theodoraki, Elena, 231, 488
 Hannibal, 24, 373
 Haret, Spiru, 436, 492, 622
 Harte, Francis Bret, 125, 422, 593, 596
 Hasdeu, B. P., 110, 133, 227, 417, 435, 445, 449, 450, 466, 590, 603, 611
 Hodoș, Nerva, 260, 261
 Heliogabal (Marcus Aurelius, Antonius), 92, 180, 398, 465
 Homer, 439
 Horatius, Quintus Flaccus, 152, 207, 445, 447, 471
 Hugo, Victor, 29, 376, 445
 Hübsch, Eduard, 17, 112, 370
 Ibsen, H., 611
 Iliescu, D., 371
 Ioan al IV-lea Lascaris, 522
 Ioanin, Duiliu, 41, 381, 394
 Ionescu-Gion, G. I., 137, 402, 433, 435
 Ionescu, Take, 241, 242, 219, 323, 324, 326, 327, 493, 586
 Iorga, Nicolae, 515, 559, 573, 592, 603
 Istrati, Constantin I., 227, 242, 341, 342, 347, 534
 Iulian, Șt., 375, 467
 Iuliu al II-lea (Giuliano della Rovere), papa, 109, 410, 475
 John James, 323, 530
 Kalinderu, Ion, 341, 342, 348, 349, 534, 624, 625
 Kalustian, L., 508, 509
 Kipling, Rudyard, 560

Klaczko, Julien, 176, 463
 Kneipp, Sebastian, 428, 439
 Kogălniceanu, M., 214, 278
 Kogălniceanu, Vasile M., 381, 513, 514
 Kotzebue, August W., von, 400
 Lahovary, Al. Em., 153, 154, 243, 318, 322, 382, 447, 477, 486, 493
 Lahovary, Jean, 276
 Lamartine, Alphonse de, 30, 93, 167, 458, 462
 Lascar, Anastasie, 524, 525
 Laskaris, Ioan (împărat al Niceei), 523, 524, 525
 Laurian, August Treboniu, 433
 Lecca, Haralamb, 452
 Lenguceanu, N., 304, 305, 522
 Leonardo da Vinci, 444
 Leonida I, regele Spartei, 55, 384
 Leopardi, Giacomo, 102, 104, 120, 124, 126, 127, 238, 260, 383, 402, 417, 419, 422, 438, 559, 594
 Lepidus, 398
 Licinius Crassus Dines (Marcus), 24, 373
 Lilian, I., 221, 481
 Livescu, Ion, 610—611
 Locusteanu, P., 612—613
 Loti, Pierre, 557
 Lovinescu, Eugen, 14, 368, 501, 578, 596
 Loyola, Ignățiu, 17
 Ludovic al XIV-lea, 24, 594
 Lupașcu, Alexandru, 68, 371, 390, 391

Lupașcu, Henriette, 376, 377
 Lupașcu, Maria, 374, 376, 386
 Lupașcu, Ștefan, 40, 376, 381
 Lytton, Bulwer, Edward, 55,
 173, 385, 463

Macedonski, Al., 110, 133, 554,
 590

Machiavelli, Niccolò, 177, 464,
 594

Maeterlinck, Maurice, 509

Maioreșcu, Ana, 98, 101, 116,
 132, 147, 253, 255, 400, 620

Maioreșcu, Titu, 12, 17, 31,
 40, 97, 99, 103, 104, 105, 107,
 110, 112, 116, 117, 120, 123,
 125, 132, 134, 145, 147, 151,
 172, 173, 187, 193, 194, 195,
 203, 214, 222, 223, 224, 241,
 253, 259, 261, 262, 335, 356,
 357, 363, 364, 367, 369, 370,
 377, 386, 396, 397, 399, 402,
 406, 412, 413, 415, 418, 419,
 421, 422, 424, 428, 430, 433,
 435, 436, 437, 445, 447, 448,
 449, 450, 452, 457, 459, 462,
 467, 468, 469, 470, 471, 473,
 475, 476, 478, 482, 486, 496,
 500, 501, 503, 506, 507, 511,
 539, 543, 546, 551, 552, 553,
 554, 555, 556, 557, 558, 559,
 561, 562, 564, 565, 567, 568,
 569, 570, 572, 573, 574, 578,
 579, 580, 581, 582, 584, 585,
 586, 587, 588, 589, 590, 591,
 592, 595, 596, 597, 598, 599,
 600, 601, 602, 603, 604, 605,
 609, 618, 619, 620, 622, 624

Mandrea (Lenguceanu), Hen-
 riette, 37, 38, 39, 41, 134,
 285, 321, 324, 329, 333, 351,
 379, 469, 517, 617, 622

Marc Aureliu (Marcus Aure-
 lius Antoninus), 92, 166, 179,
 180, 398, 461

Marghiloman, Alexandru, 17,
 212, 339, 370, 508, 519, 534,
 565

Marian, George, 137, 433

Marius Caius, 182, 466

Marx, Karl, 43, 594

Massarani, Tullo, 215

Massimu, Ioan C., 138, 433

Mavrodi, A., 529

Mazarin (Giulio Mazarini, zis),
 20

Mecena (Caius Cilnius Mae-
 cenas), 181, 465

Mecu, Nicolae, 396

Medicis, Laurențiu de, 514

Medicis, Maria de, 20

Mehedinți, Simion, 8—22, 255,
 256, 257, 270, 363, 364, 365,
 366, 371, 503, 509, 584, 587,
 595

Meissner, Constantin, 25, 373

Messalina, Valeria, 180, 465

Michăilescu-Stemil, Ștefan C.,
 219, 220, 227, 235, 481, 487,
 491

Michelangelo Buonarroti, 54,
 177, 410, 475, 594

Micle, Veronica, 191, 260, 468,
 559, 580, 581, 592

Mihai Viteazul, 104

Miller-Verghy, Elena, 26—80,
 374, 376, 380, 385, 389, 399,
 411

Miller-Verghy, Mărgărita, 26,
 27, 30, 31, 33, 37, 40, 44, 47,
 49, 54, 57—64, 70, 75—81,

374, 376, 381, 390, 391, 392,
 393

Mincu, Ion, 113, 204, 205, 206,
 211, 212, 215, 217, 219, 242,
 243, 413, 477, 479, 482

Minovici, Mina, 173

Mircea, George D., 82, 394

Missir, P. Th., 422

Mommsen, Theodor, 173, 180,
 463

Munteanu, Ecaterina, 83—87,
 394

Musset, Alfred de, 79, 248,
 332, 460

Müller, Carol, 48, 225, 408, 419,
 476, 507

Napoleon I, Bonaparte, 24,
 117, 415

Naum, Anton, 88, 123, 395, 419,
 422, 441, 450, 578

Negri, Costache, 16, 249, 369

Negropontes, Georges, 284

Negruzzi, Costache, 396, 549

Negruzzi, Gheorghe, 406

Negruzzi, Iacob, 89—149, 164,
 187, 193, 194, 223, 356, 386, 396,
 397, 399, 400, 402, 403, 405,
 408, 409, 410, 411, 413, 414,
 415, 417, 419, 420, 422, 423,
 425, 427, 428, 429, 430, 432,
 433, 434, 437, 438, 440, 442,
 443, 447, 448, 449, 450, 451,
 452, 459, 461, 463, 467, 469,
 473, 479, 501, 511, 545, 546,
 548, 549, 553, 561, 564, 578,
 579, 581, 584, 590, 604, 609,
 620—624

Negruzzi, Leon, 105, 405, 406

Negruzzi, Maria, 90, 91, 93,
 102, 107, 116, 118, 120, 122,

124, 126, 129, 132, 134, 137,
 138, 143, 144, 145, 147, 148,
 397, 620, 621

Negulescu, P. P., 422, 585

Nenițescu, Ion, 435, 449, 450

Nero (Tiberius Claudius Dru-
 sus Germanicus), 92, 174,
 180, 181, 183, 387, 398, 463

Nerva (Marcus Cocceius), 166,
 181, 182, 184, 398, 461, 465

Nestorescu, Andrei, 396

Nietzsche, Friedrich, 49, 221,
 383

Nordau, Max, 55, 384

Nottara, C., 375

Odescalchi, Badlassare, 36

Odobescu, Al. I., 166, 462

Oeconomu, Ciru, 137, 433, 490

Ollănescu-Ascanio, Dumitru
 C., 13, 123, 139, 141, 145,
 150—154, 173, 191, 198, 202,
 204, 207, 208, 211, 214, 215,
 216, 219, 221, 222, 224, 235,
 238, 242, 246, 347, 368, 383,
 419, 434, 436, 442, 445, 446,
 447, 448, 449, 451, 457, 470,
 471, 473, 475, 476, 477, 478,
 479, 480, 482, 484, 486, 491,
 500, 511, 536, 578, 587, 589,
 590, 622, 623, 624, 625

Ouida (Louise de la Rammée),
 176, 177, 178, 378, 463, 467

Ovidius, Publius Naso, 62

Panu, G., 416

Pavelescu, Cincinat, 133

Păcleanu, Mihai, 355, 538

Perticari, 357, 539

Petraşcu, Nicolae, 89, 93, 106, 151, 155—247, 347, 365, 389, 397, 405, 406, 408, 409, 425, 445, 446, 447, 448, 457, 458, 459, 460, 467, 469, 470, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 479, 480, 482, 483, 484, 486, 487, 488, 491, 492, 494, 500, 537, 545, 546, 578, 580, 582, 589, 590, 623

Petrescu, Cezar, 561

Petrovici, Ion, 247, 495

Philippide, Al., 422, 623, 625

Plagino, Al., 173, 356, 462, 471, 539

Pliniu cel tînăr (Caius Plinius Cecilius Secundus), 103, 184, 404, 439, 464, 466

Poe, Edgar Allan, 415

Pogor, Vasile, 112, 117, 396, 415, 584, 590

Pompei (Cneius Pompeius Magnus), 179, 182, 373, 466

Poni, Petre, 341, 343, 344, 347, 436, 534

Popa, Marian, 452

Popea, Sabina, 181

Popovici, Dimitrie, 481

Popovici-Bănăţeanul, Ion, 121, 123, 125, 133, 214, 363, 417, 418, 419, 422, 547, 595, 596, 597

Praxitele, 179, 464

Proust, Marcel, 574

Prudhomme, Sully, 87, 395

Pruncu, N., 113, 413

Puşcariu, Sextil, 248, 495, 496, 499

Quintescu, N., 449

Raditz, Alisa de, 250, 383, 447, 477, 500

Rafael Sanzio, 54, 161, 410, 444, 475

Raicu, Al., 536

Rădulescu-Motru, C., 126, 234, 251, 252, 258, 270, 422, 491, 501, 509, 510, 584

Rădulescu-Pogoneanu, I. A., 126, 253—262, 363, 422, 502, 503, 505, 484

Răpă-Bucliu, Dan, 614, 616

Rebreanu, Liviu, 561, 562

Remer, Ecaterina, 616, 617

Remer, Fritz (Franz), 290, 294, 296, 310, 357, 519, 521

Renan, Ernest, 576

Richelieu, Armand-Jean du Plessis, cardinal de, 20

Rivier, Alphonse, 264, 265, 266, 507

Romalo, 186, 467

Roman, Alexandru, 622, 623

Roman, I. N., 263—266, 449, 506, 507, 589

Romanelli, Giovanni Francisco, 148, 444

Romanescu, Aristizza, 375

Rosetti, C. A., 447

Rosetti, I. M. C., 524

Rosetti, Lascăr, 492

Rosetti, Theodor, 117, 396, 399, 415, 462, 584, 590

Rossini, Gioacchino, 94, 399

Ruffini, Giuseppe, 101, 401

Saint-Simon, Louis de Rouvroy, 289, 519

Sand, George, 162, 178, 460

Sassoferrato (Giovanni Battista Salvi), 148, 444

Săndulescu, Al., 374, 375, 506, 602, 603, 604

Săndulescu, Ecaterina, 392

Săulescu, M., 267, 508

Săvescu, Panait (Pas), 421

Sbiera, I., 452

Schiavoni, Idda, 41, 283, 285, 300, 304, 305, 313, 315, 320, 321, 322, 329, 331, 381, 516, 616

Schiller, Friedrich, 185, 397, 423, 431, 432, 605

Schopenhauer, Arthur, 262

Scrob, Carol, 110, 411, 591

Septimiu Sever, 180, 185, 465

Shakespeare, William, 157, 158, 162, 170, 178, 335, 392, 594, 595

Shelley, Percy Bysshe, 233

Sihleanu, Enrieta, 209

Sihleanu, Ştefan, 374

Simionescu, Ion, 268, 269, 508

Simionescu-Rîmniceanu, Elena, 354, 538

Sion, Marica, 34

Sismondi (Simonde Jean Charles Léonard de), 55, 384

Skelitti, N., 128, 135, 423, 432

Slavici, Ioan, 122, 132, 134, 136, 255, 260, 363, 364, 427, 428, 429, 501, 547, 562, 563, 575, 578, 582, 589, 590, 595, 596, 597

Socac, Ioan V., 99, 107, 120, 123, 144, 471

Speranţa, Th. D., 402

Staël, Anne Louise Germaine de, 175, 178, 439, 463

Stamatia, Al. T., 270, 509

Stendhal (Henry Beyle), 560, 576

Stoenescu, Th. M., 133, 427

Strajanu, M., 123, 419

Stratilesco, D., 18, 20, 370, 371

Streinu, Vladimir, 602

Streitman, St., 271, 509, 510

Sturdza, D. A., 139, 145, 228, 241, 273—279, 386, 434, 442, 448, 449, 450, 451, 456, 487, 508, 510, 511, 512, 513, 519, 620, 622, 623, 625

Sylla (Sulla), Lucius Cornelius, 182, 466

Szenkiewicz, H., 61, 76, 387

Şerbănescu, Th., 435, 449, 450

Şonţu, Gheorghe, 213, 479

Ştefan cel Mare, 497

Tacit (Publius Cornelius Tacitus), 103, 404, 439

Taine, Hyppolite, 447, 457, 575, 582, 595

Talleyrand-Périgord (Charles Maurice de — print de Bénévent), 117, 415

Tennyson, Alfred, 55, 384

Teodoreanu, Ionel, 561

Themistocle, 55, 384

Tiberiu (Tiberius Claudius Nero), 169, 180, 462, 465, 489

Titus (Titus Flavius Vespasianus), 179

Tiziano, Vecellio, 100, 152, 162, 444, 564

Tocilescu, Grigore, 185, 449, 466

Tolstoi, Lev, 54, 116, 117, 122, 193, 213, 366, 414, 417, 418, 548, 560, 570, 576, 596, 599, 600

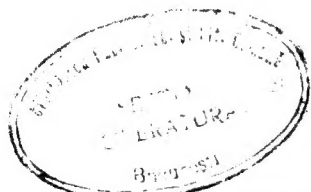
Torouţiu, I. E., 363—372, 396, 397, 399—401, 403—405

- 408—411, 413—420, 424, 427,
429, 430, 432—434, 437, 440,
442—445, 448, 457, 460, 462,
463, 467—470, 472—483, 486—
488, 490—494, 545, 553, 579,
602
- Torquemada, Thomas de, 25
- Traian (Marcus Ulpius Tra-
ianus), 92, 104, 166, 178—
182, 184, 185, 356, 398, 461,
462, 464, 466, 474, 497
- Trivale, Ion, 252, 502
- Tudor, George, 425, 503
- Tutoveanu, G., 280, 514
- Tzigara-Samurcaș, Al., 21, 281,
372, 515
- Umberto I, 62, 388
- Urechîă, V. A., 110, 282, 411,
416, 427, 428, 429, 430, 448,
515, 590
- Vasilescu-Capsali, Nicolae, 614,
616
- Vasiliu, Mihai, 611
- Văcariu, Dumitru, 373
- Văcărescu, Elena, 114, 372,
414, 620
- Văcărescu, Ion, 467
- Văcărescu, Mihai (Mișu)
(Claymoor), 209
- Văcărescu, Radu, 412
- Văcărescu, Th., 142, 439
- Văitoianu, Arthur, 288, 311,
313, 518, 527
- Vellescu, Șt., 375
- Veniamin, Costache, 524
- Verdi, Giuseppe, 140
- Vergilius Publius Maro, 127,
556
- Veronese, Paulo (Paolo Ca-
liari, zis), 161, 564
- Vespucci, Amerigo, 177, 464
- Virgolici, Ștefan, 581
- Vladimirescu, Tudor, 220, 221,
481
- Vlahuță, Alexandru, 93, 110,
123, 134, 198, 239, 242, 243,
263, 365, 374, 381, 390, 392,
399, 402, 427, 428, 429, 430,
444, 448, 473, 492, 498, 545,
548, 551, 552, 561, 589, 590
- Voltaire, 86, 515, 576
- Vulcan, Iosif, 105, 209, 237,
448, 452, 492
- Wagner, Richard, 221
- Wilde, Oscar, 509
- Xenopol, A. D., 579, 584, 590
- Zamfirescu, Alexandra, 307,
309, 310, 314, 316, 319—322,
325, 327—333, 525
- Zamfirescu, Alexandru, 63,
164, 168, 215, 334, 336, 337,
355
- Zamfirescu, Al. Duiliu, 39, 41,
58, 67, 78, 116, 268, 281, 283—
333, 352, 359, 380, 381, 386,
392, 415, 508, 516, 517, 518,
529, 532, 538, 539, 614—617
- Zamfirescu, Constantin, 11,
68, 285, 325, 327, 334—353,
365, 390, 518, 530, 532
- Zamfirescu, Ecaterina, 304,
525
- Zamfirescu, Elena, 283, 291,
296, 304, 305, 314, 321, 324,
331, 389, 517, 520, 535, 616,
617
- Zamfirescu, Henriette, 33, 35,
147, 154, 192, 339, 351, 356,
365, 378, 389, 401, 443, 461,
537, 618, 622, 624
- Zamfirescu, Lascar, 48, 53,
284, 286, 287, 289, 293, 295,
299, 300, 301, 303, 306, 308,
309, 311, 312, 313, 315, 323,
328, 335, 352, 383, 517, 527,
531, 538, 614, 615, 616
- Zamfirescu, Lascăr, 82, 354—
357, 538, 600, 616, 617
- Zamfirescu, Lascăr (nepot),
609
- Zamfirescu, Lucia, 295, 297,
299, 302, 303, 307, 309, 310,
314, 321, 328, 331, 332, 333,
358, 518, 521, 526, 539
- Zamfirescu (Slăvescu), Mar-
cela, 63, 67, 68, 298, 301,
322, 335, 353, 355, 360, 522,
539, 540
- Zamfirescu, Zoe, 291, 301, 312,
322, 334, 343, 345, 389, 520,
522
- Zamphirescu, Mihail, 137, 416,
433
- Zane, Iuliu, 219, 481
- Zarifopol, Paul, 552, 568
- Zola, Émile, 122, 418, 439, 547

CUPRINS

Către Simion Mehedinți	7
Către Constantin Meissner	24
Către Elena Miller-Verghy	26
Către Mărgărita Miller-Verghy	75
Către George D. Mirea	82
Către Ecaterina Munteanu	83
Către Anton Naum	88
Către Iacob C. Negruzzi	89
Către Dumitru C. Ollănescu-Ascanio	150
Către Nicolae Petrașcu	155
Către Ion Petrovici	247
Către Sextil Pușcariu	248
Către Alisa de Raditz	250
Către Constantin Rădulescu-Motru	251
Către I. A. Rădulescu-Pogoneanu	253
Către I. N. Roman	263
Către M. Săulescu	267
Către Ion Simionescu	268
Către Al. T. Stamatiad	270
Către St. Streitman	271
Către D. A. Sturdza	273
Către G. Tutoveanu	280
Către Al. Tzigara-Samurcaș	281
Către V. A. Urechiă	282
Către Al. Duiliu Zamfirescu	283
Către Constantin Zamfirescu	334

Către Henriette Zamfirescu	351
Către Lascar Zamfirescu	352
Către Lascăr Zamfirescu	354
Către Lucia Al. D. Zamfirescu	358
Către Marcela Zamfirescu (Slăvescu)	360
 Note și comentarii	361
Opinii critice despre corespondența lui Duiliu Zamfirescu	541
Octav Botez : În jurul corespondenței lui Duiliu Zamfirescu	545
Șerban Cioculescu : O față nouă a lui Duiliu Zamfirescu	551
Mihail Sebastian : „Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, în scrisori“ (1884—1913) (Cu un cuvânt de introducere și însemnări de Emanoil Bucuța)	567
G. Călinescu : „Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, în scrisori“ (1884—1913)	572
Eugen Lovinescu : Duiliu Zamfirescu	578
Vladimir Streinu : Duiliu Zamfirescu, în scrisori	602
A anexă	607
Către Ion Livescu	610
Către P. Locusteanu	612
Către Al. Duiliu Zamfirescu	614
Scrisori primite de Duiliu Zamfirescu	618
Indice de nume	627

Lector : MARGARETA FERARU
Tehnoredactor : VASILE CIUCA

Bun de tipar 8.V.1985.
Coli ed. 27,54. Coli tipar 40. Planșe tipo 4.

Tiparul executat sub comanda
nr. 46 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918“,
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România